

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI
İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DOKTORA TEZİ

**SUUDİ ARABİSTAN'IN GÜVENLİK ALGISI
VE DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞİMİ
(2010-16)**

NECMETTİN ACAR
13716020

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ÇİĞDEM NAS

İSTANBUL
2018

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI
İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DOKTORA TEZİ

SUUDİ ARABİSTAN'IN GÜVENLİK ALGISI VE
DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞİMİ (2010-16)

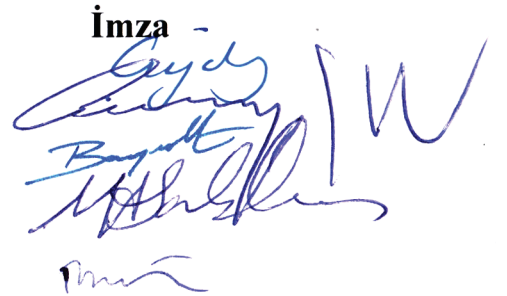
NECMETTİN ACAR
13716020

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 11 Haziran 2018
Tezin Savunulduğu Tarih: 17 Temmuz 2018

Tez Oy birliği / ~~Oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı	Unvan Ad Soyad : Doç. Dr. Çiğdem Nas
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Cengiz Çağla
	Dr. Bora Bayraktar
	Prof. Dr. Mehmet Hacısalıhoğlu
	Dr. Bilgehan Alagöz

İmza

İSTANBUL
TEMMUZ 2018

ÖZ

SUUDİ ARABİSTAN'IN GÜVENLİK ALGISI VE DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞİMİ (2010-16)

Necmettin Acar

Mayıs 2018

Geleneksel olarak dış politikasında yumuşak güç unsurlarına başvuran, bölgesel rakipleri ile askeri karşıtlıklardan kaçınan, çatışan taraflar arasında arabuluculuğu önceleyen, maruz kaldığı tehditleri önlemek için ABD güvenlik garantilerine yaslanan İbn Suud rejiminin, Arap Baharı sürecinde bu geleneksel dış politikasından radikal bir şekilde uzaklaştığı gözlemlenmiştir. Bu süreçte rejimin dış politikasında yaşanan radikal değişim küresel, bölgesel ve ulusal düzlemde yaşanan gelişmeler ile bağlantılıdır. ABD'nin rejime sağladığı güvenlik garantilerinde yaşanan azalma, bölgesel aktörlerin rejimi tehdit eden politikaları ve rejimin gücünde meydana gelen nispi artış İbn Suud rejimini Arap Baharı sürecinde iddialı bir dış politikaya yönelmesine yol açmıştır. Rejim, bu süreçte bölgesel rakiplerinden kaynaklı tehditleri tırmandırmayı seçerek doğrudan askeri müdahalesi için bir gerekçe oluşturmuş, bölgesel çıkarlarını genişletmek için askeri güce başvurmayı da içeren çatışmacı bir dış politikaya yönelmiştir. Yeni dönemde geliştirdiği doğrudan askeri müdahaleye dayanan dış politikasını devam ettirebilmek için bölgesel aktörler arasında askeri oluşumlara liderlik etmeye, güvenliğini çeşitlendirmeye ve askeri/endüstriyel kapasitesini mümkün olduğunca arttırmaya çalışmıştır. İbn Suud rejimi, Arap Baharı sürecinde takip ettiği bu iddialı dış politika ile rejimine yönelik tehdide yol açan devletleri ve devlet dışı aktörleri dengelemeyi ve bölge genelinde oluşan güç boşluklarından da yararlanarak jeopolitik nüfuzunu genişleterek Ortadoğu bölgesinde liderlik rolü oynamayı hedeflemiştir.

Anahtar kelimeler; Suudi Arabistan dış politikası, Arap Baharı, rejim güvenliği, iddialı dış politika.

ABSTRACT

SAUDI ARABIA'S SECURITY PERCEPTION AND FOREIGN POLICY CHANGES (2010-16)

Necmettin Acar

May 2018

Traditional Saudi foreign policy which bases its foreign policy on soft power elements at large, avoids military opposition with regional competitors, prioritizes mediation between conflicting parties, prefers to calm the source of threats when exposed to it, and relying on US security guarantees it has been observed that it has radically separated from this traditional foreign policy in the Arab Spring period. The radical change in the foreign policy of the regime in this process is related to the developments in the global, regional and national level. The decline in security guarantees provided by the US regime, the regime-threatening policies of regional actors and the relative increase in the regime's power have led the Ibn Saud regime to an assertive foreign policy during the Arab Spring. In this process, the regime has created a rationale for direct military intervention, escalating threats from regional rivals, and to a confrontational foreign policy that includes military appeal to expand regional interests. In order to be able to sustain its foreign policy based on direct military intervention developed in the new era, it has tried to lead military organizations among regional actors, diversify its security and increase its military/industrial capacity as much as possible. The Ibn Saud regime aimed, with this assertive foreign policy pursued during the Arab Spring, balancing regime-threatening states and non-state actors and expanding geopolitical influence by taking advantage of the power vacancies to play a leadership role by expanding geopolitical influence in the Middle East region.

Keywords; Foreign policy of Saudi Arabia, Arab Spring, regime security, assertive foreign policy

ÖN SÖZ

Suudi Arabistan’ın Güvenlik Algısı ve Dış Politikasının Değişim (2010-16) isimli bu doktora tezinin yazılmasında emeği geçen başta tez danışmanım Doç. Dr. Çiğdem Nas olmak üzere bu tezin hazırlanmasında benden hiç bir zaman desteklerini esirgemeyen Dr. Bora Bayraktar, Dr. Bilgehan Alagöz, Prof. Dr. Cengiz Çağla ve Prof. Dr Mehmet Hacısalihoğlu hocalarıma sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İstanbul Mayıs 2018

Necmettin Acar

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1 Giriş: Bir Zayıf Devlet Olarak Suudi Arabistan	6
2.2 Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlik Kavramının Evrimi	16
2.3 Rejim Güvenliği	22
2.4 Güvenliğe Dayalı İkilem (Security Dilemma) Yaklaşımı	28
2.5 Tehdit Dengesi (Balance of Threat)	36
2.6 İddialı (Assertive) Dış Politika	45
3. SUUDİ DIŞ POLİTİKA ÖNCELİKLERİ VE GELENEKSEL DIŞ POLİTİKA ARAÇLARI	51
3.1 Suudi Dış Politika Öncelikleri	51
3.1.1 Suudi Rejim Güvenliği	51
3.1.1.1 Toplumsal Yapı	53
3.1.1.2 İbn Suud Hanedanı	54
3.1.1.3 Kudretli Aşiretler	57
3.1.1.4 Ulema	59
3.1.1.5 Rejim Güvenliğine Yönelik Tehditler	61
3.1.2 Toprak Bütünlüğünü Korumak	70
3.1.2.1 Haşimi Tehdidi	71
3.1.2.2 Yemen Kaynaklı Tehdit	73
3.1.2.3 Ülke İçinden Kaynaklanan Tehditler	77
3.1.3 Bölgesel Güvenlik	81
3.1.3.1 Yemen ve Küçük Körfez Şeyhlikleri Üzerinde Hegemon Olmak	81
3.1.3.2 Ortadoğu’da Hegemon Bir Gücün Çıkışını Önlemek	86

3.1.3.3 Arap Politikasının Radikalleşmesini Engellemek	91
3.2. Geleneksel Suudi Dış Politika Araçları	95
3.2.1 Giriş.....	95
3.2.2 Riyalpolitik.....	96
3.2.3 Araplar Arası Meselelerde Arabuluculuk	102
3.2.4 Petropolitik	109
3.2.5 İdeoloji (Selefilik) İhracı	118
3.2.6 ABD Güvenlik Garantilerine Yaslanma.....	126
4. ARAP BAHARI SÜRECİNDE (2010-16) KÜRESEL VE BÖLGESEL KRİZLERİN SUUDİ ARABİSTAN İÇİN OLUŞTURDUĞU TEHDİTLER VE FIRSATLAR.	135
4.1 Küresel Değişim ve Tehdit: Suudi-ABD İlişkilerindeki Değişim...	135
4.1.1 ABD'nin Enerji Politikasının Değişimi.....	136
4.1.2 ABD'nin Pivot Asya Stratejisi.....	143
4.1.3 ABD'nin Geleneksel Suudi Müttefiklerini Korumada İsteksiz Davranması.....	147
4.2 Bölgesel Güçlerden Kaynaklı Güvenlik Tehditleri	151
4.2.1 İran'ın Bölgesel Politikaları.....	151
4.2.2 İran'ın Bahreyn Politikası	154
4.2.3 İran'ın Yemen Politikası.....	158
4.2.4 İran'ın Suriye Politikası.....	162
4.2.5 İran'ın Nükleer Faaliyetleri.....	167
4.3 Türkiye Ve Katar'ın Bölgede Değişen Rollerini	168
4.4 Arap Baharı Sürecinde S. Arabistan İçin Ortaya Çıkan Fırsat Alanları.....	176
4.4.1 S. Arabistan İçerisinde Meydana Gelen Gelişmeler.....	176
4.4.2 Bölgesel Krizlerin Neden Olduğu Güç Boşlukları.....	182
5. ARAP BAHARI SÜRECİNDE S. ARABİSTAN'IN İDDİALİ (ASSERTİVE) DIŞ POLİTİKASI.....	187
5.1 Giriş	187
5.2 Doğrudan Askeri Müdahaleye Dayalı Dış Politika	189
5.3 Askeri Temelli İttifaklara Liderlik Yapma.....	197
5.4 Güvenlik Çeşitlendirmesi	207
5.5 Ekonomiyi Petrole Bağımlılıktan Kurtarma Planları; Vizyon 2030...	215
6. SONUÇ.....	226
KAYNAKÇA.....	235
ÖZGEÇMİŞ.....	263

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1: Suudi hanedanı.....	10
Tablo 2: ABD-S. Arabistan ham petrol üretimi (2008-2014)	138
Tablo 3: ABD'nin ham petrol ithalatında üretici ülkelerin payları (2008- 2015)	139
Tablo 4: S. Arabistan'ın petrol ihracatının ülkelere göre dağılımı (2008-2014).....	140
Tablo 5: Asya ülkelerinin KİK/S. Arabistan'dan petrol ithalatı.....	212

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 1: S. Arabistan Siyasi Haritası.....	7
Şekil 2: Suudi petrol üretimi (2005-2016).....	13
Şekil 3: Yemen-Eritre anlaşması sonrası Yemen'in devraldığı Haniş Adaları.....	75
Şekil 4: Suudi petrol ve doğalgaz yatakları.....	79
Şekil 5: Yıllar içinde OPEC kotası ve Suudi Petrol Üretimi.....	111
Şekil 6: 1990-2014 OPEC-Suudi petrol üretimi karşılaştırması.....	112
Şekil 7: 1973-2012 Yılları Arasında S. Arabistan ve OPEC'in Geri Kalan Ülkeleri Petrol İhracatları Arasındaki Korelasyon.....	117
Şekil 8: Başlıca petrol üreten on ülkenin üretimlerinin karşılaştırılması...	137
Şekil 9: ABD ham petrol üretimi (2006-2016).....	138
Şekil 10: ABD kaya gazı üretimi (2009-2016).....	141
Şekil 11: Petrol fiyatları (1988-2016)	177
Şekil 12: S. Arabistan'ın ABD ve Çin'e petrol ihracatının yıllar içinde değişimi.....	212
Şekil 13: KİK ülkelerinin 2015 yılı bütçe dengeleri için gerçekleşmesi gereken petrol fiyat seviyesi.....	217
Şekil 14: Tiran ve Sanafir adaları.....	222

KISLATMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARAMCO	: Saudi Arabian Oil Company/ Suudi Arabistan Ulusal Petrol ve Doğalgaz Şirketi
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations/ Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
AWACS	: Airborne warning and Control Systems /Havadan Erken İhbar ve Kontrol Sistemi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization/Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Bağdat Paktı)
CENTCOM	: Amerikan Merkez Kuvvetler Komutanlığı
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
IEA	: International Energy Agency/Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
MENA	: Middle East and North Africa/ Ortadoğu ve Kuzey Afrika
NPT	: Non-Proliferation of Nuclear Weapons Treaty/ Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
OAPEC	: Organization of Arab Petroleum Exporting Countries/ Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries/ Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SALT	: Strategic Arms Limitation Talks/Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri
SCOAL	: Standard Oil of California
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute/ Stockholm Uluslararası Barış Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği/
SEATO	: Southeast Asia Treaty Organization/Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

1 GİRİŞ

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta, işsizlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle pazarcılık yaparak geçimini sağlayan üniversite mezunu Muhammed Bouazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan ve daha sonra "Arap Baharı" olarak isimlendirilen isyan ve değişim talebi kısa süre içinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinin çoğunu etkilemiş, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de otoriter rejimlerin devrilmesi ile sonuçlanmıştır. Otoriter rejimlerin devrildiği bu süreçte Libya ve Yemen'le birlikte halk hareketlerinin Beşşar Esat rejimine karşı silahlı bir isyana dönüştüğü Suriye iç savaşa sürüklenmiştir. Halk hareketlerinin yaşandığı başka bir ülke olan Bahreyn'de ise İbn Suud rejimi öncülüğünde Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) rejimi korumak için askeri müdahalede bulunması ile Hammad bin İsa el-Halife rejiminin ayakta kalması mümkün olabilmıştır. İbn Suud rejimi öncülüğünde, KİK ülkelerinin de dâhil oldukları koalisyonun Mart 2015 tarihinde askeri müdahaleye başladıkları Yemen'de ise Suudi yanlısı Abdurabbu Mansur el-Hadi yönetimi ile Husiler arasındaki çatışmalar halen devam etmektedir.

Bu çalışmanın konusu İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politikayı analiz etmektir. Kuruluşundan bugüne savunmaya dönük (defansif) bir dış politika izleyen, bölgesel krizlerin çözümünde arabuluculuk, riyalpolitik ve petropolitiği etkili bir araç olarak kullanan, bölgesel ve küresel aktörlerle direkt askeri karşıtlıklardan kaçınan, dış politikasında genellikle yumuşak güç (soft power) unsurlarına başvuran, sahnenin arkasından hareket ederek bölgedeki çıkarlarını koruyan İbn Suud rejimi özellikle halk hareketlerinin Bahreyn, Mısır ve Yemen'e sıçramasıyla dış politikasında ciddi değişiklikler yapma gereği duymuştur.

Arap Baharı sürecinde, rejimin, dış politikasında geleneksel olarak baskın olan yumuşak güç (soft-power) unsurları yerini giderek sert güç (hard-power) unsurlarına bırakmaya başlamış, rejim öncelikli çıkarlarını korumak için dış politikasında askeri güç kullanımını da içeren cesur kararlar almaya başlamıştır. Bu yeni politika ile rejim, içeride rejim karşıtı muhalefeti bastırmaya çalışırken dışarıda da bölge genelindeki öncelikli çıkarlarını korumayı/genişletmeyi hedeflemiştir.

Arap Baharından en az etkilenen ülke olmasına rağmen İbn Suud rejimi 130 milyar dolarlık bir sosyal yatırım bütçesi oluşturup vatandaşlarının memnuniyetlerini satın almaya çalışarak içerideki rejim karşıtı muhalefeti etkisizleştirmeye çalıştı. KİK'inin askeri müdahalesine öncülük ederek Bahreyn'deki el-Halife yönetiminin ayaklanmaları bastırmasına destek oldu. KİK'nin Bahreyn ve Umman'a 10'ar milyar

dolarlık yardımlarda bulunmasına önyak olan İbn Suud rejimi Mısır’da politik sürecin oluşumunda söz sahibi olabilmek için devrim sonrası ülkeyi yöneten Askeri Konsey’e milyarlarca dolarlık ekonomik yardımlarda bulundu, 2013 yılında Mursi yönetiminin askeri darbe ile devrilmesini destekleyip askeri cunta yönetimine büyük meblağlarda parasal yardımlar yaptı. Yine 2013 yılında İran kontrolündeki Hizbullah karşısında Lübnan ordusunu güçlendirmek için Fransa’dan Lübnan ordusu için alınacak silahların finansmanı için 3 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırladı. Halk hareketlerinin yoğunlaştığı dönemde Libya’ya uluslararası müdahale için diplomatik destek vererek Kaddafi yönetiminin devrilmesinde rol oynayıp, Suriye krizinde Esat rejimine karşı savaşan güçlere, İran’ı karşısına alma pahasına, ekonomik, diplomatik ve askeri destek verdi, Irak-Şam İslam Devleti’ne (İŞİD) karşı yürütülen askeri operasyonlarda rol aldı. Yemen’de Suudi yanlısı Ali Abdullah Salih rejimini deviren ve İran tarafından da desteklenen Husilere karşı bir koalisyon oluşturup 2015 yılından itibaren Yemen’e dönük askeri müdahaleye başlayarak bölgede kendi jeopolitik çıkarlarını genişletmeye çalıştı. Özellikle Bahreyn ve Yemen’e yönelik askeri müdahalelerle Suudi askeri unsurları ülke tarihinde ilk defa Suudi ulusal sınırlarının dışında bir çatışmaya katıldılar. Arap Baharı sürecinde yaşanan tüm bu gelişmeler bu çalışmada, geleneksel Suudi dış politikasındaki radikal değişimin işaretleri olarak değerlendirilmiştir.

Ülke dış politikasındaki bu değişimi bazı uzmanlar İbn Suud rejiminin bölgesel güç olma hevesinin bir göstergesi olarak yorumlayarak (Echagüe, 2014, 13-16) rejimin saldırgan (ofansif) bir dış politika izlediğini savunmuştur. Kimilerine göre İbn Suud rejimi mezhep temelli (sekteryan) bir dış politika izleyerek Şii meydan okumasına cevap vermekte (Frederick Wehrey, 2014, 136), kimilerine göre ise İbn Suud rejimi devrim karşıtı (counter-revolution) bir dış politika izlemektedir (Rasheed, 2011, 513; Rubin 2014, 119; Kamrava, 2012, 96; Rieger, 2014, 1; Steinberg, 2014, 15-21).

Bu çalışmanın iki temel iddiası bulunmaktadır;

- İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde (2010-16) takip ettiği dış politika geleneksel dış politikasından radikal bir kopuşu temsil etmektedir. Geleneksel olarak yumuşak güç unsurlarına başvuran, petropolitiği, para ve arabuluculuğu bölgesel krizlerin çözümünde etkili bir şekilde kullanan, rakipleri ile askeri karşıtlıklardan kaçınan, ABD güvenlik garantilerine yaslanan İbn Suud rejimi, Arap Baharı sürecinde bu geleneksel politikasını terk etmiştir.
- İbn Suud rejimi Arap Baharı sürecinde (2010-16) iddialı (assertive) bir dış politika takip etmiştir. Rejim, Arap Baharı sürecinde kendi rejiminin güvenliğine, toprak bütünlüğüne ve bölgesel güvenlik vizyonuna yönelik tehditler karşısında, geçmişte olduğu gibi arabuluculuk ve yatıştırma yapmak yerine, bölgedeki krizleri tırmandırmayı seçip askeri güç kullanma seçeneğini de içeren yeni dış politika araçlarına başvurarak rejimin güvenliğini

sağlamak ve bölge genelinde hayati çıkarlarını genişletmek için bir fırsat olarak kullanmıştır. İbn Suud rejimi, yeni dönemdeki iddialı dış politikası ile bir taraftan rejimin güvenliğini sağlamak isterken diğer taraftan da rejimine yönelik tehdidin kaynağı olan bölgesel rakiplerini dengelemeyi hedeflemiştir.

Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejiminin geleneksel dış politikasından uzaklaşarak iddialı bir dış politikaya doğru kaymasına yol açan üç temel etken bulunmaktadır; bölgesel/küresel aktörlerin politikaları, ülke içinde yaşanan birtakım gelişmelerin rejimi güçlendirmesi ve Arap Baharı sürecinde Ortadoğu bölgesinde oluşan güç boşlukları.

İbn Suud rejiminin dış politika tercihlerini etkileyen birinci etken küresel ve bölgesel aktörlerin politikalarında yaşanan değişimdir. Rejimin dış politika tercihlerini etkileyen en önemli küresel tehdit ABD'nin bölgeye dönük dış politikasını değişmesidir. Hidrokarbon teknolojisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak ABD'nin bölge petrollerine olan bağımlılığının ortadan kalkması, ABD yönetiminin “Pivot Asya” stratejisi ile yönünü Ortadoğu'dan Asya-Pasifik bölgesine dönmesi, İbn Suud rejiminin en önemli güvenlik garantörü olan ABD'nin yakın gelecekte bölge güvenliğinde etkisinin azalacağı kanaatini beslemiştir. ABD'nin Irak'tan çekilerek Irak'ı İran nüfuzuna terk etmesine ilaveten Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejiminin geleneksel müttefikleri olan Bahreyn, Mısır ve Yemen gibi ülkelerdeki rejimlerin halk ayaklanmaları ile devrilesine göz yumması İbn Suud rejimini kendi güvenliğini sağlamak için harekete geçmeye zorlamıştır. Özellikle İran nükleer müzakereleri sırasında ABD yönetiminin İran ile yakınlaşması, İbn Suud rejiminde, gelecekte ABD'nin bölgeden çekilerek bölgeyi İran nüfuzuna bırakacağına dair kanaatlerin oluşmasına sebep olmuştur.

İbn Suud rejiminin dış politika tercihlerini etkileyen bölgesel düzeydeki aktörlerin politikaları; İran'ın yükselen profili ile Türkiye ve Katar'ın Müslüman kardeşleri de yanına alarak yeni bir Sünni blok oluşturma girişimidir.

2006 yılında İsrail-Hizbullah savaşı ve 2009 yılında İsrail'in Gazze saldırısı sırasında yaşanan gelişmeler İran'ın bölgede savaş ve barış kararları alacak etkinliğe kavuştuğunun bir göstergesi olmuştur. ABD yönetiminin Irak'tan asker çekmesi ile oluşan güç boşluğu ve Irak'ın İran nüfuzuna düşmesi İran'ın Arap Baharı öncesi yükselen profilini destekleyen diğer unsurlar olmuştur. Bölgede yaşanan bu gelişmelere ilaveten 2010 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte İran'ın bölge genelindeki nüfuz alanı İbn Suud rejimi aleyhine büyük bir genişleme kat etmiştir. Bu süreçte İran, Irak'taki nüfuzuna ilaveten Suriye'deki etkinliğini tahkim ederek Akdeniz'e ve dolayısıyla Lübnan'a bir kara bağlantısı kurmuş, Körfez bölgesindeki Şii unsurlar üzerindeki politik nüfuzunu kullanarak bölgedeki yönetimleri istikrarsızlaştırmaya çalışmış, Yemen'de Suudi müttefikleri Ali Abdullah Salih rejimini deviren Husileri desteklemiştir. İran'ın bu süreçte Irak'ta Haşd-i Şabi, Lübnan'da Hizbullah, Yemen'de

Ensarullah (Husiler) gibi kendi taraftarlarından küçük ama etkili silahlı milis kuvvetler oluşturabilme ve savaş tecrübesi kazanmış bu milis kuvvetlerini kendi ulusal çıkarları için etkili bir şekilde kullanabilme kabiliyeti İbn Suud rejiminin güvenliği açısından ciddi bir tehdidi açığa çıkarmıştır. İran'dan kaynaklı başka bir tehdit İran'ın silahlanma politikalarıdır. 2002 yılında ortaya çıkan ve tüm yaptırımlara rağmen engellenemeyen İran'ın nükleer faaliyetleri ile gelişen balistik füze teknolojisi İbn Suud rejiminde güvenlik ikilemine yol açarak rejimin İran'dan kaynaklı tehdit hassasiyetini artırmıştır.

İbn Suud rejiminin dış politika tercihlerini etkileyen diğer bir bölgesel unsur Müslüman Kardeşler hareketinin Arap Baharı süreci ile birlikte tüm MENA bölgesinde yükselen profilidir. Müslüman Kardeşler hareketi Suudi resmi İslam anlayışı olan Vehhabizme alternatif bir İslam yorumu geliştirdiği ve tüm bölge genelinde olduğu gibi S. Arabistan'da da kontrol ettiği geniş taraftar kitlesini bölgedeki rejimler aleyhine kolayca sokağa dökebilme kapasitesine sahip olduğu için İbn Suud rejiminin rejim güvenliği açısından önemli bir tehdit kaynağıdır. Arap Baharı öncesi MENA bölgesinde İbn Suud rejimi öncülüğünde Sünni/Vehhabi, İran öncülüğünde Şii blok varken Arap Baharı süreci Türkiye, Katar ve Müslüman Kardeşler ittifakında oluşan yeni bir Sünni bloğun bölgede yükselişine olanak sağlamıştır. Üstelik Türkiye ve Katar'ın hamiliğinde yükselen bu yeni demokratik İslamcı cephenin İran ile yakın ilişkiler geliştirebilme ihtimali İbn Suud rejimini bölgede yalnızlaştırma potansiyeli taşımaktadır.

İbn Suud rejiminin dış politika tercihlerini etkileyen ikinci unsur ülke içinde yaşanan birtakım gelişmelere bağlı olarak rejimin gücünde ve kendine olan güveninde meydana gelen nispi artıştır. Öncelikle Irak işgali ve Arap Baharı sürecinde Suriye, Mısır ve Irak gibi bölgedeki önemli güçlerin yaşadığı ulusal güç kaybına ilaveten on yılı aşkın süre çok yüksek seyreden petrol fiyatları rejimin gücünde kayda değer bir artışa neden olmuştur. İkinci olarak Arap Baharı sürecinde bölge genelinde yaşanan sokak hareketlerinin yol açtığı kargaşa ve iç savaş görüntüleri reform talep eden Suudi vatandaşların bu taleplerini ertelemelerine yol açarak rejimin içerideki meşruiyetine katkıda bulunmuştur. Üçüncü olarak S. Arabistan'ın Doğu Vilayetinde yaşayan Şii nüfusun isyan girişimleri -rejimi içeride zayıflatmış olsa da- rejimin İran karşıtı dış politikasını tırmandırmasına olanak sağlayan iç koşulları olgunlaştırmıştır. Dördüncü olarak Arap Baharı sürecinde bölge genelinde ortaya çıkan iç savaş ve yıkım manzaraları İbn Suud rejiminin kendisine atfettiği tarihsel misyonu olan İslam ve Müslümanların koruyucusu misyonunu bir kez daha hatırlatmış ve yeni dönemdeki dış politikasını bu çerçevede projelendirmesi için imkan yaratmıştır. Son olarak 2015 yılında Kral Abdullah'ın ölümü üzerine Selman bin Abdülaziz'in kral olması ve Kral Selman'ın tahta oğlu Muhammed bin Selman'ı hazırlaması iddialı dış politikaya yol açan rejim içerisinde liderlik rekabeti ve hanedan içi bölünme ortamını oluşturmuştur.

İbn Suud rejiminin dış politika tercihlerini etkileyen son unsur Arap Baharı sürecinde bölgede yaşanan gelişmeler sonucu Ortadoğu bölgesinin en önemli devletlerinin ulusal gücünde yaşanan aşınmanın bölgede oluşturduğu güç boşluklarıdır. Irak'ın 2003 yılındaki ABD işgali ile bölgesel güç denkleminde çekilip İran nüfuzuna düşmesine ilaveten Mısır ve Suriye gibi en önemli Arap güçlerinin sokak hareketleri ile zayıflaması bölgede önemli güç boşlukları oluşturmuştur. Bu güç boşlukları İbn Suud rejimi için hem yeni risk hem de yeni fırsat alanları yaratmıştır.

İbn Suud rejimi Arap Baharı sürecinde kendi güvenliğine yönelik ortaya çıkan tehditleri etkisiz kılmak ve oluşan yeni fırsat alanlarından istifade edebilmek için dış politikasında radikal bir değişikliğe gitmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte geçmiş yıllarda sık başvurduğu yumuşak güç unsurlarına dayanan geleneksel dış politika araçlarını kullanmak yerine daha çok askeri güce dayalı, tehditleri ulusal sınırların dışına çıkararak etkisiz kılma, bölgede kendi güvenliği için risk teşkil eden rejimleri devrime/değiştirme yönünde bir dış politika izlemiştir. Bu süreçte rejimin temel amacı bölgede Arap Baharı sürecinde sarsılan bölgesel statükoyu yeniden tesis etmek eğer mümkün olursa jeopolitik üstünlüğünü tahkim ederek “Sünni” dünyanın lideri olmak olmuştur.

Bu çalışma ile öncelikle kuruluşundan beri İbn Suud rejiminin yapısına ve güvenlik algısına yakından bakılarak rejimin dış politika öncelikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. İkinci olarak rejimin Arap Baharı öncesi bu dış politika önceliklerine yönelik tehditlere verdiği cevaplar ve bu cevapları oluştururken kullandığı geleneksel dış politika araçları tespit edilecektir. Üçüncü olarak Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan rejimin dış politika önceliklerine yönelik tehditler analiz edilecektir. Son olarak rejimin Arap Baharı sürecindeki dış politikası ve başvurduğu dış politika araçları ortaya konulacaktır. Bu şekilde İbn Suud rejiminin Arap Baharı öncesi karşılaştığı tehditlerin benzerleri ile Arap Baharı sürecinde karşılaştığında, dış politikasında ve dış politika araçlarında bir değişimin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Giriş: Bir zayıf devlet olarak Suudi Arabistan

Bugünkü S. Arabistan toprakları olarak bilinen bölge her ne kadar Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılındaki Mısır seferi sonrası Osmanlı yönetimine katılmış olsa da, Osmanlılar, uzun yıllar ülkenin yöneticisi olmalarına rağmen, kontrollerini Necd¹ olarak bilinen Arabistan'ın iç kısımlarına kadar uzatmakta başarılı olamamışlardır. İklim ve coğrafi yapısı itibarıyla çok fazla cazip olmayan Necd bölgesi bu süreçte daha ziyade yerel emirler ve kabile konfederasyonları tarafından yönetilmiştir.

Necd bölgesindeki çok sayıda yerel emirden biri olan İbn Suud ailesi az sayıda çiftçi, ulema, tüccar ve kölenin yerleşik olduğu Diriye (el-Diriyah)² kasabasının 1727 yılından beri geleneksel yöneticisi konumundaydı. Yeterli insan kaynağı ve ekonomik kaynaklardan yoksun oluşu İbn Suud ailesinin bölgedeki diğer kabile federasyonları üzerindeki liderlik iddiasını sınırlayan bir unsur olmuştur. 1744 yılında püriten İslam yorumundan ötürü kendi kasabasından kovulan³ Muhammed bin Abdulvehhab⁴ ile Muhammed bin Suud arasında kurulan pakt⁵, İbn Suud'u bölgede liderlik için gereken ekonomik ve insan

¹ Necd, Hicaz dağlarıyla sınırlanmış olup, doğusunda Körfez kıyı şeridi bulunur. İklimi yaz aylarında yoğun bir kuru sıcaklık ve kışın belirgin bir soğukluk şeklindedir. Neredeyse tüm alan kuraktır ve hiç yağmur almaz. Bölgede bulunan az sayıda vaha yaşama elverişli yegâne alanlardır. Yarımadanın çoğunda hüküm süren kurak iklim, yapay sulamayı tarım için zorunlu kılmaktadır. Yeraltı sularının yüzeye yakın olması yapay sulamada yaşanan olumsuzlukları azaltan en önemli faktördür (Vassiliev, 2013, 49-52).

² S. Arabistan'ın başkenti Riyad'ın 20 km kuzeybatısında yer alan Diriye, bu dönemde yaklaşık 70 haneden oluşan küçük bir kasabaydı. Bkz. (Abu Hakima, 1967, 30). Diriye'de 2013 itibarıyla yaklaşık 40 bin kişi yaşamaktadır.

³ Kaynaklar Abdulvehhab'ı sürgün eden Uyeyne kabilesi lideri Osman bin Muammer'in, emirliğini güçlendirmek için en önemli fırsatı kaçırdığını fark edip bundan pişmanlık duyduğunu anlatır. Ayrıca Uyeyne kabilesinden sürülen birinin Diriye kasabasından İbn Suud tarafından sahiplenilmesi Uyeyne kabilesi ile Diriye kasabasının yöneticisi İbn Suud arasındaki rekabeti kızıştırmıştır. Bu sürgünden kısa süre sonra Osman kendi vahasındaki Vehhabiler tarafından katledilmiş Uyeyne bölgesi İbn Suud'un denetimine girmiştir Bkz. (Commins, 2009, 30; Vassiliev, 2013, 160-62).

⁴ Muhammed Bin Abdulvehhab (1703-1792) Uyeyne kabilesine mensup ulema kökenli bir aileden gelmektedir. İlk din eğitimi babası İbn Süleyman'dan alan Abdulvehhab genç yaşta Mekke, Medine, Bağdat, Hemedan, İsfahan, Kum, Basra vs. gibi dönemin entelektüel merkezlerinde eğitim almıştır. Hanbeli mezhebine olan ilgisinin Kum ve İsfahan gibi Şii merkezlerle yaptığı yolculuklardan kaynaklı olduğu iddia edilmiştir. Abdulvehhab Medine'de kendisinden ders aldığı hocasının bir keresinde "senin için hazırladığım silahları görmek ister misin" dedikten sonra evden getirdiği kitapları işaret ederek "işte senin için hazırladığım silahlar" dediğini anlatır. Bu ifadesiyle, Medine'deki hocası, vahasında yaygın olan sapkın inançlarla mücadele etmek için 'ideolojik bir silah' hazırladığını ima etmiştir. Fakat Abdulvehhab sert ve uzlaşmasız öğretisini yaymaya çalıştığı için kendi kabilesi tarafından sürgün edilmiştir (Vassiliev, 2013, 120-4).

⁵ İbn Suud, Abdulvehhab'ı yönetimi altındaki kasabaya kabul ederken ona; "Bu vaha sizindir, düşmanlarınızdan korkmayın. Allah adına,... sizi ihraç etmeyi asla kabul etmeyeceğiz" diyerek onun can ve mal güvenliğini garanti etmiş, Abdulvehhab ise; "sen bu kasabanın başı ve yöneticisisin. Bana, inanmayanlara karşı cihat (kutsal savaş) yapacağına yemin etmeni istiyorum. Bunun karşılığında, imam, Müslüman cemaatinin lideri olacaksın ve ben de dini konularda lider olacağım" demiştir. İbn Suud-Abdulvehhab arasındaki bu diyalog, literatürde, S. Arabistan devletinin kuruluşunu temsil eden

kaynağına kavuşturduğu için, modern S. Arabistan devletinin başlangıcı olarak kabul edilir (Commins, 2009, 31; Al-Rasheed, 2010, 13-15).

Şekil 1: S. Arabistan Siyasi Haritası

www.uyduharita.org/sudi-arabistan-haritasi/

Abdulvehhab ile kurduğu pakt sayesinde liderliği için gereken ekonomik ve insan kaynağının yanı sıra ve ideolojik bir meşruiyete de kavuşan İbn Suud, Abdulvehhab'ın püriten İslam öğretisini yönetimini sınırlayan sorunlarla baş etmekte ustaca kullanmıştır. Bu süreçte Vehhabi İslam öğretisi, İbn Suud'un politik ve askeri, Abdulvehhab'ın eğitim ve davet çabaları sonucu civardaki kabile konfederasyonları arasında hızla taraftar bulmuştur.

Gelenekler gereği bölgedeki kabileler muzaffer bir komutana daima sadakat duyma eğiliminde olmuşlardır. Ancak aşiret reisinin askeri talihinde bir değişim olduğunda bu sadakat kolayca geri alınabilirdi. Arabistan tarihinde bu durumun örnekleri çoktur. İbn Suud, Abdulvehhab'ın görüşlerini kullanarak kendi liderliği için geleneksel aşiret ittifakından çok daha kapsayıcı komünal bir sadakat duygusu elde etmiştir (Cleveland, 2008, 258-59). İbn Suud ve Abdulvehhab'ın çabaları sonucu Hanbelizmin⁶ en sert yorumu olan Vehhabilğin İslam anlayışı, İslam fıkı ile birleşerek çöldeki aşiret konfederasyonlarının ve vahalardaki yerleşik nüfusun dinsel ihtiyaçlarına cevap verecek cazip bir ideolojiye dönüştürülmüştür (Al-Rasheed, 2010, 17). Abdulvehhab'ın

politik-dini anlaşma olarak kabul edilmiştir (Abu Hakima, 1967, 30; Commins, 2009, 20-26).

⁶ İslam'ın diğer üç mezhebi arasında en katı, uzlaşmaz olan Hanbelizm, özellikle, İslam dünyasında olağan dışı bir durum olarak Necd vahalarında yayılmıştır (Vassiliev, 2013, 134, 149).

İslam yorumunda ön plana çıkan zekât, cihat, bidat gibi kavramlar İbn Suud'un siyasi zekâsı ile birleşince yeni kurulmakta olan devlet için geniş bir ekonomik/ideolojik kaynağı ortaya çıkarmıştır;

- Zekât Abdulvehhab'ın İslam yorumunda Müslümanların belli dönemlerde yöneticilerine vermeleri gereken dini bir vergi olarak tanımlanmıştır⁷. Yönetilenler için İbn Suud'a olan sadakat ve bağlılıklarının bir ifadesi olan Abdulvehhab'ın zekât doktrini, bir taraftan İbn Suud'u, yoksun olduğu ekonomik kaynaklara kavuştururken diğer taraftan yönetimine etkinlik kazandırmıştır (Al-Rasheed, 2010, 17-18; Commins, 2009, 31; Vassiliev, 2013, 228).
- Abdulvehhab'ın İslam yorumunda cihat; gayrimüslimlere ve İslam'ın reformcu öğretilerine uymayan Müslümanlara⁸ karşı meşru savaş olarak tanımlanmıştır. Abdulvehhab'ın cihat doktrini (kutsal savaş) ile bedevilerin savaşçı ruhunu birleştiren İbn Suud kendi emrinde güçlü bir ordu oluşturmuş ve yeni toprakların fethi için dinsel bir gerekçeye kavuşmuştur⁹. Bu kutsal savaş sırasında ölenlere cennet hayatı, sağ kalanlara ise ganimetten pay vadi savaşçı temininde yaşanan güçlükleri bertaraf etme konusunda hayli işe yaramıştır.
- Bidat¹⁰ kavramı (İslam inancına sonradan sokulan yenilikler) bir taraftan İbn Suud'a İslam'ı korumak gibi ulvi bir misyon biçerken diğer taraftan İslam'ın reformcu öğretilerini benimsemeyen kabilelere karşı haklı bir savaş gerekçesi teşkil etmiştir.

Bu şekilde İbn Suud-Abdulvehhab ittifakı, Diriyeye vahasına, daha önce sahip olmadığı ekonomik, insan ve ideolojik kaynaklar sağlayarak bölgedeki diğer vahalar üzerinde İbn Suud'un liderlik iddiasına sağlam bir dayanak teşkil etmiştir. Vehhabilik düşüncesi olmadan Diriyeye'nin bölgedeki kabile konfederasyonlarına politik ve askeri üstünlük sağlayabilmesi olası değildi.

Başlangıcından itibaren bir askeri genişleme ve baskı ideolojisi olan Vehhabizm öğretisi bir yandan İbn Suud'un politik, askeri ve ekonomik gücünü pekiştirirken diğer yandan Abdulvehhab'ın İslam'ı yorumlama üzerindeki tekeli garanti etmiştir (Al-Rasheed, 2010, 15-18; Vassiliev, 2013, 152). Birinci Suudi emirliğinin

⁷ Hâlbuki İslam fıkına göre zekât zengin Müslümanların kazancından 1/40 oranında fakir Müslümanlara vermesi gereken dini bir yardımdır. Abdulvehhab zekâtın fakirlere değil de İbn Suud yönetimine verilmesini sağlayarak önemli bir ekonomik kaynağı İbn Suud yönetimine kazandırmıştır (Vassiliev, 2013: 228).

⁸ Abdulvehhab, Hristiyan ve Yahudilere, İslam'ın reformcu öğretilerini (Vehhabiliği) benimsemeyen Müslümanlardan daha iyi davranılması gerektiğini savunmuştur (Vassiliev, 2013, 220).

⁹ Hem zekât hem de cihat, Vehhabi devlet fikrinde merkezi bir yer işgal etmiş ve devlet gücünün konsolidasyonu açısından önemli sonuçlar doğurmuştur (Al-Rasheed 2010: 49).

¹⁰ Vehhabi İslam yorumuna göre din teorisinde veya uygulamasında İslam'ın orijinal ruhundan sapmış olan tüm "yeniliklere" karşı savaşmak dini bir görevdir (Vassiliev, 2013, 131).

kurucusu Abdurrahman el-Suud (İbn Suud) ile Abdulvehhab arasında imzalanan ve günümüze kadar neredeyse hiç değişmeden kalan ender sözleşmelerden biri olan bu anlaşma bugünkü modern S. Arabistan devletinin de temelini teşkil eden yapıyı şekillendirmiştir. Bu anlaşmaya göre politik ve askeri liderlik İbn Suud ve soyuna bırakılırken dini otorite de Abdulvehhab ve evlatlarına bırakılmıştır (Al-Rasheed, 2010, 15-17; Commins, 2009, 31). Bu anlaşma ile yönetimin resmi ideolojisi haline gelen Vehhabilik, S. Arabistan'da petrol endüstrisinin gelişmeye başladığı 1950'li yıllara kadar Suudi sosyal sözleşmesi olarak işlemiş ve yönetilenlerin İbn Suud'a sadakatini sağlayan en önemli unsur olmuştur.

İbn Suud'un politik/askeri Abdulvehhab'ın dini liderliğinde Diriye kasabasında kurulan İbn Suud yönetiminin Orta Arabistan'da hızla genişlemesinin dört temel sebebi bulunmaktadır; kabile içi tartışmaların kabile yönetimlerini zayıflatması, kabile konfederasyonları arasında silahlı çatışmaya varan sürekli rekabet, İbn Suud'un Orta Arabistan'dan daha verimli olan Irak ve Suriye'nin güney bölgelerini (Güney Mezopotamya) fethederek Arapları buralara yerleştirmesi ve barışçıl yollarla Vehhabi İslam yorumunun bölgedeki kabile konfederasyonları arasında yayılması (Abd al-Rahim, 1969, 73). İbn Suud yönetiminin istikrarını sağlayan en önemli öge ise Abdulvehhab'ın taht üzerinde İbn Suud ve evlatlarının ömür boyu hak sahibi olduğunu dini argümanlar kullanarak vaha halkına benimsetmiş olmasıdır (Suudi sosyal sözleşmesi). Askeri başarılar ve Abdulvehhab'ın oluşturduğu dinsel meşruiyet sayesinde içeride istikrarlı bir yönetim kuran İbn Suud, yönetimini başarılı bir şekilde genişleterek kısa sürede Orta Arabistan'daki kabile federasyonları üzerinde hegemonya kurmayı başarmış, etki alanını doğuda Basra Körfezi, kuzeyde Mezopotamya, güneyde ise Hicaz bölgesine sınırlarına kadar ulaştırmıştır (Metz, 1993, 20; Vassiliev, 2013, 160-71). Hatta İbn Suud'un Umman'ı denetim altına almaya dönük eylemleri Britanya yönetimi ile karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Yaşanan gerilim sonucu Britanya, İbn Suud yönetimini Körfez sahil şeridinden uzaklaştırarak Kuveyt, Bahreyn gibi yerleri kendi korumasına almıştır (Vassiliev, 2013, 210-15).

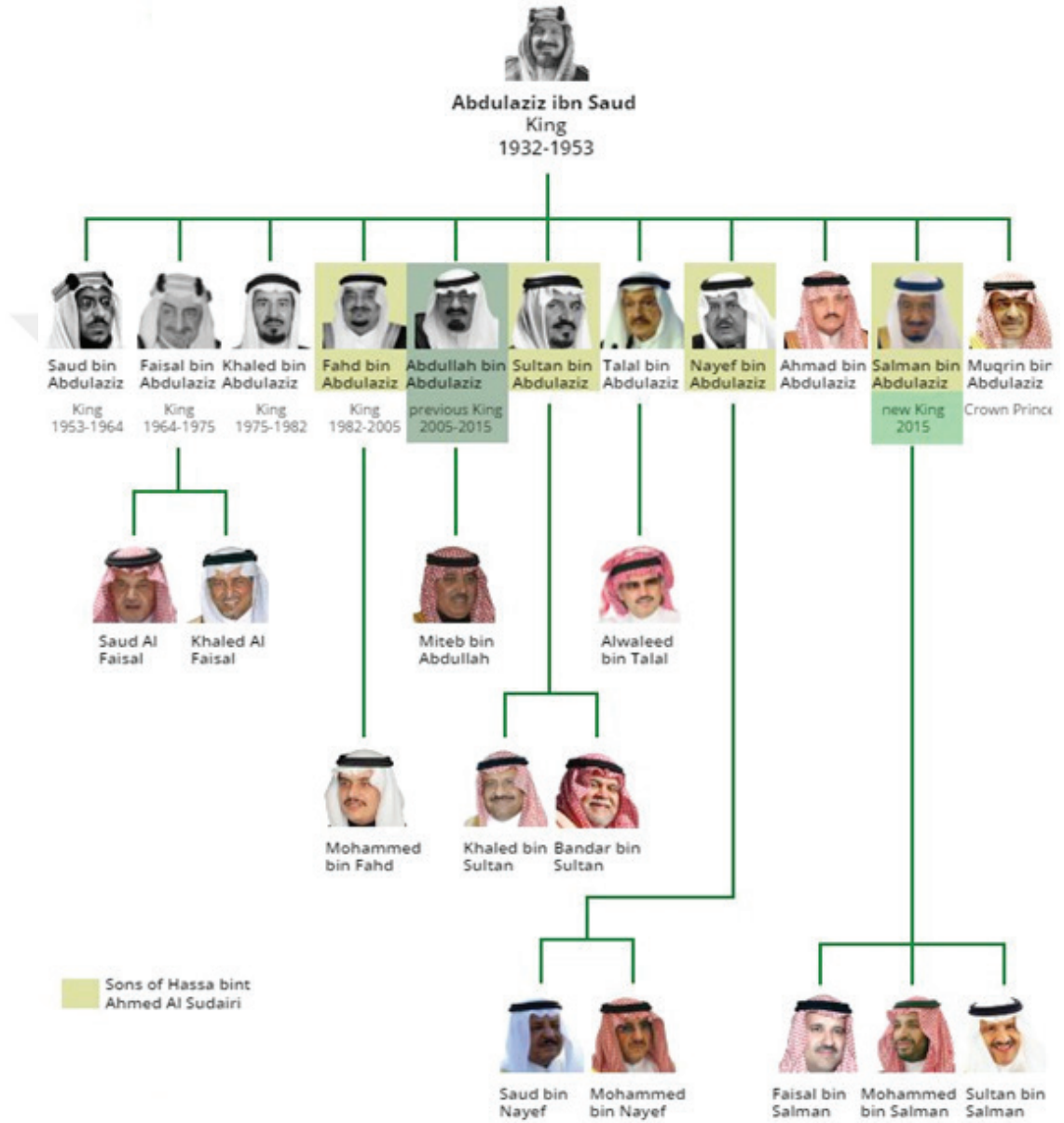
İbn Suud'un kaynaklarını genişleterek kuzeyde Mezopotamya'ya¹¹ güneyde Mekke ve Medine'ye yönelik askeri faaliyetleri ve Hicaz'daki Osmanlı valisi üzerinde kurduğu askeri baskılar¹² Osmanlı yönetimini bölgeye dönük birtakım tedbirler almaya sevk

¹¹ 1800 yılından itibaren Bağdat ve Kerbela yönündeki Vehhabi akınları sonucu Kerbela Vehhabilerin kontrolüne geçmiş ve buradaki tüm Şii kutsal mekânları Vehhabiler tarafından tahrip edilip yağmalanmıştır. Yaklaşık bir gün süren işgal sonucu 2000 kişi öldürülmüş ve şehrin tüm zenginlikleri İbn Suud'un askerleri tarafından götürülmüştür. Bu dönemde Osmanlılar Napolyon'un Mısır işgali ile uğraştıklarından bu istilalara gerekli direnci gösterememiştir (Vassiliev 2013, 189-92).

¹² Aslında İbn Suud, Hicazdaki Osmanlı valisi ile (Şerif) barışçıl ilişkiler kurma girişimlerinde bulunmuş hatta Vehhabi ulemadan önde gelen simaları Hicazlı âlimlerle teolojik tartışmalar için bölgeye göndermişse de Hicaz nezdinde bu teşebbüslere olumlu yaklaşan olmamıştır. Dönemin Hicaz uleması Vehhabilerin öğretisini sapkın olarak görmüştür (Vassiliev, 2013, 177-80).

etmiştir. 1800 yılında İbn Suud yönetiminin tüm Hicaz'ı kontrolü altına alması üzerine¹³ Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasında bölgeye gönderilen Mısır kuvvetleri 1818 yılında birinci Suudi emirliğine son vermiştir (Al-Rasheed, 2010, 22; Vassiliev, 2013, 314).

Tablo 1: Suudi hanedanı

Kaynak: www.sahipkiran.org

1818 yılını takip eden dönemde yabancı (Mısır kuvvetleri) işgaline duyulan öfke ve işgalden sağ kurtulan Vehhabi ulemanın çabaları ile Orta Arabistan'da İbn Suud'un

¹³ İbn Suud, Mekke'yi kontrolü altına aldığı anda sayısız türbe ve mezarı, çok değerli kütüphaneleri yakıp yıktırması, Osmanlı vatandaşlarının Hac için kutsal beldelere girmesine engel olmuştur. Tabi bu durum Müslümanların Halifesi konumundaki Osmanlı Padişahının prestijine büyük zarar vermiştir (Vassiliev, 2013, 193-98).

devrik yönetimine karşı bir sevgi oluşmuştur (Vassiliev, 2013, 319). Mısır ordusunun bölgeden kuvvetlerini azaltması üzerine 1824 yılında ikinci Suudi emirliği, İbn Suud'un oğullarından Abdullah tarafından kurulmuş ise de 1840 yılında tüm Mısır ordusu bölgeden ayrılınca kadar tam bağımsız bir yapı oluşturulamamıştır. İkinci İbn Suud emirliğinde de tıpkı ilkinde olduğu gibi politik ve askeri yapı İbn Suud'un evlatlarına, dini otorite ise Abdulvehhab'ın soyun ait olmuştur (Vassiliev, 2013, 324, 377-79). Mısır ordusunun tamamen bölgeyi terk etmesini takip eden dönemde Orta Arabistan'da hegemonyasını kuran İbn Suud yönetimi doğuya, Körfez bölgesine, yönelip 1845 Bahreyn'i kuşatmış, müzakereler sonucu el-Halife yönetimini yıllık bir vergi ödemeye razı etmiştir¹⁴. 1850 yılında ise Katar İbn Suud yönetimi tarafından ele geçirilmiştir¹⁵ (Winder, 1965, 217-19; Vassiliev, 2013, 355-56, 373). İbn Suud'un batıya, Hicaz bölgesine yönelme eğilimleri Osmanlılar tarafından engellendiği için yönünü doğuya Körfez bölgesine dönmesi üzerine Umman, Britanya-İbn Suud arasında gerginlik sebebi olan başka bir alan olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Suudi emiri Faysal'ın bölgeye gönderdiği askeri kuvvetler Britanya desteği ile durdurulmuştur (Vassiliev, 2013, 375).

1865 yılında Emir Faysal bin Türki ölünce oğulları arasında çıkan güç mücadelesi İbn Suud yönetiminde zaafa sebep olmuştur (Vassiliev, 2013, 375). İbn Suud yönetiminin bu süreçte içine düştüğü istikrarsızlık Orta Arabistan'da yeni küçük emirliklerin doğuşuna da sebep olmuştur. Bunların en önemlisi bölgede İbn Suud yönetimine karşı Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak kuran Raşidi emirliğidir (Al-Rasheed, 2010, 24-28; Vassiliev, 2013, 395-98). İbn Suud yönetiminin zafiyetinden yararlanan Raşidi emirliği 1884 yılında Orta Arabistan (Necd) bölgesinin yönetimine hâkim olmuş, 1893 yılında Riyad'ı da alarak İbn Suud yönetimine son vermiş, İbn Suud ailesini Kuveyt'e sürgün göndermiştir (Vassiliev, 2013, 398, 411). Bu dönemde Suud yönetiminin baskısından kurtulan ve Osmanlı İmparatorluğunun¹⁶ da desteklediği Hicaz emirliği bölgedeki diğer önemli güç merkezlerinden biri haline gelmiştir (Al-Rasheed, 2010, 30-31).

1902 yılına kadar Raşidi emirliğinin kontrolünde olan Riyad'ın Abdülaziz bin Suud¹⁷

¹⁴ İbn Suud'un Bahreyn'in egemenliğine son verme girişimi bölgedeki Britanya temsilcisinin son anda müdahalesi ile engellenmiştir. Körfezdeki Britanya temsilcisi Faysal'a yazdığı mektupta "Bahreyn bağımsız bir emirliktir ve Britanya Bahreyn'in bağımsızlığını korumaya hazırdır" diyerek İbn Suud yönetimini bu girişiminden vazgeçirmiştir (Winder, 1965, 189).

¹⁵ İbn Suud yönetimi tüm Körfez bölgesi üzerinde kendini hak sahibi olarak kabul ediyordu. Bu dönemde Emir Faysal Hindistan'daki Britanya temsilcisi albay L. Pelly'ye yazdığı mektupta; "Kuveyt Ra's ul-Hayman, Umman, Muskat, Bahreyn vs. Allah'ın bize bahsettiği topraklardır" diyordu (Winder, 1965, 217).

¹⁶ Mısır ordusu Hicaz bölgesinden ayrılırken yerlerine Osmanlı askerleri yerleştirildi ve bölge direkt olarak Osmanlı askeri kontrolüne girdi. Ancak bölgeyi Osmanlılar adına yöneten Şeriflerin yetkileri oldukça sınırlıydı (Al-Rasheed, 2010, 31).

¹⁷ 22 yaşındaki Abdülaziz bin Abdurrahman, Riyad'ın ele geçirilmesinde gösterdiği kahramanlık nedeniyle henüz babası hayattayken (babasının Riyad'a yönelik sefere karşı çıkmasına rağmen Abdülaziz bu seferi gizlice planlayıp organize etmişti) toplanan ulema heyeti tarafından Emir olarak seçilmiştir (Vassiliev, 2013, 429).

tarafından ele geçirilmesi¹⁸ üçüncü Suud emirliğinin, dolayısıyla bugünkü modern S. Arabistan devletinin, başlangıcı olarak kabul edilir (Al-Rasheed, 2010, 37-38; Cleveland, 2008, 258). Riyad'ın alınmasını takip eden dönemde İbn Suud bölgede istikrarlı bir yapı oluşturarak Orta Arabistan kabile konfederasyonları üzerinde tekrar bir hegemonya kurmayı başarmıştır. I. Dünya Savaşı çıktığında Osmanlılar, Padişah fermanı ile İbn Suud ailesini Necd bölgesinin yöneticisi olarak tanımışlardır. Benzer şekilde Britanya ile imzalanan Anglo-Suudi anlaşması ile İbn Suud ailesinin bölgedeki yönetim hakkı Britanya tarafından da garanti edilmiştir. Britanya'nın İbn Suud'un bölgedeki yönetim hakkını garanti etmesi karşılığında İbn Suud yönetimi, Körfez sahili ülkeleri (Kuveyt, Katar, Bahreyn, Umman) üzerindeki taleplerinden vazgeçmiştir (Al-Rasheed, 2010, 38-40).

I. Dünya Savaşı sonrası hem Osmanlı İmparatorluğunun bölgeden çekilmesi hem de artan Britanya desteği ile İbn Suud yönetimi önce Raşidi emirliğini ortadan kaldırmış (1921), daha sonra Hicaz bölgesini ele geçirerek¹⁹ (1925) tüm Arabistan üzerinde egemen olmuştur (Al-Rasheed, 2010, 40-44; Cleveland, 2008, 259; Metz, 1993, 20). İbn Suud yönetiminin tüm Arabistan bölgesini ele geçirerek güçlenmesi Britanya'yı Haşimi yönetimindeki Irak ve Ürdün gibi ülkelerin güvenliği konusunda endişeye sevk etmiş, 1925 yılında Britanya ile İbn Suud yönetimi arasında imzalanan anlaşmalar ile bu ülkelerin sınırları garanti altına alınmıştır (Al-Rasheed, 2010, 45). Yine bu antlaşma ile İbn Suud yönetimi Kuveyt, Bahreyn toprakları, Katar Şeyhleri ve Umman Sahili ile dostça ilişkiler sürdüreceğini taahhüt etmiştir²⁰ (Leatherdale, 2012, 381).

Resmi adı Suudi Arabistan Krallığı (el Mamlakah el Arabiyyah el Saudiyyah/ Kingdom Of Saudi Arabia) olan S. Arabistan 23 Eylül 1932 yılında kurulmuş olup Arap yarımadasının yaklaşık 4/5'lik kısmını kaplayan oldukça geniş topraklara (2,15 milyon km²) sahiptir. 2016 yılı itibarıyla yaklaşık 32 milyon²¹ (1960 yılında 4 milyon) olan ülke nüfusunun % 64,2'si 15-54 yaş aralığındaki çalışabilecek gençlerden oluşmaktadır. Merkezi hükümet gelirlerinin yaklaşık %90'ı, ihracat gelirlerinin ise %85'i ham petrol ihracatına dayanmaktadır. Bu durum petrolü petrolü ülke ekonomisi

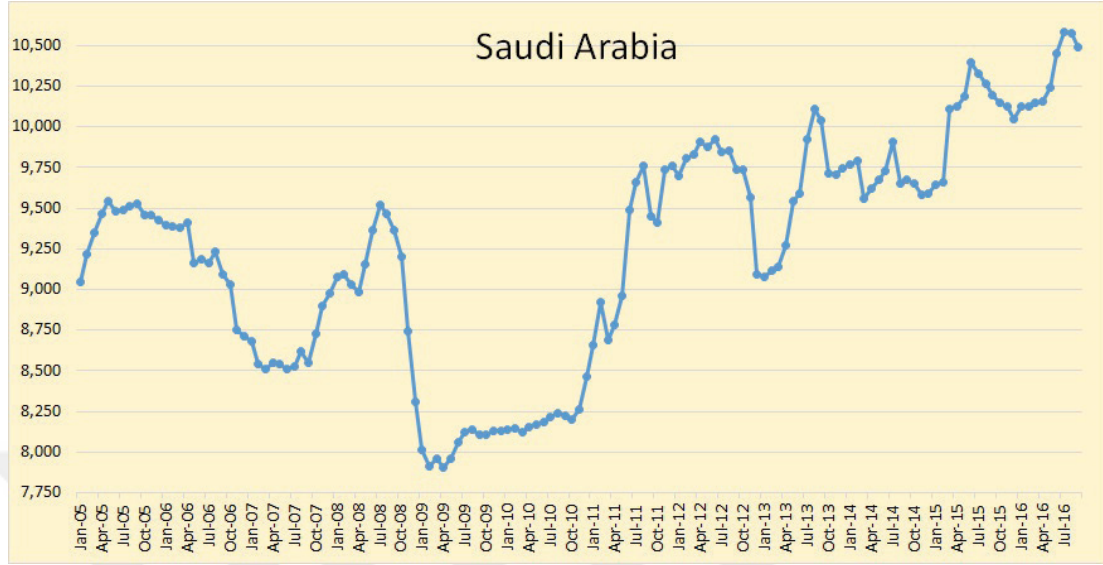
¹⁸ Kuveyt'i yöneten el-Sabah ailesi, Raşidi emirliğinin Osmanlı desteğinde Körfez bölgesine yönelik planlarını engellemek için İbn Suud'a Riyad'ı ele geçirmesi için yardım etmiştir. Bu dönemde Kuveyt, Britanya ile imzaladığı anlaşma gereğince Britanya'nın korumasına girmişti. Bu mücadelede Osmanlılar, Raşidi emirliğini askeri olarak destekleseler de Britanya ve Kuveyt desteğindeki İbn Suud karşısında bir başarı elde edememişler, İbn Suud'un Orta Arabistan üzerindeki defakto yönetimini tanımak zorunda kalmışlardır (Al-Rasheed, 2010, 38-40; Commins, 2006, 83; Vassiliev, 2013, 423-28).

¹⁹ Britanya'nın neden Şerif Hüseyin'i korumak için yardıma gelmediği sorusuna Cleveland; Britanya'nın Şerif Hüseyin'i yaralı bir müttefikten çok bir baş belası olarak kabul ettiği şeklinde cevap veriyor. Bkz. (Cleveland, 2008, 257-59). Şerif ile İbn Suud arasındaki çatışmada Britanya'nın tarafsız kalmasını Troeller; bu çatışmanın bir dini yönü olduğunu, çatışmaya taraf olması durumunda Britanya'nın Hindistan Hilafet Komitesi tarafından yapılan anti-İngiliz propaganda ile karşı karşıya kalmaktan çekindiğini belirtir (Troeller, 2013, 216).

²⁰ İbn Suud bu fetihden kısa süre sonra Britanya, SSCB, Fransa ve Hollanda gibi önemli oranda Müslüman nüfusu yöneten Avrupalı güçler tarafından Arabistan Kralı olarak tanınmıştır (Al-Rasheed 2010: 44).

²¹ <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (Son erişim 12,04,2017).

açısından çok önemli kılmaktadır²². S. Arabistan tek başına dünya petrol rezervlerinin yaklaşık ¼'üne sahiptir ve 2016 yılı itibariyle günlük petrol üretim ortalaması 10 milyon varilin biraz üzerindedir.

Şekil 2: Suudi petrol üretimi (2005-2016)

www.peakoilbarrel.com.

İbn Suud rejimi ülkenin sahip olduğu rezervlerin büyüklüğü, verimliliği ve üretim kapasitesinin yüksekliği itibari ile petrol fiyatlarının seviyesini kontrol etmek için veya ek petrol talebini karşılamak için ham petrol üretimini daraltıp genişletebilecek yegâne aktördür (swing producer). Başta 2003-14 yılları arasında dünya enerji fiyatlarındaki olumlu gelişmelere bağlı olarak Riyad kendi merkez bankasında yaklaşık 730 milyar dolarlık rezerv tutmaktadır²³. Ekonomik gücü sebebiyle Riyad G20 üyesi ülkelerden biridir²⁴. Aynı zamanda Riyad OPEC'in kurucusu ve en büyük üretici üyesidir. Bu ekonomik gücünün yanı sıra İslam'ın iki kutsal beldesine (Mekke, Medine) hükmediyor olması İbn Suud rejimine İslam dünyasında önemli bir prestij sağlamaktadır. Bu prestiji vurgulamak için 1986 yılından beri Suud Kralları "Hadim ul-Harameyn ve eş-Şerifeyn" (iki kutsal mabedin hizmetçisi) sıfatını kullanmaktadırlar (Richter, 2014, 182). İbn Suud rejimi İslam dünyasının lideri olma arzusunu gerçekleştirmek için, İslam İşbirliği Örgütü (İİT), Dünya Müslüman Birliği, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ya da Müslüman Gençlik Dünya Meclisi gibi küresel İslami örgütlerin kuruluş ve finansmanına büyük katkılar sağlamaktadır (Gause, 2011, 172-75). Yine İbn Suud

²² Bu rakamlar Konya Ticaret Odası'nın 2017 yılında hazırladığı Suudi Arabistan Ülke Raporundan alınmıştır. <http://www.kto.org.tr/d/file/suudi-arabistan-ulke-raporu-2017.pdf>. (Son erişim 10.02.2017).

²³ Bu rakam, ülkenin 2014 yılı bütçe rakamları baz alındığında, yaklaşık üç yıllık kamu harcamalarına denktir.

²⁴ S. Arabistan 2017 yılı itibariyle dünyanın 19. büyük ekonomisidir.

rejimi, Körfez bölgesinin en önemli örgütü olan Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK)²⁵ kuruluşuna öncülük eden ve örgüt içerisinde en etkili aktör konumundadır.

S. Arabistan'da toplam nüfusun yaklaşık % 30'unu göçmen işçiler oluşturmaktadır. Ülkenin yıllık nüfus artış hızının %3 gibi oldukça yüksek olan seviyesi dikkate alındığında ülke nüfusunun 2050 yılında 60 milyona ulaşması beklenmektedir (Alhassan, 2016, 47). Mevcut nüfusun %42'si 15 yaş ve daha aşağı yaştaki bireylerden oluştuğu için ülke oldukça genç bir nüfusa sahiptir. Ülke işgücünün %75'i (8 milyon) göçmen işçilerden sağlanmaktadır. Uzun yıllardır ülkede artan işsizliğe özellikle de genç işsizliğe çare olarak sunulan istihdamın Suudizasyonu politikası bir taraftan kraliyete mensup olmayan yeni bir orta sınıfın çıkışına zemin hazırlayarak kraliyet ailesinin etkisini azaltırken diğer taraftan Suudi politik yaşamının örgütsel yapısında radikal bir değişime neden olmaktadır (Gause, Crystal, 2015, 169-71).

S. Arabistan nüfusunun önemli bir kısmı Sünni Müslümanlardan oluşmakta olup ülkede Şiilerin toplam nüfusa oranının %10-15 olduğu tahmin edilmektedir. Şiilerin önemli bir kısmı ülkenin petrol zengini Doğu Vilayetinde yaşamaktadır. Doğu Vilayeti nüfusunun yaklaşık %55'ini oluşturan Şiiler, Katif, Sihat ve Tarout gibi petrol endüstrisinin kalbi konumundaki şehirlerin nüfusunun %100'ünü oluşturmaktadır. Sosyal, ekonomik ve dinsel özgürlükler bakımından ayrımcılığa maruz kalan Şiiler 1950 yılından beri çok sayıda yönetim karşıtı grev, gösteri ve isyan girişimine katılmışlardır (Bardley, 2015, 78). Ülke petrol endüstrisinde yoğun olan Şii istihdamı İbn Suud rejimi açısından önemli bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmektedir. Suudi resmi ideolojisi Vehhabizm tarafından din dışı (kafir) olarak kabul edildikleri için Şiiler ana akım ulusal kültüre yabancılaşmışlardır. İbn Suud rejimi Şiiler üzerinde İran'ın sahip olduğu politik nüfuz sebebiyle Şiileri İran'ın beşinci kolu olarak değerlendirilmektedir (Steinberg, 2014, 10). Doğu Vilayeti kadar olmasa da ülkenin güney eyaletleri olan Asir ve Necran'da (Yemen-Suudi sınırında) da bir miktar Şii yaşamaktadır.

Kuruluşundan beri dış güvenlik garantilerine dayanarak ayakta kalan İbn Suud rejimi, ülke savunması için çok büyük bütçeler ayırmasına rağmen²⁶ caydırıcı bir askeri kapasite geliştirmede başarılı olamamıştır. Bu durumun iki sebebi bulunmaktadır;

- Rejim güçlü ve caydırıcı bir orduyu kendi güvenliği için tehdit olarak görmektedir. Muhtemel bir askeri darbeyi önlemek için rejim orduyu küçük ve bölünmüş bir yapıda tutmayı kendi menfaatlerine daha uygun bulmaktadır. Bu şekilde farklı prenslerin komutasında ve farklı kabile üyelerinden müteşekkil²⁷

²⁵ Üyeleri arasındaki rekabet ve çatışmalara rağmen, KİK, Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki en etkin bölgesel örgütler olarak kabul edilmektedir (Richter, 2011, 181).

²⁶ 2015 yılında S. Arabistan 87 milyar dolarlık savunma harcamasıyla ABD ve Çin'den sonra dünyada savunmaya en fazla para harcayan üçüncü ülke konumuna yükselmiştir (Erboğa 2016, 16).

²⁷ 2015 yılında S. Arabistan 87 milyar dolarlık savunma harcamasıyla ABD ve Çin'den sonra dünyada savunmaya en fazla para harcayan üçüncü ülke konumuna yükselmiştir.

küçük ordu birlikleri rejim için bir güvenlik tehdidi olmak yerine kendi içerisinde birbirini dengeleyen bir unsur haline gelmektedir.

- Suudi silahlı kuvvetlerinin zayıflığının ikinci önemli sebebi, Suudi politik sisteminin ve toplumunun temelinde yatan sosyal alışkanlıklarla ilişkilidir. Ülkedeki tüm iş piyasasında olduğu gibi güvenlik sektörü de yeterli insan kaynağına ulaşmakta zorlanmaktadır. Yüksek milli gelire sahip olan bir toplum olan Suudiler disiplinli bir ordu içerisinde yer almaktan imtina etmektedirler. Rejim güçlü ve caydırıcı bir askeri kapasite inşa etmede başarısız olduğu için Suudi savunmasının bel kemiğini hanedan üyeleri tarafından bizzat kontrol edilen Kraliyet Hava Kuvvetleri teşkil etmektedir (Richter, 2014,181-84).

Literatürde “Zayıf Devlet” (weak state) olarak da tanımlanan Üçüncü Dünya ülkelerinin modern Batılı devletlerden farklı bir güvenlik ajandasının olduğu genel kabul görmüş olan bir yaklaşımdır. Bu çalışmaya konu olan S. Arabistan devleti kuruluşu, sosyopolitik yapısı ve devlet toplum ilişkileri itibariyle, ileriki bölümlerde de detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere, literatürdeki zayıf devlet tanımlamasına uymaktadır. Bu itibarla İbn Suud rejiminin dış politikasında rejim güvenliği önemli bir öncelik olmak durumundadır. Rejim güvenliğine yönelik tehditler içeriden kaynaklanabileceği gibi komşu devletlerden de kaynaklanabilir. Bu açıdan İran, rejiminin yapısı, politik yönelimleri, ulusal çıkarlarının farklılığı sebebi ile İbn Suud rejimi için uzun yıllardır bölgedeki en önemli rakip güç olagelmıştır. Özellikle ABD’nin Irak’tan çekilmesi sonrası Irak’ın İran nüfuzuna düşmesi, Arap Baharı sürecinde Bahreyn, Suriye ve Yemen’de de İran’ın güçlü bir varlık göstermesi İbn Suud rejimini İran kaynaklı tehditle baş başa bırakmıştır. ABD’nin Ortadoğu’daki askeri varlığını azaltma girişimleri, İran’ın tehlikeli bir şekilde ilerleyen nükleer programı İbn Suud rejimi açısından İran’ı daha ciddi bir tehdit haline getirmiştir. Son olarak bölgede ortaya çıkan sokak hareketlerinin yarattığı kargaşa ortamından istifade eden Müslüman Kardeşler gibi ulus aşırı ideolojilerin bölgede kendisine güçlü hamiler (Türkiye, Katar) bularak yükselen bir profil sergilemesi İbn Suud rejiminin güvenlik kaygısını derinleştirmiştir. Tüm bu sayılan faktörler göz önüne alındığında rejimin güvenlik algısını ve tehdide cevap verme biçimini doğru bir biçimde kavramaya yardımcı olacak dört teorik perspektif açığa çıkmaktadır; rejim güvenliği (regime security), tehdidi dengeleme (balance of threat), güvenlik ikilemi (security dilemma) ve iddialı (assertive) dış politika. Bu bölümde İbn Suud rejiminin güvenlik algısını ve bu algının yol açtığı dış politika reflekslerini doğru bir şekilde anlayabilmek için bu dört teorik perspektifin detaylı bir anlatımını ortaya koyacağız.

Birinci bölümde Üçüncü Dünya ülkelerinin güvenlik sorunsalını yeterince iyi anlayabilmek için öncelikle “Güvenlik” kavramının tanımı yapılacak ve Soğuk Savaşın bitmesi ile geleneksel güvenlik yaklaşımına yönelik eleştiriler irdelenecektir.

11 Eylül ve Arap Baharı sürecinin Soğuk Savaş sonrası dönemde öne çıkan çok boyutlu güvenlik yaklaşımında meydana getirdiği değişime vurgu yapılacaktır. İkinci bölümde Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik güvenlik çalışmalarında öne çıkan “Rejim Güvenliği” kavramına yoğunlaşılacaktır. “Rejim Güvenliği” yaklaşımının doğru anlaşılabilmesi “Zayıf Devlet” tanımlaması ve Üçüncü Dünyada devlet oluşum süreçlerinin bilinmesi ile mümkün olacağından bu bölümde her iki olgu üzerinde yeterince durulacaktır. Ayrıca bu bölümde “Rejim Güvenliği” kavramına ismini veren “Rejim” kavramı tanımlanarak “Rejim Güvenliği” ile “Ulusal Güvenlik” ve “Devlet Güvenliği” arasındaki ayırma dikkat çekilecektir. Üçüncü bölümün konusu “Güvenlik İkilemi”dir. Bu bölümde güvenlik ikilemi etraflıca tanımlandıktan sonra güvenliğe dair ikilemin kaynakları üzerinde durulacaktır. Dördüncü bölüm “Tehdit Dengesi” hakkındadır. Bu bölümde ülkelerin güvenlik anlayışını belirleyen ve tehdide maruz kalma durumlarını ortaya koyan genel yaklaşım işlenecektir. Ülkelerin güce karşı mı tehdide karşı mı hassas oldukları sorusuna cevap aranacak, tehdide maruz kalan aktörün dengeleme stratejisi mi tehdit eden aktörün peşine takılma stratejisi mi izleyeceği tartışılacaktır. Son bölümde ise iddialı (assertive) dış politikanın tanımı, bir aktörün iddialı dış politikaya yönelmesi için gereken iç ve dış koşullar ile iddialı dış politikada kullanılan araçlar analiz edilecektir.

2.2. Güvenlik çalışmaları ve güvenlik kavramının evrimi

Güvenlik, genellikle temel değerlere (hem bireyler hem de gruplar için) yönelik tehditlerden özgür olma durumu (Baldwin, 1997, 7-8; Baylis, 2008, 73; Malik, 2015, 5) olarak tanımlanır. Her ne kadar güvenliğin tanımı hususunda genel bir uzlaşma olsa da analiz biriminin bireysel mi, ulusal mı, uluslararası mı olacağı hususunda farklı görüşler açığa çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler yazınında “büyük ölçüde askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik tarihsel olarak literatüre hâkim olmuştur. Temel ilgi alanı ise devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetler üzerine eğilimleridir” (Baylis, 2008, 73).

Uluslararası ilişkilerde güvenlik çalışmaları 1940’lı yıllarda Stratejik Çalışmalar adıyla doğmuştur. Bu yıllarda ABD-Sovyet rekabeti ve bu rekabetin silahlı bir çatışmaya dönüşme ihtimalinin uluslararası sistemin yapısını ve uluslararası politikayı belirleyen ana unsur (Bayır, 2013, 173) olması sebebiyle kavramın temel ilgi alanı II. Dünya Savaşından sonra içeriden ve dışarıdan devletin güvenliğine yönelik tehditlerin nasıl engelleneceği tartışması olmuştur. Soğuk Savaş boyunca bu perspektiften tanımlanan ve literatürde “Geleneksel Güvenlik” yaklaşımı olarak adlandırılan bu anlayış güvenliği askeri güç kullanarak devletin güvenliğinin sağlanması olarak tarif etmiştir (Buzan, Hansen, 2009, 9).

Konuyu ilk olarak ele alan Arnold Wolfers güvenlik kavramını iki kısımda değerlendirmiştir; öznel (sübjektif) ve nesnel (objektif) güvenlik. Wolfers’e göre

nesnel güvenlik “kazanılmış değerlere dönük bir tehdidin var olup olmaması” iken öznel güvenlik “kazanılmış değerlerin tehdit edildiğine dair bir korkunun var olup olmaması” (Wolfers, 1952, 485) demektir. Burada asıl olan devletin güvenliği ve devlet bekasına dönük bir tehdidin olup olmamasıdır. Wolfers’in nesnel güvenlik yaklaşımı Realistler, öznel güvenlik yaklaşımı ise Liberaller tarafından benimsenmiştir.

Geleneksel Güvenlik anlayışının net bir tanımını sunan Benjamin Miller (Miller, 2001) kavramının beş temel boyutuna vurgu yapar; tehdidin kaynağı, tehdidin niteliği, tehdiye yönelik cevap verme, tehdidi karşılamada sorumluluk ve tehdidin yöneldiği değerler. Miller’in tanımında tehdidin kaynağı devletlerdir. Bu devletler sadece revizyonist devletler olmayıp bazen büyük güçler bazen de teritoryal, ulusal ve etnik sorunlardan kaynaklı sınır komşularıdır. Miller’in Geleneksel Güvenlik yaklaşımına göre tehdidin kaynağı her durumda devletler iken tehdidin niteliği de askeri olmasıdır. Askeri tehditle yüz yüze gelen bir devlet tehdidi dengelemek için askeri kapasitesini artırabileceği gibi yeni ittifaklara da katılabilir. Dolayısıyla tehdiye verilecek cevap da tehdit gibi askeri nitelikte olacaktır. Tehdidi karşılamada ve savmada her devlet bizzat kendisi sorumludur. Son olarak Geleneksel Güvenlik konseptinde tehdiye maruz kalan değer, ülkenin toprak bütünlüğü, bağımsızlığı yani bekasıdır (Miller, 2001, 28-32).

Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan Geleneksel Güvenlik çalışmaları “nükleer ve konvansiyonel caydırıcılık”, “ulusal güvenlik”, “askeri kapasite”, “iki kutupluluk” gibi kavramlar üzerine yoğunlaşmıştır (Buzan, Hansen 2009, 12). Bu dönemde güvenlik çalışmalarının temel ilgi odağı ABD-SSCB arasındaki süper güç rekabetidir. Bu yüzden güvenlik çalışmalarını Batı merkezli olmakla ve üçüncü dünya ülkelerinin güvenlik sorunlarına duyarsız kalmakla suçlayan Üçüncü Dünya Güvenlik Okulu mensupları kavramı gelişmişlik-azgelişmişlik bağlamında yeniden tanımlamışlardır. Bu cenahtan Mohammed Ayoob Üçüncü Dünya ülkelerinin gelişmiş Batılı ülkelere farklı bir güvenlik sorunsalına sahip olduklarını savunur. Ayoob’a göre Üçüncü Dünya ülkeleri için en büyük güvenlik tehdidi Batılı ülkelerin aksine gıda, sağlık ve ekonomi gibi askeri nitelikli olmayan ve ülke içinden kaynaklanan tehditlerdir (Ayoob, 1984; Krause, 1996, 230; Bilgin, 2008, 89-92; Malik, 2015, 5). Üçüncü Dünya Güvenlik Okulunun alana en önemli katkısı Güvenlik Çalışmalarının ABD/Batı merkezli karakterini eleştirerek kavramı, Üçüncü Dünya ülkelerini de kapsayacak bir genişliğe kavuşturmasıdır.

Geleneksel Güvenlik anlayışına yönelik başka bir eleştiri de Kopenhag Okulu mensupları tarafından yöneltilmiştir. Bu anlayış “Güvenlikleştirme” (Securitization) kavramı ile güvenliği söylem düzeyinde tanımlamıştır. Güvenlikleştirme yaklaşımı; siyasi öncelikler oluşturan, kuvvet kullanımını meşrulaştıran, yürütme yetkilerini artıran ve aşırı sert tedbirlerin uygulanmasını meşrulaştıran bir politikayı tarif eder. Kopenhag Okulu, güvenlikleştirme söylemi aracılığıyla yöneticiler tarafından yeni

tehditler yaratıldığı, aslında tehdit tanımlaması içine girmeyen birçok konunun güvenlikçi bir söylemle tehdit olarak tanımlandığını savunmuştur (Buzan, Weaver, de Wilde, 1998, 208).

Barry Buzan ve Lene Hansen “Uluslararası Güvenliğin Gelişimi” (The Evolution of International Security) isimli çalışmalarında güvenliğe dinamik bir kavram olarak yaklaşmış ve güvenlik kavramının tarihsel süreç içerisinde evrimini etkileyen beş temel etkene vurgu yapmışlardır. Bu etkenlerin birincisi ABD-SSCB arasındaki süper güç rekabetidir. Bu süper güç rekabetinin yoğunluğu güvenlik çalışmalarının kapsamını tayin eden önemli bir etken olarak kabul edilir. Güvenlik çalışmalarının kapsam ve yönünü tayin eden ikinci etken teknolojik ilerlemelerdir. Burada Buzan ve Hansen nükleer silahların ve ulaştırma araçlarının gelişimine yoğunlaşırlar. Üçüncü etken Küba nükleer krizi, Berlin Duvarının yıkılması, 11 Eylül saldırıları gibi dünya siyasetine yön veren kritik önemdeki olaylardır. Dördüncü etken uluslararası ilişkiler alanında çalışma yapan düşünce kuruluşları, vakıflar gibi kurumlardır. Güvenlik çalışmalarının kapsamını tayin eden son etken disiplinde meydana gelen akademik tartışmalardır (Buzan, Hansen, 2009, 39-67). Buzan ve Hansen’e göre Soğuk Savaş dönemi boyunca ve sonrasında günümüze kadar güvenlik anlayışı bu beş temel etkene bağlı olarak değişmiş/gelişmiştir.

1980’lerin başlarına kadar ABD-SSCB arasında yoğunlaşan nükleer silahlanma yarışı ve gerginlik güvenlik kavramını devlet merkezli hayati çıkar algılamalarına hapsetmiş durumdaydı. İki süper güç arasındaki gerginliğin silahlı çatışmaya dönüşmemesi hali güvenliğin sağlanmış olduğu, Küba füze krizi örneğinde olduğu gibi taraflar arasında savaş riskinin artmış olması da güvenliğin tehlikede olduğu anlamına geliyordu (Bayır, 2013, 173). Bu dönemde devletlerin davranışlarını analiz etme, güvenliğin askeri ve diğer araçlarla sağlanması konularında uluslararası ilişkiler literatüründe baskın bir konum elde eden Realist Güvenlik yaklaşımı, ABD üniversitelerinde Ulusal Güvenlik, İngiltere üniversitelerinde ise Stratejik Çalışmalar adı altında geniş bir entelektüel taban bulmuştur. 1980’lerin başlarına kadar alandaki temel tartışma devletlerin askeri güvenliklerinin nasıl sağlanacağı üzerinde yoğunlaşmaktaydı (Malik, 2015, 5). Devletlerin yüz yüze kaldığı tehditleri savacak uluslararası bir kuruluşun yokluğu, devletleri kendi güvenliklerini sağlayacak tedbirleri bizzat almaya (self-help system) sevk etmiştir. Bu yüzden Geleneksel Güvenlik yaklaşımı devletlerin ancak askeri kapasitelerini artırarak güvenliklerini sağlayabileceklerini savunmuştur (Malik, 2015, 14).

1972 yılında ABD başkanı Richard M. Nixon’ın Moskova ziyareti ve bu ziyaret sonrası imzalanan karşılıklı silah indirimleri anlaşmasıyla (Strategic Arms Limitation Talks/SALT) başlayan yumuşama döneminde (Détente) süper güçler arasındaki askeri rekabetin önce erimeye başlaması daha sonra Soğuk Savaşın sona

ermesiyle birlikte tamamen ortadan kalkması güvenliğin klasik tanımlarına dönük giderek artan itirazların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu itirazların temelinde güvenliğin devlet düzeyinden toplum düzeyine doğru derinleştirilmesi ve sadece askeri konuları değil askeri olmayan konuları da kapsayacak şekilde genişletilmesi çabaları yer almıştır. 1982 yılında yayınlanan Palme (Palme, 1982) raporu yukarıda sayılan gelişmelere paralel olarak bu dönemde Geleneksel/Realist yaklaşımın güvenlik anlayışına yönelik önemli itirazları ortaya koymuştur. Rapor ortaya attığı “Ortak Güvenlik” (Common Security) yaklaşımı ile ulusal ve uluslararası güvenliğe yönelik tehditlerin askeri olmayan unsurlardan (ekonomik, sosyal, ekolojik) da kaynaklanabileceğini savunmuştur (Buzan, Hansen, 2009, 137).

Sovyetler Birliğinin yıkılması ile uluslararası sistemde Batı için askeri tehdit büyük oranda ortadan kalkmış ancak yeni dönemde çok daha geniş boyutlu güvenlik tehditleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde nükleer denge esasına, gücün geleneksel askeri unsurlarına dayanan ve devlet merkezli güvenlik tanımlaması yerini daha geniş kapsamlı bir güvenlik anlayışına bırakmıştır (Bayır, 2013, 174). Soğuk Savaş döneminde askeri güvenlik, devlet güvenliği gibi kavramlar etrafında tartışılan güvenlik kavramının içeriği Soğuk Savaş sonrası askeri nitelik taşımadığı için geri plana atılan sorunların Güvenlik Çalışmaları içerisinde değerlendirilmesi ile genişlemeye uğramıştır. Yeni dönem, güvenlik yaklaşımının askeri güvenlikten toplumsal-bireysel güvenliğe doğru kayarak daha geniş bir konseptte tanımlandığı bir dönem olmuştur.

Güvenlik kavramının Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği bu değişim uluslararası sistemde değişen tehdit algılamaları ile de bir paralellik arz etmektedir. Yeni dönemde dünyanın birçok yerinde yaşanan etnik çatışmalar, yasa dışı göç, uluslararası terör eylemleri, kitle imha silahlarının kontrolsüz bir şekilde yayılması, kaçakçılık uluslararası sistem tarafından en önemli tehdit olarak algılandığından Güvenlik Çalışmaları tanımı bu yeni tehditleri içine alacak şekilde genişleme göstermiştir.

Özellikle Buzan (Buzan, 1983, 225) tarafından ortaya atılan beş sektörde güvenlik yaklaşımı kavrama askeri stratejinin ötesinde daha derinlikli bir tanımlama getirmiştir. Buzan “beş sektörde güvenlik” yaklaşımı ile devletlerin askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörler tarafından tehdit edildiğini öne sürmüştür. Richard Ullman (Ullman, 1983, 133) ise güvenlik tehdidini bir devlette yaşayan herkesin yaşam kalitesini düşüren, hükümet ya da hükümet dışı birimlerin politika tercihlerini daraltan tehdit olarak tanımlayarak güvenlik kavramının tanımını daha da genişletmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ekonomik ekolojik toplumsal konuların dahi güvenlik kavramının içine dahil edilmesine özellikle Realist ekolden itirazlar yükselmiştir. Örneğin Stephen Walt (Waltt, 1991, 213) alanın bu şekilde geniş olarak tanımlanmasının alanın entelektüel tutarlılığına zarar vereceğini savunmuştur. Benzer şekilde Miller (Miller, 2001) “genişlemeciler” olarak tanımladığı eleştirel güvenlik

anlayışını benimseyenlerin, devam eden silahlı çatışmaları göz ardı ederek güvenlik kavramının tutarlılığını zayıflatıklarını savunmuştur. Güvenlik kavramını askeri güç ile sınırlama taraftarı olan yazarlar ekonomik ekolojik ve toplumsal sorunların önemli olduğunu kabul ederken bu sorunların sadece askeri tehditle bağlantısının bulunduğu durumlarda güvenlik sorunu sayılması gerektiğini savunmuşlardır.

Klasik güç unsurlarını ve devleti ön planda tutan realist anlayışın yerine; merkeze bireyi ve bireyin güvenliğini alan eleştirel güvenlik anlayışı arasında yaşanan tartışma birey güvenliği ve devlet güvenliği endeksli bir literatür oluşturmuştur. Eleştirel güvenlik anlayışı Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası siyasette yaşanan değişimlere referansla güvenlik kavramının yeniden tanımlanması gerektiğini savunurken Realist ekol uluslararası siyasetin anarşik doğasında bir değişiklik olmadığı savıyla devlet ve askeri konulara ön planda tutan güvenlik tanımının değiştirilmesine itiraz etmiştir. Realistlere göre uluslararası politikada halen devletlerin kendi kendilerini koruma ilkesi (self-help) geçerlidir ve sistemdeki güç dengesi halen sistemin ana aktörü olan devletler tarafından sağlanmaktadır (Waltz, 2000, 40). Realistler Soğuk Savaşın sona ermesinin devletlerin bekasına dönük klasik tehditleri ortadan kaldırmadığını dolayısıyla güvenliğin hala askeri kapasite ile sağlanabileceği konusunda ısrarcıdır.

Realist/Geleneksel Güvenlik anlayışını benimseyen yazarlar arasında güvenliğin sağlanması konusunda farklı tezler de ileri sürülmüştür. Kenneth Waltz ve benzeri savunmacı realistler devletin temel gayesinin güç toplamak değil varlığını korumak olduğunu savunmuşlardır. Bu bakış açısına göre uluslararası sistemde devletler güç değil güvenlik azamileştiricidirler. Bu yüzden statükocu devletler daha güvendedirler. Jhon J. Mearsheimer gibi saldırmacı realistler ise devletlerin ancak sistemde güvenliklerini sağlayacak kadar çok güç (burada güçten kasıt askeri kapasitenin artırılmasıdır) elde ederek güvenliklerini sağlayabileceklerini savunur. Mearsheimer'in bakış açısına göre devletler güvenlik değil güç azamileştiricidir ve uluslararası sistemde revizyonist devletler daha güvendedirler. Bu yüzden uluslararası sistemin anarşik yapısının yol açtığı güvenlik endişelerini karşılayabilmek için devletler bölgesel hegemon olmaya çalışmaktadırlar (Sandıklı, Emekliler, 2012, 7-8).

2001 yılında meydana gelen 11 Eylül saldırısı ve devamında dünyanın birçok noktasında yaygınlaşan terör olayları başta ABD olmak üzere tüm dünyada ulusal güvenlik kavramını ve ulusal güvenliğin sağlanmasında askeri tedbirleri uluslararası ilişkiler gündeminin ön sıralarına taşımıştır. Irak ve Afganistan'ın işgali, İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin nükleer çalışmaları askeri temelli güvenlik anlayışını tahkim eden unsurlar olmuştur (Buzan, Hansen 2008, 173-74; Liff, Ikenberry, 2014, 2). Soğuk Savaşın sona ermesiyle dağılan Sovyet uydularından kaynaklı etnik temelli şiddet hadiseleri yerini yeniden Rusya kaynaklı geleneksel askeri tehditlere bırakmıştır. Bu dönemde Rusya ve Çin'in yükselişi ve bu durumun Batı ülkelerinde yarattığı kaygılar bu ülkelerin çevrelenmeleri

gerektiğine yönelik akademik tartışmaları gündeme taşımıştır (Buzan, Hansen, 2008, 168-69). NATO'nun başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere Rusya sınırına askeri birlik ve silah sistemleri konuşlandırılması, Ukrayna, Gürcistan gibi ülkelerin NATO ve AB üyeliklerinin gündeme gelmesine yönelik Rusya'nın askeri manevraları yeniden süper güç rekabetini ortaya çıkarmıştır. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a yönelik müdahalesi 2014 yılında Ukrayna olayları ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi uluslararası ilişkiler literatüründe yeniden Soğuk Savaş ortamına mı dönülüyor şeklinde soru işaretlerine yol açmıştır. Benzer şekilde Çin'in uzak doğuda yükselişi ve geleneksel Batı müttefiki ülkeler (Japonya, G. Kore) üzerinde oluşturduğu askeri baskı ABD'nin 2012 yılından itibaren Uzak Doğuya askeri güç konuşlandırmasına gerekçe teşkil etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası silahsızlandırılan Japonya'nın yükselen Çin tehdidini dengelemek üzere savunma harcamalarındaki artış (Liff, Ikenberry, 2014, 5) da uluslararası ilişkiler literatüründe devlet merkezli askeri karakterli ulusal güvenlik söylemini güçlendirmiştir.

Geleneksel/Realist Güvenlik yaklaşımını yeniden ön plana çıkaran gelişmelerden biri de 11 Eylül olaylarını takip eden dönemde Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerdir. ABD öncülüğünde başlayan Afganistan (2001) ve Irak (2003) işgali, İsrail-Hizbullah savaşı (2006), Gazze savaşı (2009) İbn Suud rejiminin bölgedeki en önemli rakibi olan İran'ın Ortadoğu bölgesindeki etkinliğini artırması için uygun fırsat alanları yaratmıştır. 2010 yılından itibaren ABD'nin Irak'tan askerlerini çekmeye başlamasını takip eden dönemde Irak'ın İran nüfuzuna düşmesi, tehlikeli bir biçimde ilerleyen İran'ın nükleer silah geliştirme çabaları, 2010 yılında başlayan Arap Baharı sürecinde İran'ın Suriye ve Yemen'de etkili olmaya başlaması İbn Suud rejiminin güvenlik kaygılarını derinleştirmiştir. Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejiminin geleneksel müttefiki olan Mısır'ın içine düştüğü zayıflık, Yemen'de Suudi müttefiki Salih rejiminin devrilmesi, Bahreyn'de ve Suudi Doğu Vilayetinde İran tarafından cesaretlendirilen Şiilerin rejim karşıtı gösterilerinin yarattığı istikrarsızlığa ilaveten ABD'nin İbn Suud rejimine geçmişte sağladığı güvenlik taahhütlerine bağlılığına dair şüphelerin yol açtığı güvensizlik durumu İbn Suud rejiminde de -tıpkı dünyanın geri kalanında olduğu gibi- geleneksel askeri güce dayanan güvenlik politikalarını ön plana çıkaran gelişmeler olmuştur. Arap Baharının başlangıcından itibaren askeri kapasitesini artırmaya çalışan İbn Suud rejimi çok büyük savunma harcamaları yapmış, 2015 yılında 87 milyar dolarlık savunma bütçesi ile dünyada ABD ve Çin'den sonra savunmaya en çok bütçe ayıran üçüncü ülke konumuna yükselmiştir (Erboğa 2016, 16).

Bütün bu yukarıda sayılan çatışmalar terörist grupların statükoyu değiştirmek için silahı bir araç olarak kullanmalarının yanı sıra hem devletler arasında hem de iç politikada devam eden çatışmaların sonuçlanmasında askeri kapasitenin belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu durum uluslararası ilişkiler sahasında realist güvenlik

anlayışının geri dönüşü olarak yorumlanmıştır (Baylis, 2008, 71). Her ne kadar Soğuk Savaşın bitmesiyle uluslararası ilişkiler alanında Geleneksel/Realist Güvenlik anlayışına yönelik itirazlar yükselse de son dönemde uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler devlet merkezli askeri temelli güvenlik tanımlamalarını yeniden alanın baskın teorisi haline getirmiştir. Son yıllarda, halı bir şekilde de olsa, sorgulanmasına rağmen realizm, bölgesel ve uluslararası krizlerin analizinde etkili bir yaklaşım olmayı sürdürmektedir (Baylis, 2008, 85).

2.3. Rejim güvenliği

Ana akım uluslararası ilişkiler teorileri tarafından “devlet merkezilik” paylaşılan ortak bir zemin olmuştur. Ancak uluslararası ilişkilerin ana akım teorileri, uluslararası sistemin ana aktörü olarak kabul ettikleri devleti incelerken modern Batılı devleti esas almış, oluşumu ve gelişimi modern Batılı devletlerden büyük farklılıklar arz eden Üçüncü Dünya ülkelerini görmezden gelmişlerdir (Ryan, 2009, 24-25). Avrupa’da modern devletin oluşumu yüzyıllar boyu devam eden bir süreç iken Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunluğu II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Aynı zamanda Üçüncü Dünyada devlet oluşumu sömürgecilik sonrası bu ülkelerin yönetici seçkinlerine Batı tarafından dikte edilen sınırlar, örgütlenme biçimi ve ideolojilere uygun olarak geliştiği için ortaya çıkan siyasal meşruiyet eksikliği bu ülkelerin sadece uluslararası sistemle değil, aynı zamanda kendi toplumlarıyla ilişkilerini zayıf bırakmıştır. Sonuç olarak bu ülkelerdeki rejimler hem içeride hem de dışarıda kalıcı bir güvensizlik ile karşı karşıya kalmışlardır (Ryan, 2009, 26; Yeşilyurt, 2013, 21). Kolonyal geçmişlerinden kaynaklanan suni sınırlar ve siyasal meşruiyet sorunları nedeniyle kırılğan bir yapıda olan bu devletler varlıklarını devam ettirebilmek için güçlü Batılı ülkelerle ekonomik ve askeri bağımlık ilişkileri geliştirmek zorunda kalmışlardır (Ryan, 2009, 20). Ayrıca Soğuk Savaş süresince ABD-Sovyet geriliminden de en çok, bu ülkeler etkilenmiştir. Çünkü bu dönemde zirveye çıkan süper güç rekabeti büyük oranda Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde gerçekleşmiş ve bu ülkeleri, süper güçlerin uydusu olamaya zorlamıştır (Ryan, 2009, 26).

İki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçişle birlikte başta Sovyetler Birliği’nden ayrılan devletlerin birbiri ardına çözülmesi ve çökmesi olmak üzere dünyanın birçok yerinde kırılğan ve zayıf devletlerin sayısındaki artış uluslararası siyasette devletlerin iç yapılarını dikkate alan bir literatürü açığa çıkarmıştır. Yapısal olarak birtakım zafiyetler barındıran bu devletlerin nasıl reforme edileceği, devlet yapılarının nasıl sağlamlaştırılacağı, güçlü ve zayıf devletlerin karakteristik özelliklerinin neler olduğu bu tartışmanın temel noktasını teşkil etmektedir.

Devletler güç ve kapasitelerine bağlı olarak içeriden ve dışarıdan farklı güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalırlar. Gelişmiş Batı ülkeleri içeriden ve dışarıdan askeri tehditlerle, ekonomik sıkıntılarla ve siyasal istikrarsızlıklarla karşı karşıya kalmazken

bunun tersine az gelişmiş ülkeler iç savaş, ekonomik sıkıntılar, askeri darbeler ve siyasal istikrarsızlıklar gibi güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalırlar. Güvenlik çalışmalarında Üçüncü Dünya ülkelerini kapsayıcı bir teorik literatür oluşturma çabaları karşımıza “zayıf devlet” (weak state) kavramını çıkarmıştır.

Devletlerin güvenlik sorunları ile gelişmişlik düzeyleri arasında bağlantı kuran Üçüncü Dünya Güvenlik Okulu güvenlik çalışmalarını, genelde gelişmiş Batılı ülkeler üzerine yoğunlaşmakla ve üçüncü dünya ülkelerinin güvenlik sorunlarına duyarsız kalmakla eleştirmiştir. Üçüncü Dünya Güvenlik Çalışmalarına dahi olan yazarlar zayıf devletlerin modern Batılı devletten farklı güvenlik sorunları ile karşı karşıya olduklarına savunmuşlar, bu devletlerin içeriden ve dışarıdan kaynaklanan güvenlik sorunsalını ifade etmek için “rejim güvenliği” kavramını literatüre dâhil etmişlerdir.

Üçüncü Dünya Güvenlik Çalışmaları “rejim güvenliği” kavramı için “devlet güvenliği” ve “ulusal güvenlik” kavramlarından farklı bir tanım yapmıştır. Rejim güvenliği ile kastedilen bir ülkede iktidarı elinde tutan seçkinler koalisyonunun içeriden ve dışarıdan iktidarlarına yönelik meydan okumalara karşı siyasal meşruiyetlerini sağlamak, fiziksel varlıklarını ve çıkarlarını korumak için takip ettikleri politikalardır (Jackson, 2007, 166; Ryan, 2009, 12-14). Ülkedeki seçkinler koalisyonunu ve siyasal liderlik kurumunun çıkarlarını korumayı hedefleyen “rejim güvenliği” “ulusal güvenlik” ve “devlet güvenliğinden” radikal bir biçimde ayrılmaktadır.

Devlet güvenliği bir devletin fiziksel varlığını ve uluslararası sistemdeki özgürlüğünü koruması anlamında kullanılır. “Ulusal Güvenlik” kavramı ise II. Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Herry S. Truman döneminde kongre tarafından çıkartılan “National Security Act” (Ulusal Güvenlik Yasası, 18 Ekim 1947) ile kullanılmaya başlamış olup “devletin iç ve dış çıkarları arasındaki geleneksel ayrımı ortadan kaldırmak ve günlük yaşam kültürü ile ulusal çıkarların savunmasını birleştirmek için tasarlanmış bir düşünce, doktrin, kurum” (McSweeney, 2004, 20) olarak tanımlanmıştır. “Ulusal güvenlik” ve “devlet güvenliği” kavramlarında devletin sosyopolitik yapısı, bağımsızlığı ve bütünlüğüne yönelik tehditler vurgulanırken “rejim güvenliği” ile devleti yöneten seçkinler koalisyonunun çıkarlarına ve devleti yönetme imtiyazlarına yönelik tehditler kastedilir (Jackson, 2007, 166). Zayıf devletlerdeki liderlik kurumları kendi toplumlarına her ne kadar ulusal güvenlik, devlet güvenliği gibi saiklerle hareket ettiklerini söyleseler de temel gayeleri kendi bireysel çıkarlarını koruma ve iktidarlarını sürdürme arzusudur. Zayıf devletlerdeki rejimlerin yönetimde kalma arzusu o kadar güçlüdür ki bazen iktidarlarını sürdürebilmek için yönettikleri devletin hayati çıkarlarının olduğu alanlarda büyük tavizler verebilirler. Bu yüzden zayıf devletlerde rejimin güvenliği birincil, devletin çıkarları ikincil önemdedir.

Literatürde eksenin bir ucunda güçlü devlet diğer ucunda çöken devlet ortada ise zayıf devlet olmak üzere devletler güç ve kapasitelerine göre üç kategoride

incelenmektedir (Rotberg 2003, 4).Uluslararası sistemdeki devletlerin sosyopolitik güç ve kapasitesini göz önüne alan kimi yazarlar güç ve kapasite bakımından zayıf olan devletleri değerlendirirken “Üçüncü Dünya devletleri”, “kırılgan devletler”, “az gelişmiş devletler” ve “post-kolonyal devletler” gibi isimler kullanmışlardır. Biz bu çalışmada Buzan’ın (1983, 65-70) “zayıf devlet” isimlendirmesini kullanacağız. Burada devletlerin güçlü, zayıf ve çöken devlet gibi sınıflandırma yapılırken hangi karakteristik özelliklerin dikkate alınması gerektiği sorusu açığa çıkmaktadır.

Güçlü devletler Francis Fukuyama’ya (Fukuyama, 2005, 19) göre politika belirleme ve uygulatma becerisine sahip olan devletlerdir. Başka bir tanıma göre güçlü devlet; gittikçe artan bir oranda topluma nüfuz ederek tolumdan kaynakları teröre ve şiddete başvurmada çekme ve bunları istenilen amaçlar doğrultusunda dağıtma yeteneğine sahip olan devlettir (Weiss, Hobson, 1999, 15). Robert Rotberg (Rotberg, 2003, 5) ise güçlü devletleri; vatandaşlarına yüksek güvenlik, geniş özgürlükler, ekonomik gelişme fırsatları ve siyasal istikrar sunan, hukuk üstünlüğü ve yargı bağımsızlığının olduğu devletler olarak tanımlamıştır. Güçlü devletlerin karakteristik özellikleri üzerine yapılan çalışmalarda devletin gücü ile güvenlik, meşruiyet (kurumların meşruiyeti, hukuk düzeni, hukukun üstünlüğü ve siyasal katılım), ekonomi yönetimi ve sosyal refah alanlarındaki yeteneği arasında bir paralellik olduğu gözlemlenmektedir.

Üçüncü Dünya devletleri ile modern Batı devletleri arasındaki kimi farkları vurgulayan zayıf devlet kavramı devletin gücünü sadece askeri kapasiteden ibaret saymayıp gücün sosyopolitik unsurlarına da dikkat çekmektedir. Literatürde zayıf devlet kavramını ilk kez kullanan Buzan’a göre devleti meydana getiren bileşenler: Devletin fiziksel tabanı (physical base of state), devletin kurumsal ifadesi (institutional expression) ve devlet düşüncesidir (idea) (Buzan, 1991, 40). Buzan, fiziksel tabanı nüfus, coğrafi sınırlar, doğal ve suni kaynaklar (endüstriyel kapasite) (Buzan, 1991, 90-91), kurumsal ifadeyi devletin yasama, yürütme, yargı ve idare gibi tüm hükümet mekanizmaları ve süreçleri (Buzan, 1991, 82-83), devlet düşüncesini ise devletin fiziksel tabanı ile devlet kurumlarını bir arada tutan ulus fikri, örgütleyici ideoloji ve devletin siyasi kimliği anlamında kullanmaktadır (Buzan, 1991, 70). Farklı devlet yapılanmalarının farklı güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalacağını savunan Buzan bu üç bileşene göre devletleri kategorize eder ve devlet düşüncesi ile kurumların zayıf olduğu durumlarda “zayıf devletler” ile karşı karşıya olduğumuzu belirtir (Buzan, 1991, 97-102).

Devletleri güçlü zayıf diye ayıran Tomas Jackson (Jackson, 2007, 164) devletin gücünü tayin eden üç bileşen sayar; devletin temel görev ve politikalarını uygulayabileceği altyapısal kapasite, devlet otoritesine meydan okuyanları zorlama kapasitesi, devletin meşruiyetinin dayandığı ulusal kültür ve sosyal uyum. Çoğu gelişmekte olan ülkeyi zayıf devlet kategorisinde sayan Jackson bu devletlerin, devletin temel fonksiyonlarını (vergi toplamak, kanun koymak ve uygulamak) yerine getirecek altyapısal kapasiteye

sahip olmadığını söyler. Benzer şekilde bu devletlerin zayıflayan ulusal kültür ve sosyal uyumları dolayısıyla siyasal istikrarsızlıklarla yüzleştiklerini söyler. Askeri darbeler, grev dalgaları, boykot ve şiddet gösterilerinin yoğunluğu sosyal uyum, ulusal kültür ve devletin meşruiyet araçlarından yoksunluğunun bir göstergesidir.

Devletin kullandığı güç ve güvenlik araçlarının niteliğine göre tasnif eden Michael Mann'ın (Mann, 1988, 5) yaptığı analiz “zayıf devlet” kavramsallaştırmasında önemli bir yere sahiptir. Devlet gücünü despotik ve altyapısal olarak tanımlayan Mann, devletin despotik gücünü toplumla müzakereye dayanmadan yönetilenler üzerinde uyguladığı güç, altyapısal gücü ise birtakım meşruiyet araçları sayesinde toplumun içine nüfuz ederek uyguladığı güç olarak tanımlar. Modern devletler despotik güç bakımından zayıf altyapısal güç bakımından güçlü iken “zayıf devletler” despotik güç bakımından güçlü fakat altyapısal güç bakımından oldukça zayıftırlar (Jackson, 2007, 163). Devletin despotik karakterindeki artış otoriter ve baskıcı bir iktidara yol açarken altyapısal gücünde meydana gelen artış toplumla iletişimini artırarak daha geniş bir temsiliyet sağlayacaktır. Devletin gücünün asıl kaynağının altyapısal gücü olduğunu kabul eden yazarlar bu gücün üç boyutu olduğunu belirtmişlerdir (Weiss, 2006, 172; Weiss, Hobson, 1999, 18-19):

- Nüfuz etme / içine işleme: Devletin toplumsal kesimlere ulaşma, halkla doğrudan ilişki geliştirme kabiliyetini ifade etmektedir.
- Çekme / elde etme: Devletin ülkedeki fiziksel kaynakları (vergi toplama, askere alma, doğal kaynaklara erişme) şiddet ve zorlamaya başvurmaksızın elde etme gücünü ifade etmektedir.
- Uzlaşma / müzakere etme: Devletle sivil toplum arasında oluşan kurumsal işbirliğini ifade etmektedir. Devletin toplum desteğini sağlayabilmek için devlet dışı aktörlerle işbirliği yapabilme ve onları harekete geçirebilme gücüdür.

Nüfuz etme, kaynakları çekme ve müzakere etme yetenekleri düşük olan devletler literatürde “zayıf devlet” olarak tasnif edilmiştir.

Yapısal zayıflıklarına bağlı olarak zayıf devletlerde rejim güvenliğine yönelik tehditler içeriden ve dışarıdan kaynaklı olabilir. Askeri darbeler, boykot, grev ve isyan girişimleri, güçlü geleneksel ve dini liderlik kurumları tarafından kendi çıkarlarını maksimize etmek için devlet otoritesine yönelik isyan, mafya ve terör organizasyonlarının devlet otoritesini zayıflatma girişimleri, etnik ve dinsel azınlıklar ile ideolojik fraksiyonlar gibi memnuniyetsiz kitlelerin yönetim karşıtı hareketleri en önemli iç tehdit unsurlarıdır (Jackson, 2007, 165).

Zayıf devletlerde farklı fraksiyonların ülkedeki yönetim üzerinde hak iddialarına dayalı çatışmaları veya yönetim içerisinde iktidarı temsil eden unsurlar arasındaki anlaşmazlıkların şiddete evrilmesi önemli bir iç tehdit unsurudur. Diğer bir tehdit

unsuru ise küresel güçler tarafından ülke dışından doğrudan ya da içerideki muhalefet unsurları ile ittifak içerisinde ülkeye yapılan müdahaleler ile sınır boylarını yeterince denetleyememekten kaynaklı kaçak göç, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi dış tehdit unsurlarıdır (Jackson, 2007, 165). Güçlü komşu ülkeler veya üçüncü ülkelerin zayıf devletlerin içerisindeki muhalefet veya memnuniyetsiz kitleler ile birleşmek suretiyle yönetim karşıtı hareketleri cesaretlendirmesi de rejim güvenliği açısından önemli bir iç/dış tehdit unsurudur. Buradaki iç tehdit unsurlarının oluşum ve gelişimine küresel ve bölgesel aktörler doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olabilirler.

Zayıf devletlerde ülke içerisindeki siyasal anlaşmazlıkları uzlaşma ve müzakere ile çözümleyecek demokratik ve siyasal uzlaşmaya dayalı bir mekanizma olmadığı için tehdit genellikle içeriden kaynaklanır ve çoğu durumda şiddete başvurmada çözülemez (Ryan, 2009, 27-28). Devlet düşüncesi ve devletin altyapısal gücünün zayıf olduğu durumlarda yönetici seçkinlere, devletin sosyopolitik ve sosyoekonomik konumuna karşı tehlikeli bir toplumsal muhalefet oluşur. Dolayısıyla ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin devlet güvenliğine dair varsayımları zayıf devletler için geçerli değildir. Burada zayıf devletlerin içeriden maruz kaldıkları tehdidin oluşum ve gelişiminde dış aktörlerin rollerinin olabileceği de unutulmamalıdır. Zayıf devletler rejim güvenliğini sağlamak için yatıştırma, zorla bastırma, ittifak ilişkileri, muhalefeti dışsallaştırma gibi araçlara başvururlar.

Zayıf devletlerde rejimi temsil eden seçkinler gurubu ülke kaynakları ile ülke dışından gelen kaynakları (rant, borç, yardım) ülkedeki temel altyapı hizmetleri yerine kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak için harcarlar. Bu harcama modeli ile temel kamu hizmetlerinden tasarruf edilen kaynakların önemli bir kısmı rejimi ayakta tutan başta güvenlik sektörü olmak üzere diğer alanlara aktarılmaktadır. Sonuçta bu süreçte tarım, eğitim, altyapı ve sağlık harcamaları gibi modern devlet sektörlerinde bariz bir küçülme yaşanırken güvenlik, diplomatik servis ve yönetim sektörlerinde ciddi bir genişleme ortaya çıkar (Fukuyama, 2005, 30). Zayıf devletlerde görülen başka bir çarpık yapılaşma da iktidar seçkinlerinin rejim güvenliğini sağlamak, iktidarın politik sürekliliğini elde etmek ve siyasal meşruiyet temin etmek için kontrol ettikleri kıt ülke kaynaklarını patronaj ağları çerçevesinde dağıtmalarıdır (Brinkerhoff, Goldsmith 2002, 15-17; Jackson, 2007, 167). Bunun sonucunda kamu görevlileri, yerli ve yabancı büyük şirketler, çıkar gurupları gibi yönetime sadakat ilişkisiyle bağlı geniş bir ayrıcalıklı sınıf oluşmaktadır.

Zayıf devletler içeriden ve dışarıdan gelen demokrasi ve insan haklarına uygun bir yönetim oluşturma baskısını rejim açısından bir güvenlik tehdidi olarak algıladıkları için bu baskılara direnirler. Düşünce ve ifade hürriyetini, basın yayın organlarını kısıtlar ve devlet kontrolünü sıkılaştırırlar. Demokratik süreçleri cesaretlendirmek için uluslararası kuruluşlar (Dünya Bankası, IMF) tarafından yapılan yardımları amaçları

dışında kullanarak süreci manipüle ederler (Jackson, 2007, 167).

Rejim güvenliğini sağlamada en etkin yol polisiye tedbirlere başvurarak muhalefeti susturmak, sivil ve sosyal hakları kısıtlamak, en küçük bir muhalefet girişimini güvenlikleştirerek şiddet yoluyla bastırmaktır. Bazen rejim güvenliğini temin etmek için genişleyen güvenlik sektörü bizzat kendisi rejim açısından bir güvenlik tehdidi (askeri darbeler yoluyla) haline gelebilir. Bu durumda iktidardaki seçkinler silahlı kuvvetleri zayıf tutarak, güvenlik birimlerini kendi içlerinde bölüp rekabete zorlayarak silahlı kuvvetler içerisinde kendi kendini dengeleyen bir yapı oluştururlar. Benzeri böl-parçala-yönet stratejisi diğer muhalif grupları etkisizleştirmek için de kullanılabilir (Jackson, 2007, 167).

Zayıf devletlerde rejimin ayakta kalma stratejilerinden biri de içeriden kaynaklanan tehditlerle baş edebilmek için dışarıdan kendileri için görece daha az tehdit unsuru barındıran ittifaklar (omnibalancing) kurmaktır. Burada yönetici seçkinler, ikincil konumdaki düşmanları yatıştırıp onlarla ittifak kurarak iktidarını sürdürebilmek için hem iç hem de dış tehditlere karşı dengeyi sağlamayı amaçlar. (David, 1991, 2-3; Jackson, 2007, 168; Nonneman, 2005, 347-48). Başka bir dengeleme türü de tersine her yerde dengeleme” yapmaktır. “Tersine her yerde dengeleme” (reverse omnibalancing) kavramını Hinnebusch ve Quilliam (Hinnebusch, Quilliam, 2006, 525); ülke içindeki muhalefeti etkisizleştirip sadakatlerini temin edecek şekilde belli dış aktörlere meydan okuyan bir dış politika izlenmesi olarak tanımlar. İbn Suud rejiminin ülkedeki anti-Şii grupların yönetim karşıtı muhalefetini etkisizleştirip bu grupları yanına çekebilmek için İran’a meydan okuyan bir dış politika izlemesi “tersine her yerde dengeleme” politikasına iyi bir örnektir.

Zayıf devletlerin başka bir rejim güvenliği stratejisi kendileri ile aynı sorunları yaşayan devletler ile ittifaklar kurmaktır (Jackson, 2007, 168). KİK, SEATO, ASEAN, CENTO gibi kuruluşlar içeride benzeri meşruiyet sorunları yaşayan ülkelerin bu iç tehdidi dengelemek için kendi aralarında kurdukları ittifakın en güzel örnekleridir.

Üçüncü Dünyadaki rejimlerin sık kullandığı bir başka mücadele yöntemi, ülke içindeki muhalefeti ulusal güvenlik söylemiyle dışsallaştırmaktır. Zayıf devletlerde rejim güvenliğine yönelik muhalefet hareketleri çoğu zaman, bu muhalefet hareketlerinin dış güçlerle olan bağlantısı abartılarak muhalefetin ülke dışından kontrol edildiği savıyla dışsallaştırılmaktadır (Buzan, 1991, 89-90).

Toplumda güçlü bir devlet düşüncesinin yokluğu (ulus fikri), yönetici elitin toplumla demokratik müzakere ve uzlaşma kabiliyetinin eksikliği, ülkede var olan kurumların meşruiyet sorunlarına karşın rejimin halka karşı zorlayıcı güç uygulama kabiliyeti S. Arabistan’ı zayıf devlet kategorisinde değerlendirmemizi gerektiren koşulları sağlamaktadır. Devletin fiziksel kaynakları (vergi toplama, askere alma, doğal

kaynaklara erişme) şiddet ve zorlamaya başvurmaksızın elde etme kabiliyetinin, sivil toplumla gelişkin bir müzakere kültürünün yokluğuna karşın ülkenin rantiyer²⁸ karakteri ve rantın rejim karşısındaki muhalefeti etkisizleştirmek için yukarıdan aşağıya patronaj ilişkisi biçiminde dağıtılması da bu zayıf devlet varsayımı destekleyen unsurlardır. Dolayısıyla devletin içinde bulunduğu bu zayıflık durumu, S. Arabistan’da, -Üçüncü Dünya Güvenlik Okulunun varsayımlarına uygun olarak- İbn Suud rejiminin rejim güvenliğini öncelikli bir politika olarak kabul etmesine yol açmaktadır.

2.4. Güvenliğe dayalı ikilem (security dilemma) yaklaşımı

Herbert Butterfield, John Herz ve Robert Jervis tarafından geliştirilen “Güvenlik İkilemi” kavramı ile I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, Soğuk Savaş sonrası eski Sovyet coğrafyasında ve Afrika’da meydana gelen etnik çatışmalar gibi olayların altında yatan dinamikler ve küresel bir barışın oluşmasının yolları aranmıştır (Jewis, 2001, 1-7; Posen, 1993, 28-30; Roe, 2000, 8-12; Tang, 2009, 450-53). Aynı zamanda güvenlik ikilemi kavramıyla silahlanma yarışı ve bu yarışın küresel savaş/ barış üzerindeki etkileri (Glaser, 2004, 497-99), yükselen güç olarak Çin ile ABD arasında var olan gerginlikler ve muhtemel çatışmalar analiz edilmeye çalışılmıştır (Christensen, 1999, 50-52). Daha genel olarak güvenlik ikilemi teorisi devletler arasındaki etkileşimden yola çıkarak güçlü bir savaş ve barış teorisi oluşturmakta, savaşın başlamasına ve barışın sağlanmasına yol açan genel dinamikleri ortaya koymaktadır (Tang, 2008, 455-57).

Her ne kadar kavramın tarihi antik çağlara kadar götürülebilse de güvenlik ikilemi kavramı Soğuk Savaş ortamında doğmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerde Realist teorinin egemenliği güvenlik ilişkilerine dair yapılan çalışmalarda güvenlik ikilemi kavramına merkezi bir rol kazandırmıştır. ABD-Sovyet silahlanma rekabetinin yoğunluğu da bu teorik anlayışı etkilemiştir. Çoğu yazara göre “güvenlik ikilemi teorisi iki süper güç arasındaki silahlanma yarışını en iyi izah eden kavramsal çerçeveyi sunmaktadır” (Roe, 2000, 2).

Güvenlik ikileminin kaynağı üzerindeki tartışmalar uluslararası ilişkiler sahasında zengin bir literatür oluşturmuştur. Güvenliğe dair ikilemin kaynağı genellikle yapısal/ fiziksel ve algısal/psikolojik etkenler üzerinden analiz edilmiştir. Güvenlik ikilemini yapısal/fiziksel etkenlere dayandıranlar uluslararası sistemin anarşik yapısının güvenlik

²⁸ Rantiyer devlet tanımlaması 17-18. Yüzyıllarda büyük sömürgeci devletlerin sömürgelerden gelen gelirlere bağımlılığını ifade etmek için, 20. yüzyılın başlarında ise ekonomisi büyük oranda petrol gelirlerine bağımlı bulunan İran için kullanılmıştır. Beblawi (Beblawi, 1987, 50-52) rantiyer devletin dört özelliğe dayanan ideal tipini sunar:

- Rant geliri ekonomiye dışsal olmalı yani ülke dışından gelmelidir.
- Rant geliri ekonomide baskın bir ekonomik faaliyet olmalıdır. Bu baskınlığın miktarı ekonomin genelinde rant gelirinin %40 oranında bir büyüklük teşkil etmesi olarak kabul edilir.
- Ülke nüfusunun çoğunluğu bu rant gelirinin üretiminden ziyade tüketimi ve bölüşümüne bağımlı olmalıdır.
- Rant gelirinin en büyük alıcısı hükümet olmalıdır.

ikilemine yol açtığını kabul ederken, algısal/psikolojik faktörlere dayandıranlar yersiz korkular ile geleceğe dair belirsizliklerin güvenlik ikilemine yol açacağını kabul ederler.

Güvenlik ikileminin oluşumunda algısal/psikolojik faktörleri ön plana çıkaran Herbert Butterfield 1951 yılında savaşların nedenleri üzerinde yazdığı çalışmasında, fikirde savaşma niyeti taşımayan devletlerin fiiliyatta savaşmak zorunda kalmasından ötürü, savaşları bir trajedi olarak niteler. Savaşma niyeti taşımadıkları halde devletleri savaşa zorlayan etken Butterfield'e göre (Butterfield, 1951, 21) insanın kötü doğası ve "Hobbesvari korkudur" (Hobbesian fear). Hobbesvari korkuyu hisseden aktörlerin kendilerini korumaya dönük aldıkları önlemler diğer aktörler tarafından, bu önlemlerin kendilerine zarar vermek için alınan önlemler olarak yorumlanmasına sebep olur. Çünkü diğer aktörler de Hobbesvari korku içinde yaşamaktadırlar. "Başkasının zihninin içerisini görmenin imkânsız olmasından" kaynaklı karşılıklı iyi niyetlerden emin olmama ve korkular, aktörleri sürekli yeni tedbirler alma yoluna iter ve savaşma niyeti taşımayan aktörleri savaşa sürükler. Butterfield güvenlik ikileminin unsurlarını şöyle sayar; korkunun kaynağı insanın günahkâr doğasıdır, psikolojik faktörler ikilemi besleyen en önemli etmendir, aktörlerin davranışları kasıtsız olabilir, başkalarının niyetlerinin ne olduğu bilinemez. Güvenlik ikilemi insanlar arasındaki çatışmaların ve tüm savaşların temel nedenidir (Butterfield, 1951, 19-22). Burada aktörlerin kasıtsız olabileceği ile korkunun kaynağının insanın günahkâr doğası olması yaklaşımları arasında mantıksal bir uyumsuzluk söz konusudur. Bu mantık uyumsuzluğu gidermek için Herz ve Jervis güvenlik ikilemini uluslararası ilişkilerin anarşik doğasına dayandırma ihtiyacı duymuşlardır (Tang, 2008, 452).

Güvenlik ikileminin kaynağını uluslararası ilişkilerin anarşik doğasına bağlayan Herz'e göre güvenlik ikileminin sebebi; insanın doğası gereği barışçıl, işbirliğine yatkın, saldırgan veya hükmetme arzusuna sahip olup olmadığı değildir. İnsanları bu temel (güvenlik) ikileme iten ve bu ikilemi insanın sosyal hayatının temel bir olgusu haline getiren, onun içinde bulunduğu belirsizlik ve endişe yani anarşidir. Anarşik uluslararası sistemde yani merkezi bir otoritenin bulunmadığı uluslararası ilişkilerde devletler kendi güvenliklerini kendileri sağlamak mecburiyetindedir. Bir üst otoritenin olmadığı bu tür sistemler aktörlerin kendi kendine yardım düzeni (self-help) olarak düşünülür. Böyle bir düzende devletler herhangi bir tehditle karşılaştıklarında yardımlarına gelebilecek bir devlet otoritesi bulunmadığından her devlet kendi başının çaresine bakmak zorundadır. Başkaları tarafından imha edilmekten korkan veya başka aktörlerin gücünün etkisinden kurtulmak isteyen aktörler kendi güvenliklerini artırmak isterler bu durum da diğer aktörleri benzer bir politika uygulamaya yönelirler. Bir anarşik düzende aktörler zarar uğramaktan korunmak için diğerlerinin niyetleri hakkında "en kötüsünü farz etmek" (worst-case thinking) zorundadır. Bunu yapmamak yok oluşu getirebilir (Herz, 1950, 157). Herz anarşik düzende devletlerin ilk saldıran

olma ya da mahvolmayla karşı karşıya kalacağını savunur (kill first or run the risk of being killed) (Herz, 2003, 3). İşte oluşan bu kısır döngü güvenlik ikilemidir.

Herz'in yaptığı tanımlamada güvenlik ikilemi; uluslararası sistemin anarşik yapısından, başkalarının niyetlerinden emin olamamaktan ve devletlerin kendi kendilerini koruma zorunluluğundan kaynaklı daha çok güç elde etme isteğinden kaynaklanır. Güvenlik ikilemi savaflara yol açar ama tüm savafların sebebi değildir, temel motivasyonu kendi kendini güçlendirme çabasıdır. Herz gibi A. Colins'de uluslararası sistemin anarşik yapısının ve aktörlerin birbirlerinin niyetlerini bilememelerinden kaynaklı belirsizliğin güvenlik ikilemine sebep olduğunu kabul etmiştir (Colins, 2000, 13-15). Herz, Butterfield'in insanın günahkâr doğasının güvenlik ikilemine yol açtığı iddiasını reddederek aslı sebebin anarşik uluslararası düzende başkalarının niyetlerinden emin olamayan aktörlerin güvenliklerini sağlamak için daha çok güç elde etme çabası olduğunu savunurken, güvenlik ikilemine yanlış anlaşılmanın ve yersiz korkuların yol açtığı konusunda Butterfield ile hemfikirdir (Roe, 2000, 1). Bu yanlış anlaşılmayı Kenneth Boulding (Boulding, 1969, 130) "yanıltıcı uyumsuzluk" (illusory incompatibility) olarak tarif eder. Güvenlik ikileminin yapısal olduğunu kabul eden Jack Snyder'e göre ise bu "yersiz korkuların" kaynağı uluslararası sistemin anarşik yapısının bir sonucudur. Dolayısıyla psikolojik etkenler bir sebep değil sonuçtur (Snyder, 1984, 462-63).

Jervis ise güvenlik ikilemini; savunma gayesiyle alınan güvenlik tedbirlerinin başka aktörler tarafından yanlış yorumlanması, bir aktörün kendi güvenliğini artırmaya yönelik çabasının diğer aktörleri güvensiz kılması olarak tanımlamıştır. Aktörlerin birbirlerinin savunmaya dönük tedbirlerini yanlış anlamalarında şüphesiz savunmaya ve saldırıya yönelik tedbirlerin kolayca ayırt edilememesi de rol oynamaktadır; hücum ve savunma gereksinimleri tür veya miktar olarak kolayca ayırt edilemediği için, statükocu güç saldırganıne benzeyen bir askeri duruş sergileyecektir. Bu nedenle, başkaları, devletin saldırgan olup olmamasına bakmaksızın, askeri güç ve hazırlıklardan vazgeçemez (Jervis, 1976: 67-73)

Jervis'in güvenlik ikilemi kavramına en önemli katkısı; "güvenlik ikilemi hem fiziksel/ maddi hem de psikolojik/algısal faktörler tarafından kontrol edilebilir" yaklaşımıdır. Jervis özellikle karar vericilerin algısının güvenlik ikileminin oluşumunda önemli olduğunu vurgular (Jervis, 1976, 3). Jervis gibi güvenlik ikileminin oluşumunda karar vericilerin yanlış algılamalarının rol oynadığını kabul eden Charles L. Glaser (Glaser, 1992, 505-25) bunun üç şekilde gerçekleşeceğini savunur;

- Ulusal değerlendirme yetenekleri zayıf bazı kişi ve kurumlar politik tartışmalarda hâkim olup güvenlik konusunda yanıltıcı bilgi ürettiklerinde,
- Geniş askeri endüstriyel kapasite oluşumundan çıkar sağlayan ülke içi odaklar

karar vericileri yönlendirme imkân ve kabiliyetine sahip olduklarında,

- Sıklıkla stratejik veya güvenlik kültürü olarak adlandırılan, daha özel olarak; kültür ve kimliklerin aktörlerin benlik ve diğerleri konusundaki duyguları üzerindeki etkisi karar vericilerin yanlış algılamalarına yol açar.

Güvenlik ikileminin oluşumunda fiziksel/maddi etkenler kadar psikolojik/algısal (yanlış anlamalar ve etno-merkezcilik) faktörlerin de önemli rol oynadığını savunan Randall Schweller'e (Schweller, 1994, 80-85) göre güvenlik ikileminin kaynağı yersiz korkulardır. Benzer şekilde N. J. Wheeler ve K. Boorth'a göre (Wheeler, Boorth, 1992, 30) bir aktörün askeri hazırlıları (bu hazırlıkların savunmaya mı yoksa saldırmaya mı dönük olduğunu ayırt edemeyen) diğer aktör üzerinde "çözülemez belirsizlik" (unresolvable uncertainty) yaratabilir. Savunma ve saldırı arasındaki ayrımı yapmanın güçlüğü karar vericileri politika oluştururken revizyonist/statükocu devlet ayrımı üzerinden hareket etmeye sevk etmiştir (Roe, 2000, 9).

Konuya inşacı bir perspektiften yaklaşan Aleksandr Wendt (Wendt, 1992) güvenlik ikileminin kimlikten kaynaklanan çıkar dürtüsüyle inşa edildiğini, anarşiden kaynaklanan bir doğal süreç olmadığını savunur. Wnedt'e göre bir kez bu ikilem kurumsallaştığında değiştirmek zordur. Booth ve Wheeler ise inşacılık perspektifinden konu ele alınınca güvenlik ikileminin azaltılamayacağını savunur (Booth, Wheeler, 1992, 94).

Güvenlik ikilemi için ayrıntılı bir tanım sunan Shiping Tang'a (Tang, 2008) göre;

- Güvenlik ikileminin temel sebebi uluslararası sistemin anarşik doğasıdır.
- Anarşik uluslararası sistemde aktörler birbirlerinin şimdiki ve gelecekteki niyetlerinden emin olamadıklarından güvenlikleri konusunda endişeye kapılırlar.
- Güvenlik ikileminin kaynağında kasıt yoktur. İki savunmacı realist devletin -diğer devletleri tehdit etme gayesi olmaksızın- kendi savunmalarını güçlendirmek için aldıkları tedbirler sonucu oluşur.
- Diğer aktörlerin niyetinden emin olunamadığı için devletler güvenliklerini sağlamak için askeri kapasitelerini artırma yoluna giderler. Bu askeri kapasitedeki artış savunmaya yönelik olabileceği gibi bazı saldırıya yönelik askeri kapasiteleri de içerebilir.
- Güvenlik ikileminin dinamiği bir aktörün kendi güvenliğini artırma amacıyla takip ettiği politikaların silahlanma yarışına yol açmasıdır.
- Güvenlik ikilemi daha fazla güç ve daha az güvenliğe yol açar.
- Güvenlik ikilemi istenmeyen silahlı çatışmalara sebep olabilir.

- Güvenlik ikilemi hem fiziksel/maddi hem de psikolojik/algısal faktörler tarafından kontrol edilebilir.

Yukarıda sayılan hususlardan üç tanesi güvenlik ikileminin asıl kaynağıdır; anarşi, tarafların birbirlerine olan güvensizliği, bazı saldırgan kapasiteleri de içeren güç artırma çabaları. Diğer sayılan hususlar ise sonuçtur. Bu üç faktörden biri bile eksik olsa güvenlik ikilemi gerçekleşmez (Tang, 2009, 465-68).

Jervis (Jervis, 1976,58-65) güvenlik ikilemi için iki model öngörmüştür; sarmal ve caydırıcılık. Sarmal modelinde aktörlerin hegemonya kurma ya da saldırgan niyetleri yoktur. Yanlış algıdan ve karşılıklı güvensizlikten kaynaklı bir silahlanma yoluna giderler. Caydırma modelinde aktörlerden biri saldırgan bir tutum takındığı için diğer aktör saldırgan aktörü caydırmak için silahlanma yarışına girer. Jervis bu iki modelden sadece sarmal modeli gerçek manada bir güvenlik ikilemi olarak saymıştır. Colins'e (Colins, 1996) göre; "güvenlik ikileminin özü, katılımcıların uyuşmazlıklarının bilinmediği, uyuşmazlık gerçek görünürken gerçekte yanıltıcı olduğu trajedidir." Schweller'de (Schweller, 1996) güvenlik ikileminin görünüşte var olan korkular üzerinde tanımlanmış, gerçek güvenlik tehditlerini güvenlik ikilemi olarak kabul etmemiştir.

Jervis'in (Jervis,1978, 186-88) geliştirdiği savunma-saldırı dengesi modeline göre (offence–defence balance) dört farklı senaryo söz konusudur;

- Savunmaya ve saldırmaya dönük davranışlar ayırt edilemez fakat saldırının stratejik üstünlüğü varsa güvenlik ikilemi oldukça yoğun yaşanır. Statükocu devletler saldırgan bir tutum içerisinde silahlanma yarışına girebilirler.
- Savunmaya ve saldırmaya dönük davranışlar ayırt edilemez fakat savunmanın stratejik üstünlüğü varsa güvenlik ikilemi oluşabilir. Fakat bu durumda bir devlet, diğer devletlere tehdit oluşturmada ve diğer devletlerin güvenliğini tehlikeye atmadan güvenliğini artırabilir.
- Savunmaya ve saldırmaya dönük davranışlar ayırt edilebilir ancak saldırmanın stratejik bir avantajı varsa, güvenlik ikilemi yoğun değildir. Ortam göreceli olarak güvenlidir ancak geleceğe dönük bir saldırı endişesi daima vardır.
- Savunmaya ve saldırmaya dönük davranışlar ayırt edilebilir ancak savunma stratejik bir avantaja sahipse, ortam güvencedir ve güvenlik ikilemi ya oluşmaz ya da çok yoğun değildir.

Jervis'in modelinde savunma-saldırı dengesini belirleyen yalnızca askeri teknoloji ve kabiliyetler değildir. Psikolojik etkenler, karar vericilerin geçmiş savaştan çıkardıkları dersler ve ülkelerin askeri doktrini de savunma-saldırı dengesini tayin eden önemli unsurlardır. Karar vericiler silah teknolojilerinin savunma stratejilerini mi yoksa saldırı stratejilerini mi daha avantajlı kıldığına dair bir kanaat geliştirirler ve

güvenlik stratejilerini bu kanaate göre şekillendirirler (Posen, 1984, 32-34).

Literatürde güvenlik ikileminin evrenselliği ve şartlılığı, saldırmacı realist devletler arasında mı yoksa savunmacı realist devletler arasında mı oluşacağı da tartışılmıştır. Mearsheimer gibi saldırmacı realistlere göre her durumda güvenlik ikilemi kaçınılmazdır. Çünkü anarşi ve diğer aktörlerin niyetlerine dair kuşkular tüm devletleri kendi güçlerini başkalarının pahasına daima artırmaya teşvik eder (Mearsheimer, 2001, 35-37). Fared Zekariya da tıpkı Mearsheimer gibi uluslararası ortamın anarşik yapısı ve var olan belirsizlikler karşısında hayatta kalmak isteyen bir devlet için en iyi stratejiyi “kontrol ettiği alanları genişletmek” olarak tanımlamıştır (Zakaria, 1998, 20). Saldırmacı realistlerin bu iddialarını reddeden Mearsheimer’e göre; “Güvenlik ikilemi saldırmacı gerçekçiliğin kuramsal temelini oluşturur” (Mearsheimer, 2001, 35-36). Ayrıca savunmacı realistlere göre; korku, başkalarının niyetleriyle ilgili belirsizliğin bir fonksiyonu olduğu için, devletlerin belirsizliği azaltmak için güvence veya diğer yollarla kendi korkularını hafifletmeye çalışması mümkündür (Glaser, 1992, 505-10). Bu yüzden savunmacı realistlere anarşik uluslararası sistemde devletlerin işbirliği yapması mümkün olduğunu kabul ederler. Tang (Tang, 2008, 467) güvenlik ikileminin yalnızca savunmacı realist devletlerarasında ve şartlı olarak ortaya çıkacağını savunur. İki devletten birisinin diğerini açık olarak tehdit ettiği durumlarda güvenlik ikilemi oluşmaz (Colins, 2000, 174). Sözü edilen devletler, saldırgan veya revizyonist güvenlik stratejileri izlemiyorlar ve hakimiyet kurmaya çalışmıyorlar; aksine, bunlar statükocu ve güvenliklerini artırmaya çalışan devletlerdir (Liff, Ikenberry, 2014, 58). Glaser (Glaser, 1992, 503) güvenlik ikilemini (gücünü artırmak isteyen değil) güvenliklerini artırmak isteyen iki devlet arasında oluşabileceğini, aktörlerden birinin revizyonist olduğu ve diğer aktörleri askeri gücü ile açıkça tehdit ettiği durumlarda güvenlik ikileminin oluşmayacağını kabul eder.

İlk ortaya konuluş biçimiyle Soğuk Savaş sürecinde uluslararası ilişkiler alanına egemen olan realist disiplininin öğelerini taşıyan güvenlik ikilemi kavramı Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaşın bitmesiyle ortaya çıkan yeni güvenlik sorunlarının güvenlik kavramında meydana getirdiği genişleme ve derinleşmeye paralel olarak güvenlik ikilemi kavramı da genişlemeye maruz kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası güvenlik ikilemine dair yapılan çalışmaların kavrama en önemli katkısı klasik güvenlik ikilemi tanımlamasındaki temel aktör olan devletin yerine toplumun (etnik, dini ve sosyal gruplar) konulmasıdır, dış tehdit yerine devletlerin içerisine odaklanılmasıdır (Roe, 2000, 2). Soğuk Savaşın bitmesiyle çoğu eski Sovyet uydusu olan zayıf devletlerde meydana gelen iç çatışmalar ile devletler arası çatışma ve gerginlikler yerini toplumlar arası çatışma ve gerginliklere bırakmış ve güvenlik ikilemi kavramını yeni bir bağlamda tanımlamayı zorunlu kılmıştır; “Toplumsal güvenlik ikilemi” .

Toplumsal güvenlik ikilemi kavramının hem kuramsal hem de ampirik açıdan en kapsamlı çalışması Paul Roe (Roe, 2000, 2-4) tarafından yapılmıştır. Roe bu çalışmada kavramı “bir sosyal grubun kendi kimliğini güvence altına almak istemesinin diğer sosyal gruplarda yarattığı tepkiler ve bunun sonucunda bütün grupların daha az güvenliğe sahip olması” olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde Jervis (Jervis, 1992, 15) güvenlik ikilemini tanımlarken; “güvenlik ikilemi anarşik uluslararası sistemde devletlerarası çatışmaları açıkladığı gibi iç savaş ve çatışmaların anlaşılmasında da analitik bir bakış açısı sağlar” diyerek kavramı devletler düzeyinden toplumsal olaylar düzeyine genişletmişlerdir. Yine Posen’de (Posen,1993, 27-28) güvenlik ikilemi kavramının “İmparatorlukların enkazı sonucu ortaya çıkan gruplar arasındaki askeri çatışma olasılığını ve yoğunluğunu açıklama ve tahmin etme konusunda önemli bir açıklama kabiliyetine sahip olduğunu” kabul ederek etnik çatışmaları güvenlik ikilemi kapsamında değerlendirmiştir. Posen şu üç unsuru etnik güvenlik ikilemi için zorunlu kabul eder; saldırı ve savunmaya dönük hazırlığın ayırt edilemezliği, savunma üzerinde hücum hareketinin üstünlüğü, güvenlik açıkları ve bu açıkların etnik kesimler açısından ortaya çıkardığı fırsatlar.

S. J. Kaufman ise (Kaufman, 1996, 120-25) üç temel olgunun etnik güvenlik ikilemine sebep olduğunu kabul eder;

- Kitle tercihleri; Uzun süredir var olan şoven (kalıplaşmış) ve militarist inançlar, bir grubun diğer etnik grup üzerinde hakimiyet kurması, bir etnik gruba yönelik kalıplaşmış olumsuz düşünceler.
- Etnik seçkinlerin davranışı; etnik elitlerin kitle desteğini artırmak, iktidarlarını korumak için kitleleri çatışmaya cesaretlendirmesi. Bazen seçkinlerin davranışları etnik kitlenin tercihleri tarafından da şekillendirilebilir.
- İç politik sistemin yapısı; merkezi hükümetin çökmesi durumunda -Yugoslavya örneğinde olduğu gibi- etnik kitlelerin sistemde elde edecekleri kazancı artırmaya dönük çabalarının varlığı ve iki etnik yapı arasında üçüncü etnik yapıyı sistem dışına itmeye dönük anlaşmaların yapılması.

Kaufman; kitle tercihi ve etnik seçkinlerin davranış biçimlerinin etnik güvenlik ikileminin unsurları olan anarşi ve kendi kendine yardım ilkesini meydana getireceğinden etnik güvenlik ikilemini kaçınılmaz görmüştür, iç politik sistemin yapısının ise etnik savaşa yol açabileceğini iddia etmiştir.

2000’li yılların başından itibaren uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, merkezinde etnik ve dinsel azınlıkların olduğu etnik/toplumsal güvenlik ikilemi anlayışının yerine yeniden devlet merkezli, askeri güvenliği ön plana çıkaran klasik güvenlik ikilemi anlayışını ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde dünyanın sorunlu bölgelerinde meydana gelen gelişmeler klasik güvenlik ikileminin sunduğu teorik

perspektifle analiz edilmeye başlanmıştır.

Asya-Pasifik bölgesinde son yıllarda meydana gelen gelişmeler klasik güvenlik ikileminin ön plana çıkmasında önemli rol oynayan etkenlerden biridir. Bölgede Çin'in büyüyen ekonomik gücü ve artan savunma harcamaları başta komşu ülkeler olmak üzere ABD tarafından kaygıyla izlenmektedir. Bu durum Hint Okyanusunda yeni bir güvenlik ikilemine yol açmıştır. 2000 yılından günümüze kadar Çin'in savunma harcamaları neredeyse dört kat artmış, buna bağlı olarak askeri imkân ve kabiliyetleri de genişlemiştir (Liff, Ikenberry, 2014, 52-53). Çin'in genişleyen askeri kapasitesi ve şeffaf olmayan askeri yapılanması -her ne kadar Çin yönetimi "aktif savunma" söylemiyle savunma harcamalarındaki genişlemenin kimseyi tehdit etme amaçlı olmadığını iddia etse de- ABD ve bölgedeki müttefikleri arasında güvensizliğe neden olmuştur. ABD yönetimi Çin'in çevrelenmesi gerektiğini tartışırken başta Japonya olmak üzere G. Kore ve Avustralya Çin'in savunma harcamalarındaki artışı tehdit olarak kabul edip silahlanma yoluna gitmişlerdir (Colins, 2000, 133-35; Liff, Ikenberry, 2014, 55). Çin'in genişleyen askeri endüstriyel kapasitesi ve artan savunma harcamalarını tehdit olarak algılayan başka bir ülke de Hindistan'dır. Halihazırda Çin'in Hindistan'dan dört kat daha savunmaya kaynak ayırması gelişen donanma kabiliyetleri Hint Okyanusunda Çin ile Hindistan arasında güvenlik ikilemine ve dolayısıyla bir silahlanma yarışına sebep olmaktadır (Liff, Ikenberry 2014, 12-14).

Klasik güvenlik ikileminin ön plana çıktığı başka bir bölge Avrupa özellikle de Doğu Avrupa bölgesidir. Soğuk Savaş sonrası NATO genişlemelerini kendisine tehdit olarak kabul eden Rusya'nı 2008'de Gürcistan, 2014'de Ukrayna'ya müdahalesi, Kırım'ı ilhak etmesi ve batı sınırlarına askeri kabiliyetler yığması yeniden Soğuk Savaş dönemini hatırlatan görüntüler ortaya çıkarmıştır. Özellikle NATO'nun geliştirdiği ve bazı unsurlarının Türkiye'de bulunduğu Füze Kalkanını kendisine tehdit olarak algılayan Rusya'nın maruz kaldığı güvensizlik ortamından çıkmak için savunmaya dönük büyük yatırımlar yapması bölgedeki sorunların klasik güvenlik ikilemi perspektifinden analiz edilmese yol açmıştır.

Rusya ve Batı açısından başka bir gerilim noktası da Kuzey Kutbudur. Bölge üzerinde son yıllarda yapılan araştırmalarda Kuzey Kutbunun dünya doğalgazının %30'unu ve petrolün de %13'ünü ihtiva ettiğine yönelik tahminler bölgenin stratejik ve ekonomik önemini artırmıştır. Bölgenin ABD ve Rusya açısından nükleer caydırıcılık stratejisi bakımından önemine sayılan ekonomik değeri de eklenince Kuzey Kutup bölgesi askeri rekabet açısından ön plana çıkmıştır (Atland, 2014, 8-10). Özellikle son dönemde Rusya'nın bölgeye dönük genişlettiği askeri kapasitesi bölgede ekonomik ve stratejik çıkarları olan ülkeleri (Finlandiya, İzlanda, Norveç, Kanada ve AB) güvensizliğe sevk etmiştir. Başta ABD olmak üzere Kuzey Kutbuna sahili olan ülkelerin Rusya'nın bölgeye dönük faaliyetlerinden hissettikleri güvensizlik duygusu bölgede yeni bir

güvenlik ikilemine yol açmıştır.

Arap Baharının ortaya çıkardığı riskler ve fırsatlar Ortadoğu bölgesindeki bölgesel güçler arasında klasik güvenlik ikileminin öngörülerini haklı çıkaran bir gerginliği ortaya çıkarmıştır. Bölgede çözölen devlet yapılanmalarını (Irak, Suriye, Libya, Yemen) kendi stratejik amaçları için fırsata çevirmek isteyen S. Arabistan ve İran arasında silahlanma yarışı hız kazanmıştır. Özellikle İran'ın nükleer/balistik silah programı İbn Suud rejimini güvensizliğe itmiştir.

İran'ın, rejimini uluslararası müdahaleden korumak amacıyla yürüttüğü nükleer programı bölgede uzun yıllardır aralarında rekabet yaşanan İbn Suud rejiminde güvenlik ikilemine yol açmıştır. İran rejiminin yapısı, bölgeye dönük revizyonist niyetleri, başta Körfez bölgesi olmak üzere tüm Ortadoğu'daki Şiiler üzerindeki politik nüfuzu İbn Suud rejiminin İran'ı en önemli tehdit olarak kabul etmesine yol açmıştır. Her iki rejim arasındaki bu rekabete ilaveten İran'ın 2002 yılından beri ilerleyen ve P5+1 ölkeleri ile imzalanan nükleer anlaşmaya rağmen tamamen durdurulamayan nükleer programı İran'ın güvenliğıne katkı yaparken rakibi İbn Suud rejiminde güvensizliğe yol açmıştır. Bu dönemde özellikle S. Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri çok yoğun silahlanma projeleri başlatmışlardır. 2015 yılı istatistiklerine göre İbn Suud rejimi İran'ın güçlenen askeri kapasitesini dengelemek için 87 milyar dolarlık silah harcamasıyla ABD ve Çin'den sonra dünyanın savunmaya en çok para harcayan üçüncü ölkesi olmuştur. Bu dönemde Körfez, İran ve İbn Suud rejimi arasında yeni bir güvenlik ikileminin ortaya çıktığı bölge olmuştur (Salavatian, Abadi, Muradi, 2015, 143-44).

2.5. Tehdit dengesi (balance of threat)

Siyasal aktörlerin ittifak davranışlarını ve büyük güç siyasetini inceleyen realist uluslararası ilişkiler disiplininde alana hâkim olan iki teorik yaklaşım bulunmaktadır. K. Waltz'ın "Güç Dengesi" (Balance of Power) ve S. Walt'ın "Tehdit Dengesi" (Balance of Threat). Her iki teorik yaklaşımın da ortak noktası anarşik uluslararası sistemde devletlerin rasyonel, ana aktörler kabul edilmesi ve devletlerin kendi kendine yardım (self-help) ilkesidir. Her iki teori de "devletler güce mi tehdide mi tepki verirler" sorusuna farklı cevaplar vermişlerdir (Bock, Hanneberg, 2013, 1-2). Walt'ın teoriye en önemli katkısı, devletlerin güç ve saldırgan kapasiteye karşı değil tehdide karşı duyarlı olduğı iddiasıdır; "saldırgan niyetler taşıyan devletler diğer devletleri kendilerine karşı dengeleme (balancing) yapmaya tahrik eder" (Walt, 1990, 25).

Schweller (Schweller, 2006,166) dengelemeyi (balancing) iç mobilizasyon yoluyla askeri gücün toplanması/yaratılması ya da devletin bir dış güç ya da koalisyonla ittifak kurarak egemenliğine ve toprak bütönlüğüne yönelik tehdidi caydırması olarak tarif eder. Morgenthau ve Thompson; dengelemeyi bir ulusun başka bir güce karşı koymak için en az onunla eşit oluncaya kadar gücünü artırması olarak tarif etmiştir

(Morgenthau, Thompson, 1950, 103).

Devletler bir çatışma durumunda güçlü tarafın peşine mi takılırlar yoksa zayıf tarafla ittifak kurup yükselen bir gücü dengelemeyi mi tercih ederler? Bu sorunun cevabı devletlerin hayati çıkarlarının tanımlanmasında ve hayati çıkarlarını korumak için geliştirdikleri stratejilerin anlaşılmasında kritik öneme sahiptir (Schweller, 1994, 72). Realist uluslararası ilişkiler perspektifinde tehditle karşı karşıya kalan devletler ya küçük, zayıf devletlerle ittifak kurarak en güçlü devleti dengelerler (balancing) ya da çıkar için en güçlünün peşine takılırlar (bandwagoning). Walt'a (Walt, 2000, 101) göre dengeleme durumunda saldırgan devlet karşısında güçlü bir koalisyon bulacağı için devletler daha güvendedir. Peşine takılma durumunda ise başarılı olan saldırgan kendi gücünü artırıp rakiplerini zayıflattığı için devletlerin güvenliği tehlikededir. Bu yüzden uluslararası sistemde tehditle yüzleşen devletlerin temel eğilimi tehdidi dengeleme politikasıdır, güçlü ve tehdidin kaynağını teşkil eden devletin peşine takılma istisnai bir politikadır.

Ancak Snyder'e göre yükselen bir güç, karşısındaki devletler üzerinde peşine takılma etkisi (bandwagon effects) oluşturur (Snyder, 1991, 3). Soğuk Savaşın başlarında ABD yönetiminin, Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyetler tehdidine karşı korurken, temel endişesini Dean Acheson; "eğer Yunanistan Rusya'nın etkisine girerse sadece Türkiye değil İtalya, Fransa ve bütün Doğu Avrupa bundan etkilenir" şeklinde dile getirmiştir (Larson, 1991, 95). Bu süreçte ABD yönetimi, Rusya'nın artan gücünün başta Doğu Avrupa olmak üzere Avrupa'daki müttefikleri üzerinde peşine takılma etkisi yaratacağından endişelenmiştir. Benzer şekilde Hitler'in yükselen gücü karşısında Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri Almanya ile ittifak kurmak durumunda kalmışlardır (Larson, 1991, 85-86).

Dengeleme uluslararası sistemde güçlenen devletlerin sistemin yapısını ve sistemdeki güç dengesini değiştirmeye dönük davranışlarının engellenmesidir. Uluslararası ilişkiler teorisindeki geleneksel güç dengesi (balance of power) kavramı uluslararası sistemi aşırı güçlenerek tehdit eden bir ülkenin başka devletlerce ittifaklar kurularak ve silahlanarak dengeleneceğini varsayar. Dengeleme (balancing); ya bir devletin ulusal kaynaklarından daha büyük bir bölümü savunma harcamalarına ayırarak askeri gücünü artırması şeklinde iç dengeleme (internal balancing) ya da savunmaya yönelik ittifaklar kurarak sistemdeki dengeyi bozan devlete karşı dış dengeleme (external balancing) şeklinde uygulanabilir (Mearsheimer, 2001, 156-57).

Sovyetlerin çökmesiyle birlikte sona eren Soğuk Savaş ve ABD'nin sistemde tek büyük güç olarak kalması tek kutupluluk ve yetersiz dengeleme tartışmalarını gündeme getirmiştir. Sistemde ABD'ye karşı beklenen güç dengesi politikalarının devreye girmemesinin temel sebepleri üzerinde yürütülen tartışmalar Walt'ın tehdidi dengeleme teorisini (balance of threat) ön plana çıkarmıştır. Walt'ın yaklaşımına

göre devletler gücün kaynağını yönelik bir dengeleme yapmazlar, tehdidin kaynağına yönelik bir dengeleme yaparlar. II. Dünya Savaşı sonrasında, Batı Avrupa'daki endüstriyel devletler, ABD, Sovyetler Birliği'nden çok daha güçlü olmasına rağmen, Sovyetleri daha tehlikeli olarak gördükleri için, ABD ile ittifaklarını devam ettirmeye veya yeni müttefiklik ilişkisi kurmaya karar vermişlerdir (Walt, 1987, 276). Benzer şekilde Soğuk Savaş sonrası dönemde muazzam gücüne rağmen birçok devletin ABD'yi dengeleme yönünde bir politika oluşmamasının nedeni sistemde ABD'nin bir tehdit kaynağı olarak algılanmamasıdır.

Origins of Alliances isimli eserinde uluslararası aktörlerin davranışlarını analiz ederken güç unsurundan ziyade tehdit unsuru üzerine yoğunlaşan Walt'a göre; klasik güç dengesi teorisinin iddia ettiğinin aksine devletleri harekete geçiren güç değil tehdittir (Walt, 1987, 190). Walt'a göre devletler kendilerine yönelen tehdide ya dengeleme (balancing) ya da peşine takılma (bandwagoning) şeklinde tepki verirler. Bu politikalardan peşine takılma davranışı istisnaidir. Tehditle karşılaşan devletler genelde tehdidi dengeleme yönünde eğilim gösterirler. Bu yaklaşımıyla Walt güç dengesi yaklaşımını savunan Waltz, Wolfers ve Morgenthau gibi realist teoristlerden ayrılır.

Walt'a (Walt, 2000, 99-101) göre bir tehditle yüzleşen devlet şu iki sebepten dolayı dengeleme (balancing) yapmak durumundadır; kendi varlığını potansiyel hegemonun tehdidinden korumak ve zayıf olan tarafa katılarak etkinliğini artırmak için. Çünkü güçlü tarafla ittifak yapan devlet, güçlü tarafın kendisine olan ihtiyacının azlığı nedeniyle bu ittifaktan fazla bir kazanç elde edemezken zayıf tarafla ittifak yapmak yeni üyenin kazancını ve etkinliğini artırabilir.

Schweller (Schweller, 1994, 87-89) bir devletin kendisine yönelik saldırısından korktuğu devletle ittifak yapmasını tehdide dayalı bir ittifak değil güce dayalı bir ittifak olarak açıklar. Kazananın tarafında olmak için yapılan ittifak için Schweller "fırsatçılık için peşine takılma stratejisi revizyonist devletler için ittifak seçiminde önemli bir gerekçedir" demiştir. Devletler gücünü artırmak için dengeleme değil güçlünün tarafında olma politikası güderler. Dengeleme bazen devletlerin güvenliklerini sağlasa da çoğu devletin katlanamayacağı maliyetler barındırır. Bu yüzden dengeleme yapmak devletler için istisnaidir. Fakat güçlünün peşine takılmanın bir maliyeti yoktur ve genellikle devletlerin kazançlarını artırır. Schweller (Schweller, 1994, 93-99) üç tür peşine takılma stratejisi öngörmüştür;

- Güçlü ve revizyonist devletler zayıf ama hem revizyonist hem de fırsatçı devletleri kendine çeker (jackal bandwagoning). Fırsatçı revizyonistlerin güçlü revizyonist devletlerin peşine takılmalarının temel nedeni güçlünün kazanacağı ganimetten pay almaktır. Revizyonist devletler statükocu devletlerden güçlü olduğunda zafer için zayıf devletlerin kendilerine katılmalarına ihtiyaç

duymazlar. Fakat karşılarındaki bloğa katılmalarını engellemek için onları yanlarına almakta fayda görürler.

- Savaşın sonucu şimdiden belli ise devletler aktif bir şekilde kaybedene tavır almadıklarında kazanan tarafın cezalandırmasından kurtulmak ve kazandığı ödülün pay almak için (piling-on bandwagoning) kazanan tarafın peşine takılırlar. Tarihteki çoğu savaş bu şekilde sonlanmışır.
- Devletler geleceğin trendi olarak gördükleri (trend of future) güçlünün yanına takılırlar. Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünya Ülkelerinin komünizmin peşine takılmalarının sebebi kazananın komünizm olacağına dair beklentileridir. Benzer şekilde Sovyetlerin yıkılmasından sonra devletler liberal demokrasinin geleceğin değeri olduğunu düşünüp peşine takılmışlardır. Özellikle karizmatik liderler popüler ve ideolojiler yaygın propaganda faaliyetleri bu tür peşine takılmayı kolaylaştırır.

Schweller (Schweller, 1994, 99-106) devletler için genel eğilimin güvenlik için dengeleme değil kazanç için peşine takılma olduğunu kabul eder. Bu yüzden “çıkar dengesi” (balance of interests) teorisini geliştirmiştir. Birim seviyesinde çıkar dengesi devletlerin eylemlerini iki düzlemde ele almaktadır; devletlerin statükocu/revizyonist niyetleri, sahip oldukları değerleri korumak veya genişletmek için devletlerin göze alacağı maliyetlerin büyüklüğü;

- Statükocu olup sahip olduğu değerleri korumak için çok büyük bedeller ödemeye razı olan, sahip olduğu değerleri genişletmek için ise çok küçük maliyetleri göze alabilen devletler dengeleme (balancing) yaparlar.
- Statükocu olup da hem sahip olduklarını korumak hem de sahip olduklarını genişletmek için çok küçük bedelleri ödemeyi göze alan devletler yatıştırma (appeasement) veya peşine takılma (bandwagoning) politikası takip ederler. Bu ülkeler zayıf devletlerdir ve sınırlı kabiliyetlere sahiptirler.
- Revizyonist olup hem sahip olduğu değerleri korumak hem de genişletmek için çok büyük maliyetleri göze alabilen devletler peşine takılma (bandwagoning) stratejisi izlerler.
- Revizyonist olup sahip olduklarından çok sahip olmak istedikleri değerleri elde etmek için çok büyük maliyetleri göze alabilen devletler ne dengeleme (balancing) ne de peşine takılma (bandwagoning) politikası takip ederler. Bu devletler başka devletleri peşine takan (bandwagon) devletlerdir.

Statükocu devletleri sahip olduğu değerleri korumak isteyen, güç değil güvenlik maksimizasyonu politikası sürdüren, revizyonist devletleri ise sahip olduğu değerleri genişletmek isteyen güvenlik değil güç maksimizasyonu politikası takip eden

devletler olarak tarif eden Schweller'in (Schweller, 1994, 104) sistem seviyesinde "çıkar dengesi" teorisine göre uluslararası sistemin istikrarı revizyonist devletler ile statükocu devletler arasındaki güç ve kapasite dağılımına bağlıdır. Revizyonist devletlerin kapasitesi statükocu devletlerin kapasitesinden küçük veya eşitse sistem dengede olacak büyükse sistem dengede olmayacak ve sistemde çok yakın zamanda değişimler olacaktır. Schweller'a göre "çıkar dengesi" klasik güç dengesi ve norealist tehdit dengesi teorisinin aksine aktörlerin tercihleri arasındaki farklılıklara odaklanarak uluslararası sistemdeki değişimleri açıklar. Benzer şekilde Waltz'a göre; (Waltz, 2010, 126) gücünü artırmak isteyen bir devlet güçlünün tarafına katılır. Bu dengeleme ya da peşin takılma değil uluslararası sistemin gerekliliğinden kaynaklanır.

Copper (Copper, 2003, 349) Walt'ın tehdit dengesi teorisini KİK ülkelerinin ittifak oluşturma tercihleri üzerinde test etmiş ve bu ülkelerdeki siyasal elitlerin içeriden ve dışarıdan kaynaklı tehditlere karşı hassasiyetlerini vurgulamıştır. Benzer şekilde F. Gause (Gause, 2003) S. Arabistan, Ürdün ve Suriye'nin ittifak seçimleri üzerinde yaptığı çalışmalarda Walt'ın savlarını doğrulamıştır. Ancak burada Gause, Ortadoğu monarşilerinin askeri tehditten ziyade ideolojik meşruiyete yönelen meydan okumalara karşı daha hassas olduklarını savunmuştur.

Kevin Sweeney ve Paul Fritz (Fritz, Sweeney, 2004, 303) güç dengesi üzerine yaptıkları çalışmalarda büyük güçlerin pahalı dengeleme politikasını yalnızca önemli dış tehdide karşı koymak zorunda kaldıkları zaman tercih edeceklerini ortaya koymuşlardır. Son olarak S. Yetiv (Yetiv, 2006) ABD'nin Körfeze dönük müdahaleleri üzerinden güç dengesi ve tehdit dengesi yaklaşımlarını incelemiş ve tehdit dengesi yaklaşımının güç dengesi yaklaşımından daha doğru sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur. Yetiv'e göre;

- Eğer küçük ödünlerle en tehlikeli aktörü yatıştırmak olası değilse tehdide maruz kalan devlet yabancı bir devletle ittifak kurarak dengeleme yapar.
- Dışarıdan kaynaklanan tehdit politik veya ideolojik değil de askeri nitelikli ise dengeleme yapmak en olası senaryodur.
- Küresel baskılar dengeleme politikası üzerinde bölgesel tehditler kadar önemli rol oynamazlar. Devletler daha çok bölgesel tehditleri dengeleme yoluna giderler.

Walt (Walt, 1987, 22-25), devletler için dört farklı tehdit kaynağından bahseder; toplam güç, coğrafi yakınlık, saldırma kapasitesi ve saldırgan niyetler.

Toplam güç (aggregate power); bir devletin sahip olduğu toplam kaynaklarının (nüfusu, askeri ve endüstriyel kapasitesi, teknolojik gücü) büyüklüğü diğer devletler için potansiyel tehdidin büyüklüğü demektir. "Büyük güce sahip olan devletler dostlarını ödüllendirme düşmanlarını cezalandırma kapasitesine sahiptirler" (Walt, 1987, 22).

Coğrafi yakınlık (geographic proximity); devletlerin güç projeksiyon yeteneklerinin artan mesafe ile azalacağını savunan Walt'a göre; devletler coğrafi olarak yakın konumdaki tehditlere karşı daha hassastırlar. Bu yüzden I. Dünya Savaşı öncesi Britanya İmparatorluğu'nu Alman donanmasının genişlemesi endişelendirmiştir. Devletler eğer güçlü komşuları tarafından tehdit edilirlerse, komşularından kaynaklanan tehdidi, komşularının komşuları ile ittifak kurarak etkisizleştirmeye çalışabilirler. İran'ın Arap komşularından gelen tehdide karşı Suriye ile yakınlaşması, İsrail'in komşu Arap devletlerden kaynaklanan tehdidi bertaraf etmek için geliştirdiği çevreleme doktrini (periphery doctrine) coğrafi olarak yakın tehdidi dengeleme davranışının en bariz örnekleridir.

Saldırma kapasitesi (offensive capability); geniş askeri kapasiteye sahip olan devletler savunma kapasiteleri sınırlı olan diğer devletleri dengelemek (balancing) için ittifak kurma yönünde provake ederler. Genişleyen Alman donanmasının İngiltere ve Fransa'yı I. Dünya Savaşı öncesi Rusya'ya yaklaştırdığı gibi. Bazı durumlarda zayıf devletler güçlü devleti dengelemede başarısız olacakları kanaatine varırlarsa ya da güçlü devleti dengelemek mümkün değilse güçlü devletin peşine takılmayı (bandwagoning) tercih edebilirler.

Saldırgan niyetler (offensive intentions); saldırgan niyetleri sergileyen devletler savunma kapasiteleri sınırlı olan devletlerin kendileri karşısında ittifak oluşumunu tahrik ederler. II. Dünya Savaşı öncesi Nazi Almanya'sının saldırgan niyetler sergilemesinin Almanya karşıtı bir blok oluşturduğu gibi.

Walt (Walt, 1987, 26) niyetlerin ittifaklar oluşturmada en önemli unsur olarak kabul eder. Bu iddiasını kuvvetlendirmek için Almanya tarihindeki iki olayı örnek verir; uzun süre Almanya'yı yöneten Bismarck, statükoyu korumayı hedefleyen son derece dikkatli dış politika sayesinde komşu devletlerin Almanya karşıtı bir blok oluşturmalarını engellemişken I. Dünya Savaşı öncesi Almanya'yı yöneten kadronun saldırgan niyetleri Almanya'ya karşı üçlü bir savunma bloğu (Rusya, Fransa, İngiltere) oluşmasında kritik öneme sahip olmuştur. Almanya karşıtı oluşan bu üçlü bloğu tedirgin eden "Almanya'nın gücü değil saldırgan ve revizyonist niyetleridir." "Devletler ne zaman saldırgan niyetler ile karşılaşsalar -eğer bu saldırgan niyetleri değiştirmek mümkün değilse- dengeleme (balancing) kurban olmaktan kaçınmak için en etkili yoldur."

Walt dengeleme ve peşine takılma davranışlarından hangisinin daha yaygın bir politika olduğu sorusuna; "harici bir tehdit ile karşılaşan devletler ezici bir çoğunlukla peşine takılma yerine tehdidi dengelemeyi tercih ederler" şeklinde cevap vermiştir (Walt, 1987, 5). Çünkü ittifaklar kurarak dengeleme (balancing) potansiyel hegemonun emri altına girmek yerine bir devletin egemenliğini koruyan yegane politikadır. Niyetlerin değişebilir olması, güçlü devletin her zaman iyi niyetli kalacağı algısının güvenilmez

olması yüzünden olası tehditlere karşı dengeleme devletler için en emin yoldur.

Tarih boyunca hegamonik arzularla karşılaşan devletler (Philip yönetimindeki İspanya, Louis XIV ve Napolyon yönetimindeki Fransa, Wilhelm II ve Hitler yönetimindeki Almanya) potansiyel hegamonun peşine takılmak yerine potansiyel hegamonu dengelemeyi tercih etmişlerdir. Dengeleme davranışı Avrupa kıtasına mahsus bir politika değildir. Çin tehdidine karşı Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturduğu ASEAN, uzun yıllar birbirlerine rakip olan Haşimi ve Suud monarşilerinin Ortadoğu bölgesinde hakim güç olarak çıkan Nasır tehdidine karşı kurdukları ittifak (King's Alliance) dengeleme davranışının uluslararası sistemde baskın bir politika olduğunun kanıtıdır (Walt, 1987, 12-15). Yine İran Devrimi sonrası (1979) Körfez ülkelerinin İran'ın revizyonist politikalarından endişelenerek İran'dan kaynaklanan tehdidi dengelemek için KİK'ni kurmuş olmaları da dengeleme politikasının başka bir örneğidir.

Waltt (Waltt 1987, 47) Finlandizasyon örneğinden yola çıkarak peşine takılma politikasının uluslararası sistemde zayıf devletlerin takip ettiği baskın politika olduğunu söyleyen akademisyenlerin bu görüşleri ile hem uluslararası ilişkiler tarihi ile çeliştiklerini hem de Soğuk Savaş boyunca ABD'nin askeri zayıflığını abartıp askeri gücün genişlemesine dayanan sert bir dış politika izlemesini sağlayarak ABD'nin güvenlik önceliklerini çarpıttıklarını savunmaktadır. Ancak Larson'a göre peşine takılma sadece zayıf devletlerin takip ettikleri bir politika değildir. 1930'lu yıllarda Fransa Almanya ile ittifak kurduğunda bunu zayıf devlet olduğu için değil Almanya Fransa'nın Avrupa'daki hegemonik pozisyonunu tehdit ettiği için yapmıştır. Bazı durumlarda da devletler çatışma sonrası kazananın tarafında olup ganimetten pay almak için de peşine takılma politikası güderler. Larson'a (Larson, 1991, 86-7) göre realist teori üçüncü dünya ülkelerinin hiçbir tehdit altında kalmamalarına, hiçbir olası ganimet kazanma imkânları olmamasına rağmen ABD ve Sovyetlerin peşine takılmalarını açıklayamaz. Küba'nın ABD gibi süper güce komşu ve zayıf bir devlet olmasına, ABD tarafından işgalle tehdit edilmesine rağmen çok uzaktaki Rusya ile ittifak kurarak ABD'yi dengelemesini açıklayamaz.

Tehditle karşı karşıya gelen devletlerin politik eylemleri için kavramsal bir tanımlama yapmaya çalışan Larson zayıf devletlerde yönetici elitler ülkenin ulusal çıkarları yerine kendi yönetimlerinin devamını sağlamak (rejim güvenliği) için peşine takılma stratejisi izleyeceklerini savunur. Yine Larson; devletlerin dış politika kararlarını verirken (balancing, bandwagoning) ülkenin politik kültürünün bu kararların alınmasında belirleyici olduğunu savunur. Eğer toplumda politik kültür uyumsuzluğu varsa rakip guruplar içerideki etkinliğini ve imtiyazlarını garanti altına almak için dışarıdan destek arayabilirler. Bu durumda peşine takılma stratejisi güçlü devleti yatıştırmak değil içeride meşruiyet ve güç elde etmek içindir. Bu şekilde analizine devlet-toplum ilişkilerini katan Larson, Waltt'ı ittifakların tesisinde ülke içindeki dinamikleri dikkate

almamakla eleştirmiştir (Larson, 1991, 87-88).

Dış tehditle başa çıkmak için ülkelerin alternatif olarak iç kaynaklarını mobilize etmeleri üzerine yoğunlaşan Barnet ve Levy'ye (Barnet, Levy, 1991, 374-78) göre yabancı bir devletle ittifak kurmanın veya içerideki kaynakları harekete geçirmenin devletler için avantajları ve dezavantajları vardır. Tehditle yüz yüze gelen bir devlet için ittifak kurmak hızlı sonuç alacağı bir seçenek iken içerideki kaynakları harekete geçirmek (ekonomik kalkınma, askeri teknoloji, insan kaynağı) zor ve yavaş ilerleyen bir süreçtir. Yabancı bir devletle ittifak kurmak özellikle üçüncü dünya ülkeleri nezdinde devletin otonom ve bağımsız yapısının zedeleneyeceğine dair bir korkuyu da (özellikle sömürge geçmişi olan ülkeler için) beraberinde getirirken içerideki kaynakları harekete geçirmek devletin otonom ve bağımsız yapısını muhafaza etmek için etkili bir yoldur. Ekonomi politik açıdan tehditle yüzleşen devletler;

- Askeri kabiliyetleri finanse edemeyecek kadar fakir olan ülkeler için güçlü bir devletle ittifak yapmaktan başka seçenek yoktur.
- Askeri kabiliyetleri finanse etmek için yeterli kaynağa sahip olan devletler bu kaynakları savunma harcamalarına harcadıkça kısa dönemde askeri kabiliyetleri artarken uzun dönemde ülkenin ekonomik kalkınma ve refahı bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Bu durumda rejimin toplumsal tabanı aşınacak, siyasi meşruiyeti azalacak ve dış tehdit iç tehdide nazaran ikinci plana atılacaktır.
- Yeterli kaynağa sahip olan ülkelerin yüksek askeri harcamaları ve siyasi meşruiyeti sağlamak için rantın patronaj ilişkisi çerçevesinde dağıtması yönetici elitin toplumsal tabanını zayıflatıp politik meşruiyet elde etme yeteneğini azaltabilir. Bu durumda rejim dış tehdidi ikinci plana itip öncelikli olarak iç tehditle yönelmek durumunda kalabilirler.
- Ülkenin politik yapısı ve ekonomik kaynaklarının kıtlığı yöneticilerin ülke kaynaklarını (para, insan, malzeme) harekete geçirme kapasitesini sınırlayabilir. Güçlü bir savunma sektörü oluşturmak için rejimin ekonomik kaynaklara el koyma biçimi içerideki memnuniyetsizliği artırabilir. Güçlü bir devletle yapılacak ittifak içerideki hoşnutsuzlukların üstesinden gelmek için gerekebilir.

David (David, 1991, 233) realizmin devlet merkezli bakış açısının Üçüncü Dünya ülkelerinin ulusal ve uluslararası siyasi ortamını dikkate almamakla eleştirmektedir. Bu yüzden David Üçüncü Dünya ülke yöneticilerinin iktidarlarına içeriden ve dışarıdan yönelen tehditleri önlemek için ittifaklar (omnibalancing) kurduklarını iddia etmiştir. Üçüncü Dünya için dışarıdan yönelen tehdit içeriden yönelen tehdiye nazaran ikincil önemdedir. Bu yüzden bu ülkeler dışarıdan kendilerine yönelen tehdidin kaynağı olan devletleri yatıştırma yoluna giderler.

Peşine takılma politikasını tamamen dışlamayan Watt (Waltt, 1987, 32) nadiren de olsa üç durumda devletlerin peşine takılma eğilimlerinin artacağını savunur.

- Zayıf devletler peşine takılma politikasına daha yatkındırlar. Çünkü bu tür devletlerin hem çok kırılgan bir yapısı vardır hem de bir ittifak ilişkisine katıldıklarında müttefiklerinin savunma kapasiteleri üzerinde fark yaratma durumları kısıtlıdır.
- Zayıf devletler tehdidi dengelemek için katılacakları bir ittifak bulamayınca peşine takılma politikası takip ederler. Finlandiya'nın II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin peşine takılması, İngiltere'nin 1881 yılında Kandahar'dan çekilmesi sonrası İran Şahı'nın Rusya'ya yaklaşması bu durumun örneğidir.
- Bir büyük güce komşu olan zayıf devletler için en olası senaryo peşine takılma davranışıdır. Potansiyel müttefikleri ya bulunmadığından ya da çok uzak mesafede olduklarından bir çatışma durumunda bu devletler ilk kurban olacaktırlar.

Aynı veya birbirine yakın ideolojilere sahip devletlerin kendi aralarında ittifak kurmaya daha yatkın oldukları ittifak teorisyenleri arasında yaygın bir kanaattir. ABD'nin Vietnam Savaşında Chiang Kai-Shek ve Syngman Rhee'ye verdiği desteği bu yönetimlerin "Hıristiyan değerleri benimsediği için acı çektiği" tezi ile haklı çıkarmaya çalışması, Üçüncü Dünya ülkelerinde sol akımların güçlü olduğu devletlerin Sovyetler ile ittifak kurmaları bu tezi savunanların görüşlerini dayandırdıkları temel argümanlarıdır. Fakat Waltt (Waltt, 1987, 33-34) ideolojik uyumun ittifaktan çok aynı ideolojik meşruiyete yaslanan devletler için bir kavga ve gerilim sebebi olduğunu kabul eder. Bu iddiasını ispat için Komünizm ve Pan-Arabizm ideolojilerini benimseyen devletlerin kendi aralarında bir ittifak kurmak yerine çoğu durumda çatışma yoluna gitmelerini örnek gösterir. Başka bir deyişle, tehditle yüzleşen devletler açısından "pragmatik çıkarlar ve hayatta kalmak için güvenlik konuları ideolojik tercihlerden önceliklidir ve ideolojik temelli ittifakların hayatta kalması olası değildir."

Askeri ve ekonomik yardımın ittifaklar oluşturma veya mevcut olan ittifakları sıkılaştırma etkisini de ele alan Waltt (Waltt, 1987, 41-42) askeri ve ekonomik yardımın yardımı yapan ve kabul eden devletlerin birbirinden farklı çıkarları gözetmesi sebebiyle ittifakların oluşumunda önemli bir etkisinin olmadığını kabul etmiştir. "Dış yardımlar mevcut bir ittifakın sıkılaştırılmasında etkili olabilir fakat yardımı yapan ve kabul eden devletlerin ortak çıkar alanlarının azlığında yeni ittifaklar oluşturma ihtimali zayıftır."

Waltt'ın (Waltt, 198, 44-46) ittifak oluşumunda ele aldığı son husus "siyasi nüfuzdur". Waltt siyasi nüfuzu; karar vericilerin herhangi bir devlete yaklaşmak için kendi konumlarını kullanmaları, lobi faaliyetlerinin karar vericilerin ve kamuoyunun ittifak oluşturmaya dönük algısı üzerindeki etkisi, ülke dışında yapılan propagandanın karar

vericileri ve kamuoyunu etkilemesi olarak tanımlar. Waltt'a göre siyasi nüfuzun ittifak oluşturmada etkin bir araç olduğunu kabul etmek dış politikayı yabancı ülkelerin manüplasyolarına dayanarak oluşturmakla aynı anlama gelir. Bu yüzden siyasi nüfuz, ancak her iki devlet de güçlü bir şekilde ittifak oluşturma arzusuna sahipse ittifak oluşumunda etkili bir araç olabilir fakat tek başına etkisi sınırlıdır.

Walt'ın tehdit dengesi teorisi İbn Suud rejiminin uzun yıllardır İran'dan kaynaklanan güvensizliğini ifade etmede işlevsel bir analiz çerçevesi sunmaktadır. İran'ın İbn Suud rejimi ile kıyaslanamayacak askeri kapasitesi, coğrafi olarak Suudi sınırlarına olan yakınlığı ve en önemlisi de İran rejiminin revizyonist yapısı ve İbn Suud rejimine karşı olan saldırgan niyetlerini gizleme ihtiyacı duymaması İbn Suud rejiminin İran'dan algıladığı tehdidi haklı çıkarmaktadır. Özellikle İran'ın, ABD işgali sonrası Irak'ta, Arap Baharı sürecinde Bahreyn, Yemen ve Suriye'de İbn Suud rejimi aleyhine oluşturmaya çalıştığı politik düzen, Suudi Doğu Vilayetindeki Şii'leri rejime karşı kışkırtması İbn Suud rejiminde İran'ın dengelemesi gerektiği kanaatini güçlendirmiştir.

2.6. İddialı (assertive) dış politika

Realist uluslararası ilişkiler kuramının varsayımına göre her biri birer rasyonel aktör olan devletler varlıklarını devam ettirebilmek ve çıkarlarını artırmak amacıyla dış politikalarını belirlerken sahip oldukları imkân ve kabiliyetlere, rakiplerinin imkan ve kabiliyetlerine bakarak hareket ederler. İddialı (assertive) dış politika bize bir devletin uluslararası arenada çıkarlarını takip ederken takındığı cesur ve atılgan tavrı, bu cesur ve atılgan tavrın altında yatan faktörleri ve bu tür bir dış politikanın çıktılarını analiz eden kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

İddialı dış politika, bir aktörün rakibi olan aktör üzerindeki maliyeti geçmişe nazaran daha fazla artırmasını ifade eden bir diplomasi biçimidir. Bu şekilde bir devlet müttefikleri ve rakipleri ile ilişkilerinde kendi hayati çıkarlarını (core interest) uzlaşmacı ve diplomatik usuller yerine askeri güç kullanmayı da içeren çatışmacı bir yöntem kullanarak elde etmeyi tercih eder (Jerdén, 2014, 48-49; Johnston, 2013, 8-11). Hayati çıkar (core interest) bir devletin pazarlık konusu olmayan, uluslararası ilkelere bile riayet etmeden askeri güç kullanmak dâhil katı yöntemler kullanmaktan çekinmeyeceği alanlar için kullanılan bir kavramdır (Johnston, 2013, 17-18). Bir devletin takip ettiği iddialı politikanın türüne bağlı olarak hayati çıkarları genişleyebilir.

Chen, Pu ve Johnston (Chen, Pu, Johnston, 2014, 177) iddialı dış politikanın üç türünü tanımlamışlardır;

- Saldırmacı iddialı (offensive assertiveness) dış politika; bir aktörün herhangi bir provokasyon olmaksızın başka bir aktör nezdindeki çıkarlarını genişletmek için güç kullanması, statükoyu değiştirmeye dönük dış politika takip etmesidir.
- Savunmacı iddialı (defensive assertiveness) dış politika; bir aktörün statükoyu

değiştirmeyi hedeflemeksizin çıkarlarını savunmak ve genişletmek için takip ettiği aktif dış politikadır.

- Yapıcı iddialı (constructive assertiveness) dış politika; bir aktörün bölgesel ya da küresel bir sorunun çözümünde liderlik rolü oynayıp diğer aktörlerle işbirliğini genişleterek sorunun çözümünde kendi liderliğinde işbirliğini ön plana çıkarmasıdır.

Kleine (Kleine, 2013) bu tanıma reaktif iddialı (reactive assertiveness) dış politika kavramını eklemiştir. Reaktif iddialılık Kleine tarafından; bir aktörün başka aktörler tarafından sergilenen provokasyonları kendi çıkarlarını genişletmek için bir fırsat olarak kullanması olarak tanımlanmıştır. Reaktif iddialı dış politika izleyen bir devlet başka aktörler tarafından sergilenen provakatif eylemlerin yol açtığı sorunları uzlaşmacı bir diplomatik yöntemle çözme seçeneğine sahip olmasına rağmen gerginlikleri sürekli tırmandırmayı seçerek bu provokasyonları çıkarlarını genişletmek için bir fırsata çevirmeye çalışır (Friedberg, 2014, 136; Kleine, 2013).

Bir devletin dış politikasında belli bir dönemde meydana gelen değişimin test edilebilmesinin yolu benzer girdilere verdiği tepkiler üzerinden ölçülebilir. Eğer söz konusu devlet benzer girdilere farklı tepkiler veriyorsa bir dış politika değişiminden bahsedebiliriz. Şayet benzer girdilere verilen tepkiler söz konusu devletin geçmişteki dış politikası ile uyumlu ise burada bir dış politika değişiminden bahsetmek mümkün değildir (Jerdén, 2014, 51). Bir devletin uzun süredir sürdürdüğü duruşuyla uyumlu olan, dış politikasındaki sınırlı değişiklikler dış politika değişikliği değil “politika ayarlama” kategorisi içerisinde değerlendirilmelidir. Bir devletin dış politikasının iddialı dış politika olarak isimlendirilebilmesi için bu devletin tamamen yeni sayılabilecek bir politika uygulaması ve geçmişte uzun süredir sürdürdüğü dış politikasından belirgin olarak farklı bir politika takip etmesi gerekmektedir (Turcsányi, 2017, 14).

Turcsányi (Turcsányi, 2017, 14) bir devletin iddialı bir dış politikaya yönelmesine yol açan faktörleri genel olarak üçe ayırmaktadır; bölgesel/küresel güç dağılımında meydana gelen değişim, ülke içindeki gelişmeler ve diğer aktörlerin tutumları. Christensen, 2008 sonrası Çin dış politikasında meydana gelen değişimi analiz ettiği makalesinde bir ülkenin iddialı dış politikaya yönelmesini etkileyen iki temel husustan bahsetmiştir; artan uluslararası güven ve artan iç güvensizlik durumu (Christensen, 2011, 55-60). Luttwak ise (Luttwak, 2012, 29, 71) ülkelerin tarihlerinden kaynaklanan stratejik kültürlerinin ve üstün stratejik bilgelik anlayışının dış politikalarında iddialı bir eğilim sergilemelerinde etkin olduğunu savunur. Her üç yaklaşımda da güç dağılımında meydana gelen değişime bağlı olarak aktörlerin kendilerine olan güveninde meydana gelen artışın, diğer aktörlerin tutumlarının ve ülke içinde meydana gelen gelişmelerin devletlerin iddialı bir dış politikaya yönelmesine neden olduğu ortak bir kanaat olarak ortaya çıkmıştır.

Bir devletin iddialı dış politikaya yönelmesine yol açan birinci unsur aktörün kendine olan güvenini artıran, güç dengesinde lehine meydana gelen değişimdir. Realist uluslararası ilişkiler teorisyenleri gücü, işlevi dolayısıyla ekonomideki paraya benzeterek, uluslararası politikanın para birimi olarak tanımlamışlardır. Bu yaklaşıma göre güç, anarşik uluslararası sistemde, egemen devletlerin güvenliğini ve bekasını sağlama konusunda en etkili araçtır (Waltz, 1979, 102-105; Walt 1991, 225-27). Bir aktörün arzu ettiği bir durumu elde etmek ya da sürdürürebilmek için sahip olması gereken kapasite, aktör A'nın aktör B'yi aksi takdirde yapmayacağı bir şeye zorlama kabiliyeti, başkalarının davranışlarını belirleme ve kontrol edebilme becerisi (Morgenthau, 1970, 59; Turcsányi, 2017, 14) olarak tanımlanan güç, devletlerin davranışları üzerinde önemli etki yapan bir unsurdur.

Bir devletin genel olarak gücü üç düzeyde tanımlanabilir; devlet düzeyinde, sistemik/uluslararası ve toplumsal düzeyde. Devlet düzeyinde gücün kaynağı jeopolitik, ekonomik, askeri ve kültürel öğelerden oluşur ve genel olarak ulusal kapasite olarak isimlendirilir. Sistemik/uluslararası düzeyde bir devletin gücü, bölgesel ve uluslararası platformlardaki üyeliği ve bu üyeliğinin ulusal ve uluslararası alanlarda etki oluşturabilme kabiliyetidir. Toplumsal düzeydeki güç kavramında ise bir devletin siyasal meşruiyeti, yönettiği toplum nezdindeki destek seviyesi kastedilir. Bu destek seviyesi bir devletin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıran önemli bir unsurdur (Turcsányi, 2017, 68-9). Burada gücün göreceli bir kavram olduğuna da değinmek gerekir. Bir aktörün gücü diğer aktörün gücü üzerinden tanımlanabilir. Örneğin A devletinin gücünde belirgin bir artış olmaksızın rakibi konumundaki B devletinin gücünde bir azalma meydana geldiğinde A devleti B'ye nazaran güçlenmiştir. Burada sayılan her üç düzeyde de (devlet/uluslararası/toplumsal) meydana gelen bir artış ya da rakip devletlerin bu sayılan düzeylerdeki gücünde meydana gelen azalma bir devleti güçlü kılar, kendine olan güveninde artışa nede olur.

Bir devletin iddialı dış politikaya yönelmesine yol açan ikinci durum diğer aktörlerin tavırlarıdır. Realist düşüncenin uluslararası ilişkilerin tabiatının devletlerarasında mücadele ve rekabete dayandığı kabulünden hareketle hem küresel hem de bölgesel aktörlerin tutumları bir devletin dış politikasında radikal değişikliklere yol açabilir (Swaine, 2010, 1-3). Bir devletin, çıkar çatışması ve rekabet halinde olduğu devletlerin gücünde meydana gelen bir artışa veya kendi güvenliğine tehdit oluşturan politikalarına tepkisiz kalması beklenemez. Rakibi durumundaki devlet veya devletlerin geliştirdiği politikaların bir devletin güç ve güvenliğinde azalmaya yol açtığı durumlarda her devlet kendi çıkarlarına uygun bir politika geliştirecektir. Örneğin NATO'nun genişleyerek Balkan ülkelerini bünyesine katması, ABD'nin Orta Asya'da artan askeri varlığı, 2003 Irak işgali ile birlikte tek taraflı (unilateralism) politikaları Rusya'nın tehdit algısını

artırmış ve Moskova yönetimi 2007 sonrası daha iddialı bir dış politikaya yönelmiştir²⁹ (Tsygankov, 2008, 38). Benzer şekilde ABD'nin Asya Pivot politikası ile bir taraftan Asya bölgesindeki askeri varlığını genişletirken diğer taraftan Tayvan'a yönelik silah satışları, Filipinler ve Vietnam'ın Doğu Çin Denizindeki, ABD ve Japonya'nın Sarı Deniz'deki askeri faaliyetleri Çin yönetiminin tehdit algısını artırmış ve Pekin'in daha iddialı bir dış politikaya yönelmesine uygun zemin oluşturmuştur (Friedberg, 2014, 134).

Bir devletin iddialı dış politikaya yönelmesine yol açan son etken ülke içinde yaşanan gelişmelerin dış politikaya olan etkisidir (Swaine, 2010, 2-3). Bu bölümde ülke yönetiminde rol alan elitler arasındaki rekabet ve lider değişikliğine, ülke içinde rejim güvenliğini tehdit edecek derecede yükselen istikrarsızlık ve güvensizliğin dış politika marifetiyle ihraç edilme çabasına ve bir ülkenin tarihinden kaynaklanan üstünlük ve bilgelik anlayışının dış politikaya etkisine değinilecektir.

Öncelikle bir ülkede yaşanan lider/yönetici elitlerin değişikliği ülke dış politikasında daha iddialı bir yönelime sebep olabilir. Özellikle yönetime yeni gelen kadrolar toplum nezdinde güçlerini konsolide etmek, iktidarlarını uzun ömürlü kılmak için dış politikayı bir araç olarak kullanabilirler. Çoğu zaman iddialı dış politika liderin kişilik özellikleri ile veya liderlik kurumunun (rejimin) politik yapısı ile bağlantılıdır (Kleine, Ahlbrandt, 2013; Turcsányi, 2017, 11). Örneğin çoğu uzman tarafından Putin sonrası Rus dış politikasının değişimi, Xi Jinping döneminde Çin dış politikasının daha iddialı bir yöne evrilmesi sayılan liderlerin kişilik özellikleri ile ilişkilendirilmiştir (Nien-chung, 2016, 818; Tsygankov, 2008, 39-41). Burada liderin kişilik özellikleri kadar ülkedeki liderlik (rejimin) kurumunun meşruiyetten yoksun ve kırılğan yapısı da tehdit algısının hassasiyetini tayin eden önemli bir husustur (Luttwak, 2012, 105-106). Kral Abdullah'ın 2015'deki ölümü ve yerine Selman'ın tahta oturarak kendisinden sonra oğlu Muhammed'i Suudi tahtına hazırlaması İbn Suud rejiminin bu dönemdeki iddialı dış politikası için gereken lider desteğini sağlamıştır.

İkinci olarak ülke içinde yaşanan ve rejim güvenliğine yönelik tehdit teşkil edecek bir istikrarsızlığın dış politika marifetiyle bastırılması/dışarıya ihraç edilmesi de iddialı dış politikaya sebep olabilir. Örneğin Sincan (Uygur Özerk Bölgesi)³⁰ ve Tibet'te³¹

²⁹ Rusya 2008 yılında Gürcistan'a askeri müdahale düzenlemiş, 2015 yılında ise Ukrayna'ya yönelik benzer bir polirika takip ederek Kırım'ı ilhak etmiştir.

³⁰ Çin'in kuzeybatısında yer alan ve nüfusun çoğu Uygur Türklerinden oluşan Sincan Uygur Özerk Bölgesi sık sık Çin yönetimine karşı ayrılıkçı isyanlara sahne olmaktadır. Temmuz 2009 yılında meydana gelen olaylarda yüzlerce Uygur Türkü hayatını kaybetmiştir. Bkz. <http://www.dw.com/tr/sincan-olaylar%C4%B1-%C3%A7in-devlet-televizyonunda/a-4463962>. (Son Erişim Tarihi 10.05.2017)

³¹ Tibet, Çin'nin güneybatısında yer alan, Uygur Özerk Bölgesi'nden sonra en büyük yüz ölçüme sahip (1.228.400 km) özerk bir bölgedir. Tibet bölgesinde de tıpkı Sincan'da olduğu gibi Çin yönetimine karşı sık sık ayrılıkçı isyanlar çıkmaktadır. Örneğin 2008 Pekin Olimpiyatları sırasında çıkan ayaklanma girişiminde çok sayıda Tibet'li hayatını kaybetmiştir. Bkz. http://www.bilgesam.org/incele/872/-tibet-sorunu-ve-uluslararasi-sistem/#.Wpp_n-jFLDc. (Son Erişim Tarihi 10.05.2017)

yaşanan istikrarsızlıklar Çin'in, Renkli Devrimler³² Rusya'nın iddialı bir dış politikaya yönelmesine etki etmiştir (Turcsányi, 2017, 160; Tsygankov 2008, 38). Yine İbn Suud rejimi ülkenin Doğu Vilayetinde ortaya çıkan gösterileri İran karşıtı dış politikasına gerekçe olarak kullanmıştır. Rejim, gösterileri rejim karşıtı Şii bir ayaklanma olarak lanse ederek ülke içerisinde Şiilik karşıtı muhalefeti bölgede İran'a karşı yürüttüğü politikasında arkasına almayı başarmıştır³³. Bu şekilde yönetimler ülke içindeki çelişkileri iddialı bir dış politika takip etmek suretiyle bastırmaya, ertelemeye veya dışarıya ihraç etmeye çalışabilirler.

Son olarak bir ülkenin tarihinden gelen üstünlük ve bilgelik anlayışı dış politikasında daha iddialı bir yönelime sebep olabilir. Ülkelerin kendine has tarihleri, tarihte elde ettikleri üstün başarıları, dünya siyasetine yön veren bir geçmişe sahip olmaları toplumda kendine güven duygusuna sebep olabilir. Çin'in son dönemde daha iddialı bir dış politika benimsemesinde antik dönemde Çin kültüründe var olan bilgelik düşüncesinin (Luttwak, 2012, 29, 71), İbn Suud rejiminin son dönemde geliştirdiği iddialı dış politikasında S. Arabistan'ın İslam'ın beşiği, İslam ve Müslümanların koruyucusu imajından kaynaklanan, İslam Dünyasına liderlik etmiş bir geçmişe sahip olma duygusunun rejimin omuzlarına yüklediği sorumluluk bilinci etkili olmuştur.

Bir devletin gücünde meydana gelen artış, diğer aktörlerin kendi güvenliğine yönelik tehditkâr veya çıkarlarını genişletme imkânı sağlayan tutumları ve ülke içinde yaşanan bazı gelişmeler iddialı dış politikaya yönelmesine yol açabilir. Takip edilecek iddialı dış politikaya göre (saldırmacı, yapıcı, savunmacı ve reaktif) araçlarda ve süreçlerde birtakım farklılıklar oluşabilir. Ancak genel olarak iddialı dış politika takip eden bir aktörün hayati çıkar (core interest) alanlarında bir genişleme olur ve tehdide karşı hassasiyeti artar. İddialı dış politika takip eden bir aktör hayati çıkarlarını savunmak ve rejime yönelik tehditleri bertaraf için yumuşak güç unsurlarından ziyade sert güç unsurlarına başvurma eğilimi sergiler.

Arap Baharı sürecinde hem küresel/bölgesel gelişmeler hem de içeride yaşanan gelişimler İbn Suud rejiminin iddialı bir dış politikaya yönelmesine uygun zemin hazırlamıştır. ABD yönetiminin İbn Suud rejimine geçmişte sağladığı güvenlik garantilerini sürdürme konusundaki tereddütleri, İran, Türkiye gibi güçlü aktörlerin İbn Suud rejimini zayıflatan bölgesel politikaları, içeride güçlenen rejim karşıtı eğilimler, kral Selman'ın oğlu Muhammed bin Selman'ın yeni dönemde üstlendiği liderlik konumu, bu durumun yarattığı hanedan içi bölünmeler ve yüksek seyreden

³² 2000 sonrası dönemde Orta ve Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar olan bölgede otoriter rejimlere karşı ortaya çıkan halk hareketleridir. Sırbistan'da (2000), Bağımsız Devleler Topluluğu ülkelerinden Gürcistan'da (2003 Gül, Karanfil Devrimi), Ukrayna'da (2004 Turuncu Devrim) ve Kırgızistan'da (2005 Lale Devrimi) ortaya çıkan bu milliyetçi devrimler otoriter yönetimleri değiştirmede başarılı olmuştur (Bozkurt, 2006, 133-34).

³³ Bu konu tersine dengeleme (reverse omnibalancing) kavramı etrafında daha önceki bölümlerde detaylı anlatılmıştır.

petrol fiyatlarının ulusal güçte meydana getirdiği artış rejimin iddialı dış politikası için gereken fırsatları sunmuştur. Arap Baharı sürecinde Ortadoğu bölgesindeki önemli devletlerin çökmesi/zayıflamasının oluşturduğu güç boşlukları da İbn Suud rejimine bölgedeki hayati çıkar alanlarını genişlemesi için uygun ortam yaratmıştır.

3. SUUDİ DIŞ POLİTİKA ÖNCELİKLERİ VE GELENEKSEL DIŞ POLİTİKA ARAÇLARI

3.1. Suudi dış politika öncelikleri

3.1.1. Suudi rejim güvenliği

Körfezde dış siyasal güçlerin etkinliği antik çağlara kadar uzansa da³⁴ Körfez bölgesine dış müdahalelerin yoğunlaşması deniz ulaşımında yaşanan gelişmelere bağlı olarak 1488 yılında Avrupalıların Afrika'nın güney ucundan dolanıp Hindistan'a ulaşmaları ile başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Almanya, İngiltere ve ABD farklı zamanlarda bölgede etkinlik sergileyen bölge dışı başlıca aktörler olmuştur (Ulrichsen, 2014, 16). Petrol öncesi dönemde Körfeze yönelik ilginin kaynağı deniz ticareti ve Batılı ülkeler açısından sömürgelerin (Hindistan) güvenliği iken (Troeller, 2013, 1-2) petrol çağı ile birlikte buna enerji güvenliği de eklenmiştir. 1820-1971 yılları arasında Körfez güvenlik mimarisinin dominant gücü olan İngiltere'nin II. Dünya Savaşı sonucu zayıflayarak bölgeden çekilmesi ile bölge güvenliğinde ABD başat rol oynamaya başlamıştır³⁵. Dolayısıyla yabancı güçlerle yürütülen pragmatik ilişkiler bölgedeki elitlerin devleti oluşturma, konsolide etme ve rejimi hayatta tutma stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olagelmıştır.

Körfez bölgesinde modern devlet yapılarının oluşumunu Britanya'nın 18. ve 19. yüzyılda bölgedeki kabile federasyonları/şeyhlikler ile imzaladığı anlaşmalar ile başlatmak mümkündür. Bu süreç S. Arabistan, Irak gibi merkezileşen güçlü yapıların oluşmasına yol açtığı gibi geleneksel Arap Şeyhliklerinin proto-devlet yapılarına kavuşmasını da sağlamıştır. Bu şekilde bölgede yerleşik kabile konfederasyonlarının liderleri/şeyhleri büyük güçlerle imzaladıkları anlaşmalar sayesinde bir taraftan içerideki rakiplerine karşı üstünlük sağlarken diğer taraftan da yönetim hakkının kendi soylarının uhdesinde kalmasını garanti etmiş oldular. Güçlerini konsolide etmek ve rakiplerini tasfiye etmek isteyen Arap Yarımadası şeyhleri, yerel ve bölgesel olaylarda büyük güç rekabetini³⁶ kendi avantajları için etkili bir şekilde kullanmışlardır (Troeller, 2013, 1-5; Ulrichsen, 2014, 16-18).

³⁴ Örneğin Büyük İskender MÖ IV. yüzyılda çıktığı "Asya Seferi" ile Körfez bölgesini denetimine almış ve imparatorluğunun sınırlarını Hindistan'a kadar genişletmiştir (Doğaner, 2007, 20).

³⁵ Bu dönemde Nixon Doktrini (1969), "twin pillar" politikası ve Carter Doktrini (1980) ile ABD Körfez güvenliğini sağlayan harici bir güç konumuna gelmiştir (Ulrichsen, 2014, 25).

³⁶ 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Almanya'nın Berlin-Bağdat demiryolu ile Körfeze yönelik politikası İngiliz yöneticilere Körfez bölgesi ve Mezopotamya'nın önemini bir kez daha hatırlatmıştır (Troeller, 2013, 5-7; Ulrichsen, 2014, 19).

Bölgede bugünkü modern devletlerin oluşumu ve ulusal sınırlarının çizilmesi I. Dünya Savaşı sonrasında büyük güçler arasında yapılan anlaşmalar ile mümkün olmuştur. Savaş sonrası bölgede kurulan Suriye, Irak gibi merkezi devletler Körfezdeki güç dengesini Arap Yarımadası'ndaki İngiliz korumalı şeyhlikler aleyhine bozarak bölgenin ağırlık merkezinin kuzeye kaymasına yol açmıştır. Bölgede bozulan bu güç dengesi 1932 yılında S. Arabistan'ın kurulması ve ülkede otoritenin gittikçe merkezileşmesiyle yeniden bir düzene kavuşmuştur (Ulrichsen, 2014, 20). Bu süreçte Arap Yarımadası'nda Şerif Hüseyin ve Raşidi yönetimine son vererek bugünkü S. Arabistan'ın tüm topraklarını ele geçiren aşiret (İbn Suud) koalisyonu İngiliz ve ABD yardımı ile 1932 yılında S. Arabistan devletini kurmayı başarmıştır³⁷ (Lucas, 2004, 105). S. Arabistan'ın ulusal sınırlarının belirlenmesi, Körfez şeyhlikleri, Ürdün ve Umman üzerindeki geleneksel iddialarından vazgeçmesi de Britanya aracılığıyla mümkün olmuştur.

S. Arabistan devletinin güvenlik politikaları sorgulanırken sorulması gereken doğru soru “kimin güvenliği” ve “kime karşı güvenlik”tir (Ryan, 2009, 28). Her ne kadar rejim, güvenlik tehditlerini “ulusal güvenlik” çerçevesinde tanımlasa da burada anahtar kavram tüm ülkenin çıkarlarını ifade eden “ulusal çıkar ve güvenlik” değil yönetici elitin ülkeyi yönetme imtiyazını ve şahsi çıkarlarını ifade eden “rejim güvenliğidir”. Zayıf devletlerde rejimin içeriden ve dışarıdan kaynaklanan tehditlere rağmen hayatta kalması, istikrarı ve ömrü devletin ulusal çıkarlarından daha öncelikli olarak ele alınır. Bu yüzden İbn Suud ailesi “dış politikayı, kendi iktidarının güvenliğini sağlamak amacıyla başvurdukları pek çok araçtan birisi olarak kullanmaktadır” (Efegil, 2013, 106; Ryan, 2015, 35-38).

S. Arabistan'da rejim güvenliği -devletin zayıf ve kırılgan içyapısından ötürü- Suudi kraliyet ailesi için en temel hedeftir, hatta kraliyet ailesi, çoğu durumda iç güvenlik tehditlerini ulusal sınırların ötesine geçen tehditlerden daha önemli olarak görmektedir. Bu yüzden siyasal elit, kendi güvenliğini sağlamak ve ülkeyi yönetme imtiyazını devam ettirmek için ittifaklar dahil olmak üzere pek çok aracı etkili bir şekilde kullanmıştır (Kechichian, 2001, 91; Ryan, 2009, 12, 27).

Genelde Arap devletlerinin özelde ise S. Arabistan'ın hem devletin altyapısal hem de düşünsel gücü anlamında “zayıf” kalmasına yol açan en önemli etmen, Batı nüfuzunun ve sömürge politikalarının bölgede oluşan devletlerin ulusal sınırlarını, oluşumunu, gelişimini ve organizasyonunu belirlemeye dönük müdahalesidir. Batının bu müdahalesi bölgede I. Dünya Savaşı sonrası dönemde³⁸ ortaya çıkmaya başlayan devletlerde, yöneticiler ile toplumsal kesimler arasında geniş bir boşluk yaratmaya

³⁷ Örneğin 1920 yılında İbn Suud yönetiminin 150.000 £ olan gelirinin yaklaşık 60.000 £'u Britanya tarafından ülkeye yardım olarak sağlanmaktaydı. Bkz. (Simon, 2016, 210).

³⁸ Bölgedeki bazı devletlerin kuruluş tarihleri; Suriye 1920, Lübnan 1920, Ürdün 1921, Irak 1932, S. Arabistan 1932, Kuveyt 1961, Bahreyn 1971, Birleşik Arap Emirlikleri 1971, Katar 1971.

hizmet etmiş, bu devletlerin kendi toplumları nezdinde benimsenmesini güçleştirmiş, meşruiyet temelini zedelemiş, dolayısıyla da devlet düşüncesini ve devletin altyapısal kapasitesini zayıf bırakmıştır (Halliday, 2006, 44-49; Ryan, 2009, 25-26). İşte bu güçlü etki sebebiyledir ki S. Arabistan gibi geleneksel değerlerin güçlü olduğu bir ülkede bile ülkesel temele dayalı, modern kurumlara sahip Batı tarzı bir ulus devlet kurma fikri benimsenmiştir.

Bir zayıf devlet olarak S. Arabistan'daki politik yapıyı sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için ülkedeki toplumsal yapıya, rejimin yapısına, temel bileşenlerine, rejimin dayandığı kabilesel ve bürokratik güç tabanına ve rejimin ideolojisine yakından bakmak gerekir. Hanedan üyeleri (Abdülaziz bin Suud'un soyu), güçlü aşiretler/sermayedar sınıfı ve ulema gibi bileşenlerden oluşan İbn Suud rejimi İbn Suud hanedanı tarafından temsil edilmektedir. Bu yüzden S. Arabistan'da rejim güvenliği denildiğinde sadece ülkeyi yönetme imtiyazına sahip kraliyet ailesinin değil sayılan tüm bileşenlerin ortak çıkarları kastedilir.

3.2.1.1. Toplumsal Yapı

Çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde olduğu gibi S. Arabistan'da da Batı nüfuzu ve dışarıdan dayatılan hızlı modernleşme süreçleri ulusal bir kimliğin oluşumunu mümkün kılacak kurumsal mekanizmaların gelişimini engellemiştir (Ryan, 2009, 25-26). Bu yüzden S. Arabistan'da, bireylerin kimliğini tayin eden ulusal özellikler değil, kan bağına dayalı kabile ilişkisidir. Bireyler, devletin ve yöneticilerin egemenliğine değil, öncelikle kendi kabilelerine sadakat ve aidiyet hissetmektedirler (Efegil, 2013, 106). Bu şekilde kabile ve kan bağına dayanan kimlik ve aidiyetlerin bir ulus fikri altında eritilememesi Suudi toplumunun ayrılmış bir yapıda olmasının en önemli sebebidir. Her ne kadar İbn Suud rejimi kuruluşundan bu yana ülkeyi kültürel olarak homojen bir yapı olarak kabul etse de kabileleri, mezhepleri ve bölgeleri ulusal entegrasyona tabi tutmakta başarısız olmuş, ülkede birbirine zıt kültürel çeşitlilik ortadan kaldırılamamış bir şekilde günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir (Yamani, 2013, 149). Toplumun bu ayrılmış yapısı, devletin toplumun içine nüfuz etme ve toplumla müzakere etme kabiliyetini zayıflatmıştır. Çoğu Arap ülkesinde olduğu gibi S. Arabistan'da da devlet bizzat toplumla ilişkiye girip müzakere etmek yerine, bireylerin aidiyet duyduğu ulus altı toplumsal grupların (kabileler) devletle bağlarını sağlayan bir ara tabaka veya "ikinci katman" üzerinden, korporatist bir yapıyla ilişki kurmayı tercih etmektedir. Bu ara tabaka, bizzat devlet tarafından muhatap alınıp kendilerine maddi çıkarlar sağlanarak güçlendirilmektedir. Suudi toplumunun içinde bulunduğu bu ayrılmışlık ve korporatizm, aynı zamanda devletin uzlaşmacı gücünü de olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden rejim, sivil toplumla gelişkin ve kurumsallaşmış bir işbirliği geliştirmekten ziyade, böl-parçala-yönet politikası çerçevesinde ulus altı toplumsal gruplar arasındaki güç dengelerini gözeterek güvenliğini garanti altına almaya çalışmaktadır (Yeşilyurt,

2013, 69).

Suudi sosyopolitik sistemine yakından bakıldığında sistemin yukarıdan aşağıya gruplar (kabileler, klanlar ve önemli sermaye gurupları/aileleri) ve kurumlar (dini kuruluşlar, medya ve spor kulüpleri) aracılığıyla geniş bir yelpazede, gruplar arasındaki bölünmelere ve siyasi rekabete dayandığı görülür (Gause, 2014, 9-10). Rejimin istikrarı, siyasi reform talep etmek için geniş çaplı toplumsal tabanlı dayanışma kültürü geliştiremeyen ayrıışmış bu toplumsal yapıya bağlıdır. Toplumsal guruplar ve kurumlar arasındaki iyi yerleşmiş bu hatlar (bölgesel, kabile ve mezhebe dayalı ayrımlar) devlet ve toplum arasındaki etkileşimin merkezinde yer almaktadır. Örneğin kabile üyeleri, akrabalık ve inanç üyeliğini belirten, bir grubun parçası olarak devletle ilişki geliştirir. Rejim de, kabile şeyhleri olarak bilinen, devletten aylık maaşlar alan atanmış bireyler aracılığıyla vatandaşları ile uğraşmayı tercih eder. Sistem basitçe devletten kabile şeyhlerine, kabile şeyhlerinden bireylere akan himaye/rant üzerine inşa edilmiştir. İşte bu yüzden hidrokarbon kaynakları toplumsal sözleşme (social contract) yerine geçerek devlet ve toplumun temelini oluşturmuştur (Al-Rasheed, 2015, 7; Ulrichsen, 2014, 21, 28). İbn Suud rejimi ile Suudi toplumu arasındaki bu sosyal sözleşme, rejimin Suudi toplumunun üyelerine beşikten mezara kadar sosyal refah sağlaması karşılığında toplumun rejime kayıtsız şartsız sadakat göstermesine dayanmaktadır.

Rejimin istikrarı için en uygun iç koşul, parçalanmış Suudi toplumsal yapısıdır ve rejim bu ayrıışmaları tahkim ederek istikrarı sağlamaktadır. Reform talep etme veya rejime karşı muhalefet geliştirme kabiliyetine sahip toplumsal kesimler arasında bir yakınlaşma vuku bulduğunda rejim bunu kendisine karşı tehdit olarak algılamakta ve bu ittifakı dağıtmak için uğraşmaktadır³⁹. Bu bölünmelerde önemli bir etken de, İslam hukukunun üstünlüğü altında insanları birleştirmek için tasarlanmış olsa da, halk arasında bölünme ve tartışmanın daima önemli bir kaynağı olan Vehhabi dinsel milliyetçiliğidir. Çünkü Vehhabizm, ülkenin Orta Arabistan dışındaki bölgelerinde birleştirici değil ayrııştırıcı bir etki yaratmaktadır (Gause, 2011, 170).

3.2.1.2. İbn Suud Hanedanı

Hem içyapısı hem de bileşimi ve Suudi toplumu ile olan bağları bakımından İbn Suud hanedanının büyüklüğü ve karmaşıklığı, Suudi politik sistemini geçmişteki ve mevcut monarşilerden belirgin şekilde farklı kılmaktadır (Kechichian, 2001, : 23). İbn Suud hanedanı, mutlak monarşi ile yönetilen S. Arabistan'ın politik, ekonomik ve sosyal sisteminde merkezi bir konum işgal etmektedir.

S. Arabistan devletini 1932 yılında kuran, 1953 yılına kadar yöneten ve bugünkü yönetim yapısını biçimlendiren ana figür hiç şüphesiz kral Abdülaziz bin Abdurrahman'dır.

³⁹ Örneğin I. Körfez Savaşını takip eden dönemde yükselen rejim karşıtı radikal selefilikten kaynaklanan tehditlerle baş etmek için bu dönemde Şiilerin tolere edilmesi bir politika olarak benimsenmiştir (Kechichian, 2001, 107).

Kral Abdülaziz'in vefatından sonra S. Arabistan onun oğulları tarafından günümüze kadar yönetilmiştir⁴⁰. Veraset sisteminin geçerli olduğu ülkede Abdülaziz'in oğulları ya kral olarak ülkeyi mutlak monarşi ile yönetmişler ya da çok önemli bürokratik makamları işgal etmişlerdir. Prensipite Suud Kralı, devlet başkanı, kabile ve dini lider ve silahlı kuvvetlerin komutanı olarak görev yapmaktadır. Kralın çocukları da ülkede önemli bürokratik makamları işgal etmektedirler (Kechichian, 2001, 64). Genel olarak Abdülaziz'in büyük oğulları tahta çıkmışsa da bu katı bir kural olarak uygulanmamıştır⁴¹. Bu yüzden mevcut kral öldüğünde yerine geçecek yeni kralın kim olacağı genellikle aile üyeleri arasında çetin bir mücadeleyle açığa çıkmıştır⁴². Kendisinden sonra kimin kral olacağını tayin etmek belki de bu çatışmayı minimize edecek en etkin yoldur. İşte bu yüzden ülkede muhtemel taht kavgalarını önlemek ve kimin kral olacağı sorununu çözmek için 1980 yılında Kral Fahd, veraseti bir kurala bağlayan Temel Kanunun çıkarılması için aktörlere (dini/politik) önemli bir çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine krallıktaki etkili tüm aktörlerin oydaşmasıyla 1992 yılında çıkarılan Temel Kanun ile vesayet usulü düzenlenmiş, kralın kendisinden sonraki en uygun kişiyi varis/veliaht seçmesi usulünü benimsemiştir (Kechichian, 2001, 71-73). Örneğin 2015 yılında tahta oturan S. Arabistan kralı Selman bin Abdülaziz birinci ve ikinci veliaht prens olmak üzere kendisinden sonra tahta geçecek iki veliaht tayin etmiştir⁴³.

Tahta geçecek kralın belirlenmesinde Abdülaziz'in erken evlilikleri daha büyük bir siyasi önem taşıdığından, anne soyunun etkisi kıdem faktörü ile birlikte incelenmelidir⁴⁴ (Kechichian, 2001, 24). Örneğin Halid'in annesi Jiluwi, Fahd'ın annesi Sudayri, Faysal'ın annesi el-Şeyh⁴⁵ kabilesindendir. Bütün bu kudretli kabileler S. Arabistan devletinin kuruluşunda da önemli rol oynamışlardır. Abdülaziz'in bir oğlu⁴⁶ tahta geçtiğinde kendisi ile aynı anneden doğan öz kardeşlerini kritik makamlara atayarak

⁴⁰ Sırasıyla S. Arabistan kırılları: Abdulazizi bin Suud (1932-53), Suud bin Abdulaziz (1953-64), Faysal bin Abdulaziz (1964-75), Halid bin Abdulaziz (1975-82), Fahd bin Abdulaziz (1982-2005), Abdullah bin Abdulaziz (2005-15), Selman bin Abdulaziz (2015).

⁴¹ Örneğin Fahd ve Halid kendilerinden büyük kardeşleri hayattayken tahta geçmişlerdir (Kechichian, 2001, 24).

⁴² Bazı durumlarda mevcut kral hayattayken de hanedan içerisinde taht mücadelesi çıkabilmektedir. Örneğin 1964 yılında Kral Suud henüz hayattayken tahttan indirilmiş Talal ve Faysal arasında ciddi bir taht mücadelesi yaşanmıştır.

⁴³ Kral Selman 2015 yılında tahta çıkınca yeğeni Nayif'i birinci veliaht, oğlu Muhammed'i de ikinci veliaht olarak tayin etmişti. Ancak Hzirani 2017'de kral fikrini değiştirdi ve tek veliaht olarak oğlu Muhammed'i seçti.

⁴⁴ Genel olarak soyları, anne tarafından önde gelen ailelere dayanan prenslerin kral olmaları daha güçlü bir olasılıktır. Mesela anne tarafından Jiluwi, Sudayri ya da Şammar gibi önemli kabilelerden birine mensup olan prensler daha kolayca tahta çıkabilmektedir (Kechichian, 2001, 26).

⁴⁵ Bu kabile Muhammed bin Abdulvehhab'ın kabilesidir (Bligh, 1985, 38).

⁴⁶ Abdülaziz çok sayıda evlilik yaptığından 36 tane erkek evladı yaklaşık 300 tane torunu bulunmaktadır. Bu rakama torunlarının çocukları da eklendiğinde oldukça geniş bir veraset zinciri ortaya çıkmaktadır.

kendi ekibini oluşturmaktadır⁴⁷. Abdülaziz'in oğulları haricinde torunları⁴⁸ da önemli sivil ve askeri makamlara tayin edilmektedir⁴⁹. Bu atama prosedürü ülkenin siyasetini dizayn etme potansiyeli taşıdığından kudretli kabileler arasında ciddi bir rekabeti açığa çıkarmaktadır. Ayrıca İbn Suud ailesinin oldukça geniş olan yapısı⁵⁰, Suudi toplumsal yapısı içerisinde artan yoğunluğu rejimin istikrarını sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak ön plana çıksa da (Kechichian, 2001, 25-29; Lucas, 2004, 105-10) hanedanın gittikçe büyüyen yapısı ülke politikalarının şekillenmesinde farklı yaklaşımların hanedan üyeleri tarafından paylaşılması ve yönetimde ikicilik açığa çıkarma tehlikesi barındırmaktadır. Bu yüzden Kral Abdülaziz'in oğullarının ne geçmişte ne de günümüzde ülkeyi yönetirken birleşik bir blok oluşturduklarını varsaymak hatalı olur (Kechichian, 2001, 24). Bu durum rejimin etkinliğini sarsmakta ve güvenliğini tehlikeye atmaktadır.

İbn Suud hanedanı içerisinde yaşanan en ciddi bölünme 1964 yılında Kral Suud'un tahttan indirilerek yerine Faysalın kral yapılması sırasında çıkmıştır. Bu dönemde Abdülaziz bin Suud'un oğulları Faysal, Suud ve Talal arasında taht için çok ciddi bir rekabet yaşanmıştır. Hanedanın önemli sayıda üyesinin bu üç aday arasında taraf tutması rejimin güvenliğini tehdit eden bir durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Talal liderliğinde bir grup prens ülke dışında "Özgür Prenslar" (Free Princes) hareketini kurarak Faysal liderliğindeki rejime yönelik sert eleştirilerde bulunmuşlardır (Al-Rasheed, 2015, 10). Talal⁵¹ ve Suud⁵² taht mücadelesini kazanmak için Kahire'ye gidip İbn Suud rejiminin en önemli rakibi konumundaki Nasır'ın desteği ile Suud tahtını elde etmeye bile çalışmışlardır (Vasiliev, 2013, 760-62).

2000'li yıllara doğru Krallığın kurucusu Abdülaziz bin Abdurrahman'ın çocuklarının oldukça yaşlanmaları krallığın torunlar üzerinden nasıl devam edeceği sorunu açığa çıkarmıştır. 1999 yılında Talal bin Abdülaziz "bizim (rejimin) asıl sorunumuz torunlarımızla olacaktır" diyerek kraliyetin torunlar üzerinden nasıl devam edeceğini belirlemek için bir yasal düzenlemenin gerekliliği yönünde bir çağrı yapmıştır (Kechichian, 2001, 2). Şayet Suudi rejimi, kraliyetin torunlar üzerinden devamını

⁴⁷ Örneğin Fahd kral olduğunda Sudayri kabilesinden 7 kardeşini çok önemli makamlara (içişleri, dış işleri, Riyad valiliği, istihbarat servisi vs.) atamıştır (Sudayri seven, Sudayri yedilisi).

⁴⁸ Suud bin Abdülaziz kral olduğunda 53 oğlunu ülkenin çok önemli bürokratik makamlara atamıştı. Görevi Faysal'a devrettiğinde tüm çocukları bu makamlardan azledildiler (Kechichian, 2001, 29).

⁴⁹ Örneğin 2015 yılında tahta çıkan kral Selman oğlu Muhammed bin Selman'ı (30 yaşında) veliaht prens olarak atadı ve büyük ihtimalle Muhammed bin Selman gelecekte S. Arabistan kralı olacak.

⁵⁰ Ailenin üye sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte beş ila yedi bin yetişkin erkekten oluştuğu tahmin edilmektedir (Kechichian, 2001, 24).

⁵¹ Talal bin Abdülaziz taht mücadelesinde Nasır'dan yeterli desteği almak için S. Arabistan'da anaysal monarşiye geçilmesini savunan ve sosyalizmi İslam'ın ana ilkesi olarak ilan eden bir kitap yayınladı (Vasiliev, 2013, 740). Bu görüşleri sebebiyle Talal uzun süre sürgün hayatı yaşamak zorunda kaldı (Kechichian, 2001, 2).

⁵² Devrik kral Suud 1969 yılında Kahiredeki vefatına kadar taht mücadelesini sürdürmüştür (Vasiliev, 2013, 760).

sağlayacak bir yasal düzenleme yapamazsa hanedan üyeleri arasındaki bölünmelerin rejim için en önemli istikrarsızlık kaynağı olacağı muhakkaktır. Nitekim bu bölünme ve rekabetin ilk işaretleri Kral Selman'ın tahta çıkıp oğlu Muhammed bin Selman'ı taht için hazırlamaya başlaması ile ortaya çıkmaya başlamıştır.

3.2.1.3. Kudretli Aşiretler

Kraliyet ailesi üyelerinin yanı sıra S. Arabistan siyasi yapısında etkin olan başka bir sınıf da evlilikler, rantın patronaj ilişkileri biçiminde dağılması ve ittifaklar yoluyla kraliyet ailesi ile bağ kuran aristokratik ailelerdir (Nonneman, 2005, 321, 326,). Bunların en önemlisi Julwi, Şammar, el-Şeyh ve Sudayri⁵³ kabileleridir. El-Şeyh kabilesi Vehhabizm doktrinin kurucusu Muhammed bin Abdulvehhab'ın soyundan gelenler olup sayıca⁵⁴ Abdülaziz'in soyu kadar olmasa da ulema kökenli oluşları ve ülkenin hukuk düzeninin temel taşları⁵⁵ olması hasebiyle ülke yönetiminde oldukça etkindirler. El-Şeyh ailesi üyeleri daima hukuktan eğitime, vakıflardan askeri bürokrasiye kadar geniş bir yelpazede önemli görevlere atanmaktadırlar. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca süren İbn Suud soyu ile Abdulvehhab soyunun bu başarılı ortaklığı çoğunlukla el-Şeyh ailesine mensup dini liderlerin gücünün ana kaynağıdır. Son dönemlerde bu aile üyelerinden bazılarının yönetici aile üyeleri ile yaptıkları evlilikler el-Şeyh ailesine dinsel gücün yanında politik bir etkinlik⁵⁶ de kazandırmıştır (Bligh, 1985, 38). Sudayri kabilesi ise daha çok ülkedeki vilayetlerin yöneticisi (vali) olarak atanmaktadır. Ülke kuruluşundan bu yana tüm önemli valilik makamlarına bu kabilenin üyeleri getirilmiştir⁵⁷. Abdülaziz'in annesinin de Sudayri kabilesinden olması kabileye ekstra bir güç katmaktadır (Kechichian, 2001, 35).

Ülkenin bürokratik yapısının üst kademelerinde yer alan prensler ve onların mensup olduğu kudretli kabile yapıları tahttaki kral vefat ettiğinde yerine geçecek yeni karlı kim olacağını (Succession Dilemma) belirleme konusunda -bazen ülkede iç çatışmaya varan- bir rekabet içerisine girebilmektedir. Bu durum rejimi zayıflatan önemli bir unsurdur. Kralın kim olacağı kadar veliaht prensin -veliahdın bir sonraki kral olacağı göz önüne alınırsa- (anne tarafından) hangi kabileye mensup prenslerden seçileceği de

⁵³ Bu kabileler Necd bölgesi kabileleridir. Devletin kurulmasında önemli rol oynadıklarından ve daha sonraki süreçlerde İbn Suud yönetimine sadakatlerinden ötürü rejim tarafından çeşitli imtiyazlarla ödüllendirilirler. Ülkede var olan diğer kabileler (örneğin Hicaz, Asir veya ülkenin doğusundaki Şii kabileler vs.) rejim tarafından bilinçli olarak dışlanmışlardır.

⁵⁴ Kral Abdülaziz ve oğullarının aksine Muhammed bin Abdulvehhab'ın oğulları genellikle tek eşle ya da en fazla iki eşle yetindikleri için bu kabilenin üye sayısı nispeten azdır. Kabilenin bir kısım üyeleri 19. yüzyılın başında Mehmet Ali Paşa'nın Hicaz seferi sırasında Mısır'a sürgün gidip dönememedikleri için de (Abdulvehhab soyunun önemli bir kısmı halen Mısır'da yaşamaktadır) kabile üye sayısı kısıtlı kalmıştır (Bligh, 1985, 38).

⁵⁵ Ülkede halihazırda görev yapan 700 hakimın önemli bir kısmı el-Şeyh ailesinin üyelerinden oluşmaktadır. Adalet bakanı da tıpkı hâkimler gibi Vehhabi hiyerarşisinin üst düzey bir temsilcisidir (Yamani, 2008, 146).

⁵⁶ Örneğin Kral Faysal anne tarafından el-Şeyh ailesinden gelmektedir.

⁵⁷ Bununla birlikte eğer Abdülaziz'in Sudayri kökenli eşlerinden birinin oğlu kral olduğunda bu kabilenin Suud politik yaşamındaki etkinliği daha da artmaktadır. Bkz. 47 numaralı dipnot.

ülkedeki kudretli kabileler arası rekabetin merkezinde yer almaktadır.

Bir devletin altyapısal gücünün en önemli göstergelerinden birisinin toplumsal kaynakları teröre ve şiddete başvurmadan çekme yetisi olduğu kavramsal çerçeve bölümünde ayrıntılı bir şekilde belirtildi. Toplumsal kaynakları şiddete başvurmadan çekme yetisinin en önemli göstergesi devletin ülkedeki ekonomik faaliyetleri vergilendirme kabiliyetidir. Bu açıdan bakıldığında, S. Arabistan’da devletin vergilendirme kapasitesinin son derece sınırlı olduğu görülür. Ülkede son yıllarda yapılan düzenlemeler sayılmazsa vergilendirme neredeyse yok denecek kadar sınırlıdır. Hatta vergi almak bir yana vatandaşların çoğu ihtiyacı devlet tarafından sübvans edilerek karşılanmaktadır⁵⁸. Ülke ekonomisinin rantiyer karakteri başta ekonomik kaynakları çekme yetisi olmak üzere tüm alanlarda devlet gücünü olumsuz etkilemiştir. S. Arabistan’ın gelirleri petrolün keşfinden önceki dönemde kutsal mekânların ziyaretinden ve Britanya tarafından sağlanan dış yardımlardan oluşurken⁵⁹ petrolün keşfi ile birlikte hidrokarbon gelirleri ülkenin ana ekonomik gelir kalemini teşkil etmeye başlamıştır.

Ekonomide rantiyerizmin bir sonucu olarak ülkenin etkili bir ekonomik güç oluşturmaması yönetici eliti, kraliyet ailesi üyelerine ve monarşiye sadık ailelere geniş ekonomik imkânlar bahşederek bir sermayedar sınıfı oluşturmaya sevk etmiştir. Devletin cömertliğine ilk mazhar olan kraliyet ailesi üyeleri ile monarşiye sadık aileler zamanla büyük holdingler haline gelmişlerdir. İşte bu şekilde Suud rejiminin diğer bir sacayağı olan, ülkedeki servet ve sermayeyi kontrol eden sermayedar sınıfı açığa çıkmıştır. 1973 yılındaki petrol ambargosunu takip eden dönemde katlanarak artan petrol gelirleri ve “petrodolarların” bir patronaj ağı çerçevesinde kraliyet ailesinden başlayarak monarşiye sadık kesimlere doğru yayılması rejimin meşruiyetine katkı sunan bu ekonomi sınıfını tahkim etmiştir (Nonneman, 2005, 321, 326).

Ülkede ekonomik kaynaklara ulaşma hususunda tüm vatandaşlar⁶⁰ arasında bir fırsat eşitliği söz konusu değildir. Ortalama bir vatandaş ucuz konut, ücretsiz eğitim ve sağlık gibi sınırlı devlet imkânlarından yararlanabiliyorken kraliyet ailesi ile varlıklı tüccar ailelerinin mensuplarına büyük ekonomik yardımlardan büyük ihaleler ve komisyonlara kadar çok geniş bir yelpazede ekonomik imkanlar tahsis edilmektedir (Hanieh, 2012, 105). Dolayısıyla ülkede sermaye, ya devlet içerisinde önemli pozisyonları ellerinde tutan yönetici aile üyeleri ya da yöneten aileye mensup olmadığı halde Suudi monarşisine derin bir sadakat bağıyla bağlı olan kişilerin elinde toplanmıştır. Ülkedeki

⁵⁸ Örneğin 2016 yılında enerji sübvansiyonlarının İbn Suud rejimine maliyeti 107 milyar dolar olmuştur. Yine aynı yıl devlet, su üzerindeki sübvansiyonları kaldırdığında su fiyatları eskiye oranla yirmi kat artmıştır (Ulrichsen, 2016, 9).

⁵⁹ 1920’li yıllarda İbn Suud yönetiminin 150.000 £ olan gelirinin yaklaşık 60.000 £’u Britanya tarafından ülkeye yardım olarak sağlanmaktaydı. Bkz. (Simon, 2016, 210).

⁶⁰ S. Arabistan’da vatandaşlık kısıtlı bir statüdür. Bu yüzden ülkede yaşayan toplam nüfusun ancak % 60-70’i S. Arabistan vatandaşıdır. Geri kalanlar, iş gücünün büyük kısmını oluşturan göçmen işçilerdir.

ekonomik yaşamda devlet ve özel sektörün bu kenetlenmiş yapısı kamu özel ayırımını anlamsız kılmaktadır (Hanieh, 2012, 52-54). “Birçok durumda üst düzey pozisyonları ellerinde bulunduran kraliyet ailesi üyeleri, özellikle kendileri veya yakın aile üyelerini zenginleştirmek adına inşaat ve diğer ihalelerin dağılımını” kullanmışlardır (Hanieh, 2012, 116-18).

Kraliyet ailesi üyelerinin yanı sıra hatırı sayılır oranda monarşiye sadık aileler de geniş ekonomik imkânları kontrol etmektedir. Bu rolün kanıtı olarak “önde gelen tüccar ailelerin her zaman kabinede temsil edildiği gerçeğine” işaret etmek gerekir (Nonnemann, 2005, 326). Örneğin “Gosibi” ailesi Suudi monarşisinin uzun zamandır yakın müttefiki olmuştur. Bu ailenin üyeleri (monarşiye mensup olmadığı halde) çoğu zaman Demiryolları, Elektrik idaresi, Merkez bankası gibi önemli kurumların tepe yöneticileri olmuştur. Benzer şekilde Ali Rıza ve Zamil aileleri de çok sayıda üst düzey pozisyonları ellerinde bulundurmuş ve devletten büyük ihaleler almıştır. Bu aile mensupları monarşiye olan sadakatleri oranında hem yüksek pozisyonları ellerinde bulundurarak çok yüksek oranda maaş ve komisyon almakta hem de kamu ihalelerinde yönetici elit tarafından kayırılmaktadırlar (Hanieh, 2012, 115).

3.2.1.4. Ulema

İslam, Suudi Arabistan’ın siyasi kültürünün merkezinde yer almaktadır (Fandy, 1999, 22). Bu yüzden İslam, devlet ve toplumun hayatını şekillendiren en önemli husustur. S. Arabistan’ın resmi ideolojisi, Sünni İslam’ın katı bir yorumu olan Hanbeli okuluna dayanır. En yüksek dini otorite olan ulama, İslam’ı yorumlamaktan -en azından- teorik olarak sorumludur ve bu imtiyaz Vehhabi ulemayı Suudi politik yaşamında baskın gücü haline getirmiştir (Bligh, 1985, 38-40). Aslen modern S. Arabistan’ın kuruluşunun ve ülkenin günümüzdeki ideolojik temelini teşkil eden yapının Muhammed bin Abdulvehhab ile İbn Suud’un ittifakına dayandığı daha önce detaylı bir şekilde anlatılmıştı. Abdulvehhab ile İbn Suud arasında yaklaşık üç asırdır değişmeden kalan anlaşma gereğince İbn Suud ve soyu politik ve askeri yapıyı kontrol ederken Abdulvehhab ve soyu (El-Şeyh ailesi) dini yapıyı kontrol etmektedir. El-Şeyh ailesinin dini gücü yöneticilere itaat doktrini (fikh el-ta’a) sayesinde İbn Suud yönetimine meşruiyet kazandırmasından kaynaklanmaktadır. Bu doktrin, egemen guruba sadakati dinsel bir çerçevede tanımlar ve belirli sınırlı durumlar hariç, hükümdarın otoritesine meydan okumayı yasaklayan Sünni bir teolojik ilkeye dayanır (Al-Rasheed, 2015, 9; Bligh, 1985, 40). Dini otoritenin bu doktrinasyonu rejimin güvenliği ve istikrarı açısından son derece önemlidir.

Suud uleması ile yönetici elit birbirine kenetlenerek kemikleşmiş bir yapıyı temsil eder. Ülke tarihi boyunca -farklı politik yaklaşımlar sergileseler de- ulema ile İbn Suud rejimi arasında çatışma çıkmamıştır. Ulemanın yönetici elit nezdinde öneminin

azaldığı zamanlar olmuştur⁶¹ fakat rejimin güvenliğine dönük ciddi bir tehdit açığa çıktığında ihtilaflar bir tarafa bırakılabilmıştır⁶².

S. Arabistan politik yaşamında ulemanın karar verici bir rolü olmamakla birlikte, ulema, kullandığı resmi ve gayri resmi kanallar sayesinde ülkenin de-facto yöneticileri olarak tanımlanmıştır. Ulemanın kullandığı iki resmi kanal vardır; Kralla yapılan haftalık görüşme ve ulemanın kontrol ettiği eğitim, hukuk, medya ve polis teşkilatı gibi kurumlar. Bu iki kanalın dışında varlığı ispat edilemese de ulema birçok gayri resmi kanal sayesinde politik yaşamın aktif bir üyesidir⁶³ (Bligh, 1985, 42). Örneğin Kral hayattayken tahttan indirilerek yerine başka bir kralın seçilebilmesi ancak Ulema Konseyinin fetvası⁶⁴ ile mümkün olabilir. Ulema hem yeni kralın seçilmesinde hem de onun varislerinin atanmasında rakip prensler arasındaki güç dengelerini belirleyen önemli bir aktördür. Ülkedeki kritik kurumlar üzerindeki etkisi, taht rekabetindeki belirleyiciliği ve toplum nezdinde sahip olduğu saygınlık, ulemayı, doğal olarak Suudi politik sisteminin en önemli aktörü yapmaktadır.

Ulemanın ülke tarihinde yönetici elit ile farklı bir politik vizyona sahip olduğu durumlar yaşanmıştır⁶⁵. Örneğin 1963 yılında Kral Faysal televizyon istasyonu kuracağını söylediğinde ülke tarihinde ilk kez ulema sokaklara çıkarak tepkisini ortaya koymuş, güvenlik kuvvetlerinin göstericilere ateş açtığı olaylarda ulemadan ve hatta kraliyet ailesinden⁶⁶ ölenler dahi olmuştur⁶⁷ (Bligh, 1985, 41). Ancak 20 Kasım 1979 yılında Cuheyman el-Uteybi ve adamları Kâbe'yi basıp rejimin istikrarını sarstıklarında ulema kraliyet ailesiyle kenetlenmiş⁶⁸ ve isyanın bastırılmasında aktif olarak rol oynamıştır⁶⁹.

⁶¹ Abdülaziz'in Hicaz, Asir gibi bölgeleri ele geçirmek için Necd kökenli kabilelerden oluşturduğu İhvan askerleri 1929 yılında daha geniş bir otonomi isteyip isyan ettiklerinde Abdülaziz sert bir şekilde isyanı bastırmış, İhvan askerlerinin Necd'li ulema kökenli olmaları sebebiyle ulemanın ülkedeki etkinliği azalmıştır (Bligh, 1985).

⁶² 1979 yılında Cuheyman el-Uteybi liderliğinde bir gurup Kâbe'yi ele geçirerek rejim için büyük bir tehdit oluşturduklarında ulemanın politik sistemdeki önemi tekrar artmıştır (Al-Rasheed, 2015, 10).

⁶³ El-Şeyh ailesine mensup ulema kökenli birçok kimse dinsel yapının dışında da (valilik, bakanlık, subaylık..) görevler alabilmektedir.

⁶⁴ 1964 yılında Kral Suud'un henüz hayattayken tahtta indirilip yerine Faysal'ın kral seçilebilmesi Ulema Konseyinin fetvası ile olmuştur (Bligh, 1985, 41).

⁶⁵ Örneğin Suudi askeri personelin giyeceği üniformaların dar olan pantolonlarına (tayt) bile ulema tarafından itiraz edilmiştir (Bligh, 1985, 40).

⁶⁶ Gösteriler sırasında kraliyet ailesinden öldürülen prensin yakınlarından biri intikam için 1975 yılında Kral Faysal'ı öldürmüştür (Bradley, 2015, 68).

⁶⁷ Kriz ancak televizyon programlarının denetiminin ulemaya verileceği bizzat kral tarafından deklare edildiğinde aşılabilmektedir (Cleveland, 2008, 507).

⁶⁸ Cuheyman el-Uteybi'nin mensubu olduğu Uteybi kabilesi Hicaz bölgesinin fethinde ve S. Arabistan devletinin kuruluşu sırasında İbn Suud rejimine çok büyük yararlılıklar sağlamış, İbn Suud'un savaşçı gücü olan İhvan Ordusunun en önemli insan kaynağını teşkil etmiştir (Al-Rasheed, 2010, 140). Kendisi de koyu bir Vehhabi olan ve 18 yıl Suudi ulusal muhafızlarında görev yapan Cuheyman hicri 1400 yılının ilk gününde adamları ile birlikte Mekke'deki büyük camiye (Mescid-i Haram) basarak ele geçirmiştir. Rejimi yolsuzluk, Batılı kafirlerle yakın ittifak kurma, İslam ilke ve prensiplerine aykırı davranmakla suçlamış, bu suçlamaları günlerce cami hoparlörleri vasıtasıyla tüm şehre duyurmuştur.

⁶⁹ Kabe baskınına takip eden süreçte Suudi kralı askeri güç kullanarak Kabe'yi isyancılardan geri almayı önerdiğinde ulema başlangıçta bunun İslami kurallara aykırı olduğunu savunduysa da 36 saat sonra Suud güvenlik kuvvetlerinin İslam'ın bu kutsal beldesinde silah kullanmalarına müsaade eden fetvayı

Kâbe baskınında sağ olarak yakalanan tüm isyancılar ulema tarafından yargılanıp halka açık alanlarda idam edilmişlerdir. Bu olayda ulemanın monarşinin yanında saf tutması kadar önemli olan başka bir şey de monarşinin halka verdiği açık mesajdır; “İbn Suud rejimi, rejime karşı ayaklananlara asla müsamaha göstermeyecektir” (Kechichian, 2001, 100).

3.2.1.5. Rejim güvenliğine yönelik tehditler

Bu bölüm boyunca tüm bileşenleri ayrıntılı bir şekilde anlatılan İbn Suud rejiminin kuruluşundan günümüze kadar güvenliğine yönelik üç önemli tehdit açığa çıkmıştır; hanedan içi bölünmelerin yaratacağı istikrarsızlık (bu konuya İbn Suud hanedanı başlığında değinildi), uluslararası ideolojilerin rejimin ideolojik tabanını zayıflatma girişimleri ve Suudi sosyal sözleşmesinin en önemli dayanağı olan petrol gelirlerinde meydana gelebilecek azalmalardan kaynaklı ekonomik refah sorunları.

Kuruluşundan beri İbn Suud rejiminin rejim güvenliğine yönelik en ciddi meydan okumalar çoğunlukla uluslararası ideolojilerden kaynaklanmıştır. Bölgede rejime yönelik belli başlı ideolojik tehditler genellikle pan-Arabizm, pan-İslamizm ve cihatçı selefilik kaynaklı olmuştur. Her üç ideolojik tehdit de belirli dönemlerde rejimin dayandığı resmi ideolojiye alternatif olma iddiasında bulunarak rejim güvenliği açısından ciddi riskler ortaya çıkarmıştır. Rejimin ideolojik tabanını olan İslam yorumunu (Vehhabilik) sorgulamaya, ülkede ulemanın dini yorumlama tekeline kırmaya yönelik her girişim rejim tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır.

Pan-Arabizm düşüncesi İbn Suud rejimi için iki türlü rejim güvenliği sorunu olmuştur; pan-Arabizm’in anti-emperyalist söyleminin rejimden memnuniyetsiz Şiiler arasında rejim karşıtı eylemleri provoke etmesi ve S. Arabistan’da pan-Arabizm’den etkilenen reformist bir kanadın ortaya çıkarak İbn Suud rejiminin cumhuriyet veya anayasal monarşiye dönüşmesini de içeren politik reform talep etmeleri.

İbn Suud rejimi her zaman ülkenin petrol endüstrisindeki yüksek oranda Şii istihdamını rejimi için en önemli güvenlik tehditlerinden biri olarak görmüştür. Şiilerin rejimden memnun olmayışları bölgede İbn Suud rejimini tehdit eden bölgesel güçler tarafından kolayca etkilenmelerine yol açmıştır. Bu durumda ülkede maruz kaldıkları ayrımcılık da önemli rol oynamaktadır. Nasır tarafından formüle edilen pan-Arabizm’in anti-emperyalist ve sosyalist söylemi zaten İbn Suud rejimi ile barışık olmayan Şii petrol işçileri rejime karşı muhalif eylemlere yönelten bir etken olmuştur. Nasır’ın Kahire radyosunda yaptığı propagandadan etkilenen ve sosyal/ekonomik/dinsel haklarının genişletilmesini talep eden Şiiler 1953, 1956 ve 1970 yıllarında rejim karşıtı kitlesel gösteriler ve grevler düzenlemişlerdir. Bu gösteri ve grevlere Suudi güvenlik

yayınladı. Suud güvenlik kuvvetleri isyanı bastırmada kifayetsiz kalınca Fransız özel kuvvetlerinin -İslam hukuku gereğince Kabe’ye Müslüman olmayanların giremeyeceği genel kuralına rağmen- isyancılara müdahalesine de ulema onay verdi (Kechichian, 2001, 98-105).

güçleri arasında da katılımın olması rejimin tehdit hassasiyetini artırmıştır. Tüm bu gösterilerin amacı Şiiilerin sosyal/ekonomik/dinsel haklarının genişletilmesi olsa da İbn Suud rejimi Nasır'ın memnuniyetsiz Şiiileri kullanarak rejimi yıkmak istediğini değerlendirmiştir. 1956 yılında Nasır'ın Zahran askeri üssünü ziyareti sırasında bu grevlerin rejime karşı kitlesel bir isyana dönüşmesi, özellikle de Nasır'ın rejim muhalifi göstericiler tarafından ateşli bir destek ile karşılanması, İbn Suud rejiminin bu kaygılarını beslemiştir. (Kechichian, 2001, 102-103).

Pan-Arabizm'in İbn Suud rejimi için oluşturduğu ikinci tehdit ülkede Nasır'ın büyüüne kapılan reform yanlılarının cumhuriyet veya anayasal monarşiye geçmek için ülke içinden ve dışından giriştikleri faaliyetlerdir. Üstelik Nasır'ın büyüüne kapılanlar arasında hanedan üyelerinin ve ulemanın saygın şahsiyetlerinin olması reform yanlılarını cesaretlendirmiştir (Bligh, 1985, 38). Bir saray darbesi ile tahtını Faysal'a kaptıran Kral Suud tahtını tekrar kazanmak için Nasır'dan yardım istemiş, Faysal ile giriştiği taht rekabetini kaybeden Talal gibi prensler ise ülkede politik reform öngören Özgür Prensler hareketini kurmuşlardır (Al-Rasheed, 2015, 10).

İbn Suud rejimi için en tehlikeli olanı da Nasırizm'in Suudi güvenlik kuvvetleri içerisinde yayılan popülaritesi olmuştur. Özellikle 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması Suudi güvenlik kuvvetleri arasında Nasır'a karşı sempatiyi artırmıştır. Nasır'a yönelik bu sempati 1962 yılında Yemen devrimi gerçekleşinceye kadar Suudi güvenlik kuvvetleri arasında artarak devam etmiştir. Nasır'ın büyüünden etkilenen askerlerin girişimleri sonucu ortaya çıkan 1955, 1957-59, 1962 ve 1969 yıllarındaki askeri darbe⁷⁰ teşebbüsleri ile Suudi güvenlik kuvvetleri rejim için en önemli tehdit kaynağı olmuştur.

İbn Suud rejimi 1954 yılından itibaren ülkenin askeri kapasitesini artırmak için Mısırlı askeri danışmanlar istihdam etmeye başlamıştı. İşte rejime yönelik ilk askeri darbe girişimi 1955 yılında Mısırlı danışmanların da teşvikiyle ortaya çıkmıştır. Mısırlı danışmanların rejim karşıtı komplolara katılması sebebiyet tüm Mısır askeri heyeti 1958 yılında ülkelerine geri gönderildiler (Kechichian, 2001, 103; Vasiliev, 2013, 718). Mısır askeri misyonunun sonlandırılması Suudi güvenlik güçleri arasında tepkiyle karşılanmış, 1958 yılında Suud güvenlik kuvvetleri geniş çaplı gösteriler düzenlenmişlerdir. İbn Suud rejimi güvenlik kuvvetleri içerisinde artan anti-monarşik faaliyetlerden ötürü binlerce asker ve subayı tutuklamış, bir kısmını da idam etmiştir. Bu dönemde güvenlik kuvvetleri içerisindeki monarşi karşıtı faaliyetler büyük oranda silahlı kuvvetleri kontrol eden üst düzey prensler arasındaki rekabet ile de bağlantılıydı (Kechichian, 2001, 103).

⁷⁰ Bu yıllar Irak, Suriye, Mısır, Libya ve Yemen gibi monarşi ile yönetilen önemli ülkelerin askeri darbeler ile cumhuriyet rejimlerinde dönüştüğü yıllardır. S. Arabistan'da yaşanan gelişmeler de bu süreçte bölge genelindeki bu gelişmelerle paralellik arz etmektedir.

1962 yılında ise Suudi hava kuvvetleri içerisinde bir grup subayın darbe girişimi ortaya çıkarmış ancak askerler tutuklanmadan önce Mısır'a kaçmayı başarmışlardır. Bu olay İbn Suud rejiminin, Suudi güvenlik kuvvetlerinin rejimden ziyade Nasır'a sadakat duyduğu şüphesini haklı çıkarmıştır. 1969 yılında ise Suudi hava kuvvetlerine mensup 60 subayın kraliyet sarayını havadan bombalayarak ülkede anayasal monarşi ilan etmeyi planlayan bir darbe teşebbüsü Suudi istihbaratı tarafından ortaya çıkarılmıştır. Darbeci askerler arasında Zahran'daki hava kuvvetleri akademisinin yöneticisinin de olması rejimin tedirginliğini artırmıştır (Kechichian 2001, 104).

Sayılan bu darbe teşebbüsleri hanedan üyeleri arasında silahlı kuvvetlerin geleceği konusunda ciddi bir tartışmayı ateşlemiştir. Bu süreçte muhafazakâr unsurların önderlik ettiği bir grup prens, daha ileri modernleşme programlarına karşı çıkmış, Prens Abdullah, güçlü bir düzenli silahlı kuvvetlerden ziyade Ulusal Muhafızların ön plana çıkarılmasını savunmuştur⁷¹ (Kechichian, 2001, 105). İbn Suud rejimi 1952 yılında Mısır'da gerçekleşen Hür Subaylar darbesinden önemli bir ders çıkarmıştı; düzenli orduda anti-monarşik, anti-emperyalist fikirlere duyarlı subaylar rejim için en önemli güvenlik tehdidini temsil etmektedir (Vasiliev, 2013, 696).

İbn Suud rejiminin ideolojik tabanına yönelik pan-İslamizm'den gelen tehdidin ise üç kaynağı bulunmaktadır; Mısır kökenli Müslüman Kardeşler'den etkilenen ve "İslami Uyanış" olarak da bilinen Sahva hareketi, İran devrimi sonrası Humeyni yönetimindeki İran'dan kaynaklı tehdit ve ülkede yükselmekte olan cihatçı selefilik.

Mısırlı bir öğretmen olan Hasan el-Benna tarafından 1928 yılında kurulan Müslüman Kardeşler teşkilatı çok kısa bir sürede MENA bölgesinin en etkili dini/politik hareketi haline gelmeyi başarmıştır. Hareket, geniş toplumsal tabanı sayesinde istediğinde kitleleri sokağa dökebilme kabiliyeti, monarşik yönetimlere karşı evrensel bir İslam Hilafeti düşüncesini benimsemesi, politik yapının dini yapıya boyun eğdirmesini reddetmesi ve dinin siyasal otoriteyi meşrulaştırma aracı olarak görülmesine karşı çıkması sebebiyle İbn Suud rejimi için en ciddi ideolojik tehdit kaynağını teşkil etmektedir (Ménoret, 2016, 1-2). İbn Suud rejimi, Müslüman Kardeşler hareketinden kaynaklı iki tür tehditten çekinmektedir; rejim güvenliği ve bölgesel güvenlik. Suudi rejim güvenliği Müslüman Kardeşler hareketinin Suudi toplumsal yapısını rejime karşı harekete geçirebilme kapasitesinden, bölgesel güvenlik tehdidi ise hareketin başta Mısır olmak üzere tüm bölgede sahip olduğu geniş toplumsal tabanı sayesinde Suudi müttefiki rejimleri istikrarsızlaştırabilme kapasitesinden kaynaklanmaktadır.

İbn Suud rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişki 1950'li yıllara kadar uzanır. Nasır'ın pan-Arabizm siyasetine karşı olan iki başat güç -içeride Müslüman Kardeşler, dışarıda İbn Suud rejimi- "Arap Soğuk Savaşı" atmosferinde birlikte hareket etmeyi

⁷¹ Abdullah bu dönemde Ulusal Muhafızların yöneticisiydi. Kral olunca da oğlu Mit'ab'ı bu makama atadı ve 2018 yılında kral Selman tarafından görevden alınmaya kadar Mit'ab bu görevi sürdürdü.

çıkartmalarına uygun görmüşlerdir. Kral Faysal, komünizm ve pan-Arabizmi kendi rejiminin güvenliği açısından İslamcılardan daha tehlikeli gördüğü için bu dönemde Nasır tarafından sürgüne gönderilen çok sayıda Müslüman Kardeşler mensubu aktivist İbn Suud rejiminin daveti üzerine S. Arabistan'a yerleşmiştir (Bronson, 2008, 70; Lacroix, 2014a, 1-4). Bu dönemde İbn Suud-Müslüman Kardeşler ittifakı gazeteler, radyo programları aracılığıyla, İslam'ı etkili bir silah olarak kullanarak, Nasır'ın seküler ideolojisine savaş açmışlardır. Kral Faysal, radikal ideolojiler karşısında rejimini daha güvenli kılmak için büyük bütçeler harcayarak Müslüman Kardeşlerin entelektüel mensuplarını Suudi gençlerinin eğitimi için görevlendirmiş, İslami organizasyonlar kurmuş (Dünya Müslüman Birliği/Rabita tül-İslam) ve yardım organizasyonları oluşturmuştur. Kısa sürede Suudi üniversitelerinin akademik kadroları Müslüman Kardeşler mensupları ile doldurulmuş, Suudi eğitim müfredatı da Müslüman Kardeşler düşüncesinden etkilenecek şekilde düzenlenmeye başlanmıştır (Lacroix, 2011, 41-43). Müslüman Kardeşler hareketi mensuplarının -rejimin de desteğiyle- Suudi medyası, eğitim sistemi ve toplumsal yapısı üzerinde uzun süre etkili olması, çok sayıda Suudi vatandaşının Müslüman Kardeşler ideolojisini benimsemesiyle sonuçlanmıştır (Ménoret 2016, 2-3). Bu şekilde, 1928'de, Suudi hükümeti tarafından İslamcı militanlarının bastırılmasından bu yana,⁷² sessiz olan Suudi din adamlarının politik eğilimleri Müslüman Kardeşler ideolojisi ile yeniden canlanmıştır (Ibish, 2016, 8-9). Müslüman Kardeşler ideolojisinden etkilenen Suudi din adamları önderliğinde kurulan ve Müslüman Kardeşlerin S. Arabistan kolu olarak da tanımlanan Sahva (İslami Uyanış) işte bu süreçte ortaya çıkmıştır.

Sahva hareketi ile İbn Suud rejimi arasındaki 30 yıla yakın süren sıcak ilişkiler I. Körfez Savaşı ile birlikte bozulmaya başlamıştır. Bu döneme Sahva -tıpkı Müslüman Kardeşler gibi- çok sayıda ABD askerinin S. Arabistan topraklarına konuşlanmasını, ABD'nin Irak müdahalesini ve başta S. Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin uluslararası koalisyona desteğini açıkça eleştirmişlerdir. Sahva aktivistleri bu dönemde Suudi politik sisteminde radikal reform ve rejime karşı İntifada (başkaldırı) çağrılarını yapmışlar ve çok sayıda rejim karşıtı protestoya önderlik etmişlerdir⁷³. İbn Suud rejimi bu çağrılara (Sahva ile Müslüman Kardeşler arasında direkt bir bağlantı gördüğü için) çok sayıda Müslüman Kardeşler mensubunu tutuklayarak ve bir kısmını da sınır dışı ederek cevap vermiştir (Lacroix, 2014a, 3-4).

Alınan tüm tedbirlere rağmen Sahva'nın S. Arabistan'daki etkinliği engellenememiştir. Bugün Sahva şeyhleri ve entelektüeller dini konularda önemli bir otoriteye sahiptirler ve İbn Suud rejiminin ideolojik meşruiyetini sağlayan "Ulema Yüksek Kurulu"na

⁷² 1928 yılında İbn Suud rejimine karşı ayaklanan İhvan hareketi, rejim tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

⁷³ Bu yüzden Veliaht Prens Naif bin Abdülaziz Müslüman Kardeşleri "S. Arabistan'daki tüm kötülüklerin anası" olarak nitlemiştir (Lacroix, 2014b, 48).

karşı tehlikeli bir alternatif haline gelmişlerdir. 2005 yılında ülkede ilk defa yapılan belediye seçimlerini Riyad, Cidde, Mekke, Dammam, Taif gibi tüm büyük kentlerde Sahva hareketi tarafından desteklenen adayların kazanması, Sahva'yı sadece dini sahada değil politik sahada da etkili bir aktör konumuna yükseltmiştir. İbn Suud rejimi Sahva'nın bu zaferini hiçbir zaman tanımamış ve bir sonraki seçimde bu zaferin tekrar etmemesi için seçim sistemini değiştirmek zorunda kalmıştır (Fatiha, 2014, 6-8; Ménoret, 2016, 3).

İbn Suud rejimi açısından ikinci pan-İslamist tehdit kaynağı devrim sonrası İran'dan kaynaklanan tehdittir. İran-S. Arabistan arasındaki ilişkilerin tarihi, S. Arabistan devletinin kurulmasından kısa süre öncesine dayansa da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yoğunlaşması ancak 1960'lı yılların başında gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllar Ortadoğu'da başta Nasır olmak üzere radikal/revizyonist güçlerin yükseldiği dönemdir. Bu dönemde her iki ülke de pan-Arap ve anti-monarşist akımlara karşı benzer güvenlik endişeleri taşımaktaydılar. Özellikle 1958 yılında Irak'ta monarşiyi deviren askeri darbe her ikisi de muhafazakâr monarşi ile yönetilen İran ve S. Arabistan'ı birbirine yakınlaştıran ortak endişeyi teşkil etmiştir (Jahner, 2012, 39).

“Körfez bölgesindeki sosyalist ve radikal-milliyetçi etkilere karşı savaş, istikrarlı bir petrol ve gaz akışı sağlanması ve ihracat yoluyla refahın artması konusundaki ortak çıkar, İran ve Suudi Arabistan'ı” İran devrimine kadar birbirine yakınlaştıran en önemli unsurlar olmuştur (Fürtig, 2007, 2-3). Her iki ülkenin dostça ilişkileri benzer yönetim biçimlerine (monarşi), ortak dış ve güvenlik politikasına dayandığından mezhepsel farklılaşma (Sünni-Şii) bu dönemde her iki ülkenin yakın ilişkiler geliştirmesine engel teşkil etmemiştir⁷⁴. İbn Suud rejimi bu dönemde her ne kadar İran ile yakın ilişkiler geliştirse de Şah'ın Körfez bölgesinde hegemonya peşinde olmasından kuşkuluyor ve rahatsızlık duyuyordu. Özellikle Umman'da çıkan isyana Umman'ın talebiyle İran'ın müdahil olması ve Şah'ın Yemen iç savaşı sırasında monarşi taraftarlarına (İbn Suud rejiminin müsaadesiyle bile olsa) silah sevkiyatı yapması İbn Suud rejiminde büyük rahatsızlığa neden olmuştur. Çünkü iki ülke arasındaki güç asimetrisini değerlendiren İbn Suud rejimi kısa bir süre içerisinde İran'ın Körfez bölgesine hâkim olacağından endişelenmiştir (Ciorciari, 2005, 10-13; Elits, 2004, 237). Bu endişelere rağmen Riyad, 1979'da İran Şahı'nın devrilmesini olumlu karşılamamış, devrim gerçekleşene kadar Batılı müttefiklerinin Şah'ın yardımına gelerek İran monarşisini koruyacağına dir umudunu kaybetmemiştir (Kechichian, 2001, 121).

1979 yılında gerçekleşen İran İslam devrimi İbn Suud rejimi ile Şah'ın yakın ilişkilerini dayandığı ortak temeli ortadan kaldırmıştır. Çünkü devrimle birlikte

⁷⁴ 2008 yılında S. Arabistan kralı Abdullah bir Kuveyt gazetesine verdiği mülakatta Şii-Sünni ayrışması hakkında “Endişe meselesi, tehlike meselesi değil” demek suretiyle mezhepsel ayrımın iki ülke arasındaki ilişkileri tayin etmede ikincil öneme haiz olduğunu belirtmiştir. Bkz. el-Siyasa (Kuveyt), Ocak 27, 2008.

İran muhafazakar bir monarşiden, revizyonist bir cumhuriyete dönüşmüştür. Anti-monarşik, anti-emperyal ve devrimci olan Humeyni'nin ideolojisi S. Arabistan iç politikası ve siyasi yapısının tam tersi olan tüm özellikleri bünyesinde taşımaktaydı. İbn Suud rejiminin uzun süredir algıladığı, kendi ulusal gücü ile İran ulusal gücü (askeri, nüfus ve endüstriyel kapasite) arasındaki asimetri, İran'a karşı duyduğu köklü güvensizliği besleyen en önemli unsur olmuştur. Üstelik Nixon Doktrini ile Şah'ın ABD'den aldığı son teknoloji silahların devrimle birlikte Humeyni'nin kontrolüne geçmesi iki ülke arasındaki güç asimetrisini iyice artıran bir gelişme olmuştur. İki ülke arasındaki mevcut güç asimetrisine ilaveten devrimle birlikte Humeyni'nin İbn Suud rejimini doğrudan hedef alan politikası İbn Suud rejiminde yoğun bir güvenlik ikilemine yol açmıştır.

Şah'ın çöküşüyle birlikte yükselen Humeyni rejimi, ülke politik kültürüne hızla yabancılaşan petrol zengini Doğu Vilayetindeki memnuniyetsiz Şii nüfusa devrimci ideoloji enjekte ederek⁷⁵, İbn Suud rejiminin rejim güvenliği ve toprak bütünlüğü açısından ciddi bir tehlike potansiyeli teşkil etmeye başlamıştır (Dorsey, 2016, 367; Jahner, 2012, 40; Wehrey ve diğ. 2009, 13). İran devrimini takip eden aylarda Doğu Vilayetindeki Şiiilerin rejim karşıtı gösterileri ve bu gösterilerde Humeyni resimleri taşıyarak İran devrimini hatırlatan sloganlar atması İbn Suud rejiminin bu endişelerini haklı çıkaran gerekçeler olmuştur (Terrill, 2011, 5).

İki ülke arasında Suudi hava kuvvetlerinin bir İran jetini hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle 1984 yılında düşürmesi ve 1987 yılında hac mevsiminde çıkan karışıklık sırasında 450 İranlı hacının Suudi güvenlik kuvvetleri tarafından öldürülmesi gerginliği askeri çatışma boyutuna taşıma potansiyeli taşıyan olaylar olmuştur. İranlı hacıların öldürülmesini takip eden gerginlik 1988 yılında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesi ile sonuçlanmıştır⁷⁶ (Jahner, 2012, 40; Wehrey ve diğ. 2009, 41).

Humeyni'nin ölümünü takiben İran'da Haşimi Rafsancani ve Ali Hamaney gibi pragmatik liderlerin yönetime gelmesi, İran-Irak savaşının İran üzerinde yarattığı ağır tahribat ve Sovyetlerin dağılması sonrası İran'ın Körfezdeki kayıplarını telafi etmek için Orta Asya bölgesine yönelmesi İran-S. Arabistan ilişkilerinin yumuşaması ile sonuçlanmıştır. 1990 yılında Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesi İbn Suud rejiminin Irak'ı İran'dan daha ciddi bir tehdit olarak algılamasına sebep olmuş, iki ülke ortak düşmana karşı yakınlaşma eğilimi içine girmişlerdir. Tahran, 1991 yılında Basra'da çıkan Şii isyanına destek vermeyerek Riyad'a iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi durumunda devrim ihracı politikasından vazgeçebileceğinin sinyalini vermiştir. Aynı

⁷⁵ Bu dönemde İran yönetimi "Arap Yarımadası İslami Devrim Örgütü", "Bahreyn İslami Kurtuluş Cephesi", "Irak Dava Partisi", "Lübnan Hizbullah Örgütü" gibi çok sayıda muhalif Şii guruba destek oluyordu (Wehrey ve diğ. 2009, 15).

⁷⁶ Çok sayıda İranlı hacının öldürülmesi İran yönetiminin uzun süre hacı boykot etmesine neden olmuştur. Bu durum İbn Suud rejimini önemli miktarda turizm gelirinden mahrum bırakmıştır (Jahner, 2012, 41).

yılın sonlarında Suudi dışişleri bakanı Saud el-Faysal'ın Tahran'a yaptığı tarihi ziyaretle üç yıllık aradan sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar kurulmuştur. 90'lı yıllar İbn Suud yönetiminin içeride rejime yönelik radikal İslamcı muhalefetin şiddetlendiği, düşen petrol fiyatları sebebiyle işsizlik ve ekonomik sorunların ağırlaştığı bir dönemdir. İran ile ilişkileri normalleştirmek İbn Suud rejimine, yükselen selefi radikalizmi dengelemek ve savunma harcamalarını azaltarak daralan ekonomiyi rahatlatma fırsatı vermiştir (Jahner, 2012, 42-44; Wehrey ve diğ. 2009, 17-19).

2003 yılında Saddam yönetiminin ABD işgali ile devrilmesinin bölge politikası üzerindeki en önemli etkisi İran karşısında etkin bir bölgesel tamponun ortadan kaldırılması olmuştur. Bu durum İran, S. Arabistan ve Irak'ı dengede tutan, daha da önemlisi İran ve S. Arabistan'ı birbirine bağlayan üçgen sistemin dağılmasına neden olmuştur. İbn Suud rejimini en çok etkileyen faktör Saddam aradan çekildikten sonra İran'ın bölgede daha fazla nüfuz ve güç arayışına yönelmesidir. Bu şekilde İbn Suud rejimi ABD'nin Saddam yönetimini ortadan kaldırarak bölgesel hegemonya peşinde koşan İran'a büyük bir iyilik yaptığını değerlendirmiştir (Jahner, 2012, 37).

ABD yönetiminin 2010 yılından itibaren Irak'tan askerlerini çekmeye başlaması İran'a Irak üzerindeki nüfuzunu genişletme imkânı tanıyacağı endişesiyle İbn Suud rejimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Pollack, 2014, 15-17). Bu dönemde ABD'de yaşayan ve İbn Suud rejimine yakınlığı ile bilinen siyasi analist Navaf Obaid ABD'nin kuvvetlerini çekmesi sonrası, S. Arabistan'a, Irak'taki Sünnileri, Şiiilerin katliamından korumak için Sünni direnişçilere yardım etmesini tavsiye etmiştir. Sonraki dönemde S. Arabistan'ın, Tahran'ın Irak'taki pozisyonunu zayıflatmak için direnişçilere yardım ettiği ve çok sayıda Suudi vatandaşının Irak'ta direnişçilerin safında savaştığına dair çok sayıda bilgi ve belge ortaya çıkmıştır (Keynoush, 2016, 187).

2000'li yılların ortalarından itibaren iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen başka bir gelişme de Lübnan'da yaşanan gerilimdir. 2005 yılında Lübnan başbakanı Refik Hariri'nin⁷⁷ bir suikastla öldürülmesi ve 2006 yılında Hizbullah-İsrail çatışmasının yarattığı gerginlik İran-S. Arabistan arasında 90'lı yıllardan itibaren yumuşayan ilişkileri zehirleyen en önemli olaylar olmuştur (Terrill, 2011, 39). Yine 2006 yılında Filistin'de yapılan ilk serbest seçimleri S. Arabistan'dan ziyade İran'a yakın olan Hamas'ın kazanmış olması da Filistin meselesinde el-Fetih'in dolayısıyla S. Arabistan'ın elini zayıflatmıştır. 2008-2009 yılında çıkan Gazze savaşı ve savaş sırasında Hamas'ın İsrail karşısında gösterdiği direnç de Filistin meselesinde S. Arabistan'ın elini zayıflatmış bir etken olmuştur⁷⁸. Bu dönemde Irak'ta artan İran

⁷⁷ Refik Hariri uzun yıllar boyunca Lübnan'daki Sünni kesimin önde gelen simalarından biri ve ülke siyasetinin aktif bir figürüydü. Aynı zamanda Suudi vatandaşı olan Hariri, İbn Suud yönetimi ile çok yakın iktisadi ilişkiler geliştirmiştir. Hariri suikastında Suriye ve İran destekli Hizbullah örgütünün sorumlu olduğu iddia edilmiş ve uluslararası baskılar sonucu Suriye'nin Lübnan iç savaşından bu yana Lübnan'a konuşlandığı askeri birliklerini Lübnan'dan çekmesi sağlanmıştır. (Terrill, 2011, 39).

⁷⁸ Gazze savaşı sırasında tüm Arap ve İslam dünyasında artan Filistin yanlısı gösteriler ve savaşa

nüfuzuna ek olarak Levant bölgesinde de İran'ın güçlenen etkisi, İran'ın bölgedeki muhafazakâr monarşileri “Şii Hilali” oluşturarak kuşatmaya çalıştığı endişesini güçlendirmiştir (Rubin, 2010, 14; Valbjørn, Bank, 2012, 9).

İbn Suud rejimi açısından pan-İslamizm'den gelen üçüncü önemli tehdit kaynağı ideolojik olarak Vehhabi İslam yorumundan beslenen⁷⁹ cihatçı selefiik anlayışıdır. Günümüzde Ortadoğu bölgesinde El-Kaide, İŞİD gibi radikal terör örgütlerinin de ideolojik tabanını teşkil ede bu anlayış üç dönemde Suudi rejim güvenliği için oldukça büyük bir tehdit olarak açığa çıkmıştır; 1928 yılında İhvan askerleri rejime karşı ayaklandığında, 1979 yılında Cuheyman ve adamları Kâbe'yi işgal ettiklerinde ve el-Kaide 11 Eylül sonrası İbn Suud rejimi aleyhinde Arap Yarımadasında faaliyetlerini yoğunlaştırdığında.

Cihatçı selefilik anlayışının rejime yönelik ilk tehdidi 1928 yılında çıkan İhvan isyanıdır. İhvan, İbn Suud'un bugünkü S. Arabistan topraklarını “cihat” adı altında fethetmesine yardım etmek üzer oluşturduğu kabile askerlerine verilen addır. Ancak geleneksel Vehhabi doktrininden beslenen cihatçı selefilik anlayışını benimsemiş olan İhvan askerleri S. Arabistan'ın kuruluşu sırasında modernleşme hamlelerine karşı çıkmış, devlet çıkarlarının İslam'ın amaçlarından üstün tutulduğu iddiasıyla 1928 yılında rejime karşı isyan etmiştir. İbn Suud rejimi 1929-30⁸⁰ yıllarında isyancı askerleri ortadan kaldırarak isyanı kanlı bir biçimde bastırma konusunda başarılı olmuşsa da rejimin isyancı askerlerin mensup olduğu kabilelerle uzlaşması uzun zaman almıştır (Al-Rasheed, 2010, 108).

Cihatçı selefilik anlayışının rejime yönelik ikinci tehdidi 1979 yılında Cuheyman ve adamlarının Kabe'yi işgal etmeleridir. Kendisi de koyu bir Vehhabi olan Cuheyman el-Uteybi⁸¹ hicri 1400 yılının ilk gününde adamları ile birlikte Mekke'deki büyük camiye (Mescid-i Haram) basarak ele geçirmiş, rejimi yolsuzluk, Batılı kafirlerle ittifak kurma, İslam ilke ve prensiplerine aykırı davranmakla suçlamıştır. Cuheyman bu suçlamaları

dönük medya ilgisi, S. Arabistan ve Körfez ülkelerinin Arap olmaktan ziyade İran'ın bir piyonu olarak gördükleri, Hamas'ın İslami retoriklerinin Ortadoğu genelinde güçlenmesine sebep olmuştur. Göstericiler genel olarak başta Mısır olmak üzere muhafazakar Arap rejimlerinin Filistin meselesine olan duyarsızlıklarını şiddetle eleştirmişlerdir. Bu dönemde S. Arabistan savaş sırasında bozulan imajını düzeltmek için bir milyar dolarlık bir fon ayırarak Gazze'nin yeniden imarına katkı sağlama gereği duymuştur. Bu savaş Batı yanlısı/muhafazakar (S. Arabistan, Mısır) kamp karşısında Batı karşıtı/radikal (Hamas, Hizbullah, İran) kampın nispi gücünü artırmıştır (Valbjørn, Bank, 2012, 19-22).

⁷⁹ Kâbe eski imamı Şeyh Adil el-Kalbani, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan Integrity UK tarafından yayımlanan görüntülerde, Dubai merkezli MBC kanalında konuşurken, “İŞİD’le aynı düşünceyi izliyoruz, ancak daha rafine bir şekilde demiş” ve “İŞİD’in görüşlerini Suudilerin yazdığı kitaplardan ve ilkelerden çıkarttığını belirtmiştir” (Dorsey, 2016, 363).

⁸⁰ İsyanın yayılmasında 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sonrası Hac için ülkeye gelen turist sayısında yaşanan sert düşüşün yarattığı ekonomik sorunlar da etkili olmuştur. Örneğin Mekke ve Medine’ye 1926 yılında 126.000 olan ziyaretçi sayısı 1932 yılında 29.000’e kadar gerilemiştir (Vasiliev, 2013, 574).

⁸¹ Cuheyman'ın mensubu olduğu Uteybi kabilesi Hicaz bölgesinin fethinde ve S. Arabistan devletinin kuruluşu sırasında İbn Suud yönetimine çok büyük yararlılıklar sağlamış, İbn Suud'un savaşçı gücü olan İhvan Ordusunun en önemli insan kaynağını teşkil etmiştir (Al-Rasheed, 2010, 140).

günlerce cami hoparlörleri vasıtasıyla tüm şehre duyurmuştur⁸². Bu dönemde Kâbe baskını ile paralel başka bir kalkışma girişimi de Medine’de yaşanmıştı. Cuheyman ile eş zamanlı olarak, içerisinde bazı Ulusal Muhafız unsurlarının da olduğu bir grup asker Medine şehri civarında rejime karşı harekete geçmişlerdir. Her iki ayaklanma girişimi de Suud güvenlik güçleri tarafından⁸³ şiddetle bastırılmış, Cuheyman dâhil sağ olarak ele geçirilenler (63 kişi) kamuoyu önünde idam edilmişlerdir. Bu toplu idam ile İbn Suud halka açık bir mesaj vermiştir: “İbn Suud, rejime karşı ayaklanarlara asla müsamaha göstermeyecektir” (Kechichian, 2001, 91).

Cihatçı selefilik anlayışının rejime yönelik üçüncü tehdidi 11 Eylül sonrası el-Kaide terör örgütünün başta Yemen’de olmak üzere tüm Arap Yarımadasında yoğunlaşan faaliyetleri ve İbn Suud rejimini hedef alan saldırılarıdır.

İbn Suud rejimine yönelik üçüncü önemli tehdit petrol gelirlerinde meydana gelebilecek bir azalmadır. Bu petrol fiyatlarının düşmesi yoluyla olabileceği gibi petrolün iletim ve nakil hatlarında meydana gelebilecek bir sorundan da kaynaklanabilir. Ülke gelirlerinin %90 oranında petrole olan bağımlılığı petrol gelirlerinin sürekliliğini rejimin istikrarı için hayati kılmaktadır.

S. Arabistan’da rejimin istikrarı ile ülkedeki ekonomik refah arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Ülkede devlet düşüncesi ve devletin altyapısal gücü zayıf olmasına rağmen toplumun İbn Suud rejimine sadakati, yönetimden kabile şeyhlerine, kabile şeyhlerinden bireylere akan rant/himaye üzerinden sağlanabilmektedir. Petrol gelirlerinin ülkedeki sosyal sözleşmenin yerini tuttuğu gerçeği göz önüne alınırsa, ekonomik refahta meydana gelebilecek kaydadeğer bir azalma bu sadakati sarsabilecektir. Ekonomik refahı, petrol gelirlerinde meydana gelebilecek bir azalma olumsuz etkileyebileceği gibi sabit kalan petrol gelirlerine rağmen hızla artan nüfusun ya da rejimin artan harcamalarının (örneğin çok hızlı artan savunma harcamaları) ekonomi üzerinde yaratacağı baskı da olumsuz etkileyebilir. 2016 yılı itibarıyla 32 milyon olan S. Arabistan nüfusunun 2050 yılında 60 milyona ulaşması beklenmektedir (Alhassan, 2016, 48). Ülkede nüfus artış hızının oldukça yüksek olması, rejimin istikrarı için rejimin gelirlerinin de benzer oranda bir artışını zorunlu kılmaktadır. Yapılan bir hesaplama göre ülke nüfusundaki artış bugünkü gibi (%3) sabit kalırsa 2030 yılında rejimin vatandaşlarına bugünkü yaşam standartlarını sağlayabilmesi için petrol fiyatlarının varil başına 320 dolara ulaşması gerekmektedir (Ulrichsen, 2016, 4).

Bu bölüm boyunca incelenen rejimin üç önemli bileşeni (İbn Suud hanedanı, kabile

⁸² Cuheyman İslam inancına göre gelmesi gereken mehdinin Muhammed bin Abdallah el Kahtani olduğunu söyleyerek tüm Müslümanları bu mehdinin etrafında toplanmaya çağırmıştır (Kechichian, 2001, 100).

⁸³ Mescit ancak Fransız özel kuvvetleri yardımıyla isyancılardan geri alınabilmiştir. Fransız askerlerinin (gayri müslümlerin) Mescitteki çatışmaya iştiraki de ancak ulemanın uygun fetvası ile mümkün olmuştur.

konfederasyonları/sermayedarlar ve ulema) varlığını, istikrarını ve imtiyazlarını monarşiye borçludurlar. İbn Suud rejimi denildiğinde de sadece kral ve yönetimin üst kademelerinde yer alan asker/sivil bürokratlar değil rejimin varlığından ve istikrarından nemalanan bu kesimler kastedilir. Hanedan, ulema, kudretli kabile yöneticileri ve sermayedarlar ülke siyasetine dair her zaman ortak bir vizyonu paylaşamayabilirler. Ancak tüm bu yapılar mevcudiyetini ve imtiyazlarını rejimin istikrarına borçlu olduklarından rejime yönelik bir tehdit aynı zamanda tüm bu sınıfların yaşamsal çıkarlarına yönelik de bir tehdittir. Bu yüzden kuruluşundan bugüne İbn Suud rejimin in güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit ortaya çıktığında tüm bu yapılar kenetlenmiş ve tehdidi birlikte göğüsleme eğilimi göstermişlerdir.

İbn Suud rejimi her ne kadar kuruluşundan bu güne kadar bütüncül bir yapı sergilese de içeriden ve dışarıdan önemli saldırılar ile karşı karşıyadır. Ulusaşırı ideolojiler (Müslüman Kardeşler, IŞİD), hidrokarbon gelirlerinin azalmasından kaynaklı ekonomik refah sorunları ve hanedan içi bölünmeler rejimin güvenliği açısından en önemli riskleri teşkil etmektedir.

3.2.2. Toprak bütünlüğünü korumak

Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi 1932 yılında S. Arabistan devletini kuran İbn Suud, Orta Arabistan kökenli bir kabile lideridir. Devletin temellerinin attığı bu bölge son derece kısıtlı kaynaklara sahip olup bir devleti ayakta tutabilecek insan kaynağından ve doğal kaynaklardan yoksundur. Bu yüzden, devletin kuruluş sürecinde, İbn Suud doğuya (Körfez bölgesine), kuzeye, (güney Irak ve Suriye sınırlarına), batıya (Hicaz bölgesine) doğru askeri seferler düzenlemek zorunda kalmıştır. Bütün bu seferler İbn Suud yönetiminin ülkeyi ayakta tutacak kaynaklara ulaşma çabasıdır.

Bugün İbn Suud rejimini ayakta tutan iki önemli güç merkezi vardır; İslam ve Petrol (Walt, 1987, 56). Kutsal beldelere hükmediyor olmak dini/ideolojik bir meşruiyet sağlarken dünyanın en zengin petrol yataklarına sahip olmak hem devasa bir ekonomik getiri hem de monarşiye uluslararası güvenlik garantisi sağlamaktadır. Bu iki kaynak da İbn Suud rejiminin çekirdeğini teşkil eden Orta Arabistan'ın çok uzağında yer alır. Ülkenin en zengin petrol yatakları doğu bölgelerinde, kutsal beldeler ise batı kısmında yer alır. İdeolojik meşruiyeti ve ekonomik refahı sağlamak için kutsal beldeleri ve petrol sahalarını/iletim hatlarını korumak monarşinin en temel gayesi olmuştur (Obaid, 2014, 9). Suudi askeri kapasitesinin, uzun ve savunması zor sınırları, geniş ve seyrek yerleşmiş toprakları savunmada yetersiz kalması ve S. Arabistan'ın sahip olduğu zengin petrol rezervleri ülkeyi bölgedeki güçlü devletlerin potansiyel bir hedefi haline getirdiği için toprak bütünlüğüne yönelik güvensizlik endişesi Suudi politikasında sabit bir unsur haline gelmiştir (Hinnebusch, 2003, 123).

Abdülaziz bin Abdurrahman 1932 yılında bugünkü S. Arabistan devletini kurduğunda

tarihte ilk defa bu toprakları tek bir merkezin yönetimi altında birleştirmiş oluyordu. Tüm Arabistan'ın tek bir merkezi otorite altında birleşmesi 1744 yılında başlayıp 1932 yılında sonlanan yaklaşık ikiyüz yıllık çetin bir mücadelenin sonunda gerçekleşmiştir. Bu dönemde İbn Suud zaman zaman bölgedeki kabile konfederasyonları ile (İbn Reşid, Şerif Hüseyin) zaman zaman da büyük devletlerle (Osmanlı, İngiltere, Almanya, ABD) mücadele etmek zorunda kalmıştır (Ataman, Kuşçu, 2012, 3). Tüm bu çetin mücadele sonucu Abdülaziz bin Abdurrahman ülke tarihinde ilk defa, kurduğu kabile savaşçıları (ihvan), yardımıyla tüm S. Arabistan topraklarını ele geçirerek merkezi bir yapı oluşturmayı başarmış, modern S. Arabistan devletini kurmuştur. Tüm Arabistan topraklarını ele geçirmek zor olduğu kadar bu toprakları tek bir merkezi idarenin yönetimi altında tutmak da oldukça zor olmuştur. Ülke coğrafyası, iklim yapısı, sosyolojisi, bölgesel ve küresel güçlerin ülke üzerinde yürüttükleri politikalar, toprak bütünlüğün kırılganlığının en önemli sebepleridir.

S. Arabistan, temelleri aktif fay hatları üzerine inşa edilmiş bir devlettir ve İbn Suud rejimi er ya da geç sismik bir kaymanın bu devleti sarsabileceğinden endişelenmektedir (Bradley, 2015, 67). Bu yüzden İbn Suud rejiminin ana kaygısı devletin kuruluşundan itibaren, ülkesel ve toplumsal açıdan genişleyen bir yaşam alanını tahkim etmek olmuştur (Sullivan, 1970, 436). S. Arabistan'ı sarsması mümkün olan içeriden kaynaklı iki aktif fay hattından bahsedilebilir; Hicaz, Necran ve Asir bölgelerinin rejimle olan gönülsüz birlikteliği, 1979 sonrası dönemde ülkenin petrol zengini Doğu Vilayetindeki Şiilerin ayrılarak kendi devletlerini kurma emelleri. Bu aktif fay hatları, İbn Suud rejiminin tüm etnik ve dinsel kimlikleri bir ulus fikri altında eritmedeki başarısızlığının bir sonucudur. Ülke dışından toprak bütünlüğüne yönelik en önemli iki tehdit ise; Mekke ve Medine üzerinde hak iddia eden Haşimi (Irak ve Ürdün) tehdidi ve ülke güneyindeki Asir, Necran ve Zizan eyaletleri üzerinde hak iddia eden Yemen tehdidi. Ülke topraklarının genişliği göz önüne alındığında savunmaya ayırdığı devasa bütçeye rağmen İbn Suud rejimi, ülkeye dışarıdan ve içeriden yönelen tehditlere karşı hiçbir zaman askeri bir caydırıcılığa sahip olamamıştır (Metz, 1993, 148-50). Ülkenin askeri kapasitesinin toprak bütünlüğünü korumadaki yetersizliği kraliyet ailesini dış güvenlik garantilerine mecbur bırakmıştır.

3.2.2.1. Haşimi tehdidi

İbn Suud rejimine karşı ilk ciddi tehdit Şerif Hüseyin ve oğulları tarafından yöneltilen “Haşimi” tehdididir⁸⁴. I. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin “Şerif Hüseyin'in oğullarını Ürdün⁸⁵ ve Irak tahtına yerleştirmesi İbn Suud rejiminde Haşimi federasyonu tarafından

⁸⁴ Haşimiler Hz. Muhammed'in soyundan gelen bir kabiledir ve Osmanlı yönetimi İbn Suud Hicaz bölgesini ele geçirene kadar Haşimleri bölgenin yöneticisi olarak tanımaktaydılar. Şerif Ali (Ürdün kralı Abdullah'ın dedesinin erkek kardeşi) 1924 yılına kadar Hicazın yöneticisiydi (Partrick, 2013).

⁸⁵ İngilizlerin etkisi, kapsamlı sübvansiyon ödemeleri ve Ürdün'ün Arap Lejyonunu eğitime rolüyle 1950'lerin ortalarına kadar önemli olmuştur (Walt, 1987: 55).

sarıldığı kuşkusu uyandırmıştır”⁸⁶ (Cleveland, 2008, 259). İbn Suud bu tehdidi bertaraf etmek için 1924 yılında Hicaz bölgesine girerek Mekke ve Medine’yi Şerif Hüseyin’den almış ve Şerif Hüseyin’i sürgüne göndermiştir. İbn Suud rejiminin bu başarısı müttefiki İngiltere tarafından İbn Suud’un Hicaz ve Necd krallığını tasdik eden Cidde Anlaşması (20 Mayıs 1927) ile ödüllendirilmiştir. Bu şekilde İbn Suud rejimi, hem yönetimine uluslararası meşruiyet kazandırmış hem de savaş nedeniyle azalan Hac gelirlerinin ülkeyi soktuğu darboğazdan İngiliz ekonomik desteği ile kurtulmuştur (Cleveland, 2008, 259-60). Ancak Ürdün’deki Haşimi yönetimi Şerif Hüseyin’in Hicaz bölgesinden çıkarılmasını bir türlü hazmedemediğinden⁸⁷ Hicaz’ın İbn Suud’dan geri alınması için de uğraşmaktan geri durmamıştır. Bu süreçte Ürdün Haşimi krallığı Hicaz bölgesinde İbn Suud rejiminden memnun olmayıp Şerif Hüseyin’e sadakat gösteren kabileleri İbn Suud rejimine karşı örgütleyerek isyana teşvik etmiştir (Vasiliev, 2013, 574). Hicaz bölgesinde İbn Suud rejimine karşı oluşan memnuniyetsizlikte bölgede İbn Suud’un resmi din yorumu olan Vehhabiliğin benimsenmemesinin de katkısı vardır. Bu memnuniyetsizliğin artmasında 1929 yılında İhvan askerlerinin İbn Suud rejimine yönelik isyanı sırasında çıkan çatışmaların bölgedeki Hac turizmini baltalayarak yol açtığı ekonomik⁸⁸ sorunlar ve 1929 dünya ekonomik bunalımının da katkısı olmuştur (Vasiliev, 2013, 574).

1920’li yılların sonlarında Ürdün kralı Abdullah’ın teşvikiyle Necdîlileri (İbn Suud’u) kovmak ve bağımsız bir Hicaz devleti kurmak için Hicazlı aşiretlerin önde gelenlerinin de aralarında bulunduğu bir kısım muhalif tarafından Hicaz Liberal Partisi isimli bir örgüt kurulmuştur. Parti yönetimi bölgedeki genel memnuniyetsizliği de kullanarak Hicaz bölgesinde İbn Suud rejimine yönelik genel bir isyan çıkarmak için çalışmıştır. Neticede İbn Suud rejimine isyan eden eski İhvan askerlerinin bir kısmının da katıldığı, çoğunluğu Hizac’da yaşayıp İbn Suud rejiminden memnun olmayan kabileler tarafından Mayıs 1932 yılında Hicaz isyanı başlatılmıştır. İsyanın başlamasında başrol oynayan Billi kabilesinin şeyhi Hamid bin Rifada, İbn Suud rejimine karşı isyan dalgasını başlatmadan önce Yemen’e gidip Asir bölgesini yöneten Emir Muhammed el-İdris ile görüşerek eşzamanlı bir saldırı planlamıştır. Emir İdris’in kuvvetlerinin güneyden Asire’den başlayarak Hicaz bölgesine doğru saldırmasını öngören bu plan işe yaramamıştır. Tek başına kalan Hicazlı kabileler kısa bir süreliğine Hicaz’ın kuzeyini ele geçirip Mekke ve Medine’ye yöneldilerse de Necd kuvvetleri karşısında fazla tutunamayarak yenilmişler, İbn Suud isyan girişimini bastırmıştır (Nūwār, 2006, 156-

⁸⁶ Irak ve Ürdün arasında, İngiliz savaş ofisi tarafından bilinçli olarak, oluşturulan koridor ile S. Arabistan’ın Suriye ile olan irtibatı kesilmiştir.

⁸⁷ Ürdün Kralı Abdullah İbn Suud’u uzun süre Hicaz’ın meşru yöneticisi olarak tanımadı. Fakat başta Arap ülkeleri olmak üzere uluslararası kamuoyunda S. Arabistan devleti tanınmaya başlayınca kral Abdullah, babasından, Hicaz’ı gasbeden İbn Suud yönetiminden bu toprakları geri alma ümidini yavaş yavaş kaybetti (Nūwār, 2006, 163-64).

⁸⁸ Mekke ve Medine’ye 1926 yılında 126.000 olan ziyaretçi sayısı 1932 yılında 29.000’e kadar gerilemiştir (Vasiliev, 2013, 574).

57; Vasiliev, 2013, 577-79). Bu süreçte İbn Suud, Kral Abdullah'ı Hicazlı kabileleri İbn Suud rejimine isyana teşvikle suçlayıp yönetimini devirmeye çalışırken, Kral Abdullah da Hicaz bölgesinde İbn Suud rejimini zayıflatmak için babası Şerif Hüseyin'e sadık kabile şeyhlerini desteklemeyi sürdürmüştür. Bu dönemde bölgedeki İngiliz komiseri Ryan, Londra'ya gönderdiği memorandumda Kral Abdullah'ın Hicaz'daki kabilelere mektuplar göndererek isyan etmeleri durumunda Ürdün askerlerinin bölgeye sevk edileceği teminatı verdiğini bildirmiştir (Nūwār, 2006, 157).

II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler İbn Suud rejiminde, İngilizlerin Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan'ı içine alan Haşimi devleti kurmayı planladığı kanaati oluşturmuştur (Elits, 2004, 225). Şerif Hüseyin'in oğlu Ürdün Kralı Abdullah'ın gerek İngiltere gerekse bölgedeki diğer aktörler nezdinde yaptığı girişimler İbn Suud'un bu kuşkularını artırmıştır. Şüphesiz böyle bir devletin kurulması İbn Suud'un tarihsel rakipleri tarafından çevrelenmesi demektir. Abdülaziz, Haşimilerin bu girişimini ancak Suriye yönetimi üzerinde baskı kurup askeri darbeyi destekleyerek engelleyebilmiştir. 1949 yılında İbn Suud ve ABD desteğiyle Şükrü el-Kuvvetli ülkede darbe yaparak Büyük Haşimi Krallığı fikrini ortadan kaldırıp İbn Suud'u rahatlatmıştır (Keynoush, 2016, 63-64). Takip eden süreçte Suriye Başbakanı Haşim el-Attas'ın yükselen Mısır tehdidini dengelemek için Bağdat Paketi'ne katılarak Irak ile yakınlaşma planları İbn Suud rejiminin yeniden Haşimi tehdidi ile yüzleşmesine neden olmuştur. İbn Suud rejimi bu dönemde Suriye yönetimi içerisindeki farklı vizyona sahip hareketleri destekleyerek bu bunalımı aşabilmiştir. Neticede 1955 yılında gerçekleşen yeni bir darbe ile Suriye'de monarşi sona ermiş dolayısıyla Haşimi tehdidi büyük oranda ortadan kalkmıştır (Keynoush, 2016, 68).

3.2.2.2. Yemen kaynaklı tehdit

S. Arabistan'ın toprak bütünlüğüne yönelik diğer bir tehdit kaynağı Yemen'dir. Günümüzde S. Arabistan sınırları içerisinde kalan Asir, Zizan ve Necran bölgesi tarihsel olarak Yemen ve S. Arabistan arasında sınır anlaşmazlıklarına konu olmuştur. Bu anlaşmazlığın en önemli sebebi uzun yıllar bölgeye hükmeden Osmanlı yönetiminin bu bölgeleri (S. Arabistan'ın güneyi, Yemen'in kuzeyi) denetimi altında tutamayıp buraları yerel kabilelerin otonom yönetimine terk etmesidir. Nitekim Osmanlılar 1919'da bölgeden geri çekilirken geriye birkaç kabile arasında parçalanmış bir ülke bırakmışlardır. Bölgede I. Dünya Savaşı sonrası İngiltere tarafından bağımsız ama İngiliz müttefiki bir yapı kurulmak istenmesi Yemen ve Suudi yöneticiler tarafından, bu toprakların kendi ülkelerinin bir parçası olduğu gerekçesiyle, tepkiyle karşılanmıştır (Al-Maghafi, 2012, 320).

I. Dünya Savaşı sonrasında Asir, Zizan ve Necran bölgesinin önemli bir kısmını Emir Muhammed el-İdris yönetiyordu. 1920 yılında Emir İdris ile İbn Suud arasında yapılan anlaşmayla İbn Suud, Asir ve Necran'ın önemli bir kısmında İdris'in yönetimini

tanındığını kabul etmiştir. Hâlbuki bu dönemde Yemen’i yöneten İmam Yahya Asir, Zizan ve Necran bölgesinin Yemen’in parçası olduğu konusunda ısrarcıydı. 1928 yılında İmam Yahya’nın bölgeyi denetlemeye dönük girişimleri İngilizlerin bazı Yemen kentlerini havadan bombalaması üzerine başarısız oldu. Bu dönemde tüm enerjisini Hicaz bölgesinin fethi için sarf eden İbn Suud 1924 yılında Hicaz’ı fethedip ulusal ve uluslararası meşruiyetini tahkim edince 1933 yılında bölgeye asker sevk ederek Emir İdris idaresine son verdi, Asir, Zizan ve Necran’ı S. Arabistan topraklarına kattı. 1934 yılında İmam Yahya ile imzalanan Taif anlaşması neticesinde Asir, Zizan ve Necran bölgelerinin İbn Suud rejimine terkedilmesi Yemen tarafından da kabul edilmiştir (Vasiliev, 2013, 577-79). Ancak Taif anlaşması ile Yemen tarafı Asir, Zizan ve Necran üzerindeki toprak iddiasından büsbütün vazgeçmemiştir. Anlaşmanın 22. maddesinde tarafların tek taraflı olarak anlaşmadan çekilebileceğinin ve anlaşmanın her 20 yılda bir yenileneceğinin yazılması her iki ülkenin de bölgede geçici bir statüko oluşturma niyetinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bölge halkının Suudi vatandaşı olma konusunda yaşadığı gönülsüzlük⁸⁹ Yemen’in bölgede hak iddia etmesine mesnet teşkil eden en önemli husus olmuştur. En son 2000 yılında Suudi güvenlik güçleri ile bölgedeki kabileler arasında çıkan çatışmada 40 civarında ayrılıkçı öldürülmüştür (Bardley, 2015, 74). Bölge nüfusunun genellikle Şiiliğin bir kolu olan Zeydi mezhebine mensup olmaları ve ülkedeki ana akım Vehhabilik tarafından İslam dışı kabul edilmeleri rejimin askeri baskısı için bir gerekçe olarak kullanılmıştır. Yemen ve S. Arabistan arasındaki güç asimetrisinin bir sonucu olarak İbn Suud rejiminin hem masada hem de sahada uyguladığı etkin baskıyla Asir, Zizan ve Necran bölgeleri S. Arabistan sınırları içerisinde kalmıştır.

Sorunun Yemen tarafındaki görünümü ise oldukça farklıdır. İki ülke arasında imzalanan anlaşmaya rağmen, kendilerine ait olan toprakları kaybetmiş olma duyguları, ülkenin iç siyasetinde ve Suudi Arabistan ile olan ilişkilerinde her zaman tedirginlik yaratan bir rol oynamaya devam etmiştir. Çünkü 1920’lerden bu yana, Yemen ile S. Arabistan arasında yapılan çoğu anlaşma ya S. Arabistan’ın kazandığı askeri bir çatışma sonrasında ya da Yemen’in içine düştüğü zor ekonomik ya da siyasi bir kriz sırasında gerçekleşmiştir (Al-Maghafi, 2012, 323-24). İbn Suud rejiminin, Yemen’in askeri, siyasi ve ekonomik zayıflıklarından yararlanarak Asir, Zizan ve Necran bölgelerine el koyması Yemen kamuoyunda Riyad’a yönelen öfkenin en önemli sebebidir (Al-Maghafi, 2012, 325). S. Arabistan ile imzalanan tüm anlaşmaların Yemen’in zayıf zamanında imzalamak zorunda kaldığı ve bir gün Yemen tekrar güçlenirse kaybettiği toprakları geri alacağı inancı (Elits, 2004, 223) Yemen’de yaygın bir kanaattir. Riyad’a yönelen bu öfke patlamasında yükselen Yemen milliyetçiliğinin etkisini de

⁸⁹ Örneğin Necran bölgesinde, 1916 ve 1928 yılları arasında İbn Suud yönetimine karşı 26 aşiret isyanı çıkmış ve her isyan İbn Suud rejimi tarafından sert bir biçimde bastırılmıştır. Çıkan çatışmalarda 7000 Necranlı Suudi güçleri tarafından öldürülmüştür (Bradley, 2015, 74).

görmek gerekir. Bu bağlamda Yemen'in ana "ulusal" düşmanının komşu bir Arap devleti (S. Arabistan) olduğunu söylemek hiç de yanıltıcı olmaz (Halliday, 2000, 64). Çoğu Yemenli tarafından paylaşılan temel inanç, Asir, Zizan ve Necran bölgelerinin, tarihinin, sosyal dokusunun yanı sıra bugününün ve geleceğinin Yemen'in bir parçası olması gerektiğidir (Al-Maghafi, 2012, 330).

Şekil 3: Yemen-Eritre anlaşması sonrası Yemen'in devraldığı Haniş Adaları

www.uyduharita.org

İbn Suud rejimi Yemen'in güçlenmesini Arap Yarımadası'ndaki çıkarları ve toprak bütünlüğü için önemli bir tehdit olarak görmektedir. Bu sebepten 1962 yılında Yemen'deki askeri darbe -sadece monarşiyi devrilmekle kalmayıp Yemen'i Mısır gibi güçlü bir askeri desteğe⁹⁰ kavuşturduğu için- İbn Suud rejiminde şok etkisi yaratmıştır (Elits, 2004, 219-20). Haziran Savaşı sonrası çekilen Mısır kuvvetlerinin yerlerinin Sovyet askerleri tarafından doldurulması da İbn Suud rejimi açısından, Yemen'i Sovyetler gibi güçlü bir desteğe kavuşturduğu için, ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Özellikle 1968 yılından itibaren Yemen'e sevk edilen Sovyet silahları ve cumhuriyet yanlılarına hava desteği sağlamakiçin için ülkeye gönderilen Sovyet savaş uçakları ülkede Sovyetlerin pozisyonunu güçlendirmiştir. Cömert Suudi yardımları ve arabuluculuk girişimleri sonucu 1970 sonrası Sovyetlerin Sanaa'daki nüfuzu azalsa da Güney Yemen 1990 yılına kadar Sovyet etkisinde kalmaya devam etmiştir (Walt, 1987, 97). Yine

⁹⁰ Bu dönemde Mısır hava kuvvetlerine ait uçaklar S. Arabistan'ın güney sınırındaki kasabaları bombalamış ve İbn Suud rejimi Mısır'ın ülkede monarşiyi devirmeyi planladığından ciddi olarak endişelenmeye başlamıştır (Elits, 2004, 223).

bu yüzden 1990'lı yıllarda Yemen'in Kızıldeniz'deki etkinliğini artıran Yemen-Eritre yakınlaşması ve Kızıldeniz'in ağzında yer alan Haniş adalarının Yemen tarafından devralınması İbn Suud rejimi tarafından Kızıldeniz güvenliği açısından önemli bir endişe kaynağı olmuştur (Etheredge, 2011, 133-34). 1992 yılından beri İbn Suud rejimi, Yemen'in silahlı kuvvetlerini modernize etmek için petrol gelirlerini kullanacağından endişelendiği için, yabancı petrol şirketlerinin, uzun süredir Yemen kontrolü altındaki tartışmalı bölgenin bir bölümünde petrol arama çalışmalarını sonlandırılması için büyük gayret sarf etmiştir (Elits, 2004, 223; Metz, 1993, 155-56). Söz konusu bölge zengin hidrokarbon rezervlerine sahip olması sebebiyle iki ülkenin de üzerinde hak iddiada ettiği yaklaşık Türkiye büyüklüğünde bir çöl olan Rubu'l Hali'dir (Boş Çeyrek). İbn Suud rejimi bu bölgede Yemen'in kontrolü sağlaması durumunda, bölgenin zengin hidrokarbon rezervlerinin Yemen'i güçlendireceğinden endişelenmektedir.

2000'li yılların başından itibaren Salih yönetimi ile İran yanlısı Husiler arasında süren çatışmalar⁹¹ Arap Baharı sürecinde Yemen'deki rejimin devrilmesi ile sonuçlanınca İbn Suud rejiminin toprak bütünlüğüne yönelik Yemen kaynaklı yeni bir tehdit açığa çıkmıştır. 1960'lı yıllarda pan-Arap ideolojinin güdümünde Nasır'ın desteğini, Nasır sonrası dönemde Sovyet desteğini arkasına alarak İbn Suud rejimini tehdit eden, Yemen 2000'li yılların başından itibaren İran'ın desteği ile İbn Suud rejimini tehdit etmeye başlamıştır. Yemen'de Suudi müttefiki bir rejimin çökmesi ve İran destekli militarist bir örgütün ülkede güçlenmesi İbn Suud rejimi açısından İran tarafından çevrelenmişlik hissi yaratmıştır. Diğer taraftan Arap Yarımadasının en kalabalık⁹² ve en yoksul ülkesinden S. Arabistan'a oluşabilecek bir göç dalgası, kaçakçılık ve terör örgütlerinin krallığın güney sınırlarında yuvalaması İbn Suud rejimi açısından istikrarsızlık yaratacaktır. Yemen üzerinde, tıpkı Nasır döneminde olduğu gibi, İran gibi İbn Suud rejimine muhalif güçlü bir devletin nüfuz sahibi olması ülkenin tüm güney sınırı boyunca (1500 km) yoğun güvenlik sorunlarına yol açacaktır.

İbn Suud rejiminin toprak bütünlüğüne yönelik Yemen kaynaklı diğer bir tehdit Yemen'de yuvalanan el-Kaide (Yemen el-Kaide'si) terör örgütünün bölgede alan hakimiyeti sağlayarak oluşturmaya çalıştığı terör devleti yapılanmasıdır. Radikal selefi bir ideolojiyi benimseyen el-Kaide terör yapılanması İbn Suud rejimini yolsuzlukla itham etmekte ve Batı ile geliştirdiği dostane ilişkileri nedeniyle rejimi devirmeyi amaçlamaktadır. Yemen'in içinde bulunduğu sosyoekonomik koşulların örgütün ideolojisini yaymak için sağladığı uygun ortamın yanı sıra İbn Suud rejimi örgütün temsil ettiği radikalizmin S. Arabistan'da da -rejime muhalif kesimler arasında- geniş

⁹¹ Wikileaks tarafından yayınlanan diplomatik belgelerin birinde Yemen'in devrik lideri Ali Abdullah Salih ABD'nin Yemen büyükelçisine İran destekli Husilerle yaptığı 2004-10 yılları arasındaki çatışmaları anlatırken "ABD ve İsrail adına Husilerle" savaştıklarını söylemiştir (Salisbury, 2015, 7).

⁹² 2010 yılı sayımlarına göre Yemen nüfusu 24 milyondur. Ülkede nüfus artış hızının %3,5 gibi oldukça yüksek bir oranda seyretmesinden ötürü 15 yıl sonra Yemen nüfusunun 38 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir (Terril, 2013, 4).

bir taraftar kitlesi edinmesinden korkmaktadır. Arap Baharı sürecinde örgüt, Yemen’de Suudi müttefik Salih rejiminin devrilmesini İbn Suud rejimini devirme kampanyasının ilk adımı olarak kabul etmiştir (Terrill, 2013, 57).

Yemen’de el-Kaide varlığı her ne kadar 1992’li yıllara kadar uzansa da 2000 yılında ABD USS Cole destroyerine düzenlenen ve 17 ABD askerinin ölümü ile sonuçlanan saldırı ile dünya gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. 2007-2009 yılları arasında bölgedeki el-Kaide unsurlarının düzenlediği saldırılarda çok sayıda Batılı turist ve diplomatik misyon mensupları öldürülmüştür (ICG, 2017). Bölgedeki el-Kaide unsurlarının sadece Batılı hedeflere değil doğrudan Suudi rejimini hedef alan saldırıları rejim açısından ciddi bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu saldırıları Yemen’de yuvalanan örgüt üyelerinin gerçekleştirmiş olması İbn Suud rejimini sınırları ötesinde bir terör tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır (Terril, 2013, 24-25).

Arap Baharı sürecinde Yemen’de devlet otoritesinin çökmesi ve bölgede yerel kabilelerin artan etkinliği el-Kaide’nin barınma imkânlarını artırmıştır. Özellikle örgütün 2011 yılında bölgedeki önemli kasabaları ve Güney Yemen’in başkenti konumundaki Abyan’ı ele geçirmesi örgütün Güney Yemen’deki alan hâkimiyetini güçlendirmiştir. Arap Baharı sürecinde Şii/Husilerin Yemen’de yükselen profilleri el-Kaide için yeni fırsat alanları da açmıştır. Bölgede yükselen mezhepsel tansiyon Şiiilerin etkinliğini istemeyen yerel ve hükümet unsurlarının el-Kaide’ye daha ılımlı yaklaşımlarını kolaylaştırmıştır (ICG, 2017). Yemen’in güneyinde terör örgütlerinin alan kontrolü aynı zamanda Kızıldeniz, Aden Körfezi ve Bab el-Mendeb boğazındaki deniz trafiği için de önemli bir tehdit unsurdur. Sayılan yerlerin en önemli petrol nakil hatları arasında yer alması İbn Suud rejiminin güvenliği açısından buraları önemli kılmaktadır.

3.2.2.3. Ülke içinden kaynaklanan tehditler

Ülke içerisinde toprak bütünlüğüne dönük birinci tehdit Hicaz, Asir ve Necran bölgelerinin Suudi devletiyle gönülsüz birlikteliğidir. Tüm bu bölgeler İbn Suud tarafından I. Dünya Savaşı sonrası bölgede oluşan güç boşluğundan yararlanılarak silah zoruyla ele geçirilmiştir. 1932 yılında S. Arabistan Krallığı kurulduğundan beri ülke başta İbn Suud olmak üzere Necd kökenli kabileler tarafından yönetilmiş, ulema, silahlı kuvvetler, bürokrasi gibi kritik kurumlara Necd bölgesi dışından girişler son derece kısıtlanmıştır. Bu durum ülkede Hicazlılar ve Necdliler arasında ciddi bir rekabeti açığa çıkarmıştır. Bu rekabetin ortaya çıkmasında 1932 yılına kadar farklı bir hanedan (Haşimi) tarafından yönetilen bu bölgenin 1932 yılında İbn Suud hanedanına silah zoruyla dâhil edilmesi de etkili olmuştur (Elits, 2004, 219-20). Ülkedeki tüm yönetici ve dinî seçkinlerin Necd kökenliler arasından yükselmesine ve kendilerinin Necdliler tarafından ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesine içerlenen “Hicazlı elitler,

İbn Suud rejimine yönelik derinleşen çelişkili duygular taşımakta, siyasi olarak daha güçlü gördükleri Necdli emsalleri tarafından tanınmak ve saygı görmek istemektedirler” (Karadere, 2015).

Hicaz⁹³, Asir ve Necran bölgelerinin devletle gönülsüz birlikteliğinin en önemli kanıtı İbn Suud rejimine karşı periyodik olarak bölgeden çıkan isyanlardır. Ülke tarihi boyunca bu üç bölgede de genel olarak ülkedeki ana akım din yorumu olan Vehhabilik itibar görmemiştir. Bu bölgelerde yaşayan halkın İbn Suud rejimine olan aidiyet hisleri, kabile şeyhleri ile kraliyet ailesi arasında artan evlilik ilişkilerine ve kabile şeyhlerine sunulan geniş kamu kaynaklarına rağmen, zayıf kalmıştır (Bardley, 2015, 56, 66).

11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren Suudi vatandaşlarının Hicaz, Necran ve Asir kökenli kabilelere mensup olmaları İbn Suud rejimine karşı kabile isyanları potansiyelinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Saldırıya katılan 15 teröristin mensup olduğu kabilelerin nüfusunun ülke nüfusunun⁹⁴ yaklaşık %60’ına denk olduğu ve ülke içerisindeki terör faaliyetlerinin neredeyse tümünün Hicaz, Necran ve Asir kaynaklı olduğu göz önüne alınırsa bölgedeki kabilelerin yönetime olan sadakatsizlikleri daha iyi anlaşılabilir (Bardley, 2015, 56). 11 Eylül saldırılarının planlayıcısı olan Bin Ladin rejimi ile bu bölgelerin halkı arasındaki bu derin ayrılığı kullanmış, ülke nüfusunun %60’ına denk olan kabilelerden bu teröristleri özel olarak seçmiş ve İbn Suud rejimine, “sizin iktidarınızı dayandırdığınız tüm kabileler benim yanımda” şeklinde bir mesaj vermiştir. Zaten 1990’lı yılların ortalarında bin Ladin,⁹⁵ S. Arabistan’ın parçalanmasına, iki yeni ülkenin -Büyük Yemen ve Büyük Hicaz- kurularak Arap Yarımadası’nın ikiye bölünmesine dair görüşler savunmaktaydı (Bardley, 2015, 69-70).

İbn Suud rejiminin toprak bütünlüğüne yönelik ülke içerisinden kaynaklı ikinci tehdit ülkenin petrol zengini⁹⁶ Doğu Vilayetinde yaşayan ve ülke nüfusunun %10-15’ini oluşturan Şiilerin ayrılarak kendi devletlerini kurma emelleridir. Doğu Vilayeti nüfusunun %55’i Şiilerden oluşmaktadır. Bu vilayetlerdeki Katif, Sihat ve Tarout gibi kentlerin ise nüfusunun %100’ü Şiidir (Bardley, 2015, 78). Eğitim, sosyal, dini haklar⁹⁷

⁹³ 1979 yılında Cuheyman el-Uteybi önderliğinde Hicaz bölgesinde çıkarılan isyanda Mekke’deki Mescid-i Haram (Kabe) ve Medine’deki önemli askeri noktalar isyancılar tarafından ele geçirilmişti. İsyanı Kahtan, Uteybe ve Yemeni kabilelerinin yanı sıra bölgeden yaklaşık 3500 kişi katılmış, Ulusal Muhafız Alayından önemli subayların da destek verdiği saptanmıştır (Wasisiliev, 2013, 812-13).

⁹⁴ Örneğin el-Ğamdi kabilesi -bu kabilenin nüfusu bir milyonu aşkındır- mensuplarından biri 11 Eylül saldırılarına katılan akrabalarından övgüyle bahsederken; “11 Eylül’de sadece birkaç üyemizle neler başardık” demiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür; “milyonlar birlikte ayağa kalktığımızda neler yapabileceğimizi düşünün!” (Bardley, 2015, 71).

⁹⁵ Üsame bin Ladin Yemen kökenli bir Suudi vatandaşdır. Bin Ladin’in babası 1930’lu yıllarda S. Arabistan’a göçmüş, Riyad-Tebuk arasındaki asfalt yol yapım işini üstlenerek kral Abdülaziz’in gözüne girmiştir.

⁹⁶ Şiiler, Suudi Aramco iş gücünün yarısına sahip olduklarından, İbn Suud yönetimi Şiilerin şirketteki varlıklarını önemli bir güvenlik sorunu olarak değerlendirmiştir (Bardley, 2015, 79).

⁹⁷ Şii nüfus sadece Doğu Vilayetinde değil ülkenin güneyinde, Yemen sınırında da yaşamaktadır. Ancak Doğu vilayetinde yaşayan Şiiler sosyal ve ekonomik haklar bakımından Yemen sınırında yaşayan Şiilere göre çok daha iyi konumdadırlar. Bunun en önemli sebebi 1950’li yıllardan itibaren bölgedeki

ve ekonomik fırsatlar bakımından ayrımcılığa maruz kalan Şiiler 1950’li yıllardan itibaren çok sayıda yönetim karşıtı grev ve isyan dalgası başlatmışlardır. Özellikle İran devrimini takip eden süreçte Humeyni’nin rejim ihracı politikası bölge Şiilerini İbn Suud rejimine karşı cesaretlendirmiştir. 28 Kasım 1979 tarihinde Muharrem’in⁹⁸ 1400. yılı dolayısıyla, Humeyni’nin de kışkırtmasıyla, 90 bin Şii gösterici Katif’te toplanmış, Humeyni resimleri taşıyarak İbn Suud rejimi karşıtı ve İran devrimini hatırlatan sloganlar atmıştır. Suudi güvenlik güçleri Doğu Vilayetine yayılan gösterileri ancak üç günde bastırabilmişlerdir (Friedman, 2012, 75).

Doğu Vilayetinin İbn Suud rejiminin güvenliği açısından önemi barındırdığı zengin petrol yatakları ile alakalıdır. Çünkü Suudi Doğu Vilayeti ülkenin hatta dünyanın en büyük petrol sahalarını ihtiva etmektedir. Örneğin Cevher petrol sahası 70 milyar⁹⁹

Şekil 4: Suudi petrol ve doğalgaz yatakları

<http://liberticida.altervista.org/arabia-saudita-la-vendita-di-parte/>

çok sayıda grev/isyan dalgasını başlatabilecek kabiliyete sahip olmaları ve Batılı ülkelerin yönetime birtakım iyileştirmeler için yaptığı baskılardır. Yemen sınırında yaşanan çoğu gerginlik sırasında, bölgedeki Şiiler, yönetimden Doğu Vilayetindeki Şiilere tanınan hakların aynısının kendilerine de tanınmasını talep etmişlerdir (Bardley, 2015, 74; Kechichian, 2001, 97).

⁹⁸ Hicri 10 Muharrem 61 yılında (miladi 10 Ekim 680) Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin ve beraberindekiler Kerbela’da öldürüldüğü için Şiiler açısından Muharrem ayı özel bir anlam ifade etmektedir. Her yıl bu tarihte Hz. Hüseyin’in yasını tutmak için dünya genelinde matem törenleri düzenlenmektedir.

⁹⁹ S. Arabistan’ın toplam kanıtlanmış petrol rezervi 270 milyar varildir.

varillik rezervi ile dünyanın en büyük kıyı petrol sahası olup günlük 5 milyon varillik bir üretim kapasitesine sahiptir. Benzer şekilde Safaniya petrol sahası 1.5, Kureyş petrol sahası 1.2 milyon varil günlük üretim kapasitesine sahiptir. S. Arabistan'ın günlük petrol üretiminin ortalama 10 milyon varil olduğu göz önüne alındığında Şiilerin meskûn olduğu Doğu Vilayetinin tek başına ülke petrol endüstrisinin önemli bir bölümünü teşkil ettiği anlaşılabacaktır (Nuruzzaman, 2016).

İbn Suud rejiminin petrol endüstrisinin yoğunlaştığı Doğu Vilayetinin durumu rejimin ekonomik, güvenlik ve dış politikasının tayininde önemli bir yere sahiptir. Petrol gelirleri rejimin içeride istikrarı için zorunluysa, rejimin uluslararası petrol piyasasındaki rolü ve ABD güvenlik garantilerine sahip olması geniş petrol sahalarına hükmetmesi ile bağlantılıdır.

Şiilerin, Suudi ulusal ana akıma tamamen yabancılaşmasının (Bradley, 2015, 75) ve yönlerini İbn Suud yönetiminden ziyade İran'a dönmesinin (Rubin 2010, 14) en önemli sebeplerinden biri ülkede Şiilere karşı uygulanan ayrımcılıktır. Ulusal bütünleşmeyi sağlamak için "agresif homojenleştirme"yi benimseyen rejim, Vehhabi din yorumunun dışında kalan hiçbir anlayışa (dolayısıyla Şiilere) müsamaha göstermemektedir (Yamani, 2008, 144). Suudi resmi ideolojisini temsil eden Vehhabi ulema Şiileri kâfir olarak gördüğü için Şiilerin kendi mescitlerini açmaları ve kendi inançlarına göre ibadetlerini yapmaları büyük oranda yasaklanmıştır¹⁰⁰. Şiilere yönelik baskı ve ayrımcılık sadece dini yaşamla ilgili değildir. Petrol endüstrisindeki Şii işçilerin artan yoğunluğu rejim tarafından bir güvenlik sorunu olarak görülmüş¹⁰¹, sosyal olarak damgalanan Şiilerin Ordu ve eğitim kurumlarında görev almaları yasaklanmıştır. Şiilere yönelik bu ayrımcılık Şii entelektüeller arasında Doğu Suudi Arabistan'da ayrı bir Şii devlet kurma fikrinin oluşmasına neden olmuştur (Steinberg, 2014, 26).

Aslında Suudi vatandaşı Şiiler 1950'li yıllardan beri yönetim karşıtı bir tavır içinde olarak İbn Suud rejimi ile olan gönülsüz birlikteliklerini her fırsatta göstermişlerdir. 1950'li yıllarda Nasır'ın anti-empyralist söyleminden etkilenen Şiiler rejim karşıtı çok sayıda grev ve gösteriye katılmışlar, 1979 yılında ise İran devriminden etkilenerek rejim karşıtı kitlesel gösteriler düzenlemişler ve nihayet 1980'li yıllarda İran-Irak savaşı sırasında da İbn Suud rejiminin Saddam yönetimini destekliyor olması Şiileri bir kez daha rejim karşıtı eylemlere sevk etmiştir (Al-Rasheed, 2010, 105; Kechichian, 2001, 98-100). Özellikle İran devriminden sonra Humeyni rejiminin devrim ihracı politikası benimsemesiyle birlikte, İbn Suud rejimi, Şiilerin her hareketini İran'ın rejimi devirmek için planladığı bir komplo olarak yorumlamaya başlamıştır (Huwaidin, 2015, 72).

¹⁰⁰ Örneğin 1913 yılından beri Şiilerin halka açık yerlerde Muharrem ritüellerini (Aşura) yapmaları yasaktır.

¹⁰¹ 1950'li yıllarda Nasirizm'den, 1980'li yıllarda Humeyni'nin devrimci söyleminden etkilenen Şii petrol işçileri uzun sürecek grevler başlatarak rejimin ekonomik güvenliğini tehdit etmişlerdir

İbn Suud rejimi ulusal ana akıma (Vehhabilik) son derece yabancılaşan ve sınırın hemen öte tarafından güçlü bir himaye gören Şiilerle nasıl baş edeceği konusunda her zaman bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır (Bardley, 2015, 79; Elits, 2004, 232). Bölgede yoğun olan Şii nüfus, İbn Suud rejimi tarafından maruz bırakıldıkları ayrımcılık karşısında uzun süredir ayrılarak kendi devletlerini kurma emelleri taşımaktadırlar. Böyle bir senaryo İbn Suud rejimi açısından sadece toprak kaybı anlamına gelmemekte rejimin, Mekke ve Medine'den sonra, en önemli dayanağı olan petrol gelirlerinden de mahrum kalması anlamına gelmektedir. Nitekim 2016 yılının başlarında idam edilen Şii din adamı Ayetullah Nimr Bakır el-Nimr¹⁰² 2009 yılında Medine'de verdiği bir konferansta İbn Suud rejimine Şiilere yönelik ayrımcılığa son verme çağrısı yapmış aksi halde Şiilerin S. Arabistan'dan ayrılarak kendi devletlerini kurmaktan başka çarelerinin olmadığını söylemiştir¹⁰³ (Steinberg, 2014, 11).

3.2.3. Bölgesel güvenlik

Ülkenin toprak bütünlüğüne ve rejim güvenliğine yönelik tehditlerin Batı kaynaklı değil büyük oranda bölgesel güçlerden kaynaklanması ve ülkenin Batı ülkeleri ile kurduğu iyi ilişkiler S. Arabistan'ı doğal olarak Ortadoğu bölgesinde statükocu bir politika izlemeye yöneltmiştir. Bu yüzden bölgesel güçlerden kaynaklı statükoyu değiştirmeye dönük girişimler Suudi dış politikasını şekillendiren en önemli unsur olmuştur. İbn Suud rejiminin, zayıf, zengin ve Batılı ülkelerle yakın ilişkiler kurabilen bir rejim olmasına rağmen, daha güçlü, daha kalabalık ama yoksul ve milliyetçi rejimlerle çevrili olması rejimi kaçınılmaz olarak önemli güvenlik tehditlerine maruz bırakmış, Batıya, bilhassa ABD'ye oldukça bağımlı hale getirmiştir (Hinnebusch, 2003, 131).

Suudi bölgesel güvenlik vizyonunun üç temel unsuru bulunmaktadır; Yemen ve küçük Körfez Şeyhlikleri üzerinde hegemon olmak, Ortadoğu politikasında hegemon bir gücün çıkışını ve Arap politikasının radikalleşmesini engellemek.

3.2.3.1. Yemen ve küçük Körfez Şeyhlikleri üzerinde hegemon olmak

Bölgesel düzlemde İbn Suud rejimi, statükocu bir rejim olarak, Ortadoğu jeopolitiğinde mevcut düzeni korumaya yönelik dengeleyici rol oynamakta ve bu role uygun dış politika uygulamaktadır. Bu rolün bir gereği olarak, revizyonist bölgesel güçler (Mısır, Suriye, İran veya Irak) bölgenin güç dengesinde İbn Suud rejimi aleyhine bir değişime yol açacak hamlelerde bulunduklarında, kendisini tehdit altında hissetmekte ve bu tehdidi bertaraf edebilmek için gerekli adımları atmaktan çekinmemektedir. Arap yarımadasına ilişkin olarak, İbn Suud rejimi, Yemen ve küçük Körfez monarşileri

¹⁰² Katif ilinin Avamiye bölgesinde 1959 yılında doğan Ayetullah Nimr, Şer'i ilimler ve fıkıh eğitimi için Tahran'a gitmiş, uzun yıllar Şam'da ikamet ettikten sonra S. Arabistan'a dönmüştür. 2016 yılındaki idamından önce 2004 ve 2006 yıllarında Suudi güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınan el-Nimr kısa sürede serbest bırakılmıştır (Steinberg, 2014, 11).

¹⁰³ Ayetullah Nimr bu yakışımı üzerine hem Suudi kamuoyu nezdinde hem de bölgedeki tüm Şiiler nezdinde çok popüler bir fygür haline gelmiştir (Steinberg, 2014, 11).

üzerinde hegemon olmak istemektedir. Küçük Körfez monarşileri ile Yemen'i kendi nüfuz alanı olarak gördüğünden bu coğrafi alanda, kendi hakimiyetine meydan okuyacak bir güce şiddetle karşı çıkmaktadır (Efegil, 2013, 97-98; Nonneman, 2005, 331-33).

İbn Suud, Necd bölgesinde ilk Suudi emirliğini kurduğu 1744 yılından itibaren kontrol ettiği toprakları doğuya, Körfez bölgesine doğru genişletmek için sürekli akınlarda bulunmuştur. Ancak bu yöne doğru yaptığı tüm akınlar, bölgedeki küçük proto-devlet yapılanmalarının hamisi konumundaki İngiltere tarafından engellenmiştir. Körfez bu dönemde, kendi kaynakları ile ayakta kalamayan Necd bölgesi için hayati önem sahipti.

İbn Suud rejiminin Körfez bölgesini denetim altına alma ve bölgedeki küçük Şeyhliklerin otonomisine son verme çabalarına İngiltere'nin engel olması İbn Suud ile İngiltere arasında zaman zaman sürtüşmelere de neden olmuştur. Bölgeye dönük emellerine İngiltere tarafından set çekilen İbn Suud rejimi bu yüzden II. Dünya Savaşı sonrası yüzünü ABD'ye çevirmiştir¹⁰⁴(Partrick, 2011; Waltt, 1987, 56). Kısacası S. Arabistan'ın sınırları ülkenin kendi iradesiyle kabul ettiği doğal bir sınır olmayıp İngiltere yönetiminin değişik dönemlerinde dayattığı¹⁰⁵ bir yapılanmaya dayanır (Ulrichsen, 2014, 19-20). I. Dünya Savaşı sonrası dönemde İbn Suud rejimi artan gücüne güvenerek Irak¹⁰⁶ ve Kuveyt¹⁰⁷ yönüne doğru topraklarını genişletmeye yöneldiğinde İngiltere bu ülkelerin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü İbn Suud'a karşı korumuştur. Benzer şekilde İbn Suud rejiminin Bahreyn'i topraklarına katma çabası da İngiltere'nin girişimi ile engellenmiştir (Winder, 1965, 189). Hatta İbn Suud'un Umman'ı denetim altına almaya dönük eylemleri yeniden İngiltere ile karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Yaşanan gerilim sonucu İngiltere İbn Suud rejimini Körfez sahil şeridinden uzaklaştırmıştır (Vassiliev, 2013, 210-15). Bu dönemde Körfez'e dönük arzuları İngiltere tarafından engellenen İbn Suud rejimi enerjisini

¹⁰⁴ 1972 yılında İngiltere toplam petrol ihtiyacının %51'lik kısmını (S. Arabistan hariç) Körfez ülkelerinden karşılıyordu. Bölgedeki statükoda meydana gelecek bir değişim İngiltere'nin petrol arzını ciddi oranda etkileyebilirdi. Bu dönemde benzer şekilde ABD'de petrol ihtiyacının büyük bir kısmını S. Arabistan'dan karşılıyordu. Böylece "petrol karşılığı hamilik" sistemi işlemekteydi (Ulrichsen 2014: 23). İbn Suud rejiminin İngiltere'den uzaklaşmasına neden olan başka bir olay da İbn Suud rejiminin üzerinde hak iddia ettiği Burami vahasının İngiltere tarafından diğer küçük Körfez şeyhliklerine verilme girişimidir.

¹⁰⁵ 1922 yılında İbn Suud ile İngiltere hükümetini temsilen Percy Cox, Ukayr limanında düzenlenen konferansta Irak-S. Arabistan, Kuveyt- S. Arabistan sınırları çizilmiştir. "Cox eline aldığı kırmızı bir kalemle S. Arabistan'ın tüm Körfez ve Ürdün'e kadar olan sınırlarını İbn Suud'un itirazlarına rağmen" çizmiştir. Ayrıca İngiliz temsilci tarafından İbn Suud'un sınırları boyunca biri Kuveyt'le diğeri de Irak'la paylaşılan iki ayrı "Tarafsız Bölge" oluşturmuştur (Troeller, 2013, 179-81; Yergin, 2003, 275).

¹⁰⁶ İbn Suud yönetiminin Irak'ın güneyindeki topraklardan hak iddia etmesi üzerine İngiliz yönetimi, İbn Suud askerlerini gözetim altında tutmak için uçaklar gönderdi, uçaklara saldırı olmadıkça ateş etmemesi talimatı verildi fakat İngiliz pilotlar, geri çekilen Suud askerleri tarafından ağır ateşle karşılaştıklarında saldırmak zorunda kaldılar. İngiltere gözetiminde 1922 yılında imzalanan Muhammera anlaşması ile Irak-S. Arabistan sınırları bölgedeki kabilelerin yerleştikleri topraklar esas alınarak çizildi (Troeller, 2013, 175).

¹⁰⁷ Bu dönemde Kuveyt yönetimi kendi sınırlarının 1913 yılında imzalanan Anglo-Turkish anlaşması ile tayin edilen sınırlar olduğuna iddia ederken S. Arabistan bu iddiaları kabul etmemiştir (Troeller, 2013, 170).

Hicaz bölgesini ele geçirmek için yoğunlaştırmıştır (Troeller, 2013, 159). Buna rağmen İbn Suud rejiminin bölgeye dönük iddiaları 1974 yılına kadar devam etmiştir. Abu Dabi ve Umman ile uzun süren Buraimi vahası üzerindeki anlaşmazlık bu dönemde İbn Suud ile küçük Şeyhlikler arasında askeri çatışmalara kadar uzanan sürtüşmelere¹⁰⁸ neden olmuştur (Ulrichsen, 2014, 19-20).

İbn Suud rejiminin uzun yıllar boyunca Körfez bölgesine dönük askeri çabalarının bir sonuç vermemesi, yönetimi bölge üzerindeki iddialarından vazgeçirmemiştir. Bu yüzden bölgeye dönük İbn Suud rejiminin politikası, kendisinin denetlemekte başarısız olduğu, Körfez Şeyhliklerinin otonom yapısının herhangi bir bölgesel güç (İran, Irak) tarafından zedelenmesine müsaade etmemek şeklinde gelişmiştir. Özellikle 70’li yılların başlarından itibaren bölgede güçlenen İran-Irak, İbn Suud yönetimini Körfez’deki bu küçük ülkelerin yükselen herhangi bir bölgesel gücün peşine takılacağı konusunda¹⁰⁹ endişelendirmiştir. Hatta bu dönemde Riyad’daki en güçlü kanaat bazı Körfez ülkelerindeki sermayedar sınıfının Arap Milliyetçiliğine sempati besleyip desteklediği yönünde gelişmiştir (Partrick, 2011).

1971 yılında bölgeden çekilene kadar İngiltere bölgedeki Şeyhliklerin güvenliğini koruyan ana güç unsurunu teşkil etmiştir. İngiltere’nin “Süveyş’in doğusundaki tüm topraklardan çekilme” politikası bölge güvenliğinde ciddi bir boşluğa sebep olmuştur¹¹⁰. Bu dönemde Irak’ın Kuveyt’e, İran’ın¹¹¹ Bahreyn’e yönelik bölgesel iddiaları başta İbn Suud rejimi olmak üzere tüm bölge ülkelerinde tedirginliğe sebep olmuştur. Oluşan güç boşluğunun İran tarafından doldurulabilme ihtimali Suudiler açısından en önemli endişe kaynağı olmuştur. Her ne kadar ikisi de monarşi ile yönetilen ülke olarak İran-S. Arabistan ilişkileri sorunsuz ilerlese de iki ülke arasındaki güç asimetrisinin Körfez bölgesinde İran’ı daha etkin kılması İbn Suud rejiminde ciddi bir endişeye yol açmıştır¹¹² (Ciorciari. 2005, 13; Ulrichsen. 2014. 21).

İran devrimi sonrası dönemde İran’ın devrim ihracı politikası takip ederek bölgedeki

¹⁰⁸ Buraimi vahasına konuşlu İbn Suud birliklerinin bölgeden çıkarılması için alınan askeri tedbirler sonucu 1955 yılında İbn Suud kuvvetleri ile Umman/Abu Dabi kuvvetleri arasında çatışma çıkmıştır (Ulrichsen, 2014, 19-20).

¹⁰⁹ Körfez ülkeleri İran ve Irak’la çok farklı ilişkiler geliştirmişlerdir. Örneğin İran’la güçlü tarihi bağları bulunan Dubai İran-Irak savaşı sırasında İslam Cumhuriyeti’nin Körfez’deki en önemli ticari ortağıydı (Partrick, 2011).

¹¹⁰ Bu dönemde Suudileri endişelendiren en önemli konu İngilizlerin çekilme dışında bir planlarının olmamasıydı ve Suudiler devam eden süreçte İngiliz desteğinden emin değillerdi (Ciorciari, 2005, 10-12).

¹¹¹ İran’ın toprak iddiaları sadece Bahreyn’e yönelik değildir. İngiltere’nin bölgeden çekilmesinden bir gün önce İran Birleşik Arap Emirliklerine ait olan Büyük Tonb, Küçük Tonb ve Ebu Musa adalarını ele geçirmiştir (Ulrichsen, 2014, 19-20).

¹¹² 1969 yılında “Nixon Doktrini” olarak bilinen ABD’nin Körfez bölgesine dönük dış politikası, 1970’li yıllarda petrol fiyatlarındaki sert yükselişe paralel olarak bölge ülkelerine (İran-S. Arabistan) yoğun silah satışı ile neticelendi. Bu dönemde İran ABD’den 23 milyar dolarlık silah alırken İbn Suud rejimi sadece 8 milyar dolarlık bir silah alımı yapabilmişti. Bu durum İbn Suud rejimini İran karşısında güvenlik ikilemine sokmuştur.

nüfuzunu tahkim etmesi de İbn Suud rejimi açısından önemli bir tehdit kaynağı olmuştur. Özellikle İran'ın Bahreyn üzerinde geçmişe dayanan hak iddiası ve 1981 yılında ülkede gerçekleştirilmek istenen askeri darbe girişimine verdiği destek İbn Suud rejiminin İran karşısındaki tehdit hassasiyetini artırmıştır (Terrill, 2011, 20). Humeyni rejiminin desteği ile Humeyni'nin Bahreyn'deki temsilcisi konumunda olan Hadi el-Muderrisi'nin önderliğinde kurulan Bahreyn Kurtuluşu İçin İslami Cephe (Islamic Front for the Liberation of Bahrain) tarafından tertiplenen ve Bahreyn güvenlik güçleri tarafından açığa çıkarılarak önlenen Sünni el-Halife rejimini devirmeye dönük darbe girişimi iki ülke arasındaki gerginliği artırmıştır (Friedman 2012, 75; Kinninmont 2012, 5-6). Bahreyn'de 1994 yılında yaşanan geniş çaplı sokak gösterileri de Bahreyn rejimi ve İbn Suud rejimi tarafından İran'ın ülkeye müdahalesi olarak yorumlanmıştır. 1994 yılında Şii din adamı Şeyh Abdelemir el-Cemri'nin liderlik ettiği ve yaşanan çatışmalarda 40 kişinin öldüğü bu gösterilerde gösterilere katılan Şiilerin ortak talebi ülkedeki güç ve refahın adil dağılımı olmuştur¹¹³ (Friedman, 2012, 77). Bahreyn rejimi benzer şekilde 1996 yılında İran'ın Bahreyn'in Şii vatandaşlarını kullanarak ülkede rejim değişiklikleri gerçekleştirmekle suçlamıştır (Katzman, 2010, 8).

Benzer şekilde bölgede oluşan güç boşluğu, Sovyetlerin buradaki nüfuzunu genişletmek için yeni fırsat alanları da açmıştır (Ciorciari, 2005, 7-8). Bu dönemde Yemen ve Umman¹¹⁴ kaynaklı isyanlar, bölgedeki bu güç boşluğunun bölge ülkelerinin kırılgan politik sistemleri ile birleşince önemli bir güvenlik sorununa dönüşebileceğini göstermiştir¹¹⁵. Özellikle Umman'da çıkan isyana Umman'ın talebiyle İran'ın müdahil olması¹¹⁶ İbn Suud rejiminde büyük rahatsızlığa neden olmuştur. Tüm bu gelişmeleri değerlendiren İbn Suud rejimi kısa bir süre içerisinde İran'ın Körfez bölgesine hâkim olacağından endişelenmeye başlamıştır (Elits, 2004, 237).

Suudi perspektifinden Körfez şeyhliklerine dönük dış politika dört gerekçe ile izah edilebilir;

- İbn Suud rejimi, kendisini bölgedeki başlıca güçlerden biri olarak kabul ediyor ve bölgeyi herhangi bir dış tehditten korumayı kendisi için öncelikli bir politika

¹¹³ Bu dönemde göstericiler ülke politik yapısında parlamentonun gücünün artırılmasını talep etmişlerdir (Friedman, 2012, 77).

¹¹⁴ Sovyetler ve Çin tarafından desteklenen "Halk Cephesi" (Popular Front) tarafından, Umman'ın güney batısında 1965 yılında çıkarılan isyan uzun süre devam etmiş, İngiltere ve İran'ın askeri yardımıyla ancak 1975 yılında bastırılabilmiştir. Bu dönemde İngiltere yönetimi, isyanın, Birleşik Arap Emirlikleri'nin parçalanmasına ve Arabistan'ın bu köşesinde radikal bir Arap milliyetçi ya da Marksist devletin kurulmasına yol açacağından korkuyordu (Ulrichsen, 2014, 22-24).

¹¹⁵ 1969 yılında dönemin ABD başkanı R. Nixon tarafından belirlenen ve Nixon Doktrini (Twin Pillar) olarak adlandırılan politika ile bölgedeki iki statükocu devlet olan İran ve S. Arabistan, ABD tarafından desteklenmiştir. Her iki ülke de Körfez'deki sosyalist ve radikal milliyetçi hareketlerle mücadele etmek ve devlet ile toplum arasındaki toplumsal sözleşme yerine geçen petrol gelirlerinin istikrarlı akışını sürdürmek konusunda ortak bir çıkarı paylaşıyordu (Ulrichsen, 2014, 25).

¹¹⁶ Bu dönemde İran, Pakistan'ın batısındaki Belucistan bölgesinde çıkan isyanın bastırılmasına da askeri destek vermiş olması Körfez bölgesindeki güç boşluğunu doldurma arzularının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Halliday, 2006, 103).

olarak görüyor.

- İbn Suud ailesi ile KİK üyesi ülkelerinin yönetici aileleri arasındaki ailevi bağlar ve tarihsel ilişkiler, dış tehditler karşısında işbirliği ve dayanışmayı teşvik ediyor, bu ülkelerin güvenliği konusunda İbn Suud rejimini inisiyatif almaya zorluyor.
- İbn Suud rejimi, bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin korunmasını ve bölge halkının çıkarları için kullanması için iyi bir planlama yapılmasını kendisi açısından öncelikli bir dış politika olarak görüyor.
- Körfez Şeyhliklerinin jeopolitik konumu ve Suudi petrol zengini Doğu Vilayetine olan yakınlığı Suudi ekonomik güvenliği açısından bu Şeyhlikleri kritik önemde kılmaktadır. Aynı zamanda Körfez bölgesinin enerji nakil güzergahı olması sebebiyle İbn Suud rejimi bu bölgede rakip bir gücün nüfuzunu kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır.

Kısaca bölgeye dönük Suudi politikası; “Bölgede güvenlik ve istikrarın devamı, refahın sağlanması ve küçük Şeyhliklerin özerkliğinin korunması” şeklinde tanımlanabilir (Alshaikh, 2001, 103-104; Obaid 2014, 12).

Yemen’e dönük Suudi politikası “Yemen’i zayıf ve bölünmüş” tutmaktır. Yemen’in ülke güneyi boyunca uzanan sorunlu sınırları, ülkenin Kızıldeniz ve Hint Okyanusundaki stratejik konumu, hızla artan dinamik nüfus yapısı, Yemen’in güçlenmesini İbn Suud rejimi açısından ciddi bir tehdit kaynağına dönüştürebilme potansiyeline sahiptir. Suudilerin tüm servetleri Hürmüz Boğazından geçen petrole bağlı olduğundan son yıllarda petrol taşıma güzergâhını Kızıldeniz’e doğru yönlendirmeleri Süveyş’i ülke güvenliği için önemli bir güzergah¹¹⁷ haline getirmiştir (Quandt, 2010, 16). Bu jeopolitik konumu hem Kızıldeniz hem de Hint Okyanusu’na erişim için Yemen’i kilit önemde bir ülke kılmıştır. Bu yüzden İbn Suud rejimi Yemen’in güçlenmesinin ya da rakip bir gücün kontrolüne girmesinin bölgesel güvenliğe zarar vereceğini düşünmektedir.

1962 yılında Yemen’de monarşiyi deviren askeri darbenin yarattığı iç savaş ortamı Nasır’ın Yemen’e müdahalesi için uygun bir zemin oluşturmuştur. Benzer bir durum Arap Baharı sürecinde Suudi yanlısı Salih rejimi devrildiğinde de yaşanmıştır. Ülkede yaşanan iç savaş ve otorite boşluğu İran’ın Yemen’e yerleşme, Yemen üzerinden krallığı tehdit etme girişimleri için uygun bir zemin yaratmıştır. Yemen’in güçlenmesi ya da bölgesel rakip bir gücün himayesine girmesi İbn Suud rejimi açısından önemli bir tedirginlik kaynağı teşkil etmektedir. İbn Suud rejimi sahip olduğu muazzam finansal gücü ve Yemen iç siyasetindeki uzantılarını etkin bir şekilde kullanmasına rağmen Yemen üzerinde bir hegemonya kurmada başarılı olamamıştır. Ancak bugüne kadar

¹¹⁷ 1980 den itibaren boru hatları ile Kızıldeniz’e ulaştırılan petrol Süveyş Kanalı’ndan gemilerle uluslararası piyasalara taşınmaya başlandı (Quandt, 2010, 16). Hâlihazırda Kızıldeniz’deki Yanbu limanında günlük 3 milyon varil petrol uluslararası piyasalara sevk edilmektedir.

başka bir bölgesel gücün Yemen'e yerleşmesini engellemeyi başarmıştır (Gause, 2011, 175; Quandt, 2010, 16).

3.2.3.2. Ortadoğu'da hegemon bir gücün çıkışını önlemek

Ortadoğu bölgesi Soğuk Savaş döneminden itibaren revizyonist/radikal ve statükocu/muhafazakar güçler arasında mücadeleye sahne olmuştur. Bölgede revizyonist/radikal cephede Nasır, Saddam, Humeyni yönetimindeki Mısır, Irak ve İran yer alırken statükocu/muhafazakar cephede İbn Suud rejimi bulunmaktadır.

- Bölgedeki revizyonist güçlerle İbn Suud rejiminin rekabeti her şeyden önce bu iki cephenin Batı ile kurduğu ilişkinin biçimiyle alakalıdır. İbn Suud rejimi başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri ile çok yakın ilişkiler geliştirebilirken Mısır, İran ve Irak yönetimleri Batı ile düşmanca ilişkiler geliştirmişlerdir. İbn Suud rejimi ABD ve İsrail tarafından tanımlanan bölgesel statükodan yana iken bölgenin revizyonist güçleri olan Mısır, Irak ve İran bu statükoyu reddetmektedirler.
- Mısır, İran ve Irak¹¹⁸ hem coğrafi hem kültürel hem de tarihsel olarak bölgenin merkezinde yer alırken İbn Suud rejimi bu muazzam mirasın çevresinde yer almaktadır. Her üç ülke de İslam öncesi ve İslami dönemde bölgede liderlik rolü oynamış olup engin bir askeri tecrübeye sahip bulunmaktadır.
- Hem İran hem de Irak yenilenebilir su kaynaklarına, çeşitlendirilmiş güçlü bir ekonomiye ve gıda üretiminde kendi kendine yeterli olma potansiyeline sahiptir.
- Her üç ülke de büyük ve gelişmeye müsait insan kaynağına, giderek daha da artan eğitilmiş bir nüfusa sahiptir (Gause, 2011, 175-76).

Ortadoğu bölgesinde mevcut statükoyu kendi lehine -İbn Suud rejimi aleyhine-değiştirme imkân, kabiliyet ve arzusuna sahip üç önemli aktör; 1952-1967 döneminde Nasır yönetimindeki Mısır, 1990-2003 döneminde Saddam yönetimindeki Irak ve 1979'dan bugüne İran'dır. Her üç aktörün de ortak özelliği ABD ve bölgedeki müttefikleri olan İsrail ile İbn Suud rejimi tarafından tanımlanan statükoya karşı çıkmalarıdır.

1952 yılında Hür Subaylar darbesi ile Mısır'da iktidarı devralan Nasır bu tarihten 1967 yılında İsrail karşısında aldığı yenilgiye kadar bölgede hegemonya kurup bölgesel statükoyu değiştirme politikası takip etmiştir. Nasır, 1955 yılında Çekoslovakya ile imzaladığı beş yüz milyon dolarlık pamuk karşılığı silah anlaşması¹¹⁹ ile ülkesinin askeri

¹¹⁸ Aslında bu anlaşma Mısır-Rusya silah anlaşmasıydı, Çekoslovakya muhtemel uluslararası tepkileri azaltmak için uydurulmuş bir kamuflajdı (Cleveland, 2008, 344).

¹¹⁹ Aslında bu anlaşma Mısır-Rusya silah anlaşmasıydı, Çekoslovakya muhtemel uluslararası tepkileri azaltmak için uydurulmuş bir kamuflajdı (Cleveland, 2008, 344).

kabiliyetlerini geliştirmeye ve Sovyetler ile yakınlaşarak Mısır'ın bölgesel niyetleri için uluslararası destek sağlamaya çalışmıştır. Bu anlaşma ile Nasır Ortadoğu'da kendisine liderlik rolü kazandıracak silahlar almış, Sovyetler ise Mısır'da etkili bir nüfuz merkezi edinmiştir¹²⁰ (Cleveland, 2008, 351).

1956 yılında Süveyş Kanalını millileştirerek¹²¹ İngiltere'ye meydan okumasına rağmen bu süreçte İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından Mısır'a yönelik gerçekleştirilen saldırılar karşısında hezimete uğramayarak kazandığı zafer Nasır'ı Arap dünyasının tartışmasız lideri yapmıştır. Bu zaferin de verdiği güvenle Nasır Ortadoğu genelinde monarşi ile yönetilen rejimlere savaş açmış, gerici dediği bu rejimlerin yıkılarak yerlerine cumhuriyet rejimleri kurulması ve Arap Birliği idealini güçlü bir şekilde desteklemiştir. Nasır'ın devrim çağrıları bölgede yankılanmış Suriye, Irak, Yemen, Libya gibi ülkelerde monarşiyi ortadan kaldırıp cumhuriyet rejimleri kuran askeri darbeler gerçekleşmiştir. Bu süreçte İbn Suud rejiminin içinden bazı unsurlar bile (ulemadan ve hanedan içerisinden) Nasır'ın bu büyüüne kapılmış, S. Arabistan'da monarşiye son verip cumhuriyet rejimine geçmek için çalışmıştır (Al-Rasheed, 2015, 11).

Nasır'ın Arap Birliği fikrine ilk olarak Suriye'nin olumlu cevap vermesiyle 1958 yılında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Arap Birliği yolunda önemli bir adım olmuştur¹²². Bu süreçte İbn Suud rejimi, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Ürdün, Lübnan, S. Arabistan ve Irak'ı da alarak genişleyeceğinden ve sonuçta bölgede Sovyet etkisinde tek bir Arap devleti kurulacağından korkmuştur (Hinnebusch, 2003, 26). Nasır'ın anti-empyralist söylemi önemli oranda Filistin'i işgalcilerin elinden kurtarma vaadi içermekteydi. Filistin'in işgalden kurtulmasının tek yolunun İsrail'in savaş alanında yenilmesi ile olacağı ve İsrail'e karşı askeri bir zaferin ancak Arapların birleşmesi ile mümkün olacağı gerçeği pan-Arabizm'i bölgede halkları arasında da cazip bir ideoloji haline getirmiştir. (Cleveland, 2008, 344).

Özellikle 1967 yılı Haziran ayında başlayan savaş Nasır'ın bölgesel liderlik iddiası için kritik önemli bir aşamayı temsil etmektedir. 1962 yılındaki Yemen müdahalesinden beklenen sonucu alamayarak ve kalıcı bir pan-Arap birlik kuramayarak prestij kaybeden Nasır Arap devletlerinin reformcu bloğunun liderliğini kaybetmemek adına İsrail ile gerilimi tırmandırmayı seçmiştir. Bu süreçte bir taraftan ülkesine Sovyet silahları ve danışmanlarını yığan Nasır, diğer taraftan Ürdün, Suriye ve Irak ile İsrail karşıtı bir blok oluşumuna liderlik ederek bölgedeki statüko için tehlikeli bir düşman haline

¹²⁰ Sovyetlerin Mısır üzerinde bölgede etkili bir üs elde etmesi ABD yönetimini de telaşlandırmış ve 1957 yılında yayınlanan Eisenhower Doktrini ile Sovyetler veya bölgedeki vekilleri eliyle bölgesel statükonunun değiştirilmesine ABD yönetiminin sessiz kalmayacağı güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

¹²¹ Nasır, Asvan barajı için Dünya Bankasından almak istediği kredinin ABD tarafından engellenmesine karşılık Kanaldan gelen gelirleri baraj inşaatında kullanmak için Süveyş Kanalını millileştirmiştir (Cleveland, 2008, 345).

¹²² Suriye 1958 yılında katıldığı Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden 1961 yılında ayrılmıştır.

gelmiştir (Cleveland, 2008, 375-77). Mısır ordusu bir taraftan Yemen’de cumhuriyet yanlılarına destek için monarşi yanlılarına karşı savaşırken diğer taraftan İsrail karşıtı bir kampın liderliğine soyunmuştu. Nasır liderliğindeki ittifakın hedefinin İsrail tehdidi üzerinden bölgesel statükoya meydan okuyor olması ve bu ittifakı bölgenin en güçlü üç devletinin (Mısır, Suriye ve Irak) aktif bir biçimde destekliyor olması bölgesel statükoyu kendi çıkarları için hayati kabul eden İbn Suud rejimi için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmış, bu süreçte rejim Batı ile kurduğu yakın ilişkilerinden ötürü bölgede yalnızlaşmıştır. Haziran Savaşında aldığı ağır yenilgi Nasır’ın temsil ettiği Arap Birliği fikrinin sonu olmuş, Mısır, Suriye ve Ürdün ordularının yaşadıkları ağır kayıplar İbn Suud rejimini bölgenin en güçlü aktörü yapmıştır. Rejim bu süreçte kısa süreliğine de olsa bölgesel bir hegemonun tehdidinden kurtulmuş ve Arap dünyasının ağırlık merkezi Kahire’den Riyad’a kaymıştır. Haziran Savaşı sonrası Nasır, Suudi Arabistan için artık tehdit oluşturmaktan uzaklaşmış, ancak İbn Suud rejimi Mısır’da artan Sovyet danışmanları ve silahlarından derin bir kaygı duymaya devam etmiştir (Ciorciari, 2005, 8).

İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonu için ikinci tehdit 1990 yılında Saddam’ın Kuveyt’i işgal etmesiyle ortaya çıkmıştır. Saddam bu hareketiyle bir taraftan Körfez bölgesindeki küçük Şeyhliklerin otonomilerini zedeleyerek diğer taraftan da bölgesel bir hegemonya peşinden koşarak Suudi bölgesel güvenlik vizyonuna yönelik tehdit teşkil etmiştir. Saddam’ın bu dönemde bölge geninde saldırgan bir politikaya iten iki temel etken bulunmaktadır; İsrail’in yerleşim politikası ve Irak-İran savaşının yaralarını sarma çabası.

1979’da imzalanan Camp David anlaşmasının ve 1987’de başlayan Filistin İntifadasının İsrail’in yerleşim politikalarını durdurmakta başarısız olması, 1990’da Sovyetlerin çöküşü sonrası yüzbinlerce Yahudinin İsrail’e göçe hazırlanıyor olması Arap dünyasında bir düş kırıklığı ve belirsizliğe yol açmıştır. Bu koşullar altında, ABD ve İsrail aleyhine bir kampanya başlatan, Saddam’ın Filistin davasını savunan tek Arap lideri olarak prestijini artırmıştır. Ülkesinin silahlanma politikasını haklı göstermek için İsrail’in Filistinlilerin haklarını tanımasının tek yolunun Arapların İsrail ile askeri eşitliğe kavuşması olduğunu savunan Saddam İsrail’in bir Arap devletine saldırması durumunda misilleme yaparak İsrail’i cehenneme çevireceği tehdidinde bulunmuştur (Cleveland, 2008, 525).

İran-Irak savaşı sonrası harap olan Irak’ın yeniden ayağa kalkabilmesi petrol gelirlerine bağlıydı. Savaş sırasında Irak’ın deniz yoluyla tek ihraç güzergahı olan Basra limanı harap olmuştu ve dolayısıyla Irak Türkiye ile S. Arabistan üzerinden petrol taşıyan boru hatlarına aşırı bağımlı hale gelmişti. Bütün bu sorunlara ilaveten Saddam, Kuveyt’in OPEC kotasını aşarak piyasaya fazladan petrol pompalayıp

petrolün fiyatını düşürerek Irak¹²³ ekonomisine zarar verdiğini ve Kuveyt'in Irak'a ait olan Rumeyla petrol sahasından Irak petrolünü çaldığını iddia etmiştir. Petrolün varil fiyatındaki bir dolarlık bir düşüş Irak ekonomisi için bir milyar dolarlık bir kayıp demektir. Saddam bu şekilde, Kuveyt'i hain bir devlet, Irak'ın ekonomik kalkınmasını baltalayan, Arap milletinin refahına karşı ABD-İsrail ittifakının bir üyesi olarak ilan etmiştir (Cleveland, 2008, 525-27).

Saddam 1990 yılında Kuveyt'i işgal ederek hem petrol ihracını güvenceye alarak Irak ekonomisinin acil sorunlarını çözecek hem de ülkenin ihtiyaç duyduğu acil askeri harcamalar için yeterli fonu elde edecekti. Kuveyt ve Irak'ın toplam rezervlerinin, dünya petrol rezervlerinin %20'sine denk gelmesi, Kuveyt ilhakının başarıya ulaşması durumunda Saddam'ı küresel petrol piyasasının en güçlü aktörü yapabilirdi. İran-Irak savaşı sırasında savaş tecrübesi kazanmış, tarihteki en geniş imkanlara kavuşmuş¹²⁴ bir orduya sahip revizyonist bir Irak'ın bu kadar büyük bir ekonomik güce kavuşması Irak'ı bölgenin en güçlü devleti yapacaktı. Bu şekilde Saddam sadece Körfez bölgesini domine etmekle kalmayıp İbn Suud rejimini bile tehdit edecek bir güce kavuşmuş olacaktı. Nitekim 1990 yılında Kuveyt'i işgal ettiğinde Irak ordusu S. Arabistan'ın Kuveyt sınırındaki Khafij kasabasına kadar uzanmış, Saddam İbn Suud rejiminin Kuveyt'e desteğini sürdürmesi halinde, S. Arabistan'a girme tehdidinde bulunmuştu (Bradley, 2015, 82). I. Körfez Savaşı sırasında bölgeye askeri yığınak yapan ABD Saddam'ın bölgesel hegemonya planlarını bozdu ve İbn Suud rejimini olası bir Saddam saldırısında korudu.

İran, 1979 devrimi ile İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonu için yukarıda sayılan iki aktörden daha uzun süreli bir tehdit kaynağı olmuştur. İran devrimi sadece bir monarşiyi yıkarak İbn Suud rejiminin güvenliğini zayıflatmamış, İran ile İbn Suud rejimi arasındaki ortak çıkarı da yıkarak İran'ı İbn Suud rejimi için en şiddetli düşman haline getirmiştir. Devrim sonrası Humeyni bir taraftan benimsediği devrim ihracı politikası ile İbn Suud rejimi ve bölgedeki müttefiklerini zayıflatırken diğer taraftan Ortadoğu bölgesinde statüko karşıtı güçlere liderlik ederek direniş eksenini denilen yapıyı kurmaya çalışıyordu. Devrimci bir ideolojinin bölgede kendisine taban bulması Suudi muhalefetini hareketlendirip rejimi içeride istikrarsızlaştırabileceği gibi bölge geninde Suudi müttefiki rejimleri sarsarak Suudi bölgesel güvenlik vizyonuna da zarar verebilirdi. İran-Irak savaşı sırasında kurulan İran-Suriye ittifakı, Lübnan'da İran desteği ile Hizbullah örgütünün kurulması ve Filistin'de İsrail işgaline karşı savaştan örgütlere sağlanan aktif destek ile İran direniş eksenine liderlik ediyordu. İran'ın, Şah döneminden beri Hürmüz boğazının karşı yakasındaki Umman ile geliştirdiği dostça

¹²³ Bu dönemde OPEC petrol fiyatını 18 dolardan tutmak için her üyeye belli bir kota belirlemişti. Ancak OPEC üyelerinin kota aşımı dolayısıyla 1990 yılında petrolün varil fiyatı 12 dolar civarındaydı (Cleveland, 2008, 526).

¹²⁴ Bu dönemde Irak ordusunun mevcudu bir milyona yaklaşmıştı.

ilişkiler bugün bile Körfez entegrasyonunun önündeki en önemli engellerden biri olarak durmaktadır. Bu dostça ilişkilerin bir sonucu olarak Umman, İran'daki devrime karşı çıkmamış, İran-Irak savaşı sırasında Irak'ı destekleyen blokun içinde yer almamış ve Körfez ülkeleri arasında ilk olarak Umman Sultanı Kabus'un Humeyni ile yaptığı görüşmeler iki ülkeyi iyice birbirine yakınlaştırmıştır (Kinninmont 2015, 13).

Saddam'ın Kuveyt'i işgali ile yumuşayan İran-İbn Suud ilişkileri 2000'li yılların başında ortaya çıkan İran nükleer programı ve 2006'daki İsrail-Hizbullah savaşı ile yeniden gerilmeye başlamıştır. ABD askerlerinin Irak'dan çekilmesi ile Suriye ve Lübnan'dan sonra Irak'da da etkili bir nüfuza kavuşan İran'ın nükleer programı nedeniyle uğradığı uluslararası tecridi aşmak için Afrika Boynuzu ülkelerine yakınlaşması Hürmüz'den sonra Bab el-Mendeb'de de İran etkinliği tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Devrim sonrası İran'ın sahip olduğu geniş kaynakları revizyonist bir politika için seferber etmesi bölgede statüko karşıtı revizyonist bir blok (direniş eksen) oluşturarak bu bloğa liderlik etmesi İbn Suud rejimini İran hegemonyası tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır (Terrill, 2011, 28).

İbn Suud rejimi bölgesel revizyonist/radikal güçlerden birinin bölgede hegemon olmasına -eğer bu ülke İbn Suud rejimi için bir tehdit teşkil ediyorsa- bölgesel güvenliğe zarar vereceği gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Bu politikayı takip ederken İbn Suud rejimi kendisi için tehdit oluşturmayan bir bölgesel gücü, tehdit oluşturan başka bir bölgesel güce karşı desteklemeyi tercih etmiştir. Geleneksel Suudi politikası potansiyel rakipleri arasında kendisi için en az tehdit teşkil edeni diğerine karşı desteklemektir. Örneğin 1950'li yıllarda Bağdat Paketi'ne (Haşimi tehdidi) karşı Nasır'ı, 1970'li yıllarda İsrail'e karşı Nasır ve Esad'ı, 1980'de Humeyni'ye karşı Saddam'ı, 1990'da Saddam'a karşı Mısır ve Suriye'yi desteklemiştir. Yine İbn Suud rejimi, 1979'daki Camp David anlaşmasını Suriye ve Irak'ı provoke etmemek için tanımamış, Mısır'ın bu anlaşma ile Batı kampına yönelmesinden duyduğu memnuniyet sebebiyle Mısır'a karşı sert yaptırımlar uygulamaktan kaçınmıştır¹²⁵. Nasır'ın 60'lı yıllarda Yemen'e askeri müdahalesine, Şah'ın Dohfar isyanı sırasında Umman'a askeri yardımda bulunmasına, Kuveyt'in 70'li ve 80'li yıllarda, Katar'ın 2000'li yıllarda bağımsız bir dış politika izleme çabalarına bu yüzden karşı çıkmıştır (Gause, 2011, 172-73, 76).

Suudi Arabistan Ortadoğu bölgesinde hegemon olmak için gereken nüfus yapısına, askeri kabiliyetlere, ideolojik cazibeye sahip olamadığından bölgede bir hegemonya kuramamıştır. Ancak sahip olduğu kaynakları kullanarak bu güne kadar bölgede kendisi için tehdit oluşturacak hegemonik bir bloğun oluşmasını engellemeyi başarmıştır (Gause, 2011, 177).

¹²⁵ Örneğin Camp David anlaşması sonrası S. Arabistan'daki Mısırlı işçiler bu durumdan hiç olumsuz etkilenmediler (Quandt, 2010, 15).

3.2.3.3. Arap politikasının radikalleşmesini engellemek

İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonunun başka bir uzantısı bölgedeki aktörler arasında çatışma ve gerginlikleri kendi çıkarları açısından tehdit olarak algılamasıdır. Bölgedeki çatışmalar radikalizmi yükseltmekte bu da hem İbn Suud rejiminin dayandığı muhafazakar/monarşik temelleri sarsmakta hem de bölgede Suudi yanlısı rejimleri zayıflatarak ciddi bir bölgesel güvenlik sorunu doğurmaktadır. İbn Suud rejimi devletlerarası ve devlet içinde çıkan çatışmaların tüm bölgeye yayılma ihtimalinin, tüm bölgenin istikrarını tehdit edeceğini düşünmekte bu durumu kendi rejim güvenliği/ekonomik istikrarı açısından büyük risk olarak görmektedir. Bu yüzden Körfez bölgesinin ve daha genel olarak Ortadoğu bölgesinin politik ve ekonomik istikrarı İbn Suud rejimi için hayati önem taşımaktadır (Rieger, 2016, 2-8). Bölgede radikalizmi yükselterek İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonu için tehdit oluşturan üç önemli gerginlik alanı bulunmaktadır; mezhep temelli (Şii-Sünni) gerilim, Filistin meselesi ve bölgede revizyonist aktörler (Mısır, İran) tarafından da desteklenen ulus aşırı (Pan-Arabizm, Pan-İslamizm) ideolojiler.

Ortadoğu bölgesinde radikalizmin yükselmesine neden olan birinci etken mezhepsel gerilimdir. Genel olarak dünyadaki Müslümanların büyük çoğunluğu Sünnilerden oluşurken Şiilerin oranının %10-15 civarındadır. Her iki mezhebin tarihsel tecrübeleri, dini yorumlama biçimleri ve dünya görüşleri açısından birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Ancak Şiilerin yaşadıkları bazı Ortadoğu ülkelerinde siyasal karar mekanizmalarından dışlanmaları ve yaşadıkları birtakım hak ihlalleri tarihsel ihtilafları gün yüzüne çıkararak mezhep temelli bir gerginliğe yol açmaktadır. 1979 yılında yaşanan İran devrimi sonrası İran rejiminin devrim ihracı politikası benimsemesi ve bölge genelinde Şiilerin maruz kaldığı ayrımcılığı da kullanarak Şiilere hamilik rolü üstlenmesi bu gerilimin tırmanmasına zemin hazırlamıştır. İran rejiminin Şii azınlıklar üzerindeki politik nüfuzunu kullanarak bölge genelinde gerginlik ve çatışma üretebilme kabiliyeti Suudi bölgesel güvenlik vizyonu açısından önemli bir tehdit unsuru barındırmaktadır (Downs, 2012, 206; Jahner, 2012, 40). Özellikle Lübnan, Bahreyn, Irak gibi hassas bir mezhep dengesi üzerinde oturan ülkelerde, Şiilerin yoğun olarak yaşadığı Suudi Doğu Vilayetinde ve Yemen’de İran’ın Şiilerin içinde bulunduğu şartları da kullanarak çatışma üretebilme kabiliyeti bölgedeki statükoya zarar verme potansiyeli taşımaktadır.

Ortadoğu bölgesinde radikalizmin yükselmesine neden olan ikinci etken Filistin meselesidir. 1917 Balfor Deklarasyonu¹²⁶ ile Filistin’e başlayan Yahudi göçü¹²⁷ ve

¹²⁶ 2 Kasım 1917’de İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour’un Lord Rothschild’e gönderdiği tarihi mektup “Balfor Deklarasyonu” olarak bilinmektedir. Balfor bu mektubunda Lord Rothschild’e şöyle yazmıştır: “Majesteleri Hükümeti, Filistin’de Yahudi ırkı için Filistin’in milli bir vatan olarak düzenlenmesinin lehinde düşünmekte olup, bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak üzere her çabayı sarf edecektir” (Umar, 2002, 433).

¹²⁷ 1922 yılında Filistin 1/8 oranında yerli Arap/Yahudi nüfusutan oluşurken 1948’de İsrail devleti

1948 yılında İsrail devletinin kurulması Ortadoğu bölgesinde çok sayıda çatışma üreten ve bu çatışmalar üzerinden bölgede radikalizmi yükselten en önemli olaylardan biri olmuştur. Filistin'deki gerilimin temelinde Yahudi göçü ve toprak elde etme çabası yatmaktadır (Cleveland, 2008, 281). İsrail'in kuruluşu sürecinde bölgedeki Arap devletleri ile girdiği savaşları kazanarak topraklarını genişletmesi bir taraftan yerinden edilmiş yüzbinlerce mülteci¹²⁸ sorunu doğururken diğer taraftan Arap dünyasında İsrail karşısında kayda değer bir başarı gösteremeyen kendi devlet idarecilerine karşı derin bir öfkeye de sebep olmuştur. İsrail'in kuruluşuna engel olamayan rejimlerin halkın gözündeki meşruiyetleri sorgulanmaya başlanmış, Arap kamuoyu Filistin'in işgalden kurtularak bağımsız bir Filistin devletinin kurulması için silahlı direniş örgütlerine bel bağlamış ve bu örgütlerin faaliyetleri bölge politikalarında yeni bir radikalizm dalgasına yol açmıştır. Tarihi süreç içerisinde Filistin meselesi, Arap milliyetçiliği, Siyasal İslam ve aşırılık yanlısı hareketlerin ortaya çıkışını/gelişimini ve Arap politikasını radikalleşmesini etkileyen en önemli bölgesel sorun olmuştur (Sinkaya, 2016a, 18; Yergin, 2015).

Ortadoğu bölgesinde radikalizmin yükselmesine yol açan üçüncü etken ulus aşırı devrimci ideolojilerin bölge genelinde yayılmasıdır. Ortadoğu bölgesi II. Dünya Savaşı sonrası dönemde üç farklı ulus aşırı ideolojinin yükselişine tanık olmuştur. Nasır'ın pan-Arabizm ideolojisi, Müslüman Kardeşler hareketi ve Humeyni tarafından desteklenen pan-İslamizm ideolojisi. Her üç ideolojik yaklaşımda bölgedeki statükonun değişimini talep eden iddialar taşıdığı için İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonu açısından tehdit olarak algılanmıştır.

Pan-Arabizm (Arap Birliği) 1952 yılında Hür Subaylar darbesi ile Mısır'da monarşiyi sona erdirerek Cumhuriyet ilan eden Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır tarafından temsil edilen sosyalist Arap milliyetçiliğidir¹²⁹. Nasır ve hayranları pan-Arabizmi “gerici feodal” rejimleri yıkarak Araplar arasında birliği kuracak ve Arapları İsrail karşısında zafere götürecek bir ideoloji olarak vurgulamıştır (Cleveland, 2008, 486). Özellikle 1956 yılında Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi ve İngiliz işgal rejiminin Mısır'daki izlerinin silinmesi Nasır'a Arap dünyasında önemli bir popülerlik kazandırmıştır. Kanalı millileştirilmesine tepki olarak İsrail, İngiltere ve Fransa tarafından eşzamanlı düzenlenen saldırılar karşısında Mısır hükümetinin hezimete uğramayarak kazandığı zafer¹³⁰ Nasır'ı Arap dünyasının tartışmasız lideri yapmıştır.

krulduğunda Araplar azınlık konumda kalmışlardır (Cleveland, 2008, 266).

¹²⁸ 1950 yılında BM'ye yardım almak için başvuran mülteci sayısı 960 bin iken Haziran Savaşı (1967) ile bu sayı 1.3 milyona yükselmiştir (Cleveland, 2008, 394).

¹²⁹ 2 Kasım 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un Lord Rothschild'e gönderdiği tarihi mektup “Balfor Deklerasyonu” olarak bilinmektedir. Balfor bu mektubunda Lord Rothschild'e şöyle yazmıştır: “Majesteleri Hükümeti, Filistin'de Yahudi ırkı için Filistin'in milli bir vatan olarak düzenlenmesinin lehinde düşünmekte olup, bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak üzere her çabayı sarf edecektir” (Umar, 2002, 433).

¹³⁰ 2 Kasım 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un Lord Rothschild'e gönderdiği tarihi mektup

Bu dönemde Araplar arasında birlik, sömürgeci nüfuza son verme, bağımsızlık ve devrimcilik gibi Nasır'ın temsil ettiği değerler Arap hakları arasında uzun süre hayranlık¹³¹ uyandırmıştır (Marsot, 2010,116).

Nasır'ın yükselen popülaritesi ve temsil ettiği değerlerin muhafazakâr Arap rejimleri üzerinde oluşturduğu tedirginlik Araplar arasında bir soğuk savaşa (Arab Cold War) neden olmuştur. Bu süreçte Nasır, başlattığı propaganda savaşıyla “gerici rejimler” diye isimlendirdiği monarşilerin despotizmini eleştirmiş, Arap toplumunu kendi yöneticilerine karşı harekete geçmeye çağırmak suretiyle başta İbn Suud rejimi olmak üzere bölgedeki devletlerin iç işlerine müdahale etmeye başlamıştır (Gause, 2014, 3). Nasır'ın propaganda savaşı sadece bölgedeki rejim tiplerini hedef almakla kalmamış devletlerin birleşmesi yoluyla bölgedeki siyasi haritanın da değişmesini hedef almıştır.

Nasır'ın Arap birliği çağrısına ilk yanıt veren ülke Suriye olmuş, 1958 yılında Suriye ile Mısır birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmuşlardır (Hinnebusch, 2003, 28; Marsot, 2010,116; Ryan, 2012, 28-31). Nasır'ın devrimci çağrısı kısa sürede bölge genelinde oluşturduğu etki 1958 yılında Irak'ta, 1962'de Yemen'de, 1969'da Libya'da genç subaylar monarşileri deviren askeri darbelere zemin hazırlamıştır. Özellikle Yemen devrimi, bölgesel güçlerin de (Mısır) doğrudan müdahil oldukları uzun süren Yemen iç savaşını başlatarak İbn Suud rejimi için can sıkıcı bir süreci başlatmıştır (Vasiliev, 2013, 743). Pan-Arabizm ideolojisi 1967 yılında ittifak halindeki Arap ordularının İsrail karşısında aldıkları yenilgi ile Arap kamuoyundaki popülaritesini kaybetmiştir.

Arap ordularının İsrail karşısında uğradığı yenilgi pan-Arabizm ideolojisinin gerilemesi ile sonuçlanırken pan-İslamizmi (İslam Birliği) savunan Siyasal İslam'ın yükselişine neden olan dönüm noktasını da teşkil etmiştir. Böylece 1967 sonrası dönemde bölgede hüküm süren muhafazakar rejimlere karşı muhalefetin önemli bir kısmı Siyasal İslam altında ortaya çıkmaya başlamıştır (Bronson, 2008, 103; Sinkaya, 2016, 19). 1979 yılında İran'da yaşanan İslam devrimi ile Siyasal İslam'ın Suudi bölgesel güvenlik vizyonu açısından oluşturulduğu tehdit zirveye çıkmıştır. İran devrimi “Batılı kalkınma modellerinden hoşnutsuzluk duyan, müreffeh ve olumlu bir geleceğin İslami kurumları yeniden hayata geçirilmesi ile kurulacağını uman Müslümanları” kendi yönetimlerine karşı harekete geçme konusunda cesaretlendirmiştir (Cleveland, 2008, 468). Şiddetli bir otoriter yönetim karşıtlığına dayanana Humeyni'ni ideolojisi,

“Balfor Deklerasyonu” olarak bilinmektedir. Balfor bu mektubunda Lord Rothschild'e şöyle yazmıştır: “Majesteleri Hükümeti, Filistin'de Yahudi ırkı için Filistin'in milli bir vatan olarak düzenlenmesinin lehinde düşünmekte olup, bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak üzere her çabayı sarf edecektir” (Umar, 2002, 433).

¹³¹ 2 Kasım 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un Lord Rothschild'e gönderdiği tarihi mektup “Balfor Deklerasyonu” olarak bilinmektedir. Balfor bu mektubunda Lord Rothschild'e şöyle yazmıştır: “Majesteleri Hükümeti, Filistin'de Yahudi ırkı için Filistin'in milli bir vatan olarak düzenlenmesinin lehinde düşünmekte olup, bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak üzere her çabayı sarf edecektir” (Umar, 2002, 433).

otoriter Arap rejimlerinin gayrı meşruluğunu, ABD'ye olan bağımlılıklarını ve İslami meselelerdeki duyarsızlıklarını vurgulayarak halkı bu yöneticilere karşı harekete geçmeye çağırmıştır (Jahner, 2012, 40). İbn Suud rejimi bu devrim ihracı politikasını tehlikeli bir girişim olarak görmüş, İran'ın bu politika ile bölgedeki monarşileri istikrarsızlaştırabileceğinden ve Ortadoğu bölgesinde nüfuzunu genişletebileceğinden korkmuştur. Humeyni rejiminin çağrısının Bahreyn'de yarattığı dalgalanma İbn Suud rejiminin tedirginliğini artıran bir gelişme olmuştur (Steinberg, 2014, 15-17). İran devrimini takip eden dönemde çıkan İran-Irak savaşı (1980-88), İran devriminin yarattığı radikalizmin domino etkisi yaparak bölgedeki çatışma riskini artıran bir boyuta dönüşmesine yol açmıştır.

Arap Baharı süreci ile devrimci eğilimler taşıyan ulus aşırı ideolojiler bir kez daha Ortadoğu siyaset sahnesinde boy göstermeye başlamıştır. Özellikle sokak hareketlerinin yoğun yaşandığı ve otoriter yönetimlerin zayıfladığı/devrildiği Mısır, Suriye, Bahreyn ve Yemen gibi ülkelerde Siyasal İslam'ı savunan kitlelerin büyüyen siyasal aktivizmi 1960'lı yıllarda yaşanan Arap Soğuk Savaşını andıran bir tablonun açığa çıkmasına yol açmıştır. Aslında yeni Arap Soğuk savaşının işaretleri 2006 yılında İsrail-Lübnan savaşı sırasında Arap kamuoyunun büyük oranda Hizbullah lehine yaptığı gösterilerle birlikte açığa çıkmıştı (Ryan, 2012, 30-31). Bu süreçte Arap hükümetleri -toplumları ile ayrılarak- Hizbullah aleyhine bir tutum sergileme konusunda ittifak içinde olmuşlardır. Örneğin bu dönemde Mısır cumhurbaşkanı Mübarek ve Ürdün kralı Abdullah Hizbullah'ı "bölgeyi maceralara sürüklemekle", İbn Suud rejimi ise "sorumsuz maceraperestlikle" suçlamıştır (Valbjørn, 2007, 7).

2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonu için tehdit oluşturan radikalizmi (mezhepsel, ideolojik) yükselten bir sonuç doğurmuştur. Bölgede değişim talep eden bu yapılanmalar bazı bölgesel aktörler tarafından da desteklenmiştir. İran, Arap Baharı sürecinde Şiilerin bölgede değişim talep eden eğilimlerini desteklerken, Türkiye ve Katar bölgede daha büyük bir rol oynamak maksadıyla benzer bir desteği Müslüman Kardeşler için sağlamıştır. Tüm bu aktörlerin Arap Baharı sürecindeki gücü komşu ülkelerin kamuoylarını etkileme kabiliyeti ile ilgilidir. Ortadoğu'daki çoğu rejimin "zayıf devlet" statüsünde olması ve kendi kamuoyları üzerindeki sınırlı etkinliği Türkiye, Katar ve İran gibi aktörlerin komşu ülkelerde kendi politik pozisyonlarına yakın unsurlar üzerindeki etkinliğini artıran bir sonuç doğurmuştur (Gause, 2014, 1).

İbn Suud rejiminin bölgedeki sıcak çatışmalardan ve Arap politikasının radikalleşmesinden bu denli rahatsız olmasının en önemli sebeplerinden biri ülkeyi içeriden ve dışarıdan kaynaklı tehditlere karşı savunacak caydırıcı bir askeri kapasiteye sahip olmamasıdır¹³². Çünkü bölge genelinde Arap politikasının radikalleşmesi Suudi

¹³² 1950 yılında BM'ye yardım almak için başvuran mülteci sayısı 960 bin iken Haziran Savaşı (1967)

iç politikasında sert dalgalanmalara yol açabilmektedir. Örneğin 2006 yılındaki Hizbullah-İsrail çatışması Suudi Doğu Vilayetindeki Şiiler arasında çok büyük gösterilere yol açmıştır. Yine aynı dönemde İsrail'in Gazze saldırısı da Sünni vatandaşlar arasında rejime yönelik memnuniyetsizliğe neden olmuştur. 2011 yılında Bahreyn'de Sokak hareketleri başladığı zaman Doğu Vilayetindeki Şiiler, Bahreyn'deki Şiiler ile dayanışma grevleri/gösterileri başlatmışlardır (Ménoret, 2016, 4).

Sonuç olarak İbn Suud rejimi kurulduğu günden bugüne bölgede statükocu bir politika takip etmiştir. Bölgedeki statükonun devamı Suudi bölgesel güvenlik vizyonunun temel esasıdır. Herhangi bir bölgesel güç bu statükoyu değiştirmeye dönük bir girişimde bulunduğu zaman bunu kendi bölgesel güvenlik vizyonu için bir tehdit olarak kabul etmiştir. 1960'lı yıllarda Nasır'ın, 1980'li yıllarda İran'ın, 1990'lı yıllarda Irak'ın bölgede statükoyu değiştirmeye dönük girişimlerini ciddi bir tehdit olarak algılamıştır. Arap Baharı sürecinde yükselen sokak hareketlerinin Suudi müttefiki rejimleri birer birer devirmesi ve bölgedeki bazı aktörlerin bu sokak hareketlerini destekleyen tutumları İbn Suud rejiminin tehdit algısını yükselten gelişmeler olmuştur.

3.3. Geleneksel suudi dış politika araçları

3.3.1. Giriş

Bir önceki bölümde İbn Suud rejiminin kuruluşundan bugüne kadar değişmeden gelen üç dış politika önceliği olan rejim güvenliğine, toprak bütünlüğüne ve bölgesel güvenliğe vurgu yapılmıştı. Bu bölümün ana teması İbn Suud rejiminin sayılan dış politika önceliklerine yönelik tehditleri Arap Baharı öncesi süreçte geleneksel dış politika araçlarını kullanarak etkisiz kılma biçimidir. Bu bölümde rejimin kullandığı geleneksel dış politika araçları olarak; Riyalpolitik, Petropolitik, Arabuluculuk, ABD güvenlik garantileri ve İdeoloji ihracına değinilecektir.

Arap Baharı öncesi süreçte İbn Suud rejimi rejim güvenliğine, toprak bütünlüğüne ya da bölgesel güvenlik anlayışına yönelik içeriden veya dışarıdan bir tehdit açığa çıktığında bu sayılan dış politika araçlarını kullanarak öncelikle tehdidin kaynağını yatıştırmayı, çatışmaya taraf olan aktörler arasında arabuluculuk yapmayı tercih etmiştir. Tehdidi yatıştırma ve çatışan taraflar arasında arabuluculuk yaparken petrolden gelen büyük finansal gücünü ve kutsal mekânlardan kaynaklanan İslam'ın koruyucusu olma imajını kullanmış, rakipleri ile doğrudan askeri çatışma politikasından uzak durmuştur. Rejime yönelik tehditler sayılan yöntemler ile etkisiz hale getirilemediği durumlarda ise ABD'nin rejim güvenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik garantilerine yaslanarak tehditleri dengelemeyi seçmiştir. Bu süreçte rejim genel olarak yumuşak güç unsurlarına dayanmış ve güçlü rakiplerini provoke etmemek için liderlik iddialarından kaçınmıştır.

ile bu sayı 1.3 milyona yükselmiştir (Cleveland, 2008, 394).

3.3.2. Riyalpolitik¹³³

Kurulduğu 1932 yılından 1960'lı yıllara kadar İbn Suud rejimi hem bölgesel hem de uluslararası politikada aktif bir aktör olamamıştır. Bu döneme kadar İbn Suud rejiminin temel kaygısı toprak bütünlüğünü korumak ve Arap Yarımadasındaki tüm diğer devletler gibi eşit bir devlet haline gelmek olmuştur. İbn Suud rejiminin 1960'lı yılları takip eden dönemde bölgesel ve uluslararası meselelerde aktif bir aktör haline gelmesi hidrokarbon kaynaklarının ülkeye sağladığı devasa finansal katkı ile yakından alakalıdır.

İbn Suud rejimi -petrol gelirlerindeki ciddi artışların ülkeyi finansal bir süper güç haline getirmesiyle- 60'lı yıllarda Nasır tarafından başlatılan revizyonist pan-Arabizm akımını dengelemek isteyen bölgedeki muhafazakar/statükocu ülkelerin lideri olarak uluslararası ve bölgesel politikada ön plana çıkmayı başarmıştır (Mansfield. 2013. 470; Richter, 2014,177; Sullivan, 1970, 436). Bu dönemde İbn Suud rejiminin temel hedefi yarımada'nın çevresinden (Mısır, Irak, Suriye) yarımada'nın merkezine (Ürdün, S. Arabistan, Körfez) doğru baskı yapan revizyonist tehdidi dengelemek olmuştur. İbn Suud rejimi, zayıf, zengin, Batılı yanlısı bir devlet olarak daha güçlü, daha kalabalık ama yoksul milliyetçi rejimlerle çevrelenmiştir. Bu durum kaçınılmaz olarak ülkeyi önemli güvenlik tehditleri ile yüz yüze getirmiştir (Hinnebusch, 2013, 131).

Kuruluşunda beri, bağımsızlığını ve özerkliğini bölgesel güçlerden korumaya gayret eden İbn Suud rejimi, caydırıcı bir askeri kapasiteye sahip olamadığı için, Ortadoğu'ya ilişkin olarak, her zaman kendi güvenliğine tehdit oluşturacak direkt askeri çatışmalardan kaçınmıştır (Efegil, 2013, 107). Düşmanları/rakipleri ile çatışmaktan ziyade onları satın almayı/yatıştırmayı bir dış politika yöntemi olarak kullanan rejim, bu amacını gerçekleştirmek için 1960'lı yıllardan itibaren bölgedeki ekonomik sıkıntılar yaşayan ülkelere önemli oranda ekonomik kaynak aktarmıştır. Bu ekonomik kaynaklardan sadece devletler değil, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) gibi devlet dışı aktörler de yararlanmıştır (Cleveland, 2008, 503; Richter, 2014, 180; Vassiliev, 2013, 821).

İbn Suud rejiminin ekonomik kaynakları etkili bir dış politika aracı olarak kullanması petrol gelirlerinin artışı ile doğru orantılıdır. Petrol gelirlerinde bir artışın mümkün olabilmesi ise ancak petrol kaynağına sahip olan ülkelerin, petrol üzerinde, petrol çıkarma imtiyazına sahip olan şirketlerden daha büyük bir kontrole sahip olabilmeleri ile mümkün olacaktır. II. Dünya Savaşını takip eden dönem, petrole sahip olan ülkelerin kademeli olarak kendi petrolleri üzerinde tam kontrol sağlamalarına giden çok sayıda girişime sahne olmuştur. Başta S. Arabistan olmak üzere, geniş petrol yataklarına sahip olan ülkeler bu süreçte kendi petrolleri üzerinde tam kontrol sağlamak için imtyaz

¹³³ Riyalpolitik; Kont Metternich'in, Napolyon sonrası Avrupa'nın kaderini Viyana Kongresinde çözen realist ve aynı zamanda muhafazakâr diplomasisi "realpolitik"e göndermede bulunmak üzere yaygın olarak kullanılan bir kavramdır.

sahibi şirketlerle -dolayısıyla bu şirketlerin destekçisi olan büyük güçlerle- uzun soluklu bir mücadeleye girişmişlerdir.

1950 yılının Aralık ayında Suudi ARAMCO İbn Suud rejimi ile petrol gelirinin yarı yarıya paylaşılmasını öngören anlaşmayı imzalamaya razı olduğunda rejimin petrol üzerindeki kontrolü önemli derecede artmış oluyordu (Yergin, 2003, 425). Eylül 1960'da OPEC'in kuruluşu ile petrol fiyatlarının belirlenmesinde kaynak ülkelerin etkinliğinin artması (Yergin, 2003, 491) ve nihayet 1972 yılında Suudi ARAMCO üzerinde tam kontrol sağlanarak petrolün millileştirilmesi, İbn Suud rejiminin petrol üzerindeki tam kontrol sağlamasının son aşaması olmuştur. Böylece İbn Suud rejimi 1973 yılında çıkan Arap-İsrail savaşının hemen öncesinde petrol üzerinde tam kontrol sağlamayı başarmıştır (Al-Yousef, 1998, 7-8; Hinnebusch, 2003, 38-39).

İbn Suud rejiminin genel dış politika eğilimi tehditkâr bir gücü dengelemektir. Eğer ülke imkân ve kabiliyetleri tehditkâr gücü dengelemede yetersiz kalıyorsa, tehdidin kaynağını yatıştırmayı tercih etmektedir. İşte bu noktada petrolden elde edilen gelir önemli bir dış politika unsuru haline gelmektedir. Zaten bu çalışmanın ileriki bölümlerinde de görüleceği üzere İbn Suud rejiminin bölgesel ve uluslararası meselelerdeki etkinliği ile petrol fiyatlarının düzeyi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Petrol fiyatlarındaki uzun süreli yükselişler rejimin finansal rezervlerinde bir şişkinliğe yol açtığından İbn Suud rejimi böyle zamanlarda daha aktif bir dış politika takip edebilme cesareti gösterebilmektedir. Ancak petrol fiyatlarındaki uzun süreli düşüşler rejimi ekonomik olarak da zayıflattığından İbn Suud rejimi böyle durumlarda dış politikada daha uzlaşmacı iç politikada daha fazla reform yapma isteği taşımaktadır.

15 Ekim 1973 yılında petrolün bir silah olarak kullanılmasıyla ortaya çıkan petrol şoku, S. Arabistan'a sadece ekonomik bir refah kazandırmakla kalmadı¹³⁴ aynı zamanda bölgesel ve uluslararası politikanın en etkili aktörlerinden biri haline getirdi. 1973 Arap-İsrail savaşında İsrail'e karşı Arapları desteklemek için başta S. Arabistan¹³⁵ olmak üzere petrol üreten bölge ülkelerinin ABD¹³⁶ ve Avrupa'ya dönük başlattığı

¹³⁴ Petrol fiyatlarına bağlı olarak artan gelirler rejimin kırılganlığını da artırmıştır. İbn Suud rejimi bu dönemde iç ve dış tehditlerden korunmak için "patronlar" arayışına girmiştir. Her ne kadar petrol ambargosu dolayısıyla ABD ile İbn Suud rejimi arasında sorunlar olsa da ABD, rejimin en önemli koruyucusu olmaya devam etmiştir. İbn Suud rejimi ABD'nin ülke güvenliğine dair garantilerine karşılık 1977 yılında ABD'ye, petrol fiyatlarını 1984 yılına kadar %5'ten fazla artırmayacağını (bu sözünü tutamadı) dair söz vermiştir (Rasheed, 2006, 130; Vassiliev, 2013, 819).

¹³⁵ 1970'li yıllar Suudilerin dünya petrol piyasasında yükselen bir güç olduğu dönemdir. 1970 yılında ülkenin dünya petrol piyasasındaki payı %13 iken, 1974 yılında bu oran büyük bir artış kaydederek %21'e çıkmıştır. Temmuz 1973'de ülkenin günlük petrol üretimi 8,5 milyon varil ile o döneme kadarki en yüksek miktara ulaşmıştı (Yergin, 2003, 560-63).

¹³⁶ ABD bu dönemde İsrail'e yardım etmek için bir "hava köprüsü" kurmuş ve her türlü modern silahlarla İsrail'i cephede desteklemiştir. İbn Suud rejimi ABD'nin bu tavrına karşılık ABD ve spot petrol piyasasının merkezi konumundaki Hollanda'ya petrol satışını durdurmuştur. Irak yönetimi ise ülkedeki İngiliz ve Hollanda petrol hisselerini ulusallaştırarak ambargoyu destek olmuştur (Vassiliev, 2013, 807).

petrol ambargosu¹³⁷, petrol fiyatlarında çarpıcı bir artışa yol açarak S. Arabistan'ı eşi benzeri görülmemiş bir zenginliğe kavuşturdu. 16 Ekim 1973'te petrol fiyatları varil başına 3.01 dolardan 5.11 dolara, 1 Ocak 1974'te ise 11.65 dolara çıkmış, 3 ay gibi kısa bir dönemde petrolün varil fiyatında %400'lük bir fiyat artışı yaşanmıştı. Hâlbuki 1970 yılının sonunda petrolün varil fiyatı 1.90 dolar civarındaydı. Bu sayede ülkenin içerideki modernleşme hamleleri kolaylaştı, rejimin hizmetleri genişletme yeteneği güçlendi (Rasheed, 2010, 130). 1973 Arap-İsrail savaşı sırasında ve sonrasında hem petrol silahının kullanılması hem de petrol fiyatlarındaki muazzam artış, krallığın Ortadoğu'daki muhafazakâr Arap devletlerinin lideri olmasını sağladı (Vassiliev, 2013, 809). Bölgede Suudi güvenliği için tehdit teşkil edecek radikal rejimler, ekonomik kaynaklar kullanılarak ya yatıştırılmış ya da bu radikal rejimleri etkisiz kılacak koalisyonların teşekkülü sağlanmıştır. Böylece Suudi ekonomik kaynakları ülkenin temel dış politika hedefleri olan bölgesel güvenlik, rejim güvenliği ve toprak bütünlüğünün sağlanmasında etkili bir araç olarak kullanılmıştır.

1960'lı yıllarda Suudi bölgesel güvenlik endişesini artıran en önemli olay hiç şüphesiz Nasır'ın pan-Arabizm düşüncesidir. Aslında 1960'lı yıllara kadar İbn Suud rejimi Nasır'ı ülkenin etrafını kuşatan Haşimi tehdidine karşı bir dengeleyici unsur olarak görmüş ve 60'lı yılların başlarına kadar Suriye ile birlikte Mısır'ı (Bağdat Paketi'ne karşı) ekonomik olarak desteklemişti (Mansfield, 2013, 452). Fakat 1962 yılında gerek Nasır'ın Yemen'e asker çıkarması gerekse de İbn Suud rejimine karşı düşmanca bir politika benimsemesi Riyad'ın Nasır'ı en önemli güvenlik tehdidi olarak görmesine yol açmıştır (Waltt, 1987, 68). Bu dönemde Nasır tehdidini dengelemek için ekonomik gücünü kullanan İbn Suud rejimi Yemen'de Nasır destekli cumhuriyet yanlılarına karşı monarşi yanlılarını ekonomik olarak desteklemiştir. Benzer şekilde Nasır'ın tehdidi altında kalan Ürdün monarşisine finansal yardımlar yaparak destek olmuştur. Nasır sonrası dönemde Mısır dış politikasının 180 derecelik değişimi ve pan-Arabizm ideolojisinin sona ermesi, Mısır'ın, İbn Suud rejiminin Arap yarımadasındaki etkinliğini kabul etmesi Suudi ekonomik yardımları sayesinde gerçekleşmiştir (Ajami, 1978; Vasiliev, 2013, 791). Hatta Suudiler Nasır sonrası dönemde Mısır'ın gücü ve Suudi petro-dolarları ile ılımlı bir Arap konsensüsü oluşturmayı bile hayal etmişlerdir (Quandt, 2010, 15).

¹³⁷ 1973 öncesi dönemde İbn Suud rejimi “ petrol ve politikanın karıştırılmaması gerektiğini” söyleyerek Batıya, petrolü uluslararası ilişkilerde bir silah olarak kullanmayacağını ima ediyordu (1956 yılında İngiltere/Fransa/İsrail Süveyş Kanalı'nı millileştirilmesini önlemek için saldırdığında İbn Suud rejimi Mısır'a destek olmak için bu ülkelere petrol satışını durdurmuştu). Hatta 70'li yılların başında petrol fiyatları yükselmeye başladığında ABD ile ilişkileri bozmamak adına fiyatın aşağı çekilmesi için bile uğraşmıştı. Fakat Sina savaşı başlayıp İsrail sürpriz bir saldırıyla Mısır ordusunu zor bir duruma soktuğunda içeriden ve dışarıdan yönetime karşı petrolü bir silah olarak kullanmaya dönük güçlü bir baskı oluştu (Rasheed, 2010, 131). Kral Faysal'ın fikrini değiştirmesinde politik faktörler kadar ekonomik faktörler de etkili olmuştur. Şöyle ki uluslararası piyasalarda ABD dolarının üst üste devalüe edilerek değerinin düşmesi sonucu aynı miktarda üretim yaptıkları halde petrol ihraç eden ülkeler daha az gelir elde etmeye başlamışlardı (Yergin, 2003, 560-61).

1967 yılında İsrail karşısında yenilgiye uğrayan başta Mısır olmak üzere Arap güçlerinin yeniden toparlanması için İbn Suud rejimi ve Körfez monarşileri önemli ekonomik katkılarda bulundular. Savaş sonrası Sudan'ın başkenti Hartum'da düzenlenen konferansta İbn Suud rejimi, Kuveyt ve Libya Mısır ve Ürdün'e yıllık olarak 135 milyon İngiliz Poundu yardımda bulunmayı vadetti. Ancak İbn Suud rejimi Mısır askerlerinin Yemen'den çekilmesini yapacağı yardımın ön şartı olarak öne sürdü (Ciorciari, 2005, 8). Devam eden süreçte Mısır birlikleri İbn Suud rejiminin mali ve diğer destekleri karşılığında Yemen'den çekildi ve Mısır yönetimi, krallık içindeki Suudi muhalefetine olan desteğini kesti (Vasiliev, 2013, 761). Böylece Nasır İbn Suud rejiminden alacağı ekonomik yardımlar karşılığında Yemen üzerinden, gerici olarak nitelediği İbn Suud rejimine yönelik baskı kurmaktan vaz geçti.

İbn Suud rejiminin 1973 yılında Mısır'a yapacağı yardımlar için öne sürdüğü başka bir şart da Enver Sedat yönetiminin SSCB ile kurduğu askeri işbirliğini sonlandırması ve Mısır'ın Doğu bloğundan Batı yanlısı kampa yakınlaşması isteğiydi (Vasiliev, 2013, 792). Ekim 1974'teki Rabat Zirvesi'nde de benzer şekilde savaş sonrası tahrip olan ekonomilerinin yeniden ayağa kaldırılabilmesi, bütçe açıklarının kapatılması ve SSCB yerine Batı ülkelerinden silah satın alınabilmesi için Mısır ve Suriye'ye, İbn Suud rejimi tarafından, yıllık 570 milyon dolarlık bir yardım verilmesi kararlaştırılmıştı (Vasiliev, 2013, 822). İbn Suud rejimi 1974 yılında Mısır yönetiminin ekonomik liberalleşme (infitah)¹³⁸ hamlesinin¹³⁹, Mısır'ın iç ve dış politikasını revize etmesi ve SSCB ile dostluk antlaşmasını iptal etmesi için, en büyük destekçisi olmuştur (Vasiliev, 2013, 823). İbn Suud rejimi, Mısır'ın liberal ekonomiye geçişini hem doğrudan Mısır hükümetine yaptığı yardımlarla hem de ülkeye gönderdiği doğrudan yabancı yatırımlarla desteklemiştir. Bu şekilde Suudi işadamları Mısır'daki kritik sektörlerde (bankacılık, finans, telekomünikasyon) en büyük yatırımcı sınıf olmuştur (Hanieh, 2012, 14-20).

1979 yılında Enver Sedat, İsrail ile Camp David anlaşmasını imzaladığında İbn Suud rejimi Mısır'ı Arap dünyasından izole etmesine rağmen¹⁴⁰ Mısırlı işçiler S. Arabistan'da çalışmaya devam etmişlerdir. Aslında İbn Suud rejimi Mısır'ın SSCB'den uzaklaşıp

¹³⁸ İnfitah, Enver Sedat yönetiminin 1974 yılından sonra Nasır'ın devletçi ekonomi programı yerine liberal ekonmi programını benimsemesi için kullanılan bir kavramdır. Sedat yönetimi ekonmik liberalleşme ile Mısır'ın daha çok yatırım çekmesini, bölgenin ekonomik ve finansal merkezi olmasını hedeflemiştir (McLaughlin 1978, 896-98).

¹³⁹ SSCB ile işbirliğini durdurmaya ve bunun yerine Amerikan yanlısı bir politika izlemesini teşvik etmek için (Vasiliev, 2013, 823).

¹⁴⁰ Hartum Konferansında tüm katılımcı devletler tarafından kabul edilen ortak söylem "İsrail'le barış yapılmayacak, İsrail'le görüşme yapılmayacak ve İsrail tanınmayacak" (no peace with Israel, no recognition of Israel and no negotiations with Israel) iken Mısır Cumhurbaşkanı 1979 yılında Camp David anlaşmasını imzalayarak Arapların tepkisini çekmiştir. İlkesel olarak Mısır'ı Sovyet kampından Batı kampına çeken Camp David anlaşmasına karşı çıkmayan İbn Suud rejimi Sedat'ın tek taraflı girişimleri sonrası bölgesel sorunların çözümünde marjinal bırakıldığı, bölgenin tartışmasız diplomatik lideri olma arzusunun Sedat tarafından baltalandığı için anlaşmaya karşı çıkmak durumunda kalmıştır (Kamrava, 2013, 5-7).

Batı kampına dâhil olmasını memnuniyetle karşılamış ancak SSCB yanlısı Suriye ve Irak gibi iki güçlü Arap devletini yatıştırmak için -en azından kamuoyu önünde- Mısır'a göstermelik birtakım yaptırımlar¹⁴¹ uygulamak zorunda kalmıştır (Quandt, 2010, 16).

Suudi sübvansiyonlarının başka bir adresi, Körfez bölgesindeki küçük Şeyhlikler üzerindeki nüfuzunu güçlendirmek için, petrol yoksunu Şeyhlikler olmuştur. Bölge üzerindeki iddiasını askeri gücü ile elde etme olanağından yoksun olan İbn Suud rejimi küçük Körfez ülkelerinde Suudi nüfuzunu artırmak için finansal yardımları kullanmayı tercih etmiştir (Vasiliev, 2013, 785). Özellikle Bahreyn ve Umman gibi ekonomik kaynakları kısıtlı olan komşularının güvenliklerini sağlamak ve bu ülkelerdeki Suudi nüfuzunu artırmak için ekonomik yardım önemli bir dış politika aracı olarak kullanılmıştır (Cordesman, 1997, 9).

Soğuk Savaş döneminde İbn Suud rejimini endişelendiren önemli bir husus da SSCB'nin başta Körfez olmak üzere Arap yarımadasında etkinlik kazanmaya dönük çabasıdır. 1980'lerde Sovyetlerin Afganistan'ı istila etmesi İbn Suud yönetiminde, bölgenin Sovyet nüfuzuna girmesine ilişkin bir kaygıya yol açmıştır (Hinnebusch, 2003, 131). Bu dönemde İbn Suud rejimi, Orta Doğu'da ve hatta bölge dışındaki¹⁴² Sovyet karşıtı güçleri desteklemeye çok hevesli olmuştur (Vasiliev, 2013, 809). İbn Suud rejimi Sovyetleri bir taraftan, bölgedeki radikal/revizyonist devletleri desteklemesini rejim güvenliği açısından ciddi bir tehdit olarak görürken diğer taraftan Körfez bölgesinde ve Arap Yarımadası'ndaki nüfuzu için de bir engel olarak görmüştür. Sovyet tehdidini engellemek için İbn Suud rejimi Pakistan, Yemen ve Afganistan'da Sovyet karşıtı silahlı muhalefete büyük ekonomik yardımlar yapmıştır. Örneğin Ziya ul-Hakk, 1975'te Pakistan'da iktidara geldikten sonra Riyad, İslamabad ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye özel önem vermiştir. Bu dönemdeki yakınlaşma, İran devrimine ve Afganistan'daki Marksist rejime karşı her iki devletin ortak tehdit algılamasına dayanıyordu. İbn Suud rejimi bu dönemde Pakistan tarafından satın alınan ABD silahlarının parasını ödemiş ve bu silahların kısmen Afganistan'daki silahlı muhalefete transfer edilmesini sağlamıştır. Yine bu dönemde Riyad ile İslamabad arasındaki askeri işbirliği artmış ve basında Suudi hava kuvvetlerinde Pakistan ordusuna mensup pilotlarının görev yaptığına dair haberler çıkmaya başlamıştır (Hinnebusch, 2003, 131; Vasiliev, 2013, 820).

Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde İbn Suud rejimi ve ABD, Sovyetlerle savaşmak için İslamcı savaşçılardan (Mücahitlerden) bir ordu kurmuşlardır. Pakistan

¹⁴¹ Mısır Arap Birliği üyeliğinden çıkarılmış, Arap Birliğinin merkezi Kahire'den taşınmış ve Birlik tarihinde ilk kez Arap Birliğine Mısır'lı olmayan bir genel sekreter (Tunuslu) seçilmiştir. Bu dönemde Mısır'a dönük tüm Suudi ekonomik yardımları da kesilmiştir (Vasiliev, 2013, 824).

¹⁴² Bu dönemde S. Arabistan Orta Amerika'daki Kontralar da dâhil olmak üzere Sovyet karşıtı siyasi örgütleri ve direniş gruplarını ekonomik olarak desteklemiştir (Wynbrandt, 2010, 248-249, 258).

istihbaratının desteğiyle eğitilen ve parası İbn Suud rejimi tarafından ödenmiş ABD silahlarıyla donatılan bu ordu uzun yıllar Sovyetlerin Afganistan işgaline direnmeyi başarmış, İbn Suud rejimi bu süreçte sadece parasal yardımlarla yetinmeyip S. Arabistan'daki gönüllülerin Pakistan üzerinden çatışma bölgelerine akmasını da teşvik etmiştir (Wynbrandt, 2010, 233)

Sovyet tehdidinin hissedildiği başka bir alan olan Yemen devrimi, İbn Suud rejimi için can sıkıcı bir uyarı olarak algılanmıştır. Çünkü İbn Suud rejimi, komşu ülkede devrimci patlamaya sebep olan bütün unsurları kendi bünyesinde taşıyordu; din tarafından desteklenen feodal bir kabile rejimi, seçkinler arasında yolsuzluk, büyük ölçüde fakir ve açlık çeken nüfus, en önemlisi de millî ve toplumsal kurtuluş fikirlerini Marksist, Nasırcı, Baasçı ve diğer propagandalar yoluyla benimseyen, memurlar, tüccarlar, entelektüeller, işçiler ve öğrenciler arasında değişim talep eden aktif grupların ortaya çıkması. Yemen kaynaklı bu tehdit karşısında İbn Suud rejimi monarşi taraftarlarına para, silah, mühimmat, gıda ve ilaç sağlayarak Yemen'deki¹⁴³ muhalefeti desteklemiştir (Vasiliev, 2013, 743-49, 765).

1979 yılında İran'da devrim meydana geldiğinde ve Humeyni rejimi başta İbn Suud rejimi olmak üzere bölgedeki monarşilere dönük yeni bir meydan okuma ve devrim ihracı politikası takip etmeye başladığında İbn Suud rejimi İran'ı dengelemek için Saddam yönetimindeki Irak'ı desteklemiştir. İran-Irak savaşı boyunca Suudi ekonomik kaynakları Saddam yönetimine doğru akmış, 1988 yılında savaş sona erdiğinde İbn Suud rejiminin Irak'a yönelik ekonomik yardımı 25 milyar doları geçmişti (Wynbrandt, 2010, 245). Savaş süresince Irak'ın petrol ihracatını kolaylaştırmak için Suudi imkânlarını kullanmasına müsaade edilerek Saddam yönetimi İran karşısında desteklenmiştir. İbn Suud rejimi İran'ın tüm bölge boyunca etkinliğini sınırlandırmak için başta Körfez monarşileri olmak üzere Filistin, Lübnan ve Yemen'e önemli oranda ekonomik kaynak aktarmışlardır. 1991 yılında Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal ettiğinde de benzer şekilde Saddam tehdidinden ülkeyi korumak için askeri müdahaleyi büyük oranda Suudiler finanse etmişler, Birinci Körfez Savaşının Suudilere maliyeti 60 milyar doları bulmuştur. Savaşta direkt olarak Suudi kuvvetleri çatışmalara katılmamış onun yerine müttefik kuvvetlerin savaş masraflarının karşılanması tercih edilmiştir (Wynbrandt, 2010, 259).

1975 yılında Lübnan'da iç savaş çıktığında Suriye ordusunun Arap Gücü kapsamında Lübnan'a müdahalesini büyük oranda İbn Suud rejimi finansal olarak desteklemiştir. Benzer şekilde Yemen iç politikasındaki birbirine rakip guruplardan kendisine yakın olanları destekleyerek ülkede İbn Suud rejimi karşıtı bir yönetimin ortaya çıkışını engellemeye çalışmıştır. İbn Suud rejimi finansal gücünü bazen BM güvenlik konseyi

¹⁴³ 1980'li yıllardan itibaren İbn Suud yönetimi Yemen'deki askeri, politik liderlere ve kabile şeflerine sağladığı aylık ödemler sayesinde ülkedeki politik arenanın gerçek patronu haline gelmiştir (Bradley, 2015, 79).

kararlarının oluşumundaki muhalefeti etkisiz kılmak için de kullanmıştır. Örneğin 1990 yılında BM güvenlik konseyinde Irak'a yönelik askeri müdahale seçeneğine yönelik Sovyet vetosu İbn Suud rejiminin ekonomik katkıları sayesinde aşılmıştır. Sovyetler'in tasarıyı veto etmelerini engellemek için ABD'li diplomat C. Baker Prens Bender'le görüşmüş, "Gorbaçov'un iç politikada çok elinin sıkıştığını" söyleyerek 4 milyar dolarlık bir finansal destek paketinin Sovyetler'e verilmesine aracılık etmiştir (Bronson, 2008, 197).

2006 yılında İsrail-Hizbullah savaşı sırasında yıkılan Güney Lübnan kentlerinin yeniden inşası da büyük oranda İbn Suud rejiminin ekonomik katkısı sayesinde olmuştur. Bu dönemde İbn Suud rejimi bölgede İsrail saldırıları sonucu evleri yıkılan Lübnanlılar için 55.200 konut inşa ederek Lübnan'da etki oluşturmaya çalışmıştır. Suudi yardımları bölgede öyle büyük takdir toplamıştır ki Hizbullah lideri Hasan Nasrallah bile yardımlarından dolayı -İran'a değil- İbn Suud rejimine teşekkür etmiştir (Terrill, 2011, 40). Bu süreçte rejim ekonomik yardımları kullanarak Lübnan Şiileri üzerindeki İran nüfuzunu kırmayı hedeflemiştir.

1970'li yılların başından 1990'lı yılların sonuna kadar İbn Suud rejimi İslam ülkelerine 106 milyar dolar, diğer gelişmekte olan ülkelere 15 milyar dolardan fazla ekonomik yardımda bulunmuştur. Bu süreçte İbn Suud rejiminin ekonomik yardımlarından yararlanan ülkelerin sayısı 70'den fazla olmuştur (Wynbrandt, 2010, 258-59). Suudi ekonomik kaynakları bölgeye, doğrudan hükümet yardımları, iktisadi yatırımlar ve bölge ülkelerinden işgücü ithal etmek suretiyle yayılmaktadır. Bir de gayri resmi olarak Suudi vakıfların ve sivil toplum kuruluşlarının bölge genelinde Vehhabi din yorumunu yaygınlaştırmak için yaptıkları ekonomik yardımlar bulunmaktadır. Bu şekilde İbn Suud rejimi, sahip olduğu devasa kaynaklar sayesinde ekonomik yardım ve ticareti, bölgedeki nüfuzunu korumak ve genişletmek için, askeri müdahale, yerine etkili bir araç olarak kullanmıştır (Hinnebusch 2003, 29). Uzun yıllar boyunca rejimin etkili bir dış politika aracı olarak kullandığı "çek defteri" politikası İbn Suud rejiminin zayıflığının da bir göstergesi olmuştur. Askeri kapasite ile desteklenemediği için İbn Suud rejiminin dış politikadaki etkinliği kısıtlı olmuş, seferber edilen bunca ekonomik kaynak ülke güvenliğine çok az katkıda bulunmuştur (Vasiliev, 2013, 809).

3.3.3. Araplar arası meselelerde arabuluculuk

Tarihi, modern devlet sisteminden daha eskiye dayanan arabuluculuk, uluslararası ilişkilerde kriz ve çatışmaların çözümünde kullanılan etkili ve yaygın bir yöntemdir. Öyle ki 20. yüzyılda ortaya çıkan uluslararası krizlerin neredeyse üçte biri üçüncü tarafın arabuluculuğu ile çözümlenmiştir. Arabuluculuk, üçüncü şahısların, şiddeti hafifletme, barış kurma ve kendi çıkarlarını koruma istekleri ile harekete geçtikleri diplomatik bir müdahale biçimidir (Bercovitch, 1992, 2-5) 3; Greig, Diehl, 2012, 1). Basitçe; çatışmaya taraf olmayan ve çözüm empoze etme yeteneğinden mahrum üçüncü

bir aktörün, çatışan tarafların, sorunu güç kullanılmadan ve tarafların karşılıklı olarak kabul ettiği barışçıl bir çözüme ulaşmalarına katkıda bulunması olarak tanımlanabilir (Bercovitch, 1992, 2-3; Greig, Diehl, 2012, 2-5). Bercovitch'e (Bercovitch, 1992, 4-5) göre arabuluculuğun yedi temel unsuru vardır;

- Arabuluculuk, çatışan tarafların çatışma yönetimi ve çabalarının bir uzantısı ve devamıdır.
- Arabuluculuk bir kişinin gurubun veya kuruluşun iki veya daha fazla çatışan aktör arasındaki anlaşmazlığa müdahalesini içerir.
- Arabuluculuk zorlayıcı olmayan, bağlayıcı olmayan ve şiddet içermeyen bir müdahale biçimidir.
- Arabuluculuk, tarafların anlaşmazlıklarına üçüncü tarafın müdahalesiyle, anlaşmazlığın doğasında yapısal önemli farklılıklar oluşturur ve odağını değiştirir.
- Arabulucu bir anlaşmazlığa müdahil olduğunda kendi fikirlerini, çıkarlarını ve kaynaklarını bilerek veya bilmeyerek anlaşmazlığa dâhil eder.
- Arabuluculuk tüm taraflar açısından gönüllü bir müdahale biçimidir. Taraflar arabulucunun tekliflerini reddetme özgürlüğüne sahiptir.
- Arabuluculuk geçici bir müdahale biçimidir

Geleneksel yaklaşım arabulucunun müdahaleye başlamak için zorlayıcı bir nedene ihtiyaç duyduğunu varsayar. Burada arabulucu alturistik/insani gayelerle hareket edebileceği gibi çatışmanın çözümünde kendi çıkarlarını gözetmesi de mümkündür. Genellikle arabuluculuk ilişkisi arabulucu açısından, çıkarları içeren, masrafları beraberinde getiren ve potansiyel ödüller kazandıran bir süreçtir (Bercovitch, 1992, 9) Arabulucu çatışmanın kendi müttefiklerini zayıflatmasından ya da çatışmanın yoğunlaşmasının bölgedeki düşmanlığı tırmandırmasından endişelenebilir. Bazı durumlarda arabuluculuk, arabulucunun kendi iç politikasıyla yakından ilgilidir. Ülke dışındaki çatışmanın domino etkisi yaparak içerideki muhalefeti hareketlendirmesi ve ülke güvenliğini tehlikeye atması mümkündür. Bu durumda arabulucu çatışan taraflardan, kendisine daha yakın hissettiği tarafın lehine sorunun çözümünü sağlarken kendi çıkarlarını ve müttefiklerini koruma (Defansif)¹⁴⁴ veya nüfuz alanını genişletme (Ofansif)¹⁴⁵ dürtüsüyle hareket edebilir (Zartman, Touval, 2001, 448-49).

İbn Suud rejimi 1950'li yıllardan itibaren, güvenliğini sağlamak, için sert güç (hard

¹⁴⁴ ABD'nin 1976-79 yılları arasında Rodesa/Zimbabve arasındaki çatışmada arabuluculuk yapması, Sovyetlerin Afrika'daki milliyetçi hareketlere müdahalesini engellemek maksadıyla yapıldığı için, savunmacı (Defansif) arabuluculuğa örnek olarak gösterilebilir (Zartman, Touval, 2001, 448).

¹⁴⁵ Sovyetlerin 1966 yılında Hindistan/Pakistan arasındaki çatışmalarda arabuluculuk yapması ise Sovyetlerin Pakistan üzerindeki nüfuzunu genişleterek bölgede Çin etkisini sınırlama amaçlı olduğu için saldırmacı (Ofansif) arabuluculuğa örnektir (Zartman, Touval, 2001, 449).

power) unsurlarına büyük yatırımlar yapsa da ülke caydırıcı bir askeri kapasite inşa etmekte başarılı olamamıştır. Bunun yanı sıra petrolün uluslararası piyasalardaki değeri ve ülkedeki petrol kaynaklarının bolluğu göz önüne alındığında sınırlı askeri kapasitesine rağmen, finansal bir dev konumuna yükselmeyi başarmıştır. İşte bu finansal gücü Suudi arabuluculuk diplomasisinin en önemli ayağını teşkil etmektedir. İbn Suud rejimi kontrol ettiği devasa finansal kaynaklar sayesinde bölgede sözü dinlenir bir aktör konumunu elde etmeyi başarmıştır (Craze, Huband. 2009, 124-25).

İbn Suud rejimi iç konsolidasyonu sağlamak için kuruluş yıllarında her ne kadar komşu ülkelerin iç işlerine karışmama politikası takip etse de (Craze, Huband, 2009, 125) 1950’li yıllardan itibaren bölgede meydana gelen değişimin kendi güvenliği açısından oluşturduğu riskler karşısında bölgesel politikalara angaje olmak durumunda kalmıştır. Bölgesel gerginlik ve çatışmalar söz konusu olduğunda genel Suudi politikası çatışmaların ülke sınırlarına ulaşmadan durdurulması şeklindedir. Bölgesel gerginlik ve çatışmaların ülke güvenliği açısından oluşturduğu riskleri bertaraf etmede İbn Suud rejimi genellikle arabuluculuğu yani diplomatik kanalları tercih etmiştir (Kostiner, 2007).

Suudi dış politikasının önemli bir unsuru olan arabuluculuk, modern-öncesi Ortadoğu’da bireyler, aileler ya da aşiret grupları arasındaki çatışmaları çözmek için geleneksel, yarı-kurumsallaşmış bir mekanizma olan “Vasta”nın¹⁴⁶ devamı niteliğindedir. “Vasta” kabile ortamında mağdurun utanç duymasını önlemek, zayıf tarafın uğradığı onur kaybını tazmin etmek maksadıyla failin ailesi tarafından mağdurun ailesine gönderilen, kabile toplumunun önde gelenlerinden oluşan arabuluculuk heyeti girişiminin¹⁴⁷ adıdır (Cunningham, Sarayrah 1994, 29-32; Kostiner, 2009, 94).

Suudi dış politikasında arabuluculuk faaliyetlerinin etkin bir araç olarak kullanılmasının belli başlı beş gerekçesi bulunmaktadır;

- Körfez bölgesinin ve daha genel olarak Ortadoğu bölgesinin politik ve ekonomik istikrarı İbn Suud rejimi için hayati önem taşımaktadır.
- İbn Suud rejimi devletler arası ve devlet içinde çıkan çatışmaların tüm bölgeye yayılma ihtimalinin tüm bölgenin istikrarını tehdit edeceğini düşünmekte ve bu durumu kendi rejiminin güvenliği açısından büyük risk olarak görmektedir.
- İbn Suud rejimi bölgenin tartışmasız diplomatik, politik ve ekonomik lideri olma iddiasını kutsal mekânları da kullanarak kanıtlamak istemektedir.
- İbn Suud rejimi çatışmaların çözümünde çoğunlukla kendisine yakın bulduğu

¹⁴⁶ Arapça da “Vasat”, “Vusta” orta, orta yol, ara yol anlamında kullanılan bir kelimedir.

¹⁴⁷ Wasta günümüzde bile bölgede prestijli bir üniversiteye kayıt, vergi indirimi, hükümet ihaleleri vs. çok yaygın bir alanda avantaj elde etmek için müvekkil adına müdahale eden bir girişimcilik/ arabuluculuk faaliyeti olarak itibar görmektedir (Cunningham, Sarayrah, 1994, 30-33).

tarafı güçlendirerek çatışmanın bölgedeki çıkarları açısından bir zarar doğurmasını engellemek istemektedir.

- İbn Suud rejimi çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesine katkıda bulunmak istemektedir çünkü bölgedeki çatışmadan değil uzlaşmadan yana çıkarları bulunmaktadır. Bölgedeki çatışmalar Arap politikasında radikalizmi yükseltmekte bu da İbn Suud rejimi açısından rejimin güvenliğine ve bölgesel güvenlik vizyonuna yönelik önemli bir tehdit olarak değerlendirilmektedir (Kamrava, 2013, 5-9, Rieger, 2016, 2-8).

İbn Suud rejimi bölgesel sorunların çözümünde arabuluculuk yaparken hard (sadece ekonomi) ve soft power unsurlarını senkronize bir şekilde kullanmıştır. Tarihsel olarak en önemli Suudi soft power kaynağı, İslam'ın doğduğu topraklara hükmetmesinden kaynaklı dinsel/kültürel üstünlükten gelir. 1986 yılından beri “kutsal mekânların hizmetçisi” (el-Hadim ul-Hameyn ve eş-Şerifeyn) sıfatını isimlerinin önünde kullanmaya başlayan Suud kralları, Mekke'yi dış politikasının bir aracı olarak kullanmaktadır (Kamrava, 2013, 13). İbn Suud rejimi İslam'ın doğduğu kutsal mekânların (Mekke ve Medine) bakım, onarım ve yönetimini yerine getirmekte ve her yıl Hac ve Umre ziyareti için ülkeye gelen milyonlarca Müslüman'a ev sahipliği yapmaktadır. Bölge genelinde ve tüm dünyada İslami hayat tarzını korumak¹⁴⁸ için çalışmakla¹⁴⁹ İslam âleminin barış ve refahını sağlama sorumluluğunu kendisine atfederek Ortadoğu bölgesinin ve hatta İslam dünyasının liderliği rolünü dış politikalarının merkezine yerleştirmiştir. Aynı zamanda Suudi kraliyet ailesi Ortadoğu'daki diğer yönetici ailelere göre daha büyük bir dini/ideolojik meşruiyete sahiptir. Büyüklüğü, tarihi, kaynakları ve jeostratejik konumu nedeniyle İbn Suud rejimi, kendisini Ortadoğu siyasetinin ve hatta küresel siyasetin önemli bir aktörü olarak görmektedir (Efegil, 2013, 111-13; Kamrava, 2013, 5).

İbn Suud rejiminin diplomatik girişimlerine katkı sağlayan önemli bir unsur da bölgedeki yönetici/sermayedar/din adamı sınıfı ile kraliyet ailesi arasındaki yakın ilişkilerdir. Bu yakın ilişkiler kimi ülkeler için akrabalık ve kan bağına kimileri için ise ekonomik/politik çıkara dayanır (Hanieh, 2013, 13-20; Kamrava, 2013, 8-9).

İbn Suud rejiminin bekli de en başarılı arabuluculuk girişimi (Cezayir ve Fas'ın da yardımıyla) 1989 yılındaki Taif anlaşması ile Lübnan iç savaşına son veren diplomatik başarısıdır. İbn Suud rejiminin girişimleriyle Eylül 1989'da, Lübnan 1972 Parlamentosu'nun hayatta kalan 62 üyesi Lübnan'daki iç savaş¹⁵⁰ sonlandırmak

¹⁴⁸ Bu konuya İdeoloji ihracı bölümünde daha ayrıntılı değinilecektir.

¹⁴⁹ İbn Suud rejimi dünyanın birçok noktasında camiler, eğitim merkezleri açmakta, özellikle çatışma bölgelerindeki Müslüman halka yönelik büyük yardım projelerinin altına imza atmaktadır. Örneğin 90'lı yıllarda Bosna'da yaşanan çatışmalar sonucu zarar gören çoğu cami ve eğitim merkezi Suudi fonları ile tekrar onarılmıştır. Dünya genelinde İslam'ın (Vehhabi İslam yorumunun) yaygınlaştırılması maksadıyla 1973'ten 1991'e kadar, gelişmekte olan ülkelere ve kuruluşlara S. Arabistan 60 milyar dolardan fazla yardımda bulunmuştur (Wynbrandt, 2010, 258-59, 266)

¹⁵⁰ 1975 yılında ülkenin endüstri bakanı Pier Cemayel öldürülünce Lübnan'da çıkan iç savaş Suudilerin

üzere barışçıl bir çözüm bulmak maksadıyla Suudi Arabistan'ın Taif kentinde bir araya gelmişler, İbn Suud rejimi siyasal ve finansal nüfuzunu kullanarak Lübnan'daki çatışma taraflarını ve Suriye yönetimini de toplantıya katılmaya ikna etmiştir. Bu süreçte imzalanan anlaşma iki temel unsur barındırmaktaydı; Lübnan'daki Hristiyan ve Müslüman nüfusunu siyasal haklarında eşitlik ve Suriye ordusunun (masraflar İbn Suud rejimi tarafından karşılanarak) Lübnan'da otorite tesis edilmesi için iki yıl süreyle¹⁵¹ barış gücü olarak Lübnan'a yerleşmesi (Craze, Huband 2009, 114).

İbn Suud rejimi bu arabuluculuk faaliyetiyle, önde gelen Lübnanlı Sünni elitler ile kraliyet ailesi arasındaki ticari ve ailevi bağlarını kullanarak Lübnan üzerindeki nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır. Bu arabuluculuk girişiminde, ülkede yaşanan iç savaşın domino etkisi yaparak bölge genelinde mezhepsel bir gerilime dönüşmesinin engellenmesi ve İran'ın bölge politikasındaki diplomatik zeminin daraltılması İbn Suud rejiminin en önemli kazanımları olmuştur. Çünkü anlaşma ile Lübnan'daki politik yapı yeniden şekillendirilmiş, Şii nüfusun Lübnan politik hayatındaki konumu Suudi girişimleriyle zayıflatılmıştır. Aynı zamanda krallık bu diplomatik başarısı ile Arap ve İslam dünyasındaki liderlik iddiasını pekiştirmiştir (Kamrava, 2013, 8-10; Rieger, 2016, 8).

İbn Suud rejiminin diğer bir arabuluculuk girişimi Arap-İsrail çatışması ve Filistin sorununun çözümüne yönelik olmuştur. Rejim Filistin sorununun çözümü için iki başarısız arabuluculuk girişiminde bulunmuştur; 1981 yılındaki Fahd planı ve 2002 yılındaki Abdullah planı. 1981 yılında hazırlanan Fahd planı Filistin sorunun barışçıl çözümü için İbn Suud rejiminin en önemli girişimlerinden biridir. Filistin sorununa barışçıl bir çözümün bulunması adına yapılan bu plan İbn Suud rejiminin İslam dünyasının lideri olma iddiası için önemli bir girişim olmuştur (Gallarotti, al-Filali, 2012, 10-11). 1979 yılında Mısır-İsrail barışının imzalanması bölge diplomasisinde İbn Suud rejimini marjinalleştirmiş Mısır'ı ön plana çıkarmıştı. Camp David Anlaşması sonrası bozulan S. Arabistan Mısır ilişkileri ve bölge siyasetinde ön plana çıkma isteği İbn Suud rejimini, Fahd Planı'nı hazırlayarak bölgede kaybettiği prestiji tekrar kazanma arayışına sevk etmiştir (Brown, 2003, 229-30).

1981 yılında Suudi prensi Fahd İsrail ile diğer Arap ülkeleri arasında arabuluculuk yapma girişiminde bulunmuş, Fahd planının en önemli yenilikçi tarafı İsrail'in 1967 sınırlarına çekilmesi durumunda Araplar ile arasındaki ilişkilerin normalleşebileceğini vurgulamasıdır. Burada İbn Suud rejiminin amacı Arap-İsrail çatışmasını engellemek ve Batı kamuoyuna İbn Suud rejiminin barışın tarafında olduğu mesajı vermektir. 2002 yılındaki Kral Abdullah planının ise iki ana motivasyonu bulunmaktaydı. Birincisi

arabuluculuğunda 1989 Taif anlaşması ile sona erdi (Craze, Huband 2009, 114).

¹⁵¹ Suriye ordusu ancak Refik Hariri suikastı sonrası oluşan uluslararası baskı sonucu 2005 yılında ülkeden çekildi.

2002 yılında başlayan Aksa intifadasının bölgeyi istikrarsızlığa sürüklemeye ve Suudi yanlısı rejimlerin istikrarını tehlikeye atması, ikincisi de 11 Eylül sonrası Batı’da bozulan Suudi imajının düzeltilmesi çabası. Bu plan da İsrail’in 1967 öncesi sınırlarına çekilerek başkenti Kudüs olan bir Filistin devleti kurulmasına razı olması karşılığında Arap-İsrail ilişkilerinin normalleşmesini içermektedir (Bronson, 2008, 155; Öztürk, 2012). Her iki plan da İsrail tarafından kabul görmediği için Filistin meslesinde bir sonuç doğurmaktan uzak kalmıştır.

İbn Suud rejiminin İsrail-Filistin çatışmasına dönük her iki arabuluculuk faaliyeti de taraflar açısından faydalı bir sonuç açığa çıkarmamıştır. Ancak özellikle 2002 yılındaki Abdullah planı 11 Eylül sonrası Batıda bozulan Suud imajını düzeltme konusunda katkıda bulunmuştur. Benzer şekilde 2007 yılında Filistinli taraflar (Hamis, el-Fetih) arasında Mekke’de düzenlenen ve Mekke Anlaşması adıyla imzalanan, Filistin’de her iki yapının iştirakiyle Filistin Birlik Hükümeti kurulmasını öngören anlaşma, Hamis ile Filistin Devlet Başkanı tarafından temsil edilen Filistin Ulusal Otoritesi arasında uzun vadede yaşanan gerginlik ve bölünmeleri anlamlı bir şekilde çözememiştir (Kamrava, 2013, 8-9). Fakat Suudiler İsrail-Filistin ve Filistinlilerin kendi aralarındaki sorunların barışçıl çözümünü hedeflerken aslında bölgedeki gerginlikleri azaltarak İran’ın bölgedeki nüfuzunu sınırlamayı hedeflemişlerdir. Bu amaçla Suudiler Filistin birliği hükümetini teşvik etmek için (İran’ın Hamis’a 250 milyon dolarlık yardımına karşı) 1 milyar dolarlık katkıda bulunarak Hamis’ı İran yörüngesinden kendi nüfuzlarına çekmeye çalışmışlardır (Kostiner, 2007).

İbn Suud rejiminin arabuluculuk çabalarının yoğunlaştığı diğer bir alan da 1962 devrimi sonrası iç savaşa sürüklenen Yemen olmuştur. Bu dönemde Yemen’de meydana gelen devrim ülkeyi ikiye bölmüş bir taraftan kuzeyde monarşi yanlıları diğer taraftan güneyde cumhuriyet yanlıları on yılı aşkın bir süre ülke iç savaşa maruz kalmıştır. Bu çatışmalarda İbn Suud rejimi kuzeydeki monarşi yanlılarını, Mısır ise güneydeki cumhuriyetçileri desteklemiştir. 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı sonrası bölgede Mısır kuvvetlerinin çekilmesi sonrası çatışan taraflar arasında barış sağlama adına Suudi arabuluculuk faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Mısır’ın bıraktığı boşluğu Sovyetlerin doldurmasından endişelenen İbn Suud rejimi Yemen’li taraflara cömert bağışlarda bulunarak 1970 yılında çatışmayı sonlandırmayı başarmış ve Sana’daki Sovyet nüfuz alanının yerini Suudi nüfuzu almıştır (Walt, 1987, 107).

Arap ulusunun genel iyiliği için hareket eden bir Arap vatanseveri imajını amaçlayan İbn Suud rejimi (Kostiner, 2007), Arap Yarımadası ve daha geniş olarak tüm Ortadoğu’daki gerginliklerin barışçıl çözümüne katkıda bulunmak için birçok arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. Rejim, Fas ve Cezayir arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümünde, 70’li yıllarda Ürdün ve Filistinliler arasında, 90’lı yıllarda Irak-Kuveyt gerginliğinin azaltılmasında, 2001 yılında Irak ve Suriye arasında Fırat’ın sularının

paylaşımı konusunda, arabuluculuk yapmıştır (Craze, Huband, 2009, 124). Tüm bu arabuluculuk faaliyetlerinin İbn Suud rejimine belli başlı şu dört kazanımı sağladığını söyleyebiliriz; Arap politikasının radikalleşmesini önlemek, İran'ı çevrelemek, sıcak çatışmaların bölge geneline yayılmasını ve özellikle büyük güçlerin (Sovyetler) ve bölgedeki radikal rejimlerin bu çatışma alanları üzerinden bölgede nüfuzunu genişletmesini engellemek ve Batı yanlısı rejimleri desteklemek.

İbn Suud rejiminin arabuluculuk girişimlerinin birinci hedefi sıcak çatışmaların yaygınlaşmasına engel olarak Arap politikasının radikalleşmesini önlemektir. Çünkü bölgede sıcak çatışmaların yaygınlaşması ve Arap politikasının radikalleşmesi İbn Suud rejimi açısından önemli bir rejim güvenliği riski oluşturmaktadır. İsrail-Filistin çatışması, İran-Irak savaşı, Arap-İsrail savaşı; tüm bu çatışmalar bölge genelinde yönetimlere ve özellikle S. Arabistan'da monarşiye karşı muhalefeti artırmış/radikalleştirmiştir. S. Arabistan'daki muhalefet hareketlerinin çoğu bölgedeki gerginliklerden beslenen Pan-Arabizm, Pan-İslamizm gibi ulus aşırı ideolojiler ile yakından ilgilidir (Vasiliev, 2013, 692).

Suudi arabuluculuk diplomasisinin ikinci hedefi 1979'daki İran devriminden sonra İran'ı çevrelemek ve bölgedeki nüfuzunu sınırlamak olmuştur. Suudi arabuluculuğuyla imzalanan ve Lübnan iç savaşını sonlandıran Taif anlaşmasının ülkedeki politik yapıyı yeniden şekillendirirken Şiilerin¹⁵² politik yapıdaki etkinliklerini sınırlaması bunun en güzel örneğidir. Bir taraftan Şiilerin politik yapıdaki ağırlıkları azalırken diğer taraftan Suudilerle yakın ilişkiler geliştiren Sünni grupların yönetimdeki ağırlıkları artmıştır. Örneğin kendisi bir Suudi vatandaşı olan ve S. Arabistan ile önemli ticari ilişkileri bulunan Refik Hariri¹⁵³ anlaşma sonrası başbakan olmuştur. Benzer bir yaklaşım Filistin birlik hükümeti kurulmasını öngören 2007 yılında imzalanan Mekke anlaşmasında da görülmektedir. Bu dönemde Filistinli grupların kendi aralarındaki gerginlik ve çatışmalar, İran'a bölge siyasetindeki etkinliğini artırmak için fırsatlar sağlamıştı. İran'ın Hamas üzerindeki nüfuzunu kırmak için İbn Suud rejimi tarafları anlaşmaya teşvik etmiş ve Hamas'ı kendi yörüngesine çekmek için örgüte önemli miktarda ekonomik yardımda bulunmuştur (Kostiner, 2007).

İbn Suud rejiminin üçüncü hedefi bölgedeki sıcak çatışmaların domino etkisi yaparak yayılması ve S. Arabistan dahil tüm bölgeyi sarmasının arabuluculuk faaliyetleri sayesinde önlenmesidir. Bu sıcak çatışma ve savaşlar aynı zamanda bölge dışındaki

¹⁵² Taif anlaşması, 1932 yılı nüfus sayımını esas aldığından, nüfus değişimine göre politik yapıda değişimi öngören bir düzenleme içermemektedir. Bugün Lübnan'da Şiiler nüfus bakımından diğer etnik yapılardan daha fazla oldukları halde ülke siyasetindeki ağırlıkları diğer gruplara oranla daha azdır (Çelik, 2012, 130, 148).

¹⁵³ "Hariri 1944 doğumlu Sünni bir Müslüman'dı. Siyasete atılmadan önce, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine yatırımlar yapan bir iş adamıydı. 1970'lerde Suud ailesiyle olan yakınlığı sayesinde aldığı ihaleler yoluyla... milyoner bir sanayici ve işadamı oldu. 1978'de, Hariri kaliteli müteahhitlik hizmetlerine karşılık bir ödül olarak, Suudi Kraliyet ailesi tarafından Suudi Arabistan vatandaşı yapıldı ve krallığın Lübnan özel temsilciliğine getirildi" (Çelik, 2012, 135).

büyük güçlere -özellikle Sovyetler- bölge siyasetinde etkinliğini artırma fırsatı da vermektedir. İbn Suud rejimi 1970 yılında Yemen'deki guruplar arasında arabuluculuk yaparken bir taraftan çatışmanın güney sınırlarına kadar ulaşmasını engellemiş diğer taraftan da Yemen üzerindeki Sovyet nüfuzunu sınırlamayı başarmıştır. Arap-İsrail çatışmalarının gerek çatışan tarafların saldırısı¹⁵⁴ ile gerekse de Filistinli mülteciler üzerinden S. Arabistan'a sıçrama ihtimali, İran-Irak savaşının ülkenin doğu bölgesindeki Şii nüfusu hareketlendirme ihtimali İbn Suud rejimini, mevcut kriz bölgelerindeki çatışmalar kendi sınırlarına ulaşmadan arabuluculuk yaparak çözmeye zorlamıştır (Kostiner 2007).

İbn Suud rejiminin sonuncu gayesi bölgedeki Batı yanlısı ılımlı rejimleri desteklemektir. Filistin sorununda El-Fetih, Lübnan sorununda radikal Şiilere karşı Sünniler ve Yemen'de cumhuriyet yanlılarına karşı monarşi yanlıları İbn Suud rejiminin desteklediği önemli guruplardır. Tüm bu arabuluculuk faaliyetlerinde İbn Suud rejimi bölgedeki radikal/revizyonist eğilimlerin ellerini zayıflatırken Batı yanlısı ılımlı/statükocu yapıları güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Arabuluculuk faaliyetleri İbn Suud rejimine Arap ve Müslümanların iyiliği için uğraşan bir lider imajı kazandırmış ve rejimin güvenliğini artırmıştır. Rejim bu arabuluculuk faaliyetleriyle içeriden ve dışarıdan güvenliğine yönelik potansiyel tehditleri asgariye indirmeyi, bölgedeki revizyonist emellere sahip güçlerin nüfuzunu sınırlamayı başarmıştır (Kamrava, 2013, 12; Kostiner, 2007). Arabuluculuk faaliyetleri sayesinde İbn Suud rejiminin ülke dışındaki Arap ve Müslümanların sorunları ile ilgileniyor olması içeride rejimin meşruiyetini artırıp rejime yönelik iç muhalefeti azaltırken dışarıda Arap ve İslam dünyası nezdinde rejimin itibarını ve yumuşak gücünü artırmıştır (Ayoob, 1984, 99). Genel olarak İbn Suud rejimi sayılan arabuluculuk çabalarıyla askeri tedbirlerin kullanılmasını engelleyerek rejimin güvenliğine yönelik tehditleri etkisiz kılmaya çalışmış, bu amaca ulaşmak için de diplomasi, kutsal mekanlar ve parayı başlıca araçlar olarak kullanmıştır (Guzansky, 2014, 49).

3.3.4. Petropolitik

Petrol, İbn Suud rejiminin güvenliğinin en önemli iki temelinden biridir (güvenliğin diğer unsuru İslam'dır). Rejim, sahip olduğu enerji kaynakları itibarıyla başta ABD olmak üzere endüstrileşmiş Batılı ülkeler açısından vazgeçilmez bir konumdadır. Batılı ülkelerin enerji güvenliği perspektifi İbn Suud rejiminin güvenliğinin Batılılar tarafından garanti edilmesinin temelini teşkil eder (Yamani, 2008, 154-56). Batılı güvenlik garantisi, rejime yönelik içeriden ve dışarıdan saldırıları caydırma konusunda yeterli askeri kabiliyete sahip olamayan, rejimin güvenliği için son derece önemlidir.

¹⁵⁴ Arap-İsrail çatışmasının yaşandığı alan yalnızca Ürdün topraklarının küçük bir şeridi ile Krallıktan ayrılmıştır (Nonneman, 2005). Bu yüzden İbn Suud yönetimi Ürdün'ü tampon bölge olarak görmüştür (Vasiliev, 2013, 790).

S. Arabistan, Ortadoğu ülkeleri içerisinde Batılıların, topraklarında petrol aramak için başvurduğu en son ülkelerden biridir¹⁵⁵. Ülkede ilk petrol arama imtiyazı 1930’lu yılların başlarında verilmişse de petrolün keşfi ancak 1938 yılında gerçekleşmiştir. Her ne kadar Almanya, İtalya, Japonya ve İngiltere gibi büyük devletler S. Arabistan’da petrol arama imtiyazı için büyük bir yarışın içerisine girmişlerse de ABD’li SCOAL (Standard Oil of California) şirketi 1933 yılında bu imtiyazı elde etmeyi başarmıştır (Yergin, 2003, 286). Petrolün keşfinden önce yabancı devletlerden gelen bağışlar ve Hac için Mekke ve Medine’ye gelen turistlere bağlı olan İbn Suud rejiminin gelirleri¹⁵⁶, 1938 yılında petrolün keşfi ile birlikte hidrokarbon gelirlerine bağlı olmaya başlamıştır¹⁵⁷.

Bugün S. Arabistan 270 milyar varil aşan rezervleri ile dünyada kanıtlanmış petrolün %25’ine sahiptir. Sahip olduğu rezervlerin büyüklüğü, ülkenin derin okyanus bölgelerine yakın olan sahil şeridi ve derin limanlara sahip olması, petrol yataklarının verimliliği, jeolojisi, Batı ve Doğu pazarları arasındaki coğrafi konumu, petrol üretim maliyetlerinin diğer bölgelere oranla son derece düşük olması Suudi petrolünü dünyanın en cazip ve ucuz petrolü haline getirmektedir (Pierce, 2012, 108).

İbn Suud rejimi sahip olduğu tüm bu avantajların yanı sıra petrol üretim kapasitesini piyasa şartlarına/ülkenin güvenlik ihtiyacına göre çok hızlı bir şekilde değiştirebilme esnekliğine sahip olması bakımından da uluslararası petrol piyasasının “denge sağlayıcısı” (swing producer) olarak isimlendirilmiştir. Öyle ki 1978 yılında ABD hükümeti için hazırlanan bir raporda İbn Suud rejiminin 1976 yılında 13 milyon varil olan günlük petrol üretim kapasitesini 1990 yılında 23 milyon varile (2016 yılında üretim ortalama 9,7 milyon varildi) çıkarabilecek imkân ve kabiliyetinden söz edilmektedir (Staats, 1978, 14). Benzer şekilde ülke petrol arz ve talep şoklarına karşı da son derece dayanıklı bir profil sergilemektedir. Örneğin 1980 yılında günlük petrol üretimi 10,3 milyon varil iken 1985 yılında 3,6 milyon varile kadar düşmüş, üretim miktarında kısa süreli bu sert düşüşe ve petrol gelirlerindeki azalmaya rağmen¹⁵⁸ ülkenin politik ve ekonomik istikrarı bu durumdan etkilenmemiştir (Al-Yousef, 1998, 59).

İbn Suud rejimi sahip olduğu şu iki avantaj nedeniyle petrol fiyat ve üretim miktarı

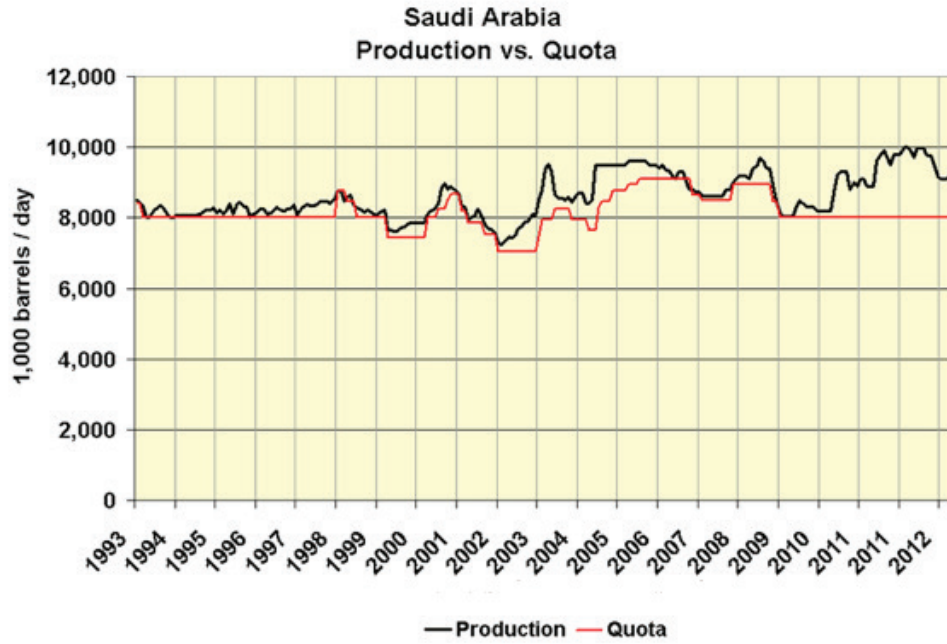
¹⁵⁵ Ortadoğu’da petrol ilk kez 1908 yılında İran’ın Mescid-i Süleyman bölgesinde bulunmuştur. 1920’li yılların sonlarında Irak’ta 1930’lu yılların ortalarında ise Körfez ülkelerinde petrol yatakları keşfedilmiştir.

¹⁵⁶ İbn Suud rejimi petrol öncesi dönemde öyle fakirdi ki krallığın maliye bakanı Abdullah Süleyman tüm krallığın mali hesaplarını akşam yatarken yatağının altına koyduğu siyah bir defterde tutuyordu (Long, 1979, 83).

¹⁵⁷ 1929 yılı Dünya ekonomik bunalımını takip eden dönemde sert bir şekilde hacı sayısının düşmesi ve hac gelirlerinin azalması İbn Suud yönetimini çok ciddi bir ekonomik darboğaza sürüklemişti. İbn Suud’u petrol imtiyazı vermeye sevk eden nedenlerin başında bu ekonomik darboğazdan kurtulmak için nakit para bulma ihtiyacı geliyordu (Yergin, 2003, 286-89).

¹⁵⁸ Bu süre zarfında petrol fiyatları 28-29 dolar arasında seyretilmiş, petrol arzındaki azalmaya rağmen sert dalgalanmalar göstermemiştir. Dolayısıyla üretim düşerken fiyat değişmediği için Suudi gelirleri de düşen üretimle aynı oranda gerilemiştir (Al-Yousef, 1998, 62).

değişimleri konusunda son derece esnek; küresel ekonomi ile entegrasyon ve ülkenin son derece küçük bir nüfusa sahip olması. Ekonomisi her ne kadar rantiyer bir karaktere sahip olsa da 1973 yılından itibaren hızla artan petrol fiyatları İbn Suud rejiminin elinde muazzam miktarda döviz varlıklarının¹⁵⁹ birikmesini sağlamıştır. Sahip olduğu döviz rezervlerini uluslararası piyasalarda karlı yatırım fırsatlarına çevirmesi (Suudi döviz rezervleri ağırlıklı olarak Avrupa ve Amerika'nın sermaye piyasalarına yatırılmaktadır. Hinnebusch, 2003,: 41) rejimin küresel ekonomi ile entegrasyonunu kolaylaştırmıştır. Petrol fiyatlarının düşük seviyelerde olduğu dönemlerde küresel ekonomik canlılıktan, bu yatırımları sayesinde, karlı çıkan İbn Suud rejimi petrol fiyatlarının yükseldiği dönemde ise küresel daralmaya karşı yüksek petrol fiyatlarından astronomik kazançlar elde edebilmektedir (Long, 1979, 85-87). Bu ekonomik durumun yanı sıra ülkenin diğer petrol zengini ülkelere nazaran oldukça küçük bir nüfusa¹⁶⁰ sahip olması ve buna bağlı olarak ekonomik ihtiyaçlarının sınırlı olması da petrol fiyatlarındaki ani düşüşten öteki petrol üreticisi ülkelere nazaran daha az etkilenebilmesini sağlamaktadır. Bu yüzden Suudi petrol politikası, kısa vadeli ekonomik kazançlar yerine rejimin uzun vadeli politik istikrarını sağlamaya dönük bir stratejiye dayanır.

Şekil 5: Yıllar içinde OPEC kotası ve Suudi petrol üretimi

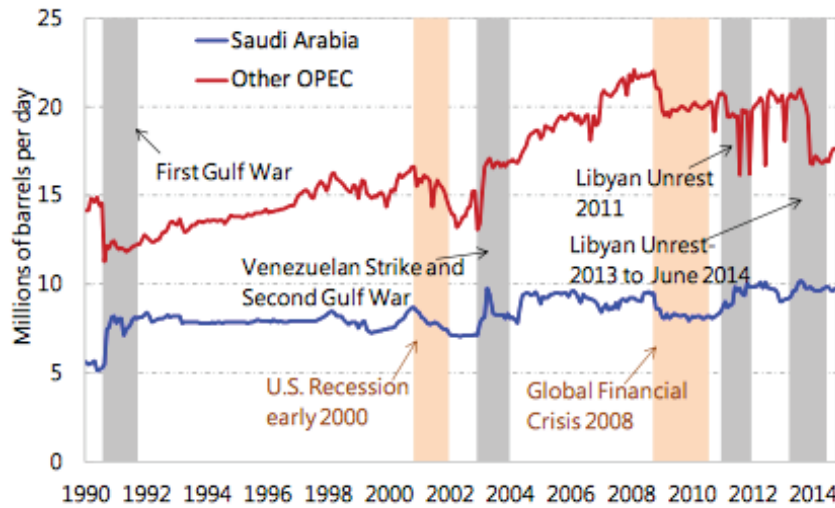
<http://www.energyeconomist.com/a6257783p/opecc/quota.html>.

¹⁵⁹ Günümüz itibarıyla S. Arabistan'ın uluslararası piyasalarda 700 milyar doları aşkın varlığı bulunmaktadır. Ülkenin 2017 bütçesinin (savunma harcamalarındaki devasa artışa rağmen) yaklaşık 350 milyar dolar olduğu göz önüne alınırsa İbn Suud rejiminin sahip olduğu bu dış varlıklar petrol fiyatı ve üretim miktarını isteğe göre değiştirme imkânı vermektedir.

¹⁶⁰ Ülke nüfusu 2016 yılı itibarıyla 32 milyon civarındır. Bu miktarın yaklaşık %30-40'ını yabancı işçiler teşkil eder. Aynı dönemde İran'ın 80 milyon, Irak'ın 25 milyon nüfusa sahip olduğu ve bu ülkelerin toplam petrol üretim kapasitelerinin S. Arabistan'la kıyaslanamayacak derecede düşük olduğu göz önüne alınırsa bu durumun S. Arabistan açısından ne kadar büyük bir avantaj olduğu anlaşılacaktır.

İbn Suud rejiminin petrol politikasının üç temel hedefi vardır; petrol gelirlerini ülkenin ekonomik kalkınmasıyla uyumlu bir seviyede tutmak, bölgesel ve uluslararası politik ve ekonomik istikrarın sağlamak ve OPEC aracılığıyla petrol fiyatının belirlenmesinde baskın bir etkiye sahip olmak (Yergin 2015). Dolayısıyla Suudi petrol politikası petrol gelirlerinin uzun vadede maksimizasyonu, OPEC’te Suudi üstünlüğünün devamı, en önemli petrol tüketicileri (ABD) ile yakın işbirliği ve bölgesel güvenliğin bir fonksiyonudur (Cooper, 2012, 13-14; Long, 1979, 89-91).

OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries/ Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) 16 Eylül 1960 tarihinde en büyük petrol üreticisi konumundaki beş ülke olan İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, Venezüella ve Irak tarafından kurulmuştur¹⁶¹ (Long, 1979, 89). OPEC’in kuruluşundan önce petrolün varil cinsinden fiyatı büyük petrol şirketleri tarafından tek taraflı olarak belirlenip rezerv sahibi ülkeler bu fiyat üzerinden ödeme yapılmaktaydı. OPEC’in kuruluş amacı petrol şirketlerinin petrol fiyatı üzerindeki tek taraflı tasarrufları önleyerek petrol üreten ülkelerin gelirlerini korumaktı. Nitekim OPEC kurucu anlaşmasının 2. maddesinde örgütün ana amacı; “bireysel ve toplu olarak üye ülkelerin çıkarlarının en iyi şekilde korunması için petrol politikalarının birleştirilmesi ve koordine edilmesi” olarak belirlenmiştir (OPEC Statue, 2012, 1). 1968 yılında ise üyeleri arasında teknik bilgi ve iletişimi geliştirmek, petrol endüstrisinin gelişimine katkı sağlamak ve üyelerin ekonomik kalkınmasını desteklemek için OPEC benzeri bir örgüt olan OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries/Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) kurulmuştur.

Şekil 6: 1990-2014 OPEC-Suudi petrol üretimi karşılaştırması

The Joint Organisations Data Initiative, Bloomberg ve IMF verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

¹⁶¹ Kuruluşta, sonradan Katar (1961), Libya (1962), Endonezya (1962), Ekvador (1963-1993), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Gabon (1975-1995) ve Angola (2007) katılmıştır. Ekvador ve Gabon 90’lı yıllarda örgütten ayrılmışlardır.

OPEC'in hem kurucu, hem de en büyük üretim payına sahip üyesi¹⁶² olarak İbn Suud rejiminin genel politikası OPEC'teki üstünlüğünü sürdürmektir. Bu politikanın sebebi İbn Suud rejiminin bölgedeki İran, Irak gibi revizyonist güçlerin OPEC'te üstünlüğü ele geçirmesini rejim güvenliği açısından çok önemli bir tehdit olarak görmesidir (Long, 1983, 31-32). Sahip olduğu rezervlerin büyüklüğü, petrol üretim miktarını kısa vadede çoğaltıp azaltabilme kabiliyeti İbn Suud rejimine OPEC'te etkili bir pozisyon kazandırmıştır. OPEC içerisinde ülkelerin çıkar ve yaklaşım farklılıkları petrol fiyatının tayininde üyeler arasında ciddi anlaşmazlıklara yol açabilmektedir. Yüksek nüfusa sahip ülkeler (İran, Irak) yüksek petrol fiyatları üzerinden kısa vadeli bol gelir hedeflerken İbn Suud rejimi uzun vadeli ılımlı fiyatlardan yanadır. İbn Suud rejiminin yaklaşımına göre petrol fiyatındaki ani artışlar petrol endüstrisinde (alternatif kaynaklara yönelerek) zayıflamaya, küresel ve bölgesel politik istikrarsızlığa yol açabilir. Toplam OPEC üretiminin yaklaşık 1/3'ünü tek başına üreten ve OPEC içerisinde önemli sayıda ülke üzerindeki (Bahreyn, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri) nüfuzunu kullanarak OPEC politikalarını etkileyebilen İbn Suud rejimi, istediği kararları çıkaramadığı durumlarda ise OPEC üyeliğinden çekilme tehdidinde bulunarak¹⁶³ bugüne kadar OPEC'teki üstünlüğünü korumuştur. OPEC'te çekilme tehdidi bir işe yaramadığı durumlarda ise OPEC kotasını tanımayıp OPEC'ten farklı bir fiyat politikası takip ederek rakiplerinin OPEC'te oluşturduğu Suudi karşıtı bloğu çatlatmaya çalışmıştır.

Uluslararası petrol politikaları 1970'li yılların başına kadar büyük oranda uluslararası petrol şirketleri tarafından belirlenmiştir. 1950 yılında petrol imtiyaz sözleşmelerinin değiştirilerek petrolden gelen kazancın imtiyaz sahibi şirket ile kaynak sağlayıcı ülke arasında yarı yarıya paylaşımını öngören düzenleme, rezervlere sahip ülkelerin petrol piyasasını belirlemeye dönük ilk adımı olmuştur¹⁶⁴. 1960 yılında OPEC'in kurulmasıyla rezerv sahibi ülkelerin etkinliği artarken 1970'li yıllarda petrolün millileştirilmesi eğilimi rezerv sahibi ülkeleri petrol politikalarını belirlemede en etkin bir güç haline getirmiştir. 1967 Arap-İsrail savaşı rezerv sahibi ülkelerde petrolün millileştirilmesine yönelik kamuoyu baskısını artırmıştır. S. Arabistan ise ancak 1972 yılında ARAMCO'yu tam olarak denetimine alarak küresel petrol politikasının en etkin aktör haline gelebilmiştir (Al-Yousef, 1998, 22-25; Hinnebusch, 2003, 38-39). Suudi petrol politikasının ülkenin uzun vadeli politik istikrarını nasıl sağladığı üç farklı dönemdeki uygulamalar üzerinden analiz edilebilir; 1973 petrol ambargosu, 1979 İran devrimi ve 1990 I. Körfez Savaşı.

¹⁶² S. Arabistan OPEC'in toplam üretiminin 1/3'ünü tek başına sağlamaktadır ve OPEC'in yedek kapasitesinin %85'ine tek başına sahiptir (Bronson, 2008, 22).

¹⁶³ Örneğin Mart 1974 yılında İran Şahı, bazı üyelerin desteğini de alarak, OPEC'de Suudi politikalarının aksine petrol fiyatını yükseltmek istediğinde İbn Suud rejimi OPEC'de çekilmekle tehdidinde bulunmuştur (Wynbrandt, 2010, 236)

¹⁶⁴ 1950 öncesi dönemde petrol şirketleri tarafından tek taraflı belirlenen fiyattan üretim maliyetinin yarısı çıkarıldıktan sonra kalan kısmı rezerv sahibi ülkelere ödenmekteydi. 1950 yılındaki bu anlaşmaya göre petrol şirketleri tarafından belirlenen afişe fiyatın yarısı rezerv sahibi ülkelere verilmeye başlandı.

İbn Suud rejiminin petrolü rejimin politik istikrarı için bir silah olarak kullandığı ilk olay 1973 Arap-İsrail savaşı değildir. Rejim 1967 yılındaki savaşta da kısa süreli petrol ambargosu uygulayarak İsrail'e karşı savaşan Araplara destek olmuştur. Fakat bu dönemde hem İbn Suud rejimi ARAMCO üzerinde tam denetim sağlayamadığından hem de Nasır'ın rejim için oluşturduğu tehditten ötürü bu ambargo sonuç almaktan uzak Arap kamuoyunu yatıştırmaya dönük, göstermelik bir girişim olarak kalmıştır. ABD yönetiminin de ambargo karşısında gösterdiği sert tepki petrol ambargosunun kısa sürede terk edilmesine sebep olmuştur (Ciorciari, 2005, 5; Hinnebusch, 2003, 38).

1973 Ekiminde savaş patlak verdiğinde İbn Suud rejimi ARAMCO üzerinde tam kontrolü sağlamayı başarmıştı (Long, 1979, 90). 1967 savaşında ABD'nin İsrail'i Araplara karşı desteklemesi ve İsrail'in ezici bir zafer kazanması Arap kamuoyunda ciddi bir radikalleşmeye yol açtı. Mısır, muhafazakâr monarşiler üzerinde toplumsal baskı uygulayarak başta İbn Suud rejimi olmak üzere Arap petrol üreticilerinin ABD'ye bağımlı olduklarını savundu. Mısır'ın kısıtlı da olsa kazandığı zaferin Arap kamuoyunda oluşturduğu coşku karşısında İbn Suud rejimi, Arap ve İslam davalarına sadakatsizlikle damgalanmamak için kendisini, ABD ile ilişkileri gerginleştirmek pahasına, petrol ambargosuna ön ayak olmak zorunda hissetti. Bu şekilde Ekim 1973 savaşıyla ortaya çıkan Arap siyasi dayanışması, İbn Suud rejimini, fiyatları yükselterek petrolü dış politika aracı olarak kullanmaya zorladı. Ambargo büyük oranda Arap davasıyla dayanışma göstermek ve böylece halkın öfkesini ve hayal kırıklığını yatıştıracak, Arap kamuoyunun öfkesini muhafazakar rejimlerinden uzaklaştıracak bir araçtı (Ciorciari, 2005, 5-7; Hinnebusch, 2003, 36). İbn Suud rejiminin girişimleriyle Ekim 1973 tarihinde alınan ambargo kararı gereğince ABD ve Hollanda'ya, İsrail'e verilen destek durduruluncaya kadar petrol sevkiyatı durduruldu, üretimde aylık %5 kesintiye gidildi ve ambargo öncesi 3.75 olan fiyat piyasadaki petrol arzının azalması sonucu çok kısa sürede dört kat artarak 11.65 dolara çıkmış oldu.

S. Arabistan Kralı Faysal'ın bu hamlesi (Petrol ambargosu) Suudi rejim güvenliği için en büyük tehdit olan Arap milliyetçiliği tehdidini sona erdirmek, radikal rejimleri ılımlaştırmak ve rejim için meşruiyet kazanmak için iyi bir fırsat olmuştu. 1973 savaşında İbn Suud rejiminin petrol silahını kullanması rejime içeride ve Arap kamuoyunda büyük bir prestij ve meşruiyet kazandırdı. Petro-dolarlar radikal rejimleri (Mısır, Suriye, FKÖ) yatıştırmak (riyalpolitik) için bol miktarda kullanıldı. Aynı zamanda katlanarak artan petrol fiyatları rejimi, içeride kendisini konsolide etmek için ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynağı kavuşturdu (Hinnebusch, 2003, 36-39). Petrol ambargosu ile İbn Suud rejimi, petrol tesislerine yönelik Arap milliyetçilerinin sabotaj olasılığını da azaltmış oldu (Ciorciari, 2005, 4). Suudi petrol bakanı, ambargo olmasaydı bile muhtemel sabotajların petrol akışını kısıtlayacağını tahmin ettiklerini belirterek Batı kamuoyunun tepkisini yumuşatmaya çalışmıştır (Staats, 1978, 24).

Petrol ambargosu İbn Suud rejiminin içeride ve Arap kamuoyunda prestij ve meşruiyetini artırdığı gibi başta ABD olmak üzere petrol tüketen ülkelerde de ciddi bir öfkeye neden oldu. Hatta ABD yönetimi ambargonun bitirilmemesi durumunda askeri müdahale seçeneğinin masada olduğunu belirtecek kadar ileri gitti (Hinnebusch, 2003, 91). İbn Suud rejimi astronomik fiyatlardan satılan petrol gelirlerinin büyük bir kısmını ABD hazine tahvillerine yatırmayı taahhüt ederek ABD ile ilişkileri yoluna koymaya çalıştı. Bu dönemde Suudiler, ABD bankaları, hazine tahvilleri ve gayrimenkul sektörlerindeki en büyük yatırımcı konumuna yükseldiler ve 133 milyar dolar yatırım yaparak yılda yaklaşık 10 milyar dolar gelir elde ettiler. Ayanı zamanda ABD silah endüstrisinin toplam silah üretiminin büyük bir kısmını satın alarak ABD savunma sanayinin de en önemli müşterisi oldular (Hinnebusch, 2003, 41-42). Suudilerin başını çektiği petrol ambargosunun ABD için tek faydası Petro-dolarların ABD ekonomisine akması değildi. Yükselen petrol fiyatları doların uluslararası piyasalardaki “Rezerv Para” niteliğini de güçlendirdi¹⁶⁵ (Long, 1979, 89). Petrol ambargosuna öncülük eden İbn Suud rejimi ambargonun kaldırılmasına da öncülük etmiştir. Mart 1974’de Suudiler petrol ambargosunu sona erdirdiklerini açıkladıktan sonra diğer ambargocu ülkeler de birer birer ambargoyu kaldırdılar (Ciorciari, 2005, 5-6).

İbn Suud rejiminin güvenlik konusunda ABD’ye olan bağımlılığı petrol politikalarını belirlerken ABD ile ilişkileri göz önüne almasını zorunlu kılmaktadır (Staats, 1978, 3-6). Yüksek petrol fiyatlarının başta ABD olmak üzere küresel ekonomi üzerindeki yıkıcı etkileri 1973 petrol ambargosunda olduğu gibi İbn Suud rejimi ile ABD’yi karşı karşıya getirebilmektedir. Hem ABD ile yakın ilişkiler hem de rezervlerinin büyüklüğü göz önüne alındığında İbn Suud rejiminin uzun vadeli çıkarları, nispeten ılımlı fiyatlarla yüksek seviyelerde petrol ihracatı yapmaktır (Cordesman, 2003, 13-16). Örneğin Kral Faysal’ın ABD ile olan ilişkisine dair samimiyetinin bir sonucu olarak, kuruluşun Batı karşıtı duruşu nedeniyle petrol fiyatlarını aşırı yüksek tutma girişimini engellemek için, S. Arabistan 1974 Mart ayında OPEC’ten çekilmekle tehdit etmiştir (Wynbrandt, 2010, 236). Benzer şeklide gerek İran Devrimi gerekse de İran-Irak savaşı yıllarında petrol piyasasında İran ve Irak’ın üretimlerinin azalmasından kaynaklı arz eksikliğinin fiyatlar üzerinde yukarı yönlü hareket baskısı İbn Suud rejiminin petrol üretiminin artırması sayesinde engellenmiştir (Hinnebusch, 2003, 43; Vasiliev, 2013, 819)

İbn Suud rejimi petrol ambargosu yıllarında ABD yönetiminin monarşiyi tehdit etmesini gerçekte ABD’nin asıl derdinin Suudi rejimin güvenliği değil petrol arzının istikrarı olduğu şeklinde yorumlamıştır (Ayoob, 1984, 100). Bu kanaat İbn Suud rejimini ABD

¹⁶⁵ Bretten Woods sisteminin 1971 yılında çökmesi ile Amerikan dolarının küresel ekonomideki rezerv para olma niteliği tartışılmaya başlanmıştı. Petrol ambargosu sonrası doların rezerv olma niteliği güçlendi. Bu yüzden kimilerine göre petrol ambargosu çöken Bretten Woods sisteminin yerine doların rezerv para niteliğini kazanması için ABD tarafından bilinçli olarak teşvik edilmiştir. Bu konuda daha geniş analizler için bkz. Engdahl, William. “Petrol Para İktidar Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni.” *Çev. Ertuğrul Bilal. İstanbul: Alfa Yayınları* (2008). Hanieh, A. “Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf,(çev. Bahadır Ahıska ve Sevgi Doğan).” *Nota Bene Yayınları, Ankara* (2012).

ile ilişkilerinde daha dikkatli olmaya sevk etmiştir. Petrol ambargosundan kaynaklı iki ülke arasındaki güvensizlik 1977 yılında ABD başkanı Ford ile Suudi kralı Halit arasında imzalanan gizli bir anlaşma ile aşılmaya çalışılmıştır. Anlaşma ABD'nin İbn Suud rejiminin güvenliğini sağlaması karşılığında İbn Suud rejiminin petrol fiyatlarını 1984 yılına kadar % 5'ten fazla artırmayacağı ve petrol gelirlerinin çoğunu ABD hazine tahvillerine yatıracağı taahhüdünü içeriyordu (Vasiliev, 2013: 819).

1960'lı yıllar her ikisi de monarşi ile yönetilen İran ve S. Arabistan arasında Körfeze dönük bölgesel liderlik konusunda bir yarışa sebep olmuştur. İran sahip olduğu jeopolitik üstünlük ve insan kaynağı açısından zenginliği sebebiyle özellikle Nixon Doktrini (Twin Pillar) sonrası Batılılar tarafından Körfezin gardiyanı olarak tanımlanmıştır (Hinnebusch, 2003, 90). Nixon Doktrinini takip eden on yıl içerisinde (1969-79) İran ABD silah endüstrisine yaklaşık 23 milyar dolar harcayarak en gelişmiş silahlarla ordusunu donatmıştır¹⁶⁶. Özellikle 1973 yılındaki petrol ambargosu¹⁶⁷ sonrası katlanan petrol fiyatları İran Şahı'nın bölgesel liderlik iddiası için gereken finansal desteği sağlamıştır. Aslında bu tarihten önce de Şah'ın arzuları İbn Suud rejimini panikletmişti. Örneğin Umman'da çıkan isyana İran ordusunun müdahale etmesi,¹⁶⁸ Yemen iç savaşı sırasında Şah'ın Yemen'deki monarşi yanlılarına silah ve mühimmat göndermesi, İngiltere'nin Körfez'deki tüm askerlerini çekmesinden bir gün önce Birleşik Arap Emirliklerine ait olan Büyük ve Küçük Tonb, Ebu Musa adalarına el koyması vb. gibi olaylar İbn Suud rejimini İran'ın hegamonik iddiaları karşısında kaygılandırmıştır (Ciorciari, 2005, 9-13).

İran, Körfez bölgesindeki nüfuzunu genişletme arzularının bir sonucu olarak 1977 yılındaki OPEC toplantısı sırasında petrol fiyatlarında %15'lik bir artış talep etmiş fakat İbn Suud rejimi Batı ekonomilerinin içinde bulunduğu durgunluğu bahane ederek petrol fiyatlarındaki bir artışın üretici ülkelerin lehine olmayacağı gerekçesi ile artış önerisini reddetmişti. Şah fiyat artışı konusunda ısrarından vazgeçmemiş ve nihayet tüm OPEC üyelerini fiyat artışı konusunda ikna etmeyi başarmıştı. İbn Suud rejimi, İran'ın OPEC'teki etkinliğinden son derece rahatsız oldu ve bu duruma çok sert bir tepki verdi. İran'ın sunduğu fiyat rejimini tanımadı ve geçersiz kılmak için piyasaya kendi kotasının çok üzerinde petrol pompaladı¹⁶⁹ hatta müşterilerine cari fiyatlar üzerinden indirimler yapacağını açıkladı. İbn Suud rejiminin bu hamlesi İran'a milyar dolarlar kaybettirdi ve ülke ekonomisini ayakta tutabilmek için yabancı kreditorlerle

¹⁶⁶ Aynı dönemde S. Arabistan yaklaşık 2-3 milyar dolarlık silah alabilmiştir.

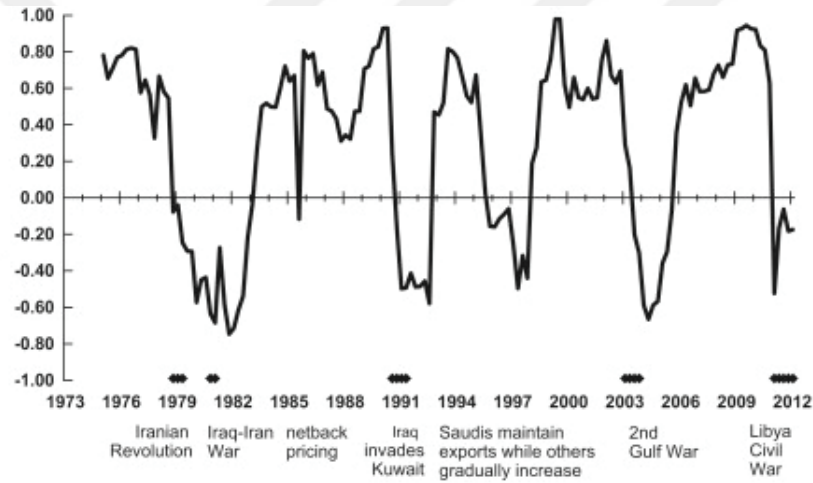
¹⁶⁷ İran bu dönemde İbn Suud yönetiminin tüm ikna çabalarına rağmen Arap-İsrail savaşında tarafsız kalmış, ambargoya katılmayarak Batıya ve İsrail'e petrol sevkiyatına devam etmiştir. Ambargo nedeniyle artan petrol talebi ve yükselen fiyatlar İran ekonomisi için önemli bir kaynak teşkil etmiştir (Hinnebusch, 2003, 91).

¹⁶⁸ Umman'da çıkan ve yönetimin bastırmaktan aciz kaldığı Dohfar isyanı sırasında 35.000 askerini Umman'a yakın bölgelere, 3000 İran komandosunu da isyanı bastırmak için bölgeye konuşlandırılmıştı. İran askerleri 1975 yılına kadar Umman'da kaldılar (Hinnebusch, 2003, 88).

¹⁶⁹ S. Arabistan 1976 yılındaki günlük 8.5 milyon varillik üretimine karşın 1977 yılında günlük 11.8 milyon varil petrol üretmeye başladı.

görüşmeye ve cari harcamalarında radikal tasarruf önlemleri almaya mecbur kaldı. Ülkenin içine girdiği bu ekonomik darboğaz 1979 yılındaki devrime giden süreci başlatan etkenlerden biri olmuştur. Petrol fiyatlarındaki küçük bir düşüşün sonuçları İbn Suud rejimi açısından önemsizken İran ekonomisi için yıkıcı bir etkiye yol açmıştır. Bu şekilde İbn Suud rejimi İran'ın OPEC'teki etkinliğini kırmaya dönük bir politika izlerken Şah'ın devrilmesi¹⁷⁰ ile sonuçlanan olaylar zincirinin fitilini ateşlemiş oldu.

İran Şahı ülkesinin ekonomik ve askeri planlarını finanse etmek için petrol fiyatını artırmak için sürekli olarak Körfezdeki komşularına baskı yapıyordu. Batı ekonomileri henüz petrol şokunun getirdiği olumsuz etkilerden kurtulamamıştı. Üstelik Şah 1979 yılında İran petrolünün yüzde 92'sini üreten yabancı petrol şirketlerinin sözleşmelerini yenilemeyeceğini de açıkça belirtmekteydi. Bütün bu etkenler ABD-Suudi ittifakını¹⁷¹ ve petrol fiyatlarında düşüşü getirdi, sonuçta finansal krize giren İran'da sokaklar karışmış, Şah rejimi yıkılmıştı (Althunayyan, 2014, 6; Cooper, 2012, 10-18).

Şekil 7: 1973-2012 Yılları Arasında S. Arabistan ve OPEC'in Geri Kalan Ülkeleri Petrol İhracatları Arasındaki Korelasyon

Alkhathlan 2014.

Saddam 1990 yılında Kuveyt'i işgal ettiğinde, hem Irak'a uygulanan yaptırımlar hem de tahrip olan Kuveyt petrol tesisleri yüzünden piyasadan dört milyon petrol çekilmiş ve fiyatlar savaş öncesi dönemin iki katına çıkarak 40 dolara dayanmıştı. Petrol fiyatlarındaki bu ani ve aşırı artışa bağlı olarak ABD ekonomisinde duraklama eğilimleri görülmeye başlandı. Bu dönemde İbn Suud rejimi kapalı tuttuğu kaynakları üretime açıp günde fazladan üç milyon varil petrolü piyasaya vererek Irak ve Kuveyt'ten kaynaklanan

¹⁷⁰ Genel olarak İbn Suud yönetimi İran Şah'ının iktidarda kalmasını kendi çıkarları için uygun görüyordu. Örneğin Kasım 1978'de Dışişleri Bakanı Prens Suud bin Faysal Riyad'ın Şah'ın iktidarda kalması gerektiğine inandığını vurgulamıştır. Aynı zamanda İbn Suud yönetimi ABD'nin, müttefikli Pehlevi hanedanını korumak için harekete geçeceğini de ummuştur (Kechichian, 2001, 121).

¹⁷¹ 1976 Doha OPEC toplantısı bu petrol savaşının başlangıcı sayılabilir. Ford yönetimi, bu toplantıda Suudi Arabistan'ı petrol fiyatlarını dondurmaya ikna etmek için güçlü bir kampanya yürütmüştü. Neticede Velihaht Prens Fahd, Amerikan Büyükelçisine "bu sene bir fiyat artışını kesinlikle onaylamayacakları" konusunda güvence verdi (Althunayyan, 2014, 6).

açığın dörtte üçünü tek başına karşıladı. Artan petrol arzı fiyatları savaş öncesi koşullara yaklaştırmış, ABD ekonomisi enerji fiyatlarından kaynaklı duraklama eğiliminden kurtarılmıştı (Yergin, 2003, 723-25). Halbuki Saddam Kuveyt'i işgal etmeden önce petrol fiyatlarının artırılmasını talep etmişti. Şayet petrol fiyatları 12 dolardan 18 dolara çıkmazsa Irak'ın iflası kaçınılmazdı. Çünkü İran-Irak savaşı ülkenin ekonomisini yıkıma uğratmış, savaştan kaynaklı yığınla borç birikmesine sebep olmuştu (Cleveland, 2008, 526). İbn Suud rejimi petrol fiyatlarında artışa giderek Saddam'ı yatıştırmak yerine petrol fiyatlarının düşük seyretmesine göz yumarak Irak'ın iflasın eşiğine gelmesine müsaade etmiştir. Çünkü İran karşısında desteklediği Irak yönetimi bölgesel hegemonya peşinden koşarak İbn Suud'un bölgesel güvenlik algısı açısından risk teşkil etmeye başlamıştı.

Bütün bu bölüm boyunca gösterilmeye çalışıldığı gibi İbn Suud rejiminin petrol politikası kısa vadeli ekonomik çıkarlardan ziyade ülkenin uzun vadeli politik istikrarı ile yakından ilişkilidir. Bu yüzden İbn Suud rejimi petrolü belirlenmiş hedefler doğrultusunda politik ve ekonomik kaldıraç olarak etkili bir şekilde kullanmaktan çekinmemiştir. Suudi petrol politikasının birbiri ile ilişkili dört temel hedefi bulunmaktadır (Staats, 1978, 27);

- Ortadoğu'daki çatışmaların barışçıl yollarla çözümlenmesi; İbn Suud rejimi petrol politikası ile Ortadoğu barışı arasında açık bir ilişki kurmaktadır.
- Ülkenin dış tehditler karşısında güvenliği; İbn Suud rejimi kendisine yönelen bölgesel tehditleri (İran, Irak, Mısır vs.) etkili bir petrol politikası ile caydırma amacı taşımaktadır.
- Rejim güvenliği; Petrol politikası rejim güvenliğini iki şekilde etkilemektedir: Ülkenin ekonomik refahının petrolün fiyatı ile olan doğru orantısı ve radikal rejimlerin yatıştırılmasının petrol gelirlerin yüksekliğine bağlı olması.
- Bölgede radikalizmin sınırlandırılması; İbn Suud rejimi Arap dünyasında siyasi gerginliğin ve radikalleşmenin yükselmesinin kendi güvenliği üzerinde olumsuz etkilerde bulunacağından endişelenmektedir ve petrol politikasını bu radikalizmi yatıştırmak için bir araç olarak kullanmaktadır.

3.3.5. İdeoloji (selefilik) ihracı

İbn Suud rejiminin gücü ve meşruiyeti önemli ölçüde İslam'dan ve İslam'ın katı bir yorumu olan Vehhabizm'den gelmektedir. Vehhabizm içeride monarşiyi meşrulaştıran en önemli güç iken bu ideolojinin 1960'lı yıllardan beri büyük kaynaklar ayrılarak dünyanın dört bir yanına ihraç edilmesi İbn Suud rejimi için önemli bir yumuşak güç (soft power) unsuru olmuştur. Suudi pan-İslamizmi olarak da tanımlanabilen Vehhabizm ihracını iki dönemde ele almak mümkündür; 1954-67 yılları arasında Nasır'ın ve pan-Arabizm ideolojisini ve 1979 sonrası İran İslam devrimi sonrası Humeyni rejimini dengelemek için uygulanan pan-İslamizm politikası.

Yumuşak gücü (soft power) J. Nye maddi imkânlarla dayalı (ekonomik, askeri) havuç-sopa stratejisinin aksine, bir devletin kültürü, siyasi değerleri ve dış politikası ile oluşturduğu çekim gücü yoluyla başkalarının tercihlerini şekillendirme becerisi olarak tarif etmiştir (Nye, 1990, 6-11). İbn Suud rejiminin dış politikasında sıklıkla başvurduğu iki yumuşak güç unsuru bulunmaktadır; kutsal şehirler (Mekke ve Medine) ve Vehhabizm ihracı. İslam'ın iki kutsal beldesine ve İslam'ın doğduğu topraklara hükmediyor olması İbn Suud rejimine tüm dünya Müslümanları nezdinde saygın bir konum kazandırmıştır. Vehhabizmin ülke içerisindeki temsilcisi konumundaki resmi ulemanın devlet içerisindeki konumu ve Vehhabizmin tüm dünya ölçeğinde teşvik edilerek Suudi dini söyleminin uluslararasılaştırılması İbn Suud rejiminin diğer bir yumuşak güç unsurunu teşkil etmektedir.

İbn Suud rejiminin kuruluşundan itibaren maruz kaldığı en ciddi ideolojik meydan okuma 1954 yılından itibaren Nasır tarafından yöneltilen pan-Arabizm ideolojisinden kaynaklanmıştır. 1952 yılındaki askeri darbe ile iktidara gelen Nasır pan-Arabizmi Mısır'da resmi doktrin haline getirmiş, “gerici rejimler” diye tarif ettiği bölgedeki tüm monarşilerin yıkılması gerektiğini, yıkılan rejimlerin yerlerine laik milliyetçi, Arap cumhuriyetlerinin kurulması gerektiğini ve Araplar arasında güçlü bir birliğin (Arap Birliği) kurulması gerektiğini etkili bir şekilde Ortadoğu'nun gündemine taşımıştır (Ajami, 1979).

Nasır'ın pan-Arabizm ve monarşi yerine cumhuriyet rejimleri kurulması çağrısı bölge genelinde kendisine önemli oranda taraftar bulmuştur. Yemen (1962), Libya (1969) ve Irak (1958)F gibi ülkelerde birbiri ardına askeri darbeler gerçekleştirilerek monarşiler yıkılmış yerine cumhuriyet rejimleri kurulmuştur. Bu dönemde İbn Suud rejimi içerisinde de ulemadan, ordudan ve hatta kraliyet ailesinden¹⁷² çok sayıda etkili isim Nasır'ın cazibesine kapılmış, S. Arabistan'da monarşiye son verip cumhuriyete dayalı bir rejimin kurulmasını desteklemişlerdir. Bu yüzden ülkede birkaç başarısız askeri darbe girişimi bile gerçekleşmiştir. Nasır'ın pan-Arabizm propagandası bir taraftan Suudi rejiminin içerideki meşruiyet dayaklarını sarsıp rejimi içeride zayıflatırken diğer taraftan İbn Suud rejiminin bölgedeki etkinliğini de kısıtlamıştır. Çevrede peş peşe gerçekleşen askeri darbeler ve cumhuriyet rejimlerinin kurulması -özellikle Yemen devrimi- rejimde ciddi güvenlik endişesine sebep olmuştur (Farquhar, 2013, 110).

Pan-Arabizmin rejimi tehdit ettiği bu dönemde İbn Suud rejimi iç ve dış politikasında radikal değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Örneğin Kral Suud henüz hayattayken

¹⁷² Örneğin Muhammed bin Abdulvehhab'ın soyundan, ulema kökenli Abdurrahman el-Şeyh 1960'lı yıllarda aşırı bir Nasır taraftarıdır (Bligh, 1985). Benzer şekilde kraliyet ailesindeki etkili prenslerden biri olan Talal bin Abdulaziz'de Nasır ve pan-Arabizme sempati duyuyordu (Farquhar, 2013, 110).

bir saray darbesiyle tahttan indirilmiş¹⁷³ yerine tahta ulema kökenli¹⁷⁴ Faysal¹⁷⁵ çıkarılmıştır. Dış politikadaki en önemli değişiklik ise pan-İslamizmin resmi devlet politikası haline dönüşmesidir. Nasır'ın laik Arap milliyetçiliği yerine tüm Müslümanların birliğine dayanan İslam Ümmeti söylemi İbn Suud rejiminin dış politikasının anahtar kavramı olmuştur. Kral Faysal, tahta oturmasını takip eden yılda dokuz Müslüman ülkeyi ziyaret ederek Nasır'ın Arap Birliği fikrine karşı Müslüman ülkeler arasında teşekkül edecek İslami bir blok oluşturma fikrine taraftar bulmaya çalışmıştır (Bronson, 2008, 93).

Nasır tarafından propagandası yapılan Arap milliyetçiliğinin, başta İbn Suud rejimi olmak üzere tüm bölgeye yayıldığı başlıca iki kanal bulunmaktaydı; Ezher Üniversitesi ile Savt ül-Arab/Arapların Sesi, Kahire Radyosu. Ezher bu dönemde Arap ve İslam âleminin sadece dini alanda değil tıp, mühendislik, işletme gibi alanlarda da eğitim veren en önemli kurumuydu. Nasır bu dönemde Ezher'den mezun olup tüm Arap dünyasına yayılan ve memleketlerinde üst düzey görevlere atanan eğitilmiş genç nesiller aracılığı ile Nasırcı siyasetini Mısır'ın ötesine yaymaya çalışıyordu. Üniversitenin eğitim kalitesi ve tüm İslam dünyasında sahip olduğu cazibe, Nasır'ın cumhuriyetçi rejiminin tüm bölgede politik ve dini düşünce üzerinde etkili olmasının en önemli unsuru haline gelmiştir¹⁷⁶(Farquhar, 2013, 111-12).

İbn Suud rejimi, bu süreçte Suudi liderliğinde, dini orijinallik iddialarına dayanan, ahlaki ve entelektüel liderliğin alternatif bir projesi olarak Nasırist dinamiklere karşı direnme imkânı oluşturmak ve İslami dayanışmaya çağrıda bulunmak üzere 1961 yılında Medine İslam Üniversitesini kurmuştur. Üniversitenin resmi Vehhabi ulemanın denetimine verilmesi bir taraftan Vehhabi teolojisinin geliştirilmesine katkıda bulunurken diğer taraftan dünyanın her yerinden ülkeye getirilen öğrenciler vasıtasıyla Vehhabizmin küresel ölçekte yayılmasına katkı sağlamıştır (Farquhar, 2013, 110-15). Bu dönemde İbn Suud rejimi Nasır'ın laik milliyetçi ideolojisini dengelemek için başta Mısır olmak üzere bölgede yaygın ve etkili bir yapı olan Müslüman Kardeşler (İhvan) üyelerine de kucak açmış, Suudi eğitim kurumları Müslüman Kardeşler üyeleri ile doldurulmuş ve eğitim müfredatının belirlenmesinde Müslüman Kardeşler düşüncesi etkili olmaya başlamıştır (Henderson, 2003, 5). Hatta 1961 yılında Medine İslam Üniversitesi kurulduğunda üniversitenin öğretim elemanı ihtiyacı büyük ölçüde İhvan

¹⁷³ Kral Halit tekrar tahta çıkma umuduyla Kahire'ye gitmiş ve Nasır'dan yardım istemiştir.

¹⁷⁴ Faysal'ın annesi Muhammed bin Abdulvehab'ın soyundan gelmektedir (Biligh, 1985, 41).

¹⁷⁵ Aslında Faysal 1958 yılından itibaren ülkenin fiili yöneticisi konumundaydı (Farquhar, 2013, 117).

¹⁷⁶ Nasır'ın Ezher üzerinde yürüttüğü anti-emperyalist söyleme dayanan propaganda o dönemde ABD ve İngiltere yönetimini de rahatsız etmiştir. Öyleki ABD İbn Suud yönetimini Mekke ve Medine'de üniversite kurmaya teşvik ederken (Eisenhower Doktrini ile) İngiltere, Nasırist propagandalara direnecek entelektüel argümanlar üretmek için kolonilerinde (Irak, Pakistan, Libya, Sudan ve Aden) Ezher'e alternatif bir üniversite kurmak için çalışmaktaydı (Farquhar, 2013, 111-12).

üyeleri arasından¹⁷⁷ karşılanmıştır (Farquhar, 2013, 140-42).

İbn Suud rejiminin Nasır'ın pan-Arabizm propagandasına karşılık vermek için geliştirdiği ikinci yöntem Mekke Radyosunun kurulmasıdır. Bu dönemde Nasirist propagandalara cevap vermek ve Suudi din yorumunu hem içerde hem de dışarıda etkin bir şekilde kitlelere ulaştırmak için kral Faysal radyo ve televizyon istasyonu kurmuştur¹⁷⁸. Radyo ve televizyon yayınlarının denetimini de ulemanın uhdesine vermek suretiyle, rejim, Suudi İslam yorumunun yaygınlaştırılmasında ulemayı görevlendirmiştir. Mekke radyosunun kurulmasıyla Kahire ve Riyad arasında şiddetli bir propaganda savaşı başlamıştır (Vasiliev, 2013, 740).

İbn Suud rejimi pan-Arabizm ideolojisinin hem ülke içerisinde hem de bölgesel ve küresel çapta yayılmasını karşı koymak ve Suudi İslam yorumu olan Vehhabizmi ihraç edebilmek için birtakım uluslararası örgütler kurmuş, kurulmasına destek olmuştur. Bu örgütler aracılığıyla Nasır'ın seküler Arap Birliği fikrine karşı Müslüman ülkelerden oluşan, Suudilerin yönetiminde baskın olduğu bir “muhafazakar İslami blok” fikrini desteklemiştir. Bu örgütsel yapılardan üçü ideoloji ihracı açısından büyük önem arz etmektedir; Dünya Müslüman Ligi, İslam Konferansı Teşkilatı ve Dünya Müslüman Gençlik Birliği.

1962 yılında İbn Suud rejimi küresel pan-İslamizm politikasını etkin ve sürekli kılmak ve Nasır'ın yaydığı pan-Arabizm ideolojisine karşı koymak için merkezi Mekke olan Müslüman Dünya Ligi (World Muslim League/er-Rabitat ül-Alem il-İslami/Rabita) teşkilatını kurdu. İbn Suud rejimi tarafından finanse edilen ve sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gösteren Rabita'nın temel gayesi Suudi İslam kültürü olan Vehhabizmi tüm dünyada yaygınlaştırmaya çalışmak ve Suudi dış politikası için dünya çapında yumuşak güç tesis temektir. Rabita'yı daha sonra Suudi tahtına oturacak olan Faysal bin Abdülaziz kurmuş ve Mısır'dan sürgün edilen çoğu Müslüman Kardeşler mensubunu da teşkilat bünyesinde istihdam etmiştir. Rabita'nın resmi amacı: “İslami birlik ve dayanışmayı ilerletmek, İslami eğitim, tıbbi bakım ve yardım çalışmalarına maddi yardım sağlamak” olarak belirlenmiştir (Henderson 2003, 5-6).

Suudi dış politikasının diğer önemli unsuru olan İslam Konferansı Teşkilatı (The Organisation of Islamic Cooperation) ise fanatik bir Yahudi'nin Mescid-i Akşa'yı kundaklama girişimini takiben İbn Suud rejiminin çağrısı üzerine tüm İslam ülkelerinin

¹⁷⁷ 1971 yılında üniversitenin toplam 33 öğretim üyesinden sadece 9'u Suudi kökenli iken 15'i Mısırlıdır. 1980 yılında bile üniversitenin toplam 376 öğretim üyesinden sadece 149'si Suudi vatandaşdır. Aynı dönemde Mısır'lıların sayısı ise 137'dir (Farquhar, 2013, 141-42).

¹⁷⁸ Kral Faysal radyo kurma isteğini dile getirdiğinde başta ulema olmak üzere çok geniş bir yelpazede muhalefet ile karşılaştı. Ülke tarihinde ilk defa ulema halka sokaklara inerek rejim aleyhine gösteri yapma çağrısı yaptı. Gösterilerde içinde kraliyet ailesi üyeleri ve ulema mensuplarının da bulunduğu çok sayıda kişi öldü. Öldürülen prensin yakın akrabalarından biri 1975 yılında Kral Faysal'ı öldürerek gösteriler sırasında öldürülen akrabasının intikamını alacaktı (Biligh, 1985, 41).

katılımı ile 1969 yılında Cidde merkezli olarak kurulmuştur. İKÖ'nün¹⁷⁹ oluşum ve yönetiminde Riyad'ın baskın rolü, İbn Suud rejiminin yumuşak gücünü artırmış ve rejime uluslararası siyasi gündem belirleme yeteneği kazandırmıştır (Farquhar 2013, 111-15).

İbn Suud rejiminin ideoloji ihracı için kullandığı diğer bir platform da 1972 yılında kurulan Dünya Müslüman Gençlik Birliği (World Association of Muslim Youth) isimli kuruluştur. Doğru İslam inancına hizmet etmek maksadıyla kurulduğu belirtilen kuruluşun da merkezi Riyad'dadır. 55 ülkede 500'den fazla gençlik organizasyonu ile bağlantısı olan kuruluş aynı zamanda BM tarafından İslam dünyasında insani yardım çalışmaları için sivil toplum kuruluşu olarak tanınmaktadır. İbn Suud rejimi kuruluşa, dünya çapında Müslüman gençlerin hac ve umre ziyareti için ülkeye getirilmesi ve dünya çapında camilerin inşa edilmesi¹⁸⁰ sorumluluğu yüklemiştir. Kuruluşun başkanı İbn Suud rejimi tarafından Vehhabi ulemanın önde gelenleri arasından atanmaktadır (Henderson 2003, 9-10).

Her üç kurumun da organizasyon şemasında yer alan mali ve hayır kurumları vasıtasıyla pan-İslamizm politikası için önemli mali kaynaklar seferber edilerek bireyler ve toplumlar İbn Suud rejiminin çıkarları doğrultusunda harekete geçirilmiştir. Bu kurumlar marifetiyle küresel ölçekte camiler, hastaneler, İslam merkezleri ve okullar inşa edilmiş, başta Ortadoğu olmak üzere İslam dünyasının her yerinden öğrenciler eğitim görmek için S. Arabistan'a getirilmiştir (Rubin, 2010, 10-11).

İbn Suud rejiminin Vehhabizm ihracı için kullandığı başka bir araç ise ülkeye çalışmak için gelen göçmen işçilerdir. 1973 yılında hızla artan petrol fiyatları bir taraftan S. Arabistan'ı zenginleştirirken diğer taraftan ülkedeki kalkınma hamlesi için büyük bir nitelikli iş gücü ihtiyacını açığa çıkarmıştır. Bu süreçte ülkenin nitelikli iş gücü ihtiyacını karşılamak üzere başta Mısır olmak üzere bölgedeki yoksul ülkelere S. Arabistan'a büyük bir göçmen işçi akını ortaya çıkmıştır¹⁸¹. Ülkeye gelen ve uzun süre işleri gereği S. Arabistan'da yaşayan bu işçilerin Vehhabi doktrinini kabullenmesi için İbn Suud rejimi olağanüstü bir çaba sarf etmiştir. Rejimin bu çabasının sonucu olarak son yıllarda başta Mısır olmak üzere tüm bölgede seküler yaşam tarzının gerileyerek onun yerine muhafazakar (Selefi) yaşam tarzının ikamesi¹⁸² uzun yıllar S. Arabistan'a çalışmaya gidip ülkesine dönen bu göçmen

¹⁷⁹ Örgüt, ismini Haziran 2011'de Astana'da düzenlediği 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirmiştir.

¹⁸⁰ 2002 yılında kuruluş sadece Sudan'da 28 cami inşa etmiştir. Bakınız: "30/01/2002 WAMY Opens 28 New Mosques in Sudan," Jiddah, Saudi Arabia, available at www.saudinf.com/main/y3675.htm.

¹⁸¹ 1983 yılında çoğu Körfez bölgesinde olmak üzere yaklaşık 3 milyon Mısır'lı göçmen işçi olarak çalışmaktaydı (Elyas, 2013, 5).

¹⁸² Örneğin 1980 yılında Mısır'da 6031 kişiye bir cami düşerken 2000 yılında 645 kişiye bir cami düşmektedir. Bu dönemde Mısır nüfusunun 50 milyondan 75 milyona çıktığı düşünülürse cami sayısının ne denli hızlı arttığı daha iyi anlaşılabilir. Benzer bir muhafazakarlaşma göstergesi ise kadınların durumudur. 1970 yılında Mısır'da kadınların sadece %30'u çarşaf giyerken 1990 yılında bu oran %65'e fırlamıştır, bu oran kırsal bölgelerde %90'a kadar çıkmaktadır. 1988 yılında kadınların istihdama katkısı %24 iken 1998 yılında bu oran %21'in altına inmiştir (Elyas, 2013, 6-7).

işçiler vasıtasıyla gerçekleşmiştir (Elyas, 2013, 8-9).

1967 Arap-İsrail savaşı sonrası Mısır'ın gücünde meydana gelen gerileme İbn Suud rejimine kısa da olsa bir rahatlama sağlamıştır. Hele 1979 yılında Enver Sedat o zamanki Arap konsensüsüne karşı İsrail ile barış anlaşması imzalamak suretiyle Mısır'ı bölgede S. Arabistan için bir rakip olmaktan tamamen uzaklaşmıştı (Al-Rasheed, 2010, 105). Bu dönemde İbn Suud rejimi Arap ve İslam dünyasının lideri olmanın kısa süreliğine de olsa tadını çıkarmış bir taraftan Filistin meselesindeki duyarlılığı diğer taraftan denetimindeki uluslararası kuruluşlar üzerinden tüm dünya ölçeğinde yaydığı fonlar vasıtasıyla etkili bir yumuşak güce kavuşmuştur. Özellikle Arap ve İslam davalarına bağlılığın bir kanıtı olan 1973 yılındaki petrol ambargosu, İbn Suud rejimine tüm Müslümanlar nezdinde eşsiz bir popülarite kazandırmıştır. Ancak 1979 yılında yaşan, birisi içeride ikisi dışarıda, üç olay İbn Suud rejimini yeni bir tehdide maruz bırakmıştı; pan-İslamizm. 1979 yılında İran'da Şah devrilerek yerine Humeyni yönetiminde teokratik bir rejim kuruldu, Mekke'deki büyük cami (Mescid ül-Haram) Cuheyman el-Uteybi liderliğindeki bir gurup tarafından işgal edildi ve nihayet Sovyetler Afganistan'ı işgal etti.

1979 yılındaki İran İslam devrimi İbn Suud rejimi açısından üç temel hususa tehdit kaynağı teşkil etmiştir; bölgedeki bir monarşinin daha yıkılarak cumhuriyet rejiminin kurulması, yeni kurulan rejimin teokratik yapısı ve devrimi tüm bölgeye ihraç etme politikası. İbn Suud rejimi her ne kadar pan-Arabizme karşı koymak için uzun yıllar pan-İslamizmi dış politika önceliği olarak seçse de İran tipi pan-İslamizm ile Suud tipi pan-İslamizm arasında çok temel farklar bulunmaktadır. Humeyni'nin devrimci karakterdeki ideolojisi İbn Suud rejiminin muhafazakar pan-İslamizmi ile taban tabana zıt öğeler taşımaktadır. Herşeyden önce Humeyni'nin ideolojisi şiddetli anti-monarşik ve popülist karakteri itibarıyla Suudi iç politikası ve siyasi yapısı ile tam tersi olan tüm özellikleri barındırıyordu (Okruhlik, 2003, 115-17).

Her ne kadar İran'ı bölgede kendisine rakip olarak görse de İbn Suud rejimi Şah'ın iktidarda kalması gerektiğine inanıyordu. Çünkü bir monarşinin yıkılması diğer monarşileri de yıkmak isteyenlere cesarete aşılayabilirdi. Yine İbn Suud rejimi sokak gösterilerinin artmaya başladığı dönemde, Batıdaki güçlü müttefiklerinin (ABD) Pehlevi hanedanının yıkılmasına müsaade etmeyeceklerini düşünmekteydi. İran Şahı devrilirken ABD'nin müttefikini korumak için harekete geçmemesi İbn Suud rejiminde Batılı güvenlik garantilerine dair şüphelere yol açtı¹⁸³ (Kechichian, 2001, 121). İbn Suud rejiminin antitezi olarak kurulan İran rejimi bu şekilde İbn Suud için bölgesel bir rakip olmuştur. Humeyni'nin monarşiyi devirmeye dönük çağrıları Suudi vatandaşları Şiiilerde bir hareketlenmeye yol açmıştır. Geçmişte Nasır'ın anti-empyralist

¹⁸³ Bu dönemde İbn Suud yönetimi savunması için Çin'den füze sistemleri temin etmiştir (Kechichian, 2001, 122).

ideolojisinin büyümesine kapılan Suudi vatandaşı Şiiler İran devrimi sonrası Humeyni himayesinde İbn Suud rejimine karşı şiddetli bir muhalefet geliştirmeye başlamışlardır (Keynous, 2016, 109).

Devrim sonrası Humeyni'nin sponsorluğunda gelişen revizyonist pan-İslamizm ile Suudi sponsorluğunda gelişen muhafazakar pan-İslamist ideolojiler, başta Ortadoğu olmak üzere tüm dünya ölçeğinde kendilerine yumuşak güç tesis etmek için ciddi bir mücadele içine girmişlerdir. Her ikisi de birbirine rakip olan iki rejim din eğitim merkezleri, camiler, dini konferanslar düzenlemek ve toprakları dışındaki projelere destek vermek için yarışmışlardır (Al-Rasheed, 2010, 105).

1979 yılında İbn Suud rejimini kaygılandıran ikinci gelişme Cuheyman el-Uteybi liderliğinde bir grup Suudi vatandaşının Mekke'deki büyük camiye (Mescid-i Haram) işgal ederek cami hoperlorleri aracılığıyla tüm Mekke halkına İbn Suud rejimi aleyhine günlerce süren bir propaganda başlatmış olmasıdır. Cuheyman'ın bu girişiminin rejimin güvenliğinin bel kemiğini teşkil eden ulusal muhafızlar arasında da destek görmüş olması rejim açısından tehdidin boyutunu artıran bir unsur olmuştur. Ayaklanma kısa sürede bastırılmış ve Cuheyman dâhil sağ olarak ele geçirilenler halka açık alanlarda idam edilmişlerdir. Cuheyman olayının açığa çıkardığı başka bir unsur S. Arabistan'da dinsel aşırılığın yükseliyor olmasıydı (Kechichian, 2001, 101). Nasır'ın pan-Arabizm ideolojisini dengelemek için uzun yıllar desteklenen din adamları sınıfı bu olayla birlikte kendisi bizzat rejim açısından ciddi bir güvenlik tehdidine dönüşmüştür (Bronson, 2008,151).

Bu dönemde İbn Suud rejimini kaygılandıran üçüncü gelişme 1979 yılının sonuna doğru Sovyet birliklerinin Afganistan'ı işgale başlamasıdır. Müslüman bir ülkenin din düşmanı komünistler tarafından işgal edilmesi İbn Suud rejimini bir taraftan kaygılandırırken diğer taraftan rejime İslam'ın savunucusu itibarını pekiştirmek için altın bir fırsat vermişti. Kuruluşundan beri cihat söylemini (inançsızlara karşı İslam'ı savunma mücadelesi) ülkenin rejim güvenliği için etkili bir araç olarak kullanan İbn Suud rejimi Sovyetler'in Afganistan'ı işgale başlaması ile dini gayreti yurtdışına yönlendirecek bir fırsat yakalamıştır (Al-Rasheed, 2006, 106).

Yaşanan her üç olay da (İran devrimi, Cuheyman hadisesi, Afganistan işgali) bir taraftan rejimin güvenliğini tehdit ederken diğer taraftan İbn Suud rejimine yeni fırsat alanları sunmuştur;

- 1980'li yıllar petrol fiyatlarındaki düşüşle bağlantılı olarak ülkede işsizliğin ve ekonomik sorunların arttığı bir dönem olmuştur.
- Cuheyman olayının da gösterdiği gibi ülkede monarşiye yönelen radikal bir muhalefet eğilimi güçlenmişti.
- İran devrimi sonrası yeni rejimin anti-emperyalist söylemi ve devrim ihracı

politikası bölgede İbn Suud rejiminin “İslam’ın şampiyonluğu” imajını sarsmış içeride ve dışarıda rejime karşı muhalefeti tetiklemiştir.

- Rusların Afganistan’ı başarı ile kontrol edebilmesi durumunda Körfez bölgesinde Sovyet etkinliğinin artması kaçınılmaz bir sonuç olacaktır.
- İran devrimini takip eden İran-İrak savaşı çatışmayı Körfez bölgesine taşıyarak bölgede yeni istikrarsızlıklara sebep olmaya başladı.

Bu dönemde İbn Suud rejimi içeride yükselen radikalleşmeyle, petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı ekonomik sorunlarla, Körfezde Sovyet dominasyonu ve İran’ın devrim ihracı politikasıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Rejim Afganistan savaşı sayesinde siyasi ve askeri muhalefet hareketlerini yurtdışında yönlendirerek¹⁸⁴ bir taraftan içerideki çatışma eğilimlerini geciktirerek meşruiyetini sağlamlaştırırken diğer taraftan ateist Sovyet rejimine karşı savaştan Müslüman bir halka destek olarak tüm dünyada İslam’ın ve Müslümanların koruyucusu imajı üzerinden yumuşak gücünü artırmıştır (Al-Rasheed, 2006, 108-11).

Soğuk Savaş boyunca komünizm karşıtı kampanyasının asıl motivasyonu İslam olduğu için İbn Suud rejimi İran karşısında moral üstünlük elde etmiştir (Henderson 2003, 6-8). Bu dönemde Suudi monarşisini gayri İslami olmakla eleştiren ve devrim ihracı politikası güden İran, Müslümanlarla (İrak’la) savaştırken İbn Suud rejiminin kafirlere (Sovyetler) karşı verdiği çetin mücadele, İbn Suud rejimine Humeyni’ye karşı moral üstünlük kazandırmıştır. “Küresel cihadın sponsoru” olma vasfı ülke içerisinde monarşinin yozlaşmışlığından, İslami olmayan uygulamalarından ve ekonomik sıkıntılardan şikâyet eden muhafazakâr Suudi toplumunun yeniden İbn Suud’un kanatları altında kenetlenmesini sağlamıştır.

Afganistan savaşına İbn Suud rejimi resmi rakamlara göre, prenslerin ve Suudi vakıfların yaptığı bağışlar hariç, 4 milyar dolar harcamıştır. Savaşa katılanların kesin sayısı bilinmemekle birlikte 30.000 Suudi vatandaşının Afgan savaşına katıldığı tahmin edilmektedir. Kendi ülkelerinde toplumsal hayatta hiçbir etkinliği olmayan Suudi kadınları¹⁸⁵ bile Afgan savaşına kocaları ile birlikte katılmışlardı. Suudi uleması yayınladığı fetvalarla savaşı ve savaşta ölmeyi (şehitlik) yüceltmış Suudi vatandaşları ateist bir rejim karşısında Müslümanların safında savaşımaya teşvik etmiştir. Nispeten varlıklı bir aileden gelen Usame bin Ladin¹⁸⁶ bu dönemde İbn Suud rejimi tarafından

¹⁸⁴ İbn Suud rejiminin Afgan savaşına gönüllü savaşçı göndermesi rejimin dış politikası ile alakalı olduğu gibi iç politikası ile de yakından alakalıdır. Şöyle ki savaşa gönderilen gönüllülerin büyük çoğunluğu İslam üniversitesinden mezun olup Suudi iş piyasası için gereken teknik yeterlilikten ziyade teoloji eğitimi almış kişilerdi. Bu şekilde İbn Suud rejimi içeride yükselen İslami muhalefetin enerjisini dışarıya yönlendirerek rejime yönelik önemli bir tehdidi bertaraf etmiş oluyordu (Henderson, 2003, 6).

¹⁸⁵ Fatıma Nasif ve Samira Jamjum isimli iki kadının Afgan cihadında kocaları ile birlikte gösterdikleri fedakârlılar Suudi basını tarafından uzun süre ülke gündeminin üst sıralarında tutulmuştur (Al-Rasheed, 2006, 109).

¹⁸⁶ Bin Laden’in bu iş için seçilip desteklenmesinde en önemli etken, Bin Laden’in S. Arabistan’da kabile dayanışmasını harekete geçirerek, kitleleri peşinden sürükleyecek bir kabilesinin olmamasıdır. Çünkü rejim 1928 yılındaki İhvan İsyanından beri içerideki muhtemel kabile dayanışmasını kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır (Al-Rasheed, 2006, 108).

Afgan cihadını organize etmekle görevlendirilmiş ve uzun yıllar rejim tarafından desteklenmiştir (Al-Rasheed, 2006, 109-13).

1973 yılını takip eden dönemde artan petrol gelirleri Suudi yumuşak gücünü dünya ölçeğinde artıracak ekonomik kaynakları yaratmıştır. J. Nye, bu dönemde Suudilerin hem radikal İslamcı gruplar vasıtasıyla, hem de ana akım İslamcı hayır kurumları vasıtasıyla yardım projelerine 60 milyar dolardan fazla para harcadıklarını belirtmiştir. Bütün bu finansal kaynaklar Suudi İslam'ının yayılmasını çeşitli ülkelerde desteklemek için seferber edilmiştir. 1970 yılından 2000'li yılların başlarına kadar İbn Suud rejimi Endonezya'dan Fas'a kadar 1500 caminin, 2000 okul ve İslam merkezinin açılışına sponsor olmuştur. İbn Suud rejimi ekonomik zorluklar nedeniyle eğitime kaynak ayırmakta zorlanan ülkeler nezdinde girişimlerde bulunarak hem bu ülkelere okullar/İslam merkezleri açmış hem de bu ülkelerin eğitim müfredatlarının Vehhabi din yorumuna yaklaştırılması için finansal imkânlarını kullanmıştır (Haynes, 2007, 136-41). Özellikle İran devrimi sonrası başta Ortadoğu ve Güney Asya olmak üzere tüm İslam dünyası Suudi-İran hegamonik savaşı sahne olmuştur. Bu süreçte Suudiler dini siyaseti, başta eğitim materyalleri olmak üzere eğitim programları, öğrenci bursları ve oluşturulan İslam merkezleri/okullar üzerinden Vehhabizmi teşvik ederek küresel ittifaklar yaratmayı ve İbn Suud rejiminin İslam'ın liderliği iddiasını yurtiçi ve yurtdışında meşrulaştırmayı amaçlamıştır (Kovacs, 2014, 4-6).

3.3.6. ABD güvenlik garantilerine yaslanma

1933 yılında ABD şirketlerine verilen ilk petrol imtiyazından bu yana ABD, S. Arabistan'ın hem petrol zenginliklerinin hem de rejimin istikrarının ana garantörü olmuştur (Yamani, 2009, 97). Aslında İbn Suud rejiminin ABD ile resmi ilişkileri, 14 Şubat 1945 yılında Başkan Franklin D. Roosevelt ile Kral Abdülaziz İbn Saud'un Kızıldeniz'e demirli USS Quincy zırhlısında yaptıkları görüşme ile başlamıştır¹⁸⁷. II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin bölgedeki varlığını azaltma girişimleri ve ABD petrol şirketleri ile İngiliz petrol şirketlerinin bölgedeki petrol imtiyazı elde etme rekabeti ABD-İbn Suud ilişkilerinin gelişmesini kolaylaştıran en önemli faktörler olmuştur (Bronson, 2008, 36). Bu dönemde İbn Suud rejimini ABD'ye yakınlaştıran üç temel etken bulunmaktadır;

- II. Dünya Savaşı sonrası dönem İbn Suud rejiminin, Irak, Suriye ve Ürdün'de kurulan Haşimi yönetimleri tarafından kuşatılma kaygısı taşıdığı dönemdir. Bölgedeki Haşimi yönetimlerin İngiltere tarafından himaye edilmesi, benzer şekilde Aden ve Filistin mandasının da İngilizlerin elinde olması ve İngilizlerin Körfez ülkeleri üzerindeki etkinliğinin¹⁸⁸ İbn Suud rejiminin kuşatılmışlık kaygısını

¹⁸⁷ Aslında ABD başkanı Rosvelt bu tarihten daha önce yani 1943 yılında Suudileri ödünç verme/kiralama (Lend-Leas) yasasının kapsamına almıştı. Bu yasaya istinaden ABD, 1940-47 yılları arasında İbn Suud rejimine 99 milyar dolar yardımda bulunmuştur. Bu miktarın sadece %25'i ABD'ye geri ödenmiştir (Bronson, 2008, 40).

¹⁸⁸ Bin Laden'in bu iş için seçilip desteklenmesinde en önemli etken, Bin Laden'in S. Arabistan'da kabile

derinleştirmiş olması,

- ABD'nin bölgede İngilizler gibi sömürge ve işgalci geçmişlerinin olmaması¹⁸⁹ ve Suudilerde, daha önce Batı işgaline uğrayan Suriye, Irak ve İran da olduğu gibi Batı karşıtı düşüncelerin ve güvensizlik duygusunun kökleşmemiş olması,
- ABD'lilerin -en azından başlangıçta- İngilizler gibi Suudi iç politikası ile meşgul olmayıp şirketlerinin ticari kazançları ile ilgilenmiş olması (Bronson, 2008, 33-40; Long, 1983, 13-16).

İbn Suud rejimi bu dönemde ülkenin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü sağlamak için ABD'yi İngiltere'ye karşı bir dengeleyici olarak görmüştür. II. Dünya Savaşı sonrası İngilterenin zayıflayan mali ve askeri konumu, Londra'yı isteksiz de olsa Zahran'daki (Dahahran/İng) ABD hava üssünün kurulmasına sessiz kalmaya zorlamıştı. İşte ABD-S. Arabistan arasındaki askeri ilişkiler 1949 yılında Zahran'da kurulan bu hava üssü ile başlamıştır (Bronson, 2008, 49). Aslında Zahran askeri üssünü ABD'liler Hasa (el-Ahsa/Ar) petrol bölgesine yönelik insan ve malzeme tedarikini kolaylaştırmak için kurmuşlardı. Ancak kısa süre sonra ortaya çıkan İbn Suud rejiminin güvenlik ihtiyacı üssün askeri bir karaktere bürünmesini kolaylaştırmıştır (Pollack, 2002, 79). Zahran'daki üssün ABD askeri kuvvetleri tarafından kullanılmaya başlamasını takiben başkan Turman ABD'nin S. Arabistan'ın toprak bütünlüğünü ve rejim güvenliğini garanti etmiştir (Bronson, 2008, 34).

Bu dönemde ABD yönetimini S. Arabistan ile ilişkileri geliştirmeye iten en önemli üç faktör ise şunlardır;

- S. Arabistan'ın Kızıldeniz ile Basra Körfezi nakliye güzergâhları arasında ve doğrudan hava yolu ile Hindistan ve Uzak Doğu'ya uzanan alternatifsiz stratejik konumu,
- Komünizmin yayılmasına karşı mücadelede¹⁹⁰ İbn Suud rejiminin dini kimliğinin önem kazanması,
- Petrol kaynakları (Bronson, 2008, 23-26).

Tüm bu faktörlerin yanında 1950 yılında başlayan Kore savaşı sonrası ABD yönetimi bölgede komünist etkisinden ve Sovyetler'in yayılma politikasından rahatsızlık duymaya başlamıştır. Ortadoğu'da Sovyet dominasyonunun petrol kaynaklarına

dayanışmasını harekete geçirerek, kitleleri peşinden sürükleyecek bir kabilesinin olmamasıdır. Çünkü rejim 1928 yılındaki İhvan İsyanından beri içerideki muhtemel kabile dayanışmasını kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır (Al-Rasheed, 2006, 108).

¹⁸⁹ Bin Laden'in bu iş için seçilip desteklenmesinde en önemli etken, Bin Laden'in S. Arabistan'da kabile dayanışmasını harekete geçirerek, kitleleri peşinden sürükleyecek bir kabilesinin olmamasıdır. Çünkü rejim 1928 yılındaki İhvan İsyanından beri içerideki muhtemel kabile dayanışmasını kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır (Al-Rasheed, 2006, 108).

¹⁹⁰ Aslında Sovyetler İbn Suud yönetimini ilik tanıyan ülkelerden biridir. Ancak İbn Suud Sovyetlerle ilişki kurmaktan pek hoşlanmamış ve 1938 yılında Sovyet büyükelçisini ülkeden kovmuştur. İki ülke ilişkileri 1990'lı yıllara kadar yeniden kurulamamıştır (Bronson, 2008, 26).

erişimi kısıtlayabilme ihtimali de¹⁹¹ yönetimin bölge politikalarını tayin eden en önemli faktörlerden biridir (Yergin, 2003, 423). Özellikle İngiltere'nin 1968 yılından itibaren kademeli olarak Süveyş'in doğusundaki bölgelerden çekilmeye başlamasının oluşturduğu güç vakumu ABD'nin bölge ile daha yakından ilgilenmesine yol açmıştır (Long, 1983, 27-30).

ABD ve İbn Suud rejiminin tehdit algısının, güvenlik ihtiyacının ve yukarıda sayılan çıkarlarının örtüşüyor olması bu ikili arasında günümüze kadar devam eden kusursuz bir ortaklığın kurulmasına zemin hazırlamıştır. Kuruluşundan itibaren İbn Suud rejiminin, rejim güvenliği ve siyasal istikrarının ana garantörü durumunda olan ABD, sağladığı güvenlik garantileri ile gerek ülke dışından kaynaklanan ülkenin rejim güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden gerekse de ülke içerisinden rejime yönelik isyan ve askeri darbe girişimlerine karşı İbn Suud rejimini korumuştur. ABD'nin sağladığı bütün bu güvenlik garantilerine karşı İbn Suud rejimi ABD'nin ucuz ve bol petrole erişimini sağlayarak, petrolden elde edilen paraları Amerikan ekonomisine yatırarak, ABD'nin hem bölgesel hem de küresel çaptaki örtülü/açık operasyonlarına destek olarak karşılık vermiştir. ABD, İbn Suud rejiminin güvenliğine ve ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik farklı dönemlerde ülke dışından kaynaklı başlıca üç tehdiye karşı rejimi koruyup kollamıştır; 1954-67 yılları arasında Nasır yönetimindeki Mısır'dan, 1979'dan günümüze kadar İran'dan ve 1990-2003 döneminde Saddam yönetimindeki Irak'tan kaynaklanan tehdit.

ABD, 1954-69 yılları arasında Nasır yönetimindeki Mısır kaynaklı iki farklı boyutta gerçekleşen tehdiye karşı İbn Suud rejimini korumuştur; Nasır'a hayranlık duyan ülke içinde geniş bir kesimin rejimi devirmeye dönük çabaları ve Nasır'ın ideolojisinin başta Yemen devrimi olmak üzere bölge genelinde yarttığı dalgalanmanın İbn Suud rejimine yönelik oluşturduğu tehditler.

Nasır'ın Arap Milliyetçiliği ve anti-emperyalist söylemi ülkenin Doğu Vilayetindeki petrol sahalarında çalışan Şii işçiler arasında büyük yankı uyandırmıştır. Bölgedeki Şii işçiler 1953-56 yıllarında, İbn Suud rejiminin petrol endüstrisini tahrip edecek kadar büyük grevler başlatmışlardır. Özellikle 1956 yılındaki (1956'da Zahran'daki ABD askeri üssünün kullanım süresi dolmuştu) grevlere ülkenin silahlı kuvvetlerinden de katılım olması ve grevlerin Nasır'ın 1956 yılında Zahran askeri üssünü ziyareti ile artarak isyan dalgasına doğru evrilmesi İbn Suud rejimini endişelendirmiştir. İbn Suud

¹⁹¹ 1950 yılında başlayan Kore savaşı ile ABD'nin bölgede zayıflayan konumu, Suudilere ARAMCO üzerindeki kontrollerini de sıkılaştırma imkânı vermiştir. Bu dönemde ABD yönetimi bölgede komünist yayılmaya karşı Batı taraftarı rejimlerin çok para kazanarak güçlü olmasını kendi çıkarları açısından daha yararlı görmekteydi. Nihayet 1951 yılında ARAMCO'ya İbn Suud yönetimi tarafından kabul ettirilen petrol gelirlerinin şirket ile İbn Suud rejimi arasında %50/50 paylaşımını öngören anlaşma ile Suudiler ARAMCO'da daha büyük bir denetim ve petrol gelirlerinde daha büyük bir pay almaya hak kazanmışlardır. Örneğin 1949 yılında ARAMCO ABD'ye 43 milyon, İbn Suud rejimine 39.1 milyon, 1950'de ABD'ye 50 milyon İbn Suud yönetimine 60 milyon dolar gelir vergisi ödemişken anlaşma sonrası 1951 yılında ABD'ye 6 milyon İbn Suud rejimine 110 milyon dolar vergi ödemiştir (Yergin, 2003, 423; Bronson, 2008, 56).

rejimi bu olayların Ortadoğu'daki Batı "sömürgeciliği" algılamalarına karşı Nasır'ın Arap milliyetçi mücadelesinin bir uzantısı olduğunu ve Nasır'ın kitleleri bir kaldıraç olarak kullanarak İbn Suud rejimini devirmeye dönük eylemler içinde olduğunu değerlendirmiştir. Rejim olayları bastırmak için şiddete başvurmaktan çekinmemiş, isyan dalgasının önünü alamayınca da süresi dolan Zahran askeri üssünün sözleşmesini yenileyerek rejime dönük tehdidi ABD desteğiyle engellemiştir (Hinnebusch, 2003, 28; Kechichian, 2001, 96-98).

1950'li yılların sonlarına doğru bölgede Sovyet yanlısı radikal/revizyonist rejimlerin Batı yanlısı ılımlı monarşiler (Ürdün, S. Arabistan) üzerinde kurduğu baskı ABD yönetimini bölgedeki müttefikleri için yeni bir koruma palanına zorlamıştır. Çünkü bu dönemde ABD bölgede sosyalist ve radikal rejimlerin etkin güç olmasından endişeleniyordu. Bölgedeki petrol arzının radikal rejimler tarafından kontrol edilebilmesi ihtimali Batının hayati çıkarlarına yönelik önemli bir tehdit olarak yorumlanmıştır. İşte bu endişe ABD'yi Riyad ile yakın güvenlik ilişkileri geliştirme yönünde motive etmiştir. Bu dönemde ilan edilen Eisenhower Doktrini bölgedeki radikal/revizyonist güçler tarafından baskı altına alınan İbn Suud rejimi açısından adeta bir cankurtaran simidi işlevi görmüştür. Başkan Eisenhower 5 Ocak 1957¹⁹² tarihinde ABD Kongresine gönderdiği mesajda uluslararası komünizmin silahlı saldırganlığına karşı bölgedeki müttefiklerinin sisyasi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için bu ülkelere her türlü yardımın sağlanacağını, şayet bu yardımlar yeterli gelmezse ABD silahlı kuvvetlerinin bu ülkeleri korumak için devreye sokulacağını bildirmiştir (Bronson, 2008, 73). Kral Suud'un, Eisenhower Doktrini'nin ilanından hemen sonra, 1957 yılının Şubat ayındaki ABD ziyaretinde edindiği izlenimler İbn Suud rejimi için cesaret verici sonuçlar açığa çıkarmıştır. Çünkü bu görüşmeler sonrası ABD ülkenin toprak bütünlüğü ve rejimin güvenliği konusundaki taahhütlerini yenilemiş, 10 milyon dolarlık yeni bir silah yardımı, ek askeri eğitim programları ve Zahran'daki askeri üssün daha etkin olarak kullanılacağına dair söz vermiştir. 1957 yılının sonlarında bir ABD jet eğitim filosu ülkeye iyi niyet ziyaretinde bulunmuş, bu şekilde ABD bölgedeki müttefikini gerekirse askeri güç kullanarak savunacağına dair bölgedeki revizyonist güçlere kuvvetli bir mesaj vermiştir (Ciorciari, 2005, 6-7; Hinnebusch, 2003, 26; Walitt, 1987, 68).

Nasır'ın Arap Milliyetçiliği söylemi tüm Ortadoğu'da olduğu gibi S. Arabistan'da da geniş bir sempati uyandırmıştır. İbn Suud hanedanı ve ulema¹⁹³ içerisinde bir kesim

¹⁹² Eisenhower Doktrinin yayımlanmasının sebeplerinden biri de 1956'da patlak veren Süveyş Krizi idi. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine İsrail, İngiltere ve Fransa'nın gizli ittifakı sonucunda savaş başlamış, SSCB ve ABD'nin araya girmesi ile bu savaşın büyümesi engellenmişti.

¹⁹³ Bu dönemde Talal bin Abdülaziz gibi Suudi prensler Nasır'ın büyümesine düşmüş ve anayasal bir monarşiyi talep eden Serbest Prensler hareketini kurmuşlardır (Al-Rasheed, 2015, 11). Talal 1964 yılında ülke içerisinde giriştiği taht mücadelesinde yeterli desteği alabilmek için Nasır'a sığınmış ve S. Arabistan'da anaysal monarşiye geçilmesini savunan ve sosyalizmi İslam'ın ana ilkesi olarak ilan eden bir kitap yayınlamıştır (Vasiliev, 2013, 740).

Nasır'ın büyüüne kapılmış olması rejimin istikrarına yönelik önemli bir tehdidi açığa çıkarmıştır. Özellikle Nasır'ın ideolojisinin İbn Suud güvenlik kuvvetleri üzerinde kayda değer bir sempati elde etmesi ileriki dönemde rejime karşı silahlı darbe girişimlerine de yol açmıştır. 1962 yılında Yemen'deki monarşi taraftarlarına silah yardımı taşıyan bir askeri filonun silahlarla birlikte Mısır'a inmesi İbn Suud rejimini oldukça kaygılandırmıştır. Kendi silahlı kuvvetlerini rejime yönelik tehdit olarak algılayan krallık bu girişim karşısında tüm hava unsurlarının uçuşunu yasaklamış ve ABD yönetiminden, S. Arabistan'ın hava sahasını korumak için devriye uçuşları yapmasını talep etmiştir (Kechichian, 2001, 103).

İbn Suud rejimine yönelik en önemli tehditlerden biri de 1962 yılında Yemen'de meydana gelen ve monarşinin devrilmesiyle sonuçlanan devrimdir¹⁹⁴. Bu tarihten itibaren Nasır'ın Yemen'deki cumhuriyet yanlılarını güçlü bir şekilde desteklemesi İbn Suud rejimini derinden sarsan bir gelişme olmuştur. Yemen'de monarşiye karşı svaşan cumhuriyet yanlılarını askeri kuvvetleri ile destekleyen Mısır Aralık 1962'de Yemen'deki kuvvetlerinin sayısını 13.000'e Şubat 1963'te ise 20.000'e çıkarmıştı. Nasır yönetime askeri birliklerin yanı sıra Yemen'e çok sayıda doktor, öğretmen ve teknisyen de göndermiştir (Vasiliev, 2013, 765). Mısır basınında S. Arabistan'ın güneyindeki Asir, Zizan ve Necran bölgelerinin Yemen'e ait olduğuna dönük tartışmaların yapılması ve Mısır hava kuvvetlerinin S. Arabistan'ın güneyindeki bazı bölgeleri bombalaması yönetimin güvenlik kaygılarını derinleştirmiştir (Ciorciari, 2005, 7; Vasiliev, 2013, 765-67). Hatta bu dönemde Nasır, S. Arabistan'ın Yemen'deki monarşi yanlılarına desteğinin sürmesi halinde Necran ve Zizan'ın Mısır kuvvetleri tarafından işgal edileceği tehdidini bile savurmuştur (Vasiliev, 2013, 773).

İbn Suud rejimi Nasır tehdidini dengelemek için 1962 yılında Zizan'da bir ABD hava üssü kurulması için ABD yönetimi nezdinde girişimlerde bulunmuş, üs talebini kabul eden Kennedy 1962 yılının sonlarında Faysal'a bir mektup göndererek ABD'nin İbn Suud rejimini korumak için gereken her şeyi yapacağını bildirmiştir. 1965'e gelindiğinde ise İbn Suud rejimi Nasır'ı caydırmak için çok büyük bir silahlanma programı başlatmıştır. Bu dönemde rejim 300 milyon dolarlık, çok sayıda savaş uçağını içeren, İngiliz askeri teçhizatı¹⁹⁵ ve 125 milyon dolar değerinde ABD silahları satın almıştır (Bronson, 2008, 86; Ciorciari, 2005, 3; Pollack, 2002, 83; Walitt, 1987, 94)¹⁹⁶. Fakat 1967 yılında Mısır'ın İsrail karşısında ağır bir yenilgiye uğraması İbn

¹⁹⁴ ABD'nin yeni Yemen yönetimini tanıması İbn Suud rejiminin moralini bozmuştur. Kral Faysal, Kennedy'ye, "Nasır'ın tek amacının Suudi Arabistan hükümetinin otoritesini ezmek olduğunu" söylemişti. Bu dönemde ABD yönetimi İbn Suud yönetiminin Yemen'deki darbeyi tersine çevirme çabasının, ülke içerisindeki sorunlarla baş etme kapasitesini azaltacağından korkuyordu (Bronson, 2008, 85).

¹⁹⁵ Yahudi lobisinin ABD kongresi üzerindeki baskılarından çekindiği için Suudiler silah siparişlerinin bir kısmını İngiltere'den karşılamak zorunda kalmışlardır (Bronson, 2008, 95).

¹⁹⁶ ABD'liler Zizan'da askeri üs kurulmasına itiraz etmediler fakat uçakların büyük çoğunluğunu Zahrân'da tutmaya devam ettiler. Zira ABD için petrol sahalarını korumak S. Arabistan'ın güney

Suud rejimi üzerindeki Nasır tehdidini ortadan kaldırmış, bölgedeki ağırlıklı güç merkezinin yeniden Riyad'a doğru kaymasına yol açmıştır. Bu süreçte İbn Suud rejimi 1979 yılına kadar kısa bir süreliğine de olsa bölge politikalarında en etkin güç olmanın tadını çıkarmıştır (Al-Rasheed, 2006, 105).

ABD'nin İbn Suud rejimini kendisine karşı koruduğu ikinci tehdit 1979 yılında İran'da yaşanan İslam Devrimin İbn Suud rejimi aleyhine bölgede yarattığı tehdittir. İran devrimi bir taraftan Suudi vatandaşı Şiileri rejime karşı ayaklanmaya teşvik ederek diğer taraftan başta küçük Körfez Şeyhlikleri olmak üzere bölgede Suudi müttefiki rejimleri istikrarsızlaştırarak İbn Suud rejiminin güvenliğini tehdit etmiştir. Her iki tehdide karşı rejim ABD ile ilişkileri sıkılaştırarak Humeyni rejimini caydırmaya çalışmıştır.

1978-79 yılında İran'da meydana gelen gelişmeler S. Arabistan'ın Doğu Vilayetindeki Şiileri rejime karşı harekete geçme konusunda cesaretlendiren önemli bir gelişme olmuştur. Şii toplumunun petrol bölgelerindeki yoğunluğu ve petrol endüstrisindeki istihdamın çok büyük bir kısmını teşkil ediyor olması rejim oldukça endişelendiren bir durum olmuştur. Özellikle Katif kentinde ayaklanmaya varan gösteriler meydana geldiğinde İbn Suud rejimi, rejim karşıtı, anti-emperyalist ve Humeyni yanlısı gösterileri şiddetle bastırması çıkan çatışmada 17 kişi ölmüş ve yüzlerce gösterici de tutuklanmıştır. Bölgenin Suudi petrol endüstrisinin kalbi olması sebebiyle ulusal muhafız kuvvetleri bölgeye yığılmış ve etkili güvenlik tedbirleri alınmıştır (Kechichian, 2001, 98-99). Bölgede rejime yönelik çatışmalar İran-Irak savaşının başlamasıyla başka bir boyut kazanmış, bu dönemde İbn Suud rejiminin en büyük kaygısı İran'ın bölgedeki Şii nüfusu rejime karşı silahlandırması ihtimali olmuştur (Al-Rasheed, 2006, 105).

İran devrimi ABD'nin bölge güvenliği için dayandığı iki direktan (twin pillar) birini yok ettiği için ABD yönetimi açısından da İbn Suud rejimi daha büyük önem kazanmıştır (Bronson, 2008, 25-27). 1969 yılında Başkan Nixon, Guam adasında yaptığı konuşmada ABD yönetiminin Ortadoğu'da Sovyet yayılmasına karşı müttefiki olan İran ve S. Arabistan'a silah satışlarını artırarak bu ülkeleri Sovyetler karşısında güçlendireceğini ilan etmişti (Althunayyan, 2014, 5-6). Bu tarihten itibaren İran Şahı'nın büyük bütçeler harcayarak satın aldığı en gelişmiş ABD yapımı silahlar devrimle birlikte Humeyni rejiminin eline düşmüştü. Devrimi takip eden aylarda İran-Irak arasında çıkan savaş bir taraftan bölgedeki petrol akışını tehdit ettiği gibi diğer taraftan bölgedeki çatışma ortamı Sovyetleri bölgeye dönük maceralarında cesaretlendirici bir etki yapmıştır. Bu yüzden hem ABD hem de İbn Suud rejimi için muhtemel bir İran zaferini önlemek stratejik bir öncelik haline gelmiştir (Bronson, 2008, 163).

sınırlarını korumaktan daha öncelikliydi. Uçaklar 1963 yılında üsse konuşlandı ancak bir yıl sonra yeniden Zahran'a döndüler (Pollack, 2002, 80).

İran devrimini takip eden bu süreçte ABD ve İbn Suud rejiminin güvenlik kaygılarının örtüşmesi iki yönetimi daha yakın işbirliğine sevk etmiştir. 1980 yılında ABD Başkanı Carter 1980 yılında Temsilciler Meclisi ve ABD Senatosu'nda yaptığı konuşmada Basra Körfezini ABD yönetiminin hayati çıkar alanı olarak tanımlamış, herhangi bir yabancı gücün (Sovyetler) Körfez bölgesini kontrol etmeye dönük girişiminin askeri güç dâhil her türlü imkânlar kullanılarak püskürtüleceğini belirtmiştir (Carter Doktrini). Bu amaçla ABD'nin bölge savunmasındaki etkinliğini artırmak için Acil Müdahale Gücü'nün (bugünkü Amerikan Merkez Kuvvetler Komutanlığı/CENTCOM'un ilk şekli) kurmuştur. Her ne kadar İbn Suud rejimi ABD'nin S. Arabistan'da üs kurma teklifini kamuoyu önünde reddetmişse de ABD askeri unsurlarının Suudi ordusuna her düzeyde sağladığı silah, bakım, eğitim ve danışmanlık hizmetleri inkâr edilemez bir boyuta ulaşmıştır. Bu dönemde ABD'nin 30.000 askerini S. Arabistan'a konuşlandığı tahmin edilmektedir. Bu rakam ABD'nin tüm Körfez'deki askeri varlığının kabaca üçte birine denk gelmektedir (Stork, 1980, 3-5). ABD yönetimi, İbn Suud rejiminin toprak bütünlüğüne ve rejim güvenliğine dönük garantiler karşılığında 1984 yılına kadar petrol fiyatlarında %5'ten fazla zam yapmama sözü almıştır. İran devrimi sonrası ve İran-Irak savaşı sürecinde petrol arzında meydana gelen ani düşüşün (günlük 3.5 milyon varil) piyasaları etkilememesi için İbn Suud rejimi petrol arzını artırarak fiyatların ABD ile uzlaşılan seviyelere gelmesini sağlamıştır (Bronson, 2008, 25; Hinnebusch, 2003, 43-44; Vasiliev, 2013, 819).

1979 yılında Afganistan işgali ile başlayan Sovyetlerin Körfeze yönelik askeri tehdidi, yine aynı dönemde İran'ın rejime dönük hem askeri hem de ideolojik tehdidi İbn Suud rejimini Batıya bilhassa ABD'ye olan bağımlılığını iyice artırmıştır (Hinnebusch, 2003, 131). İbn Suud rejimi bu dönemde bir taraftan İran'ın yayılmacı emellerini sınırlamak için Irak'a yoğun bir şekilde destek olurken diğer taraftan ABD'nin Afganistan'da sürdürdüğü anti-komünist çatışmayı hem insan kaynağı (Mücahitler) hem de finansal olarak desteklemiştir (Bronson, 2008, 3-4; Wynbrandt, 2010, 233). Benzer şekilde ABD'nin rejim güvenliği ve toprak bütünlüğünü garanti etmesi karşılığında¹⁹⁷ Nikaragua, Angola, gibi birçok ülkede ABD'nin örtülü/açık operasyonlarını da finanse etmiştir (Simons, 2016, 237; Staats, 1978, 30-32).

İbn Suud rejiminin çıkarlarına yönelik İran ve Sovyet tehdidinin arttığı bu dönemde ABD yönetimi İbn Suud rejiminin toprak bütünlüğünün ve rejim güvenliğinin garantörü olduğunu vurgulamak için başta AWACS¹⁹⁸ olmak üzere çok sayıda ileri teknoloji

¹⁹⁷ Regan yönetimi 1980'li yılların başında "S. Arabistan'ın İran olmasına hiçbir şekilde izin vermeyeceğiz" demek suretiyle İbn Suud rejiminin güvenliğini ulusal güvenlik sorunu haline getirmiştir. 1984 yılında İran Suudi tankerlerini vurduğunda İran'ı caydırmak için İbn Suud yönetimine ekstra silahlar sağlamıştır (Harrison, 1995, 28-29).

¹⁹⁸ İbn Suud rejiminin ABD büyükelçisi Prens Bender "ABD için yaptıklarımızı bilerseniz bize AWACS değil nükleer silah verecek olurdunuz" diyerek ülkesinin ABD güvenliği için önemini hatırlatmıştır (Bronson, 2008, 158).

silahların S. Arabistan'a satışını onaylayarak hem İran'a hem de Sovyetlere güçlü bir mesaj vermiştir¹⁹⁹. Özellikle AWACS'ın İbn Suud rejimine verilmesi ABD'nin Körfez güvenliğine verdiği önemin ve İbn Suud rejimi ile arasında sıkı bir ilişki olduğunun işareti olarak yorumlanmıştır (Bronson, 2008, 158).

ABD'nin İbn Suud rejiminin, rejim güvenliğini ve toprak bütünlüğünü koruduğu başka bir tehdit de 1990-2003 yılları arasında Saddam yönetimindeki Irak'tan kaynaklanan tehdittir. Bu tehdit özellikle 1990 yılında Saddam'ın Kuveyt işgali sırasında açığa çıkmıştır. İran-Irak savaşı (1980-88) sürecinde İran karşısında başta İbn Suud rejimi olmak üzere çok sayıda aktör tarafından desteklenen Saddam yönetimi savaşın bittiği yıllarda muazzam bir askeri güce kavuşmuştu. Bu süreçte elde ettiği imkân ve kabiliyetler -her ne kadar İran'ı yenmeye yetmese de- Saddam'ı Ortadoğu'nun en etkili askeri gücü haline getirmiştir. 1990 yılında Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesi İbn Suud rejimi açısından iki farklı tehdidi açığa çıkarmıştır. Birincisi Saddam Körfez Şeyhliklerinden birini denetimine alarak İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonunu zayıflatmış ikinci olarak da Saddam'ın Kuveyt'i işgali sırasında, Irak ordusu Kuveyt sınırındaki Suudi kasabası Khafji'e kadar uzanmış, Saddam, İbn Suud rejiminin Kuveyt'e desteğinin sürdürmesi halinde S. Arabistan'a girme niyetini açıkça belirterek rejimin toprak bütünlüğünü hedef almıştır (Bradley, 2015, 82; Pollack, 2002, 84-87). Bu süreçte İbn Suud rejimi kendisini Kuveyt'in bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü Irak'a karşı desteklemek zorunda hissetmiştir. Saddam Kuveyt'i tamamen kontrolüne almakta başarılı olursa²⁰⁰ krallığın petrol zengini Doğu Vilayetine yönelik bir Irak tehdidi kaçınılmaz olacaktı (Elits, 2004, 224; Mansfield, 2013, 582). Benzer şekilde İbn Suud rejiminin, Irak'ın Kuveyt'i ilhakına göz yumması durumunda, Saddam bölgede hegamonik bir güç haline gelebilirdi. Çünkü Irak ile Kuveyt'in birleşimi Saddamı Ortadoğu sisteminin tümüne hâkim olacak bir güce kavuşturacaktı (Bronson, 2008, 193). Saddam'ın girişiminin başarıya ulaşması İbn Suud rejiminin geleneksel rakibi olan güçleri de cesaretlendirebilir, Yemen Necran, Asir ve Zizan'ı, Ürdün de Hicaz'ı İbn Suud yönetiminden koparacak cesareti bulabilirdi (Harrison, 1995, 13-14).

ABD dışişleri bakanı J. Baker Körfez Savaşı öncesi S. Arabistan kralı ile yaptıkları toplantıda Irak ordusunun Suudi sınırlarına yaptığı yığınağın görüntülerini krala göstermiş ve ona "ABD Irak'a saldırması durumunda, Irak'ın İsrail'e saldırması durumunda ve İsrail'in Irak'a misilleme yapması durumunda" Suudilerin ABD'nin

¹⁹⁹ Bu dönemde Suudi savunma harcamaları çok hızlı bir şekilde artmıştır. Örneğin 1988'de toplam bütçenin % 36'sı, 1989'da % 39'u, 1990'da % 60'ı savunmaya gitmiştir. 1991-1992'deki Çöl Fırtınası operasyonu sırasında ise bütçenin %70'i savunma harcamasına gitmiştir. 1980'lerde ve 1990'ların başında Riyad, savunma ihtiyaçlarını karşılamak için Federal Rezerv Bankasının faizsiz hesaplarına 4 milyar dolar para yatırdı. S. Arabistan bir silah siparişi verdiğinde, ABD Savunma Bakanlığı Federal Rezerv fonundan para çekip ve Lockheed, Raytheon, Boeing veya silahları temin edene diğer firmalara ödeme yapıyordu (Bronson, 2008, 208, 232).

²⁰⁰ Saddam Kuveyt'i işgal ederek dünya petrol rezervlerinin %19'unu tek başına kontrol etmeye başlamıştı. Eğer S. Arabistan'ı da kontrol ederse dünya petrolünün yarısına tek başına hükmetmiş olacaktı (Bronson, 2008, 192).

yanında olup olmadıklarını sormuştur. Bu üç soruya da Suudi kralının “krallık ve ABD’nin birlikte olduğu” cevabını vermesi üzerine ABD ordusu bölgeye askeri yığınağa başlamış, yarım milyon ABD askeri ve çok sayıda askeri teçhizat ülkeyi Saddam istilasından korumak için Suudi topraklarına konuşlandırılmıştır. Bu süreçte Saddam’a karşı yürütülen operasyonun tüm masraflarını -yaklaşık 60 milyar dolar- Suudiler finanse etmişlerdir (Bronson, 2008, 199).

İbn Suud rejimi kuruluşundan itibaren rejime yönelik bir tehdit açığa çıktığında önce ülke içerisindeki kitlesel muhalefeti engellemek için çapraz koalisyonları (Şiilere karşı Vehhabileri) harekete geçirmiştir. Bu politika başarılı olmadığı zaman ülkenin muazzam petrol gelirlerini ve dış yardımları muhalefeti yatıştırmak için kullanmıştır. Sorunun ekonomik politikalarla da aşamadığı durumlarda da sırtını dışarıdaki patronlarına dayama ihtiyacı hissetmiştir (Lucas, 2004, 112-17). Bu süreçte İbn Suud rejiminin rejim güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün garantörlüğünü üstlenen ABD yönetimi, rejime yönelik bir tehdit açığa çıktığında askeri müdahale dahil tüm imkanlarını seferber ederek İbn Suud rejimini savunmuştur.

4. ARAP BAHARI SÜRECİNDE (2010-16) KÜRESEL VE BÖLGESEL KRİZLERİN SUUDİ ARABİSTAN İÇİN OLUŞTURDUĞU FIRSATLAR VE TEHDİTLER

4.1. Küresel değişim ve tehdit: Suudi-ABD ilişkilerindeki değişim

Önceki bölümde de bahsedildiği üzere İbn Suud rejiminin, rejim güvenliği, toprak bütünlüğü ve bölgesel güvenlik vizyonu açısından ABD ile kurulan ittifak hayati önem arz etmektedir. Çünkü rejimin ABD desteği olmaksızın ayakta kalabilmesi olanaksızdır. Arap Baharı süreci öncesinde iki aktör arasında bazı gerginlikler yaşanmış olsa da ABD yönetimi İbn Suud rejiminin güvenliğini sağlama konusunda garantörlük rolünden vazgeçmemiştir. Ancak Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan, bir kısmı Arap Baharından bir kısmı ise küresel gelişmelerden kaynaklı, bazı gelişmeler ABD-İbn Suud ittifakında ciddi bir zayıflamaya neden olmuştur. Bu süreçte İbn Suud rejimi içeriden ve dışarıdan karşı karşıya kaldığı güvenlik tehditlerini göğüslemede, ABD yardım ve desteğindeki azalmaya bağlı olarak, önemli sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu bölümde ABD-İbn Suud ilişkilerinde krize neden olan ve ABD'nin İbn Suud rejimi için geçmişte sağladığı güvenlik garantilerinde azalmaya yol açan başlıca üç konuya değinilecektir.

Öncelikle petrol, ABD-İbn Suud ittifakının temelinde yatan en önemli husustur. ABD'nin uzun yıllar her türlü tehdide karşı İbn Suud rejiminin güvenliğini sağlamasına mesnet teşkil eden enerji güvenliği vizyonu hidrokarbon teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak 2000'li yılların başlarından itibaren radikal bir değişime uğramıştır. Özellikle kaya gazı devrimi ile ABD'nin yakın gelecekte kendi kendine yetecek enerji kaynaklarına sahip olacak olmasının yansısı 2030 yılında dünyanın en büyük enerji ihracatçısı olabilecek olması, ABD'nin İbn Suud rejimine olan enerji bağımlılığını sonlandırmış, “güvenlik için petrol” zımni anlaşmasını ortadan kaldırmış ve ABD nezdinde İbn Suud rejiminin değerinin azalmasına yol açmıştır. Bu yeni durumun ABD-İbn Suud rejimi ilişkilerinde değişime yol açması kaçınılmaz bir sonuçtur.

İkinci olarak ABD yönetiminin 2010 yılından itibaren yükselen Çin tehdidini dengelemek için yönünü Asya'ya dönme eğilimleri, ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisinde belirgin bir azalmaya yol açmıştır. Çin'in önlenemeyen yükselişi ve bu yükselişe bağlı olarak bölgesel ve küresel düzeni kendi lehine değiştirme çabaları ABD için bu dönemde Ortadoğu'daki müttefiklerinin güvenliğinden daha önemli bir konu olmaya başlamıştır. Bu durum İbn Suud rejiminin güvenliğini geçmişte (Eisenhover,

Nixon ve Carter doktrinleri ile) en önemli dış politika önceliği sayan ABD yönetiminin yakın gelecekte İbn Suud rejimin güvenlik endişelerine karşı oluşan ilgisizliğinde bir artışı zorlamaktadır.

Üçüncü olarak Arap Baharı sürecinde ABD yönetimin bölgede ılımlı Batı yanlısı ve Suudi müttefiki rejimleri (Tunus, Mısır, Bahreyn, Yemen) koruma konusunda ilgisiz davranması, başta Irak ve Suriye olmak üzere tüm bölge genelinde güçlenen İran etkisini sınırlama konusundaki isteksizliği, İbn Suud rejiminin, rejim güvenliği, bölgesel güvenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerle baş başa kalması riskini açığa çıkarmıştır. Özellikle İran nükleer anlaşması ile ortaya çıkan İran-Batı yakınlaşması gelecekte ABD'nin bölgeyi İran hegemonyasına bırakabilme ihtimalini açığa çıkararak İbn Suud rejiminin güvenlik hassasiyetini yükseltmiştir. Sayılan bu üç önemli gelişme ABD-İbn Suud ilişkilerinde ciddi bir kırılmaya yol açmış, rejimi küresel bir gücün himayesinde uzun süre devam eden güvenlik ortamından uzaklaştırmıştır.

4.1.1. ABD'nin enerji politikasının değişimi

Her ülkenin yaptığı gibi ABD'de dış politikasını ülkenin ulusal çıkarlarını maksimize etmek üzere kurgulamaktadır. Ülke dünyanın en büyük ekonomisine ve uzun yıllardır küresel serbest ticareti ve liberal ekonomiyi teşvik eden bir vizyona sahiptir. Dolayısıyla küresel ekonomide ve ABD'de, ekonomik kalkınma ve refah birbirlerine sıkı derecede bağlıdır. Bilindiği üzere modern ekonomiler enerji, özellikle de petrol üzerinden işlemektedir. Bu yüzden petrol ve benzeri hidrokarbon ürünleri modern uygarlığın can damarları olarak tanımlanmıştır (Bahgat, 2014, 181).

Güvenli ve uygun maliyetli enerji kaynaklarına erişim-içeride ekonomik gücü desteklediği için- ABD ulusal güvenlik ve dış politikanın son derece önemli bir unsurudur. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde küresel ABD hegemonyasının kurulmasında²⁰¹ enerji kaynakları en önemli bileşen olarak hizmet etmiştir. Petrol kaynaklarının kontrolü ABD'yi süper güç yapan anahtar unsurdur (Donilon, 2013; Priest, 2012, 236). Aynı zamanda küresel petrol ticaretinin ABD doları üzerinden işlemesi, doların küresel piyasalardaki “rezerv para” niteliği için de son derece önemli bir husustur.

1945 yılında ABD başkanı Roosevelt, Suudi kralı Abdülaziz bin Abdurrahman ile görüşerek iki ülke arasında yazılı olmayan “güvenlik için petrol” düzenlemesinin temellerini atmıştır. Her ne kadar yazılı bir belgeye dayanmasa da “güvenlik için petrol” zımni anlaşması gereğince İbn Suud rejimi ucuz ve güvenli enerji kaynağına erişim imkânı karşılığında rejim güvenliği ve toprak bütünlüğü hususunda ABD'nin garantörlüğünü elde etmeyi başarmıştır. ABD ise bu süreçte krallığı dış tehditlerden ve içeride rejimin meşruiyetine meydan okuyan akımlardan korumuştur (Priest, 2012,

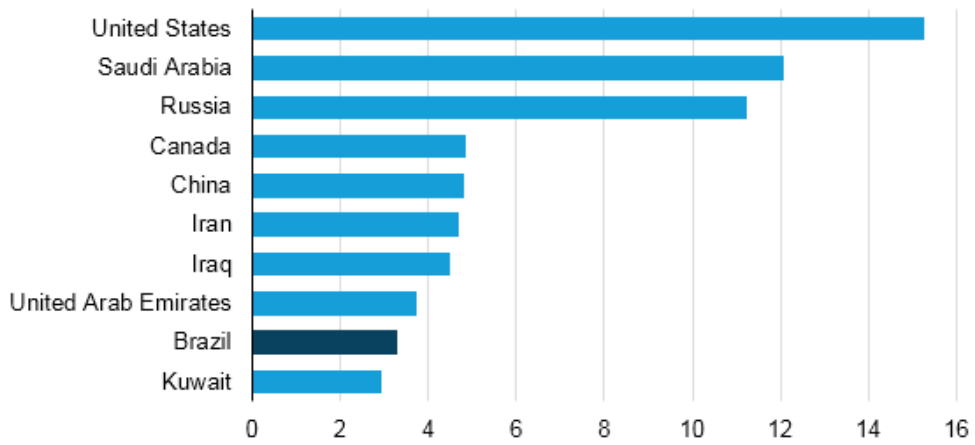
²⁰¹ Noam Chomsky, ABD başkanı Roosevelt'in önde gelen danışmanlarından birinin “bu (petrol zengini Körfez) bölgeyi kontrol eden kişinin dünyayı kontrol edebileceğini” söylediğini aktarır (Althunayyan, 2014, 2).

237-39; Yamani, 2009, 97).

Soğuk Savaş yıllarında tüm ABD yönetimlerinin ortak kaygısı bu stratejik enerji kaynağının düşman güçler tarafından kontrol edilmesini engellemek olmuştur²⁰². Özellikle 1968'den sonra İngiltere'nin bölgeden kademeli olarak çekilmesiyle oluşan güç boşluğunu dolduran ABD yönetimi Nixon ve Carter doktrinleri ile Sovyetlerin bölgeye yönelik yayılma politikasını caydırmayı amaçlamıştır. ABD'nin sadece kendi tüketimi için değil petrole kimin erişebileceğine karar vermek istemesi bile petrolün ne derece önemli bir kaynak olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Althunayyan, 2014, 2-6).

1950 yılından itibaren petrol endüstrisinde kademeli olarak yaşanmaya başlayan birtakım gelişmeler ABD'nin enerji güvenliğini zayıflatan bir sonuç doğurmuştur. Özellikle 1973 yılındaki petrol ambargosu ABD'de, ülkenin Ortadoğu'daki çatışmalar ve krizlerden kaynaklanan fiyat şoklarına karşı bağımlı ve savunmasız bulunduğu konusundaki kaygıları derinleştirmiş, ABD'nin Ortadoğu'daki petrol ve gaz üreticilerine olan bağlılığını azaltacak “enerji bağımsızlığı” rüyası uzun yıllar ABD dış ve güvenlik politikasının kilit bir önceliği olmuştur (Bahgat, 2014, 221; Westphal ve diğ., 2014, 6, 16).

Top ten global producers of petroleum and other liquids, Jan 2017 - Aug 2017
million barrels per day

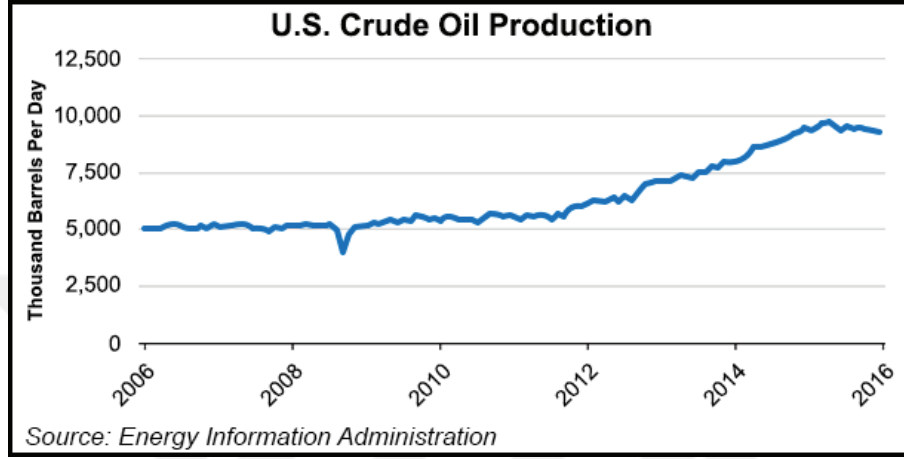
Şekil 8: Başlıca petrol üreten on ülkenin üretimlerinin karşılaştırılması

IEA verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

2010 sonrası dönemde ABD'de enerji sektöründe yapılan yatırımlar ve gelişen teknolojiye bağlı olarak yaşanan iki gelişme ülkeyi enerjide kendi kendine yeterli hatta gelecekte enerji ihracatçısı olabilecek bir konuma yükseltmiştir; hızla artan petrol (crude oil) üretimi ve kaya gazı (shale gas/ tight oil) devrimi. Bu gelişmeler sayesinde

²⁰² 1969 yılında Nixon Doktrini (twin pillar) bölge güvenliği için İran ve Suudi Arabistan'ın güçlendirilmesini öngörürken, 1980'de Carter Doktrini Körfez bölgesini ABD'nin ulusal çıkar alanı olarak kabul etmiş, bölgeye yönelik Sovyet yayılmasının askeri güç dâhil tüm imkânlar ile engelleneceğini ilan etmiştir.

ABD artık bir enerji süper gücü haline gelmiştir. 2013 yılında petrol ve doğalgaz üretiminde Rusya'yı geçmiş, 2015 yılında ise S. Arabistan'dan daha fazla üreterek (yaklaşık 10 milyon varil/gün) hâlihazırda en çok petrol ve gaz üreten ülke konumuna yükselmiştir (Blackwill, 2014, 1-2; Lasky, 2016, 2-3; Westphal ve diğ., 2014, 7). IEA (İnternational Energy Agency/Uluslararası Enerji Ajansı) 2012 yılındaki raporunda, ABD'nin, kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra, 2030 yılında dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olacağını öngörmektedir²⁰³.

Şekil 9: ABD ham petrol üretimi (2006-2016)

<http://bulgariaanalytica.org/en/2016/09/22/how-americas-shale-revolution-is-changing-the-world/>.

Tablo 2: ABD-S. Arabistan ham petrol üretimi (2008-2014)

	ABD Üretimi (milyon varil/gün)	Suudi Üretimi (milyon varil/gün)	Brent Petrol Fiyatı (yıllık veya aylık ortalama)
2008	5	9.26	\$96.94
2009	5.35	8.25	\$61.74
2010	5.48	8.9	\$79.61
2011	5.65	9.46	\$111.26
2012	6.5	9.83	\$111.63
2013	7.45	9.7	\$108.56
Ocak 14	7.96	9.94	\$108.16
Nisan 14	8.22	9.7	\$108.63
Haziran 14	8.69	9.84	\$104.94
Ağustos 14	8.74	9.74	\$101.12
Eylül 14	8.9	9.64	\$94.67
Ekim 14	9.05	9.74	\$84.17
Kasım 14	9.02	9.64	\$71.89
Aralık 14	n/a	n/a	\$55.27

IEA verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

²⁰³ World Energy Outlook 2012 Executive Summary.” Rep. Paris: International Energy Agency (2012).

ABD, 2008 yılında S. Arabistan'ın günlük 9,26 milyon variline karşı 5 milyon varil petrol üretirken 2014 yılının sonlarında S. Arabistan'ın 9,64 milyon variline karşılık 9,02 milyon varil üretmiştir. Özellikle 2011 sonrası üç yıllık dönemde ABD petrol üretimi yaklaşık iki kat artmıştır (Gause, 2015; Westphal ve diğ., 2014, 8, 22). Bu durum aşağıdaki her iki tabloda da net bir şekilde görülmektedir.

Üretimdeki bu hızlı artışa bağlı olarak ABD'nin petrol ithalatı da gittikçe azalmaktadır. Örneğin 2010 yılının başlarında günlük yaklaşık 9 milyon varil olan ABD petrol ithaltı 2015 yılında günlük yaklaşık 7 milyon varile gerilemiştir (Lasky, 2016, 1). Bu süreçte bir taraftan ithal enerjiye olan bağımlılığın azalmasına bağlı olarak ABD'nin petrol ithalatı azalırken diğer taraftan mevcut ithalat içerisinde Körfezin özellikle S. Arabistan'ın payında ciddi düşüşler yaşanmaktadır. Çünkü ABD yönetimi son yıllarda Körfezden petrol ithal etmek yerine daha çok Kanada, Alaska gibi petrol bölgelerinden petrol ithalatı yapmayı tercih etmektedir.

ABD petrol üretiminin S. Arabistan'ın üretimini aşmasının başka üç dramatik sonucu daha bulunmaktadır;

- İbn Suud rejiminin petrol piyasasının dengeleyicisi (swing productör) olma vasfını yitirmiş olması,
- ABD'nin, İbn Suud rejimine olan, enerji bağımlılığının azalmasına bağlı olarak “güvenlik için petrol” zımni anlaşmasının değerini yitirmesi
- Artan ABD üretiminin petrolün piyasa fiyatını aşağı çekmesiyle, başta S. Arabistan olmak üzere ekonomisi petrole bağlı olan ülkeleri ekonomik olarak zayıflaması.

Tablo 3: ABD'nin ham petrol ithalatında üretici ülkelerin payları (2008- 2015)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
All Countries	9,783	9,013	9,213	8,935	8,527	7,730	7.337	7,130
GCC	1,734	1,237	1,291	1,430	1,673	1,656	1.481	1,197
OPEC	5,415	4,355	4,553	4,209	4,031	3.493	2.995	2,501
Libya	68	61	43	9	56	43	5	8
Algeria	312	281	328	178	120	29	6	0
Angola	504	448	383	335	222	201	136	96
Iraq	627	449	415	459	476	341	364	190
Nigeria	922	776	983	767	406	239	59	40
Saudi Arabia	1,503	980	1,010 1082	1,186	1,361	1,325	1,159	915
Venezuela	1,039	951	912	868	912	755	733	718
Non-OPEC	4,369	4,658	4,661	4,727	4,495	4,237	4,342	4,776
Canada	1,956	1,943	1,970	2,225	2,425	2,579	2,885	3,222

Kaynak: al-Tamimi 2014.

Tablo 3’te de görüldüğü gibi bir taraftan ABD petrol ithalatı azalırken diğer taraftan ABD petrol ithalatında Körfezin özellikle de S. Arabistan’ın payı ciddi oranda azalmış, OPEC üyesi olmayan ülkelerin ve Kanada’nın payı da gittikçe artmıştır (al-Tamimi, 2014). Aşağıdaki tabloda da S. Arabistan’ın 2008-2014 yılları arasındaki petrol ihracatının yapıldığı ülkelerin payları gösterilmektedir.

Tablo 4: S. Arabistan’ın petrol ihracatının ülkelere göre dağılımı (2008-2014)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Ranking among Saudi top export destinations (2014)
US	1,503	980	1,082	1,186	1,361	1,325	1,159	3
Japan*	1,197	1,150	1,107	1,167	1,195	1,145	1,137	2
China*	730	841	896	1,009	1,082	1,082	997	1
India*	527	531	556	591	675	787	711	6
South Korea*	791	754	800	835	863	830	844	5
EU	283	215	226	299	354	323	323	4
Taipei Chinese*	340	328	320	267	273	310	287	8
Singapore*	342	248	256	283	240	171	188	7

İEA verilerine dayanılarak hazırlanmıştır.

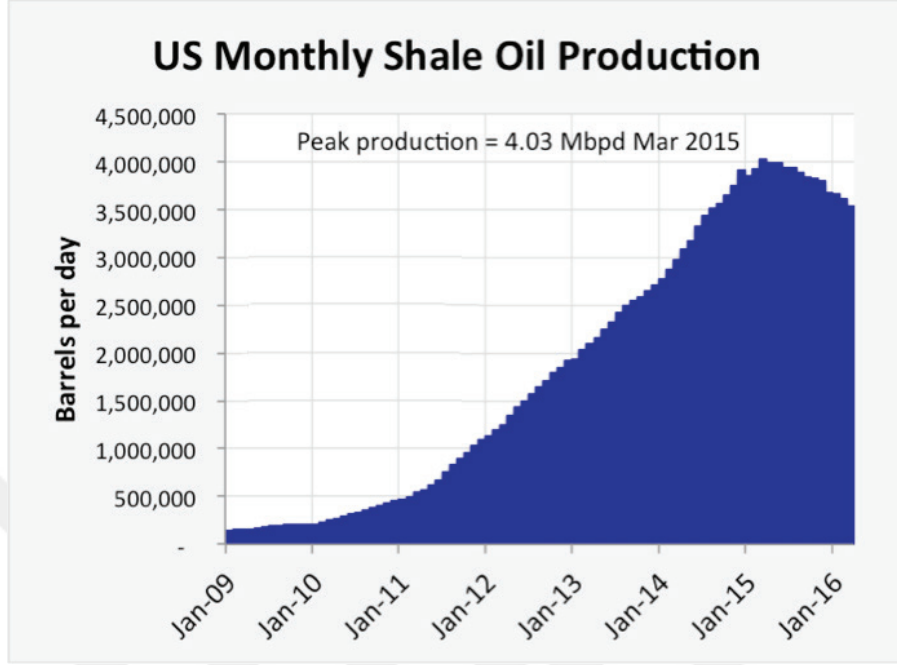
Tablo 4’te de görüldüğü üzere Suudi petrolü artık Asya’ya doğru akmaktadır. Çin, Hindistan ve Japonya gibi Asya ülkeleri Suudi petrolünün en önemli müşterisi iken ABD’nin Suudi petrol ihracatındaki payı üçüncü sıraya gerilemiştir.

ABD’yi enerji bağımsızlığına kavuşturan ikinci gelişme gelişen yatay sondaj (horizontal dirilling) ve hidrolik çatlatma (hydraulic fracturing) teknolojisine bağlı olarak artan kaya gazı (shale gas)²⁰⁴ üretimidir. Kaya gazı, kaya içine sıkışan ham petrol yataklarını içeren yer altı kaya oluşumlarının hidrolik kırılması ile elde edilir. Bu işlem petrol üretimi için kullanılan geleneksel sondaj teknikleri ile gerçekleştirilemez. Petrol ve kaya gazı üretimi arasındaki temel farklardan biri de kaya gazı üreten kuyulardaki rezervin petrol üreten kuyulara nazaran daha hızlı tükenmesidir. Bu yüzden kesintisiz kaya gazı üretimi için ileri teknoloji gerekmektedir (Lasky, 2016, 1; Monge, 2017, 2-3).

1970’li yıllarda Alaska bölgesinde deneme amaçlı kullanılan yatay sondaj ve hidrolik çatlatma teknolojisi 2000’li yılların başlarından itibaren geliştirilerek etkili bir enerji üretim yöntemine dönüşmüştür. Özellikle 2010 yılında Ortadoğu’da başlayan Arap Baharı sürecinin yarattığı kargaşa ortamından kaynaklanan enerji güvenliğine yönelik tehditler ve yüksek petrol fiyatları bu yöntemin uygulanmasını teşvik eden en önemli etken olmuştur. 2014 yılında 8.2 milyon varil olan ABD’nin günlük toplam petrol

²⁰⁴ Literatürde petrol “crude oil” diye isimlendirilirken kaya gazı (shale gas) “tight oil” diye de isimlendirilmektedir.

üretiminin 3.6 milyon varilı kaya gazından gelmiştir. Bu tarihten sonra da kaya gazı üretimi artmaya devam etmiştir (Monge, 2017, 3). Bu durum Şekil 10’da gayet net bir şekilde görülmektedir.

Şekil 10: ABD kaya gazı üretimi (2009-2016)

<http://euanmearns.com/us-shale-oil-production-laid-bare/>

Yapılan hesaplamalara göre ABD’nin enerji üretimindeki (crude oil, thight oil) artış 2020 yılına gelindiğinde ülkenin GSMH’sına parasal değeri 380 ila 690 milyar dolar arasında değişen bir katkı sağlayacak ve ilave 1.7 milyon istihdam oluşturacaktır. Ayrıca 2014 yılı itibariyle 720 milyar dolar olan ülkenin dış ticaret açığının kabaca yarısı enerji ithalatından kaynaklandığından, enerji üretimindeki artış ülkenin dış ticaret dengesinde de belirgin bir iyileşme sağlayacaktır (Blackwill, 2014, 7).

ABD’nin son dönemde artan enerji üretimine bağlı olarak bir enerji süper gücü haline gelmesi ve 2015 yılında ABD petrol üretiminin S. Arabistan’ı geride bırakması, İbn Suud rejiminin uzun yıllardır kontrol ettiği petrol piyasasındaki etkinliğini sonlandırmıştır²⁰⁵. Bu gelişmeye bağlı olarak İbn Suud rejimi petrol politikasını rejim güvenliği ve toprak bütünlüğünü sağlama aracı olarak kullanma imkân ve kabiliyetinden büyük oranda yoksun kalmıştır (Blackwill, 2014, 4-5).

Değişen ABD enerji politikasının İbn Suud rejimi açısından ikinci sonucu petrol

²⁰⁵ İbn Suud rejiminin küresel petrol politikasını tehdit eden diğer bir gelişme de ABD dışındaki petrol üreten ülkelerin üretimlerinde yaşanan büyük artışlardır. Örneğin Rusya 2001 yılında günlük ortalama 6.5 milyon varil petrol üretirken 2017 yılında 11 milyon petrol üretmeye başlamıştır.

fiyatlarındaki düşüşün ülkede yol açması muhtemel ekonomik sıkıntılardır. İbn Suud rejiminin merkezi hükümet gelirlerinin yaklaşık %90'ının, ihracat gelirlerinin ise %85'inin ham petrole dayandığı dikkate alınırsa petrolün ülke ekonomisi açısından ne kadar hayati bir öneme sahip olduğu anlaşılabilir. Özellikle Arap Baharı sonrası dönemde, içeride artan kamu harcamaları,²⁰⁶ dışarıda Sünni rejimlere yönelik cömert ekonomik yardımlar ve yükselen savunma harcamaları²⁰⁷ ülke ekonomisi üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuşken, 2014 sonrası petrol fiyatlarının hızla aşağı gelmesi içeride rejimin meşruiyetini azaltan bir etki oluşturmaktadır (Blackwill, 2014, 4-5). İbn Suud rejimi son yıllarda artan sosyal harcamalarını ve komşu ülkelere dönük cömert yardımlarını finanse edebilmek için yüksek petrol fiyatlarına ihtiyaç duymaktadır. Bazı hesaplamalara göre 2015 yılı itibariyle ülkenin mali dengesinin korunabilmesi için petrol fiyatlarının 95 doların üstünde seyretmesi gerekmektedir²⁰⁸(Ulrichsen, 2016, 4-6). 2014 sonrası dönemde petrolün bu fiyatın çok aşağısında işlem görmesi rejimi ciddi bir ekonomik darboğaza doğru sürüklemektedir. Bu yüzden IMF, son dönemde, ülkedeki ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanabilmesi için İbn Suud rejimine yapısal reformlar yapmasını tavsiye etmiştir (Blanchard, 2016, 8; Diane, 2016, 12).

Değişen ABD enerji politikasının İbn Suud rejimi açısından en önemli sonuçlarından biri de ABD'nin uzun yıllar ülkenin rejim güvenliği ve toprak bütünlüğünü sağlamaya dönük garantörlük rolünden vazgeçme ihtimalidir. Nitekim 1979 yılında ABD'nin yakın müttefiki İran Şahı'nın devrilmesine kayıtsız kalması İbn Suud rejiminde, ABD'nin bölgedeki asıl çıkarının petrol arzı olduğu, petrol arzını başka kaynaklardan sağlayabilme seçeneği oluştuğunda dost rejimlerin güvenliğinin bir öneminin olmadığı şeklinde bir kanıya sebep olmuştu (Ayoob, 1984, 97; Riedel, 2011, 167).

1945 yılında iki ülke arasında temeli atılan “güvenlik için petrol” zımni anlaşması ABD enerjide kendi kendine yeterli hale geldiği için geçerliliğini kaybetmiştir. Artık dünyanın en büyük enerji tüketicisi konumundaki ABD'nin Suudi petrolüne bağımlılığı kalmamış, S. Arabistan, ABD için ekonomik açıdan hayati bir öneme sahip olmaktan çıkmıştır. Öyle ki 2016 yılındaki ABD başkanlık seçimleri sırasında başkan adayı Donald Trump S. Arabistan'dan yapılan tüm petrol ithalatının durdurulması ve İbn Suud rejiminin ABD güvenlik garantilerinin bedelini ödemesi gerektiğini savunmuştur (Kjurchiski, 2017, 205). ABD'nin bölgeye olan bağımlılığının azalmasının bölgeye dönük güvenlik taahhütlerinde bir azalmaya sebep olabileceği endişesi İbn Suud rejimi tarafından da yüksek sesle dile getirilmektedir. Özellikle ABD'nin son dönemde Afganistan ve Irak'tan çekilmesi, Suriye'de güç kullanmaktan

²⁰⁶ 2011 yılında Kral Abdullah yaklaşık 130 milyar dolarlık doğrudan ve dolaylı transferler ve sosyal harcamalar gerçekleştireceğini açıkladı (Westphal, 2014 ve diğ., 28).

²⁰⁷ Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejimi ABD'den 100 milyar doları bulan tarihinin en büyük silah siparişini vermiştir (Blanchard, 2016, 1)

²⁰⁸ Suudi bütçe dengesi için 2030 yılında petrol fiyatının 320 dolar olması gerekmektedir (Ulrichsen, 2016, 4)

kaçınması, yükselen Çin tehdidini dengelemek için Asya'ya yönelmesi, Ukrayna krizi sonrası Körfezdeki bir kısım kuvvetlerini Doğu Avrupa'ya kaydırma ihtimali, İbn Suud rejiminde, günün birinde Körfez bölgesinden de çekileceği endişesini -bu yönde henüz hiçbir işaret olmamasına rağmen- kuvvetlendirmektedir (Bahgat, 2014, 222-28; Brennan, 2013, 1-2; Guzansky, 2011, 65; Westphal ve diğ., 2014, 6, 14).

2006 yılından beri devam eden İran ile P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer görüşmelerin 2015 yılında bir anlaşma ile sonuçlanması İbn Suud rejiminde ABD'nin güvenlik taahhütlerine karşı yeni bir güvensizliğe sebep olmuştur. Her ne kadar Obama yönetimi “İran ile kötü bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini” Suudi makamlarına iletse de nükleer görüşmeler, Washington'un Tahran'ın bölgedeki nüfuzunu sınırlama konusunda üzerine düşeni yapmadığı eleştirilerine yol açmış ve İbn Suud rejimi ile ABD arasındaki uzun süreli özel ilişkileri zayıflatmıştır (Bahgat, 2014, 231; Diane, 2016, 19-20).

Kısaca son dönemde yaşanan kaya gazı devrimi İbn Suud rejimini ABD'ye yabancılaştırmış, iki ülke arasında güvensizliğe neden olmuş ve ABD'nin bölgeden çekilerek bölgeyi İbn Suud rejiminin düşmanlarının (İran) hegemonyasına bırakacağı endişelerine sebep olmuştur (Westphal ve diğ., 2014, 14,17). ABD yönetimi her platformda bölge güvenliğine dair taahhütlerini yinelese de bölgedeki enerji kaynaklarına olan bağımlılığındaki azalmanın bölgeye dönük dış politikasında bir çeşitliliğe yol açması kaçınılmazdır. Bu durumda bölge güvenliğinde Körfez ülkelerinin daha aktif rol almasını ve güvenlik yükünü paylaşmasını isteyebileceği gibi bölge petrollerine halen bağımlı olan Avrupalı müttefiklerinden -özellikle de Almanya'dan- bölge güvenliğinde daha aktif bir rol almasını bekleyebilir. Her iki durumda da ABD yönetiminin bölge güvenlik mimarisindeki rolü zayıflamış olacaktır.

4.1.2. ABD'nin Pivot Asya stratejisi

ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine yönelik ilgisi oldukça eskidir. Monre Doktrini ile Pasifik'in batı kıyısındaki varlığını güçlendirmeyi başaran ABD yönetiminin 19. yüzyıl sonlarında bölgeye dönük politikası “Açık Kapı” kavramıyla gerekçelendirilmiştir. ABD'li politika yapıcılar “Açık Kapı” konseptini adil ticaret yaklaşımı ile açıklamışlardır. Bu dönemde yönetimin temel kaygısı Amerikalıların diğer büyük güçler gibi Asya kaynaklarına ve pazarlarına serbestçe erişimini sağlamak olmuştur. 20. yüzyılın başlarından itibaren bölgede şiddetlenen büyük güç rekabeti ile ABD yönetiminin bölgeye yönelik ekonomik ilgisine stratejik bir boyut da eklenmiştir. Bu dönemde Avrupalı emperyal güçlerin veya gelişmekte olan Japon imparatorluğunun Çin hanedanlığının zayıflığından istifade ederek Çin'in büyük bir kısmını kontrol etmesinden endişe ediliyordu. ABD perspektifinden bakıldığında herhangi bir bölgesel ya da küresel gücün Çin'i kontrol etmesi küresel güç dengesini alt üst edeceğinden buna kayıtsız kalınması olanaksızdı. Bu olumsuz sonucun önüne geçmek için ABD

yönetimi Hawaii'nin ilhakı, Filipinler'de pahalı ve sinir bozucu bir savaş ve Boxer İsyanı²⁰⁹ karşısında konuşlandırılan uluslararası askeri güce destek gibi bölgede aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde hem Sovyetler'in hem de Çin'in hegemonik hedeflerini engellemeye dönük planlamalar yapan ABD, Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte Çin'e odaklanmaya başlamıştır (Stuart, 2016, 3-5). ABD yönetiminin Soğuk Savaş sonrası bölgeye odaklanmasında başta Çin olmak üzere bölge ülkelerinin genişleyen ekonomik ve askeri kapasitesi gibi Güneydoğu Asya bölgesinde yaygınlaşan radikal terörizm ve Kuzey Kore tehdidi etkili olmuştur.

Bugün Asya Pasifik olarak tanımladığımız bölge Hint Okyanusu ile Pasifik Okyanusunun arasında kalan geniş bir alandır²¹⁰. Asya Pasifik bölgesi dünya nüfusunun %56'sını barındırmakla birlikte son derece dinamik bir ekonomik potansiyele sahiptir²¹¹. Son otuz yılda bölgede yaşanan hızlı endüstrileşme küresel politik ve ekonomik ağırlığın Atlantik'ten Pasifik'e kaymasına yol açmıştır. Bölge ABD'nin en büyük ticaret ortağıdır, dünyadaki sekiz nükleer güçten beşi, dünyanın savunma bütçesi yüksek altı ülkesi, dünyanın önde gelen güçlü askeri kapasiteye sahip altı ülkesi (ABD, Çin, Vietnam, Kuzey Kore, Güney Kore, Hindistan) bölgede yer almaktadır (Clinton, 2011, 57; Çalık, 2013, 71).

Obama yönetiminin 2011 yılında geliştirdiği Pivot Asya stratejisinin en önemli sebebi hiç şüphesiz hızla büyüyen Çin faktörüdür. ABD savunma planlayıcıları Çin'i gelecekte ABD'nin bölgesel ve küresel çıkarlarına potansiyel bir tehdit olarak tanımlamışlardır (Stuart, 2016, 17). Bu tanımlamada Çin'in genişleyen askeri imkân ve kabiliyetleri ile hızla büyüyen ekonomisi etkili olmuştur. Son yıllarda Çin öyle şaşırtıcı bir büyüme ivmesi yakalamıştır ki 2000 yılında Çin ekonomisi ABD ekonomisinin 1/8'ine denk iken, 2010 yılında bu oran 1/2 ye yükselmiştir²¹². Bu büyüme ivmesi devam ederse çok yakın bir gelecekte, Çin ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi olacaktır. Ekonomisi bu kadar hızlı büyüyen Çin'in küresel bir hegemonya takip etmesine kesin gözüyle bakan stratejisiler ABD yönetimine bir taraftan kendi ekonomik büyümesini sağlayacak önlemler almasını tavsiye ederken diğer taraftan Çin'in ekonomik büyümesini yavaşlatacak önlemler alması gerektiğini hatırlatmaktadırlar. Çünkü hızla zenginleşen Çin statükocu değil bölgesel ve küresel hegemonya elde etmeye kararlı agresif bir devlet olacaktır²¹³ (Barno ve diğ., 2012, 160-63; Logan, 2013, 4;

²⁰⁹ 1900 yılında tüm yabancıları ülkeden atmak için Çinli köylüler tarafından başlatılan isyan (Boxer İsyanı) Avrupalı güçlerin sert önelemleri ile bastırılabilmiştir.

²¹⁰ Kuzeydoğu Asya Ülkeleri; Çin, Japonya, Kuzey Kore, Güney Kore, Tayvan, Pasifik Rusyası, ABD'nin Pasifik Adaları (Guam), Moğolistan (bazen Orta Asya'ya dâhil). Güneydoğu Asya Ülkeleri; Brunei, Doğu Timor, Endonezya, Filipinler, Kamboçya, Laos, Malezya, Myanmar (Birmanya/Burma), Tayland, Singapur, Vietnam.

²¹¹ II. Dünya Savaşından sonra Asya ekonomileri dünyanın geri kalanından iki kat daha hızlı büyümüştür (Stuart, 2016, 1).

²¹² "How to Get a Date," Economist, December 31, 2011, p. 61.

²¹³ Offensif Realist Mearsheimer'e göre herhangi bir devletin hayatta kalma umutlarını en üst düzeye çıkarmasının yolu kendi bölgesinde hegemon olmaktır (Mearsheimer, 2001, 401-402).

Mearsheimer, 2001, 401-402; Mearsheimer, 2010, 394-96). Çin, her yükselen güç gibi uluslararası sistemi kendi çıkarları ve öncelikleri doğrultusunda yeniden şekillendirmek istemektedir. Çinliler zenginleşmek istemektedirler ancak zenginleşme arzusu uluslararası sisteme katılmak için değil sistemi değiştirmek içindir. İşte bu yüzden Çin'in yükselişi Asya'daki ve uluslararası düzeni değiştirme ve ABD'nin küresel hegemonyasına meydan okuma potansiyeli taşımaktadır (Huafei, 2013, 66).

Çin'in yakaladığı ekonomik büyüme ivmesi ile birlikte endişe yaratan başka bir unsur hızla artan askeri harcamalarıdır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI), Çin'in askeri harcamalarındaki bu eğilimin devam etmesi durumunda 2035 yılında, Pekin'in savunma harcamalarında Washington'u geride bırakacağını hesaplamıştır²¹⁴. Her ne kadar ABD dünyadaki en yetenekli silahlı kuvvetlere ve en üstün askeri teknolojiye sahip olsa da Çin'in yükselişi ile birlikte ABD'nin teknolojik ve askeri üstünlüğü kademeli olarak aşınmaktadır (Stuart, 2016, 13).

Ekonomik ve askeri gerekçelerle küresel siyasetin ağırlık merkezinin Atlantik'ten Pasifik'e kayması ABD yönetimini bölge üzerinde yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Bölgedeki yükselen güçlerin ABD'nin küresel ve bölgesel çıkarlarına yönelttikleri tehdidi dengelemek için geliştirilen "Pivot Asya" stratejisi bir taraftan ABD'nin askeri konuşlanmasını değiştirerek bölgeye yeni kuvvetler yığmasını diğer taraftan bölgedeki müttefiklerinin (Japonya, G. Kore) askeri yeteneklerini geliştirmeye teşvik etmesini içermektedir. Bu amaçla Obama yönetimi Japonya'nın "dinamik savunma"²¹⁵ diye tanımlanan askeri yeteneklerinin geliştirilmesini teşvik etmiştir. Bu amaçla Japonya'nın çok sayıda hava savunma sistemi ve gelişmiş 42 adet F-35A uçağı satın alması teşvik edilmiştir. Bu sayede Japonya, Çin ya da K. Kore tarafından yapılabilecek bir füze saldırılarına karşı güçlendirilirken diğer taraftan ana karaya yönelik bir saldırı kapasitesi kazanması hedeflenmiştir. Bu amaçla G. Kore ile Japonya arasında bir savunma işbirliğinin de hedeflemesi bölgedeki ABD varlığını güçlendirecek önemli bir adımdır (Stuart, 2016, 20-22).

Diğer bir aşama Obama yönetiminin ABD askeri konuşlanmasının yeniden planlanmasıdır. Savunma sekreteri Leon Panetta, Ekim 2011'de Asya'ya yaptığı bir gezi sırasında, Washington'un stratejik yeniden dengeleme için Ortadoğu'dan Asya Pasifik'e yönelme konusunda önemli bir dönüm noktasında olduğunu belirtmiştir.²¹⁶ Benzer şekilde, dışişleri sekreteri Hillary Clinton Foreign Policy'ye yazdığı bir makalede; "jeopolitik geleceğin Afganistan'da ya da Irak'ta değil Asya'da olduğunu", Amerika'nın eylemin merkezinde olması gerektiğini ifade ederek son on yılda ABD'nin

²¹⁴ China's Military Rise: The dragon's new teeth," (The Economist, Nisan 7, 2012, www.economist.com/node/21552193.)

²¹⁵ "Dinamik Savunma" kavramı ilk kez 2010 yılında yayınlanan Japon ulusal savunma planında kullanılmıştır. Ayrıntı için bkz. (www.mod.go.jp/e/d_act/d_policy/pdf/guidelinesFY2011.pdf.)

²¹⁶ U.S. Won't Cut Forces in Asia," Wall Street Journal, October 25, 2011.

Ortadoğu'ya gereksiz yere fazladan kaynak ayırmış olmasını eleştirmiştir. Clinton, bu makalesinde, önümüzdeki dönemde ABD'nin global liderliğini sürdürebilmesi için diplomatik ekonomik ve askeri sahada Asya Pasifik bölgesine yatırımlarını artırması gerektiği kanaatini dile getirmiştir. Yine savunma bakanı Leon Panetta bu amaçla 2020 yılına kadar ABD donanmasının Pasifikteki ağırlığının %60' çıkarılacağını belirtmiştir²¹⁷ (Clinton, 2011, 58-62; Logan, 2013, 10; Stuart, 2016, 18).

Son dönemde ülke içerisinde, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik sorumluluklarının Washington'un Asya'ya dönme planını sürdürme kabiliyetini zayıflatmakta olduğuna yönelik ciddi eleştiriler de gelmektedir (CAP, 2016, 2-5). Örneğin başkan Obama'nın Ortadoğu politikalarını şekillendirmesinde etkili olan Steven Simon ve Jonathan Stevenson bu durumu; "Ortadoğu'nun ABD politikasında önemi azalmakta ve aynı zamanda ABD'nin ve Orta Doğu'daki geleneksel ortaklarının çıkarları farklılık göstermektedir; bu nedenle, Amerikan askeri gücünün bölgedeki büyük değişikliği gerçekleştirecek potansiyeli de azalmaktadır" diyerek yönetimin Irak ve Afganistan'daki sorunların üstesinden gelmek, Suriye krizine bir çözüm bulmak, İran'ın nükleer programını sonlandırmak için bölge genelinde konuşturduğu askeri gücün daha önemli stratejik çıkarların olduğu Asya Pasifik bölgesine yönelmesi gerektiğini savunmaktadır (Stevenson, Simon, 2015, 2; Stuart, 2016, 18-20).

ABD yönetiminin askeri planlamasının odağını Ortadoğu'dan Asya Pasifik bölgesine kaydırma planları ve Asya Pivot politikasını sürdürülebilir kılmak için Ortadoğu'daki müttefiklerinin savunma yeteneklerini güçlendirmeye teşvik etmesi başta İbn Suud rejimi olmak üzere müttefikleri ile olan güvenlik ilişkilerinde belirsizliğe yol açmış ve bölge ülkelerinde derin bir güvensizliğe sebep olmuştur (Huafei, 2013, 88-90).

ABD'nin Asya bölgesindeki stratejik çıkarlarını Ortadoğu'daki çıkarlarına öncelemesi gerektiği, Ortadoğu'daki Amerikan barışının (pax Americana) sona erdiğine dair söylemler (Clinton, 2011, 57-58; Stevenson, Simon, 2015, 1; Haass, 2013, 59-62) uzun yıllar ABD güvenlik garantilerine yaslanarak toprak bütünlüğünü ve rejim güvenliğini korumuş İbn Suud rejimi açısından son derece sıkıntılı bir süreci başlatmıştır. ABD'li karar vericilerden ve Washington merkezli etkili düşünce kuruluşlarından yükselen "ABD'nin Ortadoğu'daki temel rolünü, bir güvenlik garantöründen bölgesel müttefiklerin kendi güvenliklerini sağlayacak kapasiteye kavuşmalarına yardımcı olan müttefik" şeklinde değiştirme yönündeki düşünceler kendi imkan ve kabiliyetleri ile güvenliğini sağlama kapasitesinden yoksun olan İbn Suud rejimi açısından derin bir güvensizlik algısına yol açmıştır (CA, 2016, 3; Erboğa, 2016, 4; Guzansky, 2011, 65).

Washington'dan gelen bütün bu sinyallere ek olarak ABD'nin Irak'tan çekilmesi, Mısır, Bahreyn gibi İbn Suud yönetimine yakın rejimlerin halk ayaklanmaları ile tehdit

²¹⁷ L. Panetta, Asya Pasifik bölgesindeki askeri konuşlanmayı Çin'i sınırlamak için değil narko-trafik, terörizm, insan kaçakçılığı, NPT ile ilişkilendirmiştir (Logan 2013, 10).

edilmesine sessiz kalması ve Suriye krizinin çözümüne yönelik adım atmada isteksiz davranması güvenlik endişelerini besleyen en önemli unsur olmuştur. Özellikle İbn Suud rejimi öncülüğünde Yemen'e düzenlenen operasyonlarda ABD'nin S. Arabistan'a sınırlı destek sağlayarak "kendi savaşı ile baş başa bırakma" eğilimi Riyad açısından ABD'nin güvenlik garantilerinin artık güvenilirmez olduğunun en somut göstergeleri olmuştur (Pollack, 2011, 12-16).

4.1.3. ABD'nin geleneksel Suudi müttefiklerini korumada isteksiz davranması

Bölgede İbn Suud rejiminin rejim güvenliği, toprak bütünlüğü ve bölgesel güvenlik vizyonu açısından stratejik önemi bulunan tüm ülkeler Arap Baharı sürecinde derin bir sarsıntı yaşadılar. İbn Suud rejiminin güvenliğinin dış halkasını oluşturan Mısır, Yemen, Bahreyn ve Ürdün gibi ülkelerde yaşanan, rejim değişikliğine yönelik toplumsal ayaklanmalar ve silahlı çatışmalar bir taraftan bölgedeki geleneksel Suudi müttefiki rejimleri tehdit ederken diğer taraftan domino etkisi yaparak S. Arabistan'a sıçrama potansiyeli taşımaktaydı. Ayaklanmaların ilk başladığı 2010 sonlarında İbn Suud rejimi ABD'nin bölgedeki geleneksel Suudi müttefiki ve Batı yanlısı rejimleri koruyacağı beklentisi içerisine girmişti. Ancak ABD yönetimi, bölgedeki müttefiklerini aktif olarak savunmak bir yana, halk hareketlerinin sonuçlarına kayıtsız kalmayı tercih edince İbn Suud rejimi kendi rejimine dönük bir eylem karşısında tek başına kalacağı endişesine kapıldı. Nitekim ABD'nin, yakın müttefiki olan İran Şahı'nın İslamcılar tarafından devrildiğinde de ses çıkarmamış olması İbn Suud rejiminde benzer bir akıbete uğrama endişesini kuvvetlendirmiştir (Kechichian, 2001, 121).

İbn Suud rejimi, Amman ve Manama'yı krallığın dış savunma halkasının en önemli unsuru olarak görmektedir. Dolayısıyla Ürdün ve Bahreyn'in istikrarını savunmak İbn Suud rejiminin güvenliği ve Arap Yarımadası'nın istikrarı açısından vazgeçilmezdir (Pollack 2014, 5-9). Üstelik Bahreyn aynı zamanda ABD deniz üssüne de ev sahipliği yaptığı için ABD açısından da vazgeçilmez olmalıydı. Bahreyn'i yöneten el-Halife ailesi birçok açıdan -coğrafi, tarihsel, kültürel ve hatta akrabalık ilişkileri- İbn Suud rejimine oldukça yakındır (Guzansky, 2011, 60-62). Bahreyn'de devam eden mezhep çatışmasının S. Arabistan'ın Doğu Vilayetinde meskûn, rejime karşı muhalif Şii topluluğa sıçrama ihtimali Bahreyn'in istikrarını İbn Suud rejimi açısından hayati kılmaktadır (Gause, 2011). Ürdün ise Arap-İsrail çatışmasının S. Arabistan'a sıçramasını engelleyen eşsiz bir tampon vazifesi görmektedir (Vasiliev, 2013, 790). Aynı zamanda Ürdün'ün yüksek kabiliyetli silahlı kuvvetler ve istihbarat teşkilatına sahip olması ve son dönemde bu unsurların Körfez ülkelerindeki güvenlik sektöründe faydalı hizmetler sunması²¹⁸ İbn Suud rejiminin Ürdün'e verdiği önemi artırmıştır (Guzansky, 2011, 59-61). İbn Suud rejimi ülkenin doğu ve batı uçlarındaki her iki

²¹⁸ Mart 2011'de Bahreyn'e S. Arabistan öncülüğünde sevk edilen kuvvetler arasında hatırı sayılır oranda Ürdün askeri unsurları da bulunmaktaydı (Guzansky, 2011, 59-61).

ülkenin güvenlik ve istikrarını kendi güvenlik ve istikrarı ile eşdeğer olarak kabul ettiği için uzun yıllar her iki ülkedeki müttefik rejimleri tüm olanakları ile desteklemeyi ihmal etmemiştir.

İbn Suud rejiminin güvenliği açısından önemli bir nokta da Mısır'dır. Mısır birkaç açıdan İbn Suud rejimi için oldukça önemli bir ülkedir. Birincisi Mısır Kızıldeniz'e hâkim ve Süveyş kanalını kontrol eden bir noktada yer alır. Uzun yıllardır petrol ihracatını Hürmüz Boğazından geçirerek uluslararası piyasalara ulaştıran İbn Suud rejimi açısından Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı en güvenli alternatif ihraç güzergâhı konumundadır. Suudiler sahip oldukları tüm servetin Hürmüz'den geçen petrole bağlı olduğunu bilmektedirler. İran'ın Hürmüz üzerindeki denetim kabiliyeti hesaba katıldığında Süveyş Kanalı, İbn Suud rejiminin güvenliği açısından vazgeçilmez önemdedir. Bu yüzden 1980 yılından itibaren boru hattı ile Yanbu limanına taşınan petrol Süveyş üzerinden uluslararası piyasalara sevk edilmeye başlanmıştır (Quandt, 2010, 16). İkincisi Mısır bölgenin en güçlü ordusuna sahiptir. Bu yüzden İbn Suud rejimi böyle bir Arap gücünün kendisine karşı değil kendisinin yanında olmasına büyük önem vermektedir (Quandt, 2010, 15). Üçüncüsü tarih boyunca bölgenin entelektüel merkezi olan Mısır halen bölgenin en eğitimli ve dinamik nüfus yapısına sahiptir. Uzun yıllar Mısırlı işçiler S. Arabistan'da eğitimden sağlığa tüm sektörlerde çok başarılı hizmetler sunmuşlardır. Aynı zamanda Kahire'de bulunan Ezher Üniversitesi, Mısır'ın, Arap ve İslam dünyasının entelektüel merkezi olmasını sağlamıştır. Bu yüzden kuruluşundan bu yana Mısır, İbn Suud rejimi için, askeri bir tehditten ziyade ideolojik bir tehdit kaynağı olagelmıştır (Kechichian, 2001, 94). Dördüncüsü Mısır İsrail ile özellikle de Gazze şeridi ile ortak sınıra sahip olduğundan Filistin meselesinde etkin bir aktör konumunda olmuştur. Arap Baharı sonrası Mısır'da ortaya çıkan siyasal yapıda Müslüman Kardeşlerin, Mısır gibi önemli bir gücü kontrol etmesi, Mısır'ı İran'a yakınlaştıracak gibi, İbn Suud rejimine yönelik güçlü bir ideolojik tehdidi de açığa çıkarabilme potansiyeli taşımaktadır.

2011 yılının başlarında Arap dünyası toplumsal hareketler ile çalkalanırken Obama'nın; "ABD'nin bölgedeki önceliğinin reformu desteklemek" olduğunu söylemiş olması İbn Suud rejiminde derin bir kaygıya yol açmıştır²¹⁹. Bu mesajda S. Arabistan'dan bahsedilmese de İbn Suud rejimi, bu mesajı, ABD'nin yakın müttefikleri Bin Ali ve Mübarek'i kolayca terk edebileceğini, ABD'nin özgürlük, insan hakları ile istikrar arasında seçim yapmak zorunda kalırsa İbn Suud rejimini dahi terk edebileceği yorumunu çıkarmıştır. Bu durum İbn Suud rejiminde artık güvenlik konularında ABD'nin aktif desteğine güvenemeyeceğini kanaatini güçlendirmiştir (Guzansky, 2011, 64). Özellikle bölgedeki en etkili, Batı yanlısı ve Suudilerin yakın müttefiki olan

²¹⁹ Bu dönemde ABD yönetimi bölgede sokak hareketlerinin yaşandığı tüm ülkelere "sokak hareketlerini bastırmanın en iyi yolunun demokratik reformlar" olduğu telkininde bulunmuştur (Helfont, Helfont, 2012, 95).

Mübarek rejiminin Washington tarafından kolayca terk edilmesi İbn Suud rejiminde derin bir hayal kırıklığına yol açmıştır (Riedel, 2011, 163-64). Benzer şekilde İbn Suud rejiminin Bahreyn'e yönelik operasyonunun, Avrupa ve Amerika'da insan hakları gerekçesi ile eleştirilmesi de İbn Suud yönetimini oldukça endişelendirmiştir (Gause, 2011; Riedel, 2011, 163).

Arap Baharı süresince ABD yönetiminin Ortadoğu'da siyasal dönüşüm talep eden toplumsal kesimlerin kendi kaderlerini şekillendirme arzusunu kabul etme yönündeki eğilimi, ABD'nin bölge genelinde statükocu Batı yanlısı monarşileri destekleme yönündeki geleneksel stratejisinin değiştiği algısına sebep olmuştur (Pollack, 2014, 6-8). Örneğin 2014 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın dini özgürlük üzerine hazırladığı bir raporda Şii Müslümanların istihdamda ve kamu hizmetlerinde geniş bir ayrımcılığa maruz kaldıkları, dini hakları konusunda yönetim tarafından baskı altına alındıkları yönünde İbn Suud rejimine yönelik sert eleştiriler yer almıştır (Berg, 2015, 8-9).

Yemen, tarihi boyunca İbn Suud rejimi için en önemli güvenlik sorunlarına kaynaklık eden bir ülkedir. Suudi karar vericiler tarafından zayıf ve istikrarsız bir Yemen, Suudi toprak bütünlüğü açısından bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir (Salisbury, 2015, 3). Güçlü bir Yemen İbn Suud rejiminin Kızıldeniz'deki etkinliğini zayıflatabilecek ve aynı zamanda ülkenin güneyindeki topraklar (Asir, Zizan ve Necran eyaletleri) üzerindeki iddialarını gerçekleştirebilecek imkânlara sahip olabilecektir. Aynı zamanda Yemen, Kızıldeniz'in güney ucunda bulunan Bab el-Mendeb boğazı üzerinde etkin bir kontrol sağlayan jeopolitik bir avantaja sahiptir. Kısacası İbn Suud rejimi Yemen'in güçlenmesini Arap Yarımadası'ndaki çıkarları ve toprak bütünlüğü için önemli bir tehdit olarak görmektedir. S. Arabistan ile Yemen arasında var olan uzun ve istikrarsız sınır yapısı, yükselen Yemen milliyetçiliğinin krallığa dönük öfkesi ve Yemen'in krallığın güney bölgelerinde hak iddia etmesi İbn Suud rejimi açısından derin bir kaygıya sebep olmaktadır. İbn Suud rejimi 1960-70'li yıllarda Yemen üzerinde Mısır-Sovyet etkisi arttığında nasıl rahatsızlık duyduysa Arap Baharı sonrası İran'ın Yemen üzerinde artan etkinliği de, Yemen'in güçlü bir rakibin himayesine girmesine yol açtığı için, benzer bir kaygıya yol açmıştır. Dahası Yemen'de yükselen karmaşa ve anarşi İbn Suud rejiminin en büyük düşmanı olan ve Bin Ladin tarafından yaratılan Selefi terörizminin Suudi güney sınırlarında alan kazanmasını da kolaylaştıracaktır (Riedel 2011, 162).

2015 yılından itibaren Suudilerin öncülüğünde başlayan Yemen müdahalesi de İbn Suud rejiminin ABD ile olan ilişkilerindeki kırılma noktalarından birini teşkil etmiştir. ABD tarafı öncelikle Suudilerin geniş çaplı bir savaşa girmelerinin, zaten kıt olan askeri kapasiteleri sebebiyle, İbn Suud rejimini içeride ve dışarıda daha da zayıflatacağından korkmaktadır. Yemen operasyonu S. Arabistan'ın güney sınırlarının, Kızıldeniz ve petrol ihraç hatlarının güvenliği için zorunlu iken ABD tarafının operasyonların

süre ve kapsamını sınırlamaya yönelik talepleri İbn Suud rejiminde hayal kırıklığına yol açmıştır²²⁰. Her ne kadar Yemen müdahalesinde ABD yapımı silah teknolojileri kullanılsa da ABD’li yöneticilerin yaptıkları açıklamalarda sık sık müdahalenin yol açtığı insani krizlerden ve uluslararası hukukun ihlalden söz etmeleri²²¹ İbn Suud rejiminin tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış, ABD yönetiminin insan hakları ve uluslararası hukuk gibi argümanları ön plana çıkarması, İbn Suud rejiminin güvenliğinin ABD için ikincil planda olduğu yorumlarına yol açmıştır (Blanchard, 2016, 3-4). Hâlbuki İbn Suud rejimi, Yemen meselesini, rejim güvenliği ve toprak bütünlüğü ile ilişkilendirmekte ve komşu bir devlette Suudi jeopolitik hâkimiyetinin korunarak güvenlik risklerinin en aza indirilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır (Gause, 2014, 4-6). Benzer şekilde Bahreyn’deki sokak hareketleri sırasında ABD yönetiminin demokrasiyi destekleyen mesajları, ABD kongresinin ülkeye daha önceden satışı kararlaştırılmış 53 milyon dolarlık silah anlaşmasını bloke etmesi²²² İbn Suud rejiminde, ABD’nin, bölgesel istikrar ve statükoyu demokrasi ve insan hakları uğruna feda edeceğine dair kuşkuları artırmıştır (Berg, 2015, 24).

Ortadoğu’nun demokratikleşmesi yönündeki ABD ve Avrupa görüşüne karşılık Suudiler, eğer demokratik usuller uygulanırsa İslamcıların iktidara geleceğini ve bir daha iktidardan gitmeyeceklerini, aslında İslamcıların demokrasinin en büyük düşmanları oldukları tezini savunmuştur (Ménoret, 2016, 1). Tunus’taki demokratik seçimler, Kuveyt ve Bahreyn parlamentosundaki Müslüman Kardeşler üyelerinin çokluğu, Filistin’de Hamas’ın geniş toplumsal tabanı “Arap dünyasına demokratik reformların gelmesi durumunda İslamcıların denklemin bir parçası olacağı” tezini doğrulamaktadır (Gause, 2015).

Tarihsel olarak İbn Suud rejimi içeride ve dışarıda ciddi bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya kaldığında ABD’nin aktif desteği sayesinde ayakta kalabilmiştir. Ancak Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejimi ABD’yi, kendi iç güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. İbn Suud rejimi, S. Arabistan’da, Mısır’da olduğu gibi, halk hareketleri başladığında Obama yönetiminin Suud kralının görevden ayrılmasını isteyebileceğinden endişelenmektedir. ABD yönetiminin özellikle 11 Eylül’den beri demokratik siyasi ve hatta dini reform yapma konusunda İbn Suud rejimine yaptığı baskı, temel siyasi reformlara (kadınlar için eşit haklar gibi) şiddetle karşı çıkan köktendinci Vehhabi din adamları ile rejimin iki asır önce kurduğu pakta zarar verme potansiyeli de taşımaktadır. Bu durum İbn Suud rejiminin içerideki meşruiyetini

²²⁰ İsmi açıklanmayan ABD’li üst düzey bir yetkili; “yönetimin Suudilerin Yemen müdahalesine verdiği desteğin asıl amacının Suudileri desteklemek değil operasyonun kapsam ve süresini sınırlamak” olduğunu söylemiştir (Blanchard 2016, 3-5, 25).

²²¹ Is The Saudi War On Yemen Legal? – Analysis’, Eurasiareview, 4 April 2015

²²² Ayaklanma sırasında Kongre, Bahreyn hükümetine 53 milyon dolar değerinde silah satılmasına karşı çıkmış, Obama yönetimi satışı 1 milyon doların altına düşürerek kongreyi baypas etmiş ve satışı gerçekleştirmiştir (Rogin, 2011).

zayıflatacak en önemli unsur olarak durmaktadır (Gause, 2014; Indyk, 2011).

4.2. Bölgesel güçlerden kaynaklı güvenlik tehditleri

Arap Baharı sürecinde bölgedeki rakipleri İran ve Türkiye'nin takip ettikleri dış politika İbn Suud rejiminin güvenlik ve dış politikasının yeniden formüle edilmesine önemli bir etki yapmıştır. Özellikle İbn Suud rejiminin bölgedeki en önemli rakibi olan İran'ın 2006 İsrail-Hizbullah çatışmasını takip eden süreçte bölge genelinde yükselen profili, rejimin güvenlik hassasiyetini artırmıştır. Irak'ın İran nüfuzuna düşmesi, uluslararası sistem tarafından tecrit edilen İran'ın bu tecridi aşmak için başta Afrika Boynuzu ülkeleri olmak üzere bölge genelinde sürdürdüğü aktif diplomasi Arap Baharı öncesi İran'ın İbn Suud rejimi karşısında Ortadoğu bölgesinde etkinliğini belirgin bir şekilde artırmıştır. Arap Baharı süreci ile başlayan sokak hareketlerini bir fırsata çevirmek isteyen İran'ın Bahreyn ve Yemen'de rejim karşıt hareketleri destekleyerek, Suriye'de ise rejimin yanında durarak bölge genelinde mevcut nüfuzunu tahkim etmesi/yeni nüfuz alanları kazanması İbn Suud rejiminin İran tarafından çevrelenmesine yol açmıştır. Özellikle bu süreçte İran'ın tüm bölge genelinde kendine bağlı küçük ama etkili milis güçleri oluşturarak bölgedeki istikrarsız alanlarda varlık göstermesi İran ile aralarındaki güç asimetrisinin farkında olan İbn Suud rejiminin tehdit algısını artırmıştır. ABD güvenlik garantileri olmadan kendi güvenliğini sağlama kapasitesinden yoksun olan rejim bu süreçte ABD yönetiminde de beklediği desteği bulamamıştır. Arap Baharı öncesi zaten yükselen profile sahip olan İran'ın, Arap Baharının tüm bölgede yarattığı istikrarsızlığı takip ettiği bölgesel politikalar ile fırsata çevirme çabası, İbn Suud rejiminin rejim güvenliği, toprak bütünlüğü ve bölgesel güvenlik vizyonu açısından ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır.

İbn Suud rejiminin güvenliğini -İran kadar olmasa da- tehdit eden başka bir gelişme de Arap Baharı sürecinde Türkiye ve Katar'ın değişen rolleri olmuştur. Sokak hareketleri ile rejimin Mübarek, Bin Ali gibi önemli müttefiklerinin devrilmesi ve sonraki süreçte MENA bölgesinin en geniş toplumsal tabanına sahip örgütlü yapısı Müslüman Kardeşler hareketine mensup kadroların bu ülkelerde yönetime gelmeleri İbn Suud rejiminin yalnızlaştırmıştır. Müslüman Kardeşler hareketi geniş toplumsal tabanı ve bu tabanı istediği zaman bölgedeki rejimler aleyhine harekete geçirebilme kabiliyeti sayesinde başta S. Arabistan olmak üzere Ürdün, Filistin, Mısır ve Suriye gibi ülkeleri istikrarsızlaştırma kapasitesine sahiptir. Arap Baharı süresince Türkiye ve Katar'ın Müslüman Kardeşleri destekleyen bir politika takip etmeleri, hareketin mevcut kapasitesine ilaveten güçlü bölgesel hamilere kavuşması anlamına geleceğinden İbn Suud rejimi açısından hem rejim güvenliği hem bölgesel güvenlik hem de toprak bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehdidi açığa çıkarmıştır.

4.2.1. İran'ın bölgesel politikaları

İran-S. Arabistan arasındaki ilişkilerin tarihi dört farklı döneme ayrılarak incelenebilir; 1979'daki İran İslam Devrimine kadar olan dönem ortak güvenlik, ekonomi ve dış politika vizyonunun paylaşıldığı yakın ilişki dönemi, 1979'dan 1990'daki I. Körfez Savaşına kadar olan dönem İran'ın devrim ihracı politikasının yarattığı karşılıklı güvensizlik ve gerginlik dönemi, 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgalinden 2006 Hizbullah İsrail çatışmasına kadar olan nispeten yumuşama dönemi, 2006 İsrail-Hizbullah çatışması ile başlayıp 2010'da ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve Arap Baharı süreci ile devam eden iki ülke ilişkilerinin ciddi gerginlikler yaşadığı dönem.

2010 yılında Arap Baharı başladığında İran, Ortadoğu bölgesinde İbn Suud rejimi karşısında büyük oranda etkinlik kazanmıştı. Arap Baharı ile birlikte Tunus ve Mısır'daki laik, Batı yanlısı ve Suudi müttefiki rejimlerinin hızla düşmesi, İran'ın Arap Baharının zayıflattığı Suriye ve Yemen'de etkili olmaya başlaması Tahran'ın zafer anlayışına katkıda bulunmuştur (Gause, 2014, 13). Irak işgali ve Arap Baharı sonrası bölgenin üç önemli devletin (Mısır, Irak, Suriye) içine düştüğü istikrarsızlığın bölgede oluşturduğu güç boşluğunu İran'ın doldurma ihtimali İbn Suud rejiminde çevrenin hissini (Şii Hilali) derinleştirmiştir. Genel olarak İran Ortadoğu bölgesinde kendisine yakın iki tür partner edinmiştir; Batı ve bölgedeki müttefikleri tarafından dışlanan Suriye, Sudan, Eritre vs. gibi ülkeler ve Ortadoğu genelinde istikrarsızlığın yaşandığı ülkelerdeki memnuniyetsiz kesimler.

Öncelikle Arap Baharından kısa bir süre önce İran'ın etkili olmaya başladığı başka bir alan olarak da Afrika Boynuzu ülkeleri ön plana çıkmıştır. Nükleer programından kaynaklı uluslararası yaptırımlar sebebiyle Ortadoğu bölgesinde tecrit edilen İran, Eritre, Sudan ve Cibuti gibi Afrika Boynuzu ülkelerine yönelerek ekonomik gücünü ve bölgedeki askeri etkinliğini azami düzeye çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur. Afrika Boynuzu ülkeleri bulundukları jeopolitik alan itibarıyla İran'ın Suriye, Lübnan ve Filistin'deki taraftarlarına silah ve mühimmat sağlamak için gereken deniz bağlantısı açısından da kritik önemdedir. Ayrıca Yemen'de devam eden iç savaşta İran destekli Husilere yönelik yardımlar da bu rota üzerinden kolayca sağlanabilmektedir. İran yönetimi bu süreçte Sudan²²³, Eritre ve Cibuti gibi ülkelerle çok sayıda ekonomik ve askeri anlaşmalar imzalamaya muvaffak olmuştur. Sudan ile imzalanan anlaşmalar gereğince Sudan silahlı kuvvetleri İran tarafından eğitilmiş, ülkenin silah endüstrisinin kurulmasında İranlı uzmanlar istihdam edilmiş, Eritre yönetimi²²⁴ ise ülkede bir İran askeri üssü kurulmasına müsaade ederek Assab limanını İran donanmasının erişimine açmıştır (Manjang, 2017, 56-57).

²²³ El-Beşir yönetiminin İran ile yakınlaşmasında, Darfur krizi ve Bin Ladin gibi aşırı militanlara verdiği destek nedeniyle Batı tarafından tecrit edilmesi etkili olmuştur (Manjang, 2017, 54-55).

²²⁴ Eritre yönetimi İran'ın nükleer faaliyetlerini destekleyen ülkelerden biridir.

İkinci olarak İran, devrim sonrası, istikrarsızlığın olduğu ülkelerde memnuniyetsiz kesimler üzerinde etki oluşturarak bölge genelinde gücünü konsolide etmeye dönük bir politika izlemiştir. 1980’li yıllarda iç savaşın yarattığı istikrarsızlık ortamında Lübnan’da Hizbullah örgütünü, 2003 sonrası ABD işgalini takip eden dönemde Irak’ta Haşd-i Şabi milis gücünü kurmuş ve Arap Baharı sonrası merkezi otoritenin çöktüğü Yemen’de Husilere destek vermiştir. Bu şekilde yönetimden memnun olmayan bu kesimleri kullanarak kendine bağlı milis güçleri oluşturmuştur (Juneau, 2016, 649). İran’ın takip ettiği bu politikanın rejimin revizyonist karakteri ile bir bağlantısı bulunmaktadır. Çünkü Ortadoğu genelindeki istikrarsız ülkelerdeki bu memnuniyetsiz kesimler ABD ve müttefikleri (İsrail ve İbn Suud rejimi) tarafından desteklenen rejimleri ve ülkelere yönelik dış müdahaleleri reddederek İran ile ortak bir politik vizyonu paylaşmaktadırlar (Chubin, 2000, 13-17). Bu durum, yaygın kanaatin aksine, İran’ın bölgedeki partnerlerini sadece Şiiiler arasından seçmediğini de göstermektedir. Bir aktörün İran’ın desteğini hak edebilmesi için Şii olmasından ziyade²²⁵ ABD, özellikle İbn Suud rejimi ve İsrail tarafından tanımlanan statükoya karşı çıkması gerekmektedir. Bölgedeki istikrarsız ülkelerdeki memnuniyetsiz kesimleri bir kaldıraç olarak kullanarak nüfuz alanını genişletmeye, İbn Suud rejimi ve İsrail’e karşı koymaya çalışan İran, ezilen ve marjinalleştirilen kesimlere destek olarak bölge genelinde etkili bir yumuşak güce de kavuşmuş olmaktadır (Juneau, 2016, 651, 658-59). İyi eğitilmiş, silahlanmış ve savaşta profesyonellik kazanmış bu sayıca az ama marjinal kesimler, İran’a, bölgede savaş ve barış kararlarını almasında, bölge genelinde şekillenen politik yapılanmaya tesir etmesinde etkili bir güç kazandırmaktadır.

Arap Baharı sürecinde İran ve İbn Suud rejimi arasında başlayan yeni Soğuk Savaş iki temel faktörden kaynaklanmaktadır;

- İran’ın, Irak işgali ve Arap Baharının istikrarını zayıflattığı bölge ülkelerinde nüfuzunu genişletme çabası, Lübnan’da Hizbullah, Irak’ta Haşd-i Şabi, Yemen’de Ensarullah, Filistin’de İslami Cihad ve Hamas ile olan güçlü bağları sayesinde Ortadoğu’daki savaş ve barış kararlarını etkileme kapasitesinin artması ve Körfezdeki Şii azınlıklar üzerindeki ideolojik nüfuzunu İbn Suud rejimi ve müttefiklerini zayıflatmak için kullanması,
- İran’ın nükleer silah edinme çabalarının başarıya ulaşması ya da ABD’nin İran’ın nükleer programında koparabileceği birtakım tavizler karşılığında İran’ın bölgesel hegemonyasını kabul edebilme ihtimali (Al Faysal, 2013, 3; Al Tamamy, 2012, 194; Fatiha, 2014, 4; Steinberg, 2014, 13).

Mısır, Yemen, S. Arabistan’ın Doğu Vilayeti ve Bahreyn’deki Şii protestoları otoriter rejimlere karşı meşru hak talepleri olarak yorumlayan İran yönetimi, Arap Baharını,

²²⁵ Örneğin Filistin’deki Hamas ve İslami Cihat örgütleri Sünni olmalarına rağmen İran ile ortak bir politik vizyonu paylaşmaları sebebiyle İran tarafından uzun yıllardır desteklenmektedir.

bölgede 2000’li yılların başından beri artmakta olan nüfuzunu genişletmek için bir fırsat olarak görmüştür (Steinberg, 2014, 6-8). Arap Baharına yönelik İran’ın bu resmi yaklaşımı bizzat dini lider Ali Hamaney tarafından da dile getirilmiştir. Hamaney yaptığı açıklamada bölgedeki Arap ayaklanmalarını İran İslam Devrimine atfen “İslami uyanış” olarak niteleyerek selamlamıştır (Bastaoros, 2015, 39). Arap Baharı sürecinde, Arap sokağına yönelik etkili bir kamu diplomasisi takip ederek başta Körfez ülkeleri olmak üzere rejimlerin meşruiyetini sorgulayan ve bu rejimleri ABD’nin desteğine muhtaç zavallılar olarak niteleyen İran yönetimi, (Wehrey ve diğ. 2009, 63-65) Körfez ülkelerindeki rejimler tarafından dışlanmış Şii nüfus üzerindeki ideolojik nüfuzunu²²⁶ ve Körfez bölgesi dışındaki alanlardaki politik etkisini kullanarak bölgedeki en büyük rakibi olan İbn Suud rejimini ve müttefiklerini zayıflatmaya çalışmıştır (Downs, 2012, 206-208). İran dış politikasının bu yönelimini²²⁷, İbn Suud rejimi, İran’ın geçmişte vaz geçtiği “devrim ihracı” politikasına geri dönüş olarak yorumlamıştır. Arap Baharı sürecinde İran’ın özellikle Bahreyn, Yemen ve Suriye’ye yönelik politikaları ile nükleer faaliyetlerinin geldiği aşama İbn Suud rejimi açısından en önemli tehdit kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

4.2.1.1. İran’ın Bahreyn politikası

Bahreyn, Arap Baharı ile birlikte, İran-Suudi jeopolitik rekabetinin yoğunlaştığı ülke olarak ön plana çıkmıştır. Bahreyn, nüfusun büyük çoğunluğu Şii olmasına rağmen (% 65-70) Suudi müttefiki Sünni el-Halife rejimi tarafından yönetilmektedir. İran’ın Bahreyn toprakları üzerinde hak iddiası ve ülkeyi 1957 yılından beri İran’ın 14. eyaleti olarak görmesi (Downs, 2012, 213), Bahreyn’deki yoğun Şii nüfus, İbn Suud rejiminin, İran’ın Bahreyn hakkındaki niyetlerinden şüphe etmesine neden olmaktadır. Rejimin iç kırılganlıkları ve ekonomik kaynakların kısıtlı olması varlığını devam ettirmek için el-Halife rejimini İran karşısında İbn Suud rejimine yaslanmak durumunda bırakmıştır.

İbn Suud rejimi özellikle Ürdün ve Bahreyn’i rejim güvenliğinin birer dış halkası olarak görmektedir (Pollack, 2014, 6-8). Bahreyn’in İbn Suud rejimi için önemi; ülkenin Körfez bölgesinde işgal ettiği jeopolitik konum, yoğun Şii nüfusu ve S. Arabistan’ın yoğun Şii nüfus barındıran petrol zengini Doğu Vilayetine²²⁸ olan yakınlığından kaynaklanmaktadır. İran’ın Bahreyn’e dönük politikası İbn Suud rejimini iki açıdan rahatsız etmektedir; İran’ın bölgede genişleyen nüfuzu ve Bahreyn’deki demokrasi yanlısı gösterilerin Suudi Doğu Vilayetine sıçrama ihtimali.

²²⁶ Umman, Kuveyt ve Katar gibi ülkelerde yaşayan Şii azınlıklar toplumsal yapıya daha iyi entegre olduğu için İran’ın bu ülkelerdeki Şii’ler üzerindeki ideolojik nüfuzu sınırlı kalmıştır (Kinninmont 2015, 12).

²²⁷ İran dış politikasının Arap Baharı sürecindeki yöneliminde bölgesel nüfuz savaşları kadar İran rejiminin kendi içindeki çelişkileri gizleme çabası da etkili olmuştur (Al Tamamy 2012, 203-207).

²²⁸ Bahreyn ile S. Arabistan arasındaki kara bağlantısı 1985 yılında inşa edilen 20 km uzunluktaki Kral Fahd köprüsü ile sağlanmaktadır. Bu köprü ülkenin anakara ile olan tek bağlantısıdır.

Öncelikle İbn Suud rejimi 2003 sonrası Irak ve İran Şiiileri arasındaki yakınlaşmadan ve İran'ın Irak üzerindeki nüfuzundan büyük endişe duymaktadır. Eğer İran, Irak'ta yaptığı gibi Bahreyn'de de etkili bir nüfuza kavuşursa Körfez bölgesinde hegemonyasını güçlendirebilir ve Körfezdeki diğer küçük Şeyhlikleri domine edebilir. Aslında Bahreyn'de başlayan rejim karşıtı gösterilerin temelinde güç ve refahın dağılımına yönelik bir itiraz bulunmaktadır. Şiiilerin ülkenin kaynaklarından adil bir pay alamamalarından kaynaklı şikâyetleri ile başlayan gösterilerin ana hedefi Bahreyn'de anayasal reform²²⁹, serbest seçimler ve güçlü bir parlamento ile ülkedeki Şiiilere yönelik mevcut ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır.

Bahreyn'de uzun yıllardır politik gündemi işgal eden güçlü bir parlamento fikri daha çok ülkede çoğunluğa sahip Şiiilerin politik sitemde yeterince etkili olamaması ile ilgilidir. Bu yüzden 2010 yılında yapılan seçimlerde toplam oyların %45'ini alarak 40 sandalyeli parlamentoda 18 sandalye kazanarak Şiiilerin en büyük temsilcisi olan el-Vefak partisi 2011 yılında zayıf bir parlamento fikrini reddederek politik reform talep eden sokak hareketlerine destek olmuştur²³⁰. Gösterilerin zirveye çıktığı 22 Şubat günü Pearl Roundabout'daki (İnci Meydanı) gösterilere 150 bin kişinin katıldığı tahmin edilmektedir²³¹. Gösteriler sırasında 35 sivil hayatını kaybetmiş²³² yaklaşık üç bin kişi tutuklanmış ve ülke işgücünün %3,6'sına denk gelen 4.539 kişi işten çıkarılmıştır (Kinninmont, 2012, 3-4; Terrill, 2011, 20-25).

El-Halife rejimi ve destekçilerinin çoğu, İran'ın Bahreyn'deki Şiiiler üzerinde aşırı bir nüfuza sahip olmasından ve İran'ın memnuniyetsiz Şiiileri bir kaldıraç olarak kullanarak Bahreyn'de monarşiyi yıkıp yerine İran benzeri teokratik bir İslam Cumhuriyeti kurmasından korkarken, rejime muhalif Şiiiler, Bahreyn'in İbn Suud rejimine artan ekonomik²³³ ve politik bağımlılığının ülkede arzulanan anayasal reformlar için en önemli engellerden biri olmasından endişelenmektedirler (Kinninmont, 2012, 2-3).

İran yönetimi, bu süreçte Bahreyn'deki sokak hareketlerini başlattığına ve desteklediğine dair tüm ithamları sürekli reddetmiştir. Batılı yetkililer Bahreyn'den, İran'ın olaylara müdahalesine dair kanıt istediğinde rejim²³⁴ ve bölgedeki destekçileri, İran'ın ülkedeki

²²⁹ Gösteriler, 2001 yılında yapılan ve Bahreyn'de demokratik bir anaysal monarşi kurulmasını öngören referandumun onuncu yılına denk gelen 14 Şubatta başlamıştır. Referandumda halkın %98.4'ünün onayladığı plan ülkede hiçbir zaman uygulanmamıştır (Kinninmont, 2012, 3).

²³⁰ Sokak gösterilerine verdiği destek nedeniyle parti Nisan 2011 yılında rejim tarafından kapatılmıştır (Terrill, 2001, 24).

²³¹ Bahreyn nüfusunun 1.5 milyon civarında olduğu göz önüne alınırsa bu rakam oldukça büyük bir gösterici kitlesine karşılık gelmektedir.

²³² Muhalefet rejimin aksine gösteriler sırasında ölenlerin sayısını 80 olarak açıklamıştır (Kinninmont 2012, 4).

²³³ Bahreyn petrol petrol üretiminin %77'sine karşılık gelen ve Bahreyn ile S. Arabistan'ın yarı yarıya ortak olduğu açık deniz petrol sahasının Suudi ARAMCO tarafından yönetilmesi, Bahreyn'i ekonomik olarak İbn Suud rejimine bağımlı kılan en önemli faktörlerden biridir (Kinninmont, 2012, 2).

²³⁴ 2008 yılında ortaya çıkan bir Wikileaks belgesinde İran'ın Bahreyn muhalefeti mensuplarını Hizbullah eliyle Suriye'de eğittiği iddia edilmiş, ancak bu iddia kanıtlanamamıştır (Kinninmont, 2012,

olaylara müdahalesinin kanıtı ihtiyaç duymayacak kadar açık olduğunu belirtmişler, dolayısıyla İran'ın sokak hareketlerine doğrudan müdahil olduğuna dair rejim ve destekçileri tarafından ortaya ciddi bir kanıt konulamamıştır²³⁵. Aslında el-Halife rejimi içerisinde bazı yetkililer tüm olayları İran müdahalesine bağlamak yerine ülkede var olan sosyal, ekonomik ve politik sorunlara dikkat çeken bir yaklaşım benimsemişlerdir. Bu süreçte İran'ın Bahreyn'de rejim karşıtı gösterilere yönelik desteği daha çok söylem düzeyinde kalmıştır. Örneğin İran dini lideri Hamaney'e yakınlığı ile bilinen Keyhan gazetesi gösterilerin başlamasını takip eden günlerde İran yönetimine Bahreyn'i ilhak etmesi yönünde çağrı yapmış, çoğu Bahreynlinin el-Halife rejimi yerine İran İslam Cumhuriyeti'nde yaşamayı tercih edeceğini savunmuştur (Kinninmont 2012, 20). Yine aynı gazete Bahreyn'e yönelik KİK müdahalesini takip eden günlerde İran parlamentosunun 257 üyesinin imzaladığı bir bildiri yayınlayarak İbn Suud rejimi ve ABD'yi Bahreyn'de masum sivilleri öldürmekle suçlamış, Bahreyn'e yönelik askeri müdahalenin İbn Suud rejimi açısından tehlikeli sonuçları olacağı tehdidinde bulunmuştur (Friedman, 2012, 79-80). Bütün bu sayılanlar Bahreyn'de yaşanan sokak hareketlerine doğrudan bir İran müdahalesine dair iddiaların somut kanıtlardan ziyade el-Halife rejimi ve başta İbn Suud rejimi olmak üzere bölgedeki müttefiklerinin tehdit algılamasından kaynaklandığını göstermektedir.

İbn Suud rejiminin Bahreyn'de algıladığı ikinci tehdit, Bahreyn'de el-Halife rejiminin zayıflayarak anayasal monarşiye yol açan politik reformlara razı olmasıdır. Bu durum İbn Suud rejimi açısından iki tür tehdit doğuracaktır; İran'ın Bahreyn üzerindeki nüfuzunun artması ve sokak gösterilerinin Suudi Doğu Vilayetinde domino etkisi yapması.

Öncelikle sokak gösterilerinin başladığı tarihten itibaren Bahreyn muhalefeti ülkede İran benzeri teokratik bir rejim istemediklerini güçlü bir parlamentoya dayanan anayasal monarşi fikrini desteklediklerini ısrarla vurgulamıştır. Ancak sokak gösterileri sırasında bazı Sünni kesimlerin, polis gücünü de arkalarına alarak, Şii göstericilere yönelik şiddeti tırmandırması ve ülkede Şii-Sünni çatışmasını andıran görüntülerin ortaya çıkması üzerine Hassan Mushaima liderliğindeki radikal Şii gruplar (el-Hak, el-Vefa, Bahreyn Özgürlük Hareketi) ülkede rejimin devrilmesi gerektiğine dair beyanlarda bulunmuşlar, en büyük Şii muhalefet hareketi el-Vefak ise daha ılımlı bir yol tutarak rejim değişikliği yerine politik reformu savunmaya devam etmiştir (Friedman, 2012, 76).

Bahreyn'de artan şiddet ve el-Halife rejiminin ülkede tırmanan şiddeti bastırma

21).

²³⁵ Aslında el-Halife rejimi el-Alam (İran'ın Arapça yayın yapan uydu kanalı), el-Menar (Lübnan Hizbullah'ının Arapça yayın yapan uydu kanalı), İran ve Lübnan merkezli internet sitelerinin yayın politikalarını Bahreyn'deki sokak hareketleri ile İran arasındaki bağlantı olarak sunmuştur (Friedman, 2012, 76).

konusundaki yetersizlikleri rejimi muhalefet ile diyalog kurmaya zorlamıştır. Ülkede monarşiyi yıkacak/zayıflatacak ve parlamentoyu güçlendirecek bir politik reform hareketi, ülke nüfusunun %65-70'inin Şii olduğu göz önüne alınırsa Şiilerin ülke politik yapısında ezici bir üstünlüğe kavuşmasına yol açacaktır. 2007 yılında benzer şekilde Irak'ta yapılan seçimlerde de Şiilerin ülke yönetimindeki artan gücünün Irak'ı İran'a yakınlaştıran ve Irak'ın İran nüfuzuna düşmesine neden olan temel faktörlerden biri olduğunu değerlendiren İbn Suud rejimi bu sürecin İran'ın Bahreyn'de nüfuzunun artması ile sonuçlanacağına kesin gözüyle bakmaktadır. Benzer şekilde Bahreyn'de muhalefetin sokak hareketleri ile elde ettiği bu zafer bölgedeki diğer küçük Körfez Şeyhlikleri için de kötü örnek olacaktır (Kinninmont, 2012, 5-9).

İkinci olarak İbn Suud rejimi, Bahreyn'deki Şii nüfusun bölgede artan İran nüfuzuna bağlı olarak politik olarak güçlenmesinin, kendi Doğu Vilayetinde yaşayan Şiileri benzer siyasal haklar talep etme konusunda cesaretlendirebileceği ve İbn Suud rejimi üzerinde İran nüfuzunun artmasına yol açabileceği endişesine kapılmıştır. Çünkü İbn Suud rejimi Doğu Vilayetindeki Şii vatandaşlarını ve Bahreyn'deki Şiileri İran'ın beşinci kolu olarak görmektedir (Huwaidin, 2015, 74-77; Steinberg, 2014, 10). Bahreyn'deki gösterileri ve bu gösterilerin Doğu Vilayetine sıçramasını İbn Suud rejimi otoriter rejimlere karşı siyasal hak talebi olarak değil, İran'ın, Arap Şiileri bölgesel hegemonya arzuları için bir piyon olarak kullanmak suretiyle meşru hükümetleri devirme girişimi olarak yorumlamıştır (Kinninmont, 2015, 11-13; Steinberg, 2014, 10, 19).

2011 yılının başlarında sokak hareketleri Bahreyn'e sıçradığında Doğu Vilayetindeki Suudi Şiiler Bahreyn'deki göstericiler ile dayanışma içine girmiş,²³⁶ 2014 yılının başlarına kadar Suudi Doğu Vilayetinde ayaklanmaya andıran gösteriler gerçekleştirmişlerdir. İbn Suud rejiminin gösterilere sert müdahalesi ile çok sayıda gösterici askerler tarafından vurularak yaralanmış ve öldürülmüştür (Ménoret, 2016, 4).

Bahreyn ve Doğu Vilayetinin kaybı, diğer küçük Şeyhliklerin²³⁷ de İran nüfuzuna girmesine neden olabilir ve İran'ı dünya enerji piyasasının en büyük aktör haline getirebilir. Ayrıca Bahreyn'in kaybı Suudi vatandaşlarının Bahreyn'e uzun yıllardır yaptıkları ekonomik yatırımların da kaybı anlamına gelecektir. Çünkü Bahreyn 1975 yılında Lübnan iç savaşını takip eden süreçte Lübnan'ın zayıflamasıyla bölgede off-shore bankacılık başta olmak üzere en önemli finans merkezi olarak ön plana çıkmıştır²³⁸ ve bu süreçte Suudi ekonomik kaynakları önemli oranda Bahreyn'e

²³⁶ 2006 Hizbullah-İsrail savaşı sırasında da Suudi vatandaşları Şiiler Hizbullah lehine gösteriler yapmış ve Hizbullah'ı desteklemeyen İbn Suud rejimi aleyhine sloganlar atmıştır.

²³⁷ Bölgedeki diğer küçük şeyhliklerde de önemli oranda Şii azınlık yaşamaktadır. Örneğin Kuveyt'te %30, Katar'da %10 ve BAE'de %16 oranında Şii azınlık bulunmaktadır.

²³⁸ Mart 2011'de Bahreyn'de 370 bankanın temsilciliği bulanmaktaydı. 2000 yılında 108 milyar dolar olan bu bankaların ülkedeki sermayesi 2009 yılında 241 milyar dolara çıkmıştır. Bu yatırımların önemli bir kısmı Suudilere aittir (Nuruzzaman, 2016)

akmıştır (Nuruzzaman, 2016).

Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejimi Bahreyn’de monarşinin yıkılmasını ya da zayıflayarak anayasal bir monarşiyi de içeren politik reformlar yapmaya razı olmasını kendi güvenliği açısından tehdit olarak algılamıştır. Sokak hareketleri ile Bahreyn rejiminin yıkılması ya da zayıflaması bölgedeki diğer Körfez Şeyhlikleri için kötü örnek teşkil edecek, İran’ın Bahreyn üzerindeki nüfuzunu artıracak, İran’ı Körfezdeki diğer Şeyhlikleri domine edecek güce kavuşturacak ve S. Arabistan’ın Doğu Vilayetinde benzer politik reform talep eden memnuniyetsiz Şiileri cesaretlendirecektir. Bütün bu sayılanlar İbn Suud rejiminin rejim güvenliği, toprak bütünlüğü ve bölgesel güvenlik vizyonu ile belirlediği tüm öncelikleri yerle bir edecek sonuçlar doğuracaktır.

4.2.1.2. İran’ın Yemen politikası

Arap Baharı ile birlikte İran-İbn Suud rejimi jeopolitik rekabetinin yoğunlaştığı diğer bir ülke Yemen’dir. Tarihsel olarak Yemen’deki kabileleri ve siyasal kurumları domine ederek Yemen’i zayıf tutmayı ve Yemen’deki jeopolitik üstünlüğünü korumayı bir ulusal güvenlik meselesi olarak gören İbn Suud rejimini (Gause, 2014, 16-22; Hill, Nonneman, 2011, 4-9) Bahreyn ve Mısır’dan sonra en çok tedirgin eden husus Yemen’in içine düştüğü karmaşa sonrası Yemen’deki Suudi yanlısı Salih rejiminin çökmesidir.

Arap Baharı ile başlayan sokak hareketleri 11 Şubat 2011 tarihinde Yemen’e sıçramış, başkent Sanaa’da sokağa çıkan halk reform talep eden gösteriler düzenlemiştir. Husilerin²³⁹ sokak hareketlerini bir fırsata çevirerek gösterilere verdikleri aktif destek Yemen’de olayların seyrini değiştiren gelişmeleri başlatmıştır. Yaygınlaşan sokak hareketleri sonucu Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih görevini yardımcısı Abdrabbu Mansur el-Hadi’ye devrederek görevinden istifa etmiştir. Ülkede siyasi istikrarı sağlamak üzere başlatılan Ulusal Diyalog çalışmalarının başarısız olması üzerine tırmanan çatışmalar sonucu 2014 yılında Husiler ülkenin başkenti Sanaa’daki²⁴⁰ kamu binalarını ele geçirmeye başlamış ve ülkenin uluslararası toplum tarafından tanınan meşru Cumhurbaşkanı el-Hadi’yi ev hapsine almışlardır. Husilerin baskısı ile görevinden istifa eden el-Hadi, Husilerin ele geçirdiği başkent Sanaa’dan kaçmayı başararak Aden’e gitmiş ve burayı ülkenin geçici başkenti olarak ilan

²³⁹ Husiler 26 milyon olan Yemen nüfusunun %35-40’na denk gelen Şii/Zeydi mezhebinin dört kolundan biri olan ve İran Şiiliğine en yakın olan Carudiye’ye mensupturlar. Husilerin toplam Yemen nüfusu içindeki oranı %2 civarındadır. Şii Zeydi Hak Partisi’nden ayrılan Bedrettin Bin Emireddin el-Husi, Mümin Gençler (el-Şabbab el-Mümin) örgütünü 1991 yılında kurmuştur. Başlangıçta bir kültür platformu olarak hizmet eden örgüt Haziran 2004 tarihinde Ensarullah silahlı milis gücüne dönüşmüş ve bu tarihten itibaren rejime karşı 7 kez savaşmıştır (Semin, 2015, 1).

²⁴⁰ Sanaa’nın Husiler tarafından ele geçirilmesi üzerine İran parlamentosunda Tahran milletvekili olan ve dini lideri Ali Hamaney’e yakınlığıyla bilinen Ali Rıza Zakai; “Üç Arap ülkesi bugün İran’ın elinde ve İslam devrimine bağlı. Sana, İran devrimine katılma yolundaki dördüncü Arap başkenti oldu” demek suretiyle Husilerin zaferini kutlamıştır. Bkz. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iranin-elindeki-dorduncu-arap-baskenti>. (Son erişim 10.04.2017).

etmiştir. Husiler'in Sanaa'dan sonra ülkenin güneyine doğru yönelerek stratejik Taiz kentini ele geçirmeleri ve ilerlemeye devam ederek Aden'in önemli bir kısmını kontrol altına almaları Yemen'in tamamının Husiler tarafından kontrol edilmesi tehlikesini doğurmuştur.

Husilerin ülkede hızla yükselen bu profili ve İran tarafından destek görmeleri İbn Suud rejimi açısından önemli bir güvenlik kaygısına yol açmıştır. İbn Suud rejimi bu süreçte Yemen'de iki tür tehdit algılamaktadır; İran destekli Husilerin ülkede tam kontrol sağlaması durumunda İran'ın Şam, Beyrut ve Bağdat'tan sonra Sanaa'da da politik/askeri etkisinin artmasından ve Yemen'de süren iç savaşın oluşturacağı istikrarsızlığın S. Arabistan'ın uzun güney sınırında (1500 km) yaratacağı güvenlik sorunlarından.

Yemen, İran açısından öncelikli bir dış politika meselesi olmadığı gibi Yemen'de 2011'de başlayıp hala devam eden iç savaşı başlatan güç de İran değildir. Yemen'de süren istikrarsızlık daha çok ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Ülkede rejimi devirerek iç savaşa yol açan Husi hareketi Suudi destekli Vehhabi ideolojisinin ülkede yayılmasına karşı çıkmakta, Zeydiliğin inanç ve kültürünün tanınmasını, Zeydilerin inanç, ibadet, sosyal ve ekonomik haklarının genişletilmesini istemektedir (Juneau, 2016, 651-53).

İran ile Husilerin ilişkileri İran devrimi sonrası Husi hareketinin kurucu lider kadrolarının İran'ın Kum kentinde Şii İslam'ı öğrenmek için yaptıkları seyahat ile başlar. Bu süreçte Abdul Malik el-Husi ile kardeşi Hüseyin el-Husi uzun süre İran'ın Kum kentinde yaşamışlardır. Husiler ile İran arasındaki bu sınırlı ilişki sebebiyle İran'ın 2004 öncesi dönemde Husilere dönük ekonomik/diplomatik yardım ve desteği oldukça sınırlı kalmış, askeri desteği ise -Salih rejimi ve destekçilerinin iddialarının aksine- tespit edilememiştir (Terrill, 2013, 16-18). Husi hareketinin Arap Baharı sürecinde Yemen'de rejim karşısında elde ettiği başarılar İran'a Husiler üzerinden İbn Suud rejimini tehdit etme imkanı verdiği için İran yönetimi Husileri aktif olarak desteklemeye başlamıştır. Husilerin, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki İbn Suud rejimi tarafından desteklenen Salih rejimine ve Yemen'e dönük dış müdahalelere karşı tutumlarının İran'ın bölgesel politikaları ile olan uyumu İran'ın Husilere verdiği desteğin en önemli gerekçesidir (Juneau, 2016, 660-62).

2004 yılından itibaren Salih rejimine karşı giriştikleri küçük çaplı savaşlarda askeri kabiliyetlerini artıran, rejim içerisindeki bağlantılarını kullanarak rejime ait silah depolarına ulaşabilen ve ülkedeki karaborsadan silah temin edebilen Husiler, 2014 yılına gelindiğinde etkili bir askeri güce dönüşmeyi başarmışlardır (Semin, 2015, 2-3). Bu süreçte Yemen ordusunda görev yapan ve rüşvet karşılığı silah satan subaylar ile ülkedeki silah karaborsası Husilerin en önemli silah tedarik kaynağı olmuştur (Juneau, 2016, 656). Aynı zamanda İran yönetimi kısıtlı da olsa silah yardımı yaparak Husilerin ülkedeki yükselen profiline destek olmuştur. 2015 yılında BM Güvenlik Konseyi İran

Yaptırım Komitesi tarafından hazırlanan rapora göre İran'ın 2009 yılından itibaren küçük gemiler ile Husi militanlara silah sevkiyatı yaptığı vurgulanmıştır. 2009 yılında İran'a ait bir gemiden uluslararası sulara Yemen'e ait bir bota silah yüklendiği tespit edilmiş, 2011 yılında İran'a ait balıkçı teknesinde İran yapımı 900 anti-tank füzesi ve helikopter füzesi ele geçirilmiştir. Ocak 2013 tarihinde ABD donanması ve Yemen deniz kuvvetleri tarafından yapılan ortak bir operasyonda İran'a ait bir gemide çok sayıda roket, füze, plastik patlayıcılar ele geçirilmiştir. BM uzmanlarından oluşan bir heyet gemide yaptıkları incelemelerde silahların İran'dan geldiği ve Husilere ulaştırılmak istendiğinden bir şüphe olmadığı vurgulanmıştır. Benzer bir gemi ise Mart 2013 tarihinde ele geçirilmiştir (Juneau, 2016, 657). 7 Nisan 2015 tarihinde ise İran'a ait küçük bir askeri filo Yemen limanlarını ziyaret etmiştir. İbn Suud rejimi bu filonun askeri malzeme taşıdığını iddia etmiş İran ise bu durumu önceden planlanan korsancılık ile mücadele amaçlı bir operasyon olarak tanımlamıştır (Sinkaya, 2015b, 18).

Husilerin 2014'de Sanaa'yı ele geçirmelerini takiben İran tarafından sağlanan silah ve mühimmat desteğinin yansısı İran Devrim Muhafızları ve Hizbullah tarafından Husilere eğit-donat desteği de verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde yayınlanan ABD istihbarat raporlarına göre yüzlerce İran ve Hizbullah askeri Husilere askeri eğitim vermek için Yemen'e konuşlandırılmış²⁴¹ ve bazı Husi militanlar eğitilmek üzere İran ve Lübnan'a gönderilmişlerdir²⁴² (Juneau, 2016, 657). Mayıs 2015'de Financial Times'da yayınlanan bir makaleye göre²⁴³ İran'a ait dört kargo gemisinin izleme cihazlarını kapatarak, uluslararası nakliyat kayıtlarına yanlış bilgiler vererek Yemen'in Hudeyde limanı ile İran'ın Bender Abbas limanı arasında çok sayıda gizli seyahatler yaptığı tespit edilmiştir.

Bu süreçte İran yönetimi Husilere açıktan politik destek vermekten de çekinmemiştir. Örneğin başbakan Hasan Ruhani, Husilerin Sanaa'yı ele geçirmesini "parlak bir zafer" olarak tanımlamış, dışişleri bakan yardımcısı bu zaferin Yemen'de barış ve istikrar için çok önemli bir adım olduğunu söylemiştir (Juneau, 2016, 657-58). 2015 yılının Mart ayında bir Husi delegasyonu Tahran'ı ziyaret etmiş ve ziyaret sonrası yaptıkları açıklamada Tahran'ın, Husilere Yemen limanlarının geliştirilmesi, tarım alanlarının iyileştirilmesini içeren ekonomik yardım sözü verdiğini açıklamıştır²⁴⁴.

Arap Baharı sürecinde İran Husilere dönük ekonomik/askeri yardımların yanı sıra

²⁴¹ <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/09/13/Iran-Revolutionary-Guards-commanders-to-support-militias-in-the-region.html>. (Son erişim 10.03.2017).

²⁴² <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-houthis-iran/elite-iranian-guards-training-yemens-houthis-u-s-officials-idUSKBN0MN2MI20150327>. (Son erişim 11.04.2017).

²⁴³ <https://www.ft.com/content/120e161c-ff1d-11e4-8dd4-00144feabdc0>. (Son erişim 11.04.2017).

²⁴⁴ Houthis say they have secured aid package from Iran', Al Jazeera, 14 March 2015, <http://www.aljazeera.com/news/2015/03/houthis-secured-aid-package-iran-150314123957118.html>. (Son erişim 11.04.2017).

diplomatik destek de sağlamıştır. İran, uluslararası platformlarda sıklıkla, Yemen’de yaşanan iç savaş ve Yemen’e dönük dış müdahalelerin yol açtığı insani kriz dile getirilerek sorunların barışçıl bir biçimde çözülmesi için çağrılar yapmıştır. İran’ın, ülkede krizin son bulması için geliştirdiği dört aşamalı bir plana göre önce çatışmalar durdurulmalı, ardından ülkeye insani yardım ulaştırılmalı, Yemenli gruplar arasında diyalog inşası ve Yemenli grupların tamamını kapsayan geniş tabanlı bir hükümetin kurulması öngörülmüştür. Ayrıca İran dışişleri bakanı Umman ve Pakistan’ı²⁴⁵, bakan yardımcısı ise Lübnan, Somali, Tunus ve Cezayir’i ziyaret ederek İran’ın geliştirdiği bu plan için Müslüman ülkeler arasında diplomatik destek oluşturmaya çalışmıştır (Sinkaya, 2015b, 19).

Yemen iç savaşı ve İran yanlısı Husi hareketinin yükselişi, Yemen’de Suudi jeopolitik üstünlüğünün aşınmasına karşın İran’ın etkinliğinin artmasına yol açmıştır. İran’ın Yemen’de Suudi yanlısı rejimle savaşan Husileri hem silah, mühimmat hem de insan kaynağı ile destekliyor olması Yemen’i İran-S. Arabistan arasında bir vekalet savaşı alanına çevirmiştir (Salisbury, 2015, 5). İran’ın isyancı Husiler üzerinden Yemen’e yerleşme çabasının İbn Suud rejimi tarafından tehdit olarak yorumlanmasının en önemli sebeplerinden biri de Yemen’in İran sayesinde güçlü bir bölgesel himayeye kavuşacak olmasıdır. Yemen’i kendi nüfuz alanı olarak gören İbn Suud rejimi bugün olduğu gibi geçmişte de Yemen’in rakip güçler tarafından himaye edilmesine²⁴⁶ şiddetle karşı çıkmıştı.

Yemen’de Salih rejiminin çöktüğü 2011 yılından sonra İbn Suud rejimi ve destekçilerinin iddialarının aksine İran’ın Husilere olan silah ve lojistik desteği oldukça sınırlı kalmıştır. Çünkü Yemen İran dış politikası için öncelikli bir konu değildir. Aynı zamanda İran bu süreçte Yemen gibi önceliği olmayan bir konu yüzünden Batı ülkeleri ile başlattığı diyalog ortamının da bozulmasını istememektedir. Yemen’in İbn Suud rejimi için bir hayati çıkar alanı olması sebebiyle İran bölgedeki en önemli rakibini zayıflatmak için Husileri desteklemektedir. Husiler İran desteği olmadan da güçlü bir muhalefet olamaya devam edeceklerken el-Hadi rejimi ise Suudi desteği olmadan Husiler karşısında oldukça zayıf kalacaktır (Juneau, 2016, 661-63).

İbn Suud rejimi için Yemen’den kaynaklanan ikinci tehdit, Yemen merkezi hükümetinin başkent ve birkaç şehir dışında kalan dağlık alanlarda otorite tesis etmede başarısız olmasıyla 2000’li yılların başından itibaren, Yemen’in, El-Kaide benzeri terör örgütlerinin barındığı bir alan olmaya başlamasıdır. Yemen’de yaşanan iç çatışmalar sonrası yoğun bir mülteci dalgasının Suudi güney sınırlarına yığılması, Yemen iç savaşının S. Arabistan içlerine taşınarak ülke güvenliğini zayıflatacağı endişesine de

²⁴⁵ İran dışişleri bakanı Cevat Zarif’in Pakistan ziyareti sonrası Pakistan hükümeti, İbn Suud rejiminin Yemen operasyonuna askeri destek verme fikrinden vazgeçmiştir (Sinkaya, 2015b, 18).

²⁴⁶ 1962 yılında Nasır’ın Yemen’e asker çıkarması, sonraki yıllarda Sovyetlerin Yemen’e yerleşme çabaları İbn Suud rejimi tarafından önemli bir tehdit olarak algılanmıştır.

sebebi olmuştur (Al Faysal, 2013, 3-5).

İran'ın 2008-9 yıllarında Afrika Boynuzu ülkeleri ile (Eritre, Sudan, Cibuti) kurduğu yakınlığı Yemen'deki Husileri desteklemek için işlevsel hale getirmesi İbn Suud rejimi açısından enerji nakil hatlarının güvenliğini de tartışmalı hale getirmiştir. Bu dönemde İran donanması gerek Yemen'deki gerekse de Filistin ve Lübnan'daki taraftarlarına lojistik destek sağlamak için Eritre, Sudan limanlarını sıklıkla kullanmaya başlamıştı. İran'ın bölgede askeri üsler kurması ve İran donanmasının bölgedeki limanları aktif olarak kullanmaya başlaması, Hürmüz Boğazı ile birlikte stratejik Bab el-Mendeb boğazında da İran etkinliğini gündeme getirmiştir (Manjang, 2017 56-57).

Arap Baharı sürecinde İran, Yemen kendi dış politikasında bir öncelik olmamasına rağmen, Yemen'de İbn Suud rejimi ve müttefiklerine karşı savaşan Husileri desteklemeyi bir politika olarak benimsemiştir. Husilerin ABD ve bölgedeki en önemli müttefikleri İsrail ve İbn Suud rejimi tarafından tanımlanan statükoyu reddetmeleri ülkeye yönelik bir dış müdahaleye karşı olmaları bu desteğin gerekçesini teşkil etmiştir. Ancak İran bu süreçte Yemen'in İran dış politikasında bir önceliğinin olmadığı için, Batı ülkeleri ile başlattığı yakınlaşma çabalarının Yemen iç savaşı yüzünden baltalamamak ve İbn Suud rejimi ile direkt askeri çatışmadan kaçınmak için Husilere olan desteğini oldukça sınırlı bir seviyede tutmayı tercih etmiştir. İran'ın Husiler üzerinden Yemen'de nüfuz kazanması bir taraftan Yemen'e güçlü bir bölgesel hami kazandıracağı için diğer taraftan İbn Suud rejiminin en önemli bölgesel rakibi tarafından güneyden çevrelenmesi anlamına geleceğinden İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik ve toprak bütünlüğü için ciddi bir tehdidi açığa çıkaracaktır.

4.2.1.3. İran'ın Suriye politikası

Mart 2011'de başlayan rejim karşıtı gösterilere Esat rejiminin askeri güç kullanarak müdahale etmesi ülkede rejim ile muhalefet arasında silahlı çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Esat rejiminin sokak hareketlerini ülkenin düşmanlarının bir komplosu olarak tanımlayıp muhalefete yönelik şiddeti artırması ülkede ne rejimin ne de muhalefetin kazanamadığı uzun süren bir iç savaşa yol açmış, bu iç savaşa yabancı güçlerin de müdahil olmasıyla Suriye krizi adeta bir vekalet savaşına dönüşmüştür (Sinkaya, 2015a, 132). Bu süreçte Suriye'yi öncelikli bir dış politika meselesi olarak değerlendiren İran, Rusya ile birlikte Esat rejiminin en önemli destekçisi olmuştur. Her ne kadar İran-Esat rejimi ittifakının Şiilik ortak paydasından kaynaklandığı iddia edilse de iki rejimin işbirliği ortak değerlerden ziyade ortak düşmanlara (İsrail ve Saddam yönetimindeki Irak), ABD ve bölgedeki en önemli müttefikleri olan İsrail ve İbn Suud rejimi tarafından tanımlanan statükoya karşı koyma amacına dayanır (Gause, 2014, 6-7; Huwaidin, 2015, 75; Juneau, 2016, 649).

Suriye, bir taraftan Levant'taki çıkarlarına hizmet eden önemli bir kart, diğer taraftan

Suriye üzerinden desteklediği Hizbullah örgütü İran'a yönelik potansiyel tehditleri savmak için etkili bir yol olduğu için İran'ın bölge politikalarında etkinlik kazanmasında kilit önemdeki bir ülkedir (Bastaoros, 2015, 38-41). İran, Esat rejimi ile kurduğu yakınlık sayesinde Lübnan ve Filistin'de "güç üretebilme kapasitesine", Irak işgalini takip eden dönemde İran'ın Irak'ta etkin bir güç haline gelmesiyle de, Suriye, Lübnan ve Filistin'e karadan bir bağlantı kurma imkânına kavuşmuştur (Salloukh, 2013, 32-34; Terrill, 2011, 30). Arap Baharı sürecinde Beşşar Esat rejiminin Suriye'de zayıflaması ve iktidarının devamı için İran'a dayanmak zorunda kalması İran'ı, Irak'tan sonra Suriye'de de etkili bir güç haline getirmiştir. İran bu şekilde, İran, Suriye, Hamas ve Hizbullah'tan oluşan ve "direniş eksenini" olarak tarif edilen koalisyonun doğal lideri olmayı başarmıştır (Terrill, 2011, 28).

Arap Baharı sürecini İslam Devrimine atfen İslami uyanış olarak selamlayarak destek olan İran, sokak hareketleri Suriye'ye sıçrayınca, Esat rejiminin düşmesi, İran açısından direniş eksenini tanımlanan yapı ile İran'ın bağının kopması sonucunu doğuracağından²⁴⁷, rejimin yanında durmak suretiyle Suriye'de statükonun koruyucusu olmuştur²⁴⁸. İran, Arap Baharı sürecinde Esat rejimini ayakta tutmak için ekonomik²⁴⁹, diplomatik ve güvenlik alanlarında güçlü bir şekilde desteklemiştir. Suriye'deki çatışmalar yoğunlaştıkça ve İbn Suud rejimi, Türkiye gibi İran'ın bölgesel rakiplerinin Suriye'de rejime karşı savaşan muhalefete verdiği destek arttıkça İran'ın Esat rejimine verdiği destek de artmıştır. Çünkü İran'a göre Suriye muhalefetine verilen bu desteğin amacı Suriye'yi özgürleştirmek değil İran, Suriye, Lübnan Hizbullahı ve Filistinli direniş örgütlerinden oluşan direniş eksenini yıkmaktır. İran, Suriye'deki asıl sorunun ülkede tekfirli teröristlerin rahatça hareket edebilmesi, ülkenin meşru hükümetinin bu teröristler eliyle devrilmeye çalışılması ve başta İran'ın bölgesel rakipleri olmak üzere bu teröristlerin ABD yönetimi tarafından desteklenmesi olarak yorumlamaktadır. Suriye'deki tüm şiddet ve yıkımdan bu teröristleri sorumlu tutan İran Ağustos 2013'de Şam'ın Guta bölgesinde kimyasal silah kullanılmasından da bu teröristleri sorumlu tutmuş ve konunun detaylı olarak araştırılması gerektiğini savunmuştur (Sinkaya, 2015a, 139-41).

Esat rejimini korumak için İran'ın sağladığı en önemli destek şüphesiz rejime yönelik askeri destek olmuştur. Bu süreçte İran'ın Esat rejimine yönelik askeri desteği iki boyutta gerçekleşmiştir; silah ve mühimmat desteği ve doğrudan İran'a bağlı ordu/milis kuvvetlerinin muhalefete karşı rejimin safında savaşması.

²⁴⁷ İran Dışişleri eski Bakanı Ali Ekber Velayeti Suriye'yi "direniş cephesinin altın halkası" olarak tanımlamıştır (Sinkaya, 2015a, 135).

²⁴⁸ Haziran 2011'de İran siyasetinin en yüksek noktasındaki isim olan Ali Hamaney İran'ın destek vereceği halk hareketlerinin üç özelliğini şöyle saymıştır; ABD ve İsrail karşıtı olma, İslami olma ve halkçı olma (Sinkaya, 2015a, 134).

²⁴⁹ Suriye içsavaşının başladığı 2011 yılından 2017 yılına kadar İran'ın Suriye'ye 40 milyar dolarlık bir ekonomik yardım sağladığı tahmin edilmektedir (Ünal, 2015, 6).

Suriye iç savaşının başladığı 2011’den beri İran, Esat rejimine roket, füze, havan topu, hafif silahlar, patlayıcılar, insansız hava araçları ve her türlü askeri teçhizatı göndermek suretiyle Esat rejiminin en önemli silah tedarikçisi olmuştur. Esat rejiminin, rejime karşı silahlı isyanı bastırabilmesi için gereken teknolojik altyapı, komuta kontrol sistemleri de İran tarafından kurulmuştur. Hatta İran, Esat rejiminin Rusya’dan satın aldığı silahların da önemli bir kısmını finanse etmiştir. İran bu silah tedarikini 2011 yılından itibaren Irak üzerinde kurduğu Tahran-Şam hava köprüsü²⁵⁰ ile sağlamış zaman zaman Irak üzerinden karayolu güzergahını da kullanmıştır (Sinkaya, 2015a, 141-144).

Suriye’de çatışmanın yoğunlaştığı ve Esat rejiminin muhalefeti bastırmada etkisiz kaldığı zaman İran askeri teçhizat sağlamakla yetinmemiş, tecrübeli İran ordusu mensuplarının Suriye ordusuna eğitim ve danışmanlık hizmeti vermesi suretiyle Suriye’deki çatışma alanlarında askeri varlık göstermeye başlamıştır. Rejimin muhalefet karşısında kan kaybetmeye başladığı dönemde ise kendine bağlı ordu/milis kuvvetleri ile rejimin yanında savaşa katılmıştır. İran hükümeti kendi askeri unsurlarının doğrudan çatışmalara katılmak yerine rejime eğitim ve danışmanlık hizmeti verdiğini iddia etse de sahada çok sayıda İran askeri unsurlarının varlığı gözlemlenmiştir²⁵¹ (Eskandar, 2014, 55-61; Sinkaya, 2015a, 143). Örneğin 2012’de Suriyeli muhalifler Şam yakınlarında 47 İranlıyı yakalamış, Türkiye’nin arabuluculuğu ile serbest kalan bu kişilerin çoğunun İran Devrim Muhafızları Kara Kuvvetlerine bağlı askerler olduğu anlaşılmıştır. Esat rejimi bu İran ordusu mensuplarını kurtarmak için 2130 siyasi tutuklunun serbest bırakılmasına razı olmuştur (Eskandar, 2014, 55-57).

İran’ın Suriye rejimine sağladığı aktif askeri desteğin en önemli unsurunu ise Şam’daki “Seyyide Zeyneb” türbesinin savunulması için Şiilerin yoğun olarak yaşadığı farklı ülkelerden²⁵² getirilerek Devrim Muhafızları²⁵³ tarafından Irak’taki kamplarda eğitilip sahaya milis gücü olarak sürülmesidir. Esat rejiminin uzun süren iç savaşta zayıflayarak ülkenin çoğunda kontrolü kaybetmesi rejimi İran kontrolündeki Şii milislere daha da bağımlı hale getirmiştir. Arap Baharı sürecinde İran’a bağlı iki önemli milis gücü Suriye’de rejimin yanında savaşarak İran’ın aktif askeri desteğini Esat rejimine sunmuş

²⁵⁰ 2011 yılında Türkiye’nin bazı İran uçakları ve tırlarını silah taşıyor olmaları şüphesiyle engellemesi, Irak-Suriye sınırının rejim karşıtı unsurların eline geçmesi Tahran’ı hava yolu ile silah sevkiyatına mecbur bırakmıştır (Sinkaya, 2015a, 141-144).

²⁵¹ Zaman zaman İran’lı yetkililer bilerek veya bilmeyerek de İran ordusunun Suriye’de çatışmalara katıldığını itiraf etmişlerdir. Örneğin Mayıs 2012’de Kudüs Gücü Komutanı Yardımcısı İsmail Kaani, 90 kişinin öldürüldüğü Hula katliamından sonra “İslam Cumhuriyeti Suriye’de olmasaydı, çok daha fazla insan hayatını kaybedebilirdi” demek suretiyle İran ordusunun Suriye’deki faaliyetlerini itiraf etmiştir (Dehghan, 2012).

²⁵² Nick Paton Walsh, “Afghan’ in Syria: Iranians pay us to fight for Assad”, CNN International, <http://edition.cnn.com/2014/10/31/world/meast/syria-afghan-fighter/>. (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2016).

²⁵³ İran devriminden sonra kurulan bu ordu 203 bin kara, 20 bin deniz ve 15 bin hava kuvvetlerinden olmak üzere 265 binlik mevcudu ile İran’ın en etkili askeri gücü konumundadır. Bkz. “The Military Balance”, IISS, <http://www.iiss.org/en/publications/military%20balance/issues/the-militarybalance-2015-5ea6>. (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2016).

ve rejimin ayakta kalmasına katkı sağlamıştır; Hizbullah ve Kudüs Gücü²⁵⁴ (Eskandar, 2014, 15-17; Ünal, 2015, 4-7).

Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani sokak hareketlerinin ilk günlerinden itibaren Suriye’de rejimin üst kademesindeki yetkililer ile önemli görüşmeler yapmış ve sokak hareketlerinin nasıl bastırılacağına dair rejime tecrübelerini aktarmıştır. Süleymani’ye bağlı 15 bin mevcudu olan Kudüs Gücü, İran Devrim Muhafızlarının yurtdışındaki operasyonlarını gerçekleştirmektedir. Rejimin çatışma alanlarında muhalefet karşısında yetersiz kalmaya başlamasıyla Kudüs Gücü Suriye’de konuşlanarak rejime yönelen isyan dalgasına karşı Esat rejiminin ayakta kalmasını sağlamış, Suriye iç savaşında önemli roller üstlenmiştir. Hizbullah örgütü ise İran tarafından 1982 yılında Lübnan’da kurulmuş, Lübnan’daki Şiilere İran’dan aldığı destekle eğitim, sağlık, sosyal yardımlar da sağlayan 15 bin mevcutlu bir milis gücüdür. İran’ın Hizbullah’a olan yardımlarının yıllık 500 milyon dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Hizbullah’ın Suriye savaşına ilk müdahalesi 2013 yılındaki Kuseyr çatışmasında olmuştur. Çünkü Kuseyr bölgesi İran’ın Hizbullah’a yönelik lojistik desteği açısından önemli bir geçiş noktasıdır. Esat rejiminin Kuseyr bölgesinde denetimi kaybetmesiyle İran’ın Hizbullah’a yönelik destek hatları tehlikeye girmiş, Hizbullah bu hattın güvenliğini sağlamak için çatışmalara doğrudan katılmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra da Hizbullah militanları çok sayıda çatışmada rejime bağlı askerlerle birlikte savaşarak rejimin ayakta kalmasına destek olmuşlardır (Eskandar, 2014, 48-55; Ünal, 2015, 4-7, Sinkaya, 2015a, 144). Halihazırda altı bin civarında Hizbullah militanının Suriye iç savaşında çatışmalara katıldığı tahmin edilmektedir (Sinkaya, 2015a, 144).

İran, Esat rejimine sağladığı askeri desteğin yanı sıra rejimin ayakta kalabilmesi için diplomatik destek de sağlamıştır. Genel olarak İran, Esat rejimini ülkenin meşru hükümeti olarak görmüş, Esat rejiminin ayakta kalmasını öncelikli bir dış politika gündemi olarak değerlendirdiği için Suriye’de rejim değişimini şart koşmayan uluslararası ve bölgesel diplomatik girişimleri desteklemiş, rejim değişikliği öngören girişimlerin ise karşısında durmuştur. 2011’de Arap Birliği’nin Suriye’ye yaptırım kararı ve Suriye’nin üyeliğini askıya almasını müteakiben BM gündemine taşıdığı Esat’ın iktidarda çekilmesini içeren geçiş planını, İran, Suriye’nin iç işlerine müdahale olarak değerlendirmiş ve karşı çıkmıştır. Ancak Mart 2012’de ortaya atılan ve Esat rejiminin görevden ayrılmasını şart koşmayan Annan planına destek olmuştur. Ağustos 2012’de Mısır cumhurbaşkanı Mursi’nin girişimleri ile oluşturulan dörtlü komite (Türkiye, İran, S. Arabistan ve Mısır) ile Suriye sorununa çözüm aranmış, İran bu girişimi de desteklemiş ancak İbn Suud rejiminin bu girişime yeterince destek

²⁵⁴ Suriye iç savaşında, İrana bağlı fakat sahada etkileri sınırlı olan çok sayıda milis gücü bulunmaktadır; Ebul Fadıl el-Abbas, Zülfikâr, Kataib Hizbullah, Seyyidu’s Şüheda Tugayı, Asaib Ehlul Hak, Kefil Zeynep, El-Vaat Es-Sadık Birliği, Esedullah Galip Tugayı, İmam Hüseyin ve Muemmel Tugayı ve Nuceba Hareketi (Ünal, 2015, 5).

vermemesi nedeniyle buradan da bir sonuç çıkmamıştır. İran burada değinilen ve değinilmeyen tüm diplomatik girişimleri değerlendirirken Suriye krizini ülkedeki yabancıların müdahalelerine dayanan tekfirci teröristlerin varlığına indirgemiş, Esat rejiminin meşruiyetini sorgulayan tüm diplomatik çabaları reddetmiş ve Suriye'nin geleceğine Suriye halkının karar vermesi gerektiğini savunmuştur (Eskandar, 2014, 40-44; Sinkaya, 2015a, 141).

Suriye krizinin tırmanmasıyla İran Esat rejiminin en önemli ekonomik destekçilerinden biri olmuştur. Savaş sırasında zarar gören petrol altyapısı nedeniyle açığa çıkan petrol ve elektrik ihtiyacı büyük oranda İran tarafından sağlanmıştır. Enerji desteğinin yanı sıra İran Esat rejimine milyarlarca dolar kredi açmış, Suriye ile serbest ticaret anlaşması imzalayarak iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmaya çalışmış, Suriye'de rejim safında savaşılan milis güçlere büyük miktarlarda ödemeler yapmıştır. Bazı analizlere göre İran'ın Suriye rejimine sağladığı ekonomik yardımlar yıllık 15-20 milyar doları bulmaktadır (Sinkaya, 2015a, 143-46).

İran'ın bölgede artan nüfuzu karşısında Batının özellikle ABD yönetiminin hareketsiz kalması, Riyad yönetiminde ABD'nin bölgede İran hegemonyasını kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştır (Echague, 2014, 1-3). Özellikle Obama yönetiminin Suudilere; "Ortadoğu'yu İranlı düşmanlarınızla paylaşmanız gerekir" şeklindeki telkinleri Suudilerin güvensizlik endişesini besleyen en önemli unsur olmuştur (Dorsey, 2016, 359).

İran'ın Irak, Bahreyn ve Yemen'den sonra Levant'da yükselen profili ve artan jeopolitik ağırlığı bölge politikalarında İbn Suud rejiminin dışlanmasına yol açacaktır. İran'ın bölgede savaş ve barış kararlarını etkileme kapasitesinin artması, "Bereketli Hilal" in²⁵⁵ İran tarafından kontrol edilmesi Suudilerin çevrelenme hissini derinleştirmiştir. İran, Arap Baharı sürecinde Esat rejimine sağladığı aktif askeri/ekonomik/diplomatik destekten ötürü Suriye denkleminin önemli bir aktörü olmuştur. Suriye iç savaşında tecrübe kazanan ve savaşma yetenekleri gelişen İran'a bağlı milis güçlerinin gelecekte İran çıkarları için başka alanlarda da kullanılabilecek olması (Ünal, 2015, 6-7) İbn Suud rejimi açısından ciddi bir tehdit kaynağıdır. İran'ın bölgedeki jeopolitik ve ideolojik kazanımları İbn Suud rejimi için üç ana tehdidi barındırmaktadır;

- İran'ın, Hamas ve Hizbullah gibi radikal yapıları kontrol ederek İsrail karşıtı bir kampanya başlatabilme, bölgedeki ihtilafları sıcak çatışmaya dönüştürebilme ve dolayısıyla Arap politikalarını radikalleştirebilme kabiliyeti,
- İran'ın, Irak'tan sonra Suriye'de tam kontrol sağlaması, Lübnan'ın da İran nüfuzuna düşmesine yol açabileceğinden tüm Bereketli Hilal'in İran denetimine

²⁵⁵ II. Dünya Savaşından hemen sonra Haşimi hanedanı liderliğinde Filistin, Suriye ve Transjordan'dan oluşan Büyük Suriye (Bereketli Hilal) planları İbn Suud rejimi tarafından ülkenin rejim güvenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik en ciddi tehditlerden biri olarak kabul edilmiştir (Vasiliev, 2013, 713).

girmesi anlamına gelecektir. Bu durumda İran'ın Ortadoğu'da hegemonya kuracak tüm kaynaklara kolayca ulaşabilecek imkana sahip olması,

- İsrail'e karşı lider militan gücü (Hamas, Hizbullah) destekleyerek Filistin Davasında etkili bir aktör olmak suretiyle bölge genelinde İsrail karşıtı halklar arasında yumuşak gücünü konsolide edebilme, Batı yanlısı rejimler ile halk arasındaki uçurumu derinleştirebilme kabiliyeti (Terrill, 2011, 36-38).

Her üç durum da içeride İbn Suud rejiminin meşruiyetini azaltırken bölge siyasetinde İran karşısında İbn Suud rejiminin gerilemesine sebep olacaktır. Dolayısıyla İbn Suud rejiminin rejim güvenliği ve bölgesel güvenlik vizyonu İran'ın Suriye üzerinden Levant bölgesine yönelik bu politikaları nedeniyle ciddi bir tehdit altına girecektir.

4.2.1.4. İran'ın nükleer faaliyetleri

İran ile S. Arabistan arasındaki soğuk savaşın diğer bir sebebi de İran'ın nükleer silah edinme çabaları veya P5+1²⁵⁶ ülkeleri ile yürütülen nükleer müzakerelerden alınacak birtakım tavizler karşılığında Batının İran'ın bölgedeki hegemonyası tanıma ihtimalidir.

İbn Suud rejimi İran'ın nükleer çabalarını tamamen Körfez bölgesindeki komşularına yönelik askeri bir çaba olarak görmektedir. Nükleer faaliyetleri durdurulmaz ve İran nükleer silah geliştirebilirse bir taraftan İran'ın bölgesel gücü ve İslamcı rejimin prestiji artarken diğer taraftan İran ile İbn Suud rejimi arasında zaten var olan askeri kabiliyet asimetrisi İbn Suud rejimi aleyhine iyice artacak, bölgesel güç dengesi kökten değişecektir. Fakat Riyad yönetimini, İran'ın bir gün komşularına karşı nükleer silah kullanabilme ihtimalinden daha fazla, İran'ın nükleer şemsiyeden yararlanarak komşu ülkelerdeki militan gurupları destekleyerek bölgeyi istikrarsızlaştırabileceği fikri rahatsız etmektedir (Bastaoros, 2015, 22; Westphal ve diğ. 2014, 14). Çünkü İran'ın muhtemel nükleer kapasitesinin, İran'dan çok daha yetenekli ve gelişmiş nükleer kabiliyetlere sahip, Batı ülkelerini ve hatta İsrail'i hedef alması oldukça zayıf bir ihtimaldir. Bu yüzden İran'ın bu çabaları rejim için bir güvenlik şemsiyesi sağlayarak başta İbn Suud rejimi olmak üzere Arap komşularına yönelik hegemonyasını güçlendirme çabası olarak okunmaktadır (Al Tamamy, 2012, 193-97).

İbn Suud rejimi açısından başka bir tehdit de Batı-İran yaklaşmasının bölgede İran hegemonyasına yol açacak sonuçlar doğurma ihtimalidir. 2015 yılında P5+1 ülkeleri ile İran arasında varılan nükleer anlaşama Riyad yönetimi tarafından, Batı ile İran arasında yeni bir ortaklık kurma girişimi olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte ABD'nin Asya'ya yönelme stratejisi ABD'nin Ortadoğu'daki temel güvenlik garantörü rolünden sıyrılmaya çalıştığı gibi bir algıyı da ortaya çıkarmıştır (CAP, 2016, 4). Washington'un Körfezin güvenlik yükünü paylaşmak için bölgedeki ortaklarından

²⁵⁶ BM Güvenlik konseyinin beş daimi üyesi ve Almanya.

kendi kapasitelerini artırmalarını talep etmesi bu algıyı kuvvetlendiren bir unsur olmuştur. ABD-İbn Suud rejimi yakın işbirliğinin ortak değerlerden ziyade ortak çıkarlara dayandığı ve içinde bulunduğumuz süreçte ABD çıkarlarının Ortadoğu'daki geleneksel müttefiklerinden farklılaştığı göz önüne alındığında Körfez ülkelerinin, güvenlik garantörü olarak ABD'nin güvenilirliği konusunda hâlihazırda var olan şüpheleri haklı olarak güçlenmektedir (Westphal ve diğ. 2014, 14-17).

İbn Suud rejimi İran ile yapılan nükleer anlaşmanın İran'ı zayıflatarak mali ve enerji alanındaki sıkı yaptırımlar içermesi gerektiği, aksi halde yaptırımlardan kurutulan bir İran'ın bölgede sınırlanmasının imkansız olacağı kanaatindedir. Ancak anlaşma, İran'ın sınırlı da olsa bir nükleer zenginleşme programını kabul etmiş, gelecekte İran'ın nükleer silaha dönüşebilecek potansiyel bir gizli yeteneğini serbest bırakmıştır²⁵⁷ (Doğrusözöğlü, 2015, 1-4; Pollack, 2014, 2-6). Anlaşmanın bütün bu sakıncaları ile İran'ın uluslararası izolasyonuna son vermiş olması Suudilerin güvensizlik hislerini kuvvetlendirmektedir. Her ne kadar Obama yönetimi İran ile kötü bir anlaşmaya onay vermeyeceğini (Bahgat, 2014, 230) deklare etmiş olsa da bu süreçte İbn Suud rejiminde, ABD yönetiminin bölgedeki nüfuzunu sınırlamak için gereken her şeyi yapma konusunda isteksiz olduğuna kanaati güçlenmiştir.

İran'ın Arap Baharı öncesinde Irak, Lübnan, Filistin ve Afrika Boynuzu ülkelerinde artan etkinliği, Arap Baharı ile birlikte Bahreyn, Yemen ve S. Arabistan'ın Doğu Vilayetinde yaşayan Şiiler üzerindeki ideolojik nüfuzunu kullanarak bölgedeki yönetimleri devrime çabası İbn Suud rejimi tarafından derin bir endişeyle karşılanmıştır. Bütün bunlara ek olarak 2015 yılında P5+1 ülkeleri ile İran arasında imzalanan nükleer anlaşmanın, bir taraftan İran'ı uluslararası izolasyondan kurtarıırken diğer taraftan sınırlı da olsa nükleer zenginleştirme kapasitesine müsaade etmesi, İbn Suud rejiminde, Batının bölgede İran hegemonyasına sıcak baktığı izlenimi oluşturmıştır. Bölge genelinde yaşayan Şii nüfus üzerinde İran'ın politik/ideolojik nüfuzu ve nükleer güvenlik şemsiyesine kavuşma ihtimali İbn Suud rejimi için ciddi bir rejim güvenliği sorunu yaratacaktır. İran'ın kendi güvenliği için elde etmeye çalıştığı nükleer kapasite İran için bir güvenlik şemsiyesi sağlarken İbn Suud rejimi için güvensizlik kaynağı teşkil edecektir.

4.3. Türkiye ve Katar'ın bölgede değişen rolleri

Arap Baharı sürecinin, ikisi de bölgeye dönük aktif dış politika takip etmek isteyen,

²⁵⁷ Ortak Kapsamlı Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action) olarak adlandırılan anlaşma koşullarına göre; İran 15 yıl boyunca elindeki uranyumu kritik seviye olan %3,67'nin üzerinde zenginleştiremeyecek, çalışır durumdaki santrifüj sayısı 10 yıllığına 3/2 oranında azaltılarak 6 bin civarına inecek fakat bunların sadece 5 bini uranyum zenginleştirmesinde kullanılacak, tüm zenginleştirme işlemlerinde eski tip santrifüjler kullanılacak, 15 yıl boyunca yeni nükleer reaktör inşa edemeyecek, zenginleştirilmiş uranyum stokunu 300 kliograma indirerek 15 yıl boyunca burada sabit tutacak ve ağır su reaktörü olan Arak nükleer tesisleri Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu denetiminde hafif su reaktörüne çevrilecektir. Bkz. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33521655> (Son erişim 10.04.2017).

Türkiye ve Katar'ın bölgedeki rolleri üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bu süreçte her iki ülke de daha önce takip ettikleri duruşlarını değiştirerek yeni bölgesel roller oynamak üzere aktif bir dış politika izlemeye başlamışlardır. Örneğin Türkiye Şam ve Tel Aviv arasında, Hariri suikastı sonrasında Lübnan'daki gruplar arasında ve Filistinli gruplar arasında arabuluculuk yaparken Arap Baharı ile birlikte bölgedeki rejimlerin (Mübarek, Kaddafi ve Esat rejimlerinin) devrilmesi için aktif bir çabanın içine girmiştir. Benzer şekilde Katar'da 1990'lı yılların başlarından itibaren bölgesel krizlerin ve ülke içi çatışmaların çözümünde takip ettiği arabuluculuk rolünden vazgeçerek Libya, Mısır ve Suriye'de rejim değişikliği hedefleyen halk hareketlerine destek vererek pro-aktif bir dış politikaya yönelmiştir (Salloukh, 2013, 40-42).

ABD işgalinin Irak'ı, Arap Baharı sürecinin ise bölgenin önemli devletleri olan Mısır ve Suriye'yi zayıflatması, Ortadoğu bölgesindeki geleneksel güç dengesini Arap olmayan ülkeler (Türkiye, İran) lehine değiştiren bir süreci başlatmıştır. Bu süreçte, özellikle Türkiye'nin yönünü Ortadoğu'ya dönmesi Sünni dünyada Suudileri zayıflatıcı bir etken olmuştur (Guzansky, 2011, 68). Aslında 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte aktif bir dış politika arayışının bir sonucu olarak Türkiye, ağırlığını Ortadoğu jeopolitiğine vermeye başlamıştı. Uzun yıllardır ülkeyi idare eden Kemalist/Seküler siyasal kültüre sahip yöneticilerin İslam ülkelerini bilerek ihmal ettiğini düşünen AK Parti yönetimi komşu ülkelere başlayarak tüm İslam ülkeleri ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler kurmak suretiyle İslam Dünyası ile derinlikli ilişkiler geliştirmeyi öncelikli bir dış politika hedefi haline getirmişti (Efegil, 2017, 48). Bu süreçte bölgesel düzeni değiştirme hedefi gütmeyen Türkiye daha çok bölge ile geliştirdiği ilişkilerin ekonomik siyasal katkısının yanı sıra ülkenin Batı nezdindeki stratejik değerini artırmayı hedeflemiş, sert güç (hard power) unsurlarından ziyade yumuşak güç (soft power) unsurlarına dayanarak bölgedeki sosyo-ekonomik ve siyasi prestijini artırmaya çalışmıştır.

Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelmesinde 2004 yılından itibaren ülkenin temel dış politika gündemi olan AB sürecinin Kıbrıs müzakereleri ile çıkmaza girmesi, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sebebiyle Avrupa pazarının daralması ve büyüyen ekonomi için yeni pazarlar bulma ihtiyacı ve Ak Parti döneminde ülkede artan muhafazakârlık ile birlikte Osmanlı geçmişinin Türk siyasetinde yeniden keşfedilmeye başlanması da etkili olmuştur (Efegil, 2017, 51-53).

2010 yılının sonlarında başlayan Arap Baharı Türkiye'yi bir ikilem ile karşı karşıya bırakmıştır; ya bölgedeki rejimlerle kurduğu ekonomik siyasal ilişkileri feda etmek pahasına demokrasi yanlısı halk hareketlerini destekleyecek ya da bölgede uzun yıllar boyu inşa ettiği yumuşak gücü ve Arap halkları nezdindeki prestijini kaybetmek pahasına halk hareketlerini görmezden gelerek bölgedeki otoriter rejimlere destek olacaktı. Bu ikilem karşısında Türk karar vericiler otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecini

aktif bir biçimde destekleyerek Türkiye'nin bölgesel liderlik rolünü pekiştirmeyi tercih etmişlerdir. Böylece bölgede otoriter rejimlerin yerine demokratik yönetimler kurulmasına ilham kaynağı teşkil eden Türkiye²⁵⁸, bölgede kurulacak yeni Ortadoğu düzenin öncüsü olacaktı (Pala, Aras, 2015, 287-88). Arap Baharı sürecinde Mısır ve S. Arabistan'ın bölgede liderlik rolü oynama konusunda isteksiz olmalarından kaynaklı güç boşluğu da Türkiye gibi aktörlere bölgede merkezi rol oynama fırsatı vermiştir. Bu boşluktan yararlanan Türkiye, Katar'ı, Mısır, Tunus ve Suriye'deki Müslüman Kardeşler ile Hamas'ı da yanına alarak bölgede üçüncü bir blok (Arabistan liderliğinde Vehhabi ve İran liderliğinde Şii bloğa ek olarak) oluşturmaya çalışmıştır (Bastaoros, 2015, 36-38; Pala, Aras, 2015, 287).

Arap Baharı ile birlikte bölgedeki geleneksel dış politikasını değiştiren diğer bir aktör de Katar olmuştur. Katar, çeyrek milyon civarındaki nüfusa, çok küçük bir toprak parçasına sahip olmasına rağmen dünya doğalgaz rezervleri bakımından Rusya ve İran'dan sonra gelen üçüncü ülkedir. Zengin hidrokarbon yatakları ülkeyi finansal açıdan oldukça iyi bir konuma getirmiştir. Sahip olduğu devasa ekonomik kaynaklar dış politikasına dinamizm kazandırmış, nüfusu ve coğrafyasına oranla çok daha büyük bir etki oluşturmalarını sağlamıştır (Akkaya, el-Rantisi, 2015, 13).

1990'lı yılların sonlarından itibaren başarılı bir şekilde sürdürdüğü "tarafsız arabulucu" rolünü Arap Baharı süreci ile terk ederek iddialı ve müdahaleci bir dış politikaya yönelen Katar, bölgedeki muhtemel devrimler ve yeni kurulacak yönetimler sayesinde nüfuzunu artırmaya ve Batılı ülkeler ile Arap Baharı sonrası kurulacak yönetimler arasında kendisini muhatap olarak konumlandırmaya çalışmıştır (Echague, 2014, 1). 1990'lı yılların ortalarına kadar İbn Suud rejimi ile uyumlu²⁵⁹ bir dış politika geliştiren Katar bu tarihten sonra komşuları ile dostane ilişkiler geliştirmeye ve büyük güçler ile stratejik ittifaklar kurmaya yönelmiştir. Bağımsız bir dış politika takip eden Katar, bu dış politikasında "medya, diplomasi, eğitim, kültür, spor, turizm ve insani yardım gibi yumuşak güç araçlarını yaygın bir şekilde kullanmıştır" (Akkaya, el-Rantisi, 2015, 9).

Katar dış politikasının en önemli yumuşak güç unsurlarından biri olan el-Cezire televizyonu devlet desteği ile 1996 yılında kurulmuştur. Eleştirel dili ve muhalif figürlere, kendilerini ifade edebilecekleri bir platform sunması sayesinde önemli bir diplomasi aracına dönüşen el-Cezire kısa sürede Arap sokağının güvenini kazanmayı başarmıştır. 2010 yılında yapılan bir ölçüme göre İbn Suud rejiminin desteklediği el-Arabiya'nın %9 olan izlenme oranlarına karşın el-Cezire, %39 izlenme oranları ile Arap dünyasının açık ara en güvenilir haber kanalı olmuştur (Kamrava, 2013, 17).

²⁵⁸ TESEV tarafından 2010 yılında yapılan bir ankette "Türkiye Ortadoğu ülkeleri için başarılı bir model olur mu" sorusuna katılanların %61'i evet cevabı vermiştir (Akgün ve diğ., 2012, 7).

²⁵⁹ Katar ile İbn Suud rejimi arasındaki uyumu bozan en önemli gelişme 1996 ve 2005 yıllarında iktidardaki Şeyh Hammat bin Halife aleyhine düzenlenen askeri darbe girişimlerini İbn Suud rejiminin desteklemesi olmuştur (Ulrichsen, 2014).

Özellikle Afganistan, Irak savaşlarını farklı perspektiften aktarması ve bu süreçte Arap halklarının yanında duran bir tavır belirlemesi sebebiyle CNN, BBC gibi Batılı yayın organlarına alternatif olmayı başarmıştır. Kurulduğu günden beri Ortadoğu'nun ana fikir üreticisi olan kanal, -her ne kadar bağımsız bir yayın politikası takip ettiği söylene de- Katar dış politikasına uygun bir yayın politikası sürdürerek ülkenin en önemli yumuşak güç unsurlarından biri olmayı başarmıştır²⁶⁰ (Akkaya, el-Rantisi, 2015, 16; Echague, 2014, 9).

Arap Baharı öncesi Katar siyasal prestij ve etkinliğini bölgedeki sorunlu alanlarda takip ettiği “tarafsız arabulucu” rolü sayesinde kazanmıştı. Afrika Boynuzundan Suriye'ye, Yemen'den Lübnan'a kadar çok geniş bir alanda etkili bir arabuluculuk faaliyeti sürdürerek İran ve S. Arabistan gibi iki büyük gücün etkili olduğu Körfez bölgesinde uluslararası profilini yükseltmeyi ve güvenliğini sağlamayı başarmıştı (2013; Salloukh, 2013, 40-43). Bu arabuluculuk faaliyetleri sırasında İslami kimliğini etkili bir şekilde kullanan Katar bölgedeki İslami/siyasal fraksiyonlar ile de yakın ilişkiler kurmuştu. Bu durum Arap Baharı sürecinde bölgedeki İslami gruplar ile kurduğu yakınlığın temelini teşkil edecektir.

2010 yılında başlayan Arap ayaklanmalarını diğer tüm Körfez ülkeleri kendileri için bir tehdit olarak algılamışken Katar bu ülkelere farklılaşarak Arap Baharını bölgedeki jeopolitik ağırlığını artırmak için bir fırsat olarak görmeye başlamıştır. “Tarafsız arabulucu” rolü ile Arap Baharı öncesi önemli bir bölgesel aktör olmayı başaran Katar, Arap Baharını bölgede etkinliğini artırmak için bir fırsat olarak görmüş, dış politikasında niteliksel bir değişime giderek Libya, Mısır ve Suriye'de rejim değişikliklerini aktif olarak desteklemiştir (Echague, 2014, 7-12; Fatiha, 2014, 9; Salloukh, 2013, 40-43). Katar, Libya, Mısır ve Suriye'de Körfez ülkelerinden farklı bir politika takip ederken Yemen ve Bahreyn'de Körfez ülkeleri ile birlikte hareket etmiştir. Körfez ülkeleri ile yaşanan bu ayrışmasının ana sebebi Katar'ın bu ülkelerde en etkin yapı olan Müslüman Kardeşler hareketine verdiği aktif destektir (Piesse, 2013, 5-7; Akkaya, el-Rantisi, 2015, 18). Müslüman Kardeşler hareketi ile Katar'ın ortak çıkara dayalı bu yakınlığı Katar'ı, hareketin etkin olduğu geniş bir coğrafyada etkili bir aktör haline getirmiştir (Ulrichsen, 2014, 9).

Arap Baharının Irak, Suriye ve Mısır gibi geleneksel güçleri zayıflatması, ABD yönetiminin bölgedeki krizlere müdahil olma konusundaki isteksizliği bölgede Türkiye-Katar gibi ülkelerin doldurmayı arzu ettiği bir güç boşluğu yaratmıştır. Libya, Suriye, Mısır ve Filistin konusundaki örtüşen vizyonları²⁶¹ Türkiye ve Katar'ı bölgesel

²⁶⁰ El-Cezire yayınları İbn Suud rejimi tarafından yasaklanmıştır.

²⁶¹ Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan Katar ziyareti sırasında yaptığı konuşmada: “Biz Katar'la bölgedeki tüm sorunlara aynı pencereden bakıyoruz” demek suretiyle bu paralelliğin boyutlarına vurgu yapmıştır. Bkz.. <http://t24.com.tr/haber/katarla-askeri-anlasma-yapan-turkiye-korfez-krizindeki-sessizligini-koruyor,407415>.

politikalarda ortak hareket etmeye teşvik eden en önemli unsur olmuştur (Aras, Akpınar, 2017, 3). Katar'ın Körfez bölgesinde içine düştüğü yalnızlık ve Türkiye'nin Katar'ın sahip olduğu devasa ekonomik kaynaklardan istifade etme isteği bu yakınlığı perçinleyen unsurlar olmuştur. İki ülke arasındaki bu yakınlaşma ekonomi, güvenlik ve enerji gibi çok boyutlu çıkarlara dayanmaktadır.

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi uzmanlarından Dr. Nejat Tarakçı Türkiye-Katar ilişkilerindeki gelişmeyi şöyle değerlendirmiştir;

Başta inşaat, savunma, finans ve perakende sektörleri olmak üzere Katar'da iş yapan Türk şirketlerin yüklendiği işlerin büyüklüğü 2016 itibarıyla 15 milyar dolara ulaşmış durumda. Bu rakam, Katar'ı Türkiye'nin Irak ve Suudi Arabistan'dan sonra Ortadoğu'da en çok iş aldığı üçüncü; dünya ölçeğinde sekizinci ülke yapıyor. Bence ekonomik ilişkilerin ulaştığı bu hacim aynı zamanda askeri işbirliğini de otomatikman dayatıyor (Al-Monitor, 2017).

Türkiye ve Katar'ın Ortadoğu bölgesinde demokratik dönüşümü savunan bir dış politika izlemeleri ve bu dönüşümün gerçekleşmesi için MENA bölgesindeki en güçlü siyasal/toplumsal tabana sahip Müslüman Kardeşler'i desteklemeleri, İbn Suud rejimi açısından ciddi bir tehdidi açığa çıkarmıştır. Çünkü Müslüman Kardeşler hareketi Mısır, Suriye, Filistin ve Ürdün'de önemli bir toplumsal tabana sahiptir ve İbn Suud rejiminin resmi İslam yorumu olan Vehhabizme alternatif bir İslam yorumu savunup Vehhabizme göre daha devrimci bir anlayışı temsil etmektedir. Bu durum 1960'lı yıllarda İbn Suud rejimi için en büyük tehdit olan pan-Arabizm bir benzeri bir tehdidi hatırlatmaktadır (Steinberg 2014, 17-19). Tüm bu sayılanların yanında 1960'lı yıllardan itibaren Müslüman Kardeşler düşüncesinin Suudiler arasında yükselen popüleritesi içeride rejim güvenliğine yönelik ideolojik bir tehdidi de akla getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve Katar tarafından desteklenen Müslüman Kardeşler hareketi İbn Suud rejimi için iki tür tehdidi açığa çıkarmaktadır; içeride Müslüman Kardeşlerle uyumlu bir yapıda olan Suudi İslamcı muhalefeti (Sahva) rejim aleyhine kışkırtarak rejimi zayıflatmak ve bölge genelinde kitleleri bir kaldıraç olarak kullanarak Suudi müttefiki otoriter rejimleri devirmek suretiyle Suudi bölgesel güvenlik vizyonunu zayıflatmak.

11 Eylül olaylarını takip eden dönemde Sahva'nın İbn Suud rejimine yönelik eleştirilerden vazgeçmesiyle²⁶² normalleşmeye başlayan²⁶³ İbn Suud-Sahva ilişkileri Arap Baharının başlaması ile yeniden bozulmaya başlamıştır. Önde gelen resmi Suud uleması Arap ayaklanmalarını “düşman tarafından ümmeti yıkmak ve dinin değerlerine zarar vermek için planlanan bir fitne” olarak tanımlarken Sahva aktivisleri

²⁶² Sahva hareketi 11 Eylül olayları sonrası İbn Suud rejimini bir taraftan Batıda yükselen eleştirilere diğer taraftan bölgede yükselen el-Kaide terörüne karşı savunmuştur. Bu süreçte hareketin en popüler ismi olan Selman el-Avda İbn Suud rejiminin desteği ile Arap dünyasının en popüler uydu kanalı olan MBC'de programlar bile yapmıştır. Fakat Selman el-Avda, aynı kanalda Arap Baharı sürecinde Müslüman Kardeşleri destekleyen açıklamalar yaptığı için programı yayından kaldırıldı ve kendisi hapse atıldı (Gause, 2013).

²⁶³ Bu dönemde, 1990'lı yıllarda tutuklanan çok sayıda Sahva mensubunun serbest bırakılması politik ortamı yumuşatan başka bir etken olmuştur (Lacroix, 2014, 6).

Mısır, Tunus ve Suriye’de meydana gelen ayaklanmalara²⁶⁴ destek veren açıklamalarda bulunmuşlardır (Fatiha, 2014, 6; Lacroix, 2014, 7-9).

Mısır ve Tunus’ta devrimlerin başarıya ulaşması içeride İbn Suud rejiminin değişmesi gerektiğine dair bir tartışmayı de ateşlemiştir. S. Arabistan’daki bu rejim tartışmasının ön planında yer alan Sahva aktivistleri, rejimin İslami bir anayasal monarşiye²⁶⁵ dönüşmesi gerektiğini yüksek sesle dile getirmekten çekinmemişlerdir. Anayasal monarşi taraftarları fikirlerini sosyal medya acılığıyla gençlere ulaştırmaya çalışmışlar, bu propagandalarla, özellikle de yurt dışı burs programları sayesinde yurt dışında okuyup bu siyasal bilince yakın olan, otuzlu yaşlardaki genç Suudiler arasında oldukça geniş bir kitlenin sempatisini kazanmışlardır²⁶⁶.

Bölge genelinde gerçekleşen devrimlerden de cesaret alan Sahva yanlıları 11 Şubat günü (Mübarek rejimin devrildiği gün) İbn Suud rejiminin devrilmekten kurtulmasının tek şartının anayasal monarşiye geçmek olduğunu ifade eden provakatif bir bildiri yayınladılar. Takip eden gün ise politik reformları organize etmek için, Suudi yasalarına göre yasak olmasına rağmen, amacı S. Arabistan’da mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçişi sağlamak olan İslami Ümmet Partisi isimli bir parti kurduklarını açıkladılar. Başını Sahva aktivistlerinin çektiği anayasal monarşi düşüncesi, rejimden memnun olmayan oldukça geniş bir yelpaze (İslamcılar, Solcular, Şiiler, Liberaller) tarafından savunulmaya başlandı. Reformistlerin politik reform, keyfi tutuklamaların son bulması ve siyasi tutukluların serbest bırakılması amacıyla başlattıkları geniş çaplı sosyal medya kampanyaları ve bu amaçla oluşturulan hashtagler uzun süre sosyal medyada tıklanma rekorları kırmıştır²⁶⁷ (Lacroix 2014, 14). Sosyal medyanın rejim karşıtı kampanyaların yürütüldüğü bir platforma dönüşmesi rejimi sosyal medya kullanımını kısıtlayan uygulamalara sevk etmiştir.

Türkiye ve Katar tarafından aktif olarak desteklenen Müslüman Kardeşler hareketinin bölge genelinde İbn Suud rejimi açısından oluşturduğu en ciddi tehdit hareketin Mısır’da iktidara gelmiş olmasıdır. Müslüman Kardeşler yönetimindeki Mısır’dan

²⁶⁴ Sahva aktivistleri Bahreyn’de yaşananların Mısır, Tunus ve Suriye’de yaşananlardan farklı olduğunu, Bahreyn’de Sünni İslam’ı yok etmek için bir komplo kurulduğunu deklare ederek Bahreyn konusunda İbn Suud rejimi ile aynı çizgide olduklarını beyan etmişlerdir (Lacroix, 2014, 6-8).

²⁶⁵ S. Arabistan’da anayasal monarşi fikri Arap Baharından önce de tartışılmıştır. Örneğin 2007 yılında Liberal İslamcıdan oluşan çok sayıda aktivist “Anayasal Monarşiye Giden Kilometre Taşları” isimli bir bildiri imzalamış, imzacılardan önde gelen on tanesi tutuklanmıştır. İmzacıların önemli bir kısmı Sahva mensuplarından oluşmaktaydı. 2009 yılında bu isimlerden on bir tanesi Suudi Medeni ve Siyasi Haklar Derneği isimi bir de dernek kurmuşlardır. Derneğin temel hedefi Anayasal Monarşi fikrini savunduğu için hapsedilen entelektüellerin serbest bırakılması için hukuki süreci yönetmek olmuştur (Lacroix, 2014a, 5).

²⁶⁶ Sahva önderlerinden Selman el-Avda’nın 4,3 milyon, Muhammed el-Arifi’nin 8 milyon, A’idel-Qarni’nin 5,5 milyon twitter takipçisi bulunmaktadır (Lacroix, 2014a, 11). Ülkedeki toplam twitter kullanıcısı 9 milyon civarındadır. Bkz. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/03/201333103422235646.html>. (Son erişim 10.10.2017).

²⁶⁷ Tutuklanan reformistlerden Yusuf el-Ahmed için başlatılan twitter kampanyası küresel düzeyde sosyal medya ağında dördüncü trend olmayı başarmıştır. Bkz. <https://globalvoices.org/2012/03/16/saudi-arabia-twitter-users-join-forces-to-create-awareness-about-jailed-activist/>. (Son erişim 10.10.2017).

kaynaklanan en önemli bölgesel güvenlik tehdidi Türkiye-Katar-Mısır arasındaki yakınlaşmanın bölgede İbn Suud liderliğinde kurulan Vehhabi İslam bloğuna alternatif bir Sünni bloğa dönüşebilmesidir. Ortadoğu bölgesi Arap Baharı kadar Suudi liderliğinde statükocu Vehhabi blok ile İran liderliğinde revizyonist Şii blok olmak üzere iki bloğa ayrılmıştı. Türkiye, Katar ve Mısır'ın Arap Baharı sonrası yakınlaşması Suudi liderliğindeki Vehhabi statükocu Sünni bloğu ortasından çatlatmış ve alternatif bir demokrasi yanlısı Sünni bloğun oluşumuna zemin hazırlamıştır. Özellikle Türkiye, Katar ve Mısır'dan oluşan Sünni bloğun, bölgesel statüko hakkındaki politikalarının benzeşmesi dolayısıyla, İran ile sıcak ilişkiler kurabilme potansiyeli İbn Suud rejimini bölgede tam bir kuşatılmışlığa mahkûm edecek sonuçlar doğuracaktır (Bastaoros, 2015, 38; Echague, 2014, 12).

Mısır'da Mübarek karşıtı gösterilerin başladığı ilk günden itibaren Türkiye ve Katar Mübarek rejimi aleyhine yükselen sokak hareketlerine destek olmaya başlamışlardır. Özellikle el-Cezire yayın politikasıyla ve Müslüman Kardeşlerin Katar'da yaşayan en önemli liderlerinden biri olan Yusuf el-Karadvi'nin programlarıyla bölgedeki İslamcı popüler duygular desteklenmiştir. Katar, ekonomik sıkıntıları olan yeni yönetime sağladığı önemli miktardaki ekonomik kaynakla²⁶⁸ Müslüman Kardeşler yönetiminin Mısır'da iktidarda kalmasını sağlayacak ekonomik şartların oluşumuna katkı sağlamıştır (Salloukh, 2013, 41-42).

Suudi güvenliği açısından önemli bir yere sahip olan Mısır, İbn Suud rejimi için bölgesel statükonun korunmasında, dini ve siyasi aşırılıkla mücadelede vazgeçilmez önemdedir. İbn Suud rejimi Ürdün ve ABD ile birlikte bölgede aşırılık yanlısı ideolojiler ve İran rejimi karşısında ılımlı bir ittifak kurmak için çok çaba harcamıştı. Bu koalisyonun en önemli ayağı olan Mısır'da yönetimin (Steinberg, 2014, 17) radikal bir kadro tarafından devralınması, Mısır'ın demografik boyutu, Arap dünyası açısından stratejik ve kültürel önemi sebebiyle bölgede Arap Baharı öncesi mevcut olan Suudi yanlısı statükoyu zayıflatacaktır (Ibish, 2016, 2-3; Al Faysal, 2013, 6). Nasır sonrası dönemde Arap dünyası için güç ve istikrar kaynağı olan Mısır'ın, bölgedeki statüko yanlısı blok için istikrar bozucu bir aktör olarak davranabilme ihtimali Suudileri oldukça rahatsız etmiştir (Echague, 2014, 19-21; Ibish, 2016, 3).

Mübarek iktidarı döneminde Mısır, İran'ı bölgede sınırlayan en önemli güç olmuştur. Filistin'deki İran'a yakınlığı ile bilinen örgütler de bu dönemde Mısır tarafından sınırlandırılmıştır. Fakat devrim sonrası Müslüman Kardeşler yönetimi üzerinde oluşan kamu baskısı, yönetimi bir taraftan İran ile sıcak ilişkiler kurmaya diğer taraftan Gazze'deki İran yanlısı yapılanmaları desteklemeye zorlamıştır. Bu dönemde İsrail'e karşı düşmanca yaklaşımlar her iki ülkenin (İran, Mısır) yakınlaşmasına ortak

²⁶⁸ Bu süreçte Katar, Müslüman Kardeşler yönetimine 18 milyar dolarlık bir ekonomik destek sağlamıştır (Salloukh, 2013, 42).

zemin teşkil etmiş, İran yönetimi ise bu süreçte Mısır'daki siyasi süreci etkilemek için Müslüman Kardeşler ile bağlantılarını güçlendirmeye çalışmıştır (Guzansky, 2011, 61-62).

Türkiye ve Katar, Arap Baharı sürecinde Müslüman Kardeşleri sadece Mısır'da değil tüm MENA bölgesinde aktif olarak desteklemişlerdir. Örneğin Suriye'de Müslüman Kardeşler yapısı ile bağlantılı guruplar Türkiye ve Katar tarafından hem finanse edilmiş hem de silahlandırılmıştır (Fatiha, 2014, 5-7). Türkiye ve Katar'ın Suriye muhalefetine olan başka bir desteği de Suriye muhalefetine oluşumuna müdahale ederek lider kadronun Müslüman Kardeşler mensupları arasından seçilmesini sağlamak olmuştur. 2011'de kurulan "Suriye Ulusal Konseyi" ve Kasım 2012'de kurulan "Ulusal Koalisyon" un liderliğine Müslüman Kardeşler mensupları Türkiye ve Katar'ın desteğiyle yerleşmişlerdir. Halbuki bu süreçte İbn Suud rejimi Suriye'de laiklik yanlısı yapıları desteklemekteydi. Benzer şekilde Tunus'ta Bin Ali rejiminin devrilmesi ile Müslüman Kardeşlerle bağlantılı el-Nahda iktidarı da Türkiye ve Katar tarafından desteklenmiştir (Bastaoros, 2015, 48-51; Steinberg, 2014, 19-22).

Türkiye ve Katar gibi iki önemli devletin MENA bölgesinin en etkili sosyal tabanına sahip Müslüman Kardeşler örgütü ile kurdukları ittifak İbn Suud rejimi için sadece Mısır'ın kaybı anlamına gelmemektedir. Müslüman Kardeşlerin sosyal tabanın bölge genelindeki dinamik yapısı İbn Suud rejimi için önemli sorunlar barındırmaktadır. Örneğin Suudi bölgesel güvenlik yapılanmasında önemli yere sahip²⁶⁹ nükleer bir güç olan²⁷⁰ Pakistan, (Pollack, 2014, 10-14) Müslüman Kardeşler hareketi ile oldukça yakın ilişkileri olan Cemaat i-İslami'nin ülke yönetimindeki etkinliği sebebiyle, İbn Suud rejimi ile askeri işbirliği konusunda ciddi tereddütler yaşamaktadır²⁷¹. Hâlbuki nükleer silahlara sahip Pakistan'ın siyasi ve askeri desteği, İbn Suud rejiminin Ortadoğu ve İslam dünyasındaki öncü konumunu sağlamasında hayati önemdedir (Sial, 2015, 2).

Arap Baharı sürecinde rollerini değiştiren Türkiye ve Katar'ın bölgenin en geniş sosyal tabanına sahip olan Müslüman Kardeşler hareketi ile yaklaşması İbn Suud rejiminin hem ülke içindeki hem de bölge genelindeki çıkarları açısından tehlikeli bir durum açığa çıkarmıştır. Müslüman Kardeşler hareketinin S. Arabistan'da sahip olduğu geniş taban ve bu tabanın rejime muhalif reform, yanlısı kanadın liderliğini üstlenmiş olması içeride rejimi zayıflatan en önemli unsur olmuştur. Bölge genelinde ise Müslüman Kardeşler hareketi Mısır, Suriye, Libya ve Ürdün'deki varolan gücünü

²⁶⁹ Pakistan ile S. Arabistan arasında çok eskilere dayanan bir askeri işbirliği bulunmaktadır. İslamabad'daki en büyükelçilik Suudi büyükelçiliğidir (Pollack, 2014, 10-14).

²⁷⁰ İran'ın nükleer güç statüsünü kazanması halinde S. Arabistan'ın Pakistan yönetimi ile kurduğu yakın ilişkiye dayanarak Pakistan'dan nükleer silah temin edebilme ihtimali stratejisiler arasında tartışılmaktadır (Piesse, 2014, 4; Urban, 2013).

²⁷¹ Pakistan parlamentosu Yemen için bir kara gücü göndermeyi reddetmiştir (Kinninmont, 2015, 7; Nuruzzaman, 2016; Sial, 2015, 1).

otoriter rejimlerin değişmesi için harcamış, Suudi müttefiki rejimleri zayıflatarak İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik vizyonuna zarar vermiştir. Müslüman Kardeşler hareketinin bu süreçte Türkiye ve Katar gibi bögenin önemli güçleri tarafından himaye edilmesi İbn Suud rejiminin güvenlik hassasiyetini yükselten etkenler olmuştur.

4.4. Arap Baharı sürecinde S. Arabistan için ortaya çıkan fırsat alanları

4.4.1. S. Arabistan içerisinde meydana gelen gelişmeler

2010 yılı itibariyle tüm MENA bölgesinde otoriter rejimlere karşı yükselen sokak hareketlerine dönüşen Arap Baharı sürecindeki devrimci dalganın domino etkisi yaratarak S. Arabistan'a da sıçrayacağına dair kuvvetli bir beklenti oluşmuştu. Ancak tüm bölgeyi sarsan sokak hareketleri S. Arabistan'da ciddi bir karşılık bulmamış ve rejim için ciddi bir tehdide yol açmamış (Al-Rasheed, 2015, 17-19), aksine bu süreçte İbn Suud rejimi Arap Baharı öncesine nazaran daha da güçlenmiş olarak çıkmayı başarmıştır.

Arap Baharı sürecinde her ne kadar rejimin içerisindeki kırılmalıkları artıran birtakım gelişmeler yaşanmış olsa da yaşanan birtakım gelişmeler, sonuçta rejimin gücüne katkı sağlayarak rejimi güçlendirmiştir. Arap Baharı sürecinde rejimin gücüne katkı yapan en önemli iki gelişme; uzun süre yüksek seyreden petrol fiyatlarının İbn Suud rejiminin gücünde meydana getirdiği nispi artış ile Arap Baharı sürecini hasarsız atlamanın yarattığı kendine güven duygusudur. Rejimin kırılmalığını artıran iki gelişme ise ülkede liderlik kurumunda yaşanan değişim ve rekabet ile Arap Baharı sürecinde ülke içinde yaşanan huzursuzluklardır.

Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejiminin gücünde meydana gelen artışın iki temel sebebi bulunmaktadır; uzun süre yüksek seyreden petrol fiyatlarının ekonomiye olumlu katkısı ve petrol gelirlerindeki artışa paralel olarak genişleyen Suudi askeri imkânları.

Arap Baharı on yılı aşkın bir süre boyunca oldukça yüksek seyreden petrol fiyatlarının peşinden ortaya çıkmıştır. Her ne kadar yükselen petrol fiyatları tek başına rejim istikrarını sağlama konusunda yetersiz²⁷² olsa da dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip olan, ekonomisi %90 oranda petrole bağımlı olan İbn Suud rejimi için yükselen petrol fiyatları rejimin gücüne ve istikrarına katkı yapan en önemli unsurlardan biri olmuştur (Al-Rasheed, 2015, 8; Gause, 2013). Yükselen petrol fiyatları ülkenin ekonomik gücüne önemli bir katkı sağlarken, rejim; içeride ekonomik imkanları kullanarak kamuoyunun memnuniyetini satın alarak meşruiyetini tahkim eder, dışarıda ise petro-dolarları bir dış politika enstrümanı olarak kullanarak

²⁷² Örneğin yüksek petrol fiyatları 1979 yılında İran Şahı'nın, 2011 yılında Kaddafi rejiminin ayakta kalmasına yetmedi. Bu petrol gelirleri ancak rejimi destekleyen koalisyonları genişletmek, siyasal çatışmaları azaltmak ve ideolojik bölünmeyi teşvik etmek için akılcıca kullanılırsa rejim güvenliğine katkı yapar (Gause 2013).

etkili bir dış politika sürdürebilir. Petrol fiyatlarının düzeyi ile İbn Suud rejiminin bölgesel ve uluslararası mesellerdeki etkinliği arasında doğrusal bir ilişki bulunduğu için petrol ülkenin etkili bir dış politika sürdürebilmesine de olanak sağlayan önemli bir unsurdur (Hinnebusch, 2003, 38-40).

2003 yılına kadar 30 doların altında seyreden petrolün varil fiyatı bu tarihten sonra hızla yükselmiş ve 2014 yılı ortalarına kadar 100 doların üzerinde seyretmiştir. Uzun süre yüksek seyreden petrol fiyatlarının Suudi ekonomisine katkısı oldukça büyük olmuştur. 2003 yılında dünyanın 27. büyük ekonomisi olan S. Arabistan 2014 yılında 750 milyar dolarlık milli geliri ile bu sıralamada 19. basamağa yükselmiştir. 2003-13 döneminde İbn Suud rejimi toplam milli gelirinin %11'ine denk gelen 450 milyar dolarlık altyapı yatırımları gerçekleştirmiş, çok sayıda hava alanı, hastane ve eğitim kurumları inşa etmiştir. Bu dönemde Suudi eğitim kurumlarında yaşanan genişleme dikkat çekicidir. On yılda 20 yeni üniversite kurulmuş, 1993 yılında 170 bin olan toplam öğrenci sayısı 2013 yılında yaklaşık on kat artarak 1.4 milyona çıkmıştır. En önemlisi de on yılı aşkın süredir yüksek seyreden petrol fiyatları İbn Suud rejiminin elinde 730 milyarlık bir rezervin birikmesini sağlamıştır (McKinsey Company 2015, 19-25). Bu rakam S. Arabistan'ın 2014 yılı bütçesinin yaklaşık üç katına tekabül etmektedir (Richter, 2016, 180).

Brent crude oil price, 1988-2015

Şekil 11: Petrol fiyatları (1988-2016)

İEA verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

İbn Suud rejiminin, on yılı aşkın süre boyunca yüksek seyreden petrol fiyatlarına bağlı olarak, katlanarak artan gelirlerini içeride ve dışarıda rejimin meşruiyetine destek olacak koalisyonları genişletmek, rejime dönük muhalefeti azaltmak, rejime yönelik

reform taleplerini köreltmek, siyasal katılım taleplerini bastırmak için etkili bir şekilde kullanması (Al-Rasheed, 2015, 8; Gause, 2013) içeride ve dışarıda İbn Suud rejiminin gücünde belirgin bir artışa sebep olmuştur.

İbn Suud rejiminin gücünde meydana gelen artışın ikinci unsuru yüksek seyreden petrol fiyatlarına bağlı olarak Suudi askeri kapasitesinin, imkân ve kabiliyetlerinin genişlemesidir. Askeri kapasitede meydana gelen genişleme İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde askeri müdahaleye dayanan dış politikaya yönelmesinin en önemli sebeplerinden de biridir. Rejim, 2009 yılında Yemen'in kuzeyindeki Husi militanlara karşı küçük çaplı askeri operasyonlar düzenleyerek askeri kabiliyetlerindeki bu genişlemeyi test etmiş, 2011 yılında Bahreyn ve 2015 yılında Yemen'e dönük askeri operasyonlar ile askeri gücüne duyduğu güveni göstermiştir (Stenslie, 2015, 3-4).

İbn Suud rejimi, 2003-13 döneminde yüksek seyreden petrol fiyatlarına bağlı olarak ülkenin askeri gücüne önemli yatırımlar yapmıştır. Ülkenin 2007 yılından itibaren katlanarak artan savunma harcamalarında bölgede yaşanan krizlerin ve algılanan tehditlerin etkisi önemli bir yer tutmaktadır. 2003 yılında yaşan işgal ile Irak'ın bölgesel güç denkleminde çıkararak İran nüfuzu altına girmesi, İran'ın Yemen üzerinden İbn Suud rejiminin istikrarını bozacak imkânlara sahip olması, İran'ın nükleer faaliyetleri, Arap Baharının bölgede yarattığı kargaşa, ABD'nin 2010 sonrası bölgedeki askeri varlığını azaltma girişimleri İbn Suud rejimini acil ve kapsamlı bir silahlanma programına sevk etmiştir (Pirinççi, 2011). Aynı zamanda belirsiz ve sürekli değişen bölgesel manzara, bölge genelinde yükselen aşırılık yanlısı ideolojiler, kitle imha silahlarının yayılması krallığı askeri kapasitesini artırmaya zorlayan diğer etkenler olmuştur (Obaid, 2014, 16; Richter, 2014).

Rejimin 2010'da 45,3 milyar dolar olan askeri harcamaları, 2011'de 48,5 milyara, 2012'de 56,5 milyara, 2013'te 67 milyara, 2014'te ise 80,8 milyar dolara ulaşarak 2005-2009 dönemi ortalamasının neredeyse iki katına yükselmiştir.²⁷³ İbn Suud rejimi 2015 yılında 87 milyar dolarlık savunma harcamasıyla ABD ve Çin'den sonra dünyada savunmaya en çok para harcayan üçüncü ülke olmuştur. Bu rakam toplam milli gelirin kabaca %14'üne denk gelmektedir. İbn Suud rejiminin askeri harcamalarına paralel olarak ülkenin asker sayısında da ciddi bir artışlar yaşanmıştır. Örneğin 1990 yılında 100.000 olan askeri personel sayısı 2015 yılına gelindiğinde 227.000'e çıkmıştır (Gaub, 2016, 14). İbn Suud rejiminin 2010 sonrası dönemde savunmaya ayırdığı kaynak bölgedeki diğer güçlü aktörler olan Mısır, Türkiye, İran ve İsrail'in savunma harcamalarının toplamından bile fazla olarak gerçekleşmiştir (Erboğa 2016, 21). Bu savunma harcamalarının büyük bir kısmının ABD'den yapılan silah alımlarından oluşması bir taraftan dünyanın en gelişmiş silahlarını edinirken diğer taraftan ABD ordusu tarafından Suudi askeri personelinin eğitimi, rejimin askeri kabiliyetlerine

²⁷³ <http://aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-savunma-harcamalarini-artiriyor/32392>

önemli katkı yapmaktadır (Saab, 2014, 4-8).

2015 yılında tahta çıkan Selman bin Abdülaziz'in bölgede Şii tehdidine karşı Sünni bir askeri blok oluşturma planları bölge genelinde artan askeri kapasitelerine de bağlı olarak Suudilerin askeri liderliğini ortaya koyma çabasının bir sonucudur. İbn Suud rejimi Yemen operasyonları için başta KİK ülkeleri olmak üzere Mısır, Fas, Sudan ve Pakistan'dan oluşan önemli bir askeri kapasiteye sahip bir ittifak kurmak suretiyle bu hedefine kısmen ulaşmıştır (Nuruzzaman 2016; Stenslie, 2015, 2-4).

Her ne kadar son on yıllık dönemde Suudi askeri harcamaları katlanarak artmış olsa da etkili bir ordu için sadece gelişmiş silah sistemlerinin yeterli olmadığı bilinmektedir. Bu süreçte İbn Suud rejimi yaptığı tüm silah alımlarına rağmen güçlü komşuları olan Türkiye, İran, Mısır ve İsrail ile boy ölçüşebilecek askeri kabiliyetlere sahip olamamıştır. Ancak askeri kapasitede yaşanan nispi artış, ordunun, rejime yönelik içeriden kaynaklanan tehditleri ve zayıf komşularını (Bahreyn, Yemen, Katar) caydırma noktasında imkânlarını genişletmiştir (Erboğa, 2016, 20-23), ancak bölge genelinde Suudi askeri müdahaleleri İbn Suud rejimi açısından faydalı olsa da, Suudi petro-dolarları Suudi askeri unsurlarından daha etkili sonuçlar doğurmaya devam etmektedir (Gause, 2013).

İbn Suud rejiminin kendine olan güveninde meydana gelen artışın ikinci nedeni Arap Baharı sürecinde mücavir coğrafyada (Yemen, Suriye, Mısır, Bahreyn ve Libya) meydana gelen ayaklanmaların içeride ters etki yaparak rejimi tahkim eden bir sonuç doğurmasıdır. Elbette bu kendiliğinden olmamıştır. İbn Suud rejimi içeride rejimi tahkim edebilmek için; parçalanmış toplumsal yapıyı, Vehhabi dinsel milliyetçiliğini, Arap Baharı sürecinde talep edilen siyasal değişimin yüksek maliyetini etkili bir şekilde kullanmıştır.

Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejiminin kendine olan güvenini etkileyen diğer bir husus rejim kendini meşrulaştırmak için kullandığı tarihsel iddiası olan İslam'ın ve Müslümanların koruyucusu misyonunun tekrar canlanması için bölge genelinde uygun bir zeminin oluşmasıdır. Arap Baharı sürecinde önemli sayıda nüfusu Müslüman olan ülkede yaşanan çatışma ve yıkımlar geniş bir coğrafyada yaşayan Müslümanlar arasında çaresizlik ve düş kırıklığı duygularını beslemiştir. İbn Suud rejimi İslam dünyasının içinde bulunduğu bu krizler sayesinde İslam'ın ve Müslümanların koruyucusu imajını yeniden parlatmak için uygun bir zemin yakalamıştır.

Arap Baharının, içeride rejimi tahkim eden sonucu Suudi toplumsal yapısının parçalanmış doğası ile ilgilidir. Rejimin istikrarı için en uygun iç koşul toplumun mezhepsel, bölgesel ve kabilesel olarak bölünmüş yapısıdır. Rejim kendini içerideki muhalefetten korumak için bu parçalanmışlığı derinleştirmiş, bölünmüş toplumsal kesimler arasındaki rekabeti körüklemiştir. İşte muhalif yapılar arasındaki bu parçalanma rejim karşıtı protestoların

kitlesel hale bürünmesini engellemiştir (Al-Rasheed, 2015, 8-9; Yom, Gause, 2012, 420-25). Ayrıca rejim dış politikada “tersine her yerde dengeleme” (reverse omnibalancing) yaparak içerde rejime karşı oluşan muhalefeti etkisizleştirmiştir. Bu amaçla ülkenin Doğu Vilayetinde, Suriye, Bahreyn ve Yemen’de meydana gelen gösterileri rejim, İran destekli Şii kalkışma olarak kamuoyuna lanse etmiş ve ülkede Şiilere karşı var olan düşmanca yaklaşımı kullanarak rejime muhalif çoğu kesimi arkasına almayı başarmıştır. Bu açıdan Bahreyn ve Yemen müdahalesi Arap Baharı sürecinde rejim muhalifi olan İslamcı ve Liberalleri rejime sadakate teşvik etmiştir. Örneğin Suudi toplumunda oldukça popüler olan Sahva hareketinin önde gelen ismi Selman el-Avda Bahreyn ve Yemen müdahalelerini; “İran’ın artan bölgesel nüfuzunu kırmak için acil ihtiyaç” olarak yorumlamış ve rejime desteğini bildirmiştir. Böylece Arap Baharı sürecinde Doğu Vilayeti, Bahreyn ve Yemen’e yapılan askeri müdahaleler, Şiiler dışındaki muhalefeti rejimin arkasında birleştirmiştir (Al-Rasheed, 2015, 9-10).

Arap Baharı sürecinde rejimin seferber ettiği ikinci unsur Vehhabi dinsel milliyetçiliğidir. Bu süreçte Vehhabi din adamları tarafından, yönetime kutsallık atfederek belirli sınırlı durumlar hariç yöneticinin otoritesine meydan okumayı yasaklayan, “yöneticilere itaat” (fikh el-ittaa) doktrini canlandırılmıştır. Bu süreçte resmi ulemanın, meşru yöneticilere isyan etmenin ne kadar büyük bir günah olduğunu, açlık grevi, oturma eylemi, barışçıl gösteri şeklinde dahi olsa protesto gösterisine katılanların cehennemlik olacağı şeklindeki görüşlerini kamusal olanaklar kullanılarak tüm ülke sathında yaygınlaştırmaları teşvik edilmiştir (Al-Rasheed, 2015, 8).

Suudi kamuoyunu rejime karşı etkili bir muhalefet geliştirmekten alıkoyan üçüncü etken siyasal değişimin yüksek maliyetidir. Arap Baharı sürecinde bölge genelinde yaşanan ayaklanmalar, ortaya çıkan iç savaş, eşi benzeri görülmemiş şiddet görüntüleri Suudi kamuoyunun politik reform taleplerini askıya almasına neden olan en önemli etkenlerden biri olmuştur (Al-Rasheed, 2015, 9-10). İbn Suud rejiminin bölge genelindeki ayaklanmaları İran destekli Şii bir kalkışma girişimi olarak lanse etmesi, Vehhabi ulemanın yöneticilere itaat doktrinini tüm kamusal imkânları kullanarak canlandırma girişimleri ve Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan siyasal değişimin yüksek maliyeti Suudi kamuoyunun rejim etrafında kenetlenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte rejimin meşruiyeti azalmak yerine şaşırtıcı bir şekilde artmıştır.

Arap Baharı sürecinde rejimin kırılganlığını artıran gelişmelerin ilki yoğun Şii nüfus barındıran Doğu Vilayetinde ortaya çıkan yoğun gösterilere ilaveten ülkenin geri kalan birçok noktasında ortaya çıkan küçük çaplı rejim karşıtı gösterilerdir. Özellikle Suudi güçlerinin 15 Mart 2011’de Bahreyn’deki gösterileri bastırmak için Bahreyn’e asker göndermesi Doğu Vilayetinde yaşayan Şii nüfusun rejime olan öfkelerini artırmıştır. Bu tarihten sonra bölgede yaygın gösteriler ve rejim kuvvetlerine karşı şiddet hareketleri tırmanma eğilimi göstermiştir. Örneğin 2012 yılının Temmuz ayında Katif ve

Avamiyye kentlerinde kitlesel gösteriler düzenlenmiş bu gösterilerde “Suud’a ölüm” “Suud alaşağı”²⁷⁴ gibi sloganlar atmışlardır. Güvenlik güçlerinin göstericilere yönelik sert müdahalesi sonucu çok sayıda gösterici hayatını kaybetmiştir. Bu gösteriler sırasında gösterileri organize etmek suçlamasıyla Şii din adamı Ayetullah Nimr el-Nimr tutuklanmıştır (Steinberg, 2014, 11). Bu tarihten sonra da rejim karşıtı gösteriler ve şiddet hareketleri devam etmiştir.

Doğu Vilayeti dışındaki bölgelerde rejim karşıtı gösterilere daha az katılım olmuştur. Daha çok internet ve sosyal medya üzerinden örgütlenen rejim karşıtı hareketler polisin aldığı sıkı önlemler sebebiyle kitlesel bir karakter kazanama imkanı bulamamıştır. Örneğin 11 Mart 2011 tarihinde sosyal medya üzerinden organize edilen ve Riyad’da düzenlenmesi planlanan demokrasi yanlısı “öfke günü” (day of rage) gösterilerine polisin olağanüstü önlemleri sayesinde çok az bir katılım olmuştur²⁷⁵. Her ne kadar demokrasi yanlıları kitlesel gösteriler organize etmekte pek başarılı olamasalar da sosyal medya platformlarını etkili bir şekilde kullanarak rejime karşı muhalefetlerini dile getirmeye çalışmışlardır (Lacroix, 2014a, 12-16).

Arap Baharı sürecinde S. Arabistan’da meydana gelen ve rejimin kırılganlığını artıran ikinci gelişme ülkedeki liderlik kurumunda yaşanan değişim ve bu değişime bağlı olarak artan rekabettir. Özellikle Kral Abdullah’ın 2015 yılındaki ölümü üzerine Selman’ın Suudi tahtına oturması, Selman sonrası krallığın yönetim biçimi üzerinde ciddi bir rekabeti açığa çıkarmıştır. Kuruluşundan bugüne Kral Abdurrahman bin Abdülaziz’in oğulları tarafından yönetilen krallığın yakın gelecekte Abdülaziz’in torunları tarafından yönetilecek olması bu rekabetin asıl sebebidir. Kral Selman tahta çıktığı ilk günlerde bu rekabeti dengelemek için yeğeni Nayif bin Nayif’i birinci, oğlu Muhammed bin Selman’ı ikinci veliaht tayin etmişti. Muhammed bin Selman her ne kadar bu süreçte ikinci veliaht olarak ilan edilse de savunma, ekonomi gibi önemli bakanlıklar uhdesine verilerek yönetim içerisinde güçlendirilmiştir. Nihayetinde Kral Selman 2017 yılında fikrini değiştirip Nayif’i veliahtlıktan azlederek oğlu Muhammed’in tahtın tek varisi olduğunu ilan etti. .

2015 yılında tahta oturan Kral Selman’ın, oğlu Muhammed’i kademeli olarak kendi yerine hazırlaması hanedan içerisindeki bu bölünmenin bir kez daha gün yüzüne çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte Muhammed bin Selman’ın babasından sonra tahta oturabilmesi için hanedan içerisindeki güçlü rakipleri bir bir tasfiye edilmeye başlanmıştır. 21 Haziran 2107’de tahtın en önemli adayı konumundaki Muhammed bin Nayif’in (Nayif bin Abdülaziz’in oğlu) birinci veliahtlıktan azledilerek ev hapsine

²⁷⁴ Arapça “İrhal al-Suud” diye atılan bu sloganlar Arap Baharı sırasında Mısır, Libya, Bahreyn ve Yemen’de rejimin devrilmesini talep eden sloganların aynısıdır.

²⁷⁵ <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/11/saudi-arabia-police-quell-protests>

alınması²⁷⁶, yolsuzluk gerekçesiyle aralarında tahtın en önemli adaylarından Mitab bin Abdullah (önceki kral Abdullah'ın oğlu ve ulusal muhafızların komutanı), Velid Bin Talal (Talal bin Abdülazizi'nin oğlu ve dünyanın sayılı zenginlerinden biri) gibi birçok prensin tutuklanması²⁷⁷ ve 26 Şubat 2018'de yaşanan üst düzey görevden almalar²⁷⁸ krallığın torunlar üzerinden devamına yönelik bir düzensizliğin hanedan içerisinde yol açtığı rekabeti göstermesi bakımından önemlidir. Bu süreçte hanedan içerisindeki rakiplerini birer birer etkisiz kılan Muhammed bin Selman tahta çıkmayı garantilediğini “yalnızca ölüm benim Suudi tahtına oturmama engel olabilir” sözleriyle ifade etmiştir²⁷⁹.

Sonuç olarak on yılı aşkın bir süre boyunca yüksek seyreden petrol fiyatlarının rejime kazandırdığı devasa rezervler, 2010 sonrası Suudi savunma sektöründe geçmiş dönemlerde eşi benzeri görülmeeyen genişleme ve ülkenin Arap Baharı sürecini ciddi bir sıkıntı yaşamadan atlması ülkede rejimin gücünde nispi bir artışa yol açmış, rejime kendine güven duygusu aşılamıştır. Bu süreçte ülkede liderlik kurumunda yaşanan rekabet ve hanedan içi bölünmeler ile ülkenin Doğu Vilayeti başta olmak üzere birçok noktada ortaya çıkan rejim karşıtı gösteriler rejimin içerideki kırılganlığını artırmıştır. Rejimin kırılganlığını artıran bu gelişmelerin sınırlı bir etki göstermesi Arap Baharı sürecinde rejimin gücünde ve meşruiyetinde yaşanan artışa engel olamamıştır.

4.4.2. Bölgesel krizlerin neden olduğu güç boşlukları

Arap Baharının Ortadoğu bölgesi genelinde meydana getirdiği istikrarsızlık, Libya, Yemen ve Suriye'de devlet sistemlerinin büyük oranda çökmesine, Mısır, Bahreyn ve Ürdün'de ise ulusal gücün ciddi oranda azalmasına yol açmıştır. 2003 yılındaki ABD işgali ile Irak zaten Ortadoğu güç dengesindeki yerini kaybetmiş, 2010 sonrası ABD'nin bölgede asker çekmesi ile İran etkisine girmişti. Tüm bu süreç boyunca bölgede yaşanan gerilimler sonucu Bereketli Hilal (Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün), Kızıldeniz, Güney Arabistan ve Körfez'de zayıflayan ve çöken devlet sistemleri önemli güç boşluklarına yol açmıştır (Colombo, Ragab, 2017, 1-2). Arap Baharının yarattığı türbülansan ciddi bir yara almadan hatta nispeten güçlenerek çıkmayı başaran İbn Suud rejimi açısından mücavir coğrafyada oluşan bu güç boşlukları önemli jeopolitik avantajlar barındırmaktadır.

Bölgede Arap Baharı sürecini hasarsız atlatan üç önemli güç (diğerleri İran ve Türkiye) arasında tek Arap devleti olması, uzun süre yüksek seyreden petrol fiyatlarından

²⁷⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/suudi-prens-saraya-kapatildi-40504074>.

²⁷⁷ <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-suudi-arabistan-acikladi-yeni-tutuklama-dalgasi-40638088>.

²⁷⁸ <http://www.haberturk.com/suudi-arabistan-krali-selman-ust-duzey-komutanlari-gorevden-aldi-1854432>.

²⁷⁹ <https://www.aljazeera.com/news/2018/03/mohammad-bin-salman-death-stop-ruling-180319051856128.html>

kaynaklanan devasa ekonomik rezervler, bölge genelinde etkili yumuşak gücü ve yönetimde iddialı dış politika sürdürme konusunda istekli bir kadronun²⁸⁰ varlığı İbn Suud rejimini bu güç boşluklarından yeterince istifade etmeye sevk etmiştir. Şayet rejim mücavir coğrafyada oluşan bu güç boşluklarına yönelme konusunda isteksiz olursa bu güç boşluklarının bölgesel rakipleri (Türkiye, İran) tarafından doldurulacak olması bu konuda rejimin dış politika seçeneklerini sınırlayan gelişmeler olmuştur. Özellikle İbn Suud rejiminin en önemli rakibi olan İran'ın, Yemen üzerinden Güney Arabistan ve Kızıldeniz, Irak ve Suriye üzerinden Bereketli Hilal, Irak, Bahreyn ve Umman'ın zayıflıklarından da istifade ederek Körfez bölgesindeki güç boşluklarını doldurma konusundaki iştahı, İran'ı dengelemek isteyen rejimi bu güç boşluklarına yönelme konusunda çaresiz bırakmaktadır.

ABD işgalini takip eden süreçte Irak'ın İran nüfuzuna girmesi aynı zamanda İran ile Suriye arasında bir kara bağlantısının kurulmasını sağlamıştır. İran ve Suriye rejimleri yaslandıkları değerler itibari ile (biri seküler Arap cumhuriyeti diğeri teokratik bir rejim) birbirlerine zıt karakterde olsa da ortak düşmanlara (Saddam yönetimindeki Irak ve İsrail) eskiye dayanan bir müttefiklik ilişkileri bulunmaktadır. Suriye İran için Bereketli Hilal bölgesine güç projeksiyonu açısından çok önemli bir müttefiktir. Çünkü İran, Lübnan ve Filistin'deki Hizbullah, Hamas, İslami Cihat gibi örgütlere silah ve lojistiği büyük oranda Suriye üzerinden sağlamaktadır. Özellikle 2006 yılındaki İsrail-Hizbullah ve 2009 Gazze savaşını takip eden dönemde İran, bölgedeki örgütler üzerindeki nüfuzu sayesinde savaş ve barış kararlarını etkileyebilecek bir kapasiteye ulaşmıştır (Salloukh, 2013, 33-34; Terrill, 2011, 39-41). Bölgedeki müttefikleri üzerinden kavuştuğu bu güç üretebilme kapasitesi, İran'ı, bölgede “direniş eksen” olarak tanımlanan yapının doğal lideri haline getirmiştir (Terrill, 2011, 28). Bu gelişmeler ışığında, Arap Baharı sürecine kadar, İbn Suud rejiminin Bereketli Hilal bölgesinde İran karşısındaki etkinliğinde ciddi bir gerileme olduğunu söyleyebiliriz.

Arap Baharı sürecinde Suriye'de başlayan sokak hareketlerinin hızla iç savaşa doğru evrilmesi, Suriye rejiminin ülketopraklarının büyük bir kısmındaki kontrolünü kaybetmesi ile sonuçlandı. Lübnan, Ürdün ve İsrail ile sınırı olan tek Arap devleti olması itibari ile bölge politikalarında en etkili güçlerden biri olan²⁸¹ Suriye rejiminin Arap Baharı süresince içine düştüğü bu zayıflık İbn Suud rejimine, bölgede kaybettiği nüfuzunu tekrar kazanmak için önemli bir fırsat sunmuştur. Çünkü Ortadoğu'daki yaşamsal olayları etkileme konusundaki zayıflığı İbn Suud rejimi açısından en ciddi tehditlerden biridir. Suudi-Suriye ilişkilerinin kötüleşmesi ya da Suriye'de, tıpkı Irak'takine benzer, bir İran nüfuzunun tesisi, İbn Suud rejiminin Lübnan'daki etkinliğine zarar verecek

²⁸⁰ Özellikle 2015 yılında kral olan Selman bin Abdülaziz ve otuzlu yaşlardaki veliaht prens olan oğlu Muhammed bin Selman iddialı bir dış politika sürdürme konusunda gayet istekli bir duruş sergiliyorlar.

²⁸¹ Bölgede yaygın olarak kullanılan bir ifade “Suriye olmadan savaş, Mısır olmadan barış olmaz” şeklindedir.

ve Filistin meselesinden dışlanmasına yol açacaktır (Al Tamamy, 2012, 204-207). Filistin meselesi ve Lübnan'daki kırılğan iç denge uzun yıllardır Ortadoğu'da çok sayıda çatışmaya sebep olan radikalleşmenin ana kaynaklarından biridir. Bu sebepten İbn Suud rejimi açısından en iyi senaryo Suriye'nin İran etkisinden kurtulup ılımlı bir Sünni kadro tarafından yönetilmesidir.

Arap Baharı sürecinde yaşanan sokak hareketlerinde olumsuz etkilenen diğer bir ülke Ürdün'dür. Özellikle Mısır'daki Sokak hareketleri sonucu Mübarek rejimi devrilince devrimci dalganın Ürdün'e ulaşma ihtimali kuvvetlenmiştir. Nüfusunun yaklaşık %70'inin Filistinlilerden oluşuyor olması ve Müslüman Kardeşlerin Ürdün'de çok geniş bir sosyal tabana sahip olması ülkedeki iç istikrarı olumsuz etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Arap Baharı sürecinde Ürdün monarşisi, içeriden politik reform talep eden çok güçlü bir toplumsal baskı ile karşı karşıya kalmıştır²⁸². Şubat 2011'de önde gelen 36 kabile temsilcilerinin rejimi politik reforma davet eden bir bildiri yayınlamalarını takip eden dönemde ülkede çok sayıda sokak gösterisi yaşanmıştır. Müslüman Kardeşler mensupları, yolsuzluk, işsizlik ve ekonomik sıkıntıları, ülkedeki politik pozisyonlarını tahkim etmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. ABD yönetiminin, tıpkı Mısır ve Tunus'ta olduğu gibi, Ürdün monarşisine²⁸³ de demokratik reform yapmaya zorlaması²⁸⁴ rejimin ayakta kalabilmesini zorlaştırmıştır (Helfont, Helfont, 2012, 85).

İsrail ile diplomatik ilişkileri bulunan iki Arap ülkesinden biri (diğeri Mısır'dır) olarak Ürdün'ün İbn Suud rejimi için önemi hem İsrail ile hem de radikal Araplar ile İbn Suud rejimi arasında bir tampon vazifesi görmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Ürdün'ün, bölgedeki dinsel aşırılıkla mücadele konusunda İbn Suud rejiminin en yakın müttefiki olması Ürdün'deki dost rejimin istikrarını İbn Suud rejimi açısından önemli kılmaktadır (Steinberg, 2014, 15-17; Al Tamamy, 2012, 199-201; Vasiliev, 2013, 790). Bu yüzden İbn Suud rejimi, Ürdün'ü tıpkı Bahreyn'i gibi krallığın savunma dairesinin dış halkası olarak görmektedir (Pollack, 2014, 6-8).

Bölgedeki statükonun korunmasında büyük öneme sahip olan Ürdün monarşisinin istikrarı bir taraftan sokak hareketleri ile diğer taraftan da Suriye iç savaşından kaçan çok sayıda göçmenin ülkeye giriş yapmasıyla sarsılmıştır. On yılı aşkındır yüksek seyreden enerji fiyatları ve sayıları hızla artan göçmenlerin -zaten ekonomisi zayıf olan- rejim üzerinde oluşturduğu ekonomik yük rejimin ayakta kalmasını

²⁸² Aslında Ürdün monarşisi Arap Baharından önce de çok sayıda politik reform talep eden eyleme sahne olmuştu. Detaylı bilgi için bk. Assaf David, "The Revolt of Jordan's Military Veterans," Foreign Policy – The Middle East Channel, June 16, 2010 <http://mideast.foreignpolicy.com/articles/2010/06/15/the_revolt_of_jordans_military_veterans>.

²⁸³ Kişi başına en çok ABD yardımı kabul eden ikinci (birincisi İsrail) ülke olan Ürdün, 2012 yılında ABD'den toplam 682.7 milyon dolar ekonomik ve askeri yardım almıştır (Helfont, Helfont, 2012, 85).

²⁸⁴ Paul Richter and Neela Banerjee, "U.S.-Saudi Rivalry Intensifies," The Los Angeles Times, June 19, 2011

zorlaştırmıştır. Ürdün jeopolitiğinin İbn Suud rejimine, Suriye'deki iç savaşa katılan taraftarlarını desteklemek için sağladığı fırsatlar İbn Suud rejimini Ürdün üzerindeki etkinliğini artırmaya teşvik etmiştir. İbn Suud rejimi, bir taraftan bölgesel statükonun korunması için Ürdün'deki müttefik rejimin ayakta kalmasını diğer taraftan bölgesel krizlerde kendisi ile birlikte hareket etmesini temin etmek için ekonomik imkânlarını seferber etmiş, uzun vadede Ürdün monarşisinin istikrarını sağlamak için Ürdün'ü KİK sistemine adapte etmeye çalışmıştır (Helfont, Helfont, 2012, 83; Steinberg, 2014, 17-18).

Arap Baharının Tunus'ta başladıktan kısa bir süre sonra Mısır'a sıçraması ve yaygın sokak hareketleri sonrası Mübarek rejiminin devrilmesi ile sonuçlanması İbn Suud rejimi açısından hem önemli bir tehdidin hem de önemli bir fırsatın açığa çıkmasına yol açmıştır. Mısır gibi büyük bir gücün sokak hareketleri ile sarsılması İbn Suud rejiminin önüne Kızıldeniz bölgesinde jeopolitik üstünlüğünü tesis edecek geniş bir alan açmıştır. Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı dünya ticareti için önemli bir güzergah olduğu kadar İbn Suud rejiminin ekonomik istikrarı açısından da önemli bir güzergâhtır. İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki jeopolitik ve askeri üstünlüğünü petrol ihracatı için önemli bir tehdit olarak kabul eden rejim uzun yıllardır petrol ihracatı için Kızıldeniz güzergahına zaten yatırım yapmaktaydı (Al-Maghafi, 2012, 88; Gause, 2011, 175; Quandt, 2010, 16). Aynı zamanda son dönemde ekonomisini petrole bağımlılıktan kurtarmak isteyen İbn Suud rejimi Kızıldeniz kıyısına büyük yatırımlar yaparak bölgeyi önemli bir turizm merkezi haline getirmeyi planlamaktadır. Her iki durumda da Kızıldeniz İbn Suud rejiminin ekonomik güvenliği açısından oldukça önemli bir güzergahtır.

İbn Suud rejimi için Kızıldeniz jeopolitiğini önemli kılan diğer bir husus İran'ın uzun zamandır bölgede bir köprübaşı elde etme çabasıdır. 2008-9 yıllarından itibaren nükleer programı nedeniyle uluslararası yaptırımlara maruz kalan ve yalnızlaşan İran, Sudan, Eritre, Cibuti gibi ülkeler ile imzaladığı anlaşmalar sayesinde bir taraftan uluslararası yalnızlığından kurtulmaya diğer taraftan ekonomik kazançlarını artırmaya çalışmıştır. İran bölgede kurduğu ittifaklar sayesinde dünyanın en önemli deniz yollarından biri olan Bab el-Mendeboğazı yakınlarına yerleşebilecek ve burada kurduğu deniz üsleri sayesinde Levant bölgesindeki müttefiklerine (Hizbullah, Hamas, İslami Cihat) silah ve lojistik destek sağlayabilecektir. Aynı zamanda İran bölgede edindiği köprübaşı üzerinden Yemen'de Husileri kolayca destekleme imkânına kavuşmuş olmaktadır. Mısır gibi büyük bir gücün Arap Bahar sürecinde ulusal gücünde yaşanan aşınma başta Afrika Boynuzu ülkeleri olmak üzere bölgede önemli bir güç boşluğunun oluşmasına yol açmıştır. Hem oluşan bu güç boşluğu hem de İran yönetiminin 2008 sonrası bölge ile kurmak istediği yakınlık İbn Suud rejimini Kızıldeniz jeopolitiğine çeken unsurlar olmuştur. İbn Suud rejimi Mısır'ın ulusal gücünün aşındığı bu süreçte etki alanını Kızıldeniz ve Afrika Boynuzu ülkelerinde artırma fırsatları yakalamıştır.

2010 yılını takip eden süreçte bölgede yaşanan gelişmelerin neden olduğu diğer bir güç boşluğu Körfez bölgesinde oluşmuştur. 2003 yılındaki ABD işgalini takip eden süreçte peş peşe yaşanan üç önemli gelişme Körfez bölgesinde İbn Suud rejimi için tehditler ve fırsatlar de içeren bir güç boşluğuna yol açmıştır. Bu üç gelişme; 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgal edilerek bölgesel güç dengesinden çıkarılması, 2010 sonrası ABD'nin bölgeden asker çekmesi sonucu Irak'ın İran nüfuzuna girmesi, Arap Baharı sürecinde bölgedeki önemli Suudi müttefiki rejimlerin yaşanan sokak hareketleri ile zayıflaması ve ABD yönetiminin bu gelişmeler olurken Körfez güvenlik mimarisindeki katkılarını azaltma eğilimleri.

Körfez bölgesindeki üç önemli güçten biri olan Irak (diğerleri S. Arabistan ve İran) 2003 yılındaki ABD işgalini takip eden süreçte ulusal gücünde yaşanan aşınmaya bağlı olarak bölgesel güç dengesinden çekilmiş oldu. İran karşısında İbn Suud rejimi için tampon vazifesi gören Irak'ın bölgesel güç dengesinden çekilmesi, tüm Ortadoğu bölgesinde olduğu gibi Körfez bölgesinde de İbn Suud rejiminin elini zayıflatan bir sonuca yol açmıştır. Özellikle 2010 yılını takip eden süreçte ABD'nin Irak'tan askerlerini çekmeye başlaması ve Irak'ın İran nüfuzuna girmesi İbn Suud rejiminin Körfez bölgesindeki pozisyonunu iyice zayıflatmıştır. İran rejimi Irak yönetimi üzerindeki nüfuzunu kullanarak bir taraftan Bereketli Hilal'e tahakküm etmeye çalışırken diğer taraftan Körfez bölgesini doğal yayılma alanı olarak görmeye başlamıştır. Suudi petrol kaynaklarının Körfeze kıyı Doğu Vilayetinde olması ve bu bölge nüfusunun büyük oranda Şiilerden oluşması Körfez bölgesini İbn Suud rejiminin ekonomik güvenliği açısından hayati önemde kılmaktadır. İran tarafından bölgede yaşan bir güç boşluğundan yararlanarak teşvik edilen devrimci bir dalga bölgede Suudi müttefiki rejimleri (Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn) devirebileceği gibi ülkenin Doğu Vilayetinde zaten var olan ayrılıkçı fikirleri besleyip İbn Suud rejiminin petrol gelirlerinden mahrum kalmasına yol açabilir (Huwaidin, 2015, 72).

Arap Baharı sürecinde Körfez bölgesindeki tüm sokak hareketlerinin bölgede yaşayan memnuniyetsiz Şii nüfus tarafından icra edilmesi bölge genelinde Suudi müttefiki rejimlerin zayıflaması ile sonuçlanmıştır. S. Arabistan'ın Doğu Vilayetinde, Bahreyn, Umman vs. gibi birçok yerde ayaklanma girişiminde bulunan Şiilerin İran tarafından himaye ve destek görmesi, İran'ın tıpkı Levant bölgesinde yaptığı gibi kendi taraftarlarından müteşekkil militarist örgütlenmeler oluşturma girişimleri bölgede ciddi bir güç ve güvenlik boşluğuna neden olmuştur (Aras, Falk, 2015). Tüm bu gelişmeler yaşanırken ABD yönetiminin Körfez güvenliğine dair uzun yıllardır yüklendiği güvenlik taahhütlerinden kurtulma girişimleri, ve ABD dışındaki hiçbir küresel gücün Körfez güvenliğini sağlama motivasyon ve kapasitesine sahip olmaması (Kinninmont, 2015, 5-6) İbn Suud rejimini Körfez bölgesinde kendi lehine bir jeopolitik üstünlük tesis etmeye zorlamıştır.

5. ARAP BAHARI SÜRECİNDE S. ARABİSTAN’IN İDDİALI (ASSERTİVE) DIŞ POLİTİKASI

5.1. Giriş

Arap Baharı sürecinin bölgede yarattığı sarsıntı bölgenin en önemli statükocu gücü olan İbn Suud rejimi için yeni birtakım tehditler ve fırsatlar açığa çıkarmıştır. Geleneksel olarak İbn Suud rejimi, riskleri çeşitlendirerek, rakipleri ile askeri çatışmalardan kaçınarak, diplomasi ve parasal gücünü kullanarak “sahnenin arkasında” hareket etmeyi dış politika yöntemi olarak belirlemiş, güçlü düşmanlarla karşılaştığında çatışmadan kaçınarak para ve arabuluculuk faaliyetleri ile nüfuzunu korumayı tercih etmiştir. Bölgesel güçlerden birinin (İran, Irak, Mısır) bölgede hegemonya kurmasını kendi güvenliği açısından tehdit olarak kabul eden İbn Suud rejimi, ekonomik açıdan bir süper güç olmasına rağmen Ortadoğu bölgesinde hegemon olmak için gereken nüfus yapısına, askeri kabiliyetlere, ideolojik cazibeye sahip olamadığından bölgede bir hegemonya kuramamıştır. Aynı zamanda bünyesinde taşıdığı zayıflıklar sebebiyle kendi liderliğinde olsa dahi, içinde eriyeceği endişesiyle, bir hegemonya bloğunun içinde yer almaktan kaçınmış, sahip olduğu kaynakları kullanarak bu güne kadar bölgede kendisi için tehdit oluşturacak hegemonik bir bloğun oluşmasını engellemeye çalışmıştır (Guzansky, 2011, 60-63; Piesse, 2014, 6-7).

Arap Baharı sürecinde bölge genelinde yaşanan birtakım gelişmeler Suudi güvenlik ve dış politika öncelikleri açısından önemli tehditler ve fırsatlar yaratmıştır. Söz konusu riskleri bertaraf etmek ve fırsat alanlarından yeterince istifade edebilmek için ülkenin dış ve güvenlik politikası bu süreçte yeniden formüle edilmiştir. Bu sayede hem süreç içerisinde rejimin içinde bulunduğu güvensizlik sorunu ile baş edilmeye hem de bölge genelinde oluşan güç boşluklarından yararlanılarak kendi lehine jeopolitik bir üstünlük tesis edilmeye çalışılmıştır.

İbn Suud rejimini geleneksel dış politikasından ayrılarak iddialı (assertive) bir dış politikaya yönelmesi küresel, bölgesel ve ülke içinde meydana gelen gelişmeler ile bağlantılıdır. Bölgesel düzlemede meydana gelen gelişmeler 2010 yılı sonlarında başlayan ve Arap Baharı olarak isimlendirilen sokak hareketleri ile yakından ilgilidir. Bu süreçte süreçte bölge genelinde Suudi müttefiki rejimler (Tunus, Mısır, Yemen) yıkılmış, Bahreyn rejimi sokak hareketleri ile sarsılmış, Suudi Doğu Vilayetinde isyanlar çıkmış, Suriye, Yemen ve Libya gibi ülkelerdeki sokak hareketleri iç savaşa evrilmiştir. İran’ın Arap Baharının yarattığı sarsıntıdan da istifade ederek Bereketli

Hilal, Güney Arabistan ve Körfez bölgesinde jeopolitik gücünü konsolide etmesi, kendine bağlı militarist yapılanmalar (Hizbullah, Ensarullah Hareketi, Haşd-i Şabi.) oluşturmaları İbn Suud rejiminin güvenliğini tehlikeye atmıştır. Arap Baharının oluşturduğu sokak hareketlerinin İŞİD, Müslüman Kardeşler gibi İbn Suud rejimine muhalif ideolojik yapıları beslemesi ve bu yapılanmaların başta S. Arabistan olmak üzere bölge genelinde geniş bir sosyal tabanı kontrol edebilme becerileri rejim açısından diğer bir güvenlik riski teşkil etmiştir (Colombo, Ragab, 2017, 1-2)

Küresel düzlemde meydana gelen gelişmeler ise ABD-İbn Suud ilişkileri ve ABD yönetiminin dış politika önceliklerindeki değişimle ilgilidir. Hidrokarbon teknolojisinde yaşanan değişimler ile ABD'nin bölge petrolüne bağımlılığının ortadan kalkması, "Pivot" stratejisi ile ABD'nin yönünün Asya'ya dönmesi, İbn Suud rejimini, kuruluşundan beri güvenliğini garanti eden en önemli dış destekten mahrum bırakma potansiyeli taşımaktadır. ABD yönetiminin bölgedeki müttefiklerine Körfez güvenliğini sağlama konusunda yük paylaşımı yapmaya ve daha fazla sorumluluk alma konusundaki baskı ve telkinleri İbn Suud rejiminde ABD'nin bölgeden ayrılacağı kanaatini güçlendirmiştir (Blankenship, Miles 2016; Colombo, Ragab, 2017, 1-2). ABD yönetiminin nükleer müzakereler ile İran ile yakınlaşması ve İran'a uygulanan uluslararası yaptırımların gelecekte kademeli olarak kalkacak olması İbn Suud rejimini bölgede daha fazla izole olma tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır (Piesse, 2014, 3).

İbn Suud rejiminin dış politikasında meydana gelen değişimin rejimin gücündeki nispi artış, bölgede jeopolitik üstünlük tesis edebileceği güç boşlukları, ülkede liderlik kurumunda yaşanan değişim ve hanedan içi bölünmeler ile Arap Baharı sürecinde ülkede yaygınlaşan rejim karşıtı eğilimler ile alakası bulunmaktadır.

Bu dönemde İbn Suud rejiminin dış politikası üç temel hedefi gerçekleştirmeye odaklanmıştır; İran'ı dengelemek, bölgede İbn Suud'u ve müttefiklerini tehdit eden dinsel radikalizmle/aşırılıkla mücadele etmek ve mümkün olursa bölgenin lideri olmak. İbn Suud rejimi bu dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için daha önce başvurmadığı yeni birtakım yöntemler kullanmış, bir taraftan rejimin güvenliğini artırmayı hedeflerken diğer taraftan etki alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu bölümde İbn Suud rejiminin başvurduğu dört yeni dış politika yöntemine değinilecektir; doğrudan askeri müdahaleye dayanan dış politika, güvenlik çeşitlendirmesi, askeri temelli ittifak blokları oluşturma ve ekonomiyi petrole bağımlılıktan kurtarma.

Arap Baharının oluşturduğu karmaşa ortamında dış politikasında radikal değişiklikler yapan İbn Suud rejimi için bu süreçte olası dört opsiyon bulunmaktadır;

- ABD yönetimini yeniden İbn Suud rejiminin güvenliğinde aktif bir rol almaya ikna etmek,
- Kendisi bölgede hegemon olarak kendi güvenliğini ve bölge güvenliğini tek

başına sağlamak,

- ABD dışında başka küresel dış koruyucular (Rusya, Çin) bulmak,
- Esnek bir dış ve güvenlik politikası benimseyerek her sorunlu alanda farklı bir güç ile ittifak kurmak (Szalai 2017, 7-13).

Tüm bu opsiyonlar içerisinde en olası seneryo İbn Suud rejiminin ekonomik ve askeri kapasitesini mümkün olduğu kadar artırarak kendi güvenliğini ve bölgedeki müttefiklerinin güvenliğini sağlamak için inisiyatif almak ve ABD yönetimi ile yakınlığı sürdürerek ABD’yi tekrar rejimin güvenlik garantörü olamaya ikna etmektir (Szalai, 2017, 13).

5.2. Doğrudan askeri müdahaleye dayalı dış politika

Geleneksel Suudi dış politikasının temel prensibi olan “rakiplerle askeri karşıtlıklardan kaçınma” ilkesi Arap Baharının dost ve müttefik rejimleri devirmesi ile birlikte radikal bir değişime uğramıştır. İbn Suud rejimi kuruluşundan bugüne ilk defa çıkarlarını korumak için kendi askeri unsurlarına dayanarak bölgesel bir krize müdahale etmiştir. Bu müdahalenin rejimin içerideki mevcut kırılma noktalarını artırmasından ve kendisini Körfez bölgesinin en güçlü aktörü olan İran ile karşı karşıya getirecek olmasından da çekinmemiştir.

Arap Baharı sürecinde sokak gösterileri Bahreyn’e sıçrayıp Suudi müttefiki el-Halife rejimi devrilme riski ile karşı karşıya kalınca ve Yemen’de de Suudi yanlısı rejim çöküp İran tarafından da desteklenen Husi milisler ülkenin önemli kentlerinde kontrolü ele geçirdiklerinde İbn Suud rejimi askeri güç kullanma seçeneğine başvurmuştur. Her iki olayda da Suudi askeri unsurları ülke tarihinde ilk defa ulusal sınırların ötesinde varlık göstermiş ve bölgedeki en ciddi rakibi İran’a ve İran destekli unsurlara askeri bir cevap vermiştir. Üstelik Bahreyn ve Yemen müdahaleleri, İbn Suud rejiminin, ülkenin Doğu Vilayetinde rejime isyan eden Şiileri bastırma girişimleri ve Suriye’de İran yanlısı Esat rejimine karşı savaşan taraflara sağlanan destek ile aynı zamana denk gelmiştir. İbn Suud rejiminin geleneksel dış politikasından ne kadar uzakta olduğunu en iyi anlatan ifade veliaht prens Muhammed bin Selman’ın; “Savaşın Suudi Arabistan’a ulaşmasını beklemeden İran’ın sınırları içerisinde gerçekleşmesi için çalışacağız”²⁸⁵ şeklindeki açıklamalarıdır²⁸⁶. İbn Suud rejiminin, içerden ve dışarıdan çok boyutlu tehditlerle karşı karşıya iken Bahreyn ve Yemen’e düzenlediği askeri operasyonlar, Suriye’de İran yanlısı rejimi devirmek için muhalefete sağladığı imkânlar iddialı bir dış politika olduğu kadar rejim açısından riskler de barındırmaktadır.

²⁸⁵ <https://www.cnnturk.com/dunya/iran-ve-suudi-arabistan-arasinda-neler-yasandi>.

²⁸⁶ Veliaht prensin Mayıs 2017’de yaptığı bu açıklamadan yaklaşık bir ay sonra İran’da Parlamento binası ve Humeyni’nin mezarı yakınlarında 12 kişinin öldüğü ve 42 kişinin yaralandığı silahlı saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bkz. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/iran-meclisi-ve-humeyni-turbesinde-saldiri,vv_cGEQtCkas2cNMpnG-EA

İbn Suud rejimini bölge genelinde askeri opsiyonu ön plana çıkaran bir dış politikaya zorlayan süreç küresel, bölgesel dinamikler ve rejimin kendi iç çelişkileri ile yakından alakalıdır. Her üç düzlemde meydana gelen önemli gelişmeler rejim için tehditler ve fırsatlar barındırmaktadır. Arap Baharı sürecinde rejimin geleneksel dış politika karakteristiği ile bağdaşmayan olağanüstü cesur ve riskli kararlar alarak iddialı bir dış politikaya yönelmesi algıladığı tehditlerin ciddiyeti ve fırsatların büyüklüğü ile orantılıdır (Ezz, 2016, 2-3).

Ekonomik, politik ve jeopolitik önemi nedeniyle Bahreyn İran ve S. Arabistan arasında en önemli rekabet alanlarından birini temsil etmektedir. İbn Suud rejimi Bahreyn’de yaşanan iç karışıklıkların, Şiilerin ülke nüfusunun %70’ini oluşturması ve ülkedeki Şiiler üzerindeki İran etkisinden hareketle, İran tarafından provoke edildiğini savunmaktadır. Ülkede Şiiler arasında yüksek olan işsizlik oranları, Şiilerin inanç ve ibadet özgürlüklerinin kısıtlanması, en önemlisi de Şiilerin ülke yönetiminden dışlanması rejime karşı biriken öfkelerinin en önemli sebebi olarak görülmektedir (Friedman, 2012, 79-81; Nuruzzaman, 2016). Ancak, ilgili bölümde de detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi, İbn Suud rejiminin Bahreyn’deki gösterilerin arkasında İran’ın olduğu iddiası ispata muhtaçtır. Şu bir gerçektir ki Bahreyn’deki gösterileri başlatan güç de, muhalefeti yönlendiren güç de İran değildir. İranlı yetkililerin medya üzerinden yaptığı destek açıklamalarının dışında İran’ın sokak hareketlerine yönelik bir desteği/müdahalesi (iletişim, finansal bağlantılar veya diğer istihbarat bulguları) kanıtlanamamıştır (Kinninmont, 2012, 10-15).

Bahreyn’i krallığın savunma dairesinin dış halkası olarak gören İbn Suud rejimi açısından Bahreyn’de rejimin istikrarı aynı zamanda Körfez bölgesinin güvenliği için de kaçınılmazdır (Pollack, 2014, 6-8). Bu yüzden İbn Suud rejimi, Şiilerin protestolarının Bahreyn rejimine karşı göz ardı edilemeyecek kadar ciddi bir tehdit haline gelmesi üzerine Bahreyn rejimini desteklemek için müdahale etmek zorunda kalmıştır. 2011 yılının Mart ayında ana omurgasını Suudi askerlerin oluşturduğu²⁸⁷ KİK üyelerinin de katkı verdiği Yarımada Kalkan Gücü (Peninsula Shield Force) Kral Fahd köprüsünden geçerek Bahreyn rejiminin Şii isyancılar tarafından devrilmesine engel oldular (Ezz, 2016, 2). Suudi askerleri Bahreyn’deki isyancılarla direkt çatışmaya girmek yerine daha çok kritik kamu balinalarının güvenliğini sağlamak üzere konuşlandılar. Dolayısıyla Bahreyn’e dönük Suudi müdahalesi gerçek bir askeri operasyondan ziyade küresel ve bölgesel mesajlar içeren sembolik değerde bir operasyon olarak kalmıştır.

İbn Suud rejiminin bu müdahalesinin birinci hedefi, Bahreyn rejimini güçlendirmeye ve bu şekilde rejimin muhaliflere taviz içeren politik reform yapma zorunluluğunu ortadan kaldırmaya yöneliktir. Çünkü gösteriler Bahreyn rejimini ciddi şekilde sarstığında Bahreyn Emiri İsa el-Halife göstericilere diyalog çağrısı yapmış ve politik reform sözü

²⁸⁷ Bahreyn’e gönderilen Yarımada Kalkan Gücü’nün komutası S. Arabistan tarafından icra edilmektedir.

vermişti. Hâlbuki Suudi müdahalesi sonrası Bahreyn rejimi Suudi askeri desteğinin arkasında olduğundan emin olarak ülkede sıkıyönetim ilan etmiş ve gösterilere içinde tank ve askeri helikopterlerin de olduğu ağır silahlarla çok sert bir şekilde müdahale ederek isyanı askeri tedbirlerle bastırmıştır (Friedman, 2012, 77-79). Bahreyn'e yönelik Suudi müdahalesinden önce de müdahaleden sonra da Bahreyn rejimine yönelen uluslararası diyalog çağrıları Bahreyn rejimini bu yönde cesaretlendiren bir etki yapmıştır. Örneğin ABD'nin, askeri müdahale sonrası, dönemin Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışmanı Susan Rice aracılığıyla sergilediği tavrı İbn Suud rejimi açısından son derece önemli olmuştur (Berg, 2015, 10-15). Rice rejimi ve muhalifleri diyaloga çağırın ve kısıtlı da olsa reform içeren bazı düzenlemelerin yapılmasını talep eden bir açıklama yapmıştır;

Bahreyn'le bölgede uzun zamandır devam eden bir ortaklığımız var. Beşinci Filomuza ev sahipliği yapan istikrarlı bir Bahreyn, Birleşik Devletler için büyük stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle hem ilkelerimize hem de güvenliğimize, hükümetle muhalefet arasındaki ulusal uzlaşma için baskı yaparak hizmet ediyoruz. Her iki tarafta da dini bölünmeleri keskinleştiren veya şiddeti tırmandıran eylemleri cesaret kınıyoruz. Ayrıca, askeri yardımımızda yer alan bazı kesimleri dâhil somut adımlarla hükümeti sivil toplum kısıtlamalarını kaldırmaya, muhalefet üyelerine hukukun üstünlüğüne uygun davranmaya ve kasıtlı bir reform sürecine girmeye çağırıyoruz²⁸⁸.

İşte İbn Suud rejiminin 14 Mart 2011 tarihinde Bahreyn'e yaptığı askeri müdahale içeriden ve dışarıdan yükselen diyalog çağrılarını Bahreyn rejimi açısından anlamsızlaştırmış, rejimi muhaliflerle masaya oturarak politik taviz içeren reformlar yapma zorunluluğundan kurtarmıştır.

İkinci olarak İbn Suud rejimi, İran'ın bölge güvenliğine yönelik tüm tehditlerine, statükoyu değiştirmeye yönelik tüm girişimlerine askeri seçenekler dâhil olmak üzere topyekûn karşılık verileceğini göstermeye çalışmıştır²⁸⁹. İran'a verilen başka bir mesaj da Körfezdeki Suudi nüfuz alanından uzak durması yönünde olmuştur (Dorsey, 2016, 357-60). Bu müdahale ile İbn Suud rejimi Bahreyn'deki rejim karşıtı isyana İran'ın askeri olarak müdahale etme ihtimalini de ortadan kaldırmış, Körfez bölgesindeki diğer Şeyhliklere dönük benzeri bir İran yayılcı politikasının tıpkı Bahreyn'de olduğu gibi askeri tedbirler ile karşılanacağını mesajı verilmiştir.

Bahreyn'e yapılan askeri müdahalenin üçüncü mesajı İbn Suud rejimine muhalif olan Doğu Vilayetindeki Şiilere yöneliktir. İbn Suud rejimi Bahreyn müdahalesi ile muhalif Suudilere rejimin hiçbir şekilde rejim karşıtı gösterilere müsamaha göstermeyeceğini, gerekirse gösterilere en sert bircimde müdahale edeceği mesajını vermiştir. Aynı şekilde İbn Suud rejimi, Suudi vatandaşı Şiilerin kendilerinin güçlü bir komşu (İran) tarafından himaye edildikleri varsayımlarını Bahreyn müdahalesi ile ortadan kaldırmak istemiştir.

²⁸⁸ <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/12/04/remarks-national-security-advisor-susan-e-rice-human-rights-advancing-am> (Son erişim 10.04.2018).

²⁸⁹ Bahreyn'de gösteriler yoğunlaştığında İran tarafından domine edilen bölgedeki bazı basın yayın organları "Suudiler Bahreyn'e müdahale ederlerse İran'ın da Bahreyn muhalefetine destek olmak için askeri müdahalede bulunacağı" şeklinde analizler yayınlamaya başlamışlardır (Friedman, 2012, 79).

Bahreyn'e dönük müdahalenin dördüncü mesajı İran'ın peşine takılma ihtimali olan küçük Körfez Şeyhliklerine yöneliktir. İbn Suud rejimi Körfezi kendi nüfuz alanı olarak gördüğünü ve bu nüfuz alanına bölgesel bir rakibin müdahalesinin -bölgedeki Körfez Şeyhliklerinin rızası ile bile olsa- kabul edilemez olduğu mesajını vermiştir. Özellikle 2010 yılında ABD'nin Irak'tan asker çekmesi ile birlikte Irak'ı nüfuzuna alan İran'ın Körfezde oldukça güçlenmiş olması bazı Körfez Şeyhliklerini²⁹⁰ İran ile yakın ilişki geliştirmeye zorlamıştır (Kinninmont, 2015, 9-12). İran-Körfez Şeyhlikleri yakınlaşmasının iki taraf arasındaki güç asimetrisinin bir sonucu olarak kısa süre sonra Körfezin İran etkisine düşmesi ile sonuçlanabileceğini değerlendiren İbn Suud rejimi bu durumun kabul edilemez olduğunu Bahreyn'e dönük askeri müdahale ile bir kez daha hatırlatmış oldu. Son olarak da bu müdahale ile ABD yönetimini bölgesel güvenlik konularında²⁹¹ İbn Suud rejimi ile birlikte hareket etmeye ikna etmeye çalışmıştır (Friedman, 2012, 83-85).

Bahreyn'e yönelik askeri müdahale ile hemen hemen aynı günlerde Suudi askeri kuvvetleri Doğu Vilayetinde Şiileri çıkardığı isyanı kanlı bir şekilde bastırmak için sokak çatışmalarına katılıyorlardı. İbn Suud rejimi, Şii vatandaşlarının gösterilerinin arkasında İran ve Hizbullah'ın olduğunu iddia ederek Şiileri "S. Arabistan ile İran'a sadakat arasında" seçim yapmaya çağırdı, İran'a sadakatı seçmeleri durumunda muhalefetin demir yumrukla ezileceği tehdidinde bulundu. Tüm bu önlemlere rağmen Temmuz 2012'de binlerce Şii Katif ve Avamiyye sokaklarına dökülerek "halk rejimin düşmesini istiyor" (Eş-şaab yurid ıskat'en-nizam), "Suud'a ölüm" gibi sloganlar attılar. Güvenlik güçlerinin göstericilere gerçek mermilerle müdahale etmesi üzerine çok sayıda gösterici yaralandı ve öldü. Gösterilere önderlik ettiği gerekçesiyle Ayetullah Nimr Bakır en-Nimr tutuklandı (Steinberg 2014, 11) ve 20 Ocak 2016 günü 47 kişi ile birlikte idam edildi. Bu infaz ülke tarihinde 1979 yılındaki Kâbe baskınından²⁹² sonraki en büyük toplu infazdı. Ayetullah Nimr'in idamı Suudi-İran ilişkilerindeki gerginliği iyice tırmandırmıştır.

İbn Suud rejiminin askeri müdahalede bulunduğu ikinci ülke Yemen olmuştur. 26 Mart 2015 tarihinde başlayan Yemen operasyonunda Bahreyn müdahalesinin aksine Suudi kuvvetleri genellikle hava operasyonları ve kısıtlı kara operasyonları ile Yemen'de

²⁹⁰ Örneğin Dubai emiri Şeyh Muhammed bin Rashid Al Maktoum, İran'a yapılan yaptırımların kaldırılması gerektiğini savunarak "İran komşumuz ve herhangi bir sorun istemiyoruz ... Amerikalılar ile barışmayı kabul ettikleri takdirde yaptırımların kalkmasından herkes yararlanacaktır" demek suretiyle İran ile iyi ilişkiler geliştirme isteğini dile getirmiştir (Kinninmont, 2015, 9). Benzer şekilde Katar'ın da İran ile uzun zamandır yakın ilişkiler geliştirme teşebbüsleri bulunmaktadır. Katar'ın İran ile yakınlaşması Haziran 2017 yılındaki Katar karşıtı bloğun Katar'a uyguladığı blokaj ve ambargoya sebep olmuştur.

²⁹¹ Batının özellikle de ABD yönetiminin Bahreyn müdahalesine sessiz kalmasında İbn Suud rejiminin Libya'ya dönük NATO müdahalesine verdiği desteğin etkili olduğu da söylenmiştir (Rozoff, 2011).

²⁹² 1979 yılında Kâbe'yi basan isyancı Cuheyman el-Uteybi ile birlikte 73 kişi idam edilmiştir.

direkt olarak çatışmalara katılmışlar ve önemli oranda da zayıat vermişlerdir.²⁹³ Husilerin hem karadan hem füzelerle havadan hem de denizdeki Suudi gemilerine düzenledikleri saldırılar İbn Suud rejiminin bölgede uzun sürecek çok boyutlu bir çatışma ortamı ile baş başa kalmasına yol açmıştır (Mason, 2016, 70-75).

Ekonomik ve yeraltı kaynakları sınırlı olsa da Yemen jeopolitik açıdan önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Kızıldeniz ve dünya enerji trafiği bakımından²⁹⁴ Hürmüz'den sonra ikinci önemli nokta olan Bab el-Mendeb²⁹⁵ boğazına hakim bir noktada bulunması ülkeyi İbn Suud rejimi ile İran arasındaki jeopolitik mücadelenin merkezine taşımıştır. İran Hürmüz'deki direkt kontrolüne ek olarak Bab el-Mendeb üzerinde dolaylı bir kontrol sağlayarak uluslararası petrol piyasasındaki etkisini artırmak ve Levant bölgesindeki taraftarları ile deniz bağlantısı sağlamak istemektedir. Yemen'in kendi nüfuzuna almak İran'a Ortadoğu'da statükoyu değiştirebilecek ve bölgesel hegemonya kurabilecek bir güç sağlayabilir (Manjang, 2017, 52-53; Munteanu, 2016, 12). Bu yüzden İran, Devrim Muhafızlarını Yemen'de savaşan Husileri eğitmek üzere görevlendirmiş, Husilere, kısıtlı da olsa, silah ve lojistik destek sağlayarak bölgedeki etkinliğini artırmaya çalışmıştır (Chen, 2017, 51). Özellikle son yıllarda İran Yemen'deki Husi milislere Bab el-Mendeb boğazı ve Kızıldeniz bölgesindeki deniz trafiğini tehdit edecek füze sistemleri sağlamıştır (Shay, 2016b, 1-2). Husilerin Yemen'de ilerleyişi Tahran tarafından dikkatle izlenmiş ve birçok kez takdir edilmiştir. Sana Husiler tarafından ele geçirildiğinde Hamaney'in danışmanı Ali Ekber Velayeti "Hizbullah'ın Lübnan'da üstlendiği rolü, Ensarullah'ın da Yemen'de üstlenmesini umut ediyorum"²⁹⁶ diyerek İran'ın açık desteğini ifade etmiştir. Her ne kadar İran her platformda Husilere olan desteğini açıkla sa da İran'ın Husiler'e ginderdiği silah ve mühimmat sınırlı kalmış, uzun süre devam eden bir iç savaşı sürdürmeye yetecek oranda olmamıştır. Bu yüzden Husilerin İran tarafından kontrol edildiği iddiası da abartılıdır. Husiler daha çok silahlarını Yemen Ordusunun rüşvetçi görevlilerinden ve Yemen'deki karaborsadan temin etmektedirler (Semin, 2015, 2).

Yemen'de devlet sisteminin çökmesinin en önemli sonuçlarından biri de el-Kaide terör örgütünün ülkenin güneyinde etkinliğinin artmasıdır. Nitekim 2014 yılında el-Kaide Hadramevt kentinde şeriat devleti ilan etmiş ve Mukalla limanını ele geçirmiştir. Uluslararası terörist yapıların Yemen'de yuvalanmasında kötü sosyo-ekonomik koşullar kadar çöken merkezi otoritenin²⁹⁷ de büyük büyük rolü bulunmaktadır (Al

²⁹³ <http://www.aksam.com.tr/dunya/yemende-3-ayda-50-suudi-asker-oldu/haber-649838>. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemendeki-olu-sayisi-64e-yukseldi>.

²⁹⁴ Bab el-Mendeb boğazında günlük 4.7 milyon varil petrol taşınmaktadır.

²⁹⁵ Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusu'nu Akdeniz'e bağlayan ve 29 km genişlikte olan Bab el-Mendeb boğazının bir yakasında Yemen diğer yakasında ise Eritre ve Cibuti bulunmaktadır (Shay, 2016b, 1).

²⁹⁶ <http://www.gazetevatan.com/yemen-de-husiler-siyasi-hedeflerine-kavusuyor-719530-dunya/>

²⁹⁷ 2009 yılında el-Kaidenin Yemen'de 300 savaşçısı varken 2014 yılında bu rakam 10.000'e çıkmıştır. Bu rakamın 2016 yılında 20.000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Council on Foreign

Faysal, 2013, 3-5; Munteanu, 2016, 8).

Yemen'in daha çok kuzey (Suudi sınırlarına yakın) bölgesinde yaşayan bir azınlık olarak Husiler, Şia'nın bir kolu olan Zeydilik'e mensupturlar. Adları her ne kadar İran ile anılsa da²⁹⁸, Husiler, İran Şiiliğinden çok Sünniliğe yakındırlar (Ezz, 2016, 5-6). Ancak ortak jeopolitik çıkarları Husileri İran ile birlikte hareket etmeye teşvik etmektedir. İran bölgede ABD ve Suudi etkinliğine karşı çıkarken Husiler de Sana'da ABD-Suudi destekli Hadi hükümetine karşı çıkmaktadırlar (Laub, 2016, 3-6). İlgili bölümde detaylı bir şekilde değinildiği üzere son dönemde yükselen Yemen milliyetçiliği İbn Suud rejimini en büyük düşman olarak kabul etmektedir.

İbn Suud rejimi bölgede ABD askeri varlığını azalmasına paralel olarak 2009'dan itibaren Kuzey Yemen'deki İran yanlısı Husi milislere karşı küçük askeri operasyonlar düzenlemekteydi. Arap Baharının getirdiği kargaşayla Yemende Suudi müttefiki Ali Abdullah Salih hükümeti sokak gösterileri ile sarsıldığında İbn Suud rejimi Yemen'in kaosa düşmesini önlemek için, Ali Abdullah Salih'in yetkilerinin barışçıl bir şekilde yardımcısı Mansur el-Hadi'ye devrini önerdi (Bastaoros, 2015, 41-43). Ülkede 2011 yılından beri sürdürülen Ulusal Diyalog çabaları sonuç vermeyince Husiler devrik lider Salih'in güvenlik kuvvetleri içerisindeki eski bağlantılarının da yardımıyla 2014 yılında başkent Sana'yı ele geçirdiler. Böylece 2000'li yılların başlarında Yemen'in kuzey bölgesi olan Sa'ada bölgesinde Şii Zeydilerin politik ve kültürel ayrımcılığına karşı marjinal bir protesto hareketi olarak doğan Husiler, Yemen'in de-facto yöneticileri oldular. Husi hareketinin bu öngörülemez büyümesinde İbn Suud rejiminin Sa'ada bölgesindeki selefi yapıları finansal olarak desteklemesinin önemli payı bulunmaktadır. Başkent Huseriler tarafından ele geçirilmesini takiben ülkenin uluslararası arenada kabul görmüş başkanı Hadi, Sana'dan ayrılarak kuzeydeki Aden şehrine yerleşti ve burayı ülkenin geçişi başkenti olarak ilan etti. Ancak 2015 yılı başlarında Husiler Aden'e yönelip burayı da ele geçirme teşebbüsünde bulununca tüm ülkenin kontrolünün Huserilerin eline geçmesi tehlikesi baş gösterdi (Chen, 2017, 50; Popp, 2015, 2-3).

Huseriler, Sana ve Taiz gibi önemli şehirleri ele geçirmeye başladıklarında İbn Suud rejimi, taraftarları üzerinden yürüttüğü çatışmayı yeterli bulmadı ve kendi askeri unsurlarını sahaya sürdü. Mart 2015 tarihinde ana omurgasını İbn Suud rejiminin oluşturduğu ve KİK ülkeleri ile birlikte Pakistan, Mısır gibi bölgenin güçlü devletleri tarafından desteklenen "Kararlılık Fırtınası" isimli uzun süreli bir hava operasyonuna başladı (Munteanu, 2016, 8; Ulrichsen, 2017). Operasyona Suudiler 100 savaş uçağı

Relations, "Al-Qaeda in the Arabian Peninsula", Policy Brief, 19 March, 2015.

²⁹⁸ Kimi analistler Huserilerin Salih ve Hadi hükümetlerine karşı isyanının İran'ın provoke etmesinden ziyade yönetimin sergilediği hukuksuzluklara, yolsuzluklara karşı öfkenin bir sonucu olarak gördüler. 2014 yılında Hadi hükümetinin İMF baskısıyla uygulamaya koyduğu sübvansiyonları kaldırma politikası zaten kötü ekonomik koşullarda yaşayan Yemenlileri yeniden sokaklara dökmüştür (Munteanu, 2016, 9).

ve 150 bin kara, deniz birliği ile katılırken BEA 30, Kuveyt 15, Bahreyn 15, Katar 10, Ürdün 6, Fas 6 ve Sudan 3 savaş uçağı ile katılmıştır. Mısır ise 4 savaş gemisi ile denizden blokaj uygulamasına katılmıştır. Yemen'e yönelik bir kara operasyonu da düzenlenmek planlanmış ancak Pakistan ve Mısır gibi güçlü kara kuvvetlerine sahip ülkelerin İbn Suud rejimine gereken desteği vermemesi üzerine bu plandan vazgeçilmiştir (Laub, 2016, 4; Sial, 2015, 3-5).

Yemen'e dönük Suudi müdahalesinin öncelikli amacı Suudi taraftarı Hadi hükümetinin tekrar ülkede kontrolü ele alması ve İran tarafından da desteklenen Husi isyanının bastırılmasıdır (Popp 2015, 3-5). İkinci olarak İbn Suud rejimi Suriye ve Irak'ta İran karşısında kaybettiği jeopolitik üstünlüğü Yemen üzerinden telafi etmeye çalışmaktadır. 2000'li yılların başından beri aşınan jeopolitik üstünlüğünü bölgeye dönük direkt askeri müdahale ile tekrar kazanmak istemektedir (Al-Rasheed, 2015, 19; Gause, 2014, 18-23). Üçüncü olarak ülkenin Hürmüz'den sonra en önemli petrol güzergahı olan Kızıldeniz'deki jeopolitik üstünlüğü ele geçirerek İbn Suud rejiminin ekonomik güvenliğine yönelik bir İran tehdidini önlemeyi amaçlamaktadır. Dördüncü olarak otorite boşluğundan ve kötü sosyo-ekonomik şartlardan beslenen aşırılık yanlısı terörizmin rejime yönelteceği tehdidi sınırları ötesinde bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. Son olarak yükselen İran tehdidi karşısında bölgedeki müttefikleri ile kendi liderliğinde bir koalisyon oluşturarak İbn Suud rejimi bölgesel krizlerde liderlik rolü oynamak istemektedir.

İbn Suud rejimin, Arap Baharı sürecinde Bahreyn ve Yemen'e direkt askeri müdahale dışında Libya ve Suriye'de de rejimi değiştirmek için dolaylı yollardan müdahale etmiştir. İbn Suud rejimi açısından Suriye'de yaşanan iç savaş iki tür tehdit barındırmaktadır; İran'ın Suriye'deki nüfuzunu tahkim ederek tüm Bereketli Hilal bölgesinde güçlenmesi, İŞİD'in Suriye ve Irak'ta İbn Suud rejimine muhalif güçlü bir hilafet devleti kurması (Al-Rasheed, 2015, 18-19).

Suriye'de sokak hareketlerinin başladığı 2011 yılından itibaren İbn Suud rejimi İran'ın ülke nezdinde elde ettiği etkinliği kırmak için belirgin bir çaba içinde olmuştur. Olayların başlangıcında Suriye rejiminin gösterilere sert müdahalesi ve kitlesel ölümlerin yaşanması İbn Suud rejimi tarafından en üst perdeden kınanmış, artan şiddete paralel olarak önce Suudi büyükelçisi ülkeden çekilmiş ve son olarak uluslararası askeri müdahale çağrıları yapılarak meşruiyetini kaybetmiş olan Esat rejiminin devrilmesi desteklenmiştir (Salloukh, 2013, 35-37). Bu dönemde özellikle Washington'un Suriye konusunda hareketsiz kalması İbn Suud rejimi tarafından şiddetle eleştirilmiş, İran nükleer müzakerelerinin anlaşmaya yaklaşılmaması ile Suriye krizi arasında bir bağ kuran İbn Suud rejimi ABD'nin bölgeden çekilerek bölgeyi İran hegemonyasına bırakacağı endişesine kapılmıştır (Echague 2014, 14; Sial 2015, 3-5). Uluslararası yaptırımlar Esat rejimi karşısında politik sonuç almada yetersiz kalınca İbn

Suud rejimi, Suriye muhalefetine silah²⁹⁹ ve para desteği sağlayarak Suriye iç savaşına müdahil olmuştur. İbn Suud rejiminin bu süreçte Katar ve Türkiye'nin Suriye'de Müslüman Kardeşlere olan desteğini (Steinberg, 2015, 22) devre dışı bırakmak için Suriye muhalefeti yeniden yapılandırarak Ahmet Jarba önderliğinde kendisine yakın bir muhalefet bloğu oluşturmaya çalışmıştır (Al Tamamy, 2012, 200). Rejim bölgede uzun zamandır yürüttüğü vekalet savaşında zaman zaman Suriye'ye kendi birliklerini göndermek suretiyle Bahreyn ve Yemen'de olduğu gibi doğrudan müdahale etme niyetini de açıkça dile getirmiştir³⁰⁰ (Dorsey, 2016, 360; Jenkins, 2016, 8). İbn Suud rejiminin ana hedefi Suriye'de kendisine yakın ılımlı bir Sünni hükümet kurulmasını temin ederek Suriye'yi İran'ın etki alanından uzaklaştırmaktır (Steinberg 2015, 22-25). Eğer Suriye'yi İran etkisinden kurtarmayı başaramaz ise, Suriye iç savaşının İran açısından maliyetini artırarak İran'ı yıpratmak ve İran'ın bir süre Körfez bölgesinden uzaklaşmasını sağlamaktır.

İbn Suud rejimi açısından Suriye krizinin oluşturduğu diğer bir tehdit bölgedeki güç boşluğundan yararlanan İŞİD'in Irak ve Suriye'de alan kazanarak güçlü bir hilafet devleti kurma girişimidir. İbn Suud rejimini yozlaşmış ve din dışı olarak kabul eden İŞİD, örgütün S. Arabistan'da da geniş bir taban bulabildiği göz önüne alındığında, bölgede rejim için büyük bir tehdit kaynağıdır (Piesse, 2014, 4-5). İbn Suud rejimi bu yüzden Irak ve Suriye'de İŞİD'e karşı savaşan uluslararası güce önemli oranda katkı sağlamaktadır.

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sonrası askeri müdahaleye dayanan bir dış politika izlemesi rejimin içerde ve dışarıda maruz kaldığı tehditler ve fırsatlarla yakından ilişkilidir. Bahreyn ve Yemen'de askeri güç kullanımı, Suriye ve Libya'da rejim değişikliklerine destek olma ve Doğu Vilayetinde çıkan gösterilerin askeri güç kullanarak sert bir biçimde bastırılması, rejimin geleneksel politikaları ile uyumlu olmayan bir profil sergilediğini göstermektedir.

İran'ın Yemen ve Bahreyn politikalarının anlatıldığı bölümlerde ayrıntılı bir şekilde de ortaya konulduğu gibi İran'ın hem Bahreyn hem de Yemen'deki muhalefete dönük yardım ve destekleri oldukça sınırlı kalmıştır. İran ne Bahreyn'de ne de Yemen'de rejim karşıtı isyanları başlatan güç değildir ve her iki ülkedeki muhalefet üzerinde de ciddi bir kontrolü bulunmamaktadır. Yine ilgili bölümde değinildiği gibi her iki ülkede de rejime yönelen isyan dalgasının sosyal/ekonomik/dinsel haklar ile yakın

²⁹⁹ Kral Salman'ın 2014 yılındaki Pakistan ziyareti sırasında İbn Suud rejimi, bölgesel krizler konusunda Pakistan'ın tam desteğini arkasına almış ve Pakistan ile Suriye muhalefetine uçaksavar ve anti-tank füzeleri de dahil olmak üzere ağır silahlar temin etme konusunda anlaşmalar imzalamıştır (Sial, 2015,, 1).

³⁰⁰ Trump yönetiminin 2018 yılı başlarında ABD askeri varlığını Suriye'de azaltma niyetini beyan etmesi üzerine İbn Suud rejimi uluslararası koalisyonun bir parçası olarak Suriye'ye Suudi askerleri konuşlandırma konusunu ABD yönetimi ile müzakere ettiğini açıklamıştır. Bkz. <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/saudi-talks-troop-deployment-syria-180417193232765.html>. (Son erişim tarihi: 15.05.2018).

alakası bulunmaktadır. Ancak İbn Suud rejimi İran'ın her iki ülkeye -sembolik de olsa- müdahalesini bölgesel çıkarlarını genişletmek için bir fırsat olarak görüp askeri güç seçeneğini devreye koymuştur. Bu yüzden İbn Suud rejiminin Bahreyn ve Yemen'e, dönük doğrudan askeri müdahaleyi de içeren, dış politikasını reaktif iddialı bir dış politika olarak tanımlayabiliriz. Bu süreçte rejimin yöneldiği reaktif iddialı dış politikada yukarıda sayılan gerekçeler kadar rejimin kendi askeri kabiliyetine olan güven de etkili olmuştur.

İbn Suud rejimi içeride ve dışarıda yoğun bir şekilde askeri güç kullanmak suretiyle;

- Bereketli Hilal, Körfez, Afrika Boynuzu ve Kızıldeniz'de İran'ın artan jeopolitik kazanımlarını tersine çevirerek İran'ı dengelemeyi,
- Bölgede İran tarafından statükoyu bozmaya dönük girişimlerin artık daha sert bir karşılık göreceği mesajını vermeyi,
- Bölgede son dönemde yaşanan krizler sebebiyle Irak, Mısır, Suriye ve Libya gibi güçlerin zayıflaması ile oluşan güç boşluklarını doldurmayı,
- Bahreyn ve Yemen'de doğrudan, Suriye'de ise vekilleri aracılığıyla savaşım bölgesel krizlerin çözümünde askeri güce dayalı yöntemlere başvurarak askeri kapasitesine olan güveni göstermeyi,
- İran'ı dengelemek için girdiği jeopolitik mücadeleyi Şii yayılmacılığına karşıymış gibi göstererek içeride rejime muhalifi olan kesimlerin desteğini almayı,
- Barışçıl gösterilere dahi askeri tedbirlerle mukabele ederek içerideki muhalefete rejim karşıtı hareketlere asla müsamaha göstermeyeceği mesajını vermeyi,
- İran karşısında şahin duruş benimseyen yeni yönetim kadrosunun özellikle de ülkenin gelecekteki kralı olması beklenen veliaht prens Muhammed bin Salman'ın içerideki statüsünü güçlendirmeyi hedeflemektedir.

5.3. Askeri temelli ittifaklara liderlik yapma

İbn Suud rejimi, kuruluşundan bugüne toprak bütünlüğünü ve rejim güvenliğini dış güvenlik garantilerine dayandırdığı için uzun vadede etkili bir güvenlik sektörü oluşturmada başarısız olmuştur. Bölgesel bir güç tarafından (Mısır, İran, Irak,) tehdit edildiğinde riyalpolitigi, arabuluculuğu ve yatıştırma politikasını takip eden rejim, bölgesel çapta kendisine yakın güçlerle ittifaklar da kurmuştur. Arap Birliği, İİT, KİK gibi kuruluşların her biri büyük oranda İbn Suud rejiminin inisiyatifi ve katkısı ile kurulmuş yapılardır. Ancak Arap Baharı sürecinde oluşturulmaya çalışılan ittifak sistemleri ile geçmişte oluşturulan ittifaklar arasında belirgin bir niteliksel fark göze çarpmaktadır. Geçmişte kurulan ittifaklar çoğunlukla ekonomik, kültürel işbirliği

temelli siyasal yapılar iken Arap Baharı sürecinde kurulan/kurulmaya çalışılan ittifaklar büyük oranda güvenliği önceleyen askeri temelli ittifaklardır (Bhattacharjee, 2016, 2-5). İbn Suud rejiminin Arap Baharından önce kendi liderliğinde olsa dahi, bölgesel güçlerle askeri bir ittifakın içinde yer almaktan kaçınmıştır. Bunun en önemli sebebi rejimin askeri zayıflığı nedeniyle söz konusu ittifakın kendi aleyhine kullanılabilme ihtimalidir. Ancak Arap Baharının bölgede oluşturduğu krizler, tehdit ve fırsatlara ilaveten rejimin askeri kabiliyetlerine olan güveninde meydana gelen artış, İbn Suud rejimini askeri temelli ittifaklara liderlik etmeye yöneltmiştir.

II. Dünya Savaşından itibaren Ortadoğu bölgesinde ortak savunmayı temel alan yapılanmalar oluşturulmaya çalışılmış ancak bölgedeki devletlerarasındaki güvensizlik ve ortak bir tehdit tanımlamasının olmayışı savunma alanındaki işbirliğini imkânsız kılmıştır. Örneğin 1950 yılında Arap Birliği üyeleri imzaladıkları “Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması” gereğince NATO benzeri bir ortak savunma örgütü kurmayı denemiş, hatta bağımsızlığını yeni kazanan ve Irak tarafından tehdit edilen Kuveyt’e ortak bir birlik bile göndermişler de bu girişimi kısa sürede işlevsiz kalmıştır (Gaub, 2016, 2-4). Benzer şekilde İran devrimi ve İran-Irak savaşının oluşturduğu tehdide karşı KİK bünyesinde 1982 yılında, üyelerin katkı vereceği 5.000 askerden müteşekkil “Körfez Yarımadası Kalkanı Gücü” adında bir ortak savunma gücü oluşturulmuş, fakat bu yapı 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’e saldırısını caydırmakta başarısız olmuştur. Üye ülkeler arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak için kurulan ve ana sözleşmesinde ekonomi, ticaret, finans, iletişim eğitim kültür gibi alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenirken savunma işbirliğinden bahsedilmeyen KİK, bugüne kadar savunma alanında kurumsal bir kapasiteden mahrum kalmıştır (Alajmi, 2014; Gaub, 2014, 5).

Arap Baharının Ortadoğu’da ortaya çıkardığı kargaşaya ilaveten küresel ve bölgesel aktörlerin politikalarında yaşanan değişimler İbn Suud rejiminin güvenliği açısından önemli tehditler ve fırsatlar açığa çıkarmış ve rejimi askeri temelli ittifaklar üzerinden güvenlik ve jeopolitik üstünlük arayışına itmiştir. Bu gelişmelerin en önemlisi hiç şüphesiz İran’ın tüm bölge genelinde kendine bağlı milis kuvvetleri oluşturarak kendi çıkarları için bu unsurları etkili bir şekilde kullanabilme kabiliyetidir. Lübnan’da Hizbullah, Yemen’de Ensarullah (Husiler), Arap Yarımadası’nda Arap Yarımadası Hizbullah’ı, Irak’da Haşd-i Şabi gibi İran destekli unsurların Arap Baharı sürecinde bölge politikalarında etkili bir güce dönüşmesi ve savaş deneyimi kazanmış bu unsurların gelecekte İran’ın başka alanlardaki çıkarları için de kullanabilecek olması bölgede İran lehine zaten var olan güç asimetrisini iyice artıracaktır.

Yukarıda sayılan gelişmeler İbn Suud rejiminin odağını Sünni Müslüman devletler ile ittifaklar kurarak bölgesel güvenlik ağları oluşturmayı hedefleyen siyasal projelere yöneltmiştir. Bu şekilde rejim, siyasi, askeri ve diplomatik olarak gücünü tahkim etmeye çalışmıştır (Dorsey, 2016, 364-66).

Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejimi üç farklı askeri temelli ittifak girişiminde bulunmuştur. Bunlar; KİK bünyesinde “Yarımada Kalkan Gücü”, Arap Birliği çatısı altında “Birleşik Arap Ordusu” ve 40’ı aşkın Müslüman devletin katılımı ile oluşturulan “İslam Ordusu” girişimidir (Bhattacharjee, 2016, 6-7). Bütün bu yapılanmalar büyük oranda İbn Suud rejiminin katkı ve inisiyatifi ile kurulmuş olup İbn Suud rejiminin, rejim güvenliği, toprak bütünlüğü ve bölgesel güvenlik vizyonu ile benzeşen bir vizyonu benimsemiştir. Bu ittifak girişimlerinin yanı sıra İbn Suud rejimi Yemen, Libya müdahalelerinde olduğu gibi belirli bir kriz alanına odaklanmış geçici ittifaklar da oluşturmuş, oluşan ittifaklara katkı sağlamıştır.

Körfez güvenliği, İngiltere’nin 1971 yılında bölgeden çekilmesinden sonra Körfez ülkelerinin en önemli önceliklerinden biri olmuştur. Üyeleri arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla KİK’in kurulması³⁰¹ işte bu hassasiyetin bir sonucudur. Her ne kadar KİK’in kuruluşuna giden süreçte güvenlik öncelikli bir yaklaşım olsa da KİK’in kurucu anlaşmasında askeri işbirliği bahsi ele alınmamış daha çok ekonomi, ticaret, eğitim, kültür ve iletişim alanlarındaki işbirliğine vurgu yapılmıştır (Alajmi, 2014; Al Jabri, 2017, 6). Bu durumun iki temel sebebi bulunmaktadır; ABD’nin bölge güvenliğine dair sağladığı güçlü garantiler ve KİK üyelerinin İran’ı provoke etmekten kaçınmak istemesi. Her ne kadar kurucu anlaşmada bahsedilmese de KİK üyeleri arasındaki askeri işbirliği bölgede artan tehditlere paralellik göstererek -örtülü de olsa- ilerlemiştir.

KİK üyeleri arasındaki askeri işbirliğinin ilk somut ifadesi olarak, İran devrimi ve akabinde başlayan İran-Irak savaşının Körfez bölgesinde yarattığı güvensizliği aşmak için KİK bünyesinde 1982 yılında ortak askeri birlik olarak kurulan “Yarımada Kalkan Gücü” (Peninsula Shield Force)’dür. 5000 askerden müteşekkil ve Suudi bir subayın komutasındaki bu birlik S. Arabistan’ın Irak sınırına yakın Hafr el-Batin bölgesine konuşlandırılmıştır (Alajmi, 2014; Al Jabri, 2017, 3). Yarımada Kalkan Gücünün oluşumunda NATO’nun 5. maddesine benzer bir yaklaşım benimsenmiş, üye ülkelerden birine yapılmış saldırı tüm üyelere yapılmış bir saldırı olarak kabul edilmiştir. Harici bir tehdide (İran) odaklanan Yarımada Kalkan Gücü niteliği ile dar bir vizyona sahip, imkân ve kabiliyetleri itibariyle caydırıcılıktan uzak kalmıştır (Alsiri, 2015, 20-23).

KİK üyelerinin askeri işbirliğine dair tavırları kapsamlı bir güvenlik vizyonundan ziyade refleksif niteliğinin bir sonucu olduğu için (Erboğa, 2016, 24-26) bölgede güvenliğe dair endişeler arttığında askeri işbirliğine dair yaşanan ilerlemeler güvenlik risklerinde bir azalma olduğunda tersine dönmektedir. Örneğin ABD’nin Irak’ı işgal ettiği 2003 yılından önce gerçekleşen KİK toplantılarında Saddam yönetimindeki Irak’ın bölge güvenliği için oluşturduğu tehdide karşı askeri işbirliği güçlü bir şekilde

³⁰¹ KİK’in kurulmasına sebep olan en önemli güvenlik endişeleri İran devrimi, İran-Irak savaşı ve Sovyetler’in Afganistan’ı işgalidir (Al Jabri, 2017, 2).

vurgulanırken, 2005 yılında Saddam tehdidi kalktıktan sonra üyelerin geneli askeri işbirliğini gereksiz kabul etmiştir. Hatta 2005 yılındaki KİK toplantısında İbn Suud rejimi, ortak komuta ve kontrol yerine her üye ülkenin birlik için sağladığı askeri unsurları kendi komutasına alması önerisini getirerek (Alajmi, 2014) dolaylı yollardan “Yarımada Kalkan Gücü” nün ortadan kaldırılmasını savunmuştur. Diğer üyeler tarafından da benimsenen bu teklif her ülkenin kendi birliklerini kendi topraklarında konuşlandırması ve bir kriz anında ortak bir komutanın emrine vermesi şeklinde kararlaştırılmıştır (Al Jabri, 2017, 5-7).

2010 yılının sonlarında ortaya çıkan Arap Baharı sürecinin bölge genelinde yarattığı kargaşa ortak güvenlik konusunu başta S. Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinde yeniden gündemin ön sıralarına çıkaran bir süreci başlatmıştır. Bu süreçte artan tehditler ve tehdidin doğasında meydana gelen değişim İbn Suud rejimine Yarımada Kalkan Gücünü test etme imkanı sağlamıştır (Alsiri, 2015, 29-33). 2011 yılında Bahreyn’de rejimi devirmeye yönelik sokak hareketleri başladığında, el-Halife rejiminin Yarımada Kalkan Gücünden yardım talebine karşılık Yarımada Kalkan Gücü bünyesinde büyük bir kısmı İbn Suud rejimi askerlerinden³⁰² oluşan bir askeri birlik Bahreyn’e konuşlandırılarak sokak hareketlerinin rejimi devirmesine engel olunmuştur (Al Jabri, 2017, 4-6). Bu süreçte Yarımada Kalkan Gücünün kritik noktaların güvenliğini sağlayarak ve ülkeye bir yabancı (İran) müdahalesini önleyerek el-Halife rejimini koruma konusunda sağladığı başarı İbn Suud rejimini bölgedeki jeopolitik hedeflerine ulaşma konusunda cesaretlendirmiştir.

İbn Suud rejimi, Bahreyn ayaklanmasının bastırılmasında başarı sağlayarak ilk testi geçen Yarımada Kalkan Gücünün kurumsallaşması imkân ve kabiliyetlerinin artması yönünde önemli girişimlerde bulunmuştu. KİK bünyesinde ortak bir askeri komuta oluşturulmasına dair en önemli adım İbn Suud rejiminin girişimleri ile 12 Aralık 2012 yılında Manama’da düzenlenen KİK toplantısında atıldı. Yarımada Kalkan Gücünün kurumsal yapısı ve her ülkenin güce sağlayacağı asker ve ekipmanlar belirlendi. Bu süreçte 40.000 kişilik bir asker sayısına ulaşan Yarımada Kalkan Gücü en sofistike silah sistemleri ile donatıldı ve askeri kabiliyetlerini artırmak için eğitim programları belirlendi. Kara, Hava ve deniz kuvvetlerini kapsayan ortak komuta-kontrol ve istihbarat birimlerinin oluşturulması, füze savunma sistemlerinin Yarımada Kalkan Gücünün emrine verilmesi kararlaştırıldı. KİK’inin 2014 yılı toplantısında Yarımada Kalkan Gücünün, eğitilmiş askeri personel ihtiyacını karşılayabilmek için Mısır, Ürdün ve Fas’ın da gevşek bir askeri ittifak sistemi içerisinde Yarımada Kalkan Gücüne entegre edileceği bir formül üzerinde tartışıldı. Hem asker anlamında hem de finansal bakımdan en büyük katkıyı İbn Suud rejiminin sağladığı Yarımada Kalkan Gücünün

³⁰² Bahreyn’e konuşlandırılan birlik 30 tank, çok sayıda zırhlı araç, 1000 Suudi askeri ve 500 BAE polisinden oluşmaktaydı (Erboğa, 2016, 13-14).

merkez karargâhı S. Arabistan'ın Hafr el-Batin bölgesidir ve Yarımada Kalkan Gücüne Suudi bir subay komuta etmektedir³⁰³. İbn Suud rejiminin Yarımada Kalkan Gücü içerisindeki konumu ABD'nin NATO'daki konumuna benzemektedir (Alajmi, 2014; Gaub, 2014, 19-25).

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde oluşturmaya çalıştığı ikinci askeri ittifak Arap Birliği çatısı altında bir Arap ordusunun kurulma girişimidir. Birleşik Arap Gücü Mısır Cumhurbaşkanı Sisi'nin fikri³⁰⁴ olmasına rağmen bölgede yaşanan krizler özellikle Yemen'de süren savaş durumu İbn Suud rejimi açısından böyle bir ittifak sisteminin kurulmasını cazip hale getirdi. 2015 yılındaki Şarm el-Şeyh zirvesinde, Arap Birliği sekreteri bölgede artan tehditlerin ancak Arap savunma sözleşmesini etkinleştirilerek engellenebileceğini söyleyip çok uluslu Birleşik Arap Gücü kurulması çağrısı yapınca bu konu zirveye katılan üye ülkeler tarafından müzakereye açıldı. Yapılan müzakereler sonucu Arap ülkelerinin ulusal güvenliğine zarar verecek her türlü girişimin engellenmesi ve teröre karşı savaş için Birleşik Arap Ordusu kurulması konusunda üye ülkeler arasında bir anlaşmaya varıldı. 40.000 askeri personelden oluşacak ve bir Suudi subayın komuta edeceği kuvvetin merkez karargâhının Mısır'da olması kararlaştırıldı. Birleşik Arap Ordusu ile Arap devletlerinin, dışarıdan gelecek saldırılardan, içeriden rejimlere yönelen tehditlerden ve terör tehdidinden koruması hedeflendiği resmi olarak belirtildi (Gaub, 2016, 17-18).

Birleşik Arap Ordusu kurulma kararının S. Arabistan'ın Yemen saldırısının hemen peşinden gelmesi İbn Suud rejiminin Yemen müdahalesinde yaşadığı askeri kapasite sorunu ile ilişkilendirilmiştir (Erboğa, 2016, 26-27). İbn Suud rejimi Yemen müdahalesinde yaşadığı bu askeri kapasite sorununu Ortadoğu'nun en güçlü ordusuna sahip olan Mısır'ı yanına alarak aşmak için Arap Ordusu fikrini desteklemiş, Birleşik Arap Gücü kurulmasının kararlaştırıldığı Arap Birliği toplantısından birkaç gün sonra Mısır'a 8 milyar dolarlık bir yardım paketi sunmuştur (Jenkins 2016, 11). Arap kamuoyunun büyük destek vermesine rağmen³⁰⁵ Birleşik Arap Gücü oldukça fantastik bir hayal gibi durmaktadır. Hevesli beyanlara ve birkaç savunma bakanları toplantısına rağmen Arap Birliği'ne üye devletlerin ortak bir savunma konseptine sahip olmamaları yüzünden Birleşik Arap Ordusu fikri ölü doğmuş bir girişim gibi gözükmemektedir (Bhattacharjee, 2016, 6-7).

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde askeri işbirliği ve koordinasyonu kurumsallaştırmak için başlattığı üçüncü girişim terörle savaşmak için Müslüman devletlerin katılımı ile kurulan "İslam Ordusu"dur. Suudi savunma bakanı ve Veliaht

³⁰³ Burada NATO örneği taklit edilmiş, en üst düzey komutanın seçimi Yarımada Kalkan Gücüne en çok katkıyı veren ülkeye bırakılmıştır.

³⁰⁴ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisiden-birlesik-arap-gucu-onerisi>

³⁰⁵ Yapılan kamuoyu araştırmalarında Arap kamuoyunun %72'si Birleşik Arap Ordusu girişimini desteklemektedir (Gaub, 2016, 1).

Prens Muhammed bin Salman, 15 Aralık 2015 tarihinde terörle savaşmak için S. Arabistan liderliğinde İslam Ordusunun kurulduğunu, ittifakın terörizmle ideolojik, ekonomik ve askeri olmak üzere her yöntemi kullanarak mücadele edeceğini açıklamasıyla bu girişimin açığa çıkmıştır (Jenkins 2016, 1). Suudi askeri sözcüsü General Ahmet al-Asri'nin bildirdiğine göre merkez karargahı Riyad olan ittifak, ittifaka katılan üye devletlerin katkıda bulunacağı 100.000 askerden oluşacak olup sadece İŞİD ile değil tüm terör örgütleri ile mücadele edecektir (Bhattacharjee, 2016, 3). Ortadoğu'da artan terör tehdidini ortadan kaldırmak için kurulan İslam ordusuna, Pakistan'ın güçlü desteğini alabilmek için, Pakistan eski genelkurmay başkanı Rahel Şerif 2017 yılının başında başkomutan olarak atanmıştır. İslam Ordusu'nun ilk somut eylemi 2016 yılında S. Arabistan'ın kuzey bölgesinde gerçekleştirdiği "Kuzeyin Gök Gürültüsü" (North Thunder) isimli askeri tatbikattır. Bu tatbikatın amacı katılımcı ülkelerin askeri unsurlarının savaş kabiliyetlerinin denenmesi, ortak komuta kontrol imkanlarının geliştirilip karşılıklı bilgi alışverişi yapılması olarak açıklanmıştır. Suudi basınına göre bölge tarihinde şu ana kadar gerçekleştirilen en büyük askeri tatbikat olarak nitelendirilen ve 3 hafta süren tatbikata Suudi Arabistan başta olmak üzere çok sayıda bölge ülkesinden askeri unsurlar katılmıştır.³⁰⁶ Suudi karlı Selman yayınladığı mesajda; "Kuzeyin Gök Gürültüsü tatbikatı, Suudi Arabistan Krallığı'nın, ülkenin kardeşlerinin ve dostlarının bir araya gelerek bölgedeki tüm güçlüklerle yüzleşmek, barış ve istikrarı sağlamak için birleştiğine dair açık bir mesaj verdiğini» belirterek rejimin bu girişimden duyduğu yüksek beklentiyi ifade etmiştir (Gaub, 2016, 3-6).

İslam Ordusu ittifakına katılan ülkeler göz önüne alındığında ittifakın pan-Sünni bir nitelik taşıdığı ve yükselen Şiiliğe, Sünni dünyanın askeri bir cevabı olduğu şeklinde yorumlar yapılmıştır. İttifakın pan-Sünni niteliği ve anti-Şii karakterinin başka bir göstergesi de el-Ezher üniversitesinin bir bildiri yayınlarak Müslüman ülkeleri teröre karşı İslam Ordusu'na katılmaya davet etmesidir (Bhattacharjee, 2016, 5). Ancak ittifakın çok acele bir şekilde açıklandığı, Pakistan ve Lübnan'ın ittifaka katıldıklarını Muhammed bin Selman'ın basın toplantısından sonra öğrenmeleri ve Malezya'nı ittifaka askeri olarak katılımının daha sonra yalanlaması ittifakın güvenilirliğine gölge düşürmüştür. Yine ittifaka katılan çoğu ülkenin zayıf askeri güce sahip yoksul ülkelere dönüşmesi Suudi parası ile askeri destek satın alınması durumunu gündeme getirmiştir (Jenkins, 2016, 9-11).

Sayılan bu ittifak girişimlerine ek olarak İbn Suud rejimi Arap Baharı sürecinde bölgedeki Pakistan gibi güçlü bir orduya ve nükleer silaha sahip ülkeyle ve Kızıldeniz'deki stratejik jeopolitikleri nedeniyle de Afrika Boynuzu ülkeleri ile birebir askeri anlaşmalar imzalamıştır. Özellikle Mısır ve Pakistan Suudi güvenliği için önemli

³⁰⁶ Tatbikata katılan ülkeler; S. Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Ürdün, Bahreyn, Senegal, Sudan, Kuveyt, Maldivler, Fas, Pakistan, Çad, Tunus, Komorlar, Cibuti, Umman Sultanlığı, Katar, Malezya, Mısır, Moritanya, Mauritius (27.02.2016 Sabah Gazetesi).

roller oynaması beklenen iki önemli devlettir (Pollack, 2014, 10-14). Kral Selman'ın 2016 yılında Pakistan'a yaptığı ziyarette iki ülkenin askeri işbirliğini geliştirmeye dönük birçok anlaşma imzalanmıştır. Bir milyon Pakistanlının S. Arabistan'da çalışıyor olması ve Pakistan'a yurt dışından en büyük döviz girdisinin S. Arabistan kaynaklı olması iki ülkeyi ekonomik olarak yakınlaştıran en önemli sebeplerden biridir. Buna ilaveten Arap Baharı sürecinde S. Arabistan'da ortaya çıkan rejim karşıtı gösterilerin bastırılması için İbn Suud rejimi Pakistan ordusuna güvenmektedir. Bu süreçte çok sayıda Pakistan ordusunun emekli mensubu Suudi güvenlik kuvvetlerinin yanında görev almışlardır (Dorsey, 2016, 364). Ayrıca Pakistan hükümeti Yemen operasyonuna kara birliği göndermeyi resmi olarak reddetmiş olsa bile çok sayıda Pakistan ordusu mensubu Suudi güney eyaletlerinde (Asir, Zizan ve Necran) konuşlanan Suudi ordusu ile birlikte görev yapmaktadır (Stenslie, 2015, 2-4).

İbn Suud rejiminin Pakistan'dan sonra en çok önemseydiği alanlardan biri de Afrika Boynuzu ülkeleridir. İran'ın 2006 sonrası bölgeye dönük kazanımlarını geriletmek ve Kızıldeniz'deki jeopolitik nüfuzunu genişletmek için İbn Suud rejimi bölge ülkeleri ile çok sayıda ticari/askeri anlaşmalar imzalamıştır. Bu ülkelerin bölge jeopolitiğindeki önemi Bab el-Mendeb boğazını Yemen ile paylaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu süreçte Eritre ile KİK arasında Assab limanının³⁰⁷ ve yakınlarındaki bir askeri havaalanının kullanımını 30 yıllığına kiralayan bir anlaşma imzalanmış (Manjang, 2017, 57), İbn Suud rejimi Cibuti ile de yakınlaşarak bölgedeki İran etkisini tersine çevirmeye çalışmıştır. Cibuti'ye sağlanan ekonomik destek karşılığında ülkede bir Suudi askeri üssü kurulması içi anlaşmalar imzalanmıştır. Bu askeri üs İbn Suud rejiminin ülke dışındaki ilk askeri üssü olma özelliği taşımaktadır. Bu anlaşmalar sonrası Cibuti İran ile ilişkilerini koparmıştır (Dorsey, 2016, 363). İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde yakınlaştığı diğer bir ülke Sudan'dır. Rejim ile Sudan arasında imzalanan anlaşmalar sonucu Sudan İran ile olan ilişkilerini askıya almış, 2014 yılında Hartum'daki İran kültür merkezini kapatarak tüm personelini sınırdaşı etmiş ve İbn Suud rejiminin dış politikası ile uyumlu bir politikaya yönelmiştir³⁰⁸. Ayetullah Nimr'in idamı sürecinde yaşanan İran-S. Arabistan geriliminde İbn Suud rejiminin İran ile ilişkileri koparma çağrısına olumlu yanıt veren dört ülkeden üçünün (Sudan, Eritre, Cibuti ve Bahreyn) Afrika boynuzu ülkesi olması rejimin bu süreçte yürüttüğü başarılı diplomasinin bir sonucudur (Manjang, 2017, 56-58).

Yukarıda sayılan üç askeri ittifak girişiminin yanı sıra İbn Suud rejimi Arap Baharı sürecinde, merkezi Abu Dabi olan bir KİK polis teşkilatı (Bhattacharjee, 2016,

³⁰⁷ Hatırlanacağı üzere Eritre ile imzalanan anlaşma gereği İran donanması 2006 sonrası Assab limanını sıkça kullanmaya başlamıştı.

³⁰⁸ Sudan İbn Suud rejiminin sağlayacağı ekonomik kaynaklar karşılığında Sudan ordusunun Yemen'de kara savaşları için görev almasını kabul etmiştir. Bkz. <https://www.timeturk.com/sudan-ekonomik-sikintiyi-yemen-e-daha-fazla-asker-gondererek-asacak/haber-892809>.

2-3; Piesse, 2014, 6) ve Yemen müdahalesi için çoğu KİK üyesi ülkelerden oluşan bir geçici koalisyon da oluşturmuştur. Yemen'e yönelik "Kararlılık Fırtınası" ve "Umuda Dönüş" operasyonlarını yürüten koalisyon Yarımada Kalkan Gücü'nün bazı imkanlarını kullanmaktadır. Umman koalisyona katılmayı reddettiği için Yarımada Kalkan Gücü'nün tüm imkanlarının operasyonda kullanılması mümkün olamamıştır.

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde askeri işbirliği ve koordinasyonu kurumsallaştırmak için başlattığı tüm bu girişimler rejimin yaşadığı ciddi güvenlik sorunlarıyla yakından alakalıdır. İbn Suud rejimi kuzeyde (Irak, Suriye) İŞİD, güneyde (Yemen) Şii isyancılar, doğuda İran'ın meydan okuması ve MENA bölgesi genelinde yükselen Müslüman Kardeşler tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Sayılan tüm bu dışsal tehditlerin ülke içinde etkili uzantılara sahip olması rejim güvenliği kaygısını artırmaktadır. Yukarıda sayılan askeri ittifak girişimlerinin çoğunun 2015 yılında gerçekleşmiş olması bu tehditlerin orantısı ile yakından alakalıdır (Jenkins, 2016, 6). İbn Suud rejiminin askeri ittifaklar oluşturarak güvenlik ağları yaratma girişiminin temelinde rejim güvenliği ve bölgesel güvenlik kaygısı bulunmaktadır. Aynı zamanda bu ittifaklar devletlerarasındaki bir savunma anlaşmalarından ziyade bölgedeki otokrat rejimlerin yönetici seçkinleri arasındaki bir dayanışma gibi gözükmemektedir (Ryan, 2017, 37-39).

Geçmişte askeri bir ittifaka, kendi liderliğinde dahi olsa, katılmayan bölgede pan-Arap ve pan-İslam projelere karşı tüm gücüyle direnen İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde bölgesel askeri ittifaklara liderlik etmesi geleneksel dış politikasından radikal bir kopuşu ortaya koymaktadır. Bu süreçte rejim bir taraftan İran'ın İran'ın Suriye, Irak, Yemen ve Bahreyn'deki etkinliğini ve bölge genelinde oluşturduğu koalisyonunu (direniş eksenini) diğer taraftan Müslüman Kardeşler, İŞİD gibi terörist yapılanmaları³⁰⁹ askeri temelli ittifakların oluşumunda bahane olarak kullanmıştır. Rejimin bu süreçte takip ettiği reaktif iddialı dış politikasında askeri gücüne olan güveni de etkili olmuştur.

İbn Suud rejimi Arap Baharı sürecinde bölgede oluşan kargaşanın tetiklediği değişik boyuttaki tehditlerle yüzleşmek için oluşturulduğu bu ittifaklar ile altı önemli hedefe ulaşmak istemektedir;

- Sünni müttefiklerini, çeşitli cephelerde çeşitli tehditlere karşı koruma sağlamak için bir araya getirerek Sünni dünyanın lideri olmak,
- İran ile giriştiği jeopolitik ve mezhepsel rekabette kurduğu bu askeri ittifakları bir ağırlık merkezi olarak kullanmak, İran'ı dengelemeye yönelik mücadelesini terörle mücadele adı altında projelendirmek,
- ABD'nin muhtemel çekilmesi sonrası oluşacak güç boşluğunu, liderlik ettiği

³⁰⁹ 2014 yılında İbn Suud rejimi Müslüman Kardeşler, Hizbullah, İŞİD ve Nusra cephesini terörist örgüt olarak kabul etmiştir.

ittifaklar ile doldurarak bölgesel liderlik iddiasını güçlendirmek,

- Terör karşıtı koalisyonlar oluşturarak uluslararası arenada İbn Suud rejiminin aşırıcılığı desteklediğine dair kanaatleri ortadan kaldırmak.
- İçeriden İbn Suud rejimine yönelecek tehditleri askeri tedbirler ile bastırabilmek için askeri ittifaklardan yararlanmak,
- Batı ülkelerini İran'ın bölgede istikrarsızlık yaratmak istediğine ikna ederek yanına çekmek (Bhattacharjee, 2016, 8-10; Gaub, 2016, 27-29).

İbn Suud rejiminin her ne kadar çok sayıda zayıf askeri kapasiteye sahip ülkeyi değişik ittifaklar zinciri ile bir araya getirse de bu ittifakları oluşturmasındaki asıl gaye Mısır ve Pakistan'ı yanına çekmektir. Her iki ülke de askeri kapasiteleri itibariyle bölgenin en güçlü ülkeleridir. Özellikle İran'ın nükleer silah geliştirme peşinde olduğu bu dönemde nükleer güç olan Pakistan'ın İbn Suud rejiminin yanında olması son derece önemlidir. Pakistan İbn Suud rejimine nükleer caydırıcılık³¹⁰ kazandırabileceği gibi İran'ı da doğudan çevreleyebilir. Arap dünyasının son 50 yılda kazandığı tek askeri zaferi (1973 Ekim Savaşı) kazanan ve bölgenin en güçlü askeri kapasitesine sahip olan Mısır ise İran'ın Levant ve Yemen'deki etkinliğini sınırlayabilir. Özellikle İbn Suud rejiminin Yemen'de sürdürdüğü savaşta yaşadığı askeri kapasite sorunlarını aşmak için Mısır ve Pakistan'ın desteğine ihtiyacı bulunmaktadır (Stenslie, 2015, 3-4). Uzun süre tüm gücüyle bastırmasına rağmen Pakistan'ın Yemen'e kara gücü gönderme konusunda ikna olmaması Yemen savaşını çıkmaza sokan en önemli unsur olmuştur. Hatta İbn Suud rejimi içeride çıkacak rejim karşıtı bir ayaklanmayı bastırma konusunda da Pakistan askeri gücüne güvenmektedir. Bu amaçla 100.000 Pakistan askerinin S. Arabistan'da iç güvenlik hizmeti için konuşlandırılması için uzun süren görüşmeler yapılmıştır (Sial, 2015, 3).

İbn Suud rejiminin bölgesel güvenlik ve rejim güvenliği vizyonuna hizmet etmesi için oluşturduğu tüm bu askeri ittifakların kendilerinden beklenen faydayı sağlamaları konusunda bazı şüpheler bulunmaktadır. Sırası ile gidecek olursak İbn Suud rejiminin inisiyatifi ve KİK üyelerinin katılımı ile kurulan Yarımada Kalkan Gücüne katılan her bir üyenin farklı bir güvenlik vizyonu bulunmaktadır. Örneğin Umman ve Katar katılımcı olmalarına rağmen İran konusunda İbn Suud rejimi ile benzer endişeleri taşımamaktadırlar. Yine Katar, Müslüman Kardeşler konusunda İbn Suud rejiminin tam tersi bir politika takip etmektedir. Genel olarak tüm küçük Körfez şeyhlikleri Körfez bölgesinde İbn Suud rejiminin kendi otonomilerini zayıflatma girişimini İran'dan daha ciddi bir tehdit olarak görmektedirler. Tüm bunların yanında Yarımada Kalkan Gücüne katılan tüm ülkelerin zayıf olan askeri kabiliyetleri Yarımada Kalkan

³¹⁰ İbn Suud rejiminin nükleer silah geliştirme ihtimali düşüktür fakat İran'ın nükleer silah geliştirmede başarılı olması durumunda Pakistan'ın S. Arabistan'a nükleer silah verebileceği uzun zamandır konuşulmaktadır (Piesse, 2014, 4).

Gücünü caydırıcılıktan uzak kılmaktadır.

Arap Birliği ülkelerinin oluşturmayı planladıkları Birleşik Arap Gücü de katılımcıların farklı güvenlik perspektiflerinden ötürü fantastik bir girişim olarak kalmıştır. Örneğin Mısır'ın Yemen'den algıladığı tehdit İbn Suud rejiminden oldukça farklıdır. Mısır Yemen sorununu Kızıldeniz ve Süveyş geçiş güvenliği açısından görmektedir, Arap Gücünü daha çok Libya iç savaşında ve yükselen Müslüman Kardeşler karşısında bir ağırlık noktası olarak düşünmektedir. Aynı şekilde Mısır'ın İran'dan algıladığı tehdit ile -her ne kadar Mısır Cumhurbaşkanı Sisi “Körfez güvenliği Mısır güvenliğinin ayrılmaz bir parçasıdır” dese de (Bhattacharjee, 2016, 3) - İbn Suud rejiminin algıladığı tehdit arasında büyük bir uçurum vardır.

Diğer tüm ittifaklardan daha geniş bir zemini olan İslam Ordusu girişimi de her ne kadar kendisinden çok büyük beklentiler olsa da beklentileri karşılama kapasitesinden uzaktır. Örneğin Malezya ittifakı ideolojik olarak desteklese de askeri katılımı reddetmiştir. Pakistan'ın da benzer şekilde, ittifakın başkomutanı Pakistan ordusundan bir general olsa bile, askeri katılımı belirsizdir. Pakistan'ın İran karşısı bir koalisyona katılmasına engel olan en önemli husus Pakistan-İran ilişkileri, Pakistan'da yüksek oranda Şiiilerin yaşıyor olmasıdır. İran, Pakistan için önemli bir ekonomik partnerdir ve ülkenin enerji ihtiyacının önemli bir kısmı İran'dan sağlanmaktadır. Ülkede yaşayan önemli oranda Şii nüfus (yaklaşık %20) Pakistan'da kırılğan bir mezhep dengesine neden olmaktadır. Bu yüzden Pakistan, İbn Suud rejimi Pakistan'ın Keşmir ve Hindistan konusundaki endişelerini paylaşmadığı gibi,³¹¹ İran karşısında İbn Suud rejiminin hassasiyetlerini paylaşmamaktadır. Yine Pakistan Müslüman Kardeşler konusunda da İbn Suud rejimi ile aynı endişeleri paylaşmamaktadır. Pakistan'da, özellikle yönetim kademesinde, önemli bir ağırlığı olan Cemaat-i İslami, Müslüman Kardeşler ile oldukça yakın ilişkileri bulunmaktadır. Pakistan yönetimi, İbn Suud rejimi ile yakınlaşarak Müslüman Kardeşler karşısı bir kampanyada yer alması halinde ülke içinde ciddi sorunlar ile karşı karşıya kalabilir (Sial, 2015, 3). İttifaka katılan devletlerin çoğunun zayıf askeri kapasiteye sahip yoksul devletler olması Riyalpolitigi gündeme getirmektedir. İbn Suud rejimi petro-dolarları kullanarak bir miktar askeri destek alabilir ama bu her zaman başarıyı garanti etmeye yetmeyecektir (Jenkins, 2016, 17-19).

Güvenliğe dair işbirliğinin gerçekleşmesinin asgari şartları söz konusu; devletlerin ortak bir güvenlik, savunma, tehdit vizyonuna sahip olması ve devletlerarasında karşılıklı güven duygusudur. Müttefikinin kendi güvenliğini tehdit edeceği fikri güvenlik alanında işbirliğini imkansız kılar. Yine eğer devletlerin tehdit değerlendirmesi ve güvenlik vizyonları arasında büyük farklar var ise bu tür güvenlik işbirlikleri uzun süre yaşayamaz (Gaub, 2016, 26-29). İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde

³¹¹ İbn Suud rejiminin 2014 yılında “Güvenlik Çeşitlendirmesi” bağlamında Hindistan ile yaptığı savunma anlaşması Hindistan ile halen resmi olarak savaşta olan Pakistan'da hayal kırıklığı yaratmıştır (Sial, 2015, 4-7).

oluşturmaya çalıştığı ittifaklar ve güvenlik ağları büyük oranda güvenliğe dair bu asgari şartları sağlamamaktadır. Bu durum ittifakların uzun süreli olmasını ve kendilerinden beklenen faydaları sağlamasını zorlaştırmaktadır.

5.4. Güvenlik çeşitlendirmesi

Geleneksel Suudi politikasının rejimin güvenliği, toprak bütünlüğü ve bölgesel güvenlik vizyonuna dair ortaya çıkan tehditleri caydırmak için Batılı ülkelerin sağladığı güvenlik garantileri Arap Baharı sürecinde ciddi bir testten geçmiştir. Batılı müttefiklerinin özellikle ABD'nin Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejiminin güvenlik hassasiyetlerine karşı takındığı duyarsızlık³¹² rejimi ciddi bir çaresizlik durumuna itmiştir. Bu dönemde yaşanan bazı gelişmeler ABD'nin rejim için sağladığı geleneksel güvenlik garantilerinde ciddi bir azalmayı ortaya çıkarmıştır. ABD dış politikasında Ortadoğu'nun ikinci plana itilmesi (Pivot Asya), Washington'un Mısır devrime kayıtsız kalması, Esad rejimine karşı Suriye'de çatışmaya müdahale etme iradesinin eksikliği, Körfez ülkelerinin İran karşısında güvenlik kaygılarının ihmali ve İran nükleer anlaşması, İbn Suud rejimi tarafından, yakın gelecekte ABD'nin Ortadoğu'daki varlığının azaltacağını işaretleri olarak görülmüştür (Aras, Turhan, 2014, 18-21; Szalai, 2017, 12). Özellikle P5+1 ülkeleri ile İran arasında varılan nükleer anlaşmanın İran'ın nükleer kapasitesini tümenden yok etmek yerine yakın gelecekte nükleer silah geliştirilebilmesine olanak sağlayan tavizler içermesi ve bu anlaşma sonrası başta ABD olmak üzere İran ile Batı ülkeleri arasında ortaya çıkan yakınlaşmanın Ortadoğu bölgesindeki diğer ana aktörler ile İran arasındaki statükoyu sona erdirebilme ihtimali İbn Suud rejiminde güvensizlik hissini derinleştirmiştir (Aras, Turhan, 2014, 18-21). ABD güvenlik garantileri olmadan İbn Suud rejiminin ayakta kalabilmesinin imkânsızlığı göz önüne alındığında rejimin içinde bulunduğu bunalımın boyutları daha iyi anlaşılabilir. Bütün bu gelişmeler İbn Suud rejimini, kendi güvenliğini kendi ellerine almak zorunda olduğu gerçeği ile karşı karşıya bırakmıştır. Rejimin içinde bulunduğu yalnızlık gerçeğini S. Arabistan'ın Londra büyükelçisi Muhammed bin Navvfaf bin Abdülazizi el-Suud New York Times gazetesi için 17 Aralık 2013 yılında kaleme aldığı bir makalenin başlığında "S. Arabistan yalnız gidecek" (Saudi Arabia Will Go It Alone) şeklinde ifade etmiştir (Al Saud, 2013).

Ülkenin içinde bulunduğu askeri zayıflık, kısa vadede güçlü bir askeri endüstriyel kompleks/güvenlik sektörü inşa etmenin imkansızlığı, karşı karşıya kaldığı çok boyutlu tehditler ve Batı ülkelerinin rejimi ittiği yalnızlık İbn Suud rejimini Batılı güvenlik garantilerinin geçerliliğini sorgulamaya itmiş ve rejimi güvenliğini çeşitlendirmek zorunda bırakmıştır. Bu süreçte rejim birbirine paralel üç yol izlemiştir; ABD silah

³¹² Örneğin İran nükleer görüşmelerinde 4000 km'den fazla menzile sahip balistik füzelerle ilgili yaptırımlar gündeme gelmiş, bu durum İbn Suud rejiminde, ABD'nin kendisinin ve Avrupa'daki müttefiklerinin güvenliğini sağlarken Ortadoğu bölgesindeki müttefiklerinin güvenliklerini önemsemediği algısına yol açmıştır (Yıldırım, 2015, 417-20).

endüstrisine daha çok silah sipariş vererek savunma işbirliğini kuvvetlendirmek ve bölge güvenliğinde ABD'yi daha fazla yük almaya teşvik etmek, kendi yerli savunma sanayii kompleksini kurmak için girişimleri yoğunlaştırmak ve ABD dışındaki ülkeler ile silah/savunma anlaşmaları yaparak ABD'ye bağımlılığını azaltmak.

Bu süreçte İbn Suud rejimi için en iyimser senaryo ABD'den yeniden rejimin güvenliğine dair güçlü garantiler koparmaktır. Bu amaca matuf olmak üzere ABD silah sanayine verilen silah siparişlerinde bariz bir artış yaşanmıştır. Örneğin 1960-2006 yılları arasında İbn Suud rejimi ABD'den 62 milyar dolarlık silah alımı yapmışken, 2010-2017 yılları arasında bu miktar yaklaşık dört kat artarak 200 milyar doları geçmiştir. Sadece Ekim 2010- Ekim 2014 yılları arasında İbn Suud rejimi ABD'den 90 milyar dolarlık silah alımı yapmıştır. Satın alınan silahların nitelikleri de oldukça dikkat çekicidir. 2010 yılında verilen silah siparişlerinin önemli bir kısmı (yaklaşık 60 milyar dolar) rejimin iç güvenlik için kullanacağı helikopterleri içermektedir. Yine aynı bu dönemde yapılan silah anlaşmaları savaş uçaklarından zırhlı araçlara, güçlü füzelerden radar sistemlerine ve bombalara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Akçapa, 2017, 140-45; Cordesman, 2015, 36-38; Pour, 2017, 75). 2017 yılında yapılan yeni bir silah anlaşmasıyla rejim, ABD'den on yıl boyunca 110 milyar dolarlık silah alımı gerçekleştirmeyi kararlaştırmıştır. Bu kadar yüklü silah siparişlerini rejim, her ne kadar askeri kapasitesini artırma gayesiyle yaptığını söylese de “silah alımları, fiili savunma ihtiyaçlarını kapsamaktan ziyade, dış güçlerin güvenliğine olan taahhüdünü güçlendirmek için bir araçtır” (Echague, 2014, 3).

İbn Suud rejimi her ne kadar ABD ile yüklü silah anlaşmaları yapsa da ABD yönetimine yönelik birtakım endişeler de taşımaktadır. Burada temel iki endişe kaynağından bahsedebiliriz; ABD kongresinin silah satışları üzerindeki sıkı kontrolü ve ABD'nin bölgeye dönük tüm silah satışlarında İsrail'in bölgede askeri üstünlüğünü korumayı ve caydırıcılığını desteklemeyi³¹³ öncelikli bir tavır olarak benimsemesi (Saab, 2014, 5). ABD-İbn Suud ilişkilerinin değere dayalı değil çıkara dayalı doğası ve son dönemde genelde Ortadoğu özelde ise S. Arabistan'ın ABD çıkarları açısından değerinin azalmakta olduğu için ABD yönetiminin bölgeye dönük politikalarında elindeki seçenekleri çoğalmış olduğunu rejim gayet iyi anlamaktadır. İbn Suud rejiminin güvenliği açısından her ne kadar ABD vazgeçilmez önemdeyse de yukarıda sayılan hususlar rejimi kendi yerli savunma sanayini geliştirmeye ve ABD dışındaki ülkelerle savunma/güvenlik anlaşmaları yapmaya yöneltmiştir. Geleneksel olarak Avrupa ülkeleri, Rusya ve Çin, bölgeye yönelik silah satışlarında İsrail'in üstünlüğünü gözeten bir politika izlememektedir (Akçapa, 2017, 147), Çin, Hindistan ve Rusya gibi tedarikçilerin demokrasi, insan hakları gibi değerler ile savunma işbirliği arasında ilişki

³¹³ İsrail, İran'a dönük kaygıları nedeniyle 2010 sonrası yapılan ABD-S. Arabistan silah anlaşmalarında İbn Suud rejiminin askeri kapasitesinin kontrollü bir şekilde artırılmasına kerhen destek vermiştir (Akçapa, 2017, 147).

kurmamaları İbn Suud rejiminin bu pazarlara yönelmesini kolaylaştırmıştır. Özellikle son dönemde Asya ülkelerinin Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığında yaşanan artış ve Rusya'nın enerji piyasasının istikrarına olan şiddetli bağımlılığı bölgedeki istikrarı, sayılan ülkeler için de önemli hale getirmiştir. Bu durum İbn Suud rejiminin alternatif silah pazarlarına yönelmesini kolaylaştıran diğer bir unsur olmuştur.

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde savunma alanında ABD'ye olan bağımlılığını azaltmaya dönük en önemli girişimi ABD dışındaki ülkelerle yoğun silah ve savunma anlaşmaları yapmasıdır. Bu alanda Avrupa ülkeleri (Fransa, İngiltere), Rusya, Çin ve Hindistan ön plana çıkmaktadır.

İngiltere, II. Dünya Savaşıyla zayıflayıp bölgeyi ABD nüfuzuna bırakarak bölgeden çekilinceye kadar 1820-1971 yılları arasında önce Hindistan sömürgesinin güvenliği için petrolün keşfiyle birlikte ise enerji güvenliğini sağlamak için Körfez bölgesinin dominant gücü, bölge güvenlik mimarisinin başat aktörü olmuştur. ABD'nin bölgeden çekilme eğilimleri sergilediği, İran'ı Arap Baharı sürecinde kazandığı jeopolitik üstünlük, nükleer silah geliştirme çabaları ve balistik füze sistemleri geliştirme konusunda kat ettiği mesafenin İbn Suud rejimini güvenlik ikilemine ittiği bir dönemde İngiltere bölge güvenliği için önemli bir alternatif olmuştur. Bu süreçte rejim, İngiltere ile zaten çok gelişmiş olan ekonomik kültürel ilişkilere savunma boyutu da katmak için yoğun gayret sarf etmiştir.

2016 yılında İngiltere başbakanı Teresa May'ın KİK toplantısında “Körfez güvenliği İngiltere'nin güvenliğidir”³¹⁴. “Sizi temin ederim ki İran'ın Körfez'e ve daha geniş olarak Ortadoğu'ya yönelik tehdidini net bir şekilde görüyorum ve şunu bilin ki İngiltere, Körfez'le stratejik ortaklık konusunda kararlıdır ve bu tehdide karşı koymak için sizinle birlikte çalışacaktır”³¹⁵ ifadeleri İngiltere'nin Körfez güvenliği konusunda etkili bir rol için istekli olduğunu göstermiştir. May'ın göreve geldikten sonra ilk yurtdışı ziyaretini Körfez bölgesine yapması ve bölge ülkelerinin güvenliğine yönelik yaptığı güçlü vurgu bazı yorumcuların “İngiltere emperyalizmi Körfeze yeniden dönüyor” şeklinde yorumlar kaleme almasına neden olmuştur (Dergham 2017). İngiltere'yi bölge güvenlik mimarisinde etkin bir rol oynamaya iten temel faktörler; artan terörizm, enerji güvenliği ve İngiliz silah endüstrisine yeni pazarlar bulma isteğidir.

Her iki tarafın kesişen çıkarları son dönemde iki taraf arasında güçlü bir savunma güvenlik işbirliğine yönelik adımlar atılmasını kolaylaştırmıştır. Bu adımların en göze çarpan tarafı büyük miktardaki silah alımları ve taraflar arasında imzalanan savunma işbirliği anlaşmalarıdır. İbn Suud rejimi İngiltere'den 2010-16 yılları

³¹⁴ Prime Minister's Speech to the Gulf Co-operation Council 2016, December 7, 2016, Gulf Co-operation Council, Manama, <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-speech-to-the-gulf-co-operation-council-2016>,

³¹⁵ Theresa May 'Clear-Eyed' over Iran,” Threat, BBC, December 7, 2016.

arasında 5,6 milyar avroluk (yaklaşık 7 milyar dolar)³¹⁶ silah satın almıştır³¹⁷. Bu anlaşma İngiltere'den göz yaşartıcı gaz, tabanca, 72 adet Thypoon savaş uçağı alımlarını içermektedir.³¹⁸ İngiltere ile İbn Suud rejimi arasında 2017 yılında İŞİD'e ve İran'ın bölgede yarattığı tehdide karşı yeni bir savunma ve işbirliği anlaşması da imzalanmıştır³¹⁹. Son dönemde yapılan anlaşmalar gereğince İngiliz hükümeti bölgedeki bazı üslere sınırlı da olsa asker konuşlandırmaya başlamıştır (Upadhyay, Siddiqui, 2017, 3-5).

Bu dönemde İngiltere gibi Fransa da İbn Suud rejiminin güvenliğini çeşitlendirmek için başvurduğu önemli alternatiflerden biri olmuştur. Veliaht Prens Muhammet bin Selman'ın 2015 yılındaki Paris ziyareti sırasında iki ülke arasında savaş uçakları ve deniz muharebe araçlarını kapsayan 12 milyar dolarlık³²⁰ bir silah anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca İbn Suud rejimi Hizbullah karşısında güçlendirmek istediği Lübnan ordusunun Fransa'dan alacağı 3 milyar dolarlık silahı da sübvansedeceğini bu görüşmede taahhüt etmiştir³²¹. Yine bu ziyarette İbn Suud rejimi Fransa'yla 2 nükleer reaktörün yapımını da içeren bir nükleer işbirliği anlaşma imzalamıştır³²². Paris'in İbn Suud rejiminin güvenliği konusunda gelecekte ABD'nin yerini alması beklenmemekte ancak rejimin en önemli silah tedarikçisi olabileceği değerlendirilmektedir (Wagner, Giorgio, 2015).

Rusya, İbn Suud rejiminin son dönemde savunma ve güvenlik işbirliği yaptığı en dikkat çekici ülke olmuştur. Soğuk Savaş döneminde düşman kamplarda yer alan, Soğuk Savaş sonrası özellikle Kafkasya bölgesindeki radikalizm yüzünden sık sık karşı karşıya gelen iki ülkenin ilişkileri yakın zamanda önemli bir iyileşme gösterdi. Bu süreçte Suriye müdahalesi, İran ve Türkiye ile kurduğu diplomatik ilişkilerin Rusya'yı Ortadoğu'da diplomatik ve askeri anlamda güçlendirdiğini gören İbn Suud rejimi, güvenliğini çeşitlendirmek için Rusya ile yakınlaşmaya başladı (Bechev, 2017, 3; Colombo, 2017, 1-2). Önce 2015 yılında Muhammet bin Selman'ın Moskova ziyareti ve ardından Suudi kralı Selman'ın üç gün süren Moskova ziyareti iki ülke ilişkilerinde anlamlı bir yakınlaşmayı ifade etmektedir. Kral Selman'ın ziyareti bir Suudi kralının Moskova'ya ilk kez yaptığı ziyaret olması sebebiyle daha bir önem arz etmekte ve iki ülke arasında rekabetten işbirliğine geçişi de simgelemektedir

³¹⁶ 1950-2010 yılları arasında İngiltere'nin İbn Suud rejimine toplam silah satışı yaklaşık 6 milyar dolar civarındadır. Bkz. http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php.

³¹⁷ Aynı dönemde İngiltere'nin tüm Körfez bölgesine yönelik silah satışı 16 milyar pound olarak gerçekleşmiştir. Bkz. https://waronwant.org/sites/default/files/WoW_ArmingRepression_Oct2016.pdf. (Son erişim 10.03.2017).

³¹⁸ <http://www.forces.net/news/tri-service/britains-arms-sales-saudi-arabia-numbers>.

³¹⁹ <https://www.gov.uk/government/news/new-agreement-strengthens-uk-saudi-arabia-defence-relationship>.

³²⁰ 1950-2010 yılları arasında Fransa'nın İbn Suud rejimine silah satışı yaklaşık 6 milyar dolar civarındadır. Bkz. http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php.

³²¹ Lübnan Ordusu için Fransa'dan silah alım projesi daha sonra rafa kaldırılmıştır.

³²² <http://www.gazetevatan.com/fransa-ile-suudi-arabistan-arasinda-dev-anlasma-805417-dunya/>

(Bechev, 2017, 2).

Kral Selman'ın tarihi Moskova ziyaretinde iki ülke arasında 3,5 milyar dolarlık bir silah anlaşması, Suudi yatırım fonunu Rusya'ya 10 milyar dolarlık bir yatırım yapması, Rus enerji şirketlerinin S. Arabistan'da enerji yatırımları yapmaları kararlaştırılmıştır (Bechev, 2017, 5). Bütün bunlara ek olarak S-400 hava savunma sistemlerinin satın alınmasına dair de iki taraf arasında anlaşma sağlanmıştır (Shapiro 2017). İki ülke arasında imzalanan silah anlaşmaları aynı zamanda Suudilerin kendi savunma sanayilerini geliştirmelerini temin etmek için Rusya tarafından teknoloji transferini de içermektedir³²³. Bu ziyarette kararlaştırılan başka bir konu da iki ülkenin nükleer enerji ve uzay konularında işbirliğini geliştirme kararıdır. Son olarak bu ziyarette İbn Suud rejimi Mısır'ın Rusya'dan satın alacağı yüklü miktarda silahın da sübvanses etmeyi kabul etmiştir (Bechev, 2017, 3-4).

Her iki ülkenin Suriye ve İran konusundaki farklı politikalarına rağmen enerji piyasası, yükselen terörizm gibi ortak ajandaları da bulunmaktadır. İbn Suud rejimi Rusya ile yakın ilişkileri sayesinde bir taraftan güvenliğini çeşitlendirirken diğer taraftan Suriye krizinde etkinliğini artırmak ve İran-Rusya ittifakını zayıflatmak gibi bir amaç da gütmektedir (Mikail, Aytekin, 2016, 457). Ancak şu bir gerçektir ki eğer seçim yapmak zorunda kalsa Rusya Tahran'ı Riyad'a tercih edecektir. Çünkü her iki ülkenin Orta Asya, Kafkaslar, Levant ve Körfez bölgeleri gibi işbirliği yapacağı çok geniş bir ajandaları bulunmaktadır. Ancak Ortadoğu bölgesi ile yapılan karlı silah anlaşmaları Rus silah endüstrisinin en büyük müşterisi olan Çin (%39) ve Hindistan'a (%11) olan bağımlılığını azaltabilir (Bechev, 2017, 3).

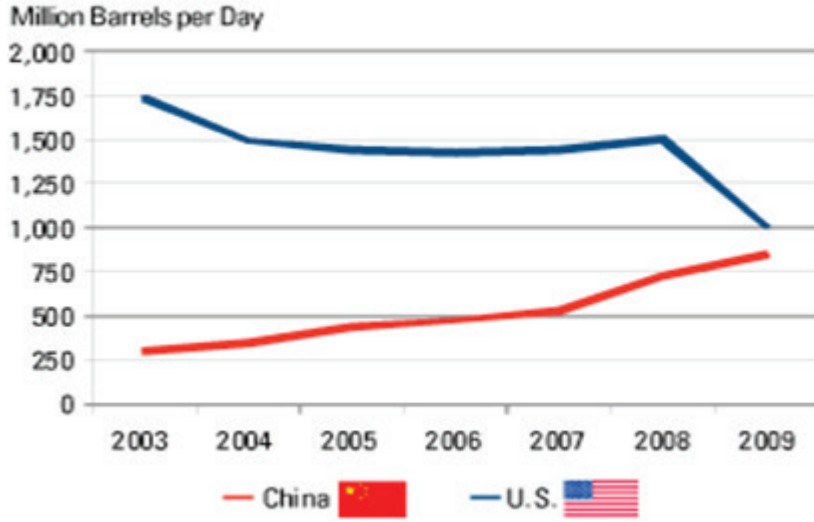
İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde savunma ve güvenlik işbirliği konusunda güçlü ilişkiler geliştirmek istediği diğer iki önemli ülke Hindistan ve Çin'dir. Her iki ülkenin ortak özelliği Suudi petrollerine, yükselen ekonomilerine bağlı olarak, gittikçe artan şiddetli bağımlılıklarıdır. İbn Suud rejimi 2014 yılında Hindistan ile hidrografi ve güvenlikten lojistik alanlara kadar uzanan alanlarda, askeri eğitim ve öğretim değişimi ve işbirliğine izin veren bir anlaşma imzalamıştır. Burada dikkat çekici olan ise Hindistan, rejimin uzun yıllardır çok güçlü ilişkiler geliştirmek istediği Pakistan'ın bölgedeki en önemli rakibi olmasıdır. Nitekim bu anlaşma İslamabad'da hayal kırıklığına yol açmıştır (Pollack, 2014, 11-15; Sial, 2015, 4-7).

Asya bölgesinde Japonya'dan sonra İbn Suud rejiminin en güçlü ekonomik bağlara sahip olduğu ülke hiç şüphesiz Çin'dir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1990 yılında 1.28 milyar dolar iken 2013 yılı itibarıyla bu rakam 57 kat artarak 73 milyar dolara çıkmıştır. Ekonomik ilişkilerde petrol en ağırlıklı ticaret kalemidir. S. Arabistan'dan

³²³ <http://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2017/10/05/Saudi-Arabian-Military-Industries-signs-agreement-to-manufacture-Russian-weapons-locally-.html>.

günde 1,1 milyon varil petrol alan Çin, toplam enerji ihtiyacının³²⁴ %20'sini tek başına S. Arabistan'dan %36'sını ise Körfez bölgesinden karşılamaktadır (Al-Tamimi, 2014; Cheng, 2016, 37-40).

Saudi Crude Exports to China and U.S.

Şekil 12: S. Arabistan'ın ABD ve Çin'e petrol ihracatının yıllar içinde değişimi

http://www.usfunds.com/investor-library/frank-talk/saudi-oil-flowing-east/#.WhWfTEpl_Dc

Tablo 5: Asya ülkelerinin GCC/S. Arabistan'dan petrol ithalatı

	China		İndia		Japan		South Korea	
	Mb/d	%	Mb/d	%	Mb/d	%	Mb/d	%
World	5,44	100%	3,76	100%	3,60	100%	2,60	100%
GCC States	1,88	35%	1,56	42%	2,73	76%	1,77	68%
Saudi Arabia	1,08	20%	0,67	18%	1,19	33%	0,86	33%

International Trade Centre, May 2013, <http://www.trademap.org/Index.aspx>

Son yıllarda çok sayıda Çinli firma S. Arabistan'da başta telekomünikasyon, oto sanayii ve enerji olmak üzere çok büyük yatırımlar yapmaktadırlar. İbn Suud rejimi, Çin'in güçlenen ekonomisinin, küresel meselelerdeki politik ve askeri etkisini artıracığının farkındadır ve rejim bölgede karşı karşıya olduğu tehditler karşısında Çin ile yakınlaşmayı önemsemektedir (Al-Tamimi 2014). İşte bu yüzden son dönemde

³²⁴ Hızlı büyüyen ekonomisi yüzünden Çin'in enerji ihtiyacı da çok hızlı artmaktadır. 2020 yılında 12 milyar varil olması beklenen petrol tüketiminin 2030 yılında 16 milyar varile çıkarak ABD'yi geçmesi beklenmektedir (Al-Tamimi 2014).

yaşanan gelişmeler İbn Suud rejimini, Çin ile zaten güçlü olan ekonomik ilişkilere ek olarak savunma ve güvenlik alanında işbirliğini geliştirmeye zorlamıştır. Bu alanda atılan ilk somut adım 2012 yılında iki ülke arasında nükleer işbirliğini de içeren geniş kapsamlı bir işbirliği anlaşma imzalanması olmuştur³²⁵.

İbn Suud rejimini Çin ile yakınlaşmaya iten en önemli sebeplerden biri de Çin'in nükleer güç olması ve gelişmiş bir silah endüstrisine sahip olmasıdır. 2014 yılındaki bir askeri geçit töreninde ilk defa sergilenen Çin yapımı uzun menzilli balistik füze sistemleri rejimin İran ve ABD'ye mesaj vermek istediği şeklinde yorumlanmıştır. Bu yolla rejim, ABD'ye, başka kaynaklardan da silah temin edebileceğini ve İran karşısında Washington'dan bağımsız hareket edebilme iradesine sahip olduğu mesajını vermiştir (Echague, 2014, 4; Piesse, 2014, 3).

İbn Suud rejiminin, İran'ın nükleer silah geliştirmesi durumunda Çin ve Pakistan'dan nükleer silah edinebileceği uluslararası kamuoyu tarafından uzun süredir dilendirilmekteydi. İbn Suud rejimi de zaten nükleer silah edinme niyetini gizleme ihtiyacı duymamıştır³²⁶. Hatta yakın zamanda, nükleer silah edinme konusunda hevesli olan Riyad yönetiminin Çin üzerinden bir adet nükleer silah edildiğine dair raporlar yayınlanmaktadır (Temerlani, 2013). İbn Suud rejiminin Çin'den aldığı silah miktarının, açık kaynaklara bakıldığında, çok büyük olmadığı görülmektedir. Ancak balistik füze kapasitesini güçlendirmek isteyen ve nükleer silah edinme konusunda istekli olan rejimin, Çin ve Rusya'dan bu amaçla gizli silah transferleri yaptığına dair ciddi iddialar dile getirilmektedir. Emekli bir Suudi generalin 2014 yılında yaptığı basın toplantısında rejimin Çin'den DF-21 balistik füze sistemleri satın aldığını söylemesi bu yöndeki iddiaları güçlendirmiştir (Meick, 2014, 2). Benzer şekilde Suudi genelkurmay başkanının Rus ve Çin mevkidaşları ile 2014 yılında yaptığı görüşmede İbn Suud rejiminin Rusya ve Çin'den sayısı ve miktarı belirtilmeyen silahlar satın aldığına dair çıkan gazete haberleri bu iddiaları güçlendirmektedir³²⁷. Washington'da yapılan değerlendirmelerde Suudi-Çin ilişkilerinde son dönemde yaşanan gelişmelere bağlı olarak hızlı bir artışın beklendiği, gelişen ilişkilerin büyük oranda savunma ve güvenlik alanında gerçekleşeceği, Çin'in parasal ve jeopolitik gerekçelerle NPT'ye rağmen İbn Suud rejimine nükleer/balistik füzeler sağlayacağı kaygılı bir şekilde dillendirilmektedir (Scobell, Nader 2016, 4). İbn Suud rejiminin son dönemde silah alımı için Rusya, Çin ve Hindistan'a yönelmesi ABD, İngiltere ve Fransa gibi Batı

³²⁵ Summer Said, "Saudi Arabia, China Sign Nuclear Cooperation Pact," Wall Street Journal, January 16, 2012.

³²⁶ Suudi Veliaht Prens Muhammed bin Salman Mart 2018'de CBS televizyonuna verdiği röportajda "Suudi Arabistan herhangi bir nükleer bombaya sahip olmak istemiyor. Ancak hiç şüphesiz, İran nükleer silah geliştirirse biz de en hızlı şekilde geliştireceğiz" demek suretiyle rejimin bu konudaki kararlılığını vurgulamıştır. Bkz <http://www.haberturk.com/suudi-prens-ten-flas-aciklama-iran-gelistirirse-biz-de-nukleer-silah-gelistirecegiz-1877676>. (Son erişim tarihi 10.04.2018).

³²⁷ "Saudi Arabia Signs Deal for China's Pterodactyl Drone," Want China Times, May 7, 2014.

lkelerinde silah temin edememesi durumunda rejimin güvenliğini sağlayabilmek için bu ülkelere ynelebilme imknnı ortaya çıkarmıştır. Nitekim yakın zamanda Yemen savaşındaki insani krizi gerekçesiyle Batı kamuoyunda İbn Suud rejimine yönelik silah ambargosu nerisi güçlü bir şekilde gündeme gelmiř³²⁸, AB vatandaşlarının 750 bin imzalı ambargo dilekçesi AB parlamentosunda yankı bulmuş ve parlamento rejime yönelik silah ambargosu çağrısı yapmıřtır³²⁹.

İbn Suud rejiminin güvenliğini çeşitlendirmek için başvurduğu son yöntem kendi yerli savunma sanayiini kurma girişimidir. Etkili bir savunma sanayii kurulması bir taraftan rejimin yabancı ülkelerin silah endüstrilerine bağımlılığını azaltarak rejimin güvenliğine katkı sunacağı gibi diğer taraftan Suudi gençleri için yeni iş olanakları sunarak ekonomiye de katkı sağlayacaktır. Bu amaçla yabancı ülkelerle yapılan silah anlaşmalarına teknoloji transferi ve belli silahların S. Arabistan’da üretilmesi şartları konulmuş, belli başlı uluslararası silah üreticisi firmalarına işbirliği için geniş olanaklar sunulmuştur. Yerli silah sanayine dair ilk girişim şubat 2017 tarihinde Riyad’da ülke tarihinde ilk defa bir savunma sanayii fuarı açılmasıdır. Fuar açılışında savunma bakan yardımcısı; yerli imkânlarla Suudi güvenlik kuvvetlerinin ihtiyaı olan silahların üretilmesini bir öncelik olarak ortaya koymuş ve “yakın gelecekte ihtiyacımız olan silahların %10’unu kendi imknlarımızla üreteceğiz” demiřtir³³⁰. Yine bu amaçla Suudi Kamu Yatırım Fonu (Saudi Arabian Public Investment Fund) aldığı bir kararla ulusal bir silah şirketi kuracağını duyurmuştur. Yüzde yüz hissesi devlete ait olacak ve 1,6 milyar dolarlık bir yatırım yapılarak kurulacak olan şirketin 2030 yılında kadar 400 bin istihdam yaratarak 3,8 milyar dolarlık bir hasıla üretmesi planlanmaktadır. Fon bu şirketin 2030 yılında dünyanın en büyük 25 silah üreticisi şirketten birisi olacağını da tahmin etmektedir. Bu şekilde askeri endüstriyel bir kompleks inşa ederek bir taraftan ülkenin teknik kapasitesinin artmasını diğer taraftan ekonomik çeşitlendirme hedeflenmektedir³³¹.

Hidrokarbon teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, küresel gelişmelere paralel olarak Ortadoğu’nun ABD açısından önemi ikincil plana düşmesi, İran’ın Arap Baharı sürecinde bölgedeki jeopolitik kazancını artırması İbn Suud rejimini güvenliğini sağlama için yeni çareler aramaya itmiştir. Bu amaçla başvurulan yöntemlerden birisi de güvenlik eşitlendirmesidir. Rejim bir taraftan ABD silah endüstrisine yüklü miktarda silah siparişleri vererek bölge güvenliğinde ABD ile işbirliğini güçlendirmenin yollarını aramış diğer taraftan ABD’ye olan politik bağımlılığını

³²⁸ <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/germany-moving-limit-weapons-export-saudi-arabia-uae-180428072944493.html> (Son erişim 04.5.2018).

³²⁹ <https://www.cnnturk.com/dunya/apden-suudi-arabistana-silah-ambargosu-cagrisi>

³³⁰ <http://www.defaiya.com/news/Regional%20News/KSA/2016/02/23/saudi-arabia-launches-first-armed-forces-exhibition-for-diversification>

³³¹ <http://www.themiddleeastmagazine.com/wp-mideastmag-live/2017/05/saudi-arabia-will-launch-its-own-military-industries-company/>

azaltmak için İngiltere, Fransa, Rusya, Çin Hindistan gibi ülkelerle savunma ve güvenlik alanında işbirliği yapmış, önemli miktarda silah alımları gerçekleştirmiştir. Bu süreçte İran'dan kaynaklı muhtemel nükleer/balistik füze tehditlerini dengelemek için özellikle Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi Çin'den balistik füzeler satın almıştır. Rejimin gizli yollarla Çin'den nükleer silahlar da temin ettiğine dair güçlü tahminler de bulunmaktadır. Her ne kadar hiçbir küresel güç İbn Suud rejimini koruma motivasyon ve kapasitesine sahip olmasa da rejim Rusya, Çin, Fransa, İngiltere ve Hindistan gibi ülkeler ile savunma/silah anlaşmaları yaparak güvenliğini çeşitlendirme, ABD'ye olan bağımlılığını azaltma yoluna gitmiştir. Yine rejim özellikle içeride (Doğu Vilayeti ve güneydeki Zizan, Necran ve Asir eyaletlerinde) çıkabilecek bir isyana karşı iç güvenlikle etkili olan ekipmanlar (helikopterler, füzeler, polis gücü için biber gazları) satın almıştır. Son olarak rejim kendi güvenliğini sağlamak için yerli bir askeri endüstriyel kompleks kurmaya karar vermiş, bu alana önemli miktarda kamu yatırımları yapmış ve uluslararası silah endüstrisinin önemli firmaları ile teknoloji transferini de içeren işbirlikleri geliştirmeye çalışmıştır. Rejimin son dönemde güvenliğini çeşitlendirmeye iten en önemli faktörler İran'ın balistik füze kapasitesi, nükleer silah geliştirme ihtimali, ülke içerisinde çıkabilecek bir isyan girişiminin rejime yönelteceği tehdit ve Yemen müdahalesi için gereken askeri ekipmanları temin etmek olmuştur.

İbn Suud rejiminin Batılı güvenlik garantilerine alternatifler bulmak için yöneldiği güvenlik çeşitlendirme politikası geçmişte karşı karşıya kaldığı tüm krizlerde ABD güvenlik garantilerine dayanan rejimin dış politikasında önemli bir kopuşu simgelemektedir. Rejim Batı dışındaki alternatiflere yönelerek devam eden Yemen müdahalesi için ve gelecekte olası başka doğrudan askeri müdahaleler için gerekli silahları hiçbir sınırlama (insan hakları ihlalleri, İsrail'in güvenliği) olmaksızın edinmek istemektedir. Güvenlik çeşitlendirme politikası İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde yöneldiği reaktif iddialı dış politikası için ihtiyaç duyduğu silah, mühimmat, eğitim ve destek hizmetlerini kapsamaktadır. Rejim bu politikası ile askeri endüstriyel kapasitesini artırarak bölge genelinde güvenliğine yönelik tehditlere doğrudan müdahale etme imkan ve kabiliyetlerine sahip olmak istemektedir.

5.5. Ekonomiye petrole bağımlılıktan kurtarma planları; Vizyon 2030

Arap Baharı süreci İbn Suud rejimini, S. Arabistan'da rantierizme dayanan ekonomik düzeni değiştirmek için kararlı adımlar atmaya zorlayan birtakım gelişmeleri açığa çıkarmıştır. Bu süreçte İbn Suud rejimini, ülke tarihinde ilk olmasa da³³² en kapsamlı sosyo-ekonomik dönüşüme zorlayan başlıca dört etkenden bahsedebiliriz;

³³² İbn Suud rejiminin ilk kalkınma planı 1970 yılında McKinsey tarafından hazırlanmış, ancak bu plan içeriden kaynaklı faktörler sebebiyle uygulanamamıştır (Freer 2017, 1).

- Hidrokarbon teknolojilerinde yaşanan değişimle birlikte ülkenin en önemli gücü olan enerji süper gücü (swing procedure) statüsünün sarsılması,
- 2014 yılı itibariyle petrol fiyatlarında yaşanan sert düşüşün ülke finansal yapısında meydana getirdiği olumsuzluklar,
- Hızla artan nüfusa bağlı olarak ülkenin karşı karşıya olduğu ekonomik zorluklar,
- Arap Baharı sürecinde rejimin içeriden ve dışarıdan karşı karşıya kaldığı meydan okumaların ülke ekonomisine yüklediği ekstra maliyetler.

Bu sayılan etkenlere bağlı olarak İbn Suud rejimi 2016 yılının başlarında ekonomiyi çeşitlendirmeye, kamu sektörünü rasyonelize etmeye, sübvansiyonları kademeli olarak ortadan kaldırmaya, özel sektörü teşvik etmeye ve genel olarak ülkenin ekonomik altyapısını yeniden yapılandırmaya yönelik yapısal reformlar içeren geniş ölçekli bir ekonomik yeniden yapılandırma projesi olarak “Vizyon 2030” isimli bir planı kamuoyuna duyurdu. Bir ekonomik reform planı olmakla birlikte Vizyon 2030; “sanat, eğlence, spor ve sivil toplum örgütlerinin teşvik edilmesinin yanı sıra Suudi ulusal kimliğinin takviye edilmesini içeren toplumsal unsurlara da sahiptir” (AGSIW, 2017).

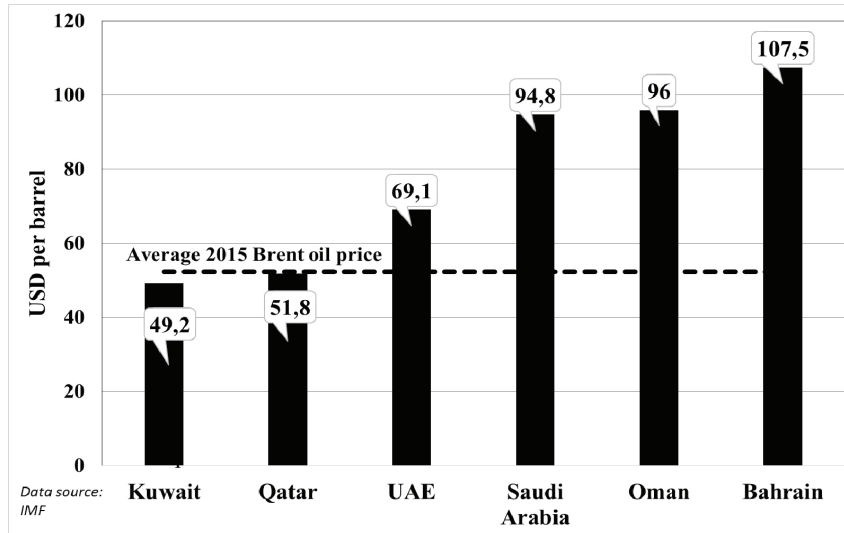
İbn Suud rejimi, rejimin rantiyer karakterine bağlı olarak petrolden elde ettiği rantı farklı toplumsal katmanlar arasında kurduğu dağıtım ve patronaj ağları üzerinden dağıtarak kuruluşundan bugüne toplumun sadakatini satın alıp politik reform talep etme isteğini sınırlamayı başarmıştır (Hertog, 2016, 19-21). Ancak son dönemde yaşanan gelişmeler rejimin ayakta kalması için hayati önemde olan ekonomik istikrarı yok etmeye dönük sonuçlar doğurmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin İbn Suud rejimi üzerinde oluşturduğu ilk olumsuz etki rejimin küresel enerji piyasasındaki rolünün değişmesine yol açan hidrokarbon teknolojilerinde yaşanan değişimdir. İlgili bölümde detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi³³³ ABD’nin kaya gazı devrimi sayesinde yakın gelecekte dünyanın en büyük enerji üreticisi ve ihracatçısı haline gelecek olması İbn Suud rejimini enerji piyasasının denge üreticisi (swing procedure) olmaktan çıkarıp sıradan bir petrol ihracatçısı rolüne indirgemıştır (Krane, 2015, 100). ABD’nin dışında son yıllarda Rusya’nın da enerji piyasasında yükselen rolü, nükleer anlaşma sonrası İran’ın enerji arzını artırabilme kapasitesi ve Irak’ın yakın gelecekte enerji piyasasına yeniden dönecek olması İbn Suud rejiminin enerji piyasasındaki rolünü sarsan diğer önemli gelişmeler olmuştur. Bu yeni durum rejimin uzun yıllar güvenliğini sağlamak, dostlarını ödüllendirip düşmanlarını cezalandırmak için etkili bir şekilde kullandığı petropolitik silahının etkinliğini sınırlamıştır.

İkinci olarak, hidrokarbon teknolojisindeki değişimin İbn Suud rejiminin enerji piyasasındaki rolünü zayıflatmasının bir sonucu olarak 2014 yılından itibaren hızla düşen petrol fiyatları ekonomisi %85 oranda petrole bağımlı olan S. Arabistan’da telafisi

³³³ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Bölüm 4.1.1 ABD’nin enerji politikasının değişimi.

zor sonuçlara yol açmıştır. 2003-14 yılları arasında 100 dolar civarında seyreden petrol fiyatlarının çok kısa sürede 40 doların altına inmesi rejimin gelirlerinde çok önemli bir azalmaya sebep olmuştur. İbn Suud rejimi oluşan bütçe açıkları ile baş edebilmek için 2015 yılında kamu harcamalarında %14'lük bir kısıtlamaya gitmiş, 2016 yılında uluslararası piyasalardan 10 milyar dolar borç almak zorunda kalmıştır. Bu yeni durum krallığı borç veren ülke durumundan borç alan ülke konumuna sokmuş ve artık ülkenin uluslararası derecelendirme kuruluşları nezdindeki kredi notu³³⁴ önemli hale gelmeye başlamıştır (Ulrichsen, 2016, 7).

Üçüncü olarak hızla artan nüfusun ekonomi üzerinde oluşturacağı ciddi baskılar rejimi kapsamlı reform yapmak zorunda bırakmıştır. Suudi Merkezi İstatistik Kurumunun verilerine göre 2010 yılında 27 milyon olan, S. Arabistan nüfusunun 2050 yılında 60 milyon olacağı hesaplanmaktadır (Alhassan, 2016, 48). 2030 yılında 4,5 milyon Suudi vatandaşının (hâlihazırda çalışan Suudilerin iki katı) iş piyasasına girecek olması rejimi yeni istihdam alanları açmaya zorlamaktadır. Çünkü hızla artan nüfusa rağmen düşen petrol gelirleri içeride rejimin istikrarı için önemli bir tehdit kaynağına dönüşebilir. Aşağıdaki Şekil 13'de 2015 yılı itibariyle KİK ülkelerin bütçe dengelerini sağlayabilmeleri için gereken petrol fiyatları verilmiştir. 2015 yılı Suudi bütçe dengesi için gerçekleşmesi gereken petrol fiyatı 95 dolar iken bu rakamın 2030 yılında 320 dolar olması gerekmektedir (Ulrichsen, 2016, 4). Uluslararası enerji piyasasının mevcut durumu gelecekte petrol fiyatlarının bugünkü rakamın 6-7 katı artarak 320 dolara çıkmasını olası kılmamaktadır. Dolayısıyla beklenen nüfus artışı ve azalan petrol gelirleri krallık için bugünkü ekonomik şartları sürdürülemez kılmaktadır.

Şekil 13: KİK ülkelerinin 2015 yılı bütçe dengeleri için gerçekleşmesi gereken petrol fiyat seviyesi

Kjurchiski, 2017, 204.

³³⁴ Petrol fiyatlarında yaşanan sert düşüş S. Arabistan'ın uluslararası kredi profilinde önemli bir bozulmaya neden olmuştur (Ulrichsen, 2016, 7).

Son olarak Arap Baharı sürecinde rejimin içeride ve dışarıda çıkarlarını sağlamak için katlanmak zorunda olduğu maliyet mevcut ekonomik şartları rejim açısından iyice ağırlaştırmıştır. İbn Suud rejiminin, Arap Baharının yol açtığı sokak hareketlerinin içeriye sıçramasını önlemek için 2011 yılında oluşturduğu 130 milyar dolarlık yeni sosyal harcama bütçesi tek başına 2007 yılı toplam kamu bütçesinden bile büyük bir rakama tekabül etmektedir. Söz konusu bütçe ile 60.000 yeni istihdam yaratılması, yoksullar için 500.000 yeni konut inşası, asgari ücretin 3000 Riyal'e (800 dolar) çıkarılması hedeflenmekte, işsizliği azaltmak için teşvikler ve ülkede rejime sadakati canlı tutması için dini kurumlara yardımlar planlanmaktadır (Hertog, 2011, 3). Kısacası Suudi toplumunun sadakatini satın almak rejim için büyük ekonomik fedakârlıklara yol açmıştır.

Arap Baharı sürecinde sokak hareketleri ile sarsılan Suudi müttefikleri de rejimin sırtına önemli bir ekonomik yük yüklemiştir. Söz konusu dönemde KİK ülkeleri, Bahreyn ve Umman'daki memnuniyetsiz kitleleri yatıştırmak için büyük bir kısmını İbn Suud rejiminin üstlendiği 20 milyar dolarlık bir yardım yapmışlardır (Hertog, 2011, 4). Yine aynı dönemde Mısır'daki dost rejimin ayakta kalmasını sağlamak ve ülke üzerinde etkin bir nüfuz elde etmek için Mısır yönetimine yapılan milyarlarca dolarlık yardımlar³³⁵ da İbn Suud rejimi açısından önemli bir ekonomik maliyet ortaya çıkarmıştır. 2015 yılının başlarında başlayan ve birkaç ay sürmesi hedeflenen Yemen operasyonunun üç yılı aşkın bir süredir gittikçe artan bir maliyetle birlikte devam etmesi, Suriye'de sürdürülen vekâlet savaşına rejimin verdiği destek de ülkenin savunma harcamalarında büyük artışa neden olmuştur (AGSIW, 2017).

Arap Baharı sürecinin İbn Suud rejimi açısından oluşturduğu diğer bir ekonomik maliyet genel olarak İran tehdidini tüm bölge genelinde dengelemek için rejimin yapması gereken fedakârlıkların çoğalmasındır. Üstelik nükleer anlaşma ile İran-Batı yakınlaşmasının İran ekonomisi üzerindeki yaptırımları kaldırma ihtimali rejimi İran karşısında sadece askeri olarak değil ekonomik olarak da zayıf düşürecektir. Anlaşmanın imzalanmasını takip eden süreçte Batılı büyük şirketlerin İran ile yakın temaslar kurması ve ülkeye dönük yatırım planları İran'ı yakın gelecekte önemli bir ekonomik güç haline getirebilecektir. Kabiliyetli ve iyi eğitilmiş nüfusu ve sahip olduğu doğal kaynaklar İran'ın ekonomik kapasitesini artırması için önemli bir avantaj teşkil etmektedir. İran'a uygulanan uluslararası yaptırımların kalkması ile İran'ın uluslararası bankalarda bloke edilen 100 milyar dolarlık varlığının serbest bırakılacak olması da İbn Suud rejimin açısından başka bir tedirginlik kaynağıdır³³⁶. Yaptırımların kalkmasının diğer taraftan İran'ın petrol arzını artıracak olması da İran ekonomisini

³³⁵ Mursi hükümetini deviren askeri darbe sonrası Körfez ülkeleri (S. Arabistan, Kuveyt Birleşik Arap Emirlikleri) Mısır'a 18 ayda 23 milyar dolarlık bir ekonomik yardım sağlamışlardır. Bkz. (<https://uk.reuters.com/article/uk-egypt-investment-gulf/egypt-got-23-billion-in-aid-from-gulf-in-18-months-minister-idUKKBN0LY0UT20150302>). (Son erişim tarihi: 23.01.2017).

³³⁶<http://www.karar.com/ekonomi-haberleri/gozler-iranin-bloke-edilmis-100-milyar-dolarinda>. (Son erişim tarihi: 23.01.2017).

güçlendirecek bir etki yapacaktır. Örneğin 2011 yılında 2,5 milyon varil olan İran'ın toplam günlük petrol üretim yaptırımlar nedeniyle 2015 yılında 1,08 milyon varile düşmüş, ancak 2016 yılında yaptırımların gevşemesi ile birlikte tekrar 2,3 milyon varile çıkmıştır (Valz, 2016, 27). Bu yeni durum bir taraftan İbn Suud rejiminin petrol piyasasındaki rolünü zayıflatırken diğer taraftan rakibi İran'ın ekonomik olarak da güçlenmesine yol açacak, pahalı vekâlet savaşları için İran rejiminin yeni kaynaklara erişimini kolaylaştıracaktır.

Sayılan tüm bu etkenler İbn Suud rejimini ekonomide kapsamlı bir reform yapmaya zorlamıştır. Rejimin endüstriyel kapasiteyi en üst düzeyde artırarak ekonomik tabanını güçlendirmesi dışarıda rakiplerini dengelemesine içeride ise rejime yönelik siyasal reform taleplerinin kısılmasını kolaylaştıracaktır. Son dönemde yapılan araştırmalar ekonomik refahın azalmasının daha fazla siyasal hak talep edilmesine,³³⁷ ekonomik refahta meydana gelen kayda değer bir artışın ise siyasal reform taleplerinin ikinci plana itilmesine yol açtığını ortaya koymuştur³³⁸. 2016 yılında Körfez bölgesinde yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan gençlerin %62'si mevcut koşullarda demokrasiye göre ekonomik istikrarın daha öncelikli olduğunu belirtmişlerdir (Kinninmont, 2017, 23). Bu yüzden ülkelinin ekonomik refah seviyesinin yükselmesi içeride rejime yönelik tehditlerle baş etmesine, dışarıda ise bölgesel güçlerden rejime yönelik tehditleri dengelemesine katkı sağlayacaktır (AGSIW, 2017).

İbn Suud rejiminin endüstriyel kapasitesini en üst düzeye çıkarmak için yaptığı en iddialı girişim 2016 yılında ilan edilen Vizyon 2030'dur. Vizyon 2030'un tanıtıldığı basın toplantısında sunumu yapan Veliaht Prens Muhammed bin Selman, vizyonun üç teması olduğundan bahsetmiştir; gelişen bir ekonomi, iddialı bir ulus, dinamik bir toplum (Pulat 2016, 1-5). Siyasal reform, güvenlik ve dış politikaya açık bir göndermenin olmadığı (Kinninmont 2017, 13-15) vizyonun somut ekonomik hedefleri;

- Petrol dışındaki gelirlerin toplam gelir içindeki payı %16'dan %85'e çıkarılması,
- Özel sektörün teşvik edilerek GSMH içindeki payının %40 seviyesinden %65 seviyesine çıkarılması,
- Halen dünyanın 19. büyük ekonomisi olan S. Arabistan'ın dünyanın 15. büyük ekonomisi haline gelmesi,
- 2030 yılına kadar ülkenin ihtiyacı olan askeri ekipmanların %50'sinin yerli

³³⁷ 1979 yılında Cuheyman ve adamlarının Kâbe baskınında ideolojik sebepler kadar ekonomik sorunlar da etkili olmuştur. Yine 1990'lı yıllarda petrol fiyatlarındaki düşüşün yarattığı olumsuz ekonomik ortam ülkede Anayasal Monarşi taraftarları, Sahva, Şii muhalefet gurupları gibi rejime yönelik örgütlü muhalefet hareketlerini doğurmuştur (Kinninmont, 2017, 19).

³³⁸ İbn Suud rejiminin kamu harcamalarını kısımasına yönelik sosyal medya üzerinde yapılan tepkilerde en popüler hashtag "maaşlarımız yetmiyor" iken ikincisi "Suud ailesine yapılan tahsisatları durdurun" olmuştur.

üretim ile karşılanması,

- Hac ve Umre dahil ülkeye gelen turist sayısının 14 milyondan 30 milyona çıkarılması,
- Halen %11,6 olan işsizliğin %7'ye düşürülmesi
- Yabancı sermaye yatırımlarının %3,8'den %5,7'ye yükseltilmesi olarak sıralanmıştır³³⁹.

Vizyon 2030 belgesinde de ile ortaya konulduğu gibi İbn Suud rejimi, gelecekte petrol gelirlerinin ekonomide çok az rol oynayacağı gerçeğini kabul etmiş görünmektedir. Belgenin ortaya koyduğu başka bir nokta ise Suudi ekonomisinin yakın gelecekte liberalleşmesinin hedefleniyor olmasıdır. S. Arabistan'da, mevcut şartlar altında, sosyokültürel değişim olmadan ekonomik değişimi gerçekleştirmek olası değildir, dolayısıyla ekonomik liberalleşmeye sosyokültürel liberalleşmenin eşlik etmesi kaçınılmazdır (AGSIW, 2017). İşte bu yüzden Vizyon 2030 belgesi zımnen de olsa Suudi toplumunda sosyokültürel bir değişimi hedeflemektedir. Geçmişte denen sosyoekonomik/sosyokültürel liberalleşme çabaları iki önemli engele takılmıştır; ekonomide kamu sektörünün ağırlığı ve ülkede çok güçlü olan din adamları (Vehhabi) lobisi (Kinninmont, 2017, 2).

Suudi ekonomisi kamu sektörü ağırlıklı bir ekonomik yapılanmaya sahiptir. Ülkede özel sektörün GSMH'ye toplam katkısı %4 gibi çok küçük bir orana tekabül etmektedir. Toplam istihdamın üçte ikisi kamu sektörü tarafından sağlanmaktadır. Özel sektörün GSMH'ye katkısının, kamu kaynaklarının özel sektöre sağladığı teşviklere yakın seyretmesi "Suudi ekonomisinde hemen hemen her şeyin doğrudan ya da dolaylı olarak devlet harcamaları tarafından beslendiği" gerçeğini göz önüne sermektedir (Freer, 2017, 1). Kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı ve Suudi vatandaşların çalışma konusundaki isteksizlikleri³⁴⁰ ülkedeki ekonomik etkinliği son derece sınırlamaktadır. Örneğin işsizlik oranlarının çok yüksek olduğu ülkede 2015 yılında 417.000 yeni istihdam yaratılmış ancak bu rakamın 368.000'i ülkedeki yabancı göçmen işçilere gitmiştir (Ulrichsen, 2016, 18).

Vizyon 2030, geleneksel olarak S. Arabistan'daki din adamlarının kalesi olan eğitim sisteminde geniş kapsamlı reformların yanı sıra ülkede eğlence ve turizm sektörünün büyümesini mümkün kılacak ölçüde sosyal liberalizasyonu hedefliyor. Çünkü ülkenin uzun vadeli büyüme hedeflerine ulaşması için geliştirilen ulusal altyapıyı güçlendirecek projeler daha kaliteli modern eğitim sayesinde mümkün olacaktır. Ülkedeki eğitim, yargı ve medya sektörünün geleneksel ulemanın kalesi olduğu gerçeği kapsamlı reform

³³⁹ Gazette, Saudi. "Full Text of Saudi Arabia's Vision 2030." Saudi Gazette 26 (2016).

³⁴⁰ 2016 yılında 12 Suudi vatandaşının ilk kez bir belediye tarafından temizlik işi için istihdam edilmesi uzun süre gazetelerde manşet olmuştur (Kinninmont, 2017, 16).

çabalarına ulema kanadından bir direncin açığa çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Benzer şekilde ülkede güçlenmesi hedeflenen eğlence ve turizm sektörü de geleneksel ulema tarafından direnç gösterilecek alanlardan birdir. Bugün çoğu Suudi vatandaşı eğlence ve tatil için yurt dışına³⁴¹ çoğunlukla da Körfez ülkelerine³⁴² gitmektedir. Hem kendi vatandaşlarının tatil ve eğlence ihtiyaçlarını karşılayarak yurt dışına çıkışlarını azaltmak³⁴³ hem de ülkeyi Dubai, Maldivler, Havai gibi önemli bir turizm merkezi yaparak turizm gelirlerini planlanan düzeye çıkarmak isteyen rejim ülkenin Kızıldeniz kıyısına dönük büyük projeler geliştirmeye başlamıştır. İbn Suud rejiminin enerji güvenliği açısından da önemli bir güzergah olan Kızıldeniz jeopolitiği bu dönemde ekonomi ve güvenlik açısından da ön plana çıkmıştır. Bu süreçte Kızıldeniz’de Tiran Boğazı girişinde Mısır’a ait olan Tiran ve Sanafir adalarını tartışmalı bir biçimde³⁴⁴ Mısır’dan devralan ve Kızıldeniz bölgesine 500 milyar dolarlık bir yatırımla mega turizm kenti inşa edeceğini kamuoyuna duyuran İbn Suud rejimi, Kızıldeniz bölgesini rejimin yeni nüfuz alanı olarak ilan etmiştir. Zira Mısır’ın son dönemde ulusal gücünde meydana gelen aşınma İbn Suud rejiminin, Kızıldeniz’e kıyısı olan ülkeler arasında en güçlü aktör olmasına yol açmıştır.

Nisan 2016’da iki ülke arasında Tiran ve Sanafir adalarının İbn Suud yönetimine devrini de içeren 17 anlaşma imzalanmış, bu anlaşmalar gereği İbn Suud rejimi Mısır’ın önümüzdeki beş yıllık petrol ihtiyacı için 20 milyar dolar, Sina bölgesinin geliştirilmesi için 1.5 milyar dolar ve Süveyş Kanalı’nı geliştirmek için 4 milyar dolarlık bir yatırım sözü vermiştir (Shay, 2016a, 2). Tiran ve Sanafir adalarının Kral Selman’ın 2016 yılındaki beş günlük Mısır gezisi sırasında İbn Suud rejimine devredildiğinin açıklanması Mısır’ın bölgede gerileyen gücünün oluşturduğu boşluğun İbn Suud rejimi tarafından doldurulmaya çalışıldığını göstermektedir. Her ne kadar rejim adalara asker konuşlandırmayacağını ve adalar üzerinden Mısır-S. Arabistan arasına kara bağlantısı sağlayan bir köprü inşa edeceğini açıklasa da her iki adanın Mısır’dan devralınması

³⁴¹ Çoğu sakini tatilini yurt dışında geçirdiği için hafta sonu otellerin geceleme ücretlerini ucuzlattığı tek şehir Riyad’dır (Kinninmont, 2017, 30).

³⁴² Bahreyn’e gelen tüm turistlerin %75’i Suudi vatandaşdır, 2016 yılında 1.6 milyon Suudi vatandaşı Dubai’ye tatil için gitmiştir (Kinninmont, 2017, 30).

³⁴³ Yılda yaklaşık 4.5 milyon Suudi vatandaşı turizm için yurtdışına gidiyor ve bu seyahat sırasında yıllık 25.1 milyar dolar para harcıyor. Suudi turistler kişi başı ortalama 5.866 dolarlık harcama (Batılı turistlerin yaklaşık altı katı) ile dünyanın en çok para harcayan turistleridir. Bkz. “KSA tourists cough up \$25.1 billion abroad”, Arab News, 14 August 2016, <http://www.arabnews.com/node/969511/saudi-arabia> (Son erişim 10.03.2018).

³⁴⁴ İbn Suud rejimi, Tiran boğazının girişinde stratejik açıdan önemli olan bu iki adanın aslında S. Arabistan’a ait olduğunu 1906 yılında imzalanan Osmanlı-İngiltere sınır anlaşması gereğince adaların S. Arabistan’ın bir parçası olarak kabul edildiğini, Kral Faruk’dan beri tüm Mısır hükümetlerinin de bu durumu kabul ettiklerini ancak İbn Suud rejiminin 1950 yılında İsrail saldırganlığına karşı daha etkili direnebilmesi için Mısır’a devredildiğini iddia etmiştir (Ibish 2016, 4). Adaların devrini de içeren iki ülkenin Kızıldeniz kıta sahanlığı anlaşması sırasında Mısır’a 25 milyar dolarlık bir ekonomik destek, yatırım ve hibe sözü de verildi. Mısır kamuoyunda, Körfezden gelecek milyar dolarlar karşılığında Abdel Fettah el-Sisi yönetiminin Mısır topraklarını sattığı iddiasıyla uzun süren yönetim karşıtı gösteriler olmuştur <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201604151022189088-misir-suudi-arabistan-tiran-sanafir-protesto/> (Son erişim 11.03.2017).

İbn Suud rejiminin Kızıldeniz jeopolitiği üzerindeki gücünün -Mısır'ın gücündeki gerilemeye paralel olarak- tarihte hiç olmadığı kadar arttığını göstermektedir. Çünkü geçmiş yıllarda da İbn Suud rejimi birkaç defa benzeri bir köprü inşa etme girişiminde bulunmuş ancak bu projeler her defasında Mısır'ın muhalefeti ile karşılaşmıştı³⁴⁵. İbn Suud rejimi Yemen operasyonu ile Bab el-Mendeb boğazı üzerinde elde etmeye çalıştığı jeopolitik üstünlüğü Mısır ile yaptığı bu anlaşma sayesinde Kızıldeniz ve Tiran Boğazı'nda da elde etmiştir. Bu anlaşma bir taraftan İran'ın Kızıldeniz'deki etkinliğini sınırlarken diğer taraftan Mısır ile İbn Suud rejiminin stratejik ittifakını pekiştirmiş, Mısır'ın bir kez daha bölgede Suudi liderliğini kabul ettiğini göstermiş ve Mısır'ı İbn Suud rejiminin güvenliği için önemli bir destek haline getirmiştir. Yine bu anlaşma ile inşa edilecek olan köprü sadece Mısır'dan değil tüm Afrika ülkelerinden Hac ve Umre ziyareti için S. Arabistan gelecek ziyaretçi sayısını artırarak İbn Suud rejiminin Vizyon 2030 belgesinde öngördüğü turizm gelirlerine kavuşmasını kolaylaştıracaktır (Shay, 2016a, 2-5).

Şekil 14: Tiran ve Sanafir adaları

www.haritauydu.org

İbn Suud rejiminin Kızıldeniz bölgesine yönelik diğer bir girişimi bölgeye yapılacak çok büyük yatırımlar ile dünyanın en büyük turizm kentini inşa etmektir. Turizme bugüne kadar son derece mesafeli yaklaşan rejim Arap Baharı sürecinde bu yaklaşımında radikal bir değişime gitmek zorunda kalmıştır. Ülkeye seyahat etmek isteyenler için Hac ve Umre ziyareti dışında turist vizesi vermeyen rejim³⁴⁶ Vizyon 2030 belgesinde

³⁴⁵ Bölgede İbn Suud rejiminin inşa etmek istediği köprü projesine geçmiş yıllarda İsrail ve Ürdün de güvenlik ve ekonomik gerekçelerle karşı çıkmıştır (Galal, 2016).

³⁴⁶ Aslında İbn Suud rejiminin toplam gelirleri içerisinde turizm petrolden sonra ikinci sıradadır. Ancak tüm turizm gelirleri hac ve umre ziyaretinden kaynaklanmaktadır, rejim 2016 yılında 21 milyar dolarlık bir turizm geliri elde etmiştir (Hussain, 2017, 2).

2030 yılına kadar ülke gelirlerinin %18'inin turizmde elde edilmesini ve turizm sektöründe 1.4 milyon yeni istihdam yaratılmasını hedeflemektedir (Dickinson, 2016). Vizyon 2030'daki bu hedeflere ulaşabilmek için rejim, 2018 yılından itibaren ülkeyi ziyaret etmek (Hac ve Umre ziyareti haricinde) isteyenler için tarihinde ilk kez vize vermeye hazırlandığını duyurmuştur³⁴⁷.

İbn Suud rejiminin ülkenin turizm gelirlerini artırmak için giriştiği en önemli proje hiç şüphesiz Kızıldeniz sahiline 500 milyar dolarlık bir yatırım ile inşa etmek istediği mega turizm kenti Neom'dur³⁴⁸. Kızıldeniz'de insansız 50 adayı seçkin bir turizm merkezine dönüştürmeyi de içeren projenin toplam alanı 34.000 km² olup (yaklaşık Belçika kadar) Maldivler, Seyşeller, Bali ve Hawaii'nin toplam büyüklüğü kadardır. 2022 yılında bitirilmesi hedeflenen proje ile sadece turizm gelirlerinin artırılması değil uluslararası büyük şirketler ile krallığın bağının güçlendirilmesi de hedeflenmektedir (Hussain, 2017, 1). Veliht Prens'in; "Neom, bu dünyada yeni bir şeyler yaratmak isteyen hayalperestlerin kenti olacak ve burada geleneksel yatırımlara yer verilmeyecek"³⁴⁹ sözleri yatırım, ticaret ve turizm merkezi olacak bu şehrin dünyada benzersiz bir yer olacağını ifade etmektedir.

Ancak alkol, eğlence, örtünme gibi konularda geleneksel ulemanın direnci bu projenin gerçekleştirilmesini zora sokmaktadır. Bu yüzden krallık Kızıldeniz kıyısına yapılacak mega turizm kentinin (Vehhabi ulemanın yargı yetkisinden kaçırmak için) ulusal yargı alanı dışında özel bir statüde yönetileceğini duyurmuştur³⁵⁰ (Hussain, 2017, 5). Benzer durum ülkede geliştirilmesi planlanan eğlence sektörü için de geçerlidir. Veliht Prens Selman geçtiğimiz yıl Suudi Eğlence Otoritesi (Saudi Entertainment Authority) isimli bir kuruluş kurarak ülkede sinema, konser gibi eğlence sektöründe faaliyet gösterecek bir kamu otoritesi oluşturmuştur. İbn Suud rejimi ekonominin petrole bağımlılığını azaltmak, ekonomiyi çeşitlendirmek, kültürel harcamaları artırmak için oluşturduğu bu yapı ile önümüzdeki on yıl içinde 64 milyar dolarlık bir yatırım yapmayı planlamaktadır. Bu amaçla opera binalarının inşası, sinema salonları ve futbol maçlarının yaygınlaştırılması planlanmaktadır³⁵¹. Ancak geliştirilmesi düşünülen eğlence sektörü de geleneksel ulemanın tepkisine yol açmaktadır. Örneğin Eğlence Otoritesinin yakın zamanda Riyad'da organize ettiği bir etkinlikte kadın ve

³⁴⁷<http://www.haberturk.com/suudi-arabistan-ilk-kez-turist-vizesi-vermeye-hazirlaniyor-1730526-ekonomi> (Son erişim 12.04. 2018)

³⁴⁸ Neom, İngilizce New ile Arapça Mustakbel kelimelerinin ilk harflerinin birleşmesinden oluşur ve "Yeni Gelecek" anlamına gelmektedir.

³⁴⁹<https://tr.sputniknews.com/infografik/201711161031021346-suudi-arabistan-yatirim-kenti-proje-inovasyon-ticaret-robot-bagimsiz-is-endustri-alani-neom/> (Son erişim 14.04.2018).

³⁵⁰ Veliht Prens Neom'un "Suudi yasalarını ihlal etmeden yabancı turistlerin ve yatırımcıların tüm isteklerini ve ihtiyaçlarını eksiksiz olarak karşılayacak" bir şehir olacağını söylemiştir. Bkz. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201711161031021346-suudi-arabistan-yatirim-kenti-proje-inovasyon-ticaret-robot-bagimsiz-is-endustri-alani-neom/> (Son erişim 14.04.2018).

³⁵¹ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43154629>

erkeklerin karışık oturması ve bazılarının karşılıklı dans etmeleri ulema tarafından eleştirilerin hedefi olmuştur. Ülkenin en yüksek din otoritesi konumundaki Şeyh Abdülaziz el-Şeyh yaşanan bu gelişmeleri değerlendirdiği El-Mecd TV’de konserlerin ve sinemaların zararlı olduğunu ve ahlaksızlığa neden olduğunu söyleyerek tepkisini ortaya koymuştur³⁵² (Freer, 2017, 2).

Ülkede hedeflenen sosyokültürel liberalleşmeye dönük olası tepkisi yakın gelecekte rejimin ana unsurlarından biri olan Vehhabi ulemanın siyasi otorite tarafından tasfiyesine dönük hamlelere neden olabilir³⁵³. Nitekim 2016 yılında Veliaht Prens din polisini ülkede İslami kuralları nazikçe uygulamaya çağırması ve geleneksel ulemaya bağlı olan din polisinin tutuklama yetkisini elinden almıştır³⁵⁴. Kapsamlı eğitim reformu, turizm gelirlerini artırmaya dönük politikalar ve eğlence sektörünün gelişmesinin vizyon belgesi ile destekleneceğinin belirtilmesi, geçmişte siyasal karar alma süreçlerinde etkin rol oynayan, ulemanın yeni dönemde onayına ihtiyaç duyulmayacağını en bariz ifadesidir.

Hidrokarbon teknolojisinde yaşanan değişim, uluslararası enerji piyasalarında ABD, Rusya ve İran gibi yeni oyuncuların girmesi İbn Suud rejiminin petrol piyasasındaki tekeli (swing producer) sarsmış, gelecekte ülke ekonomisinde petrol gelirlerinin etkinliğinin ciddi bir biçimde azalacağına dönük güçlü beklenti ekonomik reformu zorunlu kılmıştır. Tüm bunlara ek olarak rejimin Arap Baharı sürecinde içeriden ve dışarıdan karşı karşıya kaldığı meydan okumalar ulusal gücün önemli bir bileşeni olan ekonomik kapasitenin artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Rejim ekonomik kapasiteyi geniş kapsamlı reformlar aracılığıyla artırıp ülkenin refah seviyesini yükselterek bir taraftan içeride siyasal reform talep eden muhalefeti susturmayı diğer taraftan ise bölgede rejimin çıkarlarına yönelik tehditleri dengelemeyi hedeflemektedir.

Bu süreçte Kızıldeniz bölgesi hem jeopolitik hem de jeoekonomik imkânlar sunduğu için İbn Suud rejimi Kızıldeniz bölgesini yeni çıkar alanı olarak kabul etmiş, İran’ın bölgeye dönük etkinliğini bahane ederek bölgedeki diğer aktörleri de kendi planları doğrultusunda hareket etmeye zorlamıştır. Rejim, Mısır’ın içine düştüğü zayıflıktan istifade ederek Tiran ve Sanafir adalarını Mısır’dan devralmış, Kızıldeniz bölgesine inşa etmeyi düşündüğü turizm kenti ile başta Mısır olmak üzere ekonomisinde turizm

³⁵² Ancak bu tepkinin üslubu ve tarzı geleneksel Vehhabi ulemanın kısmen siyasi otorite karşısında zayıfladığını göstermektedir. Müftü El-Şeyh yaşananları eleştirirken dikkatli bir üslup kullanmış ve siyasi otorite ile karşı karşıya gelmekten sakınmıştır. Hâlbuki 1960’lı yıllarda kiral Faysal radyo ve televizyon istasyonu kurmak istediğinde ulema halkı yönetime karşı sokağa çıkmaya davet etmiş, yaşanan çatışmalarda aralarında bir prensin de bulunduğu bazı kimseler hayatını kaybetmişti.

³⁵³ 2017 yılının sonlarında Veliaht Prens “yakın gelecekte ülkede radikalizmin tüm izlerini sileceğiz” demek suretiyle geleneksel Vehhabi ulemanın İbn Suud rejimindeki etkinliğinin sınırlandırılacağı mesajı vermiştir. Bkz. <http://edition.cnn.com/2017/10/24/middleeast/saudi-arabia-prince-more-moderate-islam/index.html>

³⁵⁴ <http://www.aljazeera.com/news/2016/04/saudi-arabia-strips-religious-police-arresting-power-160413141418824.html>

gelirleri önemli yer tutan bölge ülkelerinin turizmden aldığı payı³⁵⁵ azaltma pahasına ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek için çalışmaya başlamıştır.

İbn Suud rejiminin Kızıldeniz'i ülkenin yeni çıkar alanı olarak ilan etmesinde ekonomik olduğu kadar güvenlik konuları da etkili olmuştur. Rejimin petrol ihracını uzun yıllardır Kızıldeniz bölgesine yönlendirmek için yaptığı yatırımlar ve ülke ekonomisinin çeşitlendirilmesinde bölgenin sunduğu eşsiz imkanlar bu politikanın ekonomik gerekçelerini teşkil etmektedir. İran'ın Afrika Boynuzu ve Yemen üzerinde nüfuz alanları oluşturmaya çalışarak Levant'taki vekilleri ile bir deniz yolu bağlantısı kurma planları ise Kızıldeniz üzerindeki Suudi politikasının güvenlik gerekçelerini teşkil etmektedir. Rejim Kızıldeniz'e yönelik yeni politikası ile her iki alandaki çıkarlarını maksimize etmek istemektedir.

İbn Suud rejiminin bu bölüm boyunca sayılan dört yeni dış politika aracı (doğrudan müdahale, askeri ittifaklara liderlik etme, güvenlik çeşitlendirmesi ve ekonomiyi petrole bağımlılıktan kurtarma) rejimin Arap Baharı sürecinde maruz kaldığı tehdit ve fırsatlar ile yakından alakalıdır. İran'ın nükleer programı ve gelişen silah endüstrisi İran'ın güvenliğine katkı yaparken İbn Suud rejiminin güvenliğini zayıflatmış ve bu süreçte rejim İran'dan kaynaklı yoğun bir güvenlik ikilemi algılamıştır. İran'ın, Arap Baharı sürecinde, kendisi ile ortak politik vizyona sahip olan istikrarsız ülkelerdeki menmuniyetsiz kesimleri de kullanarak bölge genelinde oluşan güç boşluklarını doldurarak bölgesel bir hegemonya kurma girişimi İbn Suud rejiminin İran'dan algıladığı tehdidin başka bir gerekçesi olmuştur. Arap Baharı sürecinde ülke içinde ve bölge genelinde yaygınlaşan ulus aşırı ideolojiler, içeride rejimden menmun olmayan kesimleri rejim aleyhine provake ederek, bölge genelinde ise Suudi müttefiki rejimler ile bölge halkları arasındaki uçurumu derinleştirerek önemli bir rejim güvenliği sorununa yol açmıştır.

İbn Suud rejimi bu süreçte kendisine yönelen çok boyutlu tehditler karşısında bir taraftan iç mobilizasyon yoluyla askeri/endüstriyel gücün yaratılması/toplanması politikası takip ederken diğer taraftan bölge genelinde oluşturduğu askeri temelli ittifakları bir ağırlık noktası olarak kullanarak rejimine yönelik tehdidi dengelemeye çalışmıştır. Rejimin kendi gücüne olan güveni de bölge genelinde ortaya çıkan krizleri bahane olarak kullanarak reaktif iddialı bir dış politikaya doğru kaymasına yol açmıştır. Bu süreçte rejim bölge genelinde kendisi için tanımladığı hayati çıkar alanlarını korumak/geniştirmek için doğrudan askeri müdahaleyi de içeren çatışmacı bir dış politikaya yönelmiştir.

³⁵⁵ Örneğin Mısır milli gelirinin %12'si, Ürdün'ün %6'sı turizmden gelmektedir (Hussain 2017, 5).

6. SONUÇ

Bu çalışmanın çıkış noktası İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politikanın Arap Baharı öncesi dönemdeki geleneksel dış politikasından bariz farklarının olduğu varsayımdır. 2011 sonrası dönemde rejimin dış politikasındaki cesur ve atılgan tavırları bu varsayımı besleyen en önemli unsur olmuştur. Özellikle rejimin Bahreyn ve Yemen krizinde askeri unsurlarını kullanarak doğrudan askeri müdahalede bulunması, Suriye krizinde bölgedeki rakiplerini dengeleyerek gelecekte ülkenin siyasal pozisyonunda söz sahibi olabilmek için dolaylı yollardan müdahale etmesi, devam eden Yemen operasyonu ve içeride rejime dönük isyan dalgasını bastırma çabası ile birlikte Suriye krizine zaman zaman doğrudan askeri müdahale seçeneğini gündemine alması rejimin bu süreçte cesur ve atılgan tavrını göstermesi açısından önemlidir. Bütün bunlara ilaveten İbn Suud rejiminin güvenliğini çeşitlendirmek için Rusya ve Çin dâhil Batı ülkeleri dışındaki alanlara yönelmesi, Ortadoğu bölgesinde askeri temelli ittifaklara liderlik ederek bölgesel güvenlik ağları oluşturması, Körfez bölgesi, Güney Arabistan ve Kızıldeniz bölgesindeki nüfuzunu genişletme çabaları Arap Baharı sürecinde rejimin cesur ve atılgan tavrının diğer örnekleri olmuştur.

Yapısı ve kurumları itibarıyla zayıf bir devlet olarak tanımlanan İbn Suud rejiminin kuruluşundan bugüne var olan güvenlik algısı rejim güvenliği ve güvenlik ikilemi yaklaşımlarının kuramsal varsayımları kullanarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Rejimin Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politikanın geleneksel dış politikasından olan farklarını ortaya koymak için de tehdidi dengeleme ve iddialı dış politika kuramsal yaklaşımına müracaat edilmiştir. Rejimin geleneksel dış politikasından farklı bir dış politika takip ettiği ancak benzer girdilere verdiği farklı tepkiler üzerinden ölçülebileceğinden, bu çalışmada İbn Suud rejiminin dış politikası, sayılan teorik yaklaşımlar ışığında Arap Baharı öncesi ve Arap Baharı sürecindeki dış politika olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Böylece her iki dönemde rejimin karşılaştığı benzer meydan okumalara verdiği tepkilerin düzeyi arasındaki bariz farklılık ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politikasının geleneksel dış politikasından farklı olduğunun kanıtlanabilmesi için öncelikle dış politika önceliklerinin tespit edilmesi gerektiğinden bu çalışmanın ikinci bölümünde rejimin kuruluşundan bu güne değişmeden gelen üç dış politika önceliğinin varlığı ortaya konulmuştur; rejim güvenliği, toprak bütünlüğü ve bölgesel güvenlik.

Literatürde zayıf devletlerin en önemli güvenlik sorunlarının rejim güvenliği

olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Devletin, halkla doğrudan ilişkiye girerek politikalarını halka benimsetebilme (nüfuz etme), ülkenin fiziksel kaynaklarını şiddet ve zora başvurmada alma (çekme), devlet ile sivil toplum arasında müzakere etme (uzlaşma) kabiliyeti devletin altyapısal gücü, yönetilenler ile müzakere ve uzlaşmaya dayanmadan uygulanan zorlama gücü ise despotik gücü olarak tanımlanmıştır. Gelişmiş ülkelerde altyapısal güç güçlü, despotik güç zayıf iken Üçüncü Dünya ülkelerinde altyapısal güç zayıf despotik güç ise güçlüdür. Bu yüzden altyapısal gücü zayıf despotik gücü fazla olan devletler zayıf devlet olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada İbn Suud rejiminin, yönetilenler ile doğrudan müzakere etmek yerine bir ara tabaka (kabileler) üzerinden ilişki kurması, ülkedeki fiziki kaynakları zora başvurmada çekme kabiliyetinin sınırlı olması, sivil toplum ile gelişmiş kurumsal bir müzakere kültürü olmaması ve despotik gücünün fazlalığı zayıf devlet olarak tanımlanması için yeterli gerekçeyi teşkil etmiştir. Bu yüzden rejimin öncelikli dış politika hedefi rejim güvenliğini sağlamak olmuştur. Rejim güvenliği kavramı devleti yöneten seçkinlerin (S. Arabistan için İbn Suud ailesi, ulema, kudretli aşiretler ve sermayedar sınıfı) yönetim üzerindeki imtiyazlarının devam etmesi olarak tanımlandığı için bu imtiyazı yok etmeye, yönetici seçkinlerin çıkarlarına zarar vermeye, devletin mutlak monarşi olan yönetim biçimini değiştirmeye yönelik girişimler en önemli rejim güvenliği tehditleridir.

Üçüncü Dünya Güvenlik Okulu mensuplarının Üçüncü Dünya ülkeleri için kapsamlı bir güvenlik tanımlaması yapmak için ortaya attığı rejim güvenliği teorik yaklaşımının en önemli varsayımı olan Üçüncü Dünya ülkeleri ile Batı ülkeleri arasındaki güvenlik sorunsallarının farklılığı bu çalışmada İbn Suud rejimi üzerinden test edilmiştir. Rejim güvenliği kavramının “Üçüncü Dünya ülkeleri için en büyük güvenlik tehdidi Batılı ülkelerin aksine gıda, sağlık ve ekonomi gibi askeri nitelikli olmayan ve ülke içinden kaynaklanan tehditlerdir” genellemesinin İbn Suud rejiminin karşı karşıya olduğu tehditleri açıklamada yetersiz kaldığı ortaya konulmuştur. Çünkü hem Arap Baharı öncesinde hem de Arap Baharı sürecinde S. Arabistan’da rejime yönelik tehditler içeriden kaynaklanabildiği gibi dışarıdan da kaynaklanmıştır. Rejimin 1960’lı yıllardan maruz kaldığı en önemli rejim güvenliği tehdidi olan pan-Arabizm meydana okumasının Nasır ile olan bağlantısı ve pan-İslamizm meydana okumasının 1980’li yıllardan günümüze kadar İran rejimi ile olan bağlantısı İbn Suud rejiminin pekala dışarıdan kaynaklı rejim güvenliği tehditleri ile de karşı karşıya kalabildiğini göstermiştir. Bu çelişkiyi Jackson, ülke dışındaki aktörler ülke içindeki muhalefet ile birleşerek rejimi tehdit edebilir demek suretiyle açıklamaya kalkışsa bile ABD’nin 2002’deki Afganistan ve 2003’deki Irak işgali zayıf devletlerin ülke dışından da askeri tehditlerle karşılaşabileceğinin başka örnekleri olmuştur.

Arap Yarımadasını tarihte ilk defa bir merkezi yönetim altında birleştirmenin ve bu

merkezi otoriteyi sürdürmenin zorluğu İbn Suud rejimi açısından diğer bir dış politika önceliği olarak toprak bütünlüğünü korumayı ön plana çıkarmıştır. Arap Yarımadasının tek bir merkezi otorite altında birleşmesi İbn Suud'un 1744 yılında Orta Arabistan'da (Necd) kurduğu birinci Suudi emirliği ile başlayıp yaklaşık iki yüzyıllık bir mücadele sonrası 1932 yılında S. Arabistan devletinin kuruluşu ile nihayetlenmiştir. Rejimin ayakta tutan ilki güç merkezinin ikisinin de (petrol ve kutsal beldeler) İbn Suud rejiminin kurulduğu Orta Arabistan'ın çok uzağında yer alması rejimin istikrarı için doğu-batı yönünde uzanan geniş bir alanı kontrol etmeyi zorunlu kılmıştır. Devletin kuruluşundan sonra Haşimi tehdidinin Hicaz bölgesini, Yemen'in Necran, Asir ve Zizan Vilayetlerini, Şiiler'in Doğu Vilayetini İbn Suud rejiminden koparma girişimleri, toprak bütünlüğüne yönelik endişeyi rejimin dış politikasında sabit bir unsur haline getirmiştir. Bu itibarla bölgenin en büyük askeri kapasitesine sahip iki gücü olan Nasır ve İran'ın revizyonist niyetlerle askeri güçlerini konsolide etmeleri İbn Suud rejiminde güvenlik ikilemine yol açmıştır. Ortadoğu'nun bu en güçlü ülkelerinin Yemen'i ve Doğu Vilayetindeki Suudi vatandaşı Şiileri himayelerine alma girişimleri rejimin toprak bütünlüğüne dair endişelerini besleyen unsurlar olmuştur.

İbn Suud rejiminin zayıf ve zengin olmasına rağmen güçlü, yoksul ve revizyonist bölgesel güçler tarafından çevrili olması rejimin bölgesel güvenlik vizyonunun esasını oluşturmuştur. Ortadoğu bölgesindeki bu güçlerin Yemen ve Küçük Körfez Şeyhlikleri üzerindeki niyetleri, bölge genelinde hegemonya kurmaya dönük çabaları ve bölgesel krizleri sıcak çatışmaya çevirip Arap Politikasını radikalleştirerek İbn Suud rejimini ve bölgedeki müttefiklerini zayıflatmaya dönük girişimleri İbn Suud rejimi tarafından bölgesel güvenliğe yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.

Arap Baharı öncesi İbn Suud rejiminin sayılan dış politika önceliklerine yönelik tehditlere verdiği tepkiler rejimin geleneksel dış politikasının anlaşılması açısından son derece önemlidir. Bu süreçte ABD'nin sağladığı güçlü güvenlik garantilerinden kaynaklanan uluslararası konjonktür ve rejimin kendine olan güveninin azlığı İbn Suud rejimini bölgede kendisine yönelen tehditlere askeri tedbirler yerine yumuşak güç unsurları kullanarak karşı koymaya sevk etmiştir. Rejimin bu süreçte başvurduğu başlıca dış politika araçları; riyalpolitik, petropolitik, ideoloji ihracı, arabuluculuk ve ABD güvenli garantilerine yaslanmak olmuştur.

Arap Baharı öncesi süreçte İbn Suud rejiminin güvenliğine, toprak bütünlüğüne ya da bölgesel güvenlik vizyonuna yönelik içeriden veya dışarıdan bir tehdit açığa çıktığında yukarıda sayılan dış politika araçlarını kullanarak öncelikle tehdidin kaynağını yatıştırmayı, çatışmaya taraf olan aktörler arasında arabuluculuk yapmayı, rakiplerini sahip olduğu enerji kartını (swing producer) kullanarak caydırmayı tercih etmiştir. Tehdidi yatıştırma ve çatışan taraflar arasında arabuluculuk yaparken petrolden gelen büyük finansal gücünü ve kutsal mekânlardan kaynaklanan İslam'ın koruyucusu

olma imajını kullanmış, rakipleri ile doğrudan askeri çatışmalardan uzak durmuştur. Rejime yönelik tehditler sayılan yöntemler ile etkisiz hale getirilemediği durumlarda ise ABD'nin güvenlik garantilerine yaslanarak tehditleri dengelemeyi seçmiştir. Bu süreçte rejim genel olarak yumuşak güç unsurlarına dayanmış, güçlü rakiplerini provoke etmemek için bölgesel liderlik iddialarından kaçınmıştır.

Arap Baharı sürecinin İbn Suud rejiminin dış politikasının iddialı bir dış politikaya doğru kayarak geçirdiği radikal değişim yukarıda sayılan uluslararası ve bölgesel düzlemde yaşanan gelişmeler ile rejimin kendisine olan güvenindeki değişimle alakalıdır. ABD yönetiminin rejime geçmişte sağladığı güçlü güvenlik garantilerinde ve ABD'nin Ortadoğu güvenlik mimarisindeki rolünde yaşanan azalma uluslararası düzlemde rejimin tehdit hassasiyetini artırarak kendi güvenliğini kendisi sağlama yönünde teşvik etmiştir. Uluslararası düzlemde yaşanan bu gelişmelere ilaveten bölgesel düzlemde yaşanan üç önemli gelişme de İbn Suud rejiminin dış politikasında yaşanan değişimi tetiklemiştir. Bu gelişmelerin birincisi ve en önemlisi İran'ın 2006 yılındaki İsrail-Hizbullah savaşından beri bölge genelinde yükselen profilini, Arap Baharının yarattığı kargaşa ortamını da kullanarak iyice artırma girişimidir. ABD'nin Irak'tan çekilmesi sonrası Irakın İran nüfuzuna düşmesine ilaveten Arap Bahar'ın istikrarsızlaştırdığı Suriye'de kendine bağlı milis güçleri oluşturarak, Yemende Suudi müttefiki rejimi deviren Husileri destekleyerek, Suudi Doğu Vilayeti ve Bahreyn'de ise Şiiiler üzerindeki politik nüfuzunu kullanarak bölge genelinde nüfuzunu genişletme çabası rejimin tehdit algısını yükselten bir gelişme olmuştur. Bu süreçte İran'ın, başta nükleer olmak üzere silahlanma faaliyetleri ile kendisi için bir güvenlik şemsiyesi oluşturmaya çalışması İbn Suud rejiminin güvenliğini zayıflatan sonuçlar doğurmuş, dolayısıyla İbn Suud rejimi İran karşısında yoğun bir güvenlik ikiliemi hissetmeye başlamıştır.

Bölgesel düzlemde yaşanan ikinci gelişme Türkiye ve Katar'ın Arap Baharı sürecinde değişen bölgesel rolleri ile bağlantılıdır. Arap Baharının yol açtığı istikrarsızlık ortamında Türkiye ve Katar MENA bölgesinin en geniş toplumsal tabanına sahip Müslüman Kardeşler hareketini de yanlarına alarak bölgede Suudi liderliğindeki Sünni Vehhabi, İran liderliğindeki Şii bloğa ek olarak demokratik Sünni bir blok oluşturma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bölgede ABD ve en önemli müttefikleri olan İsrail ve İbn Suud rejimi tarafından tanımlanan statükoya meydan okuyan karakteri ve başta S. Arabistan olmak üzere Mısır, Tunus, Ürdün, Suriye ve Filistin gibi bölge ülkelerindeki geniş toplumsal tabanı göz önüne alındığında Türkiye ve Katar'ın oluşturmaya çalıştığı bu yeni bloğun hem İbn Suud rejiminin hem de bölgesel müttefiklerinin rejim güvenliği için ciddi bir tehdit teşkil ettiği görülecektir. Oluşturulmaya çalışılan bu yeni bloğun Sünni dünyayı ortadan ikiye bölmeye ve bölgesel statüko karşısında İran ile benzeşen taraflarının gelecekte bu iki bloğun işbirliğine imkan hazırlayabilecek olması

İbn Suud rejimini bölgede yalnızlaştırarak Suudi bölgesel güvenliği açısından da ciddi bir tehdide yol açacaktır.

Arap Baharı sürecinde bölgesel düzlemde yaşanan son gelişme Arap Baharının oluşturduğu istikrarsızlık ortamında Mısır ve Suriye'nin ulusal gücünde meydana gelen aşınmanın bölge genelinde yarattığı oluşan güç boşluklarıdır. Mısır'ın yaşadığı zayıflık Kızıldeniz, Doğu Akdeniz ve Levant bölgesinde, Suriye'nin zayıflaması tüm Bereketli Hilal'de güç boşluğuna neden olmuştur. Irak'ın zaten ABD işgali ile bölgesel güç denkleminde çıkmış olmasının Körfez bölgesinde yarattığı güç boşluğu hatırlanırsa Arap Baharı sürecinde Mısır ve Suriye'de yaşanan gelişmeler İbn Suud rejimi için riskleri ve fırsatları barındıran bölge genelinde güç boşluklarına yol açmıştır. Bu güç boşluklarının bölgesel rakipleri İran ve Türkiye tarafından doldurulması rejim için riskleri, İbn Suud rejimi tarafından doldurulması da fırsatları temsil etmektedir.

İbn Suud rejiminin iddialı bir dış politikaya yönelmesine yol açan son etken içeride yaşanan birtakım karmaşık gelişmelerin rejimin gücünde ve dolayısıyla kendine olan güveninde meydana getirdiği artıştır. Bu gelişmeler genel olarak beş başlık altında değerlendirilmiştir. Birinci olarak, on yılı aşkın bir süre yüksek seyreden petrol fiyatlarının oluşturduğu ekonomik güç, rejime, gücünü tahkim edecek kaynakları sağlamıştır. Bu süreçte rejim elde ettiği devasa petrol gelirleri ile askeri gücünü konsolide edebilmiş, geniş sosyal harcama bütçeleri ile içerideki meşruiyetini genişletmiş ve bölge genelinde Suudi müttefiki rejimleri ayakta tutabilmek için önemli miktarda ekonomik yardımlar yapabilmıştır. İkinci olarak, Arap Baharının bölge genelinde yarattığı iç savaş ve yıkım görüntüleri siyasal değişimin yüksek maliyetini gözler önüne sermiş, içeride rejimden memnun olmayan Suudilerin reform taleplerini ertelemelerine yol açarak rejimi meşruiyetine katkıda bulunmuştur. Üçüncü olarak, Karl Selman'ın 2015 yılında tahta çıkması ile kraliyette yaklaşan "torunların dönemi" hanedan içi bölünmelere yol açmıştır. Selman'ın oğlu veliaht Muhammed'i tahta hazırlaması, Suudi tahtının diğer adayları ile mevcut veliaht arasında gerilime yol açarak rejimde zafiyetlere yol açmıştır. Dördüncü olarak, Arap Baharı sürecinde başta Şiiler olmak üzere Suudi vatandaşlarının reform talep eden rejim karşıtı hareketleri içeride rejimin kırılganlıklarını artırmıştır. Son olarak Arap Baharının İslam dünyasında yarattığı yıkım ve insanlık dramları İbn Suud rejiminin kendisine atfettiği Müslümanların koruyucusu tarihsel sorumluluğunu yeniden canlandırmıştır. Tüm bu süreçte yaşanan ve rejimi zayıflatan gelişmelerin etkilerinin sınırlı kalması toplamda rejimin gücünde ve kendine olan güveninde meydana gelen artışa engel olamamıştır.

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politikanın geleneksel dış politikasından olan farklarını ortaya koyabilmek için son bölümde, rejimin Arap Baharı öncesi dönemde karşılaştığı tehditlerin bir benzerlerini teşkil eden alanlara bakılmıştır. Bu şekilde rejimin geleneksel dış politikası ve dış politika araçları ile yeni dönemdeki

dış poitikası ve dış poitika araçlarının farkı ortaya konulmuştur.

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde doğrudan askeri müdahalede bulunduğu Bahreyn ve Yemen geçmiş dönemde de rejim için tehdit teşkil eden alanlar olmuştur. Örneğin 1979 yılında İran devrimi olduğunda Humeyni tarafından provake deilen Şiiler Bahreyn’de rejim karşıtı kitlesel gösteriler gerçekleştirmiş, güvenlik kuvvetleri ile çatışmışlardır. Bu süreçte İran destekli unsurların Bahreyn’de rejimi devirmeye dönük askeri darbe planları da ortaya çıkarılmıştır. Bütün bunlara rağmen İbn Suud rejimi müttefiki el-Halife rejimini askeri unsurları ile destekleme teşebbüsünde bulunmamıştır. Yine Nasır’ın Yemen’de monarşiyi deviren cumhuriyet yanlılarını desteklemesi karşısında da İbn Suud rejimi askeri müdahale seçeneğine başvurmamıştır. Nasır Yemen’e asker çıkardığında ise monarşi yanlılarına silah ve para desteği ile yetinmiş, kendi askeri unsurlarını sahaya sürmekten kaçınmış, ABD yönetiminden Suudi-Yemen sınırına asker konuşlandırmasını isteyerek Nasır’ı Batı desteği ile dengelemeye çalışmıştır. Nasır’ın Yemen’den askeri kuvvetlerini çekmesi için de riyalpolitiki devreye sokmuş, Mısır’a milyonlarca dolar yardımlar yapmıştır.

Arap Baharı Bahreyn’de el-Halife rejimini sarstığında ve Yemen’de Suudi müttefiki Salih rejimini devridiğinde İran’ın her iki ülkedeki rejim karşıtı unsurlara verdiği desteği bahane olarak kullanıp bu iki ülkeye de doğrudan askeri müdahalede bulunmuştur. Bu çalışma, İran’ın Bahreyn ve Yemen’de olayları başlatan güç olmadığını ortaya, her iki ülkedeki rejime muhalif yapıların İran tarafından kontrol edilmediğini koyduğu gibi İran rejiminin her iki ülkedeki muhalefete yönelik yardım ve desteğinin son derece sınırlı kalıp sembolik düzeyin ötesine geçmediğini de göstermiştir. Ancak İbn Suud rejimi, İran’ın, saldırgan niyetleri, İbn Suud rejiminin çıkar alanlarına olan yakınlığından kaynaklı güç üretebilme kapasitesi ve İbn Suud rejimi ile İran arasındaki güç asimetrisinden algıladığı tehdit yüzünden İran’ın Bahreyn ve Yemen’deki muhalefete sembolik desteğini bir bahane olarak kullanmış, bölgedeki gerilimi tırmandırarak İran’ı dengelemek için askeri unsurlarını da devreye sokarak iddialı bir dış poitikaya yönelmiştir.

İbn Suud rejiminin Arap Baharı sürecinde bölge genlinde askeri ittifaklara liderlik ederek kendi lehine güvenlik ağları oluşturma politikasına yol açan tehditlere bakıldığında rejimin benzer tehditlere geçmişte verdiği tepkilerin farklılığı net bir şekilde anlaşılabilir. Nasır’ın Suriye ile birleşerek 1958 yılında oluşturduğu bölgedeki statükoya meydan okuyan Arap Birliği projesinin yol açtığı Arap Soğuk Savaşı ortamında İbn Suud rejimi Nasır’ın karşısına Sünni muhafazakar bir blok oluşturarak bölgesel liderlik iddiasında bulunmamıştır. Bu tehdide karşı rejimi verdiği tepki ABD ile ilişkileri sıkılaştırmak Eisenhower doktrinin sağladığı güvenlik garantisine yaslanmak olmuştur. İran devriminin Ortadoğu bölgesinde oluşturduğu pan-İslamist aktivizmin Suudi müttefiki rejimlere yönelttiği tehdidi dengeleme için ise kuruluş

sözleşmesinde savunma alanında işbirliğinden söz edilmeyen KİK'ni kurarak tepki vermiştir. Bu dönemde rejim hem Nasır'ı hem de Humeyni'yi provoke etmemek için bölgesel liderlik iddialarından kaçınmıştır. Yine 1990 yılında Saddam Kuveyt'i işgal ettiğinde ABD askeri gücüne dayanarak tehdidi dengeleyen rejim, bölgede kendi liderliğinde -bu örgütün İbn Suud rejimi aleyhine kullanılabilme ihtimaline binaen- bir savunma örgütü kurma girişiminde bulunmamıştır.

Ancak Arap Baharı sürecinde İran'ın Irak'taki nüfuzuna ilaveten Suriye, Lübnan, Yemen ve Bahreyn'de artan nüfuzu ve Türkiye-Katar'ın oluşturmaya çalıştığı demokratik Sünni blok İbn Suud rejimini bölgedeki ittifak ilişkilerini sıkılaştırmaya, askeri güvenlik konularını kapsayan, savunma alanında işbirliğini esas alan güvenlik örgütlerinin kuruluşuna liderlik etmeye sevk etmiştir. Bu amaçla oluşturulan/ oluşturulmaya çalışılan Yarımada Kalkan Gücü, Birleşik Arap Ordusu ve İslam Ordusu Suudi inisiyatifi ile kurulmuş, Suudi güvenlik endişelerine yakın bir misyon benimsemiş yapılar olmuştur. 2005 yılında Saddam tehdidi kalktıktan sonra askeri işbirliğini gereksiz kabul edip kendi liderliğindeki Yarımada Kalkan Gücünün dağıtılmasını, güce bağlı askerlerin S. Arabistan'dan ayrılıp kendi ülkelerine gönderilmesini savunan İbn Suud rejimi, Arap Baharı sürecinde çok daha geniş yetkilere, asker ve silah gücüne sahip bir ortak askeri birim için KİK üyelerini zorlamıştır. Yine İslam Ordusu ittifakı adı altında farklı ülkelerin S. Arabistan'a asker konuşlandırarak askeri tatbikat yapmasına müsaade etmiştir. Bölge genelinde oluşturduğu askeri ittifakları bir ağırlık noktası olarak kullanan İbn Suud rejimi, İran'ın doğal lideri olduğu direniş eksenini, Türkiye ve Katar'ın desteklediği Müslüman Kardeşler yapılanmasının bölge genelinde Suudi müttefiki rejimlerin istikrarını sarsma girişimlerini dengelemek istemiştir.

İbn Suud rejimi, Arap Baharı sürecinde İran karşısında yoğun olarak hissettiği güvenlik ikilemini geçmişte Nasır, Saddam ve Humeyni'den de hissetmiş ancak bugünkü dış politikasından farklı bir tepkiler vermiştir. Nasır'ın Sovyetlere dayanarak askeri gücünü artırması, Saddam'ın İran-Irak savaşı sürecinde genişleyen askeri kapasitesinin İbn Suud rejimi için yarattığı tehdit ile Nixon Doktrini ile en gelişmiş silah teknolojilerine sahip İran ordusunun devrimle birlikte Humeyni'nin kontrolüne geçmesi İbn Suud rejiminde güvenlik ikilemine yol açmıştır. Ancak İbn Suud rejimi tüm bu tehditleri ABD güvenlik garantilerine dayanarak aşmış, modern gelişmiş bir askeri endüstriyel kapasite inşa etme, rejime yönelik bir askeri darbe girişimini önlemek için, rejimin güvenlik kuvvetlerinin yeteneklerini artırma girişiminde bulunmadığı gibi ABD savunma sanayiine aşırı bağımlı olmaktan da rahatsızlık duymamıştır.

Arap Baharı sürecinde İran'ın gelişen nükleer ve balistik teknolojisi İbn Suud rejiminde yoğun bir güvenlik ikilemine yol açmıştır. Rejim, İran'ın nükleer şemsiyeden yararlanarak komşu Arap rejimleri istikrarsızlaştırmasından endişe etmiş, İran'ı dengelemek için pahalı silahlanma programları başlatmıştır. Üstelik bu süreçte

rejim ABD, İngiltere ve Fransa gibi Batı ülkelerinden yüklü silah alımları yaptığı gibi tarihinde ilk defa Çin ve Rusya ile de pahalı savunma anlaşmaları yaparak silah alımları yapmıştır. Geçmişte rejime yönelik tehdit teşkil ettiği gerekçesiyle bilinçli zayıf bırakılan Suudi ordusu bu dönemde hem sayı hem de askeri kabiliyet itibarıyla en büyük genişlemesini yaşamış, rejim yaptığı silah anlaşmalarına teknoloji transferi maddesini de ekleyerek yerli bir savunma sanayii oluşturmak için önemli kaynakları seferber etmiştir.

Son olarak İbn Suud rejimi Vizyon 2030 programı ile Kızıldeniz bölgesini yeni nüfuz alanı ilan etmiş ve buraya yapacağı devasa yatırımlar ile ülkenin ekonomik altyapısını güçlendirerek bölgesel rekabette üstünlük elde etmek istemiştir. Vizyon belgesi ile Kızıldeniz sahil şeridinde yapılması düşünülen yatırımlara ilaveten İbn Suud rejimi Mısır'ın zayıflıklarından istifade ederek Tiran ve Sanafir adalarını Mısır'dan tartışmalı bir biçimde devralmış ve bu adalar üzerinden Sina bölgesine bir köprü projesini Mısır'a kabul ettirmiştir. Geçmiş dönemde Nasır'ın Yemen'i, İran'ın Afrika Boynuzu ülkelerini kullanarak Kızıldeniz bölgesinde nüfuzunu genişletmek istemeleri karşısında sessiz kalan İbn Suud rejimi Arap Baharı sürecinde hem Afrika Boynuzu ülkeleri ile hem de Mısır ile ekonomik ve güvenlik anlaşmaları imzalayarak Kızıldeniz bölgesinin rejimin yeni çıkar alanı olduğunu bölgesel aktörlere kabul ettirmiştir. Rejimin Kızıldeniz bölgesine yönelik politikalarında, ekonomik gerekçeler olmakla birlikte, İran'ın Yemen üzerinden Kızıldeniz'de bir köprübaşı elde etme, buradan Levant bölgesindeki taraftarlarına bir deniz bağlantısı kurma girişimlerini bir bahane olarak kullanmak istemesi önemli rol oynamıştır. Bu süreçte İran'ın bölgeye dönük faaliyetlerini bir bahane olarak kullanan İbn Suud rejimi Kızıldeniz bölgesini yeni çıkar alanı ilan etmiş ve bunu bölgesel aktörlere kabul ettirmiştir.

İlgili bölümde de detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi İran ne Yemen'de ne de Bahreyn'de rejim karşıtı hareketleri başlatan güç değildir. Yine İran'ın -her ne kadar kamuoyu önünde İranlı yetkililer muhalefete açık destek verse de- Bahreyn'deki rejim karşıtı muhalefet ile bağlantısı kanıtlanabilmiş değildir. Yemen'de ise İran'ın Husilere yönelik yardımları oldukça sınırlı kalmıştır. Husiler İran'dan sınırlı da olsa destek görmelerine rağmen İran tarafından kontrol edilmemektedirler. Her iki ülkede de rejim karşıtı isyanın sosyolojik, ekonomik ve siyasi gerekçeleri bulunmaktadır. İran, genel bir politika olarak, istikrarsızlığın olduğu ülkelerdeki marjinalleştirilmiş memnuniyetsiz kesimler üzerinden bölge genelindeki nüfuzunu genişletme eğilimindedir. İbn Suud rejimi ise bu süreçte hem Yemen'de hem de Bahreyn'de İran müdahalesini bir bahane olarak kullanarak kendi hayati çıkar alanlarında nüfuzunu genişletmek istemektedir. İşte bu yüzden İbn Suud rejiminin Bahreyn ve Yemen'e yönelik doğrudan askeri müdahalesinin reaktif iddialı bir dış politika olduğunu söyleyebiliriz. Yine rejimin İran'ın Yemen ve Afrika Boynuzu ülkelerindeki faaliyetlerini bir bahane olarak

kullanarak Kızıldeniz'i nüfuz alanı ilan etmesi ve bunu bölgesel aktörlere kabul ettirmesi de bu reaktif iddialı politikanın bir sonucudur. İbn Suud rejiminin güvenlik çeşitlendirmesi ve bölgesel güvenlik ağları oluşturma girişimleri de doğrudan askeri müdahale politikasının sürdürülmesinde yaşadığı askeri kapasite sorunu ile ilgilidir. Aynı zamanda rejim bölgede yükselen Müslüman Kardeşler hareketinin bölge genelinde kendisine güçlü hamiler bularak etkinliğini artırmasını da askeri temelli oluşumlara liderlik için bahane olarak kullanmıştır. Rejim, Batı dışındaki ülkelerden de silah temin ederek, Pakistan ve Mısır gibi bölgenin önemli askeri kapasitesine sahip ülkelerini safına çekerek, askeri/endüstriyel kapasitesini mümkün olduğunca artırarak yeni dönemde geliştirdiği bu müdahaleci politikasında yaşadığı askeri kapasite sorununu aşmak istemektedir.

İbn Suud rejimi her ne kadar Arap Baharı sürecinde iddialı bir dış politika izleyerek bölgede liderlik rolü oynamaya çalışsa da rejimin bünyesinde taşıdığı zayıflıklar ve kapasite sorunları uzun vadede bölgesel bir liderliği elde etmesini zorlaştırmaktadır. Bölgedeki güçlü ülkelerin (Mısır, Irak, Suriye) Arap Baharı sürecinde yaşadıkları ulusal güç kaybı İbn Suud rejiminin önüne, bölgede jeopolitik üstünlük elde etmesi için, bir fırsat penceresi açmıştır. Ancak Türkiye ve İran gibi yıpranmamış iki bölgesel gücün varlığı ve Arap Baharı sürecinde ulusal güçleri aşan bölgesel güçlerin yakın gelecekte bu kayıplarını telafi edebilme ihtimali İbn Suud rejiminin iddialı politikasını uzun vadede sürdürmesini ve bölgesel liderlik iddialarını zorlaştırmaktadır. dolayısıyla Arap Baharı sürecinde İbn Suud rejiminin önünde açılan bu fırsat penceresi geçici bir nitelik arz etmektedir.

Bu çalışma yapılırken karşılaşılan en büyük zorluk S. Arabistan'ın ve rejimin içe kapalı yapısı ile ilgilidir. Ülkede yönetimin şeffaf olmayan uygulamaları, kararların dar bir elit kadro içinde alınıyor olması ve ülkede karar alım süreçlerine dair teamüllerin oluşmamış olması politika yapım süreçlerini bilmeyi neredeyse imkânsız kılmaktadır. İnanç turizmi dışında ülkeye seyahat etmenin neredeyse imkânsız oluşu ise ülke ve rejim hakkındaki birtakım bilgilere doğrudan erişimi kısıtlayan en önemli husustur. S. Arabistan dış politikasına dair Türkçede yazılı tez ve makale gibi akademik metinlerin kısıtlı olması da bu alanda araştırma yapan araştırmacıları önündeki en önemli zorluklardan biridir.

KAYNAKÇA

- Abd al-Rahim, A. 1969. **Al-Dawla Al-sa'udiyya Al-'ula 1745–1818 (The First Saudi State, 1745–1818)**. Cairo: Ma'had al-Dirasat al-'Arabiyya.
- Abu Hakima, A. 1967. **Lam Al-shihab fi Sirat Al-Shaykh Muhammad ibn Abd Al-Wahhab (The Brilliance of the Meteor in the Life of Muhammad ibn Abd al-Wahhab)**. Beirut.
- Adam P. Liff, Andrew S. Erickson. 2013. Demystifying China's Defence Spending: Less Mysterious in the Aggregate. **China Quarterly**. vol. 216: 805–830.
- AGSIW. 2017. **Saudi Arabia Transforming Conference Report**. Arab Gulf States Institute in Washington. http://www.agsiw.org/wp-content/uploads/2017/06/Saudi-Arabia-Transforming_ONLINE.pdf.
- Ajami, Fouad. 1978. The end of pan-Arabism. **Foreign Affairs**. vol. 57. no. 2: 355-373.
- Akçapa, Mevlüt. 2016. Suudi Arabistan'ın Savunma Harcamaları ve Silahlanma Faaliyetleri. **V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II**. <http://www.tlck.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/TLCK.5.2.B010.pdf>.
- Alajmi, Zafer Muhammad. 2014. Gulf Military Cooperation: Tangible Gains or Limited Results? Gulf Cooperation Council's Challenges and Prospects. **AlJazeera Center for Studies**. vol. 47: 47-58.
- Al Faysal, Turki, 2013. Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine in the aftermath of the Arab Awakening. **Belfer Center for Science & International Affairs John F Kennedy School of Government Harvard University Cambridge, USA**: 1-10
- Al Jabri, Maisa Mohammed Abdullah. 2017. Gulf Security: Peninsula Shield Force and Iran. **Third International Security Conference 15 th of March 2017**. https://www.researchgate.net/profile/Maisa_Aljabri/publication/316666885_Gulf_Security_Peninsula_Shield_Force_and_Iran/links/590af988458515ebb4a6bda1/Gulf-Security-Peninsula-Shield-Force-and-Iran.pdf.
- Akkaya, Gülşah N., Mahmod el-Rantisi. 2015. Arap Baharı Sonrası Katar Dış Politikası ve Körfez Siyaseti. **Seta Analiz**. vol. 138: 5-24.
- Akgün, Mensur, Gökçe Perinçoğlu, Sabiha Senyücel Gündoğar. 2010. Orta Doğu'da Türkiye Algısı. **TESEV**. vol. 10: 3-38

- Al Tamamy, Saud Mousaed. 2012. Saudi Arabia and the Arab Spring: Opportunities and challenges of security. **Journal of Arabian Studies**. vol. 2 no .2: 143-156.
- Al-Qaeda in the Arabian Peninsula. [19.06.2015]. <https://www.cfr.org/backgrounder/al-qaeda-arabian-peninsula-aqap>.
- Alexander Wendt. 1992. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. **International Organization**. vol. 46. no. 2: 391-425.
- Al-Faisal, Turki. 2016. Mr. Obama, we are not ‘free riders’. **Arab News**. 14 Mar.
- Alhassan, Abdulaziz A., Abdulaziz A. Alhassan, Alyssa McCluskey, Anas Alfari, Kenneth Strzepek. 2016. Scenario based regional water supply and demand model: Saudi Arabia as a case study. **International Journal of Environmental Science and Development**. vol. 7. no. 1: 46-51.
- Alkhatlan, Khalid, Dermot Gately, Muhammad Javid. 2014. Analysis of Saudi Arabia’s Behavior Within OPEC and the World Oil Market. **Energy Policy**. vol. 64: 209-225.
- Al-Rasheed, Madawi. 2015. Is it always good to be King? Saudi regime resilience after the 2011 Arab popular uprisings. **LSE Middle East Centre Paper Series**. vol.12: 1-24.
- _____. 2010. **A history of Saudi Arabia**. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 2006. **Contesting the Saudi state: Islamic voices from a new generation**. New York: Cambridge University Press.
- Al Saud, Mohammed bin Nawaf bin Abdulaziz. 2013. **New York Times**. Dec. 17.
- Alshaikh, Abdullatif A. 2001. **Saudi Arabia and its Gulf Co-operation Council neighbours: a study in international boundary management**. PhD Thesis. Durham University.
- Alsiri, Faisal Mohammed. 2015. Gulf Cooperation Council: Arabian Gulf Cooperation Continues Defense Forces (Peninsula Shield Force). **School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth**. Kansas.
- Al-Tamimi, Naser. [14.03.2014]. The ties that bind Saudi-Chinese relations. <http://english.alarabiya.net/en/views/news/world/2014/03/14/The-ties-that-bind-Saudi-Chinese-relations.html>.
- _____. 2015. Saudi Oil Policy: To Swing or Not To Swing...That’s the Problem. **The Rising Gulf The New Ambitions of the Gulf Monarchies**. ed. Valeria Talbot. Milano: Edizioni Epoké: 81-100.
- Althunayyan, Hamad, Nazli Choucri. 2014. Challenges of Post-Global Shifts in

- Energy Production: US–Saudi Relations in 2020. Kuwait-MIT Center for Natural Resources and the Environment, August 19, 2014. Kuwait.
- Al-Yousef, N. A. 1998. The Role of Saudi Arabia in the World Oil Market. PhD Thesis. UK, University of Surrey.
- AP'den Suudi Arabistan'a silah ambargosu çağrısı. [25.02.2016]. <https://www.cnnturk.com/dunya/apden-suudi-arabistana-silah-ambargosu-cagrisi>.
- Aras, Bülent, Ebru Turhan. 2014. İran nükleer anlaşması, Ortadoğu'da güç dengesi ve Türkiye (Iran nuclear deal, balance of power in the Middle East and Turkey). **Ortadoğu Analiz**. c.6. s. 62: 18-21.
- Aras, Bülent, Pınar Akpınar. 2017. Turkish Foreign Policy and the Qatar Crisis. **IPC Policy Brief (Istanbul: Istanbul Policy Center)**: 3-12.
- Aras, Bülent, Richard Falk. 2015. Authoritarian 'geopolitics' of survival in the Arab Spring. **Third World Quarterly**. vol. 36. no. 2: 322-336.
- Ataman, Muhittin, Yurdanur Kuşçu. 2012. Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler. **Alternatif Politika**. vol. 4. no. 1: 1-26.
- Åtland, Kristian. 2014. Interstate Relations in the Arctic: An Emerging Security Dilemma?. **Comparative Strategy**. vol. 33. no 2: 145-166.
- Ayoob, Mohammed. 1984. Perspectives from the Gulf: Regime Security or Regional Security?. **Asian Perspectives on International Security**. ed. D. H. McMillen. London: Palgrave Macmillan: 92-116.
- _____. 1983. Security in the Third World: the worm about to turn?. **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**. vol. 60. no. 1: 41-51.
- _____. 1995. **The third world security predicament: State making, regional conflict, and the international system**. London: L. Rienner Publishers.
- Bahgat, Gawdat. 2014. The Shale Gas and Oil" Revolution": Strategic Implications for United States Policy in the Middle East. **The Journal of Social, Political, and Economic Studies** vol. 39. no. 2: 219-231.
- Baldwin, David A. 1997. The concept of security. **Review of international studies**. vol. 23. no. 01: 5-26.
- Balzán, Claudia. 2014. Security Cooperation in the GCC: Challenges and Opportunities. Master of Arts in Global Governance. Florida International University.
- Bank, André, Thomas Richter, Anna Sunik. 2015. Long-term monarchical survival in the Middle East: a configurational comparison, 1945–2012. **GIGA Working Papers**. no. 215: 179-200.

- Barnett, Michael N. 1998. **Dialogues in Arab politics: negotiations in regional order**. Columbia: Columbia University Press.
- Barnett, Michael N., Jack S. Levy. 1991. Domestic sources of alliances and alignments: the case of Egypt, 1962–73. **International Organization**. vol. 45: 369-395.
- Barno, David W., Nora Bensahel, Travis Sharp. 2012. Pivot but hedge: A strategy for pivoting to Asia while hedging in the Middle East. **Orbis**. vol. 56. no. 2: 158-176.
- Bastaoros, Youssef Tarek. 2015. **The Saudi reaction to the Arab revolts: the paradoxical Saudi policy towards the Arab Spring**. Master Thesis, The American University in Cairo.
- Bayır, Özgür Erler. 2013. Soğuk Savaş Sonrası Güvenliğe Dönük Teorik Tartışmalar. **Uluslararası ilişkilerde Teorik Tartışmalar**. ed. Hasret Çomak. İstanbul: Beta Yayınları: 170-189.
- Baylis, John, 2008. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. **Uluslararası İlişkiler**. c. 5. s. 18: 69-85.
- Beblawi, Hazem. 1987. The rentier state in the Arab World. **Arab Studies Quarterly**. vol. 9.no. 4: 383-398.
- Bechev, Dimitar. [October 2017]. Russia and Saudi Arabia at a Turning Point. http://www.sharqforum.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2017/10/Russia-Saudi-01.pdf.
- Bercovitch, Jacob. 1992. The structure and diversity of mediation in international relations. **Mediation in international relations**. ed. Jacob Bercovitch, Jeffrey Z. Rubin. London: Palgrave Macmillan:1-29.
- Berg, Kelly. Democracy, Strategic Interests & US Foreign Policy in the Arab World: A Multiple Case Study of Bahrain, Egypt, Jordan & Saudi Arabia.” (2015).
- Bhattacharjee, Dhrubajyoti. [13.05.2016] 2016. The Saudi Led Islamic Alliance: An Assessment. ICWA Issue Brief. <https://icwa.in/pdfs/IB/2014/TheSaudiLedIslamicAllianceIB13052016.pdf>.
- Bligh, Alexander. 1985. The Saudi Religious elite (ulama) as participant in the political system of the kingdom. **International Journal of Middle East Studies**. vol. 17. no. 1: 37-50.
- Bilgin, Pinar. 2008. Critical theory. **Security Studies: an Introduction**. ed. Paul D. Williams. London: Routledge: 89-102.
- Blackwill, Robert D., Meghan L. O’Sullivan. 2014. America’s Energy Edge. **Foreign Affairs**. vol. 93. no. 2: 21-22.
- Blanchard, Christopher M. 2017. **Saudi Arabia: Background and US Relations**.

Pensilvanya: DIANE Publishing .

- Blankenship, Brian, Renanah Miles. [22.02.2016]. What happens when America's allies are tempted to go it alone. <http://nationalinterest.org/feature/the-risks-us-allies-going-rogue-14985?page=show>.
- Bligh, Alexander. 1985. The Saudi Religious elite (ulama) as participant in the political system of the kingdom. **International Journal of Middle East Studies**. vol. 17. no. 01: 37-50.
- Bock, Andreas, Ingo Henneberg. 2013. Why Balancing Fails: Theoretical Reflections on Stephen M. Walt's Balance of Threat Theory. **University of Cologne International Politics and Foreign Policy Working Paper**. vol. 2: 1-47.
- Boucek, Christopher. 2008. Saudi Arabia's "soft" Counterterrorism Strategy: Prevention, Rehabilitation, and Aftercare. **Carnegie Endowment for International Peace**. vol. 97: 5-32.
- Boulding K., 1969. National Images and International Systems. **International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research Theory**. ed. J. N. Rosenau. New York: Free Press: 422-31.
- Bozkurt, Saynur Giray. 2006. Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği. **Akademik İncelemeler Dergisi**. vol. 1. no. 1: 118-138.
- Bradley, John R. 2015. **Saudi Arabia exposed: Inside a kingdom in crisis**. London: Macmillan.
- Brennan, Elliot. [27.02.2013]. Shale Gas: The Key in the US' Asia Pivot. <http://isdpeu/content/uploads/publications/2013-brennan-shale-gas-asia-pivot.pdf>
- Brewster, David. 2014. Beyond the 'String of Pearls': is there really a Sino-Indian security dilemma in the Indian Ocean?. **Journal of the Indian Ocean Region**. vol. 10. no. 2: 133-149.
- Britain's Arms Sales To Saudi Arabia: In Numbers. [11.10.2016]. <https://www.forces.net/news/tri-service/britains-arms-sales-saudi-arabia-numbers>.
- Bronson, Rachel. 2008. **Thicker than oil: America's uneasy partnership with Saudi Arabia**. New York: Oxford University Press.
- Brown, L. Carl. 2003. **Diplomacy in the Middle East: The international relations of regional and outside powers**. London: IB Tauris.
- Butterfield, Herbert. 1951. **History and human relations**. Colombiya: Macmillan.
- Buzan, Barry, Lene Hansen. 2009. **The evolution of international security studies**. New York: Cambridge University Press.

- Buzan, Barry, Ole Wæver, Jaap De Wilde. 1998. **Security: a new framework for analysis**. London: Lynne Rienner Publishers.
- C. Glaser, 1992. The Political Consequences of Military Strategy: Expanding and Refining the Spiral Models. **World Politics**. vol. 44. no. 1: 515
- CAP Middle East Team. 2016. **Leveraging U.S. Power in the Middle East A Blueprint for Strengthening Regional Partnerships**. Washington, DC.
- Champion, Daryl. 1999. The Kingdom of Saudi Arabia: elements of instability within stability. **Middle East Review of International Affairs**. vol 3. no. 4 : 49-73.
- Chen,Victoria. 2017. Saudi Arabia and Iran: Sectarianism, a Quest for Regional Hegemony, and International Alignments. Syracuse University Honors Program Capstone Projects.
- Chen, Dingding, Xiaoyu Pu, Alastair Iain Johnston. 2014. Debating China's assertiveness. **International Security**. vol. 38. no. 3: 176-183.
- Cheng, Joseph YS. 2016. China's Relations with the Gulf Cooperation Council States: Multilevel Diplomacy in a Divided Arab World. **China Review**. vol. 16. no. 1: 35-64.
- China's Military Rise. [07.04.2012]. There are ways to reduce the threat to stability that an emerging superpower poses. <https://www.economist.com/node/21552212>.
- Christensen, Tomas J. 1999. China, the U.S.-Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia. **International Security**. vol. 23. no. 4: 49-80.
- _____. 2011. The advantages of an assertive China: Responding to Beijing's abrasive diplomacy. **Foreign Affairs**. vol. 90. no. 2: 54-67.
- Chubin, Shahram. 2000. Iran's strategic predicament. **The Middle East Journal**. vol 54. no. 1:10-24.
- Ciorciari, John D. 2005. Saudi-US Alignment After The Six-Day War. **Middle East**. vol. 9. no. 2: 1-22.
- Cleveland, William L. 2008. **Modern Ortadoğu Tarihi**. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Clinton, Hillary. 2011. America's Pacific Century. **Foreign Policy**. vol. 189: 56-63.
- Collins, Alan. 2000. **The security dilemmas of Southeast Asia**. London: Springer.
- _____. 1996. An Intrastate Security Dilemma?. Draft Paper. University of Wales. Aberystwyth.
- Colombo, Silvia, Eman Ragab. 2017. Foreign Relations of the GCC Countries amid Shifting Global and Regional Dynamics. **The International Spectator**. vol. 52,

no. 2: 1-2.

Commins, David. 2009. **The Wahhabi Mission and Saudi Arabia**. London: IB Tauris.

Cooper, Scott. 2003. State-Centric Balance of Threat Theory: Explaining The Misunderstood Gulf Cooperation Council. **Security Studies**. vol. 13. no 2: 306-349.

Cordesman, Anthony H. [28.04.2015]. Military Spending and Arms Sales in the Gulf; How the Arab Gulf States Now Dominate the Changes in the Military Balance. https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/150428_gulfarmssales.pdf.

_____.2003. Saudi Arabia enters the 21st century. **Westport**. CT: Praeger.

Craze, Joshua, Mark Huband. 2009. **The kingdom: Saudi Arabia and the challenge of the 21st century**. London: Hurst Publishers.

Cunningham, Robert B., Yasin K. Sarayrah. 1994. Taming “Wasta” to Achieve Development. **Arab Studies Quarterly**. vol 16. no. 3: 29-41.

Çalık, Nuray. 2013. Amerika Birleşik Devletleri’nin 11 Eylül sonrası Asya Pasifik politikası. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, Ümit. 2012. İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan. **History Studies**. vol. 4 no. 1: 126-55.

David, Steven R. 1991. Explaining third world alignment. **World Politics**. vol. 43. no 02: 233-256.

David, A. [16.06.2010]. The revolt of Jordan’s military veterans. <http://foreignpolicy.com/2010/06/16/the-revolt-of-jordans-military-veterans/>.

Dehghan, Saeed. 2012. Syrian army being aided by Iranian forces. **The Guardian**. 28 May 2012.

Dergham, Raghida. [11.12.2017]. Strategic Partnership Between the Gulf and Britain. https://www.huffingtonpost.com/raghida-dergham/strategic-partnership-bet_b_13561364.html.

Diane, Munro. 2016. Petro Diplomacy: Challenges in the New Energy World. **Conference Report, Arab Gulf States Institute in Washington**. vol.4: 8-28.

Dickinson, Eleanor. [08.06.2016]. Saudi Vision 2030 aims to double tourism sector by 2020. <http://gulfbusiness.com/saudi-vision-2030-hopes-double-hotel-sector/>.

Doğaner, Suna. 2007. Büyük İskender: Coğrafyacı bir savaşçı kral. **Türk Coğrafya Dergisi**. vol. 48. s. 19-58.

- Doğrusözlü, Cüneyt. 2015. Nükleer Anlaşmasının İran İç Siyasetine Yansıması. **Ortadoğu Analiz**. vol. 7. no. 68: 1-4
- Donilon, Tom. [15.06.2013]. Energy and American Power. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2013-06-15/energy-and-american-power>.
- Dorsey, James M. 2016. Saudi Arabia and Iran: the Battle for Hegemony That the Kingdom Cannot Win. **Przegląd Strategiczny**. vol. 9: 357-373.
- Downs, Kevin. 2012. A theoretical analysis of the Saudi-Iranian rivalry in Bahrain. **Journal of Politics & International Studies**. vol. 8: 203-37.
- Dyke, Joe [03.04.2015]. Is the Saudi war on Yemen legal?. <http://www.irinnews.org/analysis/2015/04/03/saudi-war-yemen-legal>
- Echague, A. 2014. Emboldened yet vulnerable: The changing foreign policies of Qatar and Saudi Arabia. **FRIDE Working Paper**. no. 1:
- Efegil, Ertan. 2013. Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler. **Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz**. vol. 5. no. 53: 104-13.
- _____. 2017. Ak Parti Hükümetinin Ortadoğu Politikası ve ABD Yönetimi İle Batılı Uzmanların Eleştirileri. **Gazi Akademik Bakış**. vol. 9. no. 18: 45-58.
- Egypt got \$23 billion in aid from Gulf in 18 months - minister. [02.05.2015]. <https://uk.reuters.com/article/uk-egypt-investment-gulf/egypt-got-23-billion-in-aid-from-gulf-in-18-months-minister-idUKKBN0LY0UT20150302>.
- Eilts, Hermann Frederick. 2004. Saudi Arabia's foreign policy. **Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers**. ed. L. Carl Brown. London: 219-44.
- Elyas, Patrick. 2013. Exporting People, Importing Ideas: Egyptian Migration to the Gulf in the 1970s and 1980s. **Sound Politicks**. vol. 19: 4-9.
- Engdahl, William. 2008. **Petrol Para İktidar Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni**. çev. Ertuğrul Bilal. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erboğa, Abdullah. 2016. Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği. **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**. vol. 3. no 1: 9-38.
- Eskandar Sadeghi-Boroujerdin. 2014. Salvaging the "Axis of Resistance," Preserving Strategic Depth. Dirasat, King Faisal Center for Research and Islamic Studies. no. 1: 5-72
- Etheredge, Laura. 2011. **Saudi Arabia and Yemen**. New York: The Rosen Publishing Group.
- Ezz, Moustafa. 2016. After the Arab Spring: The Security, Stability and Geopolitics of

- Saudi Arabia and the Middle East. **Liberated Arts: a journal for undergraduate research** vol. 2. no 2: 1-18.
- Ez Zeatira, Yasin. [24.10.2014]. İran'ın elindeki dördüncü Arap başkenti. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iranin-elindeki-dorduncu-arap-baskenti>.
- Fatiha, Dazi□Henri. 2014. Saudi Leadership in a Chaotic Middle Eastern Context. **ISP Analysis**. vol. 279: 2-10.
- Fandy, Mamoun. 2001. **Saudi Arabia and the politics of dissent**. New York: Macmillan.
- Farquhar, Michael. 2013. **Expanding the Wahhabi mission: Saudi Arabia, the Islamic University of Medina and the transnational religious economy**. London: The London School of Economics and Political Science.
- Fransa ile Suudi Arabistan arasında dev anlaşma. [24.06.2015]. <http://www.gazetevatan.com/fransa-ile-suudi-arabistan-arasinda-dev-anlasma-805417-dunya/>.
- Freer, Courtney. [05.26.2017]. Concerts, cinemas and comics in the Kingdom: Revising the social contract after Saudi Vision 2030. <http://eprints.lse.ac.uk/79230/1/blogs.lse.ac.uk-Concerts%20Cinemas%20and%20Comics%20in%20the%20Kingdom%20Revising%20the%20Social%20Contract%20after%20Saudi%20Vision%202030.pdf>.
- Friedberg, Aaron L. 2014. The sources of Chinese conduct: Explaining Beijing's assertiveness. **The Washington Quarterly**. vol. 37. no. 4: 133-150.
- Friedman, Brandon. 2012. Battle for Bahrain: What one uprising meant for the Gulf states and Iran. **World Affairs**. March/April 2012: 74-84.
- Fukuyama, Francis. 2005. **Devlet İnşası. 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim**. çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Full Text of Saudi Arabia's Vision 2030. 2016. **Saudi Gazette**. April 26.
- Henner Furtig. 2007. Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy. **Middle East Journal**. vol. 61, no. 4.
- Galal, Rami. 2016. Red Sea Bridge Project Resurfaces. **Al-Monitor**. April 19.
- Gallarotti, Giulio M., Isam Yahia Al Filali. 2012. The soft power of Saudi Arabia. **International Studies**. vol. 49.no. 3-4: 1-31.
- Gaub, Florence. 2016. **An Arab NATO in the Making Middle Eastern Military Cooperation Since 2011**. Carlisle: US Army War College-Strategic Studies Institute Carlisle United States.
- Gause, F. Gregory. 2014. Beyond sectarianism: The new Middle East cold war.

- Brookings Doha Center Analysis Paper**. vol. 11: 1-27.
- _____. 2015. Understanding the Gulf States. **Democracy**. vol. 36: 29.
- _____. 2003. Balancing What? Threat Perception And Alliance Choice In The Gulf. **Security Studies**. vol. 13. no. 2: 273–305.
- _____. 2014. **Saudi Arabia in the New Middle East**. London: Council on Foreign Relations.
- _____. 2011. Saudi Arabia's Regional Security Strategy. **International Politics of the Persian Gulf**. ed. Mehran Kamrava. New York: Syracuse University Press.
- _____. 2015. **Sultans of Swing? The Geopolitics of Falling Oil Prices**. Doha: Brookings Doha Centre.
- Gause III, F. Gregory, Jill Crystal. 2015. The Arab Gulf: Will Autocracy Define the Social Contract in 2015?. **The Middle East: The Impact of Regional Trends on US Strategic Planning**. ed. Judith S. Yaphe . Washington D.C.: National Defense University Press.
- Georg Sorensen. 2007. After the Security Dilemma: The Challenges of Insecurity in Weak States and the Dilemma of Liberal Values. **Security Dialogue**. vol. 38. no. 3: 357-378.
- Germany moving to limit arms sales to Saudi Arabia, UAE, Turkey. [28.03.2018]. <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/germany-moving-limit-weapons-export-saudi-arabia-uae-180428072944493.html>.
- Glaser, Charles L. 1992. Political Consequences of Military Strategy: Expanding and Refining the Spiral and Deterrence Models. **World Politics**. vol. 44. no. 4: 497-538.
- Gözler İran'ın bloke edilmiş 100 milyar dolarında. [22.07.2015]. <http://www.karar.com/ekonomi-haberleri/gozler-iranin-bloke-edilmis-100-milyar-dolarinda>.
- Greig, J. Michael and Diehl, Paul F. 2012. **International Mediation**. Cambridge: Polity Press.
- Guzansky, Yoel. 2011. Saudi Activism in a Changing Middle East. **Strategic Assessment**. vol 14. no 3: 57-69.
- _____. 2014. Israel's Periphery Doctrine 2.0: The Mediterranean Plus. **Mediterranean Politics**. vol. 19. no. 1.: 99-116.
- Gürkan, Gaye. [10.11.2008]. Tibet Sorunu ve Uluslararası Sistem. http://www.bilgesam.org/incele/872/-tibet-sorunu-ve-uluslararasi-sistem/#.Wpp_n-jFLDc.
- Haass, Richard N. 2013. The irony of American strategy: putting the Middle East in

- proper perspective. **Foreign Affairs**. vol. 92. No. 3: 57-67.
- Halliday, Fred. 2006. **The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology**. New York: Cambridge University Press.
- _____. 2000. **Nation and religion in the Middle East**. Saqi books.
- Hanieh, A. 2012. **Körfez Ülkelerinde Kapitalizm ve Sınıf**. çev. Bahadır Ahıska ve Sevgi Doğan. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Haynes, Jeffrey. 2007. **Introduction to international relations and religion**. London: Routledge.
- Helfont, Samuel, Helfont, Tally. 2011. Jordan: Between the Arab Spring and the Gulf Cooperation Council. **Orbis**. vol. 56. no. 1: 82-95.
- Henderson, Simon. 2003. Institutionalized Islam: Saudi Arabia's Islamic Policies and the Threat They Pose. Testimony given to the US Senate Judiciary Committee, Subcommittee on Terrorism, 10th September 2008. London.
- Harrison, Martin. 1995. Saudi Arabia's foreign policy: relations with the superpowers. **CMEIS Occasional Paper**. No. 46
- Hertog, Steffen. 2016. Challenges to the Saudi distributional state in the age of austerity. In: Saudi Arabia: Domestic, Regional and International Challenges. Middle East Institute, National University of Singapore, 12-13 December 2016. Singapore.
- _____. 2011. The costs of counter-revolution in the GCC. **Foreign Policy**. 31:1-7.
- Herz, John H. 1950. Idealist internationalism and the security dilemma. **World politics**. vol. 2. no. 02: 157-180.
- Herz, John H. 2003. The security dilemma in international relations: background and present problems. **International Relations**. vol. 17. no. 4: 411-416.
- _____. 1951. **Political Realism and Political Idealism, a Study in Theories and Realities**. Chicago: University of Chicago Press.
- Hill, Ginny, Gerd Nonneman. 2011. **Yemen, Saudi Arabia and the Gulf States: Elite Politics, Street Protests and Regional Diplomacy**. London: Chatham House: 1-20
- Hinnebusch, Raymond. 2003. **The International Politics of the Middle East**. Manchester: Manchester University Press.
- Houthis say they have secured aid package from Iran. [14.03.2015]. <https://www.aljazeera.com/news/2015/03/houthis-secured-aid-package-iran-150314123957118.html>.
- How to Get a Date. [31.11.2011]. The year when the Chinese economy will truly

- eclipse America's is in sight. <https://www.economist.com/node/21542155>.
- Huafei, Q. I. U. 2013. Sino-US Strategic Dilemma—From the Perspective of Power Transition in Asia-Pacific and Middle East. **Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)**. vol 7. no.4: 57-96.
- Hussain, Zakir. [29.08.2017]. Saudi Arabia's Red Sea Project: Harnessing Tourism for Diversification. <https://icwa.in/pdfs/VP/2014/SARedSeaProjectVP29082017.pdf>.
- Huwaidin, Mohamed Bin. 2015. The Security Dilemma in Saudi-Iranian Relations. **Review of History and Political Science**. vol. 3. no. 2: 69-79.
- Ibish, Abdel Monem Said Aly and Hussein. 2016. Egypt-GCC Partnership: Bedrock of Regional Security Despite Fissures. **The AGSIW Gulf Rising Series**. vol. 11: 1-22
- Indyk, Martin. 2011. Amid the Arab Spring, Obama's dilemma over Saudi Arabia. **The Washington Post**. April 7.
- International Trade Centre. [May 2013]. <http://www.trademap.org/Index.aspx>.
- International Crisis Group Middle East Report. 2017. Yemen's al-Qaeda: Expanding the Base.
- Iran nuclear deal: Key details. [08.05.2018]. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33521655>
- Iran Revolutionary Guards' commanders to support militias in the region. [13.10.2017].<http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/09/13/Iran-Revolutionary-Guards-commanders-to-support-militias-in-the-region.html>Ispahani, Mahnaz Zehra. 1984. Alone Together: Regional Security Arrangements in Southern Africa and the Arabian Gulf. **International Security**. vol. 8. no. 4: 152-175.
- İran ve Suudi Arabistan arasında neler yaşandı?. [07.05.2017]. <https://www.cnnturk.com/dunya/iran-ve-suudi-arabistan-arasinda-neler-yasandi>.
- İran Meclisi ve Humeyni Türbesi'nde saldırı. [07.06.2017]. https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/iran-meclisi-ve-humeyni-turbesinde-saldiri,vv_cGEQtCkas2cNMpnG-EA.
- Jahner, Ariel. 2012. Saudi Arabia and Iran: The struggle for power and influence in the Gulf. **International Affairs Review**. vol. 20. no. 3: 37-50.
- Jackson, Richard. 2007. Regime security. **Contemporary security studies**. ed. Alan Colins. Oxford: Oxford University Press:146-163.
- Jenkins, Brian Michael. [2016] A Saudi-Led Military Alliance to Fight Terrorism. Welcome Muscle in the Fight Against Terrorism, Desert Mirage, or Bad Idea.

https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE189/RAND_PE189.pdf

- Jerdén, Björn. 2014. The assertive China narrative: Why it is wrong and how so many still bought into it. **The Chinese Journal of International Politics**. vol. 7. no. 1: 47-88.
- Jervis, Robert, Jack Snyder. **Dominoes and bandwagons: Strategic beliefs and great power competition in the Eurasian rimland**. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Jervis, Robert. 1978. Cooperation under the security dilemma. **World politics**. vol. 30. no.02: 167-214.
- _____. 1976. **Perception and Misperception in International Politics**. New York: Princeton University Press.
- Job, Brian. 1992. **The Insecurity Dilemma: National Security of Third World State**. London: Lynne Rienner
- Joffé, George. 1979. Saudi Arabia: Victim or Hegemon. **Viewpoints Special Edition, The Kingdom of Saudi Arabia, 2009**: 59-61.
- Johnston, Alastair Iain. 2013. How new and assertive is China's new assertiveness?. **International Security**. vol. 37. no. 4: 7-48.
- Jonas Nogel Eriksen, Anas Yoseph Kababo, Signe Røskva Madsen, Asger Bagge Petersen. 2014. **Regional Security Issues in Contemporary Saudi Arabia**.
- Juneau, Thomas. 2016. Iran's policy towards the Houthis in Yemen: a limited return on a modest investment. **International Affairs**. vol. 92. no. 3: 647-663.
- Kamrava, Mehran. 2013. Mediation and Saudi foreign policy. **Orbis**. vol. 57. no. 1: 152-170.
- _____. 2012. The Arab Spring and the Saudi-led counterrevolution. **Orbis**. vol. 56. no. 1: 96-104.
- Karadere, Mervener Lüleci. [18.08.2015]. Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi. [http:// www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2015/08/suudi-arabistan-ve-ortadogudaki-varlik-mucadelesi.pdf](http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2015/08/suudi-arabistan-ve-ortadogudaki-varlik-mucadelesi.pdf) (Son erişim 08.01.2017).
- Katzman, Kenneth. 2010. Bahrain: Reform, security, and US policy. **Congressional Research Service Report Diane Publishing**. vol. 95. no. 1013: 1-35.
- Kechichian, Joseph. 2001. **Succession in Saudi Arabia**. New York: Springer.
- Keynoush, Banafsheh. 2016. **Saudi Arabia and Iran: Friends Or Foes?**. New York: Springer.

- Kinninmont, Jane. [June.2012]. Bahrain: Beyond the Impasse. https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_document/pr0612kinninmont_es.pdf
- _____. [June 2015]. Iran and the GCC: Unnecessary Insecurity. https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_document/20150703IranGCCKinninmont.pdf
- Kjurchiski, Nikola. 2017. What drives the changes in the Gulf oil monarchies?. **Вестник МГИМО Университета**. vol. 5. no.56: 199-208.
- Kleiboer, Marieke. 1996. Understanding success and failure of international mediation. **Journal of Conflict resolution** vol.. 40. no. 2: 360-389.
- Kleine-Ahlbrandt, S. [08.03.2013]. China: New leaders, same assertive foreign policy. CNN. <http://edition.cnn.com/2013/03/08/opinion/china-foreign-policy-kleine-ahlbrandt/>
- Kostiner, Joseph. [25.03.2007]. Saudi Regional Strategy: The Power of Mediation. http://d6.dayan.org/sites/default/files/Saudi_Regional_Strategy.pdf
- _____. 1988. The United States and the Gulf States: Alliance in Need. **Middle East** vol. 2. no. 4: 54-60.
- _____. 2009. **Conflict and cooperation in the Gulf region**. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kovacs, Amanda. 2014. Saudi Arabia Exporting Salafi Education and Radicalizing Indonesia's Muslims. **GIGA Focus International Edition English**. vol. 07: 1-8.
- Krane, Jim. 2015. A refined approach: Saudi Arabia moves beyond crude. **Energy Policy**. vol. 82: 99-104.
- Krause, Keith, Michael C. Williams. 1996. Broadening the agenda of security studies: politics and methods. **Mershon International Studies Review**. vol. 40. no. 2: 229-254.
- KSA tourists cough up \$25.1 billion abroad. [14.09.2016]. <http://www.arabnews.com/node/969511/saudi-arabia>.
- Kuzeyin Gök Gürültüsü' askeri tatbikatı başladı. [27.2.2016]. <https://www.sabah.com.tr/dunya/2016/02/27/kuzeyin-gok-gurultusu-askeri-tatbikati-basladi>.
- Lacroix, Stephane. 2011. **Awakening Islam: The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia**. Harvard University Press, Cambridge.
- _____. 2014a. Saudi Islamists and the Arab Spring. **Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States, London School of Economics and Political Science**. vol. 36: 1-28.

- _____. 2014b. Saudi Arabia Just Let Women Drive. Don't Mistake it for Democracy. **The Qatar Crisis. POMEPS Briefings.** no. 31: 48-49
- Larson, Deborah Welch. 1991. Bandwagon images in American foreign policy: myth or reality?. **Dominoes and bandwagons: strategic beliefs and great power competition in the Eurasian rimland:** 85-111.
- Lasky, Mark. [May 2016]. The Outlook for US Production of Shale Oil: Working Paper 2016-01. [https://www.cbo.gov/sites/default/files/114th-cong ... ingpaper_2016-01.pdf](https://www.cbo.gov/sites/default/files/114th-cong...ingpaper_2016-01.pdf)
- Laub, Zachary. [29. 04. 2016]. Yemen in crisis. [https://www.files.ethz.ch/isn/190632/ Backgrounder_%20Yemen's%20Ci...pdf](https://www.files.ethz.ch/isn/190632/Backgrounder_%20Yemen's%20Ci...pdf)
- Leatherdale, Clive. 2012. **Britain and Saudi Arabia, 1925-1939: The Imperial Oasis.** London: Routledge.
- Liff, Adamp., G. Jhon Ikenberry. 2014. **Reacing Toward Tragedy?: China's Rise, Military Competition in the Asia Pacific and the Security Dilemma.** International Securiry. vol 39. no. 2: 52-91.
- Logan, Justin. 2013. China, America, and the Pivot to Asia. **CATO Institue.** no.717: 1-28.
- Long, David E. 1979. **Saudi oil policy. The Wilson Quarterly (1976-).** vol. 3. no. 1: 83-91.
- _____. 1983. US Saudi Relations: A Foundation of Mutual Needs. **American-Arab Affairs.** vol. 4: 12-22.
- Lucas, Russell E. 2004. Monarchical authoritarianism: Survival and political liberalization in a Middle Eastern regime type. **International Journal of Middle East Studies.** vol. 36. no. 01: 103-119.
- Luethold, Arnold. [2004]. Security sector reform in the Arab Middle East: a nascent debate. <http://gsdrc.org/document-library/security-sector-reform-in-the-arab-middle-east-a-nascent-debate/>
- Luttwak, Edward N. 2012. **The Rise of China vs. The Logic of Strategy.** London: Harvard University Press.
- McLaughlin, Gerald T. 1978. Infitah in Egypt: An Appraisal of Egypt's Open-Door Policy for Foreign Investment. **Fordham Law Review.** vol. 46. no. 5: 885-906.
- Mann, Michael. 1988. **States, war and capitalism: studies in political sociology.** Oxford: Basil Blackwell.
- Mansfield, Peter. 2013. **A history of the Middle East.** New York: Penguin.

- Manjang, Alieu. 2017. Beyond the Middle East: Saudi-Iranian Rivalry in the Horn of Africa. **International Relations**. vol. 5. no. 1: 46-60.
- Marsot, Afaf Lutfi Al-sayyid. 2012. **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mason, Robert. 2012. Economic Factors in Middle East Foreign Policies: the Case of Oil and Gas Exporters with Special Reference to Saudi Arabia and Iran. Doctor of Philosophy. University of Exeter.
- _____. [25.11. 2016]. Caution gives way to increasingly assertive policies in Saudi Arabia, but to what end?. <http://jmepp.hkspublications.org/2016/11/25/saudi-arabia-assertive-foreign-policy/>
- Mearsheimer, John J 2010. The Gathering Storm: China's Challenge to U.S. Power in Asia. **Chinese Journal of International Politics**. vol. 3, no. 4: 381-396.
- _____. 2001. **The tragedy of great power politics**. New York: WW Norton & Company.
- Meick, Ethan. [16.06.2014]. China's Reported Ballistic Missile Sale to Saudi Arabia: Background and Potential Implications U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Report. https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Staff%20Report_China%27s%20Reported%20Ballistic%20Missile%20Sale%20to%20Saudi%20Arabia_0.pdf.
- Ménoret, Pascal. 2016. Repression and Protest in Saudi Arabia. **Middle East Brief**. vol. 101: 1-8.
- Metz, Helen Chapin. 1993. **Saudi Arabia: A country study**. Washington, D.C. : Federal Research Division.
- McKinsey Company. [December 2015]. Saudi Arabia beyond oil: the investment and productivity transformation. https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Employment%20and%20Growth/Moving%20Saudi%20Arabias%20economy%20beyond%20oil/MGI%20Saudi%20Arabia_Full%20report_December%202015.ashx
- Mikail, Elnur Hasan, Cavit Emre Aytekin. 2016. Russia-Saudi Arabia Relations: Geopolitical Rivalry and the Conditions of Pragmatic Rapprochement. **China-USA Business Review**. vol. 15. no. 9: 453-458
- Miller, Benjamin. 2001. The concept of security: Should it be Redefined?. **The Journal of strategic studies**. vol. 24. no. 2 : 13-42.
- Mohammed bin Salman: Only death can stop me from ruling. [19.03.2018]. <https://www.aljazeera.com/news/2018/03/mohammad-bin-salman-death-stop->

ruling-180319051856128.html.

Monge, Manuel, Luis A. Gil-Alana, Fernando Pérez de Gracia. 2017. US Shale Oil Production and WTI Prices Behaviour. **Energy**. vol. 141: 12-19.

Morgenthau, H. J., Thompson, K. W. 1950. **Principles & Problems of International Politics: Selected Readings**. New York: NY: Knopf.

Munteanu, Răzvan. 2016. Yemen Crisis Impact On The Middle East Regional Security. **Strategic Impact**. vol. 60: 7.

New agreement strengthens UK-Saudi Arabia Defence relationship. [19.10.2017]. The UK and Saudi Arabia have announced a new Military and Security Cooperation Agreement. <https://www.gov.uk/government/news/new-agreement-strengthens-uk-saudi-arabia-defence-relationship>.

Nien-chung, C. L. 2016. The sources of China's assertiveness: The system, domestic politics or leadership preferences?. **International Affairs**. vol. 92. no.4: 817–833.

N. J. Wheeler and K. Booth. 1992. The Security Dilemma. **Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World** ed. J. Baylis and N. J. Rengger. Oxford: Clarendon Press: 29-60.

Nonneman, Gerd. 2005. Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments. **Saudi Arabia in the Balance**. ed. Paul Aarts and Gerd Nonneman. London: C. Hurst & Co. (Publishers) Ltd: 315-351.

Nuruzzaman, Mohammed. 2016. The Myth of Saudi Power. **The National Interest**. <https://nationalinterest.org/feature/the-myth-saudi-power-15727>.

Nūwār, Ma'n Abū. 2006. **The Development of Trans-Jordan 1929-1939: A History of the Hashemite Kingdom of Jordan**. Jordan: ISBS.

O'Connell, John F. 2011. The rise of the Arabian Gulf carriers: An insight into the business model of Emirates Airline. **Journal of Air Transport Management**. vol. 17. no. 6: 339-346.

Obaid, Nawaf. [May 2014]. A Saudi Arabian Defense Doctrine. Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs. <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Saudi%20Strategic%20Doctrine%20-%20web.pdf>

Okruhlik, Gwenn. 2003. Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation. **Middle East Policy**. vol. 10. no. 2: 113-125.

Öztürk, Ersoy. [11.07.2012]. Filistin-İsrail Sorunu Çözüm Süreci: Arap Barış Girişimi

ve Çıkmazları. <http://www.bilgesam.org/incele/1118/-filistin-israil-sorunu-cozum-sureci--arap-baris-girisimi-ve-cikmazlari/>

Pala, Özgür, and Bülent Aras. 2015. Practical geopolitical reasoning in the turkish and qatari foreign policy on the Arab Spring. **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**. vol. 17. no. 3: 286-302.

Palme, Olaf. 1982. **Common security: a blueprint for survival**. New York: Simon & Schuster.

Partrick, Neil. [November 2011]. The GCC: Gulf state integration or leadership cooperation?. http://eprints.lse.ac.uk/55660/1/__lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_Kuwait%20Programme_Partrick%202011%20paper.pdf

Partrick, Neil. [July 2013]. “Saudi Arabia and Jordan: friends in adversity.”. http://eprints.lse.ac.uk/55661/1/__lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_LSE%20Kuwait%20Programme_PARTRICK%20%28Jan%202015%20update%29.pdf

Patrick, Stewart. 2006. Weak states and global threats: Fact or fiction?. **Washington Quarterly**. vol. 29. no. 2: 27-53.

Pierce, Jonathan J. 2012. Oil and the House of Saud: Analysis of Saudi Arabian Oil Policy. **Digest of Middle East Studies**. vol. 21. no. 1: 89–107

Piesse, Mervyn. [21.06.2014]. Desperate Times Call for Proactive Measures: Saudi Arabia Becomes an Assertive Actor. <http://www.futuredirections.org.au/publication/desperate-times-call-for-proactive-measures-saudi-arabia-becomes-an-assertive-actor/>

Pollack, Kenneth M., et al. 2011. **The Arab awakening: America and the transformation of the Middle East**. London: Brookings Institution Press.

_____. 2002. Saudi Arabia and the United States, 1931-2002. **Middle East Review of International Affairs**. vol. 6. no. 3: 77-102.

_____. 2014. Symposium: US Foreign Policy and the Future of the Middle East. **Middle East Policy**. vol. 21. no. 3: 1-30.

Popp, R. 2015. War in Yemen: Revolution and Saudi Intervention. **CSS Analysis in Security Policy**. no. 175: 1-5.

Population, total. [2017]. United Nations Population Division. World Population Prospects. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>.

Posen, Barry R. 1993. The Security Dilemma and Ethnic Conflict. **Survival**. vol. 35. no.1: 27-47.

- Pour, Peyman Soleiman. 2017. The Impact of Iran Phobia on Arms Race in Persian Gulf After 2001. **Journal of History Culture and Art Research**. vol. 6. no. 1: 73-80.
- Priest, Tyler. 2012. The Dilemmas of Oil Empire. **Journal of American History**. vol. 99. no. 1: 236-251.
- Prime Minister's speech to the Gulf Co-operation Council 2016. [07.12.2016]. <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-speech-to-the-gulf-co-operation-council-2016>.
- Pulat, Abdüssamet. 2016. Suudi Arabistan'ın Vizyonu: Rantçı Devletin Sonu Mu?. **ORSAM**. c. 8. s. 75: 1-5.
- Quandt, William B. 2010. **Saudi Arabia in the 1980s: foreign policy, security, and oil**. London: Brookings Institution Press.
- R. L. Schweller. 1996. Neorealism's Status Quo Bias: What Security Dilemma?. **Security Studies**. vol. 5. no. 3: 90-121.
- Remarks by National Security Advisor Susan E. Rice: Human Rights: Advancing American Interests and Values. [04.12.2013]. the Human Rights First Annual Summit Washington, DC. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/12/04/remarks-national-security-advisor-susan-e-rice-human-rights-advancing-am>.
- Richter, Thomas. 2014. Saudi Arabia: A Conservative P (l) ayer on the Retreat?." **Regional Powers in the Middle East**. ed. Henner Fürtig. New York: Palgrave Macmillan: 177-190.
- Riedel, Bruce O. 2011. Saudi Arabia: The elephant in the living room. **The Arab awakening : America and the transformation of the Middle East**. ed. Kenneth M. Pollack. Washington,: 159-167.
- Rieger, Rene. 2016. **Saudi Arabian Foreign Relations: Diplomacy and Mediation in Conflict Resolution**. New York: Routledge, 2016.
- Richter, Paul, Neela Banerjee 2011. U.S.-Saudi Rivalry Intensifies. **The Los Angeles Times**. June 19.
- Rotberg, Robert [2003]. Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/statefailureandstateweaknessinatimeofterror.pdf>
- Roe, Paul. 2000. Former Yugoslavia: The Security Dilemma That Never Was?. **European Journal of International Relations**. vol. 6. no. 3: 373-393.
- Rogin, J. [01.27.2012]. Obama administration using loopholes quietly to sell arms

package to Bahrain. <http://foreignpolicy.com/2012/01/27/obama-administration-using-loop-hole-to-quietly-sell-arms-package-to-bahrain/>

Rothstein, Robert L. 1968. **Alliances and small powers**. New York: Columbia University Press.

Rozoff, Rick. [16.03.2012]. Bahrain: US Backs Saudi Military Intervention, Conflict with Iran. <https://www.globalresearch.ca/bahrain-u-s-backs-saudi-military-intervention-conflict-with-iran/23739>.

Rubin, Lawrence. A typology of soft powers in Middle East politics. **The Dubai Initiative. Working Paper**. no. 5: 1-21

Ryan, Curtis. 2012. The new Arab cold war and the struggle for Syria. **Middle East Report**. vol. 262: 28-31.

_____. 2015. Regime security and shifting alliances in the Middle East. The Symposium of International Relations and a new Middle East, 07-8.05.2015. Denmark 2015.

_____. 2017. Regime security and shifting alliances in the Middle East. **The Qatar Crisis**: 35-40.

_____. 2009. **Inter-Arab alliances: Regime security and Jordanian foreign policy**. Florida: University Press of Florida.

_____. 2012. The new Arab cold war and the struggle for Syria. **Middle East Report**. vol. 262: 28-31.

Ryan, Robert. [2005]. Saudi Arabia and Post 9/11 Islamist Opposition. <http://pol.illinoisstate.edu/downloads/conferences/2005/Ryan2005.pdf>.

Said, Summer. 2012. Saudi Arabia, China Sign Nuclear Cooperation Pact. **Wall Street Journal**. January 16.

Salavatian, Hossein, Abbas Salehi Najaf Abadi, and Jahanbakhsh Moradi. 2015. Iran and Saudi Arabia: the dilemma of security, the balance of threat. **Journal of Scientific Research and Development**. vol. 2: 141-149.

Salloukh, Bassel F. 2013. The Arab uprisings and the geopolitics of the Middle East. **The international spectator**. vol. 48. no. 2: 32-46.

Saudi Arabia 'may end' Twitter user anonymity. [31.03.2013]. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/03/201333103422235646.html>.

Saudi Arabia: Tweets for Jailed Saudi Activist Draw Global Attention. [16.03.2012]. <https://globalvoices.org/2012/03/16/saudi-arabia-twitter-users-join-forces-to-create-awareness-about-jailed-activist/>.

- Saudi Arabia will launch its own military industries company. [May 2017]. <http://www.themiddleeastmagazine.com/wp-mideastmag-live/2017/05/saudi-arabia-will-launch-its-own-military-industries-company/>.
- Saudi Arabia strips religious police of arresting power. [14.03.2016]. <https://www.aljazeera.com/news/2016/04/saudi-arabia-strips-religious-police-arresting-power-160413141418824.html>
- Saudi crown prince promises ‘a more moderate Islam. [25.01.2017]. <https://edition.cnn.com/2017/10/24/middleeast/saudi-arabia-prince-more-moderate-islam/index.html>
- Saudi Arabia Launches First Armed Forces Exhibition for Diversification. [23.02.2016]. <http://www.defaiya.com/news/Regional%20News/KSA/2016/02/23/saudi-arabia-launches-first-armed-forces-exhibition-for-diversification>.
- Saudi Arabia signs deal for China’s Pterodactyl drone. [07.05.2014]. Discussion in ‘Arab Defence Forum’ started by Arabian Legend. <https://defence.pk/pdf/threads/saudi-arabia-signs-deal-for-chinas-pterodactyl-drone.312761/>.
- Saudi Arabia signs agreement to manufacture Russian weapons locally. [05.10.2017]. <http://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2017/10/05/Saudi-Arabian-Military-Industries-signs-agreement-to-manufacture-Russian-weapons-locally-.html>.
- Saudi in talks with US over troop deployment in Syria. [18.03.2018]. <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/saudi-talks-troop-deployment-syria-180417193232765.html?xif=>.
- Saudi Oil Flowing East. [02.02.2010]. http://www.usfunds.com/investor-library/frank-talk/saudi-oil-flowing-east/#.WhWfTEpl_Dc.
- Saudi Arabian security forces quell ‘day of rage’ protests. [11.03.2011]. <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/11/saudi-arabia-police-quell-protests>.
- Saudi Arabia Will Go It Alone.
- S. J. Kaufman. 1996. An “International” Theory of Inter-ethnic War. **Review of International Studies**. vol. 22. no. 2: 149-165.
- Saab, Bilal Y. [07.05.2014]. The Gulf Rising: Defense Industrialization in Saudi Arabia and the UAE. The Atlantic Council of the United States. http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/The_Gulf_Rising.pdf.
- Salavatian, Hossein, Abbas Salehi Najaf Abadi, and Jahanbakhsh Moradi. 2015. Iran and Saudi Arabia: the dilemma of security, the balance of threat. **Journal of Scientific Research and Development**. vol. 12. no. 2: 141-149.
- Salisbury, Peter. 2015. Yemen and the Saudi–Iranian ‘Cold War’. **Research Paper**,

Middle East and North Africa Programme, Chatham House, the Royal Institute of International Affairs: 1-13.

Schweller, Randall L. 2006. **Unanswered Threats**. Princeton, NJ: Princeton University Press.

_____. 1994. Bandwagoning for profit: Bringing the revisionist state back in. **International Security**. vol.19. no.1: 72-107.

Scobell, Andrew, Alireza Nader. [2016]. China in the Middle East The Wary Dragon. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1229/RAND_RR1229.pdf

Secretariat, O. P. E. C. 2012. OPEC Statute. Caracas.

Semin, Ali. [01.04.2015] “Yemen Krizi, Husiler Ve İran-Körfez Güç Mücadelesi. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20150403331201.pdf>

Shapiro, Jacob L. [11.16.2017]. Saudi Arabia, Russia: Delivering Missiles, Delivering Promises of Cooperation. <https://geopoliticalfutures.com/saudi-arabia-russia-delivering-missiles-delivering-promises-cooperation/>

Shay, Shaul. [2016a]. Bridge over troubled water - Egypt and Saudi Arabia to build the Red Sea Bridge. http://www.herzliyaconference.org/eng/_Uploads/dbsAttachedFiles/Shay-Bridge-over-troubled-water0416A.pdf.

_____. [October 2016b]. The Bab El Mandab strait and the Houthi threat. http://www.herzliyaconference.org/eng/_Uploads/dbsAttachedFiles/BabalMandabstraitandHouthithreat_Shay_19_10_16.pdf

Sial, Safdar. [October 2016]. Emerging dynamics in Pakistani-Saudi relations. <https://www.files.ethz.ch/isn/195227/202d14d49238cab72b99e625383101d3.pdf> .

Simon, Steven, Stevenson, Jonathan. 2015. The End of Pax Americana. **Foreign Affairs**. vol. 94: 2.

, Geoff. 2016. **Saudi Arabia: The Shape of a Client Feudalism**. New York: Springer.

Sincan olayları Çin devlet televizyonunda. [08.07.2009]. <http://www.dw.com/tr/sincan-olaylar%C4%B1-%C3%A7in-devlet-televizyonunda/a-4463962>.

Sinkaya, Bayram. 2015a. Suriye Krizi Karşısında İran’ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri. **Akademik Ortadoğu**, c. 10. s. 1: 1-30.

_____. 2015b. Suudi Arabistan’ın Yemen Müdahalesine Karşı İran’ın Tutumu. **Orsam**. c. 7. s. 68:4-37

_____. 2016. Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler. **Orsam**. vol.1:1-32.

- Sisi'den 'Birleşik Arap Gücü' önerisi. [23.02.2015]. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisiden-birlesik-arap-gucu-onerisi>.
- Snyder, Glenn H. 1984. **The security dilemma in alliance politics**. World politics. vol. 36. no. 4: 461-495.
- Snyder, Jack, Robert Jervis. 1999. Civil Wars and the Security Dilemma. **Civil Wars, Insecurity, and Intervention**. eds. B. Walter and J. Snyder. New York: Columbia University Press.
- Staats, E. B. [12.05.1978]. Critical factors affecting Saudi Arabia's oil decisions. Report to the Congress of the United States by the Comptroller General. <https://gao.justia.com/departments-of-state/1978/5/critical-factors-affecting-saudi-arabia-s-oil-decisions-id-78-32/ID-78-32-full-report.pdf>
- Stenslie, Stig. [May 2015] "Decisive Storm": Saudi Arabia's attack on the Houthis in Yemen. <https://www.files.ethz.ch/isn/191021/fdae163be3c9b498ae792fb7bd161c81.pdf>
- Stephen, Walt. 1987. **The origins of alliances**. New York: Ithaca.
- Stork, Joe. 1980. The Carter doctrine and US bases in the Middle East. **Merip Reports**. vol. 90: 3-14.
- Strobel, Warren, Mark Hosenball. [03.27.2015]. Elite Iranian guards training Yemen's Houthis: U.S. officials. <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-houthis-iran/elite-iranian-guards-training-yemens-houthis-u-s-officials-idUSKBN0MN2MI20150327>.
- Stuart, Douglas T. [August 2016]. The Pivot to Asia: Can It Serve as the Foundation for American Grand Strategy in the 21st Century?. https://scholar.dickinson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1571&context=faculty_publications.
- Sudan, ekonomik sıkıntıyı Yemen'e daha fazla asker göndererek aşacak. [05.05.2018]. <https://www.timeturk.com/sudan-ekonomik-sikintiyi-yemen-e-daha-fazla-asker-gondererek-asacak/haber-892809>.
- Summary of National Defense Program. [17.12.2010]. National Defense Program Guidelines (NDPG) for FY 2011 and beyond. http://www.mod.go.jp/e/d_act/d_policy/pdf/summaryFY2011.pdf.
- Suudi Arabistan ülke raporu [Mayıs 2017]. Dış Ticaret Müdürlüğü. <http://www.kto.org.tr/d/file/suudi-arabistan-ulke-raporu-2017.pdf>.
- Suudi Arabistan savunma harcamalarını artırıyor. [26.06.2015]. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suudi-arabistan-savunma-harcamalarini-artiriyor/32392>.
- Suudi Arabistan açıkladı! Yeni tutuklama dalgası... [08.11.2017]. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-suudi-arabistan-acikladi-yeni-tutuklama->

dalgasi-40638088.

Suudi Arabistan ilk kez turist vizesi vermeye hazırlanıyor. [27.11.2017]. <http://www.haberturk.com/suudi-arabistan-ilk-kez-turist-vizesi-vermeye-hazirlaniyor-1730526-ekonomi>.

Suudi Arabistan Kralı Selman üst düzey komutanları görevden aldı. [27.02.2018]. <http://www.haberturk.com/suudi-arabistan-krali-selman-ust-duzey-komutanlari-gorevden-aldi-1854432>.

Suudi Arabistan'ın Rüya Kenti: NEOM. [16.11.2017]. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201711161031021346-suudi-arabistan-yatirim-kenti-proje-inovasyon-ticaret-robot-bagimsiz-is-endustri-alani-neom/>.

Suudi Prens saraya kapatıldı. [29.06.2017]. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/suudi-prens-saraya-kapatildi-40504074>.

Suudi Prens'ten flaş açıklama: İran nükleer silah geliştirirse biz de geliştireceğiz. [15.03.2018]. <http://www.haberturk.com/suudi-prens-ten-flas-aciklama-iran-gelistirirse-biz-de-nukleer-silah-gelistirecegiz-1877676>.

Szalai, Máté. 2017. The Alliance dilemma of the Gulf States after the Obama presidency. **Corvinus Journal of International Affairs**. vol. 2. no.2-3: 3-18.

Swaine, Michael D. 2010. Perceptions of an assertive China. **China Leadership Monitor**. vol. 32. no. 2: 1-19.

Sweeney, Kevin, Paul Fritz. 2004. Jumping on the bandwagon: An interest-based explanation for great power alliances. **The Journal of Politics**. vol. 66. No. 2: 428-449.

Tang, Shiping. 2008. Fear in international politics: two positions. **International Studies Review**. vol.10. no.3: 451-471.

Tamerlani, E. 2013. Atomic Kingdom: If Iran Builds the Bomb, Will Saudi Arabia Be Next?. **Arms Control Today**. vol. 43. no. 3: 7.

Terrill, W. Andrew. 2013. **The Struggle for Yemen and the Challenge of Al-Qaeda in the Arabian Peninsula**. Carlisle: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.

_____. 2011 Terrill, W. Andrew. The Saudi-Iranian rivalry and the future of Middle East security. ARMY WAR COLL STRATEGIC STUDIES INST CARLISLE BARRACKS PA..

The new British imperialism in the Persian Gulf. [October 2016]. https://waronwant.org/sites/default/files/WoW_ArmingRepression_Oct2016.pdf.

The SIPRI Arms Transfers Database. [18.01.2017]. <http://armstrade.sipri.org/>

armstrade/page/trade_register.php.

The Military Balance 2015. [11.02.2015]. The annual assessment of global military capabilities and defence economics. <https://www.iiss.org/en/publications/military%20balance/issues/the-military-balance-2015-5ea6>.

Theresa May ‘clear-eyed’ over Iran threat. [07.12.2016]. <http://www.bbc.com/news/uk-politics-38227680>.

Tiran ve Sanafir adaları Mısır’da tansiyonu yükseltti: 110 gözaltı. [16.04.2016]. <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201604151022189088-misir-suudi-arabistan-tiran-sanafir-protesto/>.

Thucydides. 2009. **The Peloponnesian War**. Oxford: Oxford University Press.

Tokyo, Gonca. [05.06.2017]. Katar’la askeri anlaşma yapan Türkiye, Körfez krizindeki sessizliğini koruyor. <http://t24.com.tr/haber/katarla-askeri-anlasma-yapan-turkiye-korfez-krizindeki-sessizligini-koruyor,407415>.

Troeller, Gary. 2013. **The Birth of Saudi Arabia: Britain and the Rise of the House of Sa’ud**. London: Routledge.

Tsygankov, Andrei P. 2008. Russia’s International Assertiveness: What does it mean for the West?. **Problems of Post-Communism**. vol. 55. no.2: 38-55.

Turcsányi, Richard Q. 2017. **Chinese Assertiveness in the South China Sea: Power Sources, Domestic Politics, and Reactive Foreign Policy**. Switzerland: Springer.

Ullman, Richard H. 1983. Redefining security. **International security**. vol. 8. no.1: 129-153.

Ulrichsen, Coates Kristian. 2017. **The Changing Security Dynamics of the Persian Gulf**. London: Routledge.

_____. [June 2016]. “The politics of economic reform in Arab Gulf states. <https://www.bakerinstitute.org/media/files/files/717a5914/CME-GulfEconReform-060116.pdf>

_____. 2014. **Insecure Gulf: the end of certainty and the transition to the post-oil era**. Oxford: Oxford University Press.

Umar, Ömer Osman. 2002. Osmanlı Döneminde Yahudiler’in Filistin’e Yerleşme Faaliyetleri. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c.12. s. 2: 421-438.

Upadhyay, Dinoj K. F. R. Siddiqui. [23.01.2017]. The UK and Gulf: A ‘New Chapter’ in Partnership. <https://icwa.in/pdfs/IB/2014/TheUKandGulfIB23012017.pdf>.

U.S. Won’t Cut Forces in Asia. 2011. **Wall Street Journal**. October 25.

Ünal, Bekir, [22.03.2015]. İran’ın Vekâlet Savaşı Stratejisi ve Suriye’deki Şii Milisler.

<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-74-20160322481304.pdf>

- Valbjørn, Morten, and André Bank. 2007. Signs of a New Arab Cold War. **Middle East Report**. vol. 242: 6-11.
- Valz, Benjamin. 2016. An Inevitable Rivalry? A Re-evaluation of Saudi-Iranian relations. MA degree in Geopolitics, Territory and Security at King's College London.
- Van Evera, Stephen. 1984. The cult of the offensive and the origins of the First World War. **International security**. vol.9. no.1: 58-107.
- Vassiliev, Alexei. 2013. **The History of Saudi Arabia**. Saqi Books.
- Villanger, Espen. 2007. Arab foreign aid: disbursement patterns, aid policies and motives. **Forum for Development Studies**. vol. 34. no. 2. 1-36.
- Walsh, Nick Paton. [31.10.2014]. 'Afghan' in Syria: Iranians pay us to fight for Assad. <https://edition.cnn.com/2014/10/31/world/meast/syria-afghan-fighter/index.html>.
- Walt, Stephen M. 1985. Alliance formation and the balance of world power. **International security**. vol.9. no4: 3-43.
- _____. 2010. Balancing Threat: The United States and The Middle East. **Yale Journal of International Affairs**. Spring/Summer: 1-7.
- _____. 1987. **The Origins of Alliances**. New York: Ithaca.
- _____. 1991. The renaissance of security studies. **International studies quarterly**. vol.35. no.2: 211-239.
- _____. 2000. Alliances: balancing and bandwagoning. **International Politics. Enduring Concepts and Contemporary Issues**: 96-103.
- Waltz, Kenneth N. 1979. **Theory of international politics**. London: Addison-Wesley Publishing Company.
- _____. 2000. Structural realism after the Cold War. **International security**. vol. 25. no. 1. 5-41.
- Wagner, Daniel, Giorgio. [10.09.2015]. Cafiero. Can France Become Saudi Arabia's Closest Ally?. <https://intpolicydigest.org/2015/08/10/can-france-become-saudi-arabia-s-closest-ally/>.
- Wehrey, F. M. 2014. **Sectarian politics in the Gulf: from the Iraq war to the Arab uprisings**. New York: Colombiya University Press.
- Weiss, Linda, John M. Hobson. 1999. **Devletler ve Ekonomik Kalkınma. Karşılaştırmalı Bir Trihsel Analiz**. çev. Kıvanç Dünder. Ankara: Dost Kitabevi,.

- Westphal, Kirsten, Marco Overhaus, Guido Steinberg. 2014. The US shale revolution and the Arab Gulf States: the economic and political impact of changing energy markets. **Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs**. vol.11:1-34.
- Winder, Richard Bayly. 1965. Saudi Arabia in the Nineteenth Century. **Macmillan**. vol. 50: 133.
- Wolfers, Arnold. 1952. National Security” as an Ambiguous Symbol. **Political Science Quarterly**. vol. 67. no. 4: 481-502.
- World Energy Outlook. [2012]. Executive Summary.” Rep. Paris: International Energy Agency. <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/English.pdf>
- Wynbrandt, James. 2010. **A brief history of Saudi Arabia**. New York: Infobase Publishing.
- Yalçın, Hasan B. 2015. Savunma-Saldırı Dengesi ve Çanakkale Savaşı. **Uluslararası ilişkiler tartışmalarında Çanakkale Savaşı**. ed. Esra Diri. Röle Akademik Yayıncılık: İstanbul: 89-105.
- Yamani, Mai. 2008. The two faces of Saudi Arabia. **Survival**. vol.50. no.1: 143-156.
- _____. 2009. From fragility to stability: a survival strategy for the Saudi monarchy. **Contemporary Arab Affairs**. vol. 2. no.1: 90-105.
- Yergin, Daniel. 2003. **Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**. çev. Kamuran Tuncay. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____. 2015. Who will rule the oil market?. **The New York Times**. Jan 23.
- Yeşilyurt, Nuri. 2013. Ortadoğuda Rejim Güvenliği ve Küçük Devlet: Ürdün Örneği. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Yetiv, S. 2006. The Travails of Balance of Power Theory: The United States in the Middle East. **Security Studies**. vol.15. no.1: 70–105.
- Yıldırım, Yusuf. 2015. After The Cold War Iran’s Armament the Effects on the Middle East Region. **International Journal of Social Sciences and Education Research**. vol.1. no.2: 415-430.
- Yom, Sean L., F. Gregory Gause III. 2012. Resilient royals: How Arab monarchies hang on. **Journal of Democracy**. vol. 23. no. 4: 74-88.
- Zakaria, Fareed. 1998. **From Wealth to Power: The Unusual Origins of America’s World Role**. Princeton: Princeton University Press.
- Yemen’de 3 ayda 50 Suudi asker öldü. [08.08.2017]. <https://www.aksam.com.tr/>

dunya/yemende-3-ayda-50-suudi-asker-oldu/haber-649838

Yemen’deki ölü sayısı 64’e yükseldi. [06.10.2015]. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemendeki-olu-sayisi-64e-yukseldi>.

Yemen’de Husiler siyasi hedeflerine kavuşuyor. [21 01 2015]. <http://www.gazetevatan.com/yemen-de-husiler-siyasi-hedeflerine-kavusuyor-719530-dunya/>.

Zartman, I. William, Saadia Touval. 2001. International mediation in the post-cold war era. **Managing global chaos: Sources of and responses to international conflict.** ed. Chester Crocker, Fen Hampson, Pamela Aalla. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press: 445-461.

ÖZGEÇMİŞ

1998 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu yönetimi Bölümünden 2003 yılında mezun oldu. “Enerjinin Jeopolitik Önemi ve 2. Yüzyılda Petrolde aracılık: Gülbenkyan Örneği” isimi yüksek lisans tezi ile 2013 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programını tamamlayan yazarın, enerji jeopolitiği ve Oradoğu siyaseti üzerine çalışmaları ve farklı dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

